

ადამიანის უფლებები სისხლის სამართლის პროცესში

შტეფან ტრექსელი

სარა ჯ. სამერსის დახმარებით

თბილისი
2009

სარედაქციო კოლეგია: კონსტანტინე
ვარძელაშვილი, ლალი ფაფიაშვილი, მალხაზ ნარინდოშვილი, ნანა
მჭედლიძე, გიორგი მელაძე.

მთარგმნელები: ვანო გოგელია, ეკა ლომთათიძე, ეკა ქარცივაძე,
თამთა ივანიშვილი, მალხაზ ნარინდოშვილი

გარეკანის დიზაინერი: ბესიკ დანელია

დამკაბადონებელი: ალექსი კახნიაშვილი

წიგნი მომზადებულია საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს, ფონდი ALPE-ს,
ილია ჭავჭავაძის სახელმწიფო უნივერსიტეტისა და თავისუფლების ინსტიტუტის მიერ.

**თავისუფლების
ინსტიტუტი**

წიგნის გამოცემა შესაძლებელი გახდა ევრაზიის თანამშრომლობის ფონდის, შვედეთის
საერთაშორისო განვითარების სააგენტოს და გაეროს განვითარების პროგრამის
ფინანსური მხარდაჭერით. წიგნში მოყვანილი მოსაზრებები შეიძლება არ გამოხატავდეს
მათ შეხედულებებს.

საავტორო უფლებები © Oxford University Press

ISBN 978-9941-9085-9-0

შინაარსი

ნაწილი პირველი

შესავალი

27

თავი 1

წიგნის შესახებ	28
I. საგანი	28
ა. განსაზღვრებები	28
1. „ადამიანის უფლებები“	28
2. სისხლის სამართლის პროცესი	29
3. შეზღუდვები, გამონაკლისები	30
ა. ადამიანის უფლებების იმპლემენტაციის წესი	30
ბ. სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლო	30
გ. სისხლისსამართლებრივი დევნა ბავშვებისა და არასრულწლოვნების წინააღმდეგ	30
დ. შიდასახელმწიფოებრივი პრეცედენტული სამართალი	31
ბ. საკითხის მნიშვნელობა	31
II. თვალთახედვები	33
ა. გეოგრაფიული თვალთახედვა	33
ბ. სამართლებრივი თვალთახედვა	33
გ. „პოლიტიკური“ თვალთახედვა	34
დ. „მეცნიერული“ თვალთახედვა	35
III. წიგნის სტრუქტურა	36

თავი 2

სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლების მოქმედების სფერო სისხლის სამართლის საქმეებში		37
I.	შესავალი	37
ა.	დებულებები	37
ბ.	დებულების მოქმედების სფეროსთან დაკავშირებული სამი ასპექტი ...	37
II.	„სისხლისსამართლებრივის“ ცნება	38
ა.	ზოგადი მიმოხილვა	38
ბ.	„სისხლისსამართლებრივი ბრალდების“ ავტონომიური ცნება	38
გ.	<i>ენგელის (Engel)</i> საქმეში ჩამოყალიბებული სამი კრიტერიუმი	40
დ.	სამი კრიტერიუმის შინაარსი	42
1.	დანაშაულის კლასიფიკაცია შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობის მიხედვით	42
2.	დანაშაულის ხასიათი	43
ა.	სამართალწარმოების ხასიათი	43
ბ.	ზოგადი მიმოხილვა	44
გ.	დისციპლინური ბრალდების ხასიათი	44
დ.	„შერეული ხასიათის“ სამართალდარღვევები	45
3.	დაკისრებული სანქციის ხასიათი და სიმძიმე	46
ა.	თავისუფლების აღკვეთა	47
ბ.	ფინანსური სანქცია	48
გ.	სხვა სანქციები	49
დ.	სანქციის ფაქტობრივი თუ შესაძლო სიმძიმე?	50
4.	სანქციის მოქმედების სფერო	51
5.	ურთიერთკავშირი სხვადასხვა კრიტერიუმებს შორის	52
ე.	დისციპლინური საკითხები როგორც „სამოქალაქო უფლებები და მოვალეობები“	53
ვ.	სასამართლოს პრეცედენტული სამართლის კრიტიკული შეფასება	54
III.	„ბრალდების“ ცნება	56
ა.	ზოგადი მიმოხილვა	56
ბ.	„ბრალდების“ ავტონომიური ცნება	57
გ.	საპროცესო მოქმედებები, რომლებზეც ვრცელდება მე-6 მუხლი	57
დ.	საპროცესო მოქმედებები, რომლებზეც არ ვრცელდება მე-6 მუხლი	58
1.	<i>Habeas corpus</i> პროცედურა	58
2.	ქონების ჩამორთმევის ბრძანება	58
3.	მართვის მონაწილის დაუყოვნებლივ ჩამორთმევა	60
4.	საქმის გადასინჯვა	60
5.	ექსტრადიცია	60
6.	მოსამართლის მიუკერძოებლობის გასაჩივრება	61
IV.	მსხვერპლის უფლებები	61
ა.	ამოსავალი წერტილი	61
ბ.	შეუსაბამობები	61
გ.	პრეცედენტული სამართალი <i>პერეზის (Perez)</i> საქმემდე	63
დ.	საქმე <i>პერეზი (Perez)</i> საფრანგეთის წინააღმდეგ	64
ე.	კრიტიკული მიმოხილვა	65

ნაწილი მეორე

სამართლიანი სასამართლო განხილვის ზოგადი გარანტიები

69

თავი 3

დამოუკიდებელი და მიუკერძოებელი სასამართლოს უფლება	70
I. შესავალი	70
ა. დებულებები	70
ბ. გარანტიის წარმოშობა	70
გ. დამოუკიდებელი და მიუკერძოებელი სასამართლოს უფლების მნიშვნელობა	71
დ. „სასამართლოს“ განსაზღვრება	72
ე. ევროპულ კონვენციაში მოცემული მითითება მოსამართლეზე, ტრიბუნალზე ან სასამართლოზე	73
ვ. ურთიერთკავშირი „დამოუკიდებლობის“, „მიუკერძოებლობისა“ და „კანონის საფუძველზე შექმნის“ მოთხოვნებს შორის	74
II. კანონის საფუძველზე შექმნილი სასამართლო	75
III. დამოუკიდებლობა	77
ა. მოსამართლის დანიშვნის წესი	79
ბ. მოსამართლედ დანიშვნის ვადა	79
გ. გარე ზეწოლის საწინააღმდეგო გარანტიები	80
დ. დამოუკიდებლობის შთაბეჭდილება	80
ე. დამოუკიდებლობის დამატებითი ასპექტები	81
1. სასამართლოს გადანყვეტილების ძალა	81
2. სასამართლოს ავტონომია	82
3. საჯარო მოხელეები, როგორც სასამართლოს წევრები	83
4. სამხედრო მოსამართლეები, როგორც საერთო სასამართლოების წევრები	84
IV. მიუკერძოებლობა	85
ა. განსაზღვრება	85
ბ. „ობიექტური“ და „სუბიექტური“ მიდგომა	86
გ. მიუკერძოებლობის არარსებობა პირადი მიკერძოების გამო	88
დ. მიუკერძოებლობის არარსებობა ობიექტური ტესტის საფუძველზე	91
1. მიუკერძოებლობის არარსებობა სამართალწარმოების ადრეულ ეტაპზე მოსამართლის მონაწილეობის გამო	91
ა. როგორც პროკურორი	91
ბ. როგორც პოლიციის თანამშრომელი	93
გ. როგორც გამომძიებელი	93
დ. როგორც საბრალდებო დასკვნის მომზადებაზე პასუხისმგებელი ორგანოს წევრი	97
ე. როგორც ბრალდებულის პატიმრობის შესახებ გადაწყვეტილების მიმღები	99

ვ. როგორც საქმის არსებითად განმხილველი მოსამართლე	100
ზ. როგორც <i>Conseil d'Etat</i> -ის წევრი, რომელსაც გამოცემული აქვს მოსაზრება განსახილველ საკითხთან დაკავშირებით	101
თ. როგორც შეთავსებით სხვადასხვა ფუნქციების შემსრულებელი	101
ი. დასკვნა	102
2. მიუკერძოებლობის არარსებობა ერთ-ერთ მხარესთან სიახლოვის გამო	103
3. საპროცესო საკითხები	104
V. დასკვნა	104

თავი 4

სამართლიანი სასამართლო განხილვის ზოგადი უფლება	105
I. შესავალი	105
ა. დებულებები	105
ბ. გარანტიის წარმოშობა	106
გ. უფლების მნიშვნელობა და დანიშნულება	107
დ. სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლების მოქმედების სფერო	109
ე. ურთიერთკავშირი ზოგად წესსა და სპეციალურ უფლებებს შორის: სამართალწარმოების „მთლიანობაში“ შეფასება	110
II. შეჯიბრებითი პროცესის უფლება	114
ა. პრინციპი და მისი მნიშვნელობა	114
ბ. განსაზღვრება	115
გ. გარანტიის დამახასიათებელი ნიშნები	115
დ. პრეცედენტული სამართალი	116
1. გენერალური პროკურორის წარდგინებები უმაღლეს ინსტანციაში	116
2. მტკიცებულებების გამჟღავნების ვალდებულება	117
ა. ბრალდების მიერ გასაიდუმლოებული მასალები	117
ბ. სასამართლოს მიერ ინფორმაციის გამჟღავნების ვალდებულება	119
III. მხარეთა თანასწორუფლებიანობის პრინციპი	120
ა. პრინციპი	120
ბ. განსაზღვრება	122
გ. თანასწორობის ასპექტები	123
1. თანასწორობის ფარდობითობა	123
2. სასამართლო მოსმენაზე ბრალდების დასწრების მნიშვნელობა	123
3. თანასწორობის აბსტრაქტული ღირებულება	124
დ. პრეცედენტული სამართალი	124
1. პროკურორის დასწრება სასამართლოს თათბირზე	125
2. ბრალდების პრივილეგირებული ინფორმაცია	126
ა. მომჩივნის ინფორმირება საფრანგეთის საკასაციო სასამართლოში საქმის მოსმენის თარიღის შესახებ	126
ბ. მომსხენებელი მოსამართლის მიერ მომზადებული გადაწყვეტილების პროექტის გადაცემა ბრალდებისთვის	127
IV. სასამართლოს მოტივირებული გადაწყვეტილების უფლება	128

ა. სასამართლოს მოტივირებული გადაწყვეტილების უფლების მნიშვნელობა და დანიშნულება	128
1. ფუნქციური ორიენტაცია	128
2. სამართლის თეორია	129
3. გადაწყვეტილების მისაღება	129
4. გამჭვირვალობა	130
5. მოტივირებული გადაწყვეტილების უფლება, როგორც მოსმენის უფლების ასპექტი	130
ბ. დასაბუთების სტანდარტები	132
გ. მოტივირებული გადაწყვეტილების გამოტანის ვალდებულების ფარგლები	133
1. ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო	133
2. სააპელაციო სასამართლოს გადაწყვეტილებები	133
დ. პრეცედენტული სამართალი	134
V. სამართლიანობის სხვა ასპექტები	136
ა. „Nullum iudicium sine lege“	136
ბ. დანაშაულის პროვოცირება	137
გ. „მორიგების“ იძულება	139
დ. ჩარევა არასასამართლო ხელისუფლების მხრიდან	140
ე. უსამართლობის სხვადასხვა ელემენტები	140
1. სამართლებრივი სიცხადე	140
2. სასამართლო განაჩენის პატივისცემა	141
3. <i>Pro memoria</i>	142

თავი 5

საჯარო სასამართლო განხილვის უფლება	143
I. შესავალი	143
ა. დებულებები	143
ბ. გარანტიის წარმოშობა	145
გ. საჯარო სასამართლო განხილვის გარანტიის მიზანი	146
1. პრეცედენტული სამართალი	146
2. სასამართლოს თვალსაზრისის სისუსტე	147
3. ინდივიდუალური უფლება თუ ინსტიტუციური გარანტია?	148
4. სასამართლო გადაწყვეტილების საჯაროდ გამოცხადების ვალდებულება	150
დ. საჯარო სასამართლო განხილვის უფლებაზე უარის თქმის შესაძლებლობა	150
ე. დახურული სასამართლო განხილვის უფლება	152
II. საჯარო სასამართლო განხილვის უფლების შემადგენლობა	153
ა. უშუალო საჯაროობა	153
ბ. მედიის როლი	154
გ. საჯარო სასამართლო განხილვის შემადგენლობა	155
III. შეზღუდვები და გამონაკლისები	155
ა. ნაგულისხმები შეზღუდვები	155

ბ. დებულებებში მოცემული შეზღუდვები	156
გ. სააპელაციო სამართალწარმოება	157
დ. საქმეები, რომლებშიც კონვენციის დარღვევა იქნა დადგენილი	158
IV. სასამართლო გადაწყვეტილების საჯაროდ გამოცხადება	158

თავი 6

გონივრულ ვადაში საქმის განხილვის უფლება	160
I. შესავალი	160
ა. დებულებები	160
ბ. გარანტიის წარმოშობა	161
გ. გარანტიის დანიშნულება	161
დ. სამართალწარმოებისა და წინასწარი პატიმრობის ხანგრძლივობა	162
ე. განსახილველი საკითხები	163
II. შესაბამისი ვადის ათვლის წერტილი	163
ა. „ბრალდების წარდგენის“ ცნების „ავტონომიური“ ინტერპრეტაცია	163
ბ. ზოგადი წესი	164
გ. კონვენციის ძალაში შესვლამდე დაწყებული სამართალწარმოება	166
III. შესაბამისი ვადის დასასრული	166
IV. განვლილი ვადის შეფასება	167
ა. ზოგადი წესი	167
ბ. განმცხადებლის (და/ან დამცველის) ქმედება	169
გ. საქმის მნიშვნელობა ბრალდებულისთვის	170
დ. საქმის სირთულე	171
ე. ხელისუფლების ორგანოების ქმედებები	172
1. პრინციპი	172
2. უსაფუძვლო მიზეზები	174
3. საფუძვლიანი მიზეზები	175
V. კომპენსაცია გაჭიანურებული სამართალწარმოებისთვის	175

ნაწილი მესამე

დაცვის სპეციალური უფლებები	177
----------------------------	-----

თავი 7

უდანაშაულობის პრეზუმფცია	178
I. შესავალი	178
ა. დებულებები	178
ბ. გარანტიის წარმოშობა	178

გ. გარანტიის ზოგადი მახასიათებლები და რამდენიმე ძირითადი განსაზღვრება	179
1. „ბრალად ედება სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენა“	180
2. „ითვლება“	181
3. „უდანაშაულო“	181
ა. „Nullum crimen sine culpa“?	181
ბ. „უდანაშაულო“ თუ „არ ექვემდებარება სასჯელს“?	183
4. ბრალეულობის „დამტკიცება“	185
5. ბრალეულობის დამტკიცება „კანონის შესაბამისად“	186
დ. უდანაშაულობის პრეზუმფციის ორი განსხვავებული ასპექტი	187
ე. კავშირი უდანაშაულობის პრეზუმფციასა და სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლების სხვა ასპექტებს შორის	189
1. უდანაშაულობის პრეზუმფცია და მოსამართლის მიუკერძოებლობა	189
2. უდანაშაულობის პრეზუმფცია და სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლება	189
3. უდანაშაულობის პრეზუმფცია და ბრალდების შესახებ ინფორმირების უფლება	190
4. უდანაშაულობის პრეზუმფცია და თვითინკრიმინაციისგან დაცვის პრივილეგია	190
5. უდანაშაულობის პრეზუმფცია სამოქალაქო საქმეებში	190
ვ. გარანტიასთან დაკავშირებული სპეციფიკური პრობლემები	191
II. გარანტიის „შედეგზე ორიენტირებული“ ასპექტები	191
ა. მტკიცების ტვირთი	191
1. მტკიცების ტვირთი სამართალწარმოების დროს	191
2. მტკიცების ტვირთის შებრუნება კანონმდებლობის საფუძველზე	192
ა. ბრალდებულის საზიანო იურიდიული პრეზუმფციები	192
ბ. სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა სხვისი ქმედების გამო	195
გ. იურიდიული პირების სისხლისსამართლებრივი დევნა	196
1. სასჯელის დანიშვნასთან დაკავშირებული პრობლემები	196
2. პირობითი მსჯავრის გაუქმება	197
ბ. მტკიცებულებების შეფასება	198
1. ზოგადი მიმოხილვა: „მეთოზე ინსტანციის“ საკითხი	198
2. მიუკერძოებლობის საკითხი	198
ა. სასამართლოს მიუკერძოებლობა	198
ბ. სამართალწარმოების სხვა მონაწილეთა მიუკერძოებლობა	199
გ. მედია	201
3. უდანაშაულობის დასამტკიცებლად სასამართლოსთვის მიმართვის უფლების არარსებობა	201
III. გარანტიის „რეპუტაციასთან დაკავშირებული“ ასპექტები	202
ა. შესავალი	202
ბ. წინასასამართლო ეტაპზე გაკეთებული განცხადებები	202
გ. იძულების ღონისძიებები, წინასწარი პატიმრობა	203
1. პრინციპი	203
2. შეზღუდვები	203
ა. ზოგადი ასპექტები	203
ბ. წინასწარი პატიმრობის ბუნება	205
დ. უდანაშაულობის პრეზუმფციის დარღვევა იმ საქმეებში, რომლებშიც	

სამართალწარმოება არ დასრულდა მსჯავრდებით და სასჯელის დანიშვნით	205
1. გამართლების ეფექტი უდანაშაულობის პრეზუმფციაზე	206
2. სისხლისსამართლებრივი დევნის საპროცესო საფუძვლით შეწყვეტის ეფექტი უდანაშაულობის პრეზუმფციაზე	209
ა. ხარჯების ანაზღაურებისა და მოსარჩელისთვის კომპენსაციის მიცემის ბრძანება	210
ბ. უარი კომპენსაციაზე	210
გ. ეჭვის არსებობის დადასტურება	212
3. განცხადებები, რომლებიც არ უკავშირდება სისხლის სამართლის საქმეს	212
ე. შეფასება	213

თავი 8

ბრალდების შესახებ ინფორმირების უფლება	215
I. შესავალი	215
ა. დებულებები	215
ბ. გარანტიის წარმოშობა	215
გ. გარანტიის მიზანი	216
1. ფუნქციური მიდგომა	216
2. აბსოლუტისტური მიდგომა	216
3. პრეცედენტული სამართალი	217
4. შეფასება	217
დ. გარანტიის ორი ასპექტი	218
ე. გარანტიის სტრუქტურა	218
II. არსებითი ელემენტები	219
ა. ტერმინი „ბრალი“/„ბრალდება“	219
1. პრეცედენტული სამართალი	219
2. სამართლის მეცნიერების მოსაზრებები	221
3. შეფასება	222
ბ. „არსი და საფუძველი“, „დანვრილებით“	223
1. ფაქტები	224
2. სამართლებრივი კვალიფიკაცია	224
გ. უფლება, რომ „ეცნობოს“	226
III. ფორმასთან დაკავშირებული ელემენტები	227
ა. ინფორმაციის მიწოდება წერილობით უნდა მოხდეს თუ არა?	228
ბ. ენა	229
გ. „დაუყოვნებლივ“	229

თავი 9

საკმარისი დრო და შესაძლებლობები	231
I. შესავალი	231
ა. დებულებები	231

ბ. გარანტიის წარმოშობა	231
გ. გარანტიის მიზანი და მნიშვნელობა	232
დ. გარანტიის ფარდობითი ხასიათი	234
1. ზოგადი ფარდობითობა	234
2. სპეციალური ფარდობითობა	236
3. გულმოდგინება, რომელიც დაცვას მოეთხოვება	237
II. საკმარისი დროის არსებობის უფლება	238
ა. გარანტიის მიზანი	238
ბ. გარანტიის ურთიერთკავშირი დაცვის სხვა უფლებებთან	239
1. „გონივრულ ვადაში“ სასამართლოს მიერ საქმის განხილვის უფლება	239
2. „მხარეთა თანასწორუფლებიანობის“ პრინციპი	239
3. ბრალდების შესახებ ინფორმირების უფლება	240
4. პირადად ან არჩეული დამცველის მეშვეობით თავის დაცვის უფლება	240
გ. რას ნიშნავს „საკმარისი დრო“?	241
1. დროის რელევანტური პერიოდი	241
2. ტერმინ „საკმარისის“ შეფასება	242
3. წინადადებები	243
4. დაჩქარებული სამართალწარმოება	244
III. საკმარისი შესაძლებლობების არსებობის უფლება	245
ა. საქმის მასალების ხელმისაწვდომობა	245
1. ზოგადი მიმოხილვა	245
2. საქმის მასალების ხელმისაწვდომობის ოთხი ასპექტი	246
ა. საქმის მასალების ხელმისაწვდომობა კონტინენტურ სისტემაში	246
ბ. მტკიცებულებების წარდგენა საერთო სამართლის სისტემაში	247
გ. „დაფარული მასალების“ გამჟღავნება	247
დ. დაცვის მიერ გამოძიების ჩატარება	249
3. საქმის მასალების ხელმისაწვდომობის მოდალობები	250
ა. ობიექტი	250
ბ. ვის მიუწვდება ხელი საქმის მასალებზე?	251
გ. როდის წარმოიქმნება ხელმისაწვდომობის უფლება?	253
დ. სხვადასხვა საკითხები	257
ბ. სხვა შესაძლებლობები	257
1. იურიდიული მასალების ხელმისაწვდომობა	257
2. მოტივირებული გადაწყვეტილება	257
3. კონსულისთვის შეტყობინების უფლება	258
4. სამედიცინო შემონმების ხელმისაწვდომობა	259
5. მოსმენის გამართვის უფლება	259
გ. გამონაკლისები	260

თავი 10

პირადად და დამცველის დახმარებით თავის დაცვის უფლება	263
I. შესავალი	263
ა. დებულებები	263
ბ. გარანტიის წარმოშობა	264

გ. ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის მე-3(გ) პუნქტის სტრუქტურა	265
1. დაცვის უფლების მიზანი	265
ა. ტექნიკური ასპექტი	266
ბ. ფსიქოლოგიური ასპექტი	266
გ. ჰუმანიტარული ასპექტი	267
დ. დაცვის უფლების სტრუქტურული ასპექტი	268
2. დაცვის უფლების აბსოლუტური ხასიათი	268
ა. უფლება შეზღუდვების გარეშე?	268
ბ. დაუშვებელია ომის დროს უფლების დაცვისგან გადახვევა?	268
გ. გარანტია ირღვევა ზიანის არარსებობისას?	269
დ. შეიძლება თუ არა დარღვევას ჰქონდეს ადგილი, როდესაც ბრალდებული საბოლოოდ გამართლდა?	269
1. დაცვის უფლების მოქმედების სფერო	270
ა. იურიდიული დახმარებით სარგებლობის უფლება სისხლის სამართლის პროცესის ფარგლებს გარეთ	270
ბ. იურიდიული დახმარების უფლება სამართალწარმოების სხვადასხვა ეტაპებზე	271
II. პირადად თავის დაცვის უფლება	272
ა. ბრალდებულის უფლება, იმოქმედოს თავის დასაცავად	272
1. ზოგადი წესი	272
2. სასამართლო განხილვაზე დასწრების უფლება	273
ა. ზოგადი პრინციპი	273
ბ. დისციპლინურ მიზეზებთან დაკავშირებული გამონაკლისები	274
გ. დაუსწრებლად პირის გასამართლება	274
დ. ზემდგომი ინსტანციით საქმის განხილვაზე დასწრების უფლება	277
3. დაცვის კანონიერ ქმედებებთან დაკავშირებული შეზღუდვა	282
4. ფორმალუბების დაცვა	283
ბ. ბრალდებულის უფლება, „თავი დაიცვას პირადად“	284
III. არჩეული დამცველის დახმარებით სარგებლობის უფლება	287
ა. „პრაქტიკულად აბსოლუტური“ უფლება	287
ბ. დამცველებზე დანესებული შეზღუდვები	288
გ. დამცველთა რაოდენობაზე დანესებული შეზღუდვები	289
დ. ქონების კონფისკაცია და ბრალდებულის მიერ დამცველის არჩევის უფლება	289
IV. იურიდიული დახმარებით სარგებლობის უფლება	290
ა. ეკონომიკური წინაპირობა	291
ბ. მართლმსაჯულების ინტერესები	292
1. დანაშაულისა და სასჯელის სიმძიმე	294
2. საქმის სირთულე	295
3. სამართალწარმოების თავისებურებები	296
4. ბრალდებულის მდგომარეობასთან დაკავშირებული საკითხები	296
გ. დამცველის არჩევა	297
დ. „უსასყიდლო“	298
V. დამცველთან ურთიერთობის უფლება	299

ა. პრინციპი	299
ბ. გამონაკლისები	302
გ. გამოძიების პროცესში დამცველთან ურთიერთობის უფლება	302
VI. დამცველის ეფექტიანი დახმარების უფლება	306
ბ. ეფექტიანი დახმარება წინასასამართლო სამართალწარმოებისას	309

თავი 11

მონგეთა ჩვენებების შემოწმების უფლება	311
I. შესავალი	311
ა. დებულებები	311
ბ. გარანტიის წარმოშობა	312
გ. გარანტიის მიზანი	312
დ. გარანტიის ხასიათი	313
1. გარანტიის კავშირი ფაქტის დადგენასთან	313
2. გარანტიის ფარდობითი ბუნება	314
ა. <i>In abstracto</i>	314
ბ. სასამართლოს იურისპრუდენცია	315
გ. ჩვენების, როგორც მტკიცებულების მნიშვნელობა	317
დ. შეფასება	317
ე. უფლებაზე უარის თქმის შესაძლებლობა: გულმოდგინებასთან დაკავშირებული მოთხოვნა	318
ე. გარანტიის სრული დაცვის მოდელი	319
ვ. გარანტიასთან დაკავშირებული პრობლემები	320
II. „მონმის“ ცნების განსაზღვრა	321
ა. „მონმის“ ავტონომიური ცნება	321
ბ. მონმის კლასიკური ცნება	322
გ. მხარეები, როგორც მონმეები	322
დ. ინფორმატორები, როგორც მონმეები	322
ე. ექსპერტები	323
ვ. მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის დ) ქვეპუნქტის გამოყენება სხვა მტკიცებულებების მიმართ	324
III. მონმის დაკითხვის უფლება სამართალწარმოების სხვადასხვა ეტაპებზე	325
ა. სასამართლო განხილვის დროს	325
ბ. წინასასამართლო სამართალწარმოების დროს	327
1. მონმე დაკითხვა მხოლოდ გამოძიების დროს	327
2. მონმის დაკითხვის უფლება წინასასამართლო ეტაპზე	329
გ. ზემდგომ ინსტანციაში საქმის განხილვის დროს	329
IV. უფლების განხორციელება	329
ა. ვის აქვს მონმის დაკითხვის უფლება?	329
1. დამცველი და ბრალდებული	330
2. მხოლოდ ბრალდებული	330
3. მხოლოდ დამცველი	331

ბ. როგორ უნდა განხორციელდეს მონმის დაკითხვის უფლება?	331
V. მონმის ჩვენების შემომნების უფლების შეზღუდვები	332
ა. ზოგადი მიმოხილვა	332
ბ. გამონაკლისების გამამართლებელი ვითარება	333
1. სასამართლო განხილვაზე გამოუცხადებელი მონმე	333
2. „ძვირფასი“ მონმე	335
3. დაშინებული მონმე	336
ა. ანონიმურობის გამართლება	337
ბ. ანონიმურობის დაბალანსების მეთოდები	338
4. ტრავმირებული მონმეები	340
გ. მესამე პირისგან მიღებულ ინფორმაციაზე დაყრდნობით მიცემული ჩვენება	342
VI. მონმეთა გამოძახების უფლება	343
ა. უფლების დამახასიათებელი ნიშნები	343
ბ. სასამართლოს თავმჯდომარის დისკრეცია	344
გ. სტრასბურგის სასამართლოს თავშეკავება	344
დ. პრეცედენტული სამართლის შემდგომი განვითარება	345
VII. მხარეთა თანასწორუფლებიანობასთან დაკავშირებული ასპექტი	346

თავი 12

თარჯიმნის უფასო დახმარებით სარგებლობის უფლება	347
I. შესავალი	347
ა. დებულებები	347
ბ. გარანტიის წარმოშობა	347
გ. გარანტიის მიზანი	348
1. თარჯიმნის დახმარებით სარგებლობის უფლების ხასიათი და დანიშნულება	348
2. თარჯიმნის უფასო დახმარებით სარგებლობის უფლების მნიშვნელობა და მიზანი	350
დ. გარანტიის „ფარდობითი“ და „აბსოლუტური“ ხასიათი	351
ე. მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის ე) ქვეპუნქტის კავშირი დაცვის სხვა უფლებებთან	352
1. მე-5 მუხლის მე-2 პუნქტი და მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის ა) ქვეპუნქტი	352
2. მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის გ) ქვეპუნქტი	352
3. მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის დ) ქვეპუნქტი	353
II. თარჯიმნის საჭიროება	354
ა. ენის არასაკმარისი ცოდნა	354
ბ. დაქვეითებული სმენითი შესაძლებლობები	355
III. თარჯიმნის დახმარებით სარგებლობის უფლების მოდალობები	356
ა. გარანტიის გამოყენება სამართალწარმოების სხვადასხვა ეტაპებზე	356
ბ. „ <i>Ratione materiae</i> “: თარჯიმნის ობიექტები	356
1. თარჯიმნა სასამართლო განხილვის დროს	356

2. თარგმნა წინასასამართლო სამართალწარმოების დროს	357
3. დოკუმენტების თარგმნა	358
4. დამცველთან ურთიერთობა	358
გ. თარჯიმნის კვალიფიკაცია	359

თავი 13

თვითინჰრიმინაციისგან დაცვის პრივილეგია	361
I. შესავალი	361
ა. დებულებები	361
ბ. ტერმინოლოგია	362
გ. პრივილეგიის წარმოშობა	362
დ. გარანტიის ხასიათი	363
1. დუმილის უფლება და თვითინჰრიმინაციისგან დაცვის პრივილეგია	363
2. დუმილის უფლება და გამოხატვის თავისუფლება	363
3. აბსოლუტური თუ ფარდობითი უფლება?	364
4. გარანტიის პირდაპირი და არაპირდაპირი შედეგები	367
5. გარანტიის არსი	367
ა. ამოსავალი წერტილი	368
ბ. კავშირი შედეგზე ორიენტირებულ მართლმსაჯულებასთან	368
გ. უდანაშაულობის პრეზუმფცია	368
დ. ბრალდებულის ნების პატივისცემა	369
1. გარანტიის ფარგლები	369
ა. „ <i>Ratione materiae</i> “	369
ბ. „ <i>Ratione personae</i> “	369
II. პრივილეგიის პირდაპირი შედეგი	370
ა. დუმილის უფლება	370
1. დაცვა უშუალო ფიზიკური ზეწოლისგან	370
2. დაცვა მოტყუების წინააღმდეგ	371
3. გაფრთხილების უფლება	372
ბ. დოკუმენტების წარდგენაზე უარის უფლება	373
1. საქმე <i>ფუნკე (Funke) საფრანგეთის წინააღმდეგ</i>	373
გ. გამოწვევის უფლება	374
1. წვლილის შეტანა, რომელიც არ წარმოადგენს ჩვენებას	374
2. ვინაობის გამხელა	375
III. პრივილეგიის არაპირდაპირი შედეგი	376
ა. შესავალი	376
ბ. დუმილის საფუძველზე უარყოფითი დასკვნების გაკეთება	376
1. <i>ჯონ მიურეი (John Murray) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ</i>	376
2. პრეცედენტული სამართალი <i>ჯონ მიურეის (John Murray) საქმის</i> შემდეგ	379
3. შეფასება	379

თავი 14

ბასაჩივრების უფლება	381
I. შესავალი	381
ა. დებულებები	381
ბ. გარანტიის წარმოშობა	381
გ. გასაჩივრების უფლების მიზანი	383
II. გასაჩივრების უფლების წინაპირობები	384
ა. „სისხლის სამართლის დანაშაული“	384
ბ. „მსჯავრდება“	385
გ. მსჯავრდება „სასამართლოს მიერ“	386
III. პრეცედენტული სამართლის მიმოხილვა	387
ა. ხელშემკვრელ სახელმწიფოთა დისკრეცია	387
ბ. „ზემდგომი სასამართლო“	389
IV. გამონაკლისები	390
ა. წვრილმანი დანაშაულები	390
ბ. უმაღლესი სასამართლოს მიერ პირველი ინსტანციით საქმის განხილვა	392
გ. პირის მსჯავრდება გასაჩივრების ეტაპზე	392

თავი 15

მცდარი მსჯავრდებისთვის კომპენსაციის უფლება	394
I. დებულებები	394
II. გარანტიის წარმოშობა	395
III. გარანტიის მიზანი და მნიშვნელობა	396
IV. მცდარი მსჯავრდებისთვის კომპენსაციის უფლების წინაპირობები	397
ა. მსჯავრდება სისხლის სამართლის დანაშაულისთვის	397
ბ. მსჯავრდება	397
გ. მსჯავრდება უნდა იყოს საბოლოო	397
დ. სასჯელი	398
ე. სასჯელის აღსრულება	399
ვ. მსჯავრდების შესახებ გადანყვეტილების გაუქმება	399
ზ. მსჯავრდების გაუქმება უნდა ემყარებოდეს ახალ გარემოებებს	400
თ. გარემოების დაფარვაში განმცხადებლის პასუხისმგებლობის არარსებობა	400
1. უდანაშაულობის დადგენა	400
V. კომპენსაციის უფლება	401
ა. კომპენსაციის არსი	401
ბ. კომპენსაციის უფლების ბენეფიციარი	401
გ. შესაბამის სახელმწიფოში მოქმედი კანონის (ან დამკიდრებული პრაქტიკის) შესაბამისად	402

ერთი და იმავე დანაშაულისთვის ხელმეორედ მსჯავრდების აკრძალვა	403
I. შესავალი	403
ა. დებულებები	403
ბ. გარანტიის წარმოშობა	404
II. გარანტიის მიზანი და დანიშნულება	404
III. პრინციპი „ne bis in idem“ როგორც სამართლიანი სასამართლო განხილვის შემადგენელი ელემენტი?	406
IV. გარანტიის მოქმედების სფერო	407
ა. ტერიტორიულობის პრინციპი	407
ბ. „Ratione materiae“	408
V. პირველი სასამართლო განხილვა	409
ა. გამართლება ან მსჯავრდება	409
ბ. გადაწყვეტილების „საბოლოო ხასიათი“	410
გ. „სახელმწიფოს კანონმდებლობისა და სისხლის საპროცესო სამართლის შესაბამისად“	411
VI. მეორე სასამართლო განხილვა	412
VII. იდენტური დანაშაულები	412
ა. იდენტური მიზანი	413
ბ. ერთი და იგივე პირი	413
გ. ერთი და იგივე ქმედება	413
1. ქმედების „სამართლებრივი“ და „ბუნებრივი“ მთლიანობა	414
2. ქმედება თუ შედეგი?	414
დ. ერთი და იგივე დანაშაული	415
ე. არის თუ არა სასამართლოს პრეცედენტული სამართალი თანმიმდევრული?	415
1. გრადინგერის (Gradinger) და ოლივეირას (Oliveira) საქმეები	415
2. პრეცედენტული სამართლის კონსოლიდაცია	417
3. სისხლის სამართლის გააზრება	417
4. შეფასება	418
5. შეთავაზება	419
VIII. „ხელმეორედ დასჯა“	419
IX. გამონაკლისები	421
ა. ახალი გარემოებები	421
ბ. საპროცესო ხარვეზები	422
X. აბსოლუტური ხასიათი	422

თავი 17

ადამიანის თავისუფლება და ხელშეუხებლობა:

თავისუფლების აღკვეთის წესები 424

I.	შესავალი	424
ა.	ზოგადი მიმოხილვა	424
1.	დებულებები	424
2.	პირადი თავისუფლების მნიშვნელობა სისხლის სამართალწარმოების დროს	426
3.	ამ თავის ფარგლები	427
4.	გარანტიის სტრუქტურა	427
ბ.	გარანტირებული უფლება	427
1.	პირადი თავისუფლების ცნება	427
2.	პირადი ხელშეუხებლობის ცნება	428
გ.	ჩარევა: დაკავება და დაპატიმრება	431
1.	განსაზღვრება	431
2.	სივრცე	432
3.	იძულება და უფლებაზე უარის თქმა	434
4.	დრო	435
5.	თავისუფლების აღკვეთის ცნების ფარდობითობა	437
II.	გამონაკლისები ადამიანის პირადი თავისუფლებიდან	438
ა.	ზოგადი ასპექტები	438
1.	1-ლი პუნქტის მე-2 წინადადების სტრუქტურა	438
2.	კანონიერების მოთხოვნები	439
ა.	„კანონის“ მნიშვნელობა კონვენციაში	439
ბ.	„კანონიერების“ სხვადასხვა ელემენტები მე-5 მუხლის 1-ლ პუნქტში	439
გ.	ევროპული სასამართლოს მიერ კანონის განხილვის ხარისხი	441
ბ.	წინასწარი პატიმრობა: მე-5 მუხლი, 1(გ) პუნქტი	442
1.	საფუძვლიანი ეჭვი	443
ა.	ეჭვის ობიექტი	445
ბ.	დანაშაულის ჩადენის ეჭვი	445
გ.	როდესაც „საფუძვლიანად არის მიჩნეული [პირის მიერ] დანაშაულის ჩადენის აღკვეთის აუცილებლობა“	447
დ.	როდესაც საფუძვლიანად არის მიჩნეული დანაშაულის ჩადენის შემდეგ პირის მიმალვის აღკვეთის აუცილებლობა.	447
2.	„უფლებამოსილი სასამართლო ორგანოს წინაშე [პირის] წარდგენის“ მიზანი	448
3.	წინასწარი პატიმრობის კანონიერების სპეციალური ასპექტები	449
ა.	კანონის არასაკმარისი სიზუსტე	449
ბ.	„Male captus bene indicatus“?	451
გ.	დაგვიანებული გათავისუფლება	453
4.	აუცილებლობა	454

გ. დაპატიმრება მსჯავრდების შემდეგ: მე-5 მუხლის 1(ა) პუნქტი	456
1. ზოგადი მახასიათებლები	456
2. მსჯავრდება	456
ა. განმარტება	456
ბ. ბრალეულობა	457
გ. საბოლოო განაჩენი	457
დ. მატერიალური დასაბუთება	457
ე. მე-ნ მუხლთან შესაბამისობა	459
3. უფლებამოსილი სასამართლო	459
4. კავშირი მსჯავრდებასა და დაპატიმრებას შორის სიტყვით „შემდეგ“	460
5. თავისუფლების აღკვეთის ხანგრძლივობა	463
დ. დაპატიმრება სასამართლო ბრძანების შეუსრულებლობისთვის ან კანონით გათვალისწინებული ნებისმიერი ვალდებულების შესრულების უზრუნველსაყოფად	463
1. დაპატიმრება „კანონის შესაბამისად გაცემული სასამართლო ბრძანების შეუსრულებლობისთვის“	463
2. დაპატიმრება „კანონით გათვალისწინებული ნებისმიერი ვალდებულების შესრულების უზრუნველსაყოფად“	464
ე. არასრულწლოვანის დაპატიმრება	465
1. „არასრულწლოვანი“	465
2. აღმზრდელობითი მიზანი	466
3. არასრულწლოვანის წინასწარი პატიმრობა	466
4. არასრულწლოვნისთვის თავისუფლების აღკვეთა	466
ვ. დაპატიმრება ინფექციურ დაავადებათა გავრცელების თავიდან აცილების მიზნით და სოციალურად არაადაპტირებული პირების დაპატიმრება	467
1. დაპატიმრება ინფექციურ დაავადებათა გავრცელების თავიდან ასაცილებლად	468
2. სულით ავადმყოფები	468
ა. ზოგადი მიმოხილვა	468
ბ. სამი წინაპირობა	468
გ. ფსიქიკური დაავადების მტკიცებულება	469
დ. საფრთხის ელემენტი	470
ე. გაგრძელების ელემენტი	470
3. დაპატიმრების ადგილი	470
4. ალკოჰოლიკები და ნარკომანები	471
5. მანანნალები	471
ზ. დაპატიმრება ქვეყანაში უნებართვოდ შესვლის აღსაკვეთად, დეპორტაციის ან ექსტრადიციის მიზნით.	472
1. დაპატიმრება ქვეყანაში უნებართვოდ შესვლის აღსაკვეთად	472
2. დაკავება ან დაპატიმრება დეპორტაციის ან ექსტრადიციის მიზნით.	472
ა. გამონაკლისის ფორმალური ხასიათი	472
ბ. პატიმრობის ხანგრძლივობის შეზღუდვა ვ) ქვეპუნქტის საფუძველზე	473

იმ პირთა უფლებაები, რომლებსაც თავისუფლება აქვთ
აღკვეთილი

	475
I. დაკავების მიზეზების შესახებ ინფორმირების უფლება	475
ა. შესავალი	475
1. დებულებები	475
2. გარანტიის მიზანი	475
3. უფლების დახასიათება ევროპული სასამართლოს მიერ	476
ბ. ინფორმირების უფლების ელემენტები	477
1. დაკავების მიზეზების შესახებ ინფორმირების უფლების მოქმედების ფარგლები	477
2. ინფორმაციის ხასიათი	477
3. ინფორმაციის ადრესატი	479
4. დროის ელემენტი	479
5. ინფორმირების ფორმა	480
II. <i>Habeas corpus</i> პროცედურით სარგებლობის უფლება	482
ა. შესავალი	482
1. დებულებები	482
2. უფლების წარმოშობა და მიზანი	483
ა. <i>Habeas corpus</i> პროცედურით სარგებლობის უფლების წარმოშობა	483
ბ. გარანტიის მიზანი	484
3. განსახილველი საკითხები	485
ბ. <i>Habeas corpus</i> პროცედურით სარგებლობის უფლების მოქმედების ფარგლები	485
1. გარანტიის ავტონომიური ხასიათი	485
2. ადამიანისთვის თავისუფლების აღკვეთა	486
3. გარანტიის მოქმედება დროში	486
ა. დაუყოვნებლივი მოქმედება	486
ბ. გათავისუფლება <i>habeas corpus</i> პროცედურის მოლოდინში	487
4. <i>Habeas corpus</i> პროცედურა, როდესაც დაპატიმრება სასამართლოს ბრძანებით განხორციელდა	489
ა. „ინკორპორირების დოქტრინა“	489
ბ. შემდგომი განვითარება	490
5. გამონაკლისები ინკორპორირების დოქტრინიდან	491
ა. „სულით ავადმყოფობასთან“ დაკავშირებული პატიმრობა	491
ბ. სახიფათო მსჯავრდებულების პატიმრობა	492
გ. არასრულწლოვანი დამნაშავეებისთვის განკუთვნილი სასჯელი	495
დ. დაკავება ჯარიმის გადაუხდელობისთვის	495
გ. სასამართლო კონტროლის ფარგლები მე-4 პუნქტის საფუძველზე	496
1. ზოგადი მიმოხილვა	496
2. უფლების დაცვის არაეფექტიანი საშუალებები	497
3. ეროვნული უშიშროების საკითხები	499
დ. საპროცესო მოთხოვნები	499
1. შესავალი	499
2. სასამართლოსთვის მიმართვის უფლება	500
ა. დამოუკიდებლობა და მიუკერძოებლობა	500

ბ. გათავისუფლების უფლებამოსილება	502
3. საპროცესო უფლებები	504
ა. ზეპირი განხილვის უფლება	504
ბ. მხარეთა თანასწორუფლებიანობა და შეჯიბრებითი პროცესი	505
გ. საქმის მასალების ხელმისაწვდომობის უფლება	506
დ. იურიდიული დახმარების უფლება	508
ე. „Pro libertate“ პრეზუმფცია?	510
ვ. გასაჩივრების უფლება	511
ზ. რამდენიმე განცხადების წარდგენის უფლება	511
4. სისწრაფის მოთხოვნა	513
ა. დროის ელემენტთან დაკავშირებული საკითხები	513
ბ. პრეცედენტული სამართალიდან მოყვანილი მაგალითები	515
გ. სამართლებრივი დაცვის საშუალებების სიმრავლე	517
III. კომპენსაციის უფლება	518
ა. შესავალი	518
1. დებულებები	518
2. უფლების დახასიათება	518
ბ. კომპენსაციის წინაპირობები	519
1. დაპატიმრება, რომელიც „არაკანონიერია“, ეწინააღმდეგება მე-5 მუხლის დებულებებს	519
ა. ზოგადი მიმოხილვა	519
ბ. როდესაც კონვენცია არ არის ძალაში შესული	520
გ. საპროცესო პრობლემები	521
2. ზიანი	522
გ. კომპენსაციის ოდენობა	523

თავი 19

წინასწარ პატიმრობაში მყოფი პირების სპეციალური უფლებები	525
I. შესავალი	525
ა. დებულებები	525
ბ. წინასწარ პატიმრობაში მყოფი პირებისთვის განკუთვნილი სპეციალური გარანტიების დასაბუთება	526
გ. სხვა გარანტიები	527
II. მოსამართლის წინაშე წარდგენის უფლება	528
ა. უფლების მიზანი და ხასიათი	528
ბ. მოსამართლე ან „სასამართლო ხელისუფლების განხორციელებისთვის კანონით უფლებამოსილი სხვა მოხელე“	530
1. დამოუკიდებლობა და მიუკერძოებლობა	530
2. გათავისუფლების ბრძანების გაცემის უფლებამოსილება	533
გ. „დაუყოვნებლივ“	535
1. განსახილველი დროის პერიოდი	535
2. დროში შეზღუდვა	535
დ. სამართალწარმოება მოსამართლის წინაშე	537
1. ზეპირი განხილვის საჭიროება	537

2. ინფორმაციის მიღების აუცილებლობა	537
3. დამცველის დახმარების უფლება	538
4. მოტივირებული გადაწყვეტილების უფლება	538
ე. საგანგებო მდგომარეობის რელევანტურობა	538
III. წინასწარი პატიმრობის ვადის შეზღუდვა	539
ა. ზოგადი მიმოხილვა	539
ბ. განსახილველი ვადა	541
1. ვადის დასაწყისი	541
2. ვადის დასასრული	542
3. ვადის დენის შეწყვეტა	544
გ. გონივრულობის კრიტერიუმი	544
1. პატიმრობის გაგრძელების „რელევანტური“ და „საკმარისი“ საფუძვლები	546
ა. მიმალვის საფრთხე	547
ბ. მტკიცებულებების განადგურებისა და მოწმეების მოსყიდვის საფრთხე	548
გ. საიდუმლო გარიგების საფრთხე	549
დ. დანაშაულის განმეორებით ჩადენის საფრთხე	549
ე. საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვა	550
ვ. განმცხადებლის დაცვის საჭიროება	550
2. საფუძვლები, რომლებიც არ არის რელევანტური ან საკმარისი პატიმრობის გაგრძელების გამართლებისთვის	551
ა. დანაშაულის სიმძიმე	551
ბ. გამოძიების ინტერესები	551
3. „განსაკუთრებული გულმოდგინება“ და სამართალწარმოების მიმდინარეობა	551
IV. გათავისუფლება გირაოს სანაცვლოდ	556
V. ზიანის ანაზღაურების შესაძლებლობა	557

თავი 20

სისხლის სამართლის პროცესთან დაკავშირებული სხვა ძირითადი უფლებები

I. შესავალი	558
ა. ამ თავში განხილული საკითხები	558
ბ. ზოგადი მიდგომა	558
II. ჩარევა პირადი ცხოვრების დაცვის უფლებაში	558
ა. პირადი ცხოვრების დაცვის უფლების ძირითადი სტრუქტურა	558
1. დებულებები	558
2. პირადი ცხოვრების დაცვის უფლების ელემენტები	560
ბ. პირადი ცხოვრების სხვადასხვა ასპექტების დაცვის საერთო ელემენტები	560
1. კანონიერების მოთხოვნა	560
2. ლეგიტიმური მიზანი	563
3. აუცილებელი დემოკრატიულ საზოგადოებაში	563

III. თვალთვალის და კომუნიკაციებში ჩარევა	564
ა. შესავალი	564
ბ. წერილობითი კორესპონდენცია	566
1. პრეცედენტული სამართალი	566
2. პატიმართა მიმონერასთან დაკავშირებული პრინციპები	566
IV. თვალთვალის ტექნიკური საშუალებების გამოყენებით	569
ა. პირადი ცხოვრების ფარგლები ამ კონტექსტში	569
ბ. ჩარევა	569
გ. სამართლებრივ საფუძველთან დაკავშირებული სპეციალური მოთხოვნები	572
დ. ჩარევის ფარგლები	574
ე. „აუცილებელი დემოკრატიულ საზოგადოებაში“	574
ვ. შემდგომი შეტყობინება	575
V. ინფორმაციის შენახვა	576
ა. პირადი ცხოვრების პატივისცემის უფლების მოქმედება	577
ბ. ჩარევა	578
გ. ჩარევის გამართლება	578
1. სამართლებრივი საფუძველი	578
2. ჩარევის მიზანი	579
3. აუცილებელი დემოკრატიულ საზოგადოებაში	579
VI. საიდუმლო აგენტები	579
VII. ჩხრეკა და ამოღება	580
ა. ჩარევა „საცხოვრებლის“ პატივისცემის უფლებაში	581
ბ. სამართლებრივი საფუძველი	581
გ. ჩარევის მიზანი	582
დ. აუცილებელი დემოკრატიულ საზოგადოებაში	582
VIII. საკუთრების დაცვა	583
ა. დებულებები	583
ბ. შესავალი	584
გ. კონფისკაცია	584
ბიბლიოგრაფია	586

ნაწილი პირველი

შესავალი

თავი 1

ნიგნის შესახებ

In tutte le parti del mondo, là dove si comincia col negare le libertà fondamentali dell'Uomo, e l'uguaglianza fra gli uomini, si va verso il sistema concentrazionario, ed è questa una strada su cui è difficile fermarsi.

პრიმო ლევი¹

I. საგანი

წინამდებარე ნიგნი შეეხება ადამიანის უფლებებს სისხლის სამართლის პროცესში, კერძოდ, ადამიანის ძირითად უფლებათა და თავისუფლებათა საერთაშორისო და რეგიონალური სამართლის საფუძველზე ხელშემკვრელ სახელმწიფოთა ძალაუფლების შეზღუდვის გზებს, რომლებიც განსაზღვრავს კანონის დარღვევაში ეჭვმიტანილი პირების მიმართ სადამსჯელო სანქციების გამოყენების წინაპირობებს.

ა. განსაზღვრებები

ნიგნის საგანი მოიცავს ორ განსხვავებულ ელემენტს და სასარგებლო იქნება, თუ თავდაპირველად განვსაზღვრავთ მათ მნიშვნელობას. ამის მიზანია არა სამეცნიერო ამბიციის დაკმაყოფილება ერთხელ და სამუდამოდ „ადამიანის უფლებებისა“ და „სისხლის სამართლის პროცესის“ ცნებების განსაზღვრით, არამედ ნიგნის შინაარსის განმარტება.

1. „ადამიანის უფლებები“

ნიგნში ტერმინი „ადამიანის უფლებები“ გამოყენებულია პოზიტივისტური გაგებით იმ უფლებების აღსანიშნავად, რომლებიც გარანტირებულია საერთაშორისო ხელშეკრულებების, კერძოდ, სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტით (მისი საყოველთაო გამოყენების მისწრაფებით), ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპული კონვენციით (ძირითადად ხსენებული როგორც ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია) და ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენციით (ასევე ცნობილი როგორც სან ხოსეს პაქტი).

ცხადია, რომ ეს არის საკმაოდ ვიწრო მიდგომა. არსებობს სხვა უამრავი საერთაშორისო დოკუმენტი, რომელიც ადამიანის უფლებებს შეეხება². ისინი უკავშირდება ცალკეულ პრობლემებს, როგორცაა დისკრიმინაცია, ან განსაკუთრებით დაუცველ პირთა სპეციალურ ჯგუფებს. ასეთები არიან ბავშვები და თავისუფლებააღკვეთილი პირები. შენევის კონვენციებით კოდირებული ომის წარმოების სამართალი იცავს ადამიანის უფლებებს, როგორც მინიმუმ, მე-3 მუხლის საფუძველზე, რომელიც საერთოა ოთხივე კონვენციისთვის.

1948 წლის 10 დეკემბერს ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მიღე-

¹ *Se questo è un uomo, La tregua* (1989) 338 (“მსოფლიოს ყველა კუთხეში, სადაც იწყება კაცობრიობის თავისუფლებათა საფუძვლების და ადამიანებს შორის თანასწორობის უარყოფა, მივდივართ საკონცენტრაციო ბანაკების სისტემისკენ და ეს არის გზა, რომელზეც რთულია გაჩერება“).

² ტრექსელი (2000).

ბიდან მოყოლებული, საერთაშორისო ხელშეკრულებების გარდა, შემუშავდა უამრავი დეკლარაცია, რეზოლუცია და რეკომენდაცია (ეს თარიღი მთელ მსოფლიოში აღინიშნება როგორც ადამიანის უფლებათა დღე). გარდა ამისა, არსებობს საერთაშორისო და ეროვნული არასამთავრობო ორგანიზაციების მიერ მომზადებული მრავალი დოკუმენტი, რომელთაგან არაერთი, მათ შორის *Amnesty International* და ჰელსინკის საერთაშორისო ფედერაცია, დიდი ავტორიტეტით სარგებლობს. თვით სამართლის ცალკეულ დარგებზე მომუშავე ასოციაციების საქმიანობა, როგორცაა სისხლის სამართლის საერთაშორისო ასოციაცია, ცნობილი როგორც *Association Internationale de Droit Pénal (AIDP)* მოიცავს ადამიანის უფლებებს. იგივეს თქმა შეიძლება პროფესიულ ორგანიზაციებზე. გამოცემა სახელწოდებით „ადამიანის უფლებების შესახებ მნიშვნელოვანი ტექსტები პოლიციისთვის: საერთაშორისო აქტების კრებული“³ ჩამოთვლის არანაკლებ 39 დოკუმენტს ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციიდან დაწყებული და პროკურორთა როლის შესახებ სახელმძღვანელოთი დამთავრებული, რომელიც მიღებულ იქნა დანაშაულის პრევენციისა და დამნაშავეთა მიმართ მოპყრობის თაობაზე გამართული გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის მერვე კონგრესის მიერ ჰავანაში 1990 წლის 27 აგვისტო-7 სექტემბერს.

ყველა ეს დოკუმენტი უდავოდ მნიშვნელოვანია, თუმცა წინამდებარე წიგნის საგანია *სამართალი*. მისი სახელწოდება შეიძლება ყოფილიყო *სისხლის სამართლის პროცესთან დაკავშირებული ადამიანის უფლებების სამართალი*, რაც იქნებოდა უფრო ზუსტი, მაგრამ, ამავედროულად, მძიმე და ულამაზო. სამართალში იგულისხმება ნორმათა ერთობლიობა, რომელიც ვითარდება სასამართლოების მიერ მათი გამოყენების შედეგად. წიგნის კონტექსტში „ადამიანის უფლებები“ ნიშნავს იმ სწრაფად მზარდ პრეცედენტულ სამართალს, რომელიც უკავშირდება აქ განხილული სამი ინსტრუმენტის რამდენიმე ძირითად მუხლს.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ მხოლოდ ნორმატიული ტექსტი ჩვეულებრივ ვერ ახდენს რაიმე არსებით გავლენას ფაქტობრივად არსებულ ვითარებაზე. კომუნისტური ქვეყნების უმრავლესობას ჰქონდა საკმაოდ კარგი გამოცდილება ადამიანის უფლებების დაცვის ინსტრუმენტების რატიფიცირების თვალსაზრისით. თუმცა ამ ქვეყნებში არსებული რეალობა აბსოლუტურად განსხვავებული იყო. წინამდებარე წიგნი შეეხება ადამიანის უფლებებს, რომლებიც ფაქტობრივად გამოიყენება სასამართლო ან კვანძი სასამართლო ორგანოების ზედამხედველობის ქვეშ. ეს აგრეთვე უკავშირდება ჩემს, როგორც ადამიანის უფლებათა სპეციალისტის, თვალთახედვას, რომელზეც შემდგომში გავაკეთებ კომენტარს.

2. სისხლის სამართლის პროცესი

ტერმინი „სისხლის სამართლის პროცესი“ მოიცავს სახელმწიფო ორგანოთა ქმედებებს, დაწყებული პოლიციით და დამთავრებული საკონსტიტუციო სასამართლოთი, რომელთა ამოსავალი წერტილია დანაშაულის ჩადენის ეჭვის არსებობა. ეს ქმედებები სხვადასხვა ეტაპზე ხორციელდება, მაგალითად, მოკვლევა, გამოძიება, ბრალდება, განაჩენი ან გასაჩივრება. სისხლის სამართლის პროცესის არსი კარგად არის განსაზღვრული, თუმცა არსებობს მისი იმპლემენტაციის უამრავი გზა და საშუალება, მათ შორის სახელმწიფო ორგანოთა მოწყობა და სხვადასხვა უწყებებს შორის ფუნქციების განაწილება, სასამართლო განხილვის ორგანიზაცია და გასაჩივრების მრავალი კუმულატიური ან ალტერნატიული შესაძლებლობა. ხშირად ამბობენ, რომ არსებობს სისხლის სამართლის პროცესის ორი მოდელი. პირველი, ანგლო-საქსური, რომელიც გულისხმობს ორი მხარისა და ნეიტრალური არბიტრის სახით მოსამართლის არსებობას. მეორე, კონტინენტური სისტემა, რომელიც მოწყობილია ინკვიზიციური პროცესის საფუძველზე და რომლის მოსამართლე უფრო აქტიურ, ერთგვარ პატერნალისტურ ფუნქციას ასრულებს. თანამედროვე სისხლის

³ კროშო და პოლსტრომი (2001).

საპროცესო სამართალი უფრო ორი მოდელის დაახლოების მიმართულებით ვითარდება, სადაც შეჯობებითობის პრინციპი წამყვან როლს თამაშობს. ახლად შექმნილი სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლო არის მსოფლიო მასშტაბით მისაღებ მოდელზე კომპრომისის მიღწევის მცდელობის შედეგი.

3. შეზღუდვები, გამონაკლისები

შეუძლებელია ნიგნის საგნის განსაზღვრა მხოლოდ პოზიტიური აღწერილობით. მნიშვნელოვანია ასევე იმ საკითხების ხსენება, რომლებსაც ნიგნი არ მოიცავს. ასეთი საკითხი უამრავია, თუმცა მხოლოდ რამდენიმეზე შევჩერდებით. უნდა ვაღიაროთ, რომ არის თემები, რომელთა განხილვა შესაძლებელი იყო, თუმცა გამოტოვებულია პრაქტიკული მიზეზების, მათ შორის, დროში არსებული შეზღუდვებისა და გარკვეულ ეტაპზე გაჩერების აუცილებლობის გამო. პერფექციონიზმს საზღვრები არ აქვს.

ა. ადამიანის უფლებების იმპლემენტაციის წესი

ადამიანის უფლებების მიმართ ისეთი მიდგომა, რომელიც კონცენტრირებულია სასამართლო წესით განმარტებულ და ეროვნული იურისდიქციების მიერ იმპლემენტირებულ უფლებებზე, რომლებიც შეიძლება ინკორპორირებულიც იყოს ეროვნულ სამართალში, უნდა უკავშირდებოდეს შესაბამისი ინსტრუმენტის შესრულების მექანიზმებს. შესაბამისად, მკითხველი შეიძლება მოელოდეს წინამდებარე ნიგნში მათ აღწერასა და განხილვას. თუმცა ელემენტარული შესავალი ამ საკითხზე მოითხოვდა დამატებით ორმოცდაათ ან ას გვერდს. ასევე საჭირო გახდებოდა სამართლებრივი დაცვის შიდასახელმწიფოებრივი საშუალებების ამონაწერისა და ეროვნულ დონეზე ადამიანის უფლებების სამართლის სტატუსის საკითხების განხილვა. შესაბამისად, გადაწყვეტილება იქნა მიღებული ამ სფეროს გამოტოვების შესახებ. მკითხველს შეუძლია ისარგებლოს უკვე არსებული მდიდარი ლიტერატურით, რომლის წყაროებიც იქნება მოცემული.

ბ. სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლო

წინამდებარე ნიგნი არ შეეხება საერთაშორისო სისხლის სამართალს. ამიტომ აქ ვერ იხილავთ რომის წესდების საფუძველზე სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოს საქმიანობის წესის მიმოხილვას. მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული წესი შემუშავდა ადამიანის უფლებების სამართლის პატივისცემის განზრახვით, მის წყაროდ მაინც ვერ ჩაითვლება. რუანდისა და იუგოსლავიის საერთაშორისო ტრიბუნალების პრეცედენტული სამართალი მკვლევარების დიდი ინტერესის საგანია. მე მოველი, რომ სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლო ანალოგიურად მონადინებული იქნება დაიცვას ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სტანდარტები და ამ თვალსაზრისით წინამდებარე ნიგნი შეიძლება მცირე დახმარებად ჩაითვალოს.

გ. სისხლის სამართლებრივი დევნა ბავშვებისა და არასრულწლოვნების წინააღმდეგ

ბავშვის უფლებათა კონვენციის მე-40 მუხლი შეიცავს სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მე-14 მუხლში მოცემული წესების პარალელურ დებულებებს, რომლებიც არეგულირებს სამართალწარმოებას დანაშაულის ჩადენაში ბრალდებული ბავშვების მიმართ. მრავალ ქვეყანაში ასევე ვხვდებით ამ საკითხთან დაკავშირებულ სპეციალურ წესებს ან თვით სპეციალურ კანონმდებლობას. ეს თემა მნიშვნელოვანი და თანაბრად საინტერესოა. მასვე უკავშირდება სრულწლოვანთა მიმართ ადამიანის უფლებების „ლიბერალური“, ხოლო ახალგაზრდების მიმართ „სოციალური“, კეთილდღეობაზე ორიენტირებული მიდგომების გამოყენების კოორდინირების კომპლექსური საკითხი.

ნიგნში განხილული იქნება პრეცედენტული სამართლის რამდენიმე ასპექტი, მაგა-

ლითად, მოსამართლის თანამდებობა⁴. თუმცა ამ საკითხს არ ეძღვნება სპეციალური თავი. მის განხილვას სპეციალისტებს მივანდობ.

დ. შიდასახელმწიფოებრივი პრეცედენტული სამართალი

სისხლის სამართლის პროცესში ადამიანის უფლებების სრულფასოვანი ანალიზი უნდა მოიცავდეს შიდასახელმწიფოებრივ პრეცედენტულ სამართალსაც.⁵ მას ეროვნული სასამართლოები ავითარებენ და სწორედ მათი მოვალეობაა საერთაშორისო კონვენციების გამოყენება. ამ შემთხვევაშიც, სრულფასოვანი შედარებითი კვლევა შეუძლებელი იქნებოდა მასალის სიდიდის გათვალისწინებით.

ბ. საკითხის მნიშვნელობა

პირველ რიგში, უნდა გავითვალისწინოთ რაოდენობრივი არგუმენტი. ადამიანის უფლებების შესახებ საერთაშორისო პრეცედენტული სამართლის ძალზე დიდი ნაწილი უკავშირდება სისხლის სამართლის მართლმსაჯულების განხორციელებას. სტრასბურგის პრეცედენტული სამართლის შემთხვევაში სამოქალაქო სამართალწარმოების ხანგრძლივობა ყველაზე მნიშვნელოვანი საკითხია. სისხლის სამართლის მართლმსაჯულების სისტემა მსოფლიოს ყველა ქვეყანაში დიდი წნეხის ქვეშაა. ხშირ შემთხვევაში შესაბამისი ორგანოები გადატვირთული არიან სამუშაოს დიდი მოცულობით. აქედან გამომდინარე, რთულია იმის თქმა, რომ ეს ნაკლებად მნიშვნელოვანი ან არარელევანტური საკითხია.

ადამიანის უფლებების მნიშვნელობა სისხლის სამართლის პროცესში არ საჭიროებს ზედმეტ კომენტარს ან განმარტებას. სისხლის სამართლის პროცესი არის სფერო, რომელშიც ერთმანეთს უპირისპირდება საზოგადოებისა და ექვმიტანილი ინდივიდის სასიცოცხლო ინტერესები. რისკის ქვეშ დგება ადამიანის რეპუტაცია, ფინანსური მდგომარეობა, პირადი თავისუფლება და თვით სიცოცხლე (არა მხოლოდ იმ ქვეყნებში, სადაც სიკვდილით დასჯა არსებობს, არამედ იქ, სადაც უვადო თავისუფლების აღკვეთა გამოიყენება სასჯელად). საზოგადოებას, მეორე მხრივ, გააჩნია მნიშვნელოვანი ინტერესი წესრიგის, მშვიდობიანი თანაცხოვრების, ეროვნული უშიშროების, ფიზიკური ხელშეუხებლობისა და პოტენციურ მსხვერპლთა უსაფრთხოების უზრუნველყოფის მიმართ. ვითარება შეიძლება კიდევ უფრო გართულდეს, როდესაც მსხვერპლი ითხოვს სამართალწარმოებაში მონაწილეობას.

აღნიშნული ინტერესების დაბალანსების პრობლემის გადაჭრისას ბევრი რამ დამოკიდებულია იმ სურათზე, რომელიც ამოსავალი წერტილის სახით გვაქვს წარმოდგენილი. მაგალითად, ეს შეიძლება იყოს გულქვა კრიმინალების, დანაშაულებრივი ჯგუფის წევრების სურათი, რომლებიც ყველაფერზე არიან წამსვლელი, მათ შორის მონმეთა მკვლელობაზე, მსჯავრდების თავიდან აცილების მიზნით; ან ეს შეიძლება იყოს ღამით ბარიდან სახლში მიმავალი პირის სურათი, რომელიც ქუჩაში მხოლოდ ადამიანის ახლოს გაივლის, ხელს შეახებს მას და იგრძნობს სისხლს, მიხვდება, რომ სისხლის გუბეში შეაბიჯა, პანიკაში ჩავარდება და გაიქცევა სახლში, თუმცა გამვლელები შეამჩნევენ და იცნობენ, რაც მას დანაშაულში ექვმიტანილად აქცევს. დაბალანსების პროცესი ორივე შემთხვევაში, უნდა დასრულდეს სასარგებლო შედეგით.

კონფლიქტის ორი მხარე – ინდივიდი და საზოგადოება – აშკარად არათანაბარ მდგომარეობაში იმყოფებიან. ბრალდებულის მოწინააღმდეგე არა მხოლოდ კარგად ორგანიზებული და აღჭურვილია, არამედ დიდ მორალურ უპირატესობას ფლობს. ყველა ბრალდებული უდანაშაულოდ ითვლება, სანამ მისი დამნაშავეობა არ დამტკიცდება სასამართლოს კანონიერ ძალაში შესული გადაწყვეტილებით. ამას გვეუბნება ადამიანის

⁴ ნორტიერი (Nortier) ნიდერლანდების წინააღმდეგ.

⁵ ეროვნულ სამართალზე ევროპული კონვენციის გავლენის დეტალური მიმოხილვისთვის იხ. დუემჩევსკი (1983).

უფლებების სამართალი. თუმცა პოლიცია, გამომძიებელი, რაც მთავარია, მედია და „ხალხი“ ექვემდებარებიან დამნაშავედ მიიჩნევენ. დანაშაული კი მოითხოვს შურისძიებას, იმის მიუხედავად, რომ საქმეში ჩახედული და კეთილი განზრახვების მქონე ადამიანები უარყოფენ ამას და სისხლის სამართლის გამოყენებას ამართლებენ კრიმინალის გარდაქმნის მიზნით.

სახელმწიფოს მცდელობა, გამოიყენოს დანაშაულის კონტროლის მექანიზმები და შეამციროს სისხლის სამართალწარმოების ფინანსური ხარჯები, სრულიად ლეგიტიმურია. დანაშაულის შიში აბსოლუტურად გასაგებია. ამ რეალობების გათვალისწინებით, ადამიანის უფლებებს ხშირად დინების წინააღმდეგ უხდებათ მოძრაობა. სამართალდამცავი ორგანოების წარმომადგენლებთან და უბრალო ადამიანებთან საუბრის დროს, ჩვენ გვიხდება ბრალდებულის უფლებების დაცვის გამართლება. ჩვენი მცდელობა უშედეგოდ დასრულდება ზედმეტი ენთუზიაზმის გამოჩენის, მსხვერპლის ტკივილისა და საზოგადოების დამოკიდებულების დავიწყების შემთხვევაში. იგივე შედეგს მივიღებთ, თუ არ ვიქნებით თანმიმდევრულები.

სწორედ ამის გამო, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რომ ადამიანის უფლებების ადგილი სისხლის სამართლის პროცესში სწორად განისაზღვროს და მათი გამოყენება მოხდეს თანმიმდევრულად, პრაგმატულად და თავშეკავებულად. ამ ამოცანისთვის წარმატებით თავის გართმევის შემთხვევაში, შეგვიძლია ვისაუბროთ ინტერესთა ერთგვარ დამთხვევაზე. კანონის უზენაესობაზე დამყარებულ დემოკრატიულ საზოგადოებაში სისხლის სამართლის მართლმსაჯულება ორიენტირებულია არა მხოლოდ მსჯავრდებათა მაქსიმალური რაოდენობის მიღწევაზე ან მძიმე სასჯელების გამოყენებაზე, მისი დანიშნულებაა ასევე სამართლიანობის აღდგენა. ამ თვალსაზრისით, საპროცესო მართლმსაჯულება ისეთივე მნიშვნელობისაა, როგორც შედეგზე ორიენტირებული მართლმსაჯულება⁶.

არსებობს კიდევ ერთი არგუმენტი, რომელიც აძლიერებს სისხლის სამართლის პროცესში ადამიანის უფლებების საკითხის მნიშვნელობას, ეგრეთ წოდებული „ბრძოლა ტერორიზმის წინააღმდეგ“. შეუძლებელია იმის უარყოფა, რომ თანამედროვე პერიოდი ხასიათდება ძალადობის ახალი ტალღით, რომელიც აშკარად უფრო მასშტაბურია, ვიდრე 1970-იან წლებში ევროპაში, კერძოდ, გერმანიასა და საფრანგეთში (*“anni di piono”*), წითელი არმიის დაჯგუფებებისა (*“Rote Armee Fraktion”*) და წითელი ბრიგადების (*“brigata rosse”*) მიერ ჩადენილი ქმედებები. შეინიშნება ისეთ თავდასხმებზე გადამეტებული რეაგირების ტენდენცია, რომელიც განხორციელდა მსოფლიო სავაჭრო ცენტრზე ნიუ-იორკში. ამერიკის შეერთებული შტატების პრეზიდენტმა სამწუხარო მაგალითი მოგვცა არა მხოლოდ ერაყში ომის დანაშაულებით, არამედ გუანტანამოში ასობით ადამიანის გამოკეტვითა და მათთვის ადამიანის ელემენტარული უფლებების ჩამორთმევით. ნამება, არაადამიანური და დამამცირებელი მოპყრობა იქნა გამოყენებული იმ სახელმწიფოს მიერ, რომელიც წარსულში ამაყობდა თავისი ლიდერობით დემოკრატიის, კანონის უზენაესობისა და ადამიანის უფლებების სფეროებში.

ამ კატასტროფული გამოცდილების გათვალისწინებით, მნიშვნელოვანია ადამიანის უფლებების როგორც მორალური უპირატესობის, ისე ფუნქციური ასპექტის დაცვა. შეუძლებელია არსებობდეს პატივისცემის მოლოდინი იმ პირების ან პირთა ჯგუფების მხრიდან, რომლებსაც ჩამოართმევენ ადამიანის უფლებებს. საბოლოო ჯამში, რელიგიურ ჯგუფებზე თუ ერებზე დომინირება შეუძლებელია მხოლოდ ძალის მეშვეობით, თვით ყველაზე განვითარებული ტექნოლოგიების გამოყენების შემთხვევაშიც.

რასაკვირველია, ეს საკითხები სცილდება სისხლის სამართალი პროცესს. თუმცა სისხლის სამართლის პროცესი, როგორც ზემოთ აღინიშნა, ისეთი სფეროა, რომელშიც

⁶ ტრექსელი (1997).

ინდივიდის უფლებები და სახელმწიფოს ინტერესები უშუალო შეხებაში მოდის ერთმანეთთან. სწორედ აქ უნდა აჩვენოს სახელმწიფომ მაღალი იდეალების მიმართ ერთგულება და ძალის თავშეკავებული გამოყენების მზადყოფნა. ეს წიგნი ამგვარი შეზღუდვების დეტალურს შეეხება.

II. თვალთახედვები

ჩვენი საკითხისადმი მიდგომის მრავალი მეთოდი არსებობს. შესაბამისად, გამართლებულია და ხელს შეუწყობს წიგნის უკეთ გააზრებას, თუ ავტორი ისაუბრებს საკუთარ წარმოდგენებზე, რომელთა გამიჯვნა შეუძლებელია მისი წარსულისგან. ეს არ ნიშნავს, რომ წიგნი დაწერილია მკაცრად პირადი თვალთახედვის საფუძველზე. ავტორი მიისწრაფვის ისეთი გამოსავლების ძიებისკენ, რომლებიც ობიექტურად მართებული ან, როგორც მინიმუმ, დასაბუთებულია. თუმცა გულუბრყვილო იქნებოდა იმის ვარაუდი, რომ შესაძლებელია ასეთი ობიექტურობის სრულად მიღწევა. იმისათვის, რომ მოსაზრებები არ ტოვებდეს ძალზე პიროვნული ხასიათის შთაბეჭდილებას, მომავალში ავტორს მესამე პირში იქნება მოხსენიებული.

ა. გეოგრაფიული თვალთახედვა

თავდაპირველი ჩანაფიქრი იყო ადამიანის უფლებების საერთაშორისო სამართლის წარმოდგენა სამი „იურისდიქციიდან“, უნივერსალური (საერთაშორისო პაქტის საფუძველზე), ამერიკული და ევროპული, რომელიმესთვის უპირატესობის მინიჭების გარეშე. თუმცა უნდა ითქვას, რომ ევროპული თვალთახედვა აშკარად სჭარბობს. ამის რამდენიმე მიზეზი არსებობს.

უპირველესად, ავტორი ევროპელია, უფრო კონკრეტულად, შვეიცარელი. გარდა ამისა, დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს იმას, რომ ავტორი თითქმის საუკუნის მეოთხედის მანძილზე მუშაობდა ადამიანის უფლებათა ევროპულ კომისიაში. ევროპული პრეცედენტული სამართლის ცოდნამ აშკარად დატოვა თავისი კვალი. თუმცა ძირითადი აქცენტი კეთდება სასამართლოს პრეცედენტულ სამართალზე, რომლის გადაწყვეტილებების დიდ ნაწილზე გავლენა მოახდინა კომისიამ, თუმცა დღეს სასამართლო უკვე მარტო აგრძელებს მუშაობას. მიუხედავად იმისა, რომ სასამართლო ჯერ კიდევ ყვრდნობა კომისიის გადაწყვეტილებებს განაცხადების დასაშვებობის შესახებ, ძველი პრეცედენტული სამართალი ნელ-ნელა კარგავს თავის ღირებულებას.

თუმცა წიგნში ევროპული სამართლისთვის მინიჭებული უპირატესობა არ შეიძლება აიხსნას მხოლოდ ავტორის წარსულით. ობიექტურად, ევროპული ინსტიტუტების პრეცედენტული სამართალი გაცილებით აღემატება გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის და ამერიკის შესაბამისი ორგანოების პრაქტიკას. დღემდე ევროპულმა სასამართლომ გამოიტანა 4300-ზე მეტი განჩინება და მიიღო 10000-ზე მეტი გადაწყვეტილება განაცხადების დასაშვებობასთან დაკავშირებით. ბევრმა განჩინებამ მიიღო მსოფლიო აღიარება და გამოიყენება ავტორიტეტულ წყაროებად ადამიანის უფლებათა კომიტეტისა და ადამიანის უფლებათა ინტერ-ამერიკული სასამართლოს მიერ. გარდა ამისა, ეს პრეცედენტული სამართალი იოლად ხელმისაწვდომია ინტერნეტში.

მიუხედავად იმისა, რომ წიგნში მრავალი მითითება კეთდება საერთაშორისო და ამერიკულ პრეცედენტულ სამართალზე, ავტორს არ შეუძლია დამალოს და არც მალავს მის ევროპულ წარმომავლობას.

ბ. სამართლებრივი თვალთახედვა

ავტორი მიიჩნევს, რომ ასევე მნიშვნელოვანია მისი სამართლებრივი გამოცდილების

მხედველობაში მიღება ორი კონკრეტული მიზეზის გამო.

პირველი, ავტორი განაფულია სისხლის მატერიალურ სამართალსა და სისხლის საპროცესო სამართალში. ეს არის საკითხები, რომლებსაც ის ასწავლიდა მთელი თავისი პროფესიული ცხოვრების მანძილზე და იყენებდა სახელმწიფო ბრალმძებლის, ხოლო პერიოდულად დაცვის ადვოკატის რანგში. ეს იმის ფონზე, რომ ადამიანის უფლებათა სამართალი ძირითადად განიხილება საერთაშორისო და საკონსტიტუციო სამართლის სპეციალისტების სფეროდ. ავტორი არ გამოდგება ამ მოსაზრების დამადასტურებლად.

მეორე, ავტორი განაფულია „კონტინენტურ“ იურიდიულ ტრადიციაში, სისხლის საპროცესო სამართალში, რომელიც ახლოსაა ინკვიზიციურ მოდელთან. ვიმედოვნებ, რომ წიგნი არ არის მიკერძოებული ამის გამო. ავტორს გაუმართლა, რადგან მოძებნა დამხმარე შოტლანდიიდან, სარა სამერსი, სამართლის ბაკალავრი, რომლის წვლილი ფასდაუდებელი აღმოჩნდა ავტორის მიერ საერთო სამართლის ცოდნაში არსებული ხარვეზების აღმოფხვრაში.

გ. „პოლიტიკური“ თვალთახედვა

შეიძლება უცნაურად მოგვეჩვენოს, რა უდევს საფუძვლად „პოლიტიკურ“ პერსპექტივაზე საუბარს იურიდიული პუბლიკაციის კონტექსტში. ავტორის მტკიცე რწმენით, შეუძლებელია სამართლისა და პოლიტიკის მკაფიოდ გამოიჯვანა ერთმანეთისგან. ყველა იურიდიულ გადაწყვეტილებას აქვს თავისი პოლიტიკური ელემენტი, იმის მიუხედავად, ეს აღიარებულია თუ არა. სამართლის მეცნიერებამ განავითარა განმარტების მეთოდები, რომლებსაც შეიძლება ჰქონდეთ, როგორც მინიმუმ გარკვეულ ფარგლებში, საყოველთაო აღიარების პრეტენზია, თუმცა შეიძლება რთული აღმოჩნდეს მათი გადატანა პრეცედენტული სამართლის სისტემაში. ამ მეთოდოლოგიით განსაზღვრული წესების მკაცრად დაცვის შემთხვევაშიც, იურისტი საბოლოოდ მიდის იმ ზღვრამდე, როცა უნდა მოახდინოს შეფასება. შეიძლება მიზეზების მოყვანა კონკრეტული გადაწყვეტილების მიღებისთვის, თუმცა ბოლომდე მისი განმარტება შეუძლებელია მხოლოდ ლოგიკური დედუქციის გზით. ნებისმიერი შეფასება წარმოადგენს იმ ადამიანის გაგრძელებას, რომელიც მას აკეთებს. ამ ადამიანს გაკეთებული აქვს ძირითადი არჩევანი, იქნება ეს „პროგრესული“, „კონსერვატიული“, „ლიბერალური“ თუ „სოციალისტური“, კომბინაციების უსასრულო ვარიანტებით. ეს არჩევანი თავის წვლილს შეიტანს გადაწყვეტილებაში, რომელსაც ის მიიღებს.

ადამიანის უფლებების სფეროში შეიძლება გამოვყოთ რამდენიმე ძირითადი მიდგომა.

არსებობს ადამიანის უფლებათა აქტივისტის მიდგომა. ეს არის მიდგომა, რომელსაც ხშირად იყენებენ არასამთავრობო ორგანიზაციები და რომელიც მრავალი ფორმით არსებობს. ერთ უკიდურესობაში, აქტივისტები განიხილავენ ადამიანის უფლებებს თანდაყოლილ სიკეთედ, თავლის თუ ფულის მსგავსად – რაც უფრო მეტი, მით უფრო კარგი. ასეთი დამოკიდებულება ხასიათდება ერთუზიანობით, რომლის წვლილიც აღნიშვნის ღირსია მრავალი მნიშვნელოვანი განვითარების ხელშეწყობაში, მათ შორის, ადამიანის უფლებათა დაცვის ახალი ინსტრუმენტების მხარდაჭერაში. თუმცა ეს არ არის აუცილებლად ის მიდგომა, რომელსაც საჭიროებს ადამიანის უფლებათა მოქმედი სამართლის განმარტება, განსაკუთრებით სისხლის სამართლის პროცესის სფეროში და იურისპრუდენციის კონტექსტში, ვინაიდან ის ძალზე აზვიადებს ინდივიდის ინტერესების მნიშვნელობას საზოგადოების ინტერესების საპირისპიროდ.

მეორე უკიდურესობაში, „სახელმწიფოს იურისტი“ შეეცდება სტატუს კვოს, ტრადიციის, საზოგადოებრივი წესრიგის, უსაფრთხოების და სხვა მსგავსი კონსერვატიული ფასეულობების დაცვას. ის გამოიჩენს დამოკიდებულებას, რომელიც გამიზნულია ეროვნული სამართლებრივი წესრიგის თავისებურებების, სამართლის ევოლუციის ნელი

ტემპის და საერთაშორისო კონტროლის სუბსიდიარულობის შენარჩუნებისკენ.

ავტორი ადამიანის უფლებათა სამართალს პრაქტიკაში ძირითადად სასამართლო გარემოში იყენებდა, მიუხედავად იმისა, რომ კომისია კვაზი-სასამართლო ორგანოდ უნდა ჩაითვალოს თავისი მრავალმხრივი ფუნქციების გათვალისწინებით, როგორებიცაა განაცხადის დასაშვებობის განსაზღვრა (მხოლოდ ნეგატიური გადაწყვეტილებები იყო საბოლოო), ზოგჯერ ხანგრძლივი და კომპლექსური სამართალწარმოების გზით ფაქტების დადასტურება, განსაკუთრებით სახელმწიფოთაშორისი საქმეების დროს, კერძოდ *ირლანდია გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ* და *კვიპროსი თურქეთის წინააღმდეგ*, ანგარიშის შედგენა, რომელიც სასამართლო გადაწყვეტილების მსგავსი იყო, თუმცა არასდროს ითვლებოდა საბოლოო გადაწყვეტილებად და *amicus curie*-ს სახით სასამართლოს წინაშე გამოსვლა. შედეგად, ავტორის მიდგომა ზემოთ აღწერილ მიდგომებს შორის მდებარეობს.

ამ წიგნში შემოთავაზებული მოსაზრებები გამიზნულია პრაქტიკული გამოსავლების პოვნისთვის ინდივიდისა და საზოგადოების ინტერესებს შორის სამართლიანი ბალანსის უზრუნველსაყოფად. იმ მკითხველისთვის, რომელიც ადამიანის უფლებათა აქტივისტის დამოკიდებულებას იზიარებს, ასეთი მიდგომა იქნება იმედგაცრუების ტოლფასი – ავტორი ყოველთვის არ უჭერს მხარს დაცვისთვის მაქსიმალური უფლებების მინიჭებას. თუმცა „სახელმწიფოს იურისტი“ ასევე დარჩება იმედგაცრუებული, ვინაიდან ავტორს სჯერა რეფორმების და ძლიერ აქცენტს აკეთებს საპროცესო მართლმსაჯულებაზე მაშინ, როცა უსაფრთხოების ფასეულობა, რომელსაც მისდევენ სახელმწიფოები და უფრთხილდება ფართო საზოგადოება, უპირატესობას ანიჭებს შედეგზე ორიენტირებულ მართლმსაჯულებას და დამნაშავეობის კონტროლის ეფექტიანობას.

დ. „მეცნიერული“ თვალთახედვა

ავტორს, როგორც პროფესორს, ასევე აქვს მეცნიერული ნაშრომის წარმოდგენის ამბიციაც. თუმცა ეს ამბიციაც მოკრძალებულია. მეცნიერული პერსპექტივიდან გამომდინარე, უმჯობესი იქნებოდა ორჯერ მეტი რაოდენობის გვერდების შემცველი წიგნის დაწერა. სასურველი იქნებოდა ამ საკითხზე ოდესმე გამოქვეყნებული ყველა უბუბლიკაციის მხედველობაში მიღება, სხვა მეცნიერების ყველა მოსაზრების განხილვა. სამწუხაროდ, ეს შეუძლებელი იყო.

უნდა ვაღიაროთ, რომ მრავალი, უდავოდ ძალზე ღირებული წიგნი და სტატია არ არის ან მხოლოდ არასათანადოდ არის განხილული წიგნში – ავტორი წინასწარ უხდის ბოდიშს თავის კოლეგებს. სხვა სიტყვებით, ეს წიგნი არის კომპრომისი სრულფასოვან იურიდიულ ანალიზსა და პრაქტიკოსების სახელმძღვანელოს შორის. მაგალითად, ინფორმაცია გარანტიების წარმოშობის შესახებ ძირითადად აღებულია დევიდ ვეისბროტის ყურადსაღები წიგნიდან, რომელიც შევსებულია მანფრედ ნოვაკის თანაბრად ანგარშვასანევი კომენტარებში ნაპოვნი მაგალითებით. ავტორი არ ამტკიცებს, რომ ამ მოკლე პარაგრაფებში საკუთარი კვლევის შედეგებია წარმოდგენილი.

რასაკვირველია, ავტორის სათქმელი არ არის, დამახასიათებელია თუ არა ამ წიგნისთვის რაიმე განსაკუთრებული ნიშანი, თუმცა ის იმედოვნებს, რომ მკითხველი აღმოაჩენს ზოგიერთ მათგანს. მათზე საუბრისას, პირველი, რაც თვალშისაცემია არის შემდეგი: საქმე გვაქვს კონტინენტურ ევროპულ იურისტთან, რომელიც მკითხველს ინგლისურ ენაზე მიმართავს. შეიძლება აქ იყოს, როგორც იტყვიან, ლამაშში სრუტესა და ოკეანეზე ხიდის გადების მსგავსი ინტერესი. ინგლისურენოვანი კოლეგების ნაშრომების განხილვისას, განმასხვავებელ ნიშნად შეიძლება ჩაითვალოს ავტორის მიერ სისტემური ნესრიგის გაზრდაზე გაკეთებული აქცენტი, მიდგომა, რომელზეც უდავოდ იქონია გავლენა

გერმანულმა სამართლის მეცნიერებამ, განსაკუთრებით სისხლის სამართლის სფეროში.⁷

III. წიგნის სტრუქტურა

წიგნის სტრუქტურა მარტივია და მიჰყვება ადამიანის უფლებათა ინსტრუმენტებს, რომლებიც სტრუქტურულად ძალიან მსგავსი არიან. წიგნი იწყება ზოგადი საკითხების, კერძოდ, საპროცესო გარანტიების მოქმედების ფარგლებისა და კანონის საფუძველზე შექმნილი დამოუკიდებელი და მიუკერძოებელი სასამართლოს უფლების (რომლის რელევანტურობა სცილდება სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლების კონტექსტს) მიმოხილვით. ამას მოსდევს სამართლიანი სასამართლო განხილვის გარანტიის, მათ შორის ზოგადი გარანტიებისა და დაცვის სპეციალური უფლებების ანალიზი. წიგნის მეოთხე ნაწილი კი შეეხება იძულების ღონისძიებებთან (მაგალითად, წინასწარი პატიმრობა, სატელეფონო მოსმენა) დაკავშირებულ ფუნდამენტურ უფლებებს.

⁷ ამერიკელი მკითხველისთვის გერმანული დოქტრინის სტრუქტურული აზროვნების წარმოჩენის ბრწყინვალე მცდელობისთვის იხ. ფლეტჩერი (2000).

თავი 2

სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლების მოქმედების სფერო სისხლის სამართლის საქმეებში

I. შესავალი

ა. დებულებები

... მისთვის წარდგენილი ნებისმიერი სისხლისსამართლებრივი ბრალდების საფუძვლიანობის... განსაზღვრისას... ყველას...

*სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ
საერთაშორისო პაქტი, მე-14(1) მუხლი.*

... მისთვის წარდგენილი ნებისმიერი სისხლისსამართლებრივი ბრალდების საფუძვლიანობის განსაზღვრისას ყველას...

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია, მე-6(1) მუხლი.

ყველა პირს... მისთვის წარდგენილი ნებისმიერი სისხლისსამართლებრივი ხასიათის ბრალდების განხილვისას...

ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენცია, მე-8(1) მუხლი.

სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტისა და ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის დებულებები სრულიად იდენტურია. ამერიკული კონვენციის ავტორებმა, როგორც ყოველთვის, გადანწყვიტეს ამ ორი ინსტრუმენტისგან განსხვავებული ფორმულირების გამოყენება. მიუხედავად ამისა, არ არსებობს პრაქტიკული მნიშვნელობის სხვაობა „ბრალდების საფუძვლიანობის განსაზღვრასა“ და „ბრალდების განხილვას“ ან „სისხლისსამართლებრივ ბრალდებასა“ და „სისხლისსამართლებრივი ხასიათის ბრალდებას“ შორის.

ბ. დებულების მოქმედების სფეროსთან დაკავშირებული სამი ასპექტი

თავდაპირველად უნდა განიმარტოს ტერმინები „სისხლისსამართლებრივი“ და „ბრალდება“. რაც შეეხება „ყველას“ ან „ყველა პირს“, მათ განვიხილავთ სისხლის სამართლის პროცესში მსხვერპლის ადგილის კონტექსტში.

„სისხლისსამართლებრივსა“ და „ბრალდებას“ შორის არსებობს აშკარა სხვაობა. თუმცა სასამართლო მათ მკაფიოდ არ განასხვავებს და ხშირად „სისხლისსამართლებრივის“

კრიტიკიუმს იყენებს მაშინ, როცა განიხილება, წარედგინა თუ არა პირს ბრალდება⁸. გარდა ამისა, სპეციალური წესები შემუშავდა უდანაშაულობის პრეზუმფციის უფლებასთან მიმართებაში, რომელიც პირდაპირ არ უკავშირდება სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლებას.⁹

II. „სისხლისსამართლებრივის“ ცნება

ა. ზოგადი მიმოხილვა

იმ პრეცედენტული სამართლის ანალიზის შედეგად, სადაც კონვენციის მე-6 მუხლის დარღვევა იქნა აღმოჩენილი, შეგვიძლია გამოვყოთ საქმეების ორი განსხვავებული კატეგორია. პირველი მოიცავს ჩვეულებრივ საქმეებს, რომლებშიც სისხლის სამართლის პროცესში არსებული სირთულეები უკავშირდებოდა კანონმდებლობის ხარვეზს, გაუფრთხილებლობას, თვითნებობას ან სხვა რაიმე მიზეზს. მეორეში კი ისეთი საქმეები შედის, რომელშიც შიდასახელმწიფოებრივი სამართლის თვალსაზრისით, ყველაფერი წესრიგში იყო, თუმცა კონვენციის დარღვევა გამოიწვია ეროვნული სასამართლოს გადაწყვეტილებამ, რომლის მიხედვით, გარკვეული საკითხები არ მიეკუთვნებოდა „სისხლის სამართლის“ საქმეთა ჯგუფს. ამ უკანასკნელ კატეგორიაში შემავალი საქმეების უმრავლესობა ჩაითვალა ადმინისტრაციულად, რადგან შეეხებოდა დისციპლინურ საკითხებს, წვრილმან დანაშაულებს ან ადმინისტრაციული ხასიათის გადაცდომებს, მათ შორის გადასახადებთან მიმართებაში. ასეთ საქმეებში კონვენციის დარღვევის დადგენა აიხსნება იმით, რომ ეროვნული სასამართლოები ან/და ხელისუფლების ორგანოები არც კი შეეცადნენ მე-6 მუხლის მოთხოვნების დაკმაყოფილებას, რადგან ჩათვალეს, რომ ის არ ვრცელდებოდა.

შესაბამისად, არ არის გასაკვირი, რომ საკითხმა, თუ რას წარმოადგენს „სისხლის სამართლის“ საქმე, ასეთი დიდი ინტერესი გამოიწვია ევროპული კონვენციის იმპლემენტაციის სასამართლო მექანიზმის ფარგლებში. საინტერესოა, რომ ეს საკითხი თითქმის არ განხილულა სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის საფუძველზე¹⁰ ანგარიშგების სისტემის ფარგლებში¹¹ და არც ადამიანის უფლებათა კომიტეტს მიუღია რაიმე გადაწყვეტილება „სისხლისსამართლებრივის“ ცნებაზე¹². ნებისმიერ შემთხვევაში, თვით „სამოქალაქო პროცესის“ სფეროში, ადამიანის უფლებათა კომიტეტი სტრასბურგის ორგანოების დიდ გავლენას განიცდის¹³. ამიტომ ამ თავში გაკეთებული აქცენტი ევროპულ პრეცედენტულ სამართალზე უნდა განვიხილოთ არა „ადგილობრივ შოვინიზმად“, არამედ უბრალო აუცილებლობად.

ბ. „სისხლისსამართლებრივი ბრალდების“ ავტონომიური ცნება

არსებობს ორი შესაძლო პასუხი კითხვაზე, რა იგულისხმება „სისხლისსამართლებრივ ბრალდებაში“. პირველი ეყრდნობა საქმეში მოცემულ შიდასახელმწიფოებრივ კანონმდებლობას, ხოლო მეორე, კონვენციის გამოყენების მიზნებისთვის ცდილობს ახალი

⁸ შედრ. ფილიპსი (*Phillips*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §30.

⁹ იხ. თავი 7.

¹⁰ ნოვაკი (1993), მე-14 მუხლი, N 13.

¹¹ იხ. მაკკოლდრიქი (1994), N 10.4. ამ ავტორის საპირისპირო შეხედულება შეეხება მხოლოდ „სამოქალაქო“ საქმეებს.

¹² *Ibid.*

¹³ *Ibid.*, N 10.25.

და ზოგადი განსაზღვრების ჩამოყალიბებას. თუმცა არასწორი იქნებოდა ამ ორ ვარიანტს შორის არსებული სხვაობის გადაფასება. შესაძლებელი უნდა იყოს ისეთი ავტონომიური ცნების შემუშავება, რომელიც არ უარყოფს ტრადიციულ კატეგორიებს ან სერიოზულად არ ერევა ეროვნული სამართლის ტრადიციებში. გადანყვეტილებების დიდი უმრავლესობა შეეხება საქმეებს, რომლებიც სისხლისსამართლებრივად არის კლასიფიცირებული როგორც ეროვნულ, ისე ადამიანის უფლებათა ევროპულ სამართალში. სისხლის სამართალი, როგორც წესი, მოიცავს ქურდობას, მკვლელობას, გაუპატიურებასა და სხვა ტრადიციულ, ისევე როგორც შედარებით „თანამედროვე“, დანაშაულებს, მათ შორის ნარკოტიკების გასაღებასა და ფულის გათეთრებას. სხვა სიტყვებით, იმ დანაშაულებს, რომლებსაც ჩვეულებრივ ვხვდებით სისხლის სამართლის კოდექსებში¹⁴. სირთულეები წარმოიქმნება მხოლოდ იმ სფეროებში, რომლებიც სისხლის სამართლის საზღვარზე მდებარეობს.

რასაკვირველია, უფრო იოლია, თუ მთლიანად ეროვნული სამართლით ვიხელმძღვანელებთ. ეს მიდგომაც შეიძლება გარკვეულ პრობლემებთან იყოს დაკავშირებული, ვინაიდან თვით ერთი სამართლებრივი სისტემის ფარგლებში შეიძლება დავის საგანი იყოს, საკითხი „სისხლისსამართლებრივი“ ხასიათისაა თუ არა. თუმცა ამ შემთხვევაში პრობლემები არ არის ძალიან მნიშვნელოვანი. მიუხედავად ამისა, რამდენიმე საფუძვლიანი მიზეზის გამო, სასამართლომ მეორე ალტერნატივა, ანუ ავტონომიური ცნების განსაზღვრა არჩია. სასამართლო ამ გზას თავისი იურისპრუდენციის ადრეულ ეტაპზე დაადგა. კერძოდ, *ნოიმაისტერის (Neumeister)* საქმეში, რომელშიც განხილული იქნა „ბრალდების“ ცნება¹⁵.

ენგელი (Engel) და *სხვები ნიდერლანდების წინააღმდეგ* არის ნამყვანი საქმე „სისხლისსამართლებრივის“ დეფინიციის განსაზღვრის თვალსაზრისით. ამ საქმეში სასამართლომ, ისევე როგორც კომისიამ, ჩათვალა, რომ სამხედრო დისციპლინური სამართალწარმოება არ იყო „სისხლისსამართლებრივი“ ხასიათის მე-6 მუხლის მნიშვნელობით. სასამართლომ განაცხადა, რომ

კონვენცია უდავოდ ნებას რთავს სახელმწიფოებს, როგორც საჯარო ინტერესის მეურვეებს, საკუთარი ფუნქციების შესრულებისას, შეინარჩუნონ ან დაადგინონ სხვაობა სისხლის სამართალსა და დისციპლინურ სამართალს შორის და გაავლონ გამყოფი ზღვარი, თუმცა მხოლოდ გარკვეული პირობების საფუძველზე. კონვენცია ანიჭებს სახელმწიფოებს თავისუფლებას, სისხლის სამართლის დანაშაულად ჩათვალონ ისეთი მოქმედება ან უმოქმედობა, რომელიც არ წარმოადგენს [კონვენციით] დაცული რომელიმე უფლების ჩვეულებრივ განხორციელებას... ასეთი არჩევანი, რომელიც შესაძლებელს ხდის მე-6 და მე-7 მუხლების გამოყენებას, არსებითად სასამართლო ზედამხედველობის ფარგლებს სცილდება.

საპირისპირო არჩევანი, თავის მხრივ, ექვემდებარება უფრო მკაცრ წესებს. თუ ხელშემკვრელ სახელმწიფოებს ექნებათ სისხლისსამართლებრივის ნაცვლად დანაშაულის დისციპლინურად კლასიფიცირების საშუალება ან „შერეული“ დანაშაულის ავტორის გასამართლების შესაძლებლობა დისციპლინურ ნიადაგზე, სისხლისსამართლებრივის მაგივრად, მე-6 და მე-7 მუხლების ფუნდამენტური პუნქტების მოქმედება დაექვემდებარება მათ სუვერენულ ნებას. ასეთ ფართო დისკრეციას შეუძლია გამოიწვიოს კონვენციის დანიშნულებისა და მიზნის

¹⁴ გრაბენვარტერი (1997) 90: მათ შეიძლება ვუწოდოთ „*Kernstrafrecht*“, ანუ სისხლის სამართლის ბირთვი.

¹⁵ *ნოიმაისტერი (Neumeister)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §18.

სანინალმდეგო შედეგების დადგომა. შესაბამისად, მე-6 მუხლის საფუძველზე სასამართლოს აქვს იურისდიქცია ... დარწმუნდეს, რომ დისციპლინური არაჯეროვნად არ ხელყოფს სისხლისსამართლებრივს¹⁶.

აქედან გამომდინარე, სასამართლო არ დაუშვებს შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლის მხრიდან რაიმე „ხრივებს“, მე-6 მუხლის გამოყენების თავიდან აცილების მიზნით. მისი მიზანი ხომ მთელ ევროპაში კონვენციის ერთგვაროვანი გამოყენების უზრუნველყოფაა. თუ ქვეყნები სრული თავისუფლებით ისარგებლებენ იმის განსაზღვრისას, რა საკითხები მიეკუთვნება სისხლის სამართალს, მე-6 მუხლის მოქმედების სფერო არსებითად განსხვავებული იქნება ხელშემკვრელი სახელმწიფოების მიხედვით. ეს კი ენინალმდეგება ევროპულ კონვენციას, რომელიც ევროპული კონსტიტუციის ბირთვის შექმნას ისახავს მიზნად. ამ თვალსაზრისით, სასამართლოს მიდგომა მოწონებას იმსახურებს. აღსანიშნავია, რომ კონვენციის ინტერპრეტაციის პროცესში სტრასბურგის ორგანოებმა მოახერხეს შთამბეჭდავი რაოდენობის ავტონომიური ცნებების შემუშავება. სხვა მაგალითებია „ოჯახი“ და „საცხოვრებელი“¹⁷.

გ. ენგელის (Engel) საქმეში ჩამოყალიბებული სამი კრიტერიუმი

ენგელის (Engel) საქმეში სასამართლომ მოახდინა იმ სამი კრიტერიუმის იდენტიფიცირება, რომელთა საფუძველზეც უნდა განისაზღვროს ბრალდება „სისხლის-სამართლებრივი“ ხასიათისა თუ არა:

... პირველ რიგში უნდა გაირკვეს დებულება, რომელიც განსაზღვრავს ბრალდების სახით წაყენებულ დანაშაულს, მიეკუთვნება სისხლის სამართალს, დისციპლინურ სამართალს თუ ორივეს ერთად, მოპასუხე სახელმწიფოს სამართლებრივი სისტემის მიხედვით. თუმცა ეს მხოლოდ ამოსავალი წერტილია. ამ გზით მიღებული მინიშნებები მხოლოდ ფორმალური და პირობითი ღირებულებისაა და უნდა შემოწმდეს სხვადასხვა ხელშემკვრელი სახელმწიფოების შესაბამისი კანონმდებლობებისთვის დამახასიათებელი საერთო ნიშნების გათვალისწინებით. დანაშაულის ხასიათი ძალზე მნიშვნელოვანი ფაქტორია. როდესაც სამხედრო მოსამსახურეს ბრალად ედება ისეთი მოქმედება ან უმოქმედობა, რომელიც ენინალმდეგება სამხედრო ძალების საქმიანობის მარეგულირებელ სამართლის ნორმას, სახელმწიფო არსებითად უფლებამოსილია, მის წინააღმდეგ გამოიყენოს დისციპლინური სამართალი და არა სისხლის სამართალი...

თუმცა სასამართლოს ზედამხედველობა აქ არ სრულდება. ასეთი ზედამხედველობა იქნებოდა მოჩვენებითი, რომ არ ითვალისწინებდეს სასჯელის სიმძიმეს, რომელიც პირს ემუქრება. კანონის უზენაესობის მხარდამჭერ საზოგადოებაში „სისხლის სამართლის“ სფეროს მიეკუთვნება თავისუფლების აღკვეთა, რომელიც შეიძლება სასჯელის სახით დაეკისროს პირს, გარდა იმ შემთხვევებისა, როცა თავისი ხასიათით, ხანგრძლივობით და აღსრულების ფორმით ის არ შეიძლება იყოს არსებითად საზიანო. რისკის სერიოზულობა, ხელშემკვრელ

¹⁶ ენგელი (Engel) და სხვები ნიდერლანდების წინააღმდეგ, §81. ეს განცხადება მრავალჯერ გამეორდა სხვა საქმეებში. იხ. მაგალითად კემპბელი (Campbell) და ფელი (Fell) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ; ოზთურქი (Öztürk) გერმანიის წინააღმდეგ, §49; Vastberga Taxi Aktiebolag და ვულიჩი (Vulic) შვედეთის წინააღმდეგ, §78; ეზე (Ezeh) და კონორსი (Connors) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (GC), §83, 100; კრემცოვი (Kremzow) ავსტრიის წინააღმდეგ, განაცხადი 16417/90; დემელი (Demel) ავსტრიის წინააღმდეგ, განაცხადი 30993/96; ლი (Lee) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, განაცხადი 53429/99.

¹⁷ შარისი, ოპოილი და უორბრიქი (1995) 303.

სახელმწიფოთა ტრადიციები და კონვენციის საფუძველზე ადამიანის ფიზიკური თავისუფლებისთვის მიკუთვნიებული მნიშვნელობა, ყველაფერი ერთად მოითხოვს, რომ ასე იყოს...¹⁸

ოცი წლისა და აღნიშნული გადაწყვეტილების მრავალჯერ დადასტურების შემდეგ, ფორმულირება მნიშვნელოვნად გამარტივდა:

სასამართლო იმეორებს, რომ მე-6 მუხლის მნიშვნელობით „სისხლის-სამართლებრივი ბრალდების“ ცნება ავტონომიურია. ადრეულ პრეცედენტულ სამართალში სასამართლომ დაადგინა, რომ სამი კრიტერიუმი უნდა იქნეს მხედველობაში მიღებული იმის გასარკვევად, მე-6 მუხლის მიზნებისთვის პირს „სისხლის სამართლის დანაშაული ედებოდა ბრალად“ თუ არა. ესენია – დანაშაულის კლასიფიკაცია შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობის საფუძველზე, დანაშაულის ხასიათი და იმ სასჯელის ხასიათი და სიმძიმე, რომელიც პირს ემუქრება...¹⁹

სასამართლო თანმიმდევრულად იყენებდა ამ სამეღმეტიან ტესტს²⁰. ერთადერთი გამონაკლისი იყო საქმე *ბანდანუ (Bendenoun)* საფრანგეთის წინააღმდეგ²¹, რომელშიც განხილვის საგანი იყო საგადასახადო სანქციები. მთავრობა ამტკიცებდა, რომ შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობის მიხედვით, სანქცია ითვლებოდა „საგადასახადო სასჯელად“ და არა „სისხლისსამართლებრივ სასჯელად“, ხოლო განმცხადებლის ქმედება დახასიათებული იყო როგორც „მოტყუებით ჩადენილი ქმედება“ (*“manoeuvres frauduleuses”*) და არა „ფარული მიტაცება“ (*“soustraction frauduleuse”*). სანქციასთან დაკავშირებით მთავრობამ ასევე აღნიშნა, რომ ის იყო მხოლოდ ფულადი ხასიათის, გადაუხდელი გადასახადების პროპორციული და არ იწვევდა „ნამდვილი“ სისხლისსამართლებრივი სასჯელის მსგავს შედეგებს, მაგალითად, ნასამართლობას.

სასამართლომ თავდაპირველად ხაზი გაუსვა იმ ფაქტს, რომ ხელშემკვრელ სახელმწიფოებს არაფერი უშლით ხელს, ადმინისტრაციულ ორგანოებს მიანიჭონ ჯარიმების დაკისრების უფლებამოსილება გადასახადების გადაუხდელობისთვის, „თუ გადასახადების გადამხდელს შეუძლია ნებისმიერი ასეთი გადაწყვეტილება, რომელიც მას შეეხება, გაასაჩივროს სასამართლოში, სადაც უზრუნველყოფილია [მე-6 მუხლით გათვალისწინებული] გარანტიები“. ამის შემდეგ სასამართლომ განაცხადა, რომ ითვალისწინებდა მთავრობის მიერ მოყვანილი რამდენიმე არგუმენტის მნიშვნელობას, თუმცა უარყოფდა მათ შემდეგი მიზეზების გამო: პირველი, დანაშაულის ხასიათთან დაკავშირებით, სასამართლომ აღნიშნა, რომ ის მოიცავდა ყველა მოქალაქეს, როგორც გადასახადების გადამხდელს, და არა სპეციალური სტატუსის მქონე ჯგუფს; მეორე, სანქციის მოქმედების სფეროზე სასამართლომ განაცხადა, რომ ის დასჯასა და პრევენციას უფრო ისახავდა მიზნად, ვიდრე მიყენებული ზიანის ანაზღაურებას; მესამე, სანქციები

¹⁸ *ენგელი (Engel)* და *სხვები ნიდერლანდების წინააღმდეგ*, §82; იგივე ფორმულირება გამოიყენება საქმეებში *კემპბელი (Campbell)* და *ფელი (Fell)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §68, 69; *ეზე (Ezeh)* და *კონორსი (Connors)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (GC), §82.

¹⁹ *AP, MP* და *TP შვეიცარიის წინააღმდეგ*, §39; *EL, RL* და *JO-L შვეიცარიის წინააღმდეგ*, §44; იხ. აგრეთვე *კულპაკო (Kulpakko)* ფინეთის წინააღმდეგ, განაცხადი 25761/94.

²⁰ *კუიერი (2004) 126*. ავტორი ერთმანეთისგან განასხვავებს სასჯელის ხასიათსა და სიმძიმეს და შედეგად მეთხე კრიტერიუმს აყალიბებს; ასეთი მიდგომა, რასაკვირველია, შესაძლებელია, თუმცა არა სასარგებლო, რადგან სასჯელის სიმძიმესა და ხასიათს შორის ძალზე მჭიდრო კავშირია, რაც როტლს ხდის მათ გამოიჯვანას. ამ საკითხის დეტალური ანალიზისთვის იხ. *ფეტერისი (1993) 252*.

²¹ *ბანდანუ (Bendenoun)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §45.

„დაკისრებული იყო ზოგადი წესის საფუძველზე, რომლის მიზანი პრევენციული და სადამსჯელოა;“ მეოთხე, სანქციის საფუძველზე გადასახდელი თანხა იყო საკმაოდ დიდი, თითქმის ერთი მილიონ ფრანგულ ფრანკს უტოლდებოდა და გადაუხდელობის შემთხვევაში განმცხადებელს ციხეში წასვლა ემუქრებოდა. სასამართლომ შეაფასა თითოეული არგუმენტი და მივიდა დასკვნამდე, რომ თუმცა ცალ-ცალკე არც ერთი მათგანი არ იყო გადამწყვეტი მნიშვნელობის, „ერთობლიობაში და კუმულატიურად ისინი აქცევენ მოცემულ 'ბრალდებას' 'სისხლისსამართლებრივად' მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტის მნიშვნელობით“.

ასეთი გადახვევა ადრეული იურისპრუდენციიდან, დიდი მეცნიერული დავის საგანი გახდა.²² თუმცა მოგვიანებით განხილულ საქმეებში მსგავს განსხვავებულ მიდგომას ვეღარ ვპოულობთ. მართალია, გრაბენვარტერი მიიჩნევს, რომ სასამართლომ განაგრძო უფრო ზოგადი მიდგომის გამოყენება, მე ვერ აღმოვაჩინე რაიმე მნიშვნელოვანი განვითარება.²³ მაგალითად, საქმეში *პუტცი (Putz) ავსტრიის წინააღმდეგ* სასამართლო მოკლედ შეეხო „თავის პრეცედენტულ სამართალში ჩამოყალიბებულ სამ კრიტერიუმს“ და არაფერი უთქვამს *ბანდანუს (Bendenoun)* საქმეში მიღებულ გადაწყვეტილებაზე.²⁴ გარდა ამისა, საკითხის დეტალური ანალიზი გვიჩვენებს, რომ სხვაობა სინამდვილეში მინიმალურია. *ბანდანუს (Bendenoun)* საქმეში სასამართლომ ერთმანეთისგან განასხვავა ერთი მხრივ, განსახილველი სანქციის და მეორე მხრივ, კანონმდებლობის ზოგადი მოქმედების სფერო. თუმცა გაუგებარია რატომ ჩათვალა სასამართლომ საჭიროდ ამის გაკეთება.

კონკრეტული საქმის მიმართ პრეცედენტული სამართლის ადაპტირების მიზნით *ენგელის (Engel)* საქმეში სასამართლომ აღნიშნა, რომ ითვალისწინებდა სამხედრო კონტექსტს, ხოლო *კემპბელის (Campbell)* და *ფელისა (Fell)* და *ეზეს (Ezeh)* და *კონორსის (Connor)* საქმეები – ციხის დისციპლინას. ამ უკანასკნელ საქმეში სასამართლო ზედაპირულ დისკუსიაშიც კი ჩართო იმის შესახებ, რა იყო აუცილებელი ციხის დისციპლინის შენარჩუნებისთვის და მივიდა დასკვნამდე, რომ ყველაზე ეფექტიანი გზა არ იყო აუცილებლად პატიმრობის დამატებითი დღეების გამოყენება²⁵. სასამართლომ ეს საკითხი განიხილა მხარეთა მოთხოვნით, თუმცა რთულია ამ საქმეში ასეთი დისკუსიის გამართლება. წარმოუდგენელია, რომ სახელმწიფოს „დასჭირდეს“ ისეთი სანქციის გამოყენება, რომელიც ჩათვლება „სისხლისსამართლებრივად“ მე-6 მუხლის მნიშვნელობით შესაბამისი საპროცესო გარანტიების უზრუნველყოფის გარეშე.

დ. სამი კრიტერიუმის შინაარსი

1. დანაშაულის კლასიფიკაცია შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობის მიხედვით

შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობის საფუძველზე დანაშაულის კლასიფიცირების კრიტერიუმი არ არის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი. მოპასუზე სახელმწიფოსთვის ძალზე რთული იქნება იმის მტკიცება, რომ გარკვეული დანაშაული არ არის „სისხლისსამართლებრივი“ ხასიათის, როდესაც ის სისხლის სამართლის კოდექსშია მოცემული. სასამართლო თავად აღნიშნავს, რომ „ეს ფაქტორი პირობითი ღირებულებისაა და მხოლოდ ამოსავალი წერტილია“²⁶. სასამართლოს არასდროს მიუნიჭებია მისთვის

²² გრაბენვარტერი(1997) 104.

²³ *Ibid.*, 105.

²⁴ *პუტცი (Putz) ავსტრიის წინააღმდეგ*, §31.

²⁵ *ეზე (Ezeh) და კონორსი (Connors) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (GC)*, §88, 89.

²⁶ *ბენამი (Benham) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §55; *ვებერი (Weber) შვეიცარიის წინააღმდეგ*, §31; *კემპბელი (Campbell) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §71; *რავნსბორგი (Ravnsborg) შვედეთის წინააღმდეგ*, §47; *დემიკოლი (Demicoli) მალტის წინააღმდეგ*, §33; *ტაილერი*

არსებითი მნიშვნელობა. სირთულეები წარმოიქმნება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც პირის ქმედება არ არის კლასიფიცირებული „სისხლისსამართლებრივად“. მაგალითად, როდესაც ის დეკრიმინალიზაციას დაექვემდებარა²⁷. მიუხედავად ამისა, ერთ-ერთ საქმეში სასამართლომ საჭიროდ ჩათვალა გერმანული კანონმდებლობის ცოდნის დემონსტრირება და განაცხადა, რომ „არ არსებობს აბსოლუტური დაყოფა გერმანიის სისხლის სამართალსა „რეგულაციური სამართალდარღვევების“ სამართალს შორის“²⁸. საგადასახადო სამართალდარღვევები, როგორცაა შემოსავლების არასწორად დეკლარირება, ასევე მიეკუთვნება სისხლის სამართლის სფეროს²⁹. მეორე მხრივ, *კრემცოვის (Kremzow)* საქმეში კომისიამ ხაზი გაუსვა, რომ შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობა მკაფიოდ განასხვავებდა ერთმანეთისგან დისციპლინურ და სისხლისსამართლებრივ ასპექტებს და გადამწყვეტ ფაქტად ჩათვალა ის, რომ დისციპლინური სამართალწარმოება იყო განხილვის საგანი³⁰.

2. დანაშაულის ხასიათი

ტავტოლოგიის მიუხედავად, უნდა აღინიშნოს, რომ დანაშაული „სისხლისსამართლებრივია“, თუ მისი ხასიათია „სისხლისსამართლებრივი“. პრეცედენტული სამართალი არ გვთავაზობს ამ ცნების განსაზღვრებას. თუმცა გარკვეული მინიშნებები შესაძლოა ამოვიკითხოთ სასამართლოს მცდელობიდან, განსაზღვროს დისციპლინური სამართალდარღვევები. წინასწარ და პირობით დეფინიციას მივყავართ დასკვნამდე, რომ ბრალდება „სისხლისსამართლებრივი“ ხასიათისაა, თუ ის უკავშირდება ნორმას, რომელიც ვრცელდება ყველაზე და არა პირთა შეზღუდულ ჯგუფზე, ამასთან, თუ დაკისრებული სანქცია, პირველ რიგში, ემსახურება სადამსჯელო მიზნებს³¹. შესაბამისად, წვრილმანი დანაშაულები, მათ შორის ისინი, რომელთა დეკრიმინალიზაცია განხორციელდა, კვლავაც მიეკუთვნება სისხლის სამართალს³².

ა. სამართალწარმოების ხასიათი

მეორე კრიტერიუმი, რომელიც უკავშირდება დანაშაულის ხასიათს, აძლიერებს „სისხლისსამართლებრივი“ ბრალდების ცნების ავტონომიურობას. სამწუხაროდ, *ბენამის (Benham)* საქმეში, დანაშაულის ხასიათზე საუბრის ნაცვლად, სასამართლო შეეხო სამართალწარმოების ხასიათს³³. ასეთი მიდგომა საკმაოდ პრობლემურია, რადგან ერთმანეთში ურევს ორ განსხვავებულ საკითხს: მეორე კრიტერიუმის საფუძველზე უნდა გაირკვეს, სამართალწარმოება მე-6 მუხლის მოთხოვნებს უნდა აკმაყოფილებდეს თუ

(Tyler) *გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, განაცხადი 21283/93.

²⁷ *ოზთურქი (Öztürk) გერმანიის წინააღმდეგ*, §47.

²⁸ *Ibid.*, §51.

²⁹ *ბანდანუ (Bendeoun) საფრანგეთის წინააღმდეგ*; *Vastberga Taxi Aktiebolag* და *ვულიჩი (Vulic) შვედეთის წინააღმდეგ*; *ჰოზე (Hozee) ნიდერლანდების წინააღმდეგ*; *JB შვეიცარიის წინააღმდეგ*; *იანოშევიჩი (Janosevic) შვედეთის წინააღმდეგ*; *ჰენინგი (Henning) ავსტრიის წინააღმდეგ*.

³⁰ *კრემცოვი (Kremzow) ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 16417/90.

³¹ თუმცა ეს წინადადება საკმაოდ რისკიანია იმ ფაქტის გათვალისწინებით, რომ მრავალი ავტორი უარყოფს დასჯას, როგორც სისხლის სამართლის ლეგიტიმურ მიზანს.

³² ეს მოსაზრება იყო გამოთქმული საქმეში *ოზთურქი (Öztürk) გერმანიის წინააღმდეგ* და დადასტურდა საქმეებში *ლუტცი (Lutz) გერმანიის წინააღმდეგ*; *გრადინგერი (Gradinger) ავსტრიის წინააღმდეგ*; *შმაუტცერი (Schmautzer) ავსტრიის წინააღმდეგ*; *პფარმაიერი (Pfarmeier) ავსტრიის წინააღმდეგ*; *პრამშტალერი (Pramstaller) ავსტრიის წინააღმდეგ*; *უმლაუფტი (Umlauf) ავსტრიის წინააღმდეგ*; *კადუბეცი (Kadubec) სლოვაკეთის წინააღმდეგ*; *ლაოკო (Laoko) სლოვაკეთის წინააღმდეგ*; იხ. აგრეთვე *მიქაელ ჰორსტი (Michael Horst) ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 25809/94; *პეტერ ჰაუზერი (Peter Hauser) ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 26808/95.

³³ *ბენამი (Benham) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §56.

არა; ხოლო განმცხადებლების მიერ სასამართლოსათვის მიმართვის მიზეზია ის, რომ მათი შეხედულებით, სამართალწარმოება არ აკმაყოფილებდა ამ გარანტიის მოთხოვნებს. სასამართლო დაეყრდნო რავნსბურგის (*Ravnsborg*) საქმეს, როდესაც განაცხადა, რომ „მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული სამართალწარმოების გარემოებები იმის გასარკვევად, ადგილი ჰქონდა თუ არა ბრალდების წარდგენას მე-6 მუხლის მნიშვნელობით“³⁴. თუმცა სასამართლოს ეს განცხადება არ შეესაბამება *ენგლის (Engel)* საქმეში გამოთქმულ მოსაზრებას³⁵.

ბ. ზოგადი მიმოხილვა

როგორ არკვევს სასამართლო კონკრეტული სამართალდარღვევის ნიშნები სისხლისსამართლებრივი ხასიათისა თუ არა? ის ეყრდნობა შედარებით სამართალს, ხელშემკვრელ სახელმწიფოებში მიღებულ პრაქტიკას³⁶. „მიხედულების ზღვრის“ დოქტრინის დეტალური ანალიზი ცხადყოფს, რომ ეს არის სასამართლოს ტრადიციული და შეიძლება ითქვას, ძირითადი მეთოდიც³⁷.

სასამართლო იმ დანაშაულს იღებს მხედველობაში, რომელიც ბრალად ედებოდა განმცხადებელს თუ სამართლის ნორმების ერთობლიობას, რომლებიც საფუძვლად უდევს გამოყენებულ სანქციას? მეორე ვერსია უფრო მეტად შეეფერება სიმართლეს. როგორც გრაბენვარტერი აღნიშნავს, სასამართლოსთვის ძირითადი ელემენტია გამოყენებული სამართლის ნორმის ხასიათი³⁸.

გ. დისციპლინური ბრალდების ხასიათი

ენგლის (Engel) საქმეში სასამართლოს არ უცდია დისციპლინური სამართალწარმოებისთვის დამახასიათებელი ნიშნების განსაზღვრა. სასამართლო შემდეგი განცხადებით შემოიფარგლა: „როდესაც სამხედრო მოსამსახურეს ბრალად ედება ისეთი მოქმედება ან უმოქმედობა, რომელიც ეწინააღმდეგება სამხედრო ძალების საქმიანობის მარეგულირებელ სამართლის ნორმას, სახელმწიფო არსებითად უფლებამოსილია, მის წინააღმდეგ გამოიყენოს დისციპლინური სამართალი და არა სისხლის სამართალი...“³⁹

დისციპლინური სამართალდარღვევის ტიპური მახასიათებლები მოგვიანებით იქნა განსაზღვრული უფრო ზუსტად. პირველი დეტალური ანალიზი *ვებერის (Weber)* საქმეში გვხვდება, რომელშიც კომისიამ განაცხადა შემდეგი:

...კომისიის მოსაზრებით, სადავო ნორმის [სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 185-ე მუხლი, რომელიც მხარეებს უკრძალავს გამოძიების საიდუმლოს გამხელას] მიზანია სისხლის სამართლის გამოძიების ნორმალური მსვლელობის უზრუნველყოფა. შვეიცარიის სისხლის სამართლის კოდექსის 293-ე მუხლისგან განსხვავებით, რომელიც ვრცელდება ყველაზე, მათ შორის იმ პირებზე, რომლებიც არ იღებენ მონაწილეობას გამოძიების პროცესში, 185-ე მუხლი... ვრცელდება მხოლოდ მხარეებზე, მათ დამცველებზე, დამცველის თანამშრომლებზე, ექსპერტ მოწმეებსა და მოწმეებზე. შესაბამისად, ეს ნორმა ვრცელდება მხოლოდ პირთა გარკვეულ ჯგუფზე, რომელთა საერთო დამახასიათებელი ნიშანია ის, რომ გამოძიების პროცესში არიან ჩართულნი და ამის გამო, ექვემდებარებიან სპეციალურ დისციპლინას. ის მჭიდრო კავშირშია გამოძიების პროცესის

³⁴ რავნსბურგი (*Ravnsborg*) შედეგითი წინააღმდეგ, §47.

³⁵ *ენგელი (Engel)* და *სხვები ნიდერლანდების წინააღმდეგ*, §84.

³⁶ გრაბენვარტერი (1997) 91; იხ. აგრეთვე *პუტცი (Putz)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §33.

³⁷ იუროუ (1996) 195.

³⁸ გრაბენვარტერი (1997) 91.

³⁹ *ენგელი (Engel)* და *სხვები ნიდერლანდების წინააღმდეგ*, §82.

მსვლელობასთან და არ ეხება საზოგადოების ზოგად ინტერესებს⁴⁰.

სასამართლომ იგივე მიდგომა გამოიყენა, თუმცა განსხვავებულ დასკვნამდე მივიდა: „დისციპლინური სანქციების ზოგადი დანიშნულებაა იმის უზრუნველყოფა, რომ კონკრეტული ჯგუფების წევრებმა დაიცვან მათი ქცევის მარეგულირებელი სპეციალური წესები“⁴¹. მან განაცხადა (თუმცა წყაროს მითითების გარეშე), რომ „ხელშემკვრელ სახელმწიფოთა დიდ უმრავლესობაში მიმდინარე გამოძიების შესახებ ინფორმაციის გამხელა ეწინააღმდეგება ასეთ წესებს და ისჯება სხვადასხვა ნორმების საფუძველზე“. სასამართლომ ასევე აღნიშნა, რომ მხარეებმა სამართალწარმოებაში მიიღეს მონაწილეობა მხოლოდ როგორც სასამართლოს იურისდიქციის ქვეშ მყოფმა პირებმა, ამიტომ ისინი არ ექცეოდნენ სასამართლო სისტემის დისციპლინურ სფეროში. ვინაიდან სადავო კანონმდებლობა პოტენციურად მთელ მოსახლეობაზე ვრცელდებოდა, მის მიერ განსაზღვრული სამართალდარღვევა, ისევე როგორც შესაბამისი სასჯელი, უნდა ჩათვლილიყო „სისხლისსამართლებრივად“.

სასამართლოს მიერ ხაზგასმული განსხვავება არ უნდა იყოს გადამწყვეტი. იმისათვის, რომ სანქცია ჩაითვალოს „დისციპლინურად“, ის უნდა ვრცელდებოდეს პირთა შეზღუდულ რაოდენობაზე (რომლებიც მიეკუთვნებიან იდენტიფიცირებად ჯგუფს) და გამოიყენებოდეს ამ ჯგუფის შიდა განაწესის შესაბამისი ქცევის უზრუნველსაყოფად. სხვა მაგალითებია საპატიმრო დაწესებულებები და სასამართლო სხდომები⁴². სასამართლომ თავად აღიარა ეს, თუმცა განსხვავებულ კონტექსტში: „წესები, რომლებიც სასამართლოს საშუალებას აძლევს, გამოიყენოს სანქციები სასამართლო განხილვის დროს წესრიგის დამრღვევი ქმედების წინააღმდეგ, ხელშემკვრელ სახელმწიფოთა უმრავლესობაში არსებული სამართლებრივი სისტემების საერთო დამახასიათებელი ნიშანია... სასამართლოს მიერ ასეთი წესების საფუძველზე გამოყენებული ზომები უფრო ახლოსაა დისციპლინური უფლებამოსილების განხორციელებასთან, ვიდრე სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენისთვის სასჯელის დაკისრებასთან“⁴³.

დ. „შერეული ხასიათის“ სამართალდარღვევები

სმირია ისეთი სამართალდარღვევები, რომლებიც ერთდროულად ხასიათდება როგორც დისციპლინური, ისე სისხლისსამართლებრივი ხასიათის ასპექტებით. საკითხი იმის თაობაზე, ამ ორიდან რომელი უნდა ჩაითვალოს უფრო მნიშვნელოვნად, განხილულ

⁴⁰ ვებერი (Weber) შვეიცარიის წინააღმდეგ, § 103. იხ. აგრეთვე ეგზი (Eggs) შვეიცარიის წინააღმდეგ, განაცხადი 10313/83, რომელშიც კომისიამ განაცხადა, რომ პირის ქმედება „არღვევს სამხედრო ძალების შიდა საქმიანობის მარეგულირებელ სამართლის ნორმას. სამხედრო ძალების ამ კონკრეტულ სექტორში ის არ შეეხება საზოგადოების ზოგად ინტერესებს, რომლებიც, ჩვეულებრივ, დაცულია სისხლის სამართლით“. ბორელი (Borelli) შვეიცარიის წინააღმდეგ, განაცხადი 17571/90: „[სამსახურებრივი] მოვალეობები წარმოადგენდა სამხედრო ძალების შიდა საქმიანობის ტიპურ ასპექტს“.

⁴¹ ვებერი (Weber) შვეიცარიის წინააღმდეგ, § 33; იხ. აგრეთვე შოსტორმი (Sjostorm) შვედეთის წინააღმდეგ, განაცხადი 19853/92.

⁴² კომისიის პრეცედენტული სამართლის სხვა დეტალებისთვის იხ. ფროვანი და პოიკერტი (1996) მე-6 მუხლი, N 36, n. 105. საპატიმრო დაწესებულების მაგალითისთვის იხ. კემპბელი (Campbell) და ფელი (Fell) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, § 80. სხვა მაგალითები შეიძლება იყოს სკოლები, საავადმყოფოები ან მოხუცებულთა სახლები.

⁴³ პუტცი (Putz) ავსტრიის წინააღმდეგ, § 33; რავნსბურგი (Ravnsborg) შვედეთის წინააღმდეგ, § 34. ამ საქმეებში განმცხადებელი ამავედროულად საქმის მხარეც იყო, თუმცა სასამართლომ ჩათვალა, რომ დისციპლინური სანქციები აუცილებელი იყო სასამართლო განხილვის დროს წესრიგის დამრღვევ ქმედებაზე რეაგირებისთვის. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ სამართალდარღვევა ჩადენილ იქნა არა ღია სასამართლო სხდომაზე, არამედ ნერილობით.

იქნა *კემპბელის (Campbell)* და *ფელის (Fell)* საქმეში⁴⁴. დავის საგანი იყო თავდასხმა ციხის თანამშრომელზე. სასამართლოს განცხადებით, „... მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული, რომ პატიმრის მიერ ჩადენილმა სამართალდარღვევამ შეიძლება სხვადასხვა ფორმა მიიღოს. გარკვეული ქმედებები უდავოდ შიდა დისციპლინის საკითხია, თუმცა სხვები არ შეიძლება იმავე ჭრილში იყოს განხილული. პირველი, ზოგიერთი საკითხი უფრო მნიშვნელოვანია ვიდრე სხვები. სინამდვილეში თავად [საპატიმროს] წესები ახდენენ სამართალდარღვევათა რანგირებას... მეორე, გარკვეული ქმედებების უკანონობა არ შეიძლება ემყარებოდეს მხოლოდ იმ ფაქტს, რომ ისინი ციხეში იყო ჩადენილი: გარკვეული ქმედებები, რომლებიც დისციპლინურ სამართალდარღვევად ითვლება [საპატიმროს] წესების საფუძველზე, შეიძლება დანაშაულს უდრიდეს სისხლის სამართლის მიხედვით...“⁴⁵

სასამართლოს ასეთი მიდგომა სრულიად გამართლებულია. ხშირად იმ პირების მიერ, როგორებიც არიან სამხედრო ძალების წევრები, საჯარო მოხელეები ან პატიმრები, რომლებიც გარკვეულ დისციპლინას ექვემდებარებიან, სამართალდარღვევის ჩადენა ორი ტიპის სანქციას იწვევს: სისხლისსამართლებრივს და დისციპლინურს. ასევე სწორია იმის თქმა, რომ ორივე ტიპის სანქციის დაკისრება უნდა მოხდეს განსხვავებული სამართალწარმოების საფუძველზე. ნებისმიერ შემთხვევაში, თუ ადგილი აქვს მხოლოდ ერთ სამართალწარმოებას, ის აუცილებლად უნდა იყოს სისხლისსამართლებრივი. დაუშვებელია, პირმა ვერ გამოიყენოს მე-6 მუხლით უზრუნველყოფილი გარანტიები მხოლოდ იმის გამო, რომ მისი საქმე დისციპლინური ელემენტითაც ხასიათდება.

3. დაკისრებული სანქციის ხასიათი და სიმძიმე

გარკვეული დროის მანძილზე მესამე კრიტერიუმი გადამწყვეტად ითვლებოდა⁴⁶. ეს საკმაოდ ლოგიკურია იმ მიდგომის გათვალისწინებით, რომელიც სასამართლომ თავდაპირველად გამოიყენა *ენგლის (Engel)* საქმეში: კონვენცია ისე უნდა განიმარტოს, რომ გამოირიცხოს მისი ბოროტად გამოყენების შესაძლებლობა, კერძოდ, ხელისუფლების ორგანოებისთვის დისციპლინური სამართალწარმოების გზით პირისთვის მძიმე სანქციების დაკისრების საშუალების მიცემა მე-6 მუხლით განსაზღვრული საპროცესო გარანტიების უზრუნველყოფის გარეშე⁴⁷.

დაკისრებულ სანქციას დიდი მნიშვნელობა აქვს იმ თვალსაზრისით, რომ არ არსებობს სისხლის სამართლის ბრალდება, თუ პირს არ ემუქრება მსჯავრდება და სასჯელი. განსხვავებული ვითარებაა, როდესაც ფსიქიკური დაავადებით გამოწვეული შეურაცხაობის გამო, პირს ბრალად არ შეერაცხება მის მიერ ჩადენილი ქმედება. ასეთ დროს სისხლისსამართლებრივი დევნა წყდება და პირის მიმართ შეიძლება გამოყენებული იქნეს პრევენციული ღონისძიებები, როგორცაა ფსიქიატრიულ საავადმყოფოში მოთავსება⁴⁸. ეს ნიშნავს, რომ იმ პირის მოთავსება სამკურნალო დაწესებულებაში, რომლის მიმართაც არ დგება სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა, აუცილებლად არ საჭიროებს მე-6 მუხლში მოცემული გარანტიების დაცვას, თუმცა მე-5 მუხლის მე-4 პუნქტით განსაზღვრული გარანტიები აგრძელებენ მოქმედებას.

⁴⁴ *კემპბელი (Campbell)* და *ფელი (Fell)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ; „მერველი სამართალდარღვევა“ ასევე განხილვის საგანი იყო საქმეში *ეზე (Ezeh)* და *კონორსი (Connors)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (GC), § 104 (თავდასხმა პრობაციის ოფიცერზე).

⁴⁵ *Ibid.*, § 71; იხ. აგრეთვე *ბორელი (Borelli)* შვეიცარიის წინააღმდეგ, განაცხადი 17571/90.

⁴⁶ იხ. მაგ: *სოიერი და სალვია (1995) 225*. აგრეთვე ველუ და ერგეცი (1990) N 445: ამ ავტორებს მიაჩნიათ, რომ მეორე კრიტერიუმი უფრო მნიშვნელოვანია სასამართლოს პრეცედენტულ სამართალში.

⁴⁷ იხ. აგრეთვე *სტავროსი (1993) 15*.

⁴⁸ *უილიამ სამუელ კერი (William Samuel Kerr)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, განაცხადი 63356/00; *პიერ ჰარისონ ანტუანი (Pierre Harrison Antoine)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, განაცხადი 62960/00.

ა. თავისუფლების აღკვეთა

ენგელის (Engel) საქმეში ამოსავალი წერტილი იყო იმ სანქციების განხილვა, რომლებიც მოიცავდნენ თავისუფლების შეზღუდვას ან აღკვეთას. სასამართლოს მიხედვით, სასჯელის სახით თავისუფლების აღკვეთის გამოყენება, როგორც წესი, ნიშნავს, რომ პირის ქმედება წარმოადგენს სისხლის სამართლის დანაშაულს, გარდა იმ შემთხვევისა, თუ „თავისი ხასიათით, ხანგრძლივობით ან აღსრულების ფორმით ის არ შეიძლება იყოს არსებითად საზიანო“⁴⁹. ამ საქმეში ორი დღით პირის დაკავება არ იყო საკმარისი, რათა სამართალდარღვევა „სისხლის სამართლის დანაშაულად“ ჩათვლილიყო. მეორე მხრივ, სამი ან ოთხი თვით დისციპლინურ ქვედანაყოფში გადაყვანა სასამართლოს მიერ საკმარისად ჩაითვალა⁵⁰. *ეგზის (Eggs)* და *ბორელის (Borelli)* საქმეებში 5 დღით პირის დაკავება არ იყო საკმარისად მძიმე, რათა საქმეს „სისხლის სამართლებრივი“ ხასიათი შეეძინა⁵¹. სტავროსი თვლის, რომ „პოლიტიკამ და არა მხოლოდ სამართლებრივმა შეხედულებებმა განაპირობა ევროპული სასამართლოს მიერ *ენგელის (Engel)* საქმეში არსებული სამართალდარღვევების აღიარება სისხლის სამართლებრივად“⁵².

კემპბელის (Campbell) და *ფელის (Fell)* საქმეში გამოყენებული სანქცია მდგომარეობდა პირობით ვადამდე გათავისუფლების გაუქმებაში. ეს საკითხი კომისიის მიერ უკვე განხილული იყო *ლაცლო ქისის (Lazlo Kiss)* საქმეში, როდესაც ის თავისუფლების აღკვეთად არ ჩაითვალა⁵³. ამ საქმეში განმცხადებელს დამატებით დაეკისრა 80 დღის მოხდა 180 შესაძლებელიდან. *კემპბელის (Campbell)* და *ფელის (Fell)* საქმეში, სადაც შესაბამისი პერიოდი უდრიდა 570 დღეს, კომისიამ და სასამართლომ ჩათვალეს, რომ სასჯელი იყო საკმარისად მძიმე, რათა „სისხლის სამართლებრივად“ ჩათვლილიყო და მე-6 მუხლის გარანტიების გამოყენება გამხდარიყო საჭირო⁵⁴. *ეზეს (Ezeh)* საქმეში სასამართლომ დაადგინა, რომ „გუბერნატორის მიერ დამატებითი დღეების დაკისრება ხელახლა თავისუფლების აღკვეთას წარმოადგენდა სადამსჯელო მიზნებისთვის... შესაბამისად, თავისუფლების აღკვეთის გათვალისწინებით, რომელიც ემუქრებოდათ და ფაქტობრივად დაეკისრათ მოცემულ განმცხადებლებს, მოქმედებს პრეზუმფცია, რომ მათთვის წარდგენილი ბრალდებები იყო სისხლის სამართლებრივი ხასიათის“⁵⁵. ეს პრეზუმფცია არ იქნა უარყოფილი, ვინაიდან დაკისრებული სასჯელი შეადგენდა ორმოცდაორ დღეს.

რამდენიმე მოსამართლემ განსხვავებული აზრი გამოხატა.⁵⁶ ისინი აცხადებდნენ, რომ გამოყენებული სანქცია შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობის მიხედვით, არ ზრდიდა პატიმრის სასჯელს. თუმცა ეს არ არის გადამწყვეტი ფაქტორი. მთავარია, რომ პატიმარი დამატებით დღეებს გაატარებდა ციხეში. იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ სასამართლო მომავალშიც ასეთ მიდგომას გამოიყენებს.

მეთოდს, რომლის მეშვეობითაც სასამართლო განსაზღვრავს სასჯელის რელევანტურ ოდენობას, განსაკუთრებით საინტერესოა და ქვემოთ იქნება განხილული. თავისუფლების აღკვეთად არ ითვლება პატიმრობის რეჟიმის ცვლილება, მაგალითად, მსჯავრდებულის

⁴⁹ *ენგელი (Engel)* და *სხვები ნიდერლანდების წინააღმდეგ*, §82.

⁵⁰ *Ibid.*, §85.

⁵¹ *ეგზი (Eggs) შვეიცარიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 10313/83 (1978); *ბორელი (Borelli) შვეიცარიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 17571/90.

⁵² სტავროსი (1993) 15.

⁵³ *ლაცლო ქისი (Lazlo Kiss) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, განაცხადი 6224/73.

⁵⁴ *კემპბელი (Campbell)* და *ფელი (Fell) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §72; იხ. აგრეთვე *დელაზარუსი (Delazarus) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, განაცხადი 17525/90.

⁵⁵ *ეზე (Ezeh)* და *კონორსი (Connors) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (GC)*, § 125, 126.

⁵⁶ მოსამართლე პელონპას შეუერთდნენ მოსამართლეები ვილდჰაბერი, პალმი და კაფლიში, აგრეთვე ზუპანიჩი და მარუსტუ.

გადაყვანა სამართლო საკანში⁵⁷. სანქციის სისხლისსამართლებრივად მიჩნევის შესაძლებლობა კიდევ უფრო მცირდება, თუ მისი გამოყენება ხდება უსაფრთხოების მიზნებიდან გამომდინარე⁵⁸.

როგორც პრეცედენტული სამართლი გვიჩვენებს, საკითხი იმის თაობაზე, თავისუფლების აღკვეთა რამდენად სანდო კრიტერიუმია სისხლისსამართლებრივი სანქციის დისციპლინურისგან განსხვავებისთვის, არ არის ერთმნიშვნელოვანი. თუმცა არსებობს ძლიერი პრეზუმფცია მისი სანდოობის სასარგებლოდ.

ბ. ფინანსური სანქცია

ფინანსური სანქციების დაკისრებამ, როგორცაა ჯარიმა, შეიძლება ასევე გამოიწვიოს სამართალდარღვევის მიკუთვნება სისხლის სამართლის სფეროსთვის. თუმცა აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით პრეცედენტული სამართალი არ იძლევა მკაფიო განმარტებებს. საქმეში ვებერი (*Weber*) შვეიცარიის ნინაალმდეგ მაქსიმალური ჯარიმა იყო 500 შვეიცარიული ფრანკი, რაც სასამართლოს მოსაზრებით, „საკმარისად მნიშვნელოვანი იყო“⁵⁹. რავნსბურგის (*Ravnsborg*) საქმეში ჯარიმის ოდენობა განისაზღვრა 1000 შვედური კრონით (დაახლოებით 250 შვეიცარიული ფრანკი), რაც თითხმეტი დღიდან ერთ თვემდე პატიმრობის ტოლფასი იყო⁶⁰. განმცხადებელს სამჯერ დაეკისრა აღნიშნული ოდენობის ჯარიმა, თუმცა სასამართლომ არ მიიჩნია ეს საკმარისად მნიშვნელოვანად⁶¹. პუტცის (*Putz*) საქმეში, ჯარიმის სახით, პირს დაეკისრა 5000, 7500 და 10000 ავსტრიული შილინგის გადახდა (2000 შვეიცარიულ ფრანკზე მეტი). თუმცა სასამართლომ ჩათვალა, რომ ეს ფაქტი, თავისთავად, არ იყო საკმარისი იმისათვის, რათა პირის ქმედება ჩათვლილიყო სისხლის სამართლის დანაშაულად⁶². მსგავსი შედეგი დადგა *Garyfallou AEBE*-ს საქმეში, როდესაც განმცხადებელი კომპანია დაჯარიმდა 500000 დრამით (დაახლოებით 2500 ევრო) და ემუქრებოდა სამჯერ დიდი ოდენობის ჯარიმად⁶³. ოზთურქის (*Öztürk*) საქმეში სასამართლომ განაცხადა, რომ ეს კრიტერიუმი მცირე მნიშვნელობის იყო: „არაფერი მიანიშნებს იმაზე, რომ კონვენციაში ნახსენები სისხლის სამართლის დანაშაული აუცილებლად გულისხმობს გარკვეული ხარისხის სერიოზულობას“⁶⁴.

⁵⁷ როლოფის (*Roelofs*) ნიდერლანდების ნინაალმდეგ, განაცხადი 19435/92; *D გერმანიის ნინაალმდეგ*, განაცხადი 11703/85.

⁵⁸ როლოფის (*Roelofs*) ნიდერლანდების ნინაალმდეგ, განაცხადი 19435/92.

⁵⁹ ვებერი (*Weber*) შვეიცარიის ნინაალმდეგ, §34.

⁶⁰ რავნსბურგი (*Ravnsborg*) შვედეთის ნინაალმდეგ, §24.

⁶¹ *Ibid.*, §35.

⁶² პუტცი (*Putz*) ავსტრიის ნინაალმდეგ, §37. იხ. აგრეთვე *C* და *EF* ავსტრიის ნინაალმდეგ (განაცხადი 20517/92), სადაც ჯარიმა შეადგენდა 20 000 ავსტრიულ შილინგს, რაც საკმარისი არ აღმოჩნდა კომისიისთვის ქმედების სისხლის სამართლის დანაშაულად ცნობისთვის. კომისიის პრეცედენტულ სამართალში სხვა მაგალითებისთვის იხ. გრანენვარტერი (1997) 97; სასამართლო კვლავაც ეყრდნობა „ხელშემკვრელ სახელმწიფოთა უმრავლესობაში არსებული სამართლებრივი სისტემებისთვის დამახასიათებელ საერთო ნიშნებს“ წყაროს მითითების გარეშე. საქმეში *Vastberga Taxi Aktiebolag* და *ვულიჩი* (*Vulic*) შვედეთის ნინაალმდეგ (§80) საგადასახადო ჯარიმების არსებული და პოტენციური ოდენობა იმდენად დიდი იყო, რომ ეჭვს არ ტოვებდა მათ სიმძიმესთან დაკავშირებით.

⁶³ *Garyfallou AEBE* საბერძნეთის ნინაალმდეგ, §34.

⁶⁴ ოზთურქი (*Öztürk*) გერმანიის ნინაალმდეგ, §53; იხ. აგრეთვე *შმაუტერი* (*Schmauter*) ავსტრიის ნინაალმდეგ, სადაც განმცხადებელი დაჯარიმდა 200 შილინგის ოდენობით უსაფრთხოების ღვედის გამოუყენებლობის გამო. სასამართლომ დაადგინა, რომ პირის ქმედება იყო სისხლის სამართლის დანაშაული შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობის საფუძველზე და ასევე მიუთითა თავისუფლების აღკვეთის შესაძლებლობაზე; *Ibid.*, §28. სტავროსი (1993) 26. ავტორი აკრიტიკებს ოზთურქის (*Öztürk*) გადანყევტილებას „განაცხადების ზოგადი ხასიათის“ გამო, რაც „მართებული კრიტერიუმის იდენტიფიცირების ამოცანას, რომელიც ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევას განსხვავებდა სისხლისსამართლებრივისგან, თითქმის შეუძლებელს ხდის“. იხ. აგრეთვე ესერი

ჯარიმის ოდენობასთან დაკავშირებით, სასამართლო დამატებით კიდევ ორ საკითხს შეეხო: პირველი, შეიძლება თუ არა ჯარიმა შეიცვალოს თავისუფლების აღკვეთით (თუ შეიძლება, მაშინ რამდენი დღით); მეორე, ჯარიმის დაკისრება შეიტანება თუ არა პოლიციის ან სხვა სახის მონაცემთა ბაზაში⁶⁵. *რავენსბურგის (Ravnsborg)* საქმეში ჯარიმა იცვლებოდა თავისუფლების აღკვეთით ვადით სამ თვემდე მხოლოდ რაიონული სასამართლოს წინაშე საქმის განხილვის შემდეგ. სასამართლოს გადაწყვეტილებით, მე-6 მუხლის მოქმედება არ ვრცელდებოდა ამ საქმეზე. *ოზთურქის (Öztürk)* საქმეში პირს დაეკისრა თავისუფლების აღკვეთა როგორც იძულების ღონისძიება, თუმცა ამ შემთხვევაში მე-6 მუხლი გამოიყენებოდა. ამავე საქმეში, სასამართლოს მიხედვით, ის ფაქტი, რომ ჯარიმის დაკისრება აისახა არა სასამართლოს კრიმინალურ მონაცემთა ბაზაში, არამედ მხოლოდ ცენტრალურ საგზაო რეესტრში, არ ნიშნავდა, რომ სანქცია არ იყო სისხლისსამართლებრივი ხასიათის⁶⁶.

გრაბენვარტერი ცდილობს იმის ახსნას, რატომ არის არაპრაქტიკული ზუსტი ზღვრის გავლება, რომლის მიღმა ჯარიმა დაკარგავს დისციპლინურ ხასიათს⁶⁷. მისი არგუმენტები მყარია, მაგრამ არა იმდენად დამაჯერებელი, რომ სასამართლომ უარი თქვას რელევანტური კრიტერიუმის შესახებ ზოგადი მითითების გაკეთებაზე. საკმარისი არ არის იმის თქმა, რომ ყოველ კონკრეტულ საქმეში გადაწყვეტილება უნდა იქნეს მიღებული იმ „რისკის“ გათვალისწინებით, რომლის წინაშეც დგას განმცხადებელი⁶⁸. ჯარიმის ოდენობა შეიძლება დამოკიდებული იყოს, მაგალითად, პირის ყოველთვიურ ან ფაქტობრივ შემოსავალზე.

პიერ ბლოშის (Pierre-Bloch) საქმეში სასჯელის ერთი ნაწილი შედგებოდა ხაზინისთვის საარჩევნო კამპანიაზე უკანონოდ დახარჯული ფულადი თანხის გადახდის ვალდებულებისგან. სასამართლოს მოსაზრებით, „იმ ფაქტის გარდა, რომ გადასახდელი თანხის ოდენობა არ განისაზღვრება არც დადგენილი სისტემის მიხედვით და არც წინასწარ, გადახდის ეს ვალდებულება რამდენიმე ნიშნით განსხვავდება სისხლისსამართლებრივი ჯარიმებისგან... : არ იწვევს ნასამართლობას, არ გამოიყენება დანაშაულთა ერთობლიობის დროს უფრო მკაცრი სასჯელის მიერ ნაკლებად მკაცრის შთანთქმის წესი და გადაუხდელობამ არ შეიძლება გამოიწვიოს თავისუფლების აღკვეთა. თავისი ხასიათის გათვალისწინებით, ხაზინისთვის [საარჩევნო ხარჯების] გადაჭარბების თანაბარი ოდენობის ფულადი თანხის გადახდის ვალდებულება არ შეიძლება ჩაითვალოს ჯარიმად“⁶⁹. სასამართლოს მიერ მოყვანილი ყველა არგუმენტი არ არის დამაჯერებელი. მაგალითად, ჯარიმის ოდენობა არც საშემოსავლო გადასახადების სფეროში არის წინასწარ განსაზღვრული და შეიძლება არ გამოიწვიოს ნასამართლობა.

გ. სხვა სანქციები

სანქციები, რომლებიც გამოიყენება სისხლის სამართლის დანაშაულისთვის არ შემოიფარგლება მხოლოდ თავისუფლების აღკვეთით ან ჯარიმებით. ალტერნატიული სანქციები მოიცავს საზოგადოებისთვის სასარგებლო შრომას და გარკვეული უფლებების ჩამორთმევას, როგორცაა მანქანის მართვის უფლება. შესაბამისად, გასარკვევია აღნიშნული სანქციების სიმძიმის საკითხი.

სასამართლომ ეს საკითხი განიხილა საქმეში *მალიგე (Malige) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, რომელიც შეეხებოდა არა უშუალოდ მართვის მოწმობის ჩამორთმევას,

(2002) 64.

⁶⁵ მაგალითად, *რავენსბურგი (Ravnsborg) შვედეთის წინააღმდეგ*, §35; *პუტცი (Putz) ავსტრიის წინააღმდეგ*, §37.

⁶⁶ *ოზთურქი (Öztürk) გერმანიის წინააღმდეგ*, §52.

⁶⁷ *გრაბენვარტერი (1997) 97*.

⁶⁸ იხ. აგრეთვე ფან დაიკი და ფან ჰოფი (1998) 415.

⁶⁹ *პიერ ბლოში (Pierre-Bloch) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, §58.

არამედ ქულების ჩამოჭრას, რასაც, საბოლოო ჯამში, შეეძლო ამ შედეგის გამოწვევა. ეს იყო მსჯავრდების ავტომატური შედეგი და საკმაოდ მკაცრი სასჯელი: „უდავოა, რომ ავტომატურად მართვის უფლება ძალზე სასარგებლოა ყოველდღიურ ცხოვრებასა და სამსახურებრივ საქმიანობაში“. სასამართლომ მართებულად დაადგინა, რომ მე-6 მუხლი ვრცელდებოდა ამ საქმეზე⁷⁰.

უფლების ჩამორთმევასთან დაკავშირებული განსხვავებული სანქცია გახდა დავის საგანი ზემოთ ხსენებულ *პიერ ბლოშის (Pierre-Bloch)* საქმეში. ხაზინისთვის შესაბამისი თანხის გადახდის ვალდებულების დაკისრების გარდა, საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებით, განმცხადებელს ჩამოერთვა აქტიური საარჩევნო უფლება მომდევნო ერთი წლის მანძილზე.

სასჯელის მიზანია კანდიდატების იძულება, პატივი სცენ მაქსიმალურ ზღვარს. შესაბამისად, ეს სასჯელი ერთ-ერთია იმ ზომებს შორის, რომელთა მიზანია საპარლამენტო არჩევნების ჯეროვანი ჩატარება, ამიტომ, თავისი დანიშნულების გათვალისწინებით, ის „სისხლისსამართლებრივი“ სფეროს გარეთ იმყოფება. უნდა აღინიშნოს, რომ აქტიური საარჩევნო უფლების ჩამორთმევა, როგორც განმცხადებელმა განაცხადა, ამავდროულად, სამოქალაქო უფლებების ჩამორთმევის ერთ-ერთი ფორმაა, რომელსაც საფრანგეთის სისხლის სამართალი ითვალისწინებს. მიუხედავად ამისა, ამ შემთხვევაში სასჯელი „დამხმარე“ ან „დამატებითი“ ხასიათისაა იმ სასჯელებთან მიმართებაში, რომლებსაც სისხლის სამართლის სასამართლოები აწესებენ... მისი სისხლისსამართლებრივი ხასიათი გამომდინარეობს „ძირითადი“ სასჯელიდან, რომელსაც ის ებმის⁷¹.

სასამართლომ ასევე ხაზი გაუსვა იმ ფაქტს, რომ სანქცია იყო ერთნაირი. სასამართლოს გადაწყვეტილება მოსაწონია შედეგის თვალსაზრისით, თუმცა მის მიერ გამოყენებული არგუმენტაცია არაადამაჯერებელია. არსებობს სხვა წესებიც, რომელთა მიზანია არჩევნების ჯეროვნად ჩატარების უზრუნველყოფა, მათ შორის ქრთამის მიცემის აკრძალვა. თუმცა არავინ უარყოფს მათ სისხლისსამართლებრივ ხასიათს. ამ შემთხვევაში გადამწყვეტი ფაქტორია ის, რომ სანქცია მიმართულია საარჩევნო კანდიდატებისკენ, ადამიანთა შეზღუდული წრისკენ და ასევე პირდაპირ კავშირშია აღნიშნულ თვისებასთან. ის მართლაც ძალზე ახლოს დგას დისციპლინურ სანქციასთან⁷². იგივეს თქმა შეიძლება ალკოჰოლური სასმელებით ვაჭრობის ლიცენზიის ჩამორთმევაზე დადგენილი პირობების შეუსრულებლობის გამო⁷³.

დ. სანქციის ფაქტობრივი თუ შესაძლო სიმძიმე?

სასამართლოსთვის გადამწყვეტია ფაქტობრივად დაკისრებული სასჯელი თუ კანონით გათვალისწინებული მაქსიმალური სასჯელი? *კემპბელის (Campbell)* და *ფელის (Fell)* საქმეში სასამართლომ მკაფიო პასუხი გასცა ამ კითხვას: „გასაჩივრების საბოლოო შედეგით არ შეიძლება დაკინდეს იმის მნიშვნელობა, რაც თავდაპირველად ემუქრებოდა განმცხადებელს“⁷⁴. სასჯელის სიმძიმე „განისაზღვრება შესაძლებელი სასჯელის მაქსიმუმით, რომელსაც შესაბამისი კანონი ითვალისწინებს“⁷⁵. ის მოსაზრება,

⁷⁰ *მალიგე (Malige)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §37-8.

⁷¹ *პიერ ბლოში (Pierre-Bloch)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §56.

⁷² კომისიამ გადაწყვეტილება მიიღო მცირე უმრავლესობით, ცხრა ხმით რვის წინააღმდეგ, ხოლო სასამართლომ შვიდი ხმით ორის წინააღმდეგ.

⁷³ *Tre Traktorer Aktiebolag* შვედეთის წინააღმდეგ, §46.

⁷⁴ *კემპბელი (Campbell)* და *ფელი (Fell)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §72.

⁷⁵ *ეზე (Ezeh)* და *კონორსი (Connors)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (GC), §120, მითითება

რომ ფაქტობრივად დაკისრებული სასჯელი არ უნდა იყოს გადამწყვეტი ფაქტორი სავსებით მართებულია. არ იქნებოდა გონივრული, რომ სამართალწარმოებაში გარკვეული გარანტიების უზრუნველყოფის აუცილებლობა დამოკიდებული ყოფილიყო მის შედეგზე⁷⁶. შესაბამისად, გაურკვეველია *კემპბელის (Campbell)* და *ფელის (Fell)* საქმეში სასამართლომ მაინც რატომ გაუსვა ხაზი მაქსიმალური სასჯელის დაკისრების ფაქტს⁷⁷.

იგივე გზას ირჩევს სასამართლო, როდესაც განიხილავს საკითხს, მართლმსაჯულების ინტერესები, სასჯელის სიმძიმის გათვალისწინებით, საჭიროებს თუ არა იურიდიული დახმარების უზრუნველყოფას⁷⁸. ასეთი ტიპის საქმეებში ალბათ რელევანტური საკითხია არა თეორიულად შესაძლებელი, არამედ გონივრულად მოსალოდნელი სასჯელის სიმძიმის გარკვევა. ამგვარი მიდგომა გამართლებულია განსაკუთრებით იმ სამართლებრივი სისტემების მიმართ, რომლებშიც მიღებულია დიდი სხვაობის არსებობა სასჯელის მაქსიმალურ და მინიმალურ ზღვარს შორის⁷⁹. თუმცა კიდევ ერთი საკითხი საჭიროებს განმარტებას. საქმე იმაშია, რომ იურიდიული დახმარების საკითხი უნდა გადაწყდეს თითოეულ საქმეში არსებული გარემოებების საფუძველზე. მაშინ, როცა იმის განსაზღვრა, სანქცია დისციპლინური ხასიათისაა თუ არა, დამოკიდებულია სამართლის იმ ნორმების ერთობლიობაზე, რომელიც მას ითვალისწინებს. შესაბამისად, სწორია, როცა სანქციის დისციპლინურად ან სისხლისსამართლებრივად მიჩნევის საკითხის გადაწყვეტისას რელევანტური ელემენტია მაქსიმალური სასჯელი, რომელიც პირს ემუქრება.

4. სანქციის მოქმედების სფერო

სასამართლო მხედველობაში იღებს არა მარტო სასჯელის სიდიდეს, არამედ მისი მოქმედების სფეროს. საქმეებში, რომლებშიც სასამართლომ მე-ნმუხლის გამოყენებაში იჩინა აუცილებლად, ხაზგასმული იყო ის ფაქტი, რომ სანქცია ემსახურებოდა სადამსჯელო და პრევენციულ მიზნებს⁸⁰. საინტერესოა, რომ ეს ელემენტი, ჩვეულებრივ, გამოიყენება არა როგორც სანქციის სიმძიმის განსაზღვრის, არამედ თვით სამართალდარღვევის ხასიათის კვალიფიცირების კრიტერიუმში. *რავნსბურგის (Ravnsborg)* საქმეში, სამართალდარღვევის ხასიათთან დაკავშირებით, სასამართლომ განაცხადა შემდეგ:

ნესები, რომლებიც სასამართლოს საშუალებას აძლევს, გამოიყენოს სანქციები სასამართლო განხილვის დროს წესრიგის დამრღვევი ქმედების წინააღმდეგ, ხელშემკვრელ სახელმწიფოთა უმრავლესობაში არსებული სამართლებრივი სისტემების საერთო დამახასიათებელი ნიშანია. ასეთი ნესები და სანქციები გამომდინარეობს სასამართლოს უმნიშვნელოვანესი უფლებამოსილებიდან, უზრუნველყოს სამართალწარმოების ჯეროვანი და დისციპლინირებული მსვლელობა. სასამართლოს მიერ ასეთი ნესების საფუძველზე მიღებული ზომები უფრო ახლოსაა დისციპლინური უფლებამოსილების განხორციელებასთან, ვიდრე სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენისთვის სასჯელის დაკისრებასთან. ქვეყნებს, რასაკვირველია, შეუძლიათ წესრიგის დამრღვევი ქმედების შედარებით

კეთდება შემდეგ საქმეებზე: *კემპბელი (Campbell)* და *ფელი (Fell)* გართიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §72; *ვებერი (Weber)* შვეიცარიის წინააღმდეგ, §34; *დემიკოლი (Demicoli)* მალტის წინააღმდეგ, §34; *ბენამი (Benham)* გართიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §56; *Garyfallou AEBE* საბერძნეთის წინააღმდეგ, §33, 34.

⁷⁶ სასამართლომ ასეთი შეცდომა დაუშვა საქმეში *შისერი (Schiesser)* შვეიცარიის წინააღმდეგ.

⁷⁷ *კემპბელი (Campbell)* და *ფელი (Fell)* გართიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §38.

⁷⁸ *კარანტა (Quaranta)* შვეიცარიის წინააღმდეგ.

⁷⁹ კარგი მაგალითია შვეიცარიის კანონმდებლობა, რომელიც ქურდობისთვის ითვალისწინებს თავისუფლების აღკვეთას სამი დღიდან 5 წლამდე.

⁸⁰ *ოზთურქი (Öztürk)* გერმანიის წინააღმდეგ, §53; *ბანდანუ (Bendenoun)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §67.

სერიოზული მაგალითების მიკუთვნება სისხლის სამართლის სფეროსთვის, თუმცა ამგვარი ვითარების არსებობა არ იყო ნაჩვენები მოცემულ შემთხვევაში განმცხადებელზე დაკისრებული ჯარიმების მიმართ⁸¹.

მიუხედავად ამისა, სანქციის სადამსჯელო და პრევენციული ხასიათის კრიტერიუმი მცირე მნიშვნელობისაა. სასჯელის მოქმედების სფერო ფილოსოფოსების, იურისტებისა და სხვების დისკუსიის საგანია, სულ მცირე, მას შემდეგ, რაც ჩვენს ნელთალრიცხვამდე მე-4 საუკუნეში პლატონმა პროთაგორას მიანერა რამდენიმე მნიშვნელოვანი შეხედულება ამ საკითხზე. სტავროსისთვის, როგორც მინიმუმ, დარღვეული ნორმის მოქმედების სფერო მისი „განმასხვავებელი ნიშანია“, თუმცა ის „თავისთავად ვერ გაამართლებს დაცვის საშუალებების ნაკლებობას დისციპლინურ სამართალწარმოებაში“⁸². სისხლისსამართლებრივ სანქციებს, როგორც წესი, ამავრდოულად, უკავშირებენ საგანმანათლებლო ან სარეაბილიტაციო ფუნქციას. დისციპლინური სანქციები კი შეიძლება ასევე იყოს სადამსჯელო ხასიათის და გამოიყენებოდეს პრევენციისთვის⁸³. ერთ-ერთ საქმეში სასამართლომ აღიარა ამ კრიტერიუმის სისუსტე: „სასამართლო არ მიიჩნევს დამაჯერებლად მთავრობის არგუმენტს, რომელიც ერთმანეთისგან განასხვავებს მოცემული სამართალდარღვევის სადამსჯელო და პრევენციულ მიზნებს, რადგან ეს მიზნები არ არის ურთიერთგამომრიცხავი ხასიათის და სისხლისსამართლებრივი სასჯელების დამახასიათებელ ნიშნებად არის აღიარებული“⁸⁴.

5. ურთიერთკავშირი სხვადასხვა კრიტერიუმებს შორის

ცალკეული კრიტერიუმების განხილვის შემდეგ, რომლებსაც სასამართლო იყენებს იმის გასარკვევად, კონკრეტული სანქცია „სისხლისსამართლებრივი“ ხასიათისაა თუ არა, ისმის კითხვა მათი ურთიერთკავშირის შესახებ: კრიტერიუმების დაკმაყოფილება კუმულაციურად უნდა მოხდეს თუ საკმარისია ერთის დაკმაყოფილება? სასამართლოს განცხადებით, ეს კრიტერიუმები ერთმანეთის ალტერნატივებია, რაც ნიშნავს, რომ მე-6 მუხლი გამოიყენება თუ ერთ-ერთი მანაც დაკმაყოფილდა⁸⁵. თუმცა ამ მხრივ სასამართლო ყოველთვის არ ყოფილა თანმიმდევრული. *კემპბელის (Campbell)* და *ფელის (Fell)* საქმეში⁸⁶ მან საკმაოდ მერყევი პოზიცია გამოხატა მას შემდეგ, რაც მეორე კრიტერიუმი განიხილა და გადავიდა შესამეზე ზოგადი შეფასების გაკეთებისთვის: „სასამართლო მიიჩნევს, რომ პირველი ორი ფაქტორი არ არის თავისთავად საკმარისი იმ დასკვნის გამოტანისთვის, რომ

⁸¹ *რავნსბურგი (Ravnsborg) შვედეთის წინააღმდეგ, §34*; იხ. აგრეთვე *JM შვეიცარიის წინააღმდეგ, განაცხადი 21083/92*.

⁸² სტავროსი (1993) 24.

⁸³ თუმცა სადამსჯელო ხასიათი შეიძლება იყოს მნიშვნელოვანი კრიტერიუმი, „სასჯელების“ განსხვავების მიზნით, წმინდა პრევენციული ან იძულების ღონისძიებებისგან. მე-7 მუხლთან კავშირში „სასჯელის“ ავტონომიურ ცნებაზე იხ. *უელში (Welch) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, სადაც კონფისკაციის ბრძანება იყო განხილვის საგანი. გადაუხდელობის შემთხვევაში, განმცხადებელს ემუქრებოდა 2 წლით თავისუფლების აღკვეთა. სასამართლომ კონვენციის დარღვევა დაადგინა.

⁸⁴ *ეზე (Ezeh) და კონორსი (Connors) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (GC)*, 105, მითითება კეთდება საქმეზე *ოზთურქი (Öztürk) გერმანიის წინააღმდეგ, §53, 102*.

⁸⁵ მაგალითად, *რავნსბურგი (Ravnsborg) შვედეთის წინააღმდეგ, §30*: „[სასამართლო] პრეცედენტულ სამართალში ჩამოყალიბებული სამი ალტერნატიული კრიტერიუმი“; *ოზთურქი (Öztürk) გერმანიის წინააღმდეგ, §54*; *ლუტცი (Lutz) გერმანიის წინააღმდეგ, §54*; *ბანდანუ (Bendenoun) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §61*; თუმცა საქმეში *ვებერი (Weber) შვეიცარიის წინააღმდეგ, §33*, სასამართლო აცხადებდა, რომ სამართალდარღვევა „სისხლისსამართლებრივი“ ხასიათის იყო, მაგრამ მანაც განიხილა შესამე კრიტერიუმი.

⁸⁶ *კემპბელი (Campbell) და ფელი (Fell) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §71*.

განმცხადებლისთვის ბრალდების სახით წაყენებული სამართალდარღვევები ჩაითვალოს "სისხლისსამართლებრივად" კონვენციის მიზნებისთვის, თუმცა გარკვეულ შეფერილობას აძლევს მათ, რაც არ არის ბოლომდე დამახასიათებელი დისციპლინური საკითხისთვის". მოგვიანებით, *ეზე (Ezeh)* საქმეში სასამართლომ მხოლოდ მეორე და მესამე კრიტერიუმები მოიხსენია ალტერნატივებად⁸⁷.

ბანდანუს (Bendenoun) საქმეში სასამართლომ „ანონ-დანონა საქმის სხვადასხვა ასპექტები“ ანუ კრიტერიუმები განიხილა ერთობლიობაში და არა ცალ-ცალკე. მიუხედავად ამისა, სასამართლო მაინც აცხადებდა *expressis verbis*, რომ „ეს კრიტერიუმები არის არა კუმულაციური, არამედ ალტერნატიული“⁸⁸. სასამართლოს ასეთი მიდგომა სრულიად გამართლებულია, რადგან, თუ ერთი კრიტერიუმის საფუძველზე საკითხი „სისხლისსამართლებრივი“ ხასიათისაა, წარმოუდგენელია, როგორ შეიძლება ამის „შებრუნება“ სხვა ნებისმიერი ელემენტით.

ე. დისციპლინური საკითხები როგორც „სამოქალაქო უფლებები და მოვალეობები“

მსჯელობის დამთავრებამდე აუცილებელია სასამართლოს მეთოდის მიმოხილვა, რომელიც გამოიყენება არა „სისხლისსამართლებრივი“, არამედ ისეთი დისციპლინური ხასიათის სამართალწარმოებაზე კონვენციის მე-6 მუხლის მოქმედების გავრცელებისთვის, რომელიც დიდი მნიშვნელობის გამო, საჭიროებს უფლებამოსილი სასამართლოს მიერ დაცვის უზრუნველყოფას. შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობა შეიძლება ითვალისწინებს რამდენიმე სახის დისციპლინურ სამართალდარღვევას. ზოგიერთი მათგანი განხილული იქნასტრასბურგისპრეცედენტულ სამართალში, კერძოდ, სამხედრო ძალების⁸⁹, საჯარო სამსახურის⁹⁰, საპატიმრო დაწესებულებებისა⁹¹ და სასამართლო პროცესის მონაწილე პირის⁹² კონტექსტში. სკოლის დისციპლინის საკითხი ასევე სასამართლოს განხილვის საგნად იქცა, თუმცა სრულიად განსხვავებულ კონტექსტში.⁹³ დისციპლინური სამართალდარღვევის სხვა სახეები შეეხება თავისუფალი პროფესიების წარმომადგენლებს,

⁸⁷ *ეზე (Ezeh)* და *კონორსი (Connors)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (GC), § 86.

⁸⁸ *ბანდანუ (Bendenoun)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, § 61.

⁸⁹ *ენგელი (Engel)* და *სხვები ნიდერლანდების წინააღმდეგ*; იხ. აგრეთვე *ეგზი (Eggs)* შვეიცარიის წინააღმდეგ, განაცხადი 10313/83; *ბორელი (Borelli)* შვეიცარიის წინააღმდეგ, განაცხადი 17571/90; *ზუტერი (Sutter)* შვეიცარიის წინააღმდეგ.

⁹⁰ *ც გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, განაცხადი 11882/85; *კრემცოვი (Kremzow)* ავსტრიის წინააღმდეგ, განაცხადი 16417/90; *შაცმაირი (Schatzmayr)* ავსტრიის წინააღმდეგ, განაცხადი 32051/96; იხ. აგრეთვე განაცხადი 26601/95; *იმამი (Imam)* და *სხვები საბერძნეთის წინააღმდეგ*, განაცხადი 29764/96; *აგკო (Agko)* საბერძნეთის წინააღმდეგ, განაცხადი 31117/96; *დიმიტრიადისი (Dimitriadis)* საბერძნეთის წინააღმდეგ, განაცხადი 13877/88; *ლაინინგენ-ვესტერბურგი (Leiningen-Westerburg)* ავსტრიის წინააღმდეგ, განაცხადი 26601/95; *იაკობსონი (Jakobsson)* შვედეთის წინააღმდეგ, განაცხადი 10878/84.

⁹¹ *კემპელი (Campbell)* და *ფელი (Fell)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ,

⁹² *რავნსბურგი (Ravnsborg)* შვედეთის წინააღმდეგ; *პუტცი (Putz)* ავსტრიის წინააღმდეგ; *ვებერი (Weber)* შვეიცარიის წინააღმდეგ.

⁹³ კერძოდ, 1-ლი ოქმის მე-2 მუხლის საფუძველზე, მშობლების მიერ საკუთარი ფილოსოფიური მრწამსის შესაბამისად, შვილების განათლების უზრუნველყოფის უფლებასთან და მე-3 და მე-8 მუხლების საფუძველზე ფიზიკურ დასჯასთან კავშირში. იხ. *კემპელი (Campbell)* და *კოზანსი (Cosans)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ; *კოსტელო-რობერტსი (Costello-Roberts)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ.

მათ შორის ექიმებს⁹⁴, ბულალტრებს, არქიტექტორებსა და ადვოკატებს⁹⁵. ისინი ჩვეულებრივ ექვემდებარებიან პროფესიული ეთიკის კოდექსებს, რომელთა საფუძველზე სანქციები შეიძლება მოიცავდეს შენიშვნებს, ჯარიმებს, პროფესიით მუშაობის უფლების შეჩერებას ან თვით საქმიანობის ლიცენზიის ჩამორთმევას. მსგავსი ტიპის დავების განხილვის მიზნით, როგორც წესი, არსებობს საბჭოები, რომლებშიც წარმოდგენილი არიან შესაბამისი პროფესიების წარმომადგენლები და იურისტები. ცხადია, ეს საკითხები არ არის სისხლისსამართლებრივი ხასიათის. მიუხედავად ამისა, ასეთ შემთხვევებზე სასამართლომ მაინც გამოძებნა, მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტის მოქმედების გავრცელების გზა. *კონიგის (König)*⁹⁶ საქმეში სასამართლომ განაცხადა, რომ ექიმის მიერ ქცევის კოდექსის დარღვევისა და მისთვის პროფესიით მუშაობის უფლების შეჩერების საკითხი წარმოდგენდა დავას მისი სამოქალაქო უფლებებისა და მოვალეობების შესახებ. ამის მიზეზად სასამართლომ დაასახელა ერთ-ერთ სანქციად კერძო სფეროში სამედიცინო მომსახურების გაწევის უფლების (სავარაუდოდ, მცირე ხნით) ჩამორთმევის შესაძლებლობა. თუმცა, როდესაც საქმე გვაქვს, მაგალითად, ეთიკის კოდექსის დარღვევის გამო პოლიციელის სამსახურიდან გათავისუფლებასთან, ეს არ უკავშირდება მის სამოქალაქო უფლებებსა და მოვალეობებს, არც სისხლისსამართლებრივ საკითხებს, და შესაბამისად, მე-6 მუხლი არ გამოიყენება⁹⁷.

უნდა ვაღიარო, რომ მე პირადად მსგავსი მიდგომა არ მაკმაყოფილებს. ადგილი აქვს აშკარა უთანასწორობას თავისუფალი პროფესიების წარმომადგენლებსა და საჯარო მოხელეებს შორის, რაც შეიძლება გამოსწორდეს მხოლოდ ორივე კატეგორიის ერთ დონეზე დაყენებით. თუმცა ეს არ იქნება შესაბამისობაში პრეცედენტულ სამართალთან, რომელიც საჯარო მოხელეების შრომით დავებს არ განიხილავს სამოქალაქო უფლებებთან და მოვალეობებთან დაკავშირებულ საკითხებად, ისევე, როგორც მათ დათხოვნას სამსახურიდან არ თვლის სისხლისსამართლებრივ სანქციად. გრაბენვარტერი, მეორე მხრივ, სამსახურიდან გათავისუფლებას ფინანსურ სანქციად ჩათვლიდა, რადგან ის ხელფასის დაკარგვას იწვევს.⁹⁸ მისი შეხედულებებიც ჩემთვის მიუღებელია, რადგან დისციპლინური სანქციების კონცეფციის სრულ უარყოფამდე მივყავართ. თუმცა გრაბენვარტერი მართებულად აკრიტიკებს კომისიას იმის გამო, რომ ეს უკანასკნელი ფაქტობრივად დაკისრებულ სანქციას მიიჩნევს გადამწყვეტად და არა იმას, რაც შეიძლებოდა პირს დაკისრებოდა.⁹⁹

ვ. სასამართლოს პრეცედენტული სამართლის კრიტიკული შეფასება

„სისხლისსამართლებრივი“ ბრალდების დამახასიათებელ ნიშნებთან დაკავშირებული პრეცედენტული სამართლის განხილვამ გვიჩვენა, რომ სტრასბურგის იურისპრუდენცია არ გამოირჩევა სიცხადით და სიმარტივით.¹⁰⁰ არსებობს მრავალი კრიტიკერიუმი და

⁹⁴ მაგალითად, *ვიკრამსინგი (Wickramasinghe) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, განაცხადი 31503/96; *დემერი (Demmer) ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 19130/91.

⁹⁵ *შოსტორმი (Sjostorm) შვედეთის წინააღმდეგ*, განაცხადი 19853/92.

⁹⁶ *კონიგი (König) გერმანიის წინააღმდეგ*. იხ. აგრეთვე *გოტრენი (Gautrin)* და *სხვები საფრანგეთის წინააღმდეგ*; *ლე კონტი (Le Compte) ბელგიის წინააღმდეგ*; *ალბერი (Albert) ბელგიის წინააღმდეგ*.

⁹⁷ *ოტელო სარაივა დე კარვალიო (Otel Saraiva de Carvalho) პორტუგალიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 9208/90 (1981). საქმე შეეხებოდა არმიის ოფიცრის რეზერვში გადაყვანას.

⁹⁸ *გრაბენვარტერი (1997) 101*.

⁹⁹ *დემერი (Demmer) ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 19130/91; *ბანდენუ (Bendenoun) საფრანგეთის წინააღმდეგ*; *K ავსტრიის წინააღმდეგ*.

¹⁰⁰ სასამართლოს მიერ შემუშავებულ კრიტერიუმებს კრიტიკულად უყურებენ სხვა ავტორებიც. იხ. მაგალითად, *ფროვანი და პოიკერტი (1996) მე-6 მუხლი, N 50*; *სტავროსი (1993) 35*. ამ უკანასკნელის მოსაზრებით, სასამართლოს შესაბამისი გადაწყვეტილებების ანალიზი გვიჩვენებს,

ქვეკრიტიკრიუმი, ხოლო მათ შორის ურთიერთკავშირი არ არის ნათელი და ადგილი აქვს მთელ რიგ წინააღმდეგობებს. სასამართლო ზოგადად სამ კრიტიკრიუმს იყენებს, თუმცა მათ შორის პირველი მხოლოდ „ამოსავალ წერტილს“ უზრუნველყოფს. მეორე კრიტიკრიუმი, სამართალდარღვევის ხასიათი, ცენტრალური საკითხია. სამართალდარღვევის ხასიათი ვლინდება არა მხოლოდ ჩადენილი ქმედებისა და დარღვეული სამართლის ნორმის ხასიათში, არამედ დაკისრებული სანქციის სახეობაში. ამ ელემენტების შეფასებისას სასამართლო ხელმძღვანელობს ხელშემკვრელ სახელმწიფოებში მიღებული პრაქტიკით. მესამე კრიტიკრიუმი, სანქციის სიმძიმე, სასამართლოს მიერ განიხილება მაშინ, თუ პირველი ორი არ იძლევა ჯეროვანი დასკვნის გამოტანის შესაძლებლობას.

პრეცედენტული სამართლის გამარტივება მართლაც ძალზე სასარგებლო იქნებოდა. სასურველია პირველ კრიტიკრიუმზე მთლიანად უარის თქმა. უკიდურეს შემთხვევაში მასზე მითითება შეიძლება გაკეთდეს იმის განსაზღვრის დროს, არსებობს თუ არა სერიოზული ეჭვები „სისხლისსამართლებრივი“ ბრალდების არსებობასთან დაკავშირებით. მეორე კრიტიკრიუმი უნდა იყოს გადამწყვეტი მნიშვნელობის. უმჯობესი იქნება „სისხლისსამართლებრივი“ ბრალდების, როგორც წესის, უფრო მკაფიოდ დადგენა და გამონაკლისების განსაზღვრა. ასეთ გამონაკლისად უნდა ჩაითვალოს სამართლის ნორმის დარღვევა, რომელიც პირთა შეზღუდულ რაოდენობაზე ვრცელდება, რომლებიც, თავის მხრივ, სახელმწიფო ორგანოების მხრიდან ექვემდებარებიან მათი ქცევის განსაკუთრებით მკაცრ რეგულირებას. მაგალითად, სამხედრო ძალების წევრები და საჯარო მოხელეები, პატიმრები, სასამართლო პროცესის მონაწილენი, საჯარო სკოლების მოსწავლეები და თავისუფალი პროფესიების წარმომადგენლები. გარდა ამისა, სანქციას უნდა ითვალისწინებდეს სპეციალური კანონმდებლობა, რომელიც ვრცელდება კონკრეტულ პროფესიაზე ან სპეციალურ ვითარებაზე. თავისუფლების აღკვეთა ან შედარებით მკაცრი შეზღუდვა ტიპურ დისციპლინურ სანქციად მხოლოდ ისეთ ვითარებაში უნდა ჩაითვალოს, როდესაც თავისუფლება თავიდანვე შეზღუდული იყო, მათ შორის საპატიმროებში ან სხვა მსგავს დაწესებულებებში და სამხედრო ძალებში.

უარი უნდა ითქვას ასევე სანქციის სიმძიმის კრიტიკრიუმზე, გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც ნათელია, რომ დისციპლინური „იარლიყის“ მიზანია სისხლისსამართლებრივი სანქციის დაფარვა. სახელმწიფოებს აქვთ ცალკეულ ქმედებებზე რეაგირების გარკვეული დისკრეტია დისციპლინური, სისხლისსამართლებრივი ან ორივე წესით. თუ სამართალდარღვევა დისციპლინური გადაცდომაა, სანქციის სიმძიმემ მისი ხასიათი უნდა შეცვალოს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ამკარად თვითნებურია. ასეთი შემთხვევის მაგალითია *კემპბელის (Campbell)* და *ფელის (Fell)* საქმე, რომელშიც გადაწყვეტილება გაუქმდა პირობით ვადამდე, დაახლოებით, 600 დღით ადრე, გათავისუფლების შესახებ ციხის თანამშრომელზე განხორციელებული თავდასხმის გამო. სახელმწიფოსთვის შეიძლება უფრო მოსახერხებელი იყოს ასეთი სამართალდარღვევის გარჩევა დისციპლინური სამართალწარმოების წესით. თუმცა, ასეთ შემთხვევაში ადგილი ექნება თვითნებობას და უნდა მოხდეს „სისხლისსამართლებრივის“ ავტონომიური ცნების გამოყენება.

რომ „ჩვეულებრივ პოლიტიკა და არა სამართლებრივი შეხედულებები წყვეტს, რას წარმოადგენს 'სისხლისსამართლებრივი ბრალდება' „, გარდა ამისა, სტავროსი მიიჩნევს, რომ „უზრუნველყოფილი დაცვა არის ფრაგმენტული, ხშირად შეუსაბამო და შეიძლება ითქვას, არასრული“. ის უფრო მოქნილი მიდგომის გამოყენებას ემხრობა, რომელიც მოიცავს ყველა „ადმინისტრაციულ სამართალწარმოებას, სადაც სასჯელების ან კვაზისასჯელების დაკისრება ხდება“.

III. „ბრალდების“ ცნება

ა. ზოგადი მიმოხილვა

ტერმინი „სისხლისსამართლებრივი“ მიუთითებს ისეთი ტიპის დავაზე, რომელზეც ვრცელდება ევროპული კონვენციის მე-6, საერთაშორისო პაქტის მე-14 და ამერიკული კონვენციის მე-8 მუხლები. თუმცა სისხლის სამართლის პროცესში მრავალი გადანყვეტილება მიიღება და არ არის აუცილებელი, რომ ყველა მათგანი აკმაყოფილებდეს ამ გარანტიის მოთხოვნებს. მეორე მხრივ, მისი მოქმედება არ შემოიფარგლება მხოლოდ სასამართლო განხილვით. ამ თვალსაზრისით, ორი მნიშვნელოვანი საკითხი უნდა იქნეს განხილული: პირველი, როდის იწყება და სრულდება კონვენციის მე-6 მუხლის მოქმედება; მეორე, სამართალწარმოების რომელ სტადიებზე ვრცელდება მე-6 მუხლი.

კონვენციის გამოყენების საწყის ეტაპზე ადგილი ჰქონდა დისკუსიას იმის თაობაზე, მე-6 მუხლი ვრცელდებოდა თუ არა წინასასამართლო სამართალწარმოებაზე¹⁰¹. თუმცა საკითხის ასე დასმა არასწორია. შეუძლებელია ამ კითხვაზე „დიახ“ ან „არა“ პასუხის გაცემა. საერთაშორისო პაქტის მე-14 მუხლსა და დანარჩენი ორი ინსტრუმენტის შესაბამის დებულებებში ათზე მეტი განსხვავებული უფლების იდენტიფიცირებაა შესაძლებელი. ცხადია, საჯარო განხილვის უფლება მხოლოდ სასამართლო პროცესზე ვრცელდება. ასევე ნათელია, რომ ბრალდების შესახებ ინფორმირების უფლება წარმოიქმნება სასამართლო განხილვამდე, ხოლო გასაჩივრების უფლება მოგვიანებით. გარდა ამისა, სასამართლო ხშირად იმეორებს, რომ სამართალწარმოების სამართლიანობის განსაზღვრისას მისი შეფასება მთლიანობაში უნდა მოხდეს.

სამწუხაროდ, სასამართლო ვერ აცნობიერებს, რომ არსებობს დიდი სხვაობა პირისთვის ბრალდების წარდგენასა და სამართალწარმოების „სისხლისსამართლებრივად“ კვალიფიცირების საკითხებს შორის. ის მუდმივად იყენებს *ენგელის (Engel)* საქმეში ჩამოყალიბებულ სამელემენტო ტესტს. თუმცა, როდესაც ისმის კითხვა, გარკვეული გადანყვეტილება (სისხლისსამართლებრივი) ბრალდების საფუძვლიანობის განსაზღვრას წარმოადგენს თუ არა, ეს თავისთავად გულისხმობს იმას, რომ საქმე გვაქვს „სისხლის სამართლის სფეროსთან“. ასეთი მიდგომა განსაკუთრებით თვალსაჩინოა *ფილიპსის (Phillips)* საქმეში, როცა განმცხადებელი ნარკოტიკული დანაშაულებისთვის იყო მსჯავრდებული. მსჯავრდების შემდეგ საბაჟო და სააქციზო განყოფილების მიერ დანიშნულმა ფინანსური გამოძიების ოფიცერმა შეისწავლა განმცხადებლის ფინანსური მდგომარეობა, რათა გაერკვია მისი ქონების რა ნაწილი ექვემდებარებოდა კონფისკაციას. კანონი ითვალისწინებდა პრეზუმფციას, რომლის მიხედვით, ივარაუდებოდა, რომ მსჯავრდებულის მიერ უკანასკნელი 6 წლის მანძილზე შეძენილი ქონება ნარკოტიკების გასაღების შედეგად მიღებული შემოსავლებით მოხდა, თუ ის ვერ შეძლებდა საპირისპიროს დამტკიცებას. განმცხადებელმა უარი თქვა ამ პროცესში მონაწილეობაზე და საბოლოოდ 91,400 ფუნტი სტერლინგის ღირებულების ქონება ჩამოერთვა.

სასამართლომ თავდაპირველად განიხილა, ვრცელდებოდა თუ არა მოცემულ შემთხვევაზე მე-6 მუხლის მე-2 პუნქტის მოქმედება და უარყოფით დასკვნამდე მივიდა¹⁰². ამის შემდეგ გადანყვიტა, რომ მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტი გამოიყენებოდა,¹⁰³ თუმცა მისი დარღვევა ვერ აღმოაჩინა¹⁰⁴. ეს მაგალითი გვიჩვენებს განსახილველი საკითხის

¹⁰¹ ამ კითხვაზე დადებითად უპასუხეს შემდეგმა ავტორებმა: პონსე (1970) 418, 426, 434, 440; პონსე (1977) 31, 34, 132; შუბარტი (1973) 263; შუბარტი (1975). საპირისპირო შეხედულებისთვის იხ. შულცი (1975) 438; შულცი (1978) 452.

¹⁰² *ფილიპსი (Phillips) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §28-35.

¹⁰³ *Ibid.*, §37-9.

¹⁰⁴ *Ibid.*, §40-7.

სირთულეს. „ბრალდების“ ცნების ინტერპრეტირებასთან დაკავშირებული საკითხების უმრავლესობა განხილვას საჭიროებს მე-6 მუხლის სპეციალური გარანტიების კონტექსტში და შესაბამისად, არ არის ამ თავში მოცემული.

ბ. „ბრალდების“ ავტონომიური ცნება

მნიშვნელოვანია, რომ „სისხლისსამართლებრივის“ ცნების მსგავსად შემუშავდეს „ბრალდების“ ავტონომიური განსაზღვრება. ამ თვალსაზრისით, აუცილებელია წინასასამართლო სამართალწარმოების საკითხის მხედველობაში მიღება. სახელმწიფოებს აქვთ დამცველის, საქმის მასალების ან თვით თარჯიმნის ხელმისაწვდომობის გაჭიანურების შესაძლებლობა იმის უზრუნველყოფით, რომ ფორმალური „ბრალდების“ წარდგენა მოხდეს დავიანებით, მაგალითად, გამოძიების დასრულებისას. ეს კი რეალურ საფრთხეს უქმნის გარანტიის ეფექტიანობას. სასამართლომ არაერთხელ განმარტა, რომ სწორედ ავტონომიური ცნება ჰქონდა მხედველობაში, როდესაც თავის ადრეულ გადანყვეტილებებში მიუთითებდა „ბრალდებაზე“, „როგორც ეს სიტყვა არის გაგებული კონვენციის მნიშვნელობით“¹⁰⁵. დევერის (*Deweer*) საქმეში მან ასევე ისაუბრა ბრალდების ცნებაზე, რომლის „მოქმედების სფერო ძალზე ფართოა“¹⁰⁶.

გ. საპროცესო მოქმედებები, რომლებზეც ვრცელდება მე-6 მუხლი

მე-6 მუხლი ვრცელდება ყველა იმ საპროცესო მოქმედებაზე, რომელიც პირდაპირ რელევანტურია პირის ბრალეულობის გადანყვეტისთვის. ეს მოქმედებები იწყება პოლიციის მოკვლევით¹⁰⁷ და გრძელდება სამართლებრივი დაცვის ყველა შიდასახელმწიფოებრივი საშუალების, მათ შორის საკონსტიტუციო სასამართლოში გასაჩივრების ამონურვამდე¹⁰⁸. საქმის არსებითად განხილვისას ასეთი პროცედურები შემოიფარგლება სასჯელის განსაზღვრის საკითხით¹⁰⁹.

არსებობს ერთი გამოჩვეული იმ წესიდან, რომ მე-6 მუხლის მოქმედება წყდება სასამართლოს საბოლოო განაჩენის ძალაში შესვლის მომენტიდან. ის უკავშირდება განაჩენის აღსრულებას. აღნიშნული საკითხი გახდა განხილვის საგანი საკმაოდ არაორდინალურ საქმეში *ასანიძე (Assanidze) საქართველოს წინააღმდეგ*. განმცხადებელი პატიმრობაში რჩებოდა სასამართლოს მიერ მისი გათავისუფლების შესახებ გადანყვეტილების მიღებიდან სამი წლის შემდეგ. სასამართლომ სამართლიანად შენიშნა, რომ „თუ ქვეყნის ადმინისტრაციულ ორგანოებს ექნებათ ბრალდებულის გამამართლებელი განაჩენის შესრულებაზე უარის თქმის, მისი შეუსრულებლობის ან შესრულების გაჭიანურების საშუალება, მე-6 მუხლით განსაზღვრული გარანტიები, რომლებითაც ბრალდებული წარსულში სარგებლობდა სასამართლო განხილვის ეტაპზე, იქცეოდა ნაწილობრივ მოჩვენებითად“¹¹⁰.

¹⁰⁵ *ნოიმაისტერი (Neumeister) ავსტრიის წინააღმდეგ*, § 18; იხ. აგრეთვე *ვემჰოფი (Wemhoff) გერმანიის წინააღმდეგ*, § 19; *რინგეისენი (Reingelsen) ავსტრიის წინააღმდეგ*, § 110; *ენგელი (Engel) და სხვები ნიდერლანდების წინააღმდეგ*, § 81; *დევერი (Deweer) ბელგიის წინააღმდეგ*, § 42; *სერვე (Serves) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, § 42; *ჰამერნი (Hammer) ნორვეგიის წინააღმდეგ*, § 41.

¹⁰⁶ *დევერი (Deweer) ბელგიის წინააღმდეგ*, § 42.

¹⁰⁷ იხ. თავი 1, ქვეთავი II.

¹⁰⁸ *გასტი (Gast) და პოპი (Popp) გერმანიის წინააღმდეგ*, § 64; *კრცმარი (Krcmar) ჩეხეთის რესპუბლიკის წინააღმდეგ*, § 36; *ზუსმანი (Sussmann) გერმანიის წინააღმდეგ*, § 39.

¹⁰⁹ *ფილობსი (Phillips) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, § 34, 39; *მალიგე (Malige) საფრანგეთის წინააღმდეგ*.

¹¹⁰ *ასანიძე (Assanidze) საქართველოს წინააღმდეგ*, § 183.

დ. საპროცესო მოქმედებები, რომლებზეც არ ვრცელდება მე-6 მუხლი

1. Habeas corpus პროცედურა

არსებობს რამდენიმე საპროცესო მოქმედება, რომელზეც არ ვრცელდება მე-6 მუხლის მოქმედება. საქმეში ნოიმაისტერი (*Neumeister*) ავსტრიის წინააღმდეგ სასამართლომ მკაფიოდ განაცხადა, რომ ის არ გამოიყენებოდა სასამართლოს მიერ დაპატიმრების კანონიერების განსაზღვრისას. ეს გადაწყვეტილება დღესაც ძალაშია და სასამართლოს მიერ აღნიშნული მიდგომის შეცვლის არავითარი ნიშანი არ არსებობს. თუმცა ამ საქმეში სასამართლოს არგუმენტაცია საკმაოდ მოძველებულია. კომისიის რამდენიმე წევრმა განაცხადა, რომ შესაძლებელი იყო მე-6 მუხლის გამოყენება, რადგან განიხილებოდა „სამოქალაქო უფლებებისა და მოვალეობების“ საკითხი. ამაზე სასამართლომ სწორად უპასუხა, რომ „წინასწარ პატიმრობასთან დაკავშირებული სამართლებრივი დაცვის საშუალებები, უდავოდ, სისხლის სამართლის სფეროს მიეკუთვნება და რომ ნახსენები ნორმის ტექსტი მკაფიოდ ზღუდავს სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლებას... ნებისმიერი სისხლისსამართლებრივი ბრალდების საფუძვლიანობის განსაზღვრით, რომელსაც მოცემული სამართლებრივი დაცვის საშუალებები, ცხადია, არ უკავშირდება“. ეს განცხადება ადასტურებს, რომ საპროცესო მოქმედებების კავშირი პირის ბრალეულობის გარკვევასთან არის გადამწყვეტი ელემენტი. თუმცა ამ საქმეში სასამართლომ სხვა მოსაზრებებიც გამოთქვა: „გარდა ამისა, მე-6 მუხლი მოითხოვს არა მხოლოდ იმას, რომ [სასამართლო] მოსმენა იყოს სამართლიანი, არამედ იმასაც, რომ ის იყოს საჯარო. შესაბამისად, შეუძლებელია იმის თქმა, რომ პირველი პირობა ვრცელდება [პატიმრობიდან] გათავისუფლების შესახებ მოთხოვნების განხილვაზე, მეორე პირობაზე იგივეს აღიარების გარეშე. თუმცა საყოველთაოდ აღიარებულია, რომ საჯაროობა ასეთ საკითხებში არ შედის ბრალდებულის ინტერესებში“. ეს განცხადება „ყველაფრის ან არაფრის“ მიდგომის მანიშნებელია. თუმცა, სანამ სასამართლო ხელმძღვანელობს იმ დოქტრინით, რომ სამართალწარმოება „მთლიანობაში“ უნდა იყოს განხილული, საჯარო სასამართლო განხილვის მოთხოვნა შეზღუდული გამოყენებისაა. *ქანის (Can)* საქმეში სასამართლომ მე-6 მუხლის მე-3(გ) პუნქტი გამოიყენა წინასასამართლო სამართალწარმოების მიმართ და განმარტა, რომ ის მოიცავდა კერძო ვითარებაში დამცველსა და ბრალდებულს შორის კომუნიკაციის უფლებას¹¹¹. მოსაზრება, რომ ასეთი კომუნიკაცია უნდა იყოს „საჯარო“, უბრალოდ სასაცილოა. მეორე მხრივ, თავისთავად, არ არის ნათელი, *habeas corpus* პროცედურის განხორციელება რატომ არ უნდა მოხდეს საჯაროდ. თუ ჩავთვლით, რომ საჯაროობა არასასურველია, სრულებით არ არის „შეუძლებელი“, სასამართლოს მტკიცების საპირისპიროდ, მე-6 მუხლში მოცემული სამართლიანობის ძირითადი გარანტიების გამოყენება საჯაროობის გამოკლებით. პრაქტიკაში სწორედ ასე ხდება¹¹².

2. ქონების ჩამორთმევის ბრძანება

ზემოთ ხსენებული ერთ-ერთი საქმე შეეხებოდა სასამართლოს მიერ ქონების ჩამორთმევის ბრძანების გაცემას. არსებობდა საკანონმდებლო პრეზუმფცია, რომლის მიხედვით, „იმის განსაზღვრისას, მიიღო თუ არა ან რა სარგებელი მიიღო მსჯავრდებულმა ნარკოტიკების გასაღებიდან, 1994 წლის [ნარკოტიკების გასაღების] აქტის მე-3 პუნქტის საფუძველზე, სასამართლომ უნდა ივარაუდოს, რომ ნებისმიერი ქონება, რომელსაც მსჯავრდებული ფლობდა მსჯავრდებიდან ნებისმიერ დროს ან სისხლისსამართლებრივი დევნის დაწყებამდე ექვსწლიანი ვადის მანძილზე, მიღებული იქნა როგორც გადასახადი ან გასამრჯელო ნარკოტიკების გასაღებასთან დაკავშირებით და იმავე ვადაში მის მიერ განუული ნებისმიერი ხარჯი დაიფარა ნარკოტიკების გასაღებიდან მიღებული

¹¹¹ იხ. მაგალითად, *ქანი (Can)* ავსტრიის წინააღმდეგ.

¹¹² იხ. თავი 18.

შემოსავლით¹¹³.

ეს საქმე თითქმის არ წამოჭრიდა ახალ საკითხებს. რელევანტური პრეცედენტია რაიმონდო (*Raimondo*) იტალიის წინააღმდეგ, რომელიც შეეხებოდა ორგანიზებულ დანაშაულში ბრალდებული პირის ქონების ამოღებასა და კონფისკაციას. იტალიის კანონმდებლობაც მსგავს პრეზუმფციას ითვალისწინებდა¹¹⁴. თუმცა ფილიპის (*Phillips*) საქმეში სასამართლო შეეცედა იმის განსაზღვრას, მე-6 მუხლის მე-2 პუნქტი გამოიყენებოდა თუ არა. სასამართლო უარყოფით დასკვნამდე მივიდა, რადგან ჩათვალა, რომ ადგილი არ ჰქონდა „ახალ ბრალდებას“¹¹⁵. მან აღიარა სანქციის სიმძიმე, თუმცა იქვე დასძინა: „ამ პროცედურის მიზანი არ იყო განმცხადებლის მსჯავრდება ან გამართლება ნებისმიერი სხვა ნარკოტიკული დანაშაულისთვის“¹¹⁶. ამის შემდეგ სასამართლომ დაადასტურა, რომ კონფისკაციას დაქვემდებარებული ქონების ღირებულების განსაზღვრის სამართალწარმოება იყო „სასამართლოს მიერ ჯეროვნად მსჯავრდებული პირისთვის ჯარიმის ოდენობის ან თავისუფლების აღკვეთის ვადის განსაზღვრის ანალოგიური“¹¹⁷.

ასეთ დროს მკითხველი, რომლისთვისაც ცნობილია იმ უდავო ფაქტის შესახებ, რომ მე-6 მუხლი აგრეთვე ვრცელდება სასჯელის შეფარდების პროცესზე, სასამართლოსგან, როგორც წესი, მოელის ამ ნორმის მოქმედების დადასტურებას. თუმცა სასამართლო საპირისპირო დასკვნამდე მივიდა: „მას შემდეგ, რაც ჩადენილ დანაშაულში პირის ბრალი ჯეროვნად დამტკიცდება, მე-6 მუხლის მე-2 პუნქტი აღარ გამოიყენება სასჯელის შეფარდების პროცესში ბრალდებულის პიროვნებისა და ყოფაქცევის შესახებ გაკეთებულ განცხადებებთან მიმართებაში, თუ ისინი არ არის ისეთი ხასიათის ან ხარისხის, რომ კონვენციის ავტონომიური მნიშვნელობით ახალი 'ბრალდების' წარდგენის ტოლფასი იყოს“¹¹⁸.

სასამართლოს ასეთი დასკვნა ორი თვალსაზრისით არის მიუღებელი. პირველი, თეორიული თვალსაზრისით, პრეცედენტული სამართლის შთამბეჭდავი განვითარების გათვალისწინებით, გაუმართლებელია სასამართლოს მიერ *ენგლის (Engel)* გადაწყვეტილების გამოყენება მე-6 მუხლის მე-2 პუნქტის ავტორიტეტული ინტერპრეტირების სახით. ამ პუნქტში მოცემული გარანტია იმაზე ფართოდ იქნა ინტერპრეტირებული, ვიდრე თვით სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლება. დღეს შეუძლებელია იმის მტკიცება, რომ უდანაშაულობის პრეზუმფცია საერთოდ არ გამოიყენება სასჯელის შეფარდების კონტექსტში, მაშინ როცა ის ვრცელდება კომპენსაციასა და სასამართლო ხარჯებთან დაკავშირებულ სამართალწარმოებაზე.

მეორე, მე-6 მუხლის მე-2 პუნქტი არა მხოლოდ ვრცელდებოდა ამ საქმეზე, არამედ დაირღვა კიდევ. უნდა აღინიშნოს, რომ სადავო კანონი მოიცავს მსჯავრდებული პირის მთლიან ფინანსურ მდგომარეობას უკანასკნელი 6 წლის განმავლობაში. მოცემულ საქმეში ეს ვადა მოიცავდა რამდენიმეწლიან პერიოდს განმცხადებლის მიერ იმ ქმედების ჩადენამდე, რომლისთვისაც იყო მსჯავრდებული. ის წარსულში არასდროს ყოფილა მსჯავრდებული ნარკოტიკული დანაშაულის ჩადენაში. სასამართლო კი ვარაუდობდა, კანონის საფუძველზე, რომ მას ადრეც უნდა ჰქონოდა ჩადენილი სხვა ნარკოტიკული დანაშაულები, რომლებიც არ იყო გამხდარი სისხლისსამართლებრივი დევნის საგანი. ეს შეიძლება მივიჩნიოთ მე-6 მუხლის მე-2 პუნქტის დარღვევად.

სხვა განაცხადი, რომელიც დაუშვებლად იქნა ცნობილი, გვიჩვენებს სასამართლოს

¹¹³ *ფილიპის (Phillips) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §21.

¹¹⁴ *რაიმონდო (Raimondo) იტალიის წინააღმდეგ*, § 18.

¹¹⁵ *ფილიპის (Phillips) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §32.

¹¹⁶ *Ibid.*, §34.

¹¹⁷ *Ibid.*

¹¹⁸ *Ibid.*, §35, მითითება კეთდება საქმეზე *ენგელი (Engel)* და *სხვები ნიდერლანდების წინააღმდეგ*, §90.

საკმაოდ ვიწრო მიდგომას უდანაშაულობის პრეზუმფციის მიმართ. განმცხადებელი ბრალდებული იყო მართვის მოწმობის გარეშე ავტომანქანის მართვაში. ამ დანაშაულისთვის ის ადრეც იყო მსჯავრდებული. სასამართლოს მიერ დაკისრებული სანქცია, სანამ განაჩენი ძალაში შევიდოდა, მოიცავდა, *inter alia*, განმცხადებლის მანქანის კონფისკაციასა და გაყიდვას. იმის გასარკვევად, ადგილი ჰქონდა თუ არა მე-6 მუხლის მე-2 პუნქტის დარღვევას, სასამართლომ მხედველობაში მიიღო ეროვნული სასამართლოს არგუმენტაცია, რომლის მიხედვით, „განმცხადებლის მიმართ არსებული ეჭვი არ იქნა გაქარწყლებული სასამართლო პროცესზე“¹¹⁹. მიუხედავად იმისა, რომ სასამართლოს გადაწყვეტილება, საკამათოა, მოსაწონია, რომ გარანტია გამოყენებული იქნა ყოველგვარი დისკუსიის გარეშე.

3. მართვის მოწმობის დაუყოვნებლივ ჩამორთმევა

შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობა ხშირად ითვალისწინებს მართვის მოწმობის დაუყოვნებლივ ჩამორთმევას სერიოზული საგზაო შემთხვევის დროს, რომელიც მსხვერპლით სრულდება ან გამოწვეულია მძღოლის ალკოჰოლური ზემოქმედების ქვეშ ყოფნით. სწორედ ასეთ შემთხვევას უკავშირდებოდა *ესკუბეს (Escoubet)* საქმე. სასამართლო მივიდა დასკვნამდე, რომ ადგილი არ ჰქონდა სისხლისსამართლებრივი ბრალდების წარდგენას, ვინაიდან კონფისკაციის ბრძანება გაიცა მანამ, სანამ რაიმე სახის სამართალწარმოება დაიწყებოდა¹²⁰. შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობის საფუძველზე მართვის მოწმობის ჩამორთმევის მიზანი იყო, „გარკვეული დროის მანძილზე საშიში მძღოლის გზებიდან ჩამოშორება“¹²¹. ეს იყო მხოლოდ პრევენციული ხასიათის ღონისძიება, რომელიც არ უკავშირდებოდა ბრალის დადგენას¹²². დაბოლოს, ის დროში იყო შეზღუდული, კერძოდ, გულისხმობდა მართვის მოწმობის ჩამორთმევას თხუთმეტი დღის ვადით. შესაბამისად, მე-6 მუხლი არ გამოიყენებოდა.

4. საქმის გადასინჯვა

სისხლის სამართალწარმოების მიზანია სასამართლოს მიერ საბოლოო გადაწყვეტილების გამოტანა. ეს შედეგი დგება მხოლოდ მას შემდეგ, რაც სამართლებრივი დაცვის ყველა საშუალება იქნება ამონურული, უარყოფილი ან როცა გასაჩივრებისთვის განსაზღვრული ხანდაზმულობის ვადა იქნება გაშვებული. საბოლოო გადაწყვეტილების გამოტანის მომენტიდან მე-6 მუხლი წყვეტს მოქმედებას¹²³. მაგალითად, ამ მომენტიდან აღარ არსებობს უდანაშაულობის პრეზუმფცია. თუმცა საქმის გადასინჯვის უფლების მინიჭების შემთხვევაში, მე-6 მუხლით გათვალისწინებული ყველა გარანტია ხელახლა იწყებს მოქმედებას.

5. ექსტრადიცია

როდესაც ერთი სახელმწიფო ითხოვს პირის ექსტრადიციას მეორე სახელმწიფოდან, ეს ნიშნავს, რომ მას ბრალად ედება სისხლის სამართლის დანაშაული. მიუხედავად ამისა, მე-6 მუხლი არ ვრცელდება ექსტრადიციასთან დაკავშირებულ სამართალწარმოებაზე, ვინაიდან პირს არ წარდგენია ბრალდება ექსტრადიციის ინიციატორი სახელმწიფოს

¹¹⁹ *შმელცერი (Schmelzer) გერმანიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 45176/99.

¹²⁰ *ესკუბე (Escoubet) ბელგიის წინააღმდეგ*, §35.

¹²¹ *Ibid.*, §33.

¹²² *Ibid.*, §37.

¹²³ *X ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 864/60 (1962) 9 CD 17, 21; *X ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 1237/6 (1962) 5 Yb 96, 102; *X ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 7761/77 (1978) 14 ლ 171, 173; *AB გერმანიის წინააღმდეგ*, 11863/85; *ფიშერი (Fischer) ავსტრიის წინააღმდეგ*, 27569/02; *ვერლე (Werhle) და ლაუბერი (Lauber) გერმანიის წინააღმდეგ*, 11360/03.

იურისდიქციის ქვეშ¹²⁴.

6. მოსამართლის მიუკერძოებლობის გასაჩივრება

მე-6 მუხლი არ ვრცელდება საქმის წინასწარ განხილვზე, რომელიც უკავშირდება მოსამართლის მიუკერძოებლობისა და დამოუკიდებლობის საკითხს, ვინაიდან ის არ მოიცავს საქმის არსებითი გარემოებების განხილვას¹²⁵.

IV. მსხვერპლის უფლებები

ა. ამოსავალი ნერტილი

ადამიანის უფლებათა ინსტრუმენტების შესაბამისი დებულებები საკმაოდ მკაფიოდ მიუთითებს იმ პირზე, რომელიც სარგებლობს საპროცესო გარანტიებით სისხლის სამართლის პროცესში: „მისთვის წარდგენილი ნებისმიერი სისხლისსამართლებრივი ბრალდების საფუძვლიანობის... განსაზღვრისას“ (საერთაშორისო პაქტი, მე-14(1, 3) მუხლი; ევროპული კონვენცია, მე-6(1) მუხლი); „ყველას, ვისაც ბრალად ედება სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენა“ (საერთაშორისო პაქტი, მე-14(2) მუხლი; ევროპული კონვენცია, მე-6(2, 3) მუხლი); ყველა პირს... მისთვის წარდგენილი ნებისმიერი სისხლისსამართლებრივი ხასიათის ბრალდების განხილვისას... (ამერიკული კონვენცია, მე-8(1) მუხლი); „ყველა პირს, ვინც ბრალდებულია სისხლის სამართლის დანაშაულში“ (ამერიკული კონვენცია, მე-8(2); „ბრალდებული“ (ამერიკული კონვენცია, მე-8 მუხლის მე-2(ა, ბ, დ, ე) პუნქტი); „დაცვა“ (ამერიკული კონვენცია, მე-8 მუხლის მე-3(ვ) პუნქტი). როგორც ვხედავთ, ზემოთ მოცემული დებულებების ავტორებს ეჭვი არ შეპარვიათ უფლებების ბენეფიციარის ვინაობაში: სამართალწარმოებაში მონაწილე მხოლოდ ის პირები სარგებლობენ დაცვით, რომლებსაც ბრალად ედებათ დანაშაულის ჩადენა. შესაბამისად, დიდი ხნის მანძილზე მსხვერპლთა მიერ წარდგენილი განაცხადები *ratione personae* დაუშვებლად იყო ცნობილი¹²⁶. ეს პრინციპი არაერთხელ დადასტურდა ევროპულ პრეცედენტულ სამართალში: კონვენცია არ „ანიჭებს რაიმე უფლებებს...“ პირადი შურისძიებისთვის“¹²⁷.

ბ. შეუსაბამობები

ზემოთ ხსენებული მიდგომა ბოლომდე არ შეესაბამება პრეცედენტული სამართლის გარკვეულ ასპექტებს და სამეცნიერო ლიტერატურაში მსხვერპლთან დაკავშირებით არსებულ ზოგად ტენდენციას. პირველი, სასამართლომ აღიარა, რომ კონვენცია ავალდებულებს სახელმწიფოებს, არა მარტო თავი შეიკავონ ფუნდამენტური უფლებების დარღვევისგან, არამედ გადადგან პოზიტიური ნაბიჯები მათი დაცვის უზრუნველსაყოფად. ამ მოსაზრებას ამყარებს კონვენციის 1-ლი მუხლის ტექსტი, რომლის მიხედვით, ხელშემკვრელი მხარეები, თავიანთი იურისდიქციის ფარგლებში, ყველასთვის

¹²⁴ იხ. მაგალითად, *მამატკულოვი (Mamatkulov) და აბდურასულოვი (Abduravulovic) თურქეთის წინააღმდეგ*, §80.

¹²⁵ *შრაიბერი (Schreiber) და ბოტჩი (Boetsch) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, გადანყვეტილება განაცხადის დასაშვებობის შესახებ, რომელიც სამოქალაქო სამართალწარმოებას უკავშირდებოდა.

¹²⁶ იხ. ფოგლერი (1986) მე-6 მუხლი, N 240.

¹²⁷ *პერეზი (Perez) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, §70; იხ. აგრეთვე *ჰელმერსი (Helmerts) შვედეთის წინააღმდეგ*, §27; *ტოლსტოი მილოსლავსკი (Tolstoy Miloslavsky) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §58; *უინდზორი (Windsor) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, განაცხადი 13081/87; *ხერმან ბუტრაგო მონტესი (German Buitrago Montes) და ხორხე პერეს ლოპესი (Jorje Perez Lopez) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, განაცხადი 18077/91. ამ უკანასკნელ საქმეში საკითხი განხილული იქნა მე-13 მუხლის საფუძველზე.

„უზრუნველყოფენ“ კონვენციით განსაზღვრულ უფლებებსა და თავისუფლებებს¹²⁸. ამ სფეროში ერთ-ერთი წამყვანი საქმე შეეხებოდა გონებრივად უნარშეზღუდულ გოგონას, რომელზეც განხორციელდა სექსუალური ძალადობა. ბოროტმოქმედი არ მიუკეთებებოდა იმ დანესებულების თანამშრომელთა რიცხს, რომელთაც მასზე ზრუნვა ევალებოდათ¹²⁹. როგორც აღმოჩნდა, ნიდერლანდების სისხლის სამართლის კანონმდებლობაში არსებული ხარვეზის გამო, დამნაშავეის სისხლის სამართლის პასუხისგებაში მიცემა შეუძლებელი იყო. სასამართლომ დაადგინა, რომ ადგილი ჰქონდა მე-8 მუხლის საფუძველზე ადამიანის პირადი ცხოვრების პატივისცემის უფლების დარღვევას. სისხლის სამართლის პროცესში მსხვერპლის ადგილთან დაკავშირებით ეს შეიძლება ნიშნავდეს, რომ კონვენციის საფუძველზე მას აქვს უფლება, დამნაშავე მიეცეს სისხლისსამართლებრივ პასუხისგებაში და დაისაჯოს ბრალის დადასტურების შემთხვევაში. თუმცა, ამავე დროს, მსხვერპლს არ გააჩნია რაიმე სახის საპროცესო უფლება. ეს ნამოჭრის საკითხს მე-13 მუხლის, სამართლებრივი დაცვის ეფექტიანი საშუალების უფლების საფუძველზე, რომლითაც სარგებლობს ყველა, ვისაც აქვს დასაბუთებული საჩივარი, რომ კონვენციით განსაზღვრული უფლების დარღვევის მსხვერპლია.

მეორე, განაცხადი დასაშვებია მხოლოდ შიდასახელმწიფოებრივი დაცვის საშუალებების ამონურვის შემდეგ¹³⁰. აღნიშნული დაცვის საშუალებები უნდა იყოს ეფექტიანი; ისინი შეიძლება იყოს ნებისმიერი სახის, სამოქალაქო, ადმინისტრაციული ან სისხლისსამართლებრივი¹³¹. შედეგად ვიღებთ ისეთ ვითარებას, როდესაც კონვენციის საფუძველზე პირს შეიძლება მოეთხოვებოდეს სისხლის სამართალწარმოების ეტაპის გავლა საპროცესო უფლებებით სარგებლობის გარეშე.

მესამე, თავის პრეცედენტულ სამართალში სასამართლომ აღიარა სისხლისსამართლებრივი დევნის მნიშვნელობა მე-2 და მე-3 მუხლებით გათვალისწინებული უფლებების დაცვისთვის. სასამართლოს განმარტებით, კონვენციის საფუძველზე, სახელმწიფოებს ეკისრებათ ვალდებულება, ჩაატარონ ეფექტიანი გამოძიება და საჭიროების შემთხვევაში, მიმართონ სისხლისსამართლებრივ დევნას საეჭვო გარემოებებში პირის გარდაცვალების ან იმ პირთა ხელში მის მიმართ არაადამიანური მოპყრობის საკმარისი მტკიცებულებების არსებობისას, რომლებიც ხელისუფლების სახელით მოქმედებდნენ¹³². თუმცა მე-6 მუხლი არ იძლევა საფუძველს დამნაშავეის წინააღმდეგ სისხლისსამართლებრივ დევნაში ამ გარანტიის გამოყენებისთვის.

მეოთხე, სისხლის სამართლის პოლიტიკაში არსებული ზოგადი ტენდენციის მიხედვით, ყურადღების ცენტრმა, გარკვეულწილად, დამნაშავეიდან მსხვერპლზე გადაინაცვლა. ეს ცვლილება შეგვიძლია დავინახოთ კრიმინოლოგიაში, რომელიც მისი დაარსებიდან, მე-19 საუკუნის დასაწყისიდან, მოყოლებული სწავლობდა კრიმინალებს და დამნაშავეობის განვითარებაზე გარემო ფაქტორების ზემოქმედებას. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ კი, ვიქტიმოლოგიის სახელით, მისი ინტერესისა და კვლევის საგნად იქცა მსხვერპლი¹³³. ზოგიერთ ქვეყანაში სპეციალური კანონმდებლობა იქნა მიღებული, რომელიც მსხვერპლთა

¹²⁸ ირლანდია გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §239; იხ. აგრეთვე ალკემა (1988); ფილიგერი (1991); ფლაინერ-გერსტერი (1983).

¹²⁹ X და Y ნიდერლანდების წინააღმდეგ.

¹³⁰ 34(1) მუხლი.

¹³¹ ეტიენ პიკარდი (1985) 591; ფროვანი და პოიკერტი (1996) 26-ე მუხლი, N 23; ჰარისი, ო'ბოილი და უორბრიკი (1995) 608-9; ფან დაიკი და ფან ჰოფი (1998) 140.

¹³² იხ. მაგ: სუდრი (2003) 232; რიდი და მერდოკი (2001) 4.27, 4.28; გრაბენვარტერი (2003) §20 N 14, 15; შტრამერი (1999) N 5.28/29.

¹³³ კაიზერი (1996) §47 N 3; კილიასი (2002); კუნცი (2001) §26 N 24.

დაცვას ისახავს მიზნად¹³⁴.

ზემოთ აღნიშნულის გათვალისწინებით, ის ფაქტი, რომ ადამიანის უფლებათა დაცვის ინსტრუმენტებმა ყოველგვარი უფლებების გარეშე უნდა დატოვონ მსხვერპლი, შესაძლო ბოროტმოქმედის წინააღმდეგ მიმდინარე სამართალწარმოებაში არაა დამაკმაყოფილებლად უნდა მივიჩნიოთ. პოლიტიკური ორგანოები უკვე აცნობიერებენ ამ პრობლემას. ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტმა რამდენიმე რეკომენდაცია მიიღო აღნიშნულ საკითხზე, კერძოდ, დანაშაულის მსხვერპლთა იურიდიული დახმარების, სასამართლო მოსმენის გამართვის ადგილისა და დროის, ასევე სამართალწარმოების შედეგების შესახებ მათი ინფორმირებისა და სისხლისსამართლებრივ დევნაზე უარის გასაჩივრების უფლების მინიჭების შესახებ¹³⁵.

უდავოა, რომ დაცვის სპეციალური უფლებები არაფრის მომცემია მსხვერპლისთვის. შესაბამისად, ისმის კითხვა, რა დოზით შეუძლია მას საპროცესო გარანტიების გამოყენება „სამოქალაქო უფლებებისა და მოვალეობების“ განსაზღვრის, „სამოქალაქო პროცესის“ ან „სამოქალაქო, შრომითი, ფინანსური ან სხვა სახის უფლებებისა და მოვალეობების“ კონტექსტში¹³⁶. აღნიშნული ამონარიდები ადამიანის უფლებათა სხვადასხვა ინსტრუმენტებიდან ცხადყოფს, რომ პრობლემა არ არის დამახასიათებელი მხოლოდ ევროპული კონვენციისთვის.

გ. პრეცედენტული სამართალი პერეზის (Perez) საქმემდე

საქმეთა ჯაჭვი, რომელიც მოცემულ პრობლემას უკავშირდება, იწყება *მორეირა დე აზევადოს (Moreira de Azevedo)* საქმიდან. განმცხადებელმა მონაწილეობა მიიღო სისხლის სამართალწარმოებაში „დამხმარედ“ (*“assistente“*). ვინაიდან მას არ წარმოუდგენია ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნა, კომისია მივიდა დასკვნამდე, რომ ადგილი არ ჰქონდა „დავას“ (*“contestation“*) სამოქალაქო უფლებებისა და მოვალეობების შესახებ¹³⁷. თუმცა სასამართლომ გაიხსენა, რომ „სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლებას იმდენად წამყვანი ადგილი უკავია დემოკრატიულ საზოგადოებაში, რომ გაუმართლებელია კონვენციის მე-6(1) მუხლის გარანტიების შეზღუდული ინტერპრეტირება“. სასამართლომ ასევე მიუთითა პორტუგალიის უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილებაზე, რომლის მიხედვით, „სამოქალაქო პროცესში [დამხმარის სახით] მონაწილეობა კომპენსაციის მოთხოვნის ტოლფასია“. გარდა ამისა, სისხლის სამართალწარმოების დროს სამოქალაქო საქმის აღძვრა შესაძლებელი იყო მხოლოდ იმ შემთხვევაში, „როცა ექვსი თვის მანძილზე სისხლის სამართალწარმოებაში არ იყო გატარებული რაიმე ღონისძიება“¹³⁸.

მსგავსი თავისებურებით ხასიათდება საფრანგეთის კანონმდებლობაც. ის, ჩვეულებრივ, გამოიხატება გამონათქვამით *„le pénal tient le civil état“* (სამოქალაქო სარჩელმა უნდა დაუცადოს სისხლის სამართალწარმოების შედეგს)¹³⁹. შესაბამისად, სისხლის სამართლის პროცესის მონაწილე კერძო მხარეს, რომელიც მოითხოვს ზიანის ანაზღაურებას, შეუძლია დაეყრდნოს მე-6 მუხლის 1-ლ პუნქტს¹⁴⁰.

¹³⁴ მაგალითად, გერმანია: *Opferschutzgesetz*, 1991 წლის 4 ოქტომბერი; იტალია: *Norme a favore delle vittime del terrorismo e della criminalità organizzata*, *Legge 20 ottobre 1990*, n. 302.

¹³⁵ იხ. *პერეზი (Perez) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, §26-9.

¹³⁶ ამონარიდები ევროპული კონვენციის მე-6(1), საერთაშორისო პაქტის მე-14(1) და ამერიკული კონვენციის მე-8(1) მუხლებიდან.

¹³⁷ *მორეირა დე აზევადო (Moreira de Azevedo) პორტუგალიის წინააღმდეგ*, §66, 67.

¹³⁸ პორტუგალიის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 30-ე მუხლი.

¹³⁹ საფრანგეთის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის მე-4(2) მუხლი. იხ. *პერეზი (Perez) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, §60.

¹⁴⁰ *ტომასი (Tomasi) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, §212; საქმეში *აკუავივა (Acquaviva) საფრანგეთის*

აღსანიშნავია, რომ ჰამერის (Hamer) საქმეში სასამართლომ მოულოდნელად გადაუხვია იმ პრეცედენტებს, რომლებიც მსხვერპლს აძლევდა მე-6 მუხლით სარგებლობის საშუალებას. ამ საქმეში განმცხადებელს არ დაუყენებია ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნა სისხლის სამართალწარმოებაში, თუმცა ნებისმიერ შემთხვევაში, უნდა დაეცადა მის დასრულებამდე, სანამ სამოქალაქო სასამართლოში სარჩელის წარდგენას შეძლებდა. სასამართლოს მთავარი არგუმენტი ის იყო, რომ სისხლის სამართალწარმოების შედეგი მოცემულ საქმეში არ იყო გადამწყვეტი სამოქალაქო სარჩელისთვის¹⁴¹.

სხვა საქმეში, *Ait-Mouhoub* საფრანგეთის წინააღმდეგ სასამართლომ კიდევ ერთხელ დაადგინა, რომ მე-6 მუხლი გამოიყენებოდა. განმცხადებელმა მოითხოვა ზიანის ანაზღაურება, მიუხედავად იმისა, რომ არ ჰქონდა დათვლილი ზიანის ოდენობა. სასამართლომ ასევე დაადგინა, რომ სისხლის სამართალწარმოების შედეგს გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა სამოქალაქო წესით ზიანის ანაზღაურების მიღებისთვის¹⁴². ეს უკანასკნელი მოსაზრება ძალზე არადამაჯერებელია, რადგან სასამართლომ მხოლოდ იმ ფაქტზე მიუთითა, რომ ბრალდებულის მსჯავრდება საშუალებას მისცემდა განმცხადებელს, მიეღო კომპენსაცია სამოქალაქო სამართალწარმოების წესით. თუმცა იგივეს თქმა შეიძლებოდა განმცხადებელზე ჰამერის (Hamer) საქმეშიც.

დაბოლოს, მაინის (Main) საქმე აიტ-მუჰუბის (Ait-Mouhoub) მსგავსია ერთი გამონაკლისის გარდა. სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ არ არსებობდა ბრალდებული პირის სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის საფუძველი, რამაც ხაზი გადაუსვა მსხვერპლის წარმატების შანსს სამოქალაქო სამართალწარმოებაში¹⁴³.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ მე-6 მუხლით სარგებლობისთვის მსხვერპლმა, როგორც სისხლის სამართლის პროცესის მონაწილემ, უნდა დააკმაყოფილოს ორი პირობა. პირველი, მან უნდა მოითხოვოს ზიანის ანაზღაურება. ზიანის ზუსტი ოდენობის მითითება არ არის აუცილებელი. მეორე, სისხლის სამართალწარმოების შედეგი უნდა იყოს გადამწყვეტი განმცხადებლისთვის ზიანის ასანაზღაურებლად¹⁴⁴. თუმცა ჰამერის (Hamer) გადაწყვეტილების გათვალისწინებით, მეორე პირობა შეიძლება, გარკვეულწილად, ბუნდოვნად ჩაითვალოს.

დ. საქმე პერეზი (Perez) საფრანგეთის წინააღმდეგ

პერეზის (Perez) საქმეში სასამართლომ აღიარა, რომ მისი მიდგომა აღნიშნული საკითხის მიმართ იყო ძალზე გართულებული და „ბუნდოვანებისთვის ბოლოს მოღების“ პირობაც დადო¹⁴⁵. თავდაპირველად სასამართლომ აღნიშნა, რომ შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობაც უნდა იყოს მიღებული მხედველობაში და გაანალიზა საფრანგეთის კანონი, რომელიც მსხვერპლს სთავაზობს არჩევანს სამოქალაქო და სისხლის სამართლის პროცესებს შორის¹⁴⁶. მსხვერპლი, როგორც სამოქალაქო მხარე, რომელიც მოითხოვს ზიანის ანაზღაურებას სისხლის სამართლის პროცესში, ავტომატურად იქცევა მოსარჩელედ მე-6 მუხლის მნიშვნელობით. სხვა სიტყვებით, წარსული პრეცედენტული სამართლისგან განსხვავებით, აღარ არის აუცილებელი დამატებით იმის დადგენა, არის თუ არა სისხლის

წინააღმდეგ (§46, 47) სასამართლო იგივე დასკვნამდე მივიდა უფრო ტრადიციული არგუმენტაციის გამოყენებით.

¹⁴¹ ჰამერი (Hamer) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §77, 78.

¹⁴² აიტ-მუჰუბი (Ait-Mouhoub) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §44, 45.

¹⁴³ მაინი (Maini) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §27-30.

¹⁴⁴ იხ. აგრეთვე პერეზი (Perez) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §54.

¹⁴⁵ პერეზი (Perez) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §55, 56.

¹⁴⁶ *Ibid.*, §58.

სამართალწარმოება „გადამწყვეტი“ სამოქალაქო სარჩელის წარმატებისთვის.

საფრანგეთის კანონმდებლობის მიხედვით, მსხვერპლს სისხლის სამართლის პროცესში მონაწილეობის მიღება შეუძლია სტატუსით „*partie civile*“, (სამოქალაქო მხარე) ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნის გარეშეც. სასამართლომ ეს ფაქტი არ მიიჩნია პრობლემად, რადგან ყველა მსხვერპლს, რომელიც სამოქალაქო პროცესში მონაწილეობს, უფლება აქვს, მოითხოვოს კომპენსაცია თვით სამართალწარმოების ბოლო ეტაპებზე. სასამართლოს მოსაზრებით, რომელიც ეწინააღმდეგებოდა მთავრობის მიერ გამოთქმულ შეხედულებას, „ფრანგული სამართალი ერთმანეთისგან აუცილებლად არ მიჯნავდა 'სამოქალაქო მხარის სამართალწარმოებას' და 'სამოქალაქო სარჩელს.' სინამდვილეში, პირველი ამ უკანასკნელის ერთ-ერთი სახეობაა“¹⁴⁷.

სასამართლომ ასევე უარი თქვა ზიანის ანაზღაურების ფაქტობრივ მოთხოვნაზე, როგორც სამოქალაქო „დავის“ (“*contestation*“) არსებობის წინაპირობაზე. „სამოქალაქო მხარის სტატუსის მოპოვებით, მსხვერპლი ახდენს იმ მნიშვნელობის დემონსტრირებას, რომელსაც ის ანიჭებს არა მხოლოდ დამნაშავეს სისხლისსამართლებრივ მსჯავრდებას, არამედ ასევე განცდილი ზიანის ანაზღაურების უზრუნველყოფას“¹⁴⁸. სასამართლოს მიხედვით, იმ შემთხვევაშიც, როცა „სისხლის სამართლის პროცესი არის მხოლოდ სისხლისსამართლებრივი ბრალის განმსაზღვრელი“, ის შეიძლება მაინც ჩაითვალოს სამოქალაქო სამართალწარმოებად მსხვერპლისთვის. ამისათვის სამოქალაქო კომპონენტი მჭიდრო კავშირში უნდა იყოს სისხლისსამართლებრივთან.

ამავე დროს, სასამართლომ განაცხადა, რომ მე-6 მუხლი არ გამოიყენება, თუ მსხვერპლი „წმინდა სადამსჯელო მიზნებს“ ემსახურება. მისი ქმედება, როგორც მინიმუმ, „განუყოფელი [უნდა იყოს] მსხვერპლის მიერ შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობის საფუძველზე სამოქალაქო სამართალწარმოების დაწყების უფლების განხორციელებისგან, თვით მხოლოდ სიმბოლური ანაზღაურების მიღების ან რომელიმე სამოქალაქო უფლების დასაცავად, როგორცაა 'რეპუტაციის' უფლება“. ამის შემდეგ სასამართლომ აღნიშნა, რომ „ამ უფლებაზე უარის თქმა, საჭიროების შემთხვევაში, უნდა დადასტურდეს ერთმნიშვნელოვნად“¹⁴⁹.

სასამართლომ მიიჩნია, რომ სრულად გაითვალისწინა მსხვერპლის ინტერესები. მან გაიხსენა, რომ კონვენცია ფართო უფლებებს ანიჭებს დაცვას, თუმცა ეს „არ ნიშნავს, რომ სასამართლოს შეუძლია მსხვერპლთა მდგომარეობის უგულვებელყოფა და მათი უფლებების დააკნინება“¹⁵⁰.

ე. კრიტიკული მიმოხილვა

სასამართლოს მცდელობა, გააძლიეროს მსხვერპლის პოზიცია სისხლის სამართლის პროცესში, ნამდვილად იმსახურებს მონონებას. მიუხედავად ამისა, *პერეზის (Perez)* გადანწყვეტილება მაინც უპასუხოდ ტოვებს რამდენიმე კითხვას და ვერ გვთავაზობს პრობლემის რეალური გადაჭრის გზას.

პირველი კითხვა უკავშირდება იმ ვინრო კავშირს, რომელსაც სასამართლო თავის ახალ დოქტრინასა და შიდასახელმწიფოებრივ კანონმდებლობას შორის ავლებს. თავისივე მიდგომის მიხედვით, სასამართლოს მიერ *პერეზის (Perez)* საქმეში მიღებული გადანწყვეტილება მხოლოდ საფრანგეთზე ვრცელდება. შესრულდა თუ არა პრეცედენტული სამართლის გამარტივების პრობა იმ ფაქტის გათვალისწინებით, რომ სასამართლომ

¹⁴⁷ *Ibid.*, §63.

¹⁴⁸ *Ibid.*, §64.

¹⁴⁹ *Ibid.*, §70.

¹⁵⁰ *Ibid.*, §72.

ხელახლა უნდა განიხილოს აღნიშნული საკითხი ორმოცზე მეტ სამართლებრივ სისტემასთან კავშირში, რომლებზეც კონვენცია ვრცელდება? იყო თუ არა შესაძლებელი და უფრო მისაღები ერთგვაროვანი ავტონომიური წესების განსაზღვრა მთელი ევროპის საბჭოს მასშტაბით? მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაციებიც, რომლებსაც სასამართლო ეყრდნობა, ხომ სწორედ ამისკენ მიისწრაფვის.

მეორე, საინტერესოა, რას ნიშნავს ზემოთ მოცემული სასამართლოს განცხადება უფლებებზე უარის თქმის შესახებ. მოიცავს თუ არა ის რაიმე სახის პრეზუმფციას? გულისხმობს თუ არა ის, რომ მე-6 მუხლი გამოიყენება, თუ მსხვერპლმა, რომელიც მონაწილეობას იღებს სისხლის სამართლის პროცესში, ერთმნიშვნელოვნად, უარი არ განაცხადა ფულადი კომპენსაციის უფლებებზე? ასეთი მიდგომა უდავოდ ძალიან შორს იქნებოდა იმისგან, რაც პრაქტიკაში ხდება სასამართლოებში.

სასამართლო ასევე აცხადებდა, რომ კონვენცია არ უზრუნველყოფს საზოგადოების სახელით სარჩელის შეტანის უფლებას (*actio popularis*). თუმცა რა კავშირია ამ უფლებასა და მსხვერპლის უფლებებს შორის? ვერსად ვპოულობთ მინიშნებას იმის შესახებ, რომ პირებს, რომლებსაც ინდივიდუალურად არ შეეხოთ დანაშაული, მხარის სახით უნდა მიეცეთ სისხლის სამართლის პროცესში მონაწილეობის უფლება.

დაბოლოს, სასამართლოს მხრიდან ადგილი აქვს ადამიანების ეკონომიკური ინტერესების გადაფასებას. როგორც ჩანს, ის ვარაუდობს, რომ მსხვერპლი არ მიიღებდა მონაწილეობას სისხლის სამართლის პროცესში ფულადი კომპენსაციის მოლოდინის გარეშე. ასეთი მიდგომა ორმაგად გასაკვირია 41-ე მუხლის საფუძველზე კომპენსაციის უფლებებზე სასამართლოს პრაქტიკის გათვალისწინებით. ამ კონტექსტში სასამართლო, ჩვეულებრივ, მიდის დასკვნამდე, რომ კონვენციის დარღვევის დადგენა, თავისთავად, საკმარისი დაკმაყოფილებაა. ანალოგიის სახით, ბრალდებულის მსჯავრდება ასევე ხშირად წარმოადგენს მნიშვნელოვან დაკმაყოფილებას მსხვერპლისთვის. გარდა ამისა, სასამართლო უგულებელყოფს იმ ფაქტს, რომ მსხვერპლისთვის მინიჭებული ანაზღაურება, როგორც წესი, სიმბოლური ხასიათისაა, ვინაიდან მსჯავრდებულს არ გააჩნია რაიმე არსებითი ფინანსური სახსრები. უნდა იქონიოს თუ არა რაიმე გავლენა ამ ცარიელმა, ვირტუალურმა და არარეალურმა მოთხოვნამ?

სასამართლოს მიდგომა ძალზე ფორმალისტურია. დანაშაულის მსხვერპლს აქვს ბრალდებულის წინააღმდეგ სისხლისსამართლებრივ დევნაში მონაწილეობის კანონიერი ინტერესი. არ უნდა ჰქონდეს მნიშვნელობა იმას, ასეთი მონაწილეობა ფინანსური მოტივებით არის განპირობებული თუ მორალურით. არ არსებობს საფუძვლიანი მიზეზი იმისათვის, რომ დანაშაულის ჩამდენი პირის მსჯავრდების ინტერესი არ ჩაითვალოს „სამოქალაქო უფლებად“ მე-6 მუხლის მნიშვნელობით. თუმცა ეს მოსაზრება ვრცელდება მსჯავრდებებზე და შეგნებულად გამორიცხავს სასჯელის შეფარდებას. სასჯელის შეფარდების საკითხი სახელმწიფოების ექსკლუზიურ კომპეტენციას მიეკუთვნება. მათ უფლება აქვთ, გადაწყვიტონ, უნდა მოხდეს თუ არა მსხვერპლის სადამსჯელო მისწრაფებების მოსმენა ან მხედველობაში მიღება¹⁵¹.

ამავე დროს უნდა გვახსოვდეს, რომ საუბარია მხოლოდ მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტით განსაზღვრულ უფლებებზე და არა მე-2 და მე-3 პუნქტში მოცემულ სპეციალურ უფლებებზე. ეს უკანასკნელი მხოლოდ ბრალდებულისთვის არის განკუთვნილი, მიუხედავად იმისა, რომ სამოქალაქო სამართალწარმოებაში ისინი შეიძლება გამოყენებული იქნეს „სამართლიანობის“ ცნების განმარტებისთვის¹⁵². კერძოდ, უდანაშაულობის პრეზუმფცია

¹⁵¹ კომისიამ დაუშვებლად ცნო იმ პირის განაცხადი, რომელიც მოითხოვდა სასჯელის შეფარდების პროცესში მონაწილეობის უფლებას: *მაკურტი (McCourt) ვაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, განაცხადი 20433/92 (1993) 15. განაცხადის განხილვა მე-8 მუხლის საფუძველზე მოხდა.

¹⁵² *ალბერი (Albert) და ლე კონტი (Le Compte) ბელგიის წინააღმდეგ*, §39; *დომბო ბერი (Dombó Beheer)*

სარგებელს ვერ მოუტანს ორივე მხარეს. მსხვერპლს თავიდანვე მოუწევს იმასთან შეგუება, რომ ნებისმიერი ეჭვი, ფაქტების დადგენისას, ბრალდებულის სასარგებლოდ უნდა გადაწყდეს¹⁵³. თუმცა თარჯიმნისა და დამცველის დახმარების უფლება შეიძლება გამოყენებულ იქნეს.

საუბარი არ არის „სასამართლოსთვის მიმართვის უფლების“ ერთ-ერთ ფორმად მსხვერპლისთვის სისხლის სამართალწარმოების ინიცირების აბსოლუტური უფლების მიკუთვნების აუცილებლობაზე. როდესაც არსებობს, ზიანის ანაზღაურების მიზნით, სამოქალაქო სამართალწარმოების აღძვრის შესაძლებლობა, მსხვერპლს არა აქვს სისხლისსამართლებრივი დევნის დაწყებაზე პროკურორის უარის გასაჩივრების უფლება იმის გათვალისწინებით, რომ მისი მიზანი ფინანსური კომპენსაციის მიღებაა. შესაბამისად, უნდა დავეთანხმოთ სასამართლოს გადაწყვეტილებას *ასენოვის (Assenov)* საქმეში¹⁵⁴.

ნიდერლანდების წინააღმდეგ, § 32.

¹⁵³ იხ. თავი 8.

¹⁵⁴ *ასენოვი (Assenov) და სხვები ბულგარეთის წინააღმდეგ, § 108-12.*

ნაწილი მეორე

სამართლიანი სასამართლო განხილვის
ზოგადი გარანტიები

თავი 3

დამოუკიდებელი და მიუკერძოებელი სასამართლოს უფლება

I. შესავალი

ა. დებულებები

... ყველას აქვს მისი საქმის ... განხილვის უფლება კანონის საფუძველზე შექმნილი უფლებამოსილი, დამოუკიდებელი და მიუკერძოებელი სასამართლოს მიერ.

*სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ
საერთაშორისო პაქტი, მე-14(1) მუხლი.*

... ყველას აქვს ... მისი საქმის ... განხილვის უფლება კანონის საფუძველზე შექმნილი დამოუკიდებელი და მიუკერძოებელი სასამართლოს მიერ.

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია, მე-6(1) მუხლი.

ყველა პირს აქვს მისი საქმის განხილვის უფლება ... კანონის საფუძველზე წინასწარ შექმნილი უფლებამოსილი, დამოუკიდებელი და მიუკერძოებელი სასამართლოს მიერ.

ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენცია, მე-8(1) მუხლი.

ძირითადი ელემენტები საერთოა ზემოთ მოცემული სამივე დებულებისთვის და გამოხატულია იდენტურ ცნებებში: „სასამართლო“, „დამოუკიდებელი“, „მიუკერძოებელი“ და „კანონის საფუძველზე შექმნილი“. სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი და ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენცია დამატებით მოითხოვს, რომ სასამართლო იყოს „უფლებამოსილი“. ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის საფუძველზე ამ მოთხოვნას მოიცავს ტერმინი „კანონის საფუძველზე შექმნილი“.

ბ. გარანტიის წარმოშობა

სიტყვები „დამოუკიდებელი და მიუკერძოებელი ტრიბუნალი“ გამოყენებული იყო ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის პირველ პროექტში, რომელიც მოამზადა რენე კასინმა.¹⁵⁵ გარკვეულ ეტაპზე გაერთიანებულმა სამეფომ წინადადების სახით წარმოადგინა ტექსტი, რომელშიც ამოღებული იყო სიტყვა „დამოუკიდებელი“. თუმცა ბატონმა კასინმა, რომელსაც ევალებოდა ცვლილებების ინკორპორირება, სიტყვა მაინც დააბრუნა ტექსტში – როგორც ჩანს, ყოველგვარი დისკუსიის გარეშე.¹⁵⁶ გვიანდელ პროექტში, რომელიც ასევე მომზადდა კასინის მიერ, „ტრიბუნალი“ შეცვალა

¹⁵⁵ ვაისბროდტი (2001) 13.

¹⁵⁶ *Ibid.*, 14, 15.

„სასამართლომ“, თუმცა საბოლოო ვერსიაში კვლავ სიტყვა „ტრიბუნალი გაჩნდა.¹⁵⁷

1947 წელს, საერთაშორისო პაქტის პროექტის მომზადებასთან დაკავშირებულ დისკუსიებში, ამერიკის შეერთებული შტატების მიერ წარმოდგენილ ვერსიაში მოცემული იყო „უფლებამოსილი და მიუკერძოებელი სასამართლო“, თუმცა სამუშაო ჯგუფის პროექტში სიტყვა „დამოუკიდებელი“ ისევ გაჩნდა და საბოლოოდ დარჩა ტექსტში.¹⁵⁸

სიტყვები „კანონის საფუძველზე შექმნილი“ გვხვდება ჯერ კიდევ ჩილეს დელეგატის ბატონი საგის მიერ წამოყენებულ წინადადებაში. მისი მოსაზრებით, ტრიბუნალი ასევე უნდა ყოფილიყო „რეგულარული“ ანუ „წინასწარ შექმნილი“. მისი წინადადება არ იქნა გაზიარებული,¹⁵⁹ თუმცა კომისიის მეხუთე სესიის ბოლოს სიტყვები „კანონის საფუძველზე შექმნილი“ მაინც დაემატა „ტრიბუნალს“.¹⁶⁰

დაბოლოს, მეორე სესიის მიმდინარეობისას, ბატონმა იევრემოვიჩმა იუგოსლავიიდან წამოაყენა წინადადება სიტყვის „უფლებამოსილი“ დამატების თაობაზე. ბატონი კასინი ამის წინააღმდეგი იყო, თუმცა კომისიამ მაინც გადაწყვიტა ამ წინადადების გაზიარება.¹⁶¹

გ. დამოუკიდებელი და მიუკერძოებელი სასამართლოს უფლების მნიშვნელობა

საქმის განხილვის უფლება კანონის საფუძველზე შექმნილი დამოუკიდებელი და მიუკერძოებელი სასამართლოს მიერ ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის ყველაზე მნიშვნელოვანი გარანტიაა. ერთი მხრივ, ის წარმოადგენს ადამიანის ინდივიდუალურ უფლებას, რომელიც უზრუნველყოფს ინდივიდების მონაწილეობით დავების გადაწყვეტას ნეიტრალური ხელისუფლების მიერ. მეორე მხრივ, მნიშვნელოვანი ინსტიტუციური ასპექტით ხასიათდება და საფუძველს უყრის მესამე, სასამართლო ხელისუფლებას. მაშინ, როცა თავისუფალი არჩევნების უფლება, ევროპული კონვენციის 1-ლი ოქმის მე-3 მუხლის საფუძველზე, იცავს დემოკრატიის საფუძველს, დამოუკიდებელი და მიუკერძოებელი სასამართლოს გარანტია საფუძველად უდევს კანონის უზენაესობის არსებობას.¹⁶²

ზედმეტია იმის მტკიცება, რომ დამოუკიდებელი სასამართლოების გარეშე კანონის უზენაესობა ეჭვქვეშ დადგებოდა. შეიძლება ასევე დავფიქრდეთ, რეალურად იარსებებდა თუ არა თვით სამართალი სასამართლოს გარეშე. მართლაც, რომაული სამართლის განვითარება გვიჩვენებს, რომ მოსამართლეებმა (განსაკუთრებით პრეტორებმა) იმაზე დიდი როლი ითამაშეს ამ პროცესში, ვიდრე თვით კანონმდებლებმა. პრეცედენტული სამართალი ანგლო-საქსურ ქვეყნებში კვლავაც სამართლის ძირითადი შემადგენელი ნაწილია და არც კონტინენტურ სამართალში თამაშობს უმნიშვნელო როლს.¹⁶³

ის ფაქტი, რომ დამოუკიდებელი და მიუკერძოებელი სასამართლოს გარანტია ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის ძირითადი ელემენტია, არის არა მხოლოდ თეორიული კონცეფცია, არამედ ასახულია პრეცედენტულ სამართალშიც. კერძოდ, ის არის პირველი ელემენტი, რომელსაც სასამართლო ამოწმებს მე-6 მუხლის საფუძველზე შემოსული განაცხადების განხილვისას. საქმის განხილვა წყდება თუ აღმოჩნდება, რომ ეროვნული სასამართლო არ შეესაბამებოდა მე-6 მუხლის მოთხოვნებს. იმ სასამართლოს

¹⁵⁷ *Ibid.*, 17, 33.

¹⁵⁸ *Ibid.*, 45, 46.

¹⁵⁹ *Ibid.*, 51, 52.

¹⁶⁰ *Ibid.*, 54.

¹⁶¹ *Ibid.*, 64.

¹⁶² კუიერი (2004) 452. ავტორისთვის აღნიშნული გარანტია მიეკუთვნება საჯარო წესრიგს.

¹⁶³ კრუსლინი (*Kruslin*) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §29; ჰუვიგი (*Huvig*) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §28.

მიერ მიღებული გადაწყვეტილება, რომელიც ვერ აკმაყოფილებს დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის კრიტერიუმებს შეუძლებელია იყოს სამართლიანი. შესაბამისად, აზრი ეკარგება იმის გარკვევას, სასამართლომ განიხილა თუ არა საქმე საჯაროდ ან გონივრულ ვადაში.¹⁶⁴

დამოუკიდებელი და მიუკერძოებელი სასამართლოს გარანტია თავდაპირველად გამიზნული იყო პოლიტიკური ქვეტექსტების მქონე საქმეების განხილვის მიზნით შექმნილი სპეციალური ტრიბუნალების წინააღმდეგ, ამის შესახებ აღნიშნულია ადამიანის უფლებათა კომიტეტის ზოგად კომენტარში: „კომიტეტი აღნიშნავს, რომ მრავალ ქვეყანაში არსებობს სამხედრო თუ სპეციალური სასამართლოები, რომლებიც სამოქალაქო პირთა საქმეებს განიხილავენ. ამან შეიძლება შეუქმნას სერიოზული პრობლემები მართლმსაჯულების სამართლიან, მიუკერძოებელ და დამოუკიდებელ განხორციელებას. ძალზე ხშირად მსგავსი სასამართლოების შექმნის მიზანია სპეციალური სამართალწარმოების განხორციელება, რომელიც მართლმსაჯულების ჩვეულებრივ სტანდარტებს არ შეესაბამება“¹⁶⁵. ადამიანის უფლებათა კომიტეტი ასევე მიიჩნევს, რომ ეს უფლება აბსოლუტური ხასიათისაა და შეზღუდვას არ ექვემდებარება.¹⁶⁶

დ. „სასამართლოს“ განსაზღვრება

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო რამდენჯერმე შეეცადა, განესაზღვრა ტერმინი „სასამართლო“. თუმცა მის მიერ შემუშავებული დეფინიციები არასდროს ქცეულა მნიშვნელოვან ფაქტორად პრეცედენტულ სამართალში. მაგალითად, *ბელილოსის (Bellilos)* საქმეში¹⁶⁷ ვკითხულობთ: „სასამართლოს პრეცედენტული სამართლის მიხედვით, 'სასამართლოს' დამახასიათებელი ნიშანია ... მისი სასამართლო ფუნქცია, რომელიც გულისხმობს მის კომპეტენციაში შემავალი საკითხების გადაწყვეტას სამართლის ნორმების საფუძველზე და დადგენილი წესის მიხედვით საქმის განხილვის შემდეგ ... ის აგრეთვე უნდა აკმაყოფილებდეს შემდეგ მოთხოვნებს – დამოუკიდებლობა, განსაკუთრებით აღმასრულებელი ხელისუფლებისგან; მიუკერძოებლობა; წევრების თანამდებობაზე დანიშნვის ვადა; საპროცესო ნორმებით გათვალისწინებული გარანტიები – რომელთაგან რამდენიმე მოცემულია მე-6(1) მუხლის ტექსტში... „სასამართლოს“ განმარტება, როგორც ვხედავთ, გარკვეულწილად ზედმეტია, ვინაიდან მე-6 მუხლით გათვალისწინებული სხვადასხვა ელემენტები აქ „სასამართლოს“ განსაზღვრების ნაწილად არის მოხსენიებული. აღსანიშნავია, რომ ევროპული სასამართლო დიდ მნიშვნელობას არ ანიჭებს იმ დანესებულების სახელწოდებას, რომელიც სასამართლო ფუნქციებს ასრულებს.“¹⁶⁸ მე-6

¹⁶⁴ იხ. *დემიკოლი (Demicoli)* მალტის წინააღმდეგ, §43; *ფინდლი (Findlay)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §80; *ინჯალი (Incal)* თურქეთის წინააღმდეგ, §74; *ოზერთიკოგლუ (Özertikoglu)* თურქეთის წინააღმდეგ, §25; *ჩირაკლარი (Çiraklar)* თურქეთის წინააღმდეგ, §44, 45. თუმცა არსებობს გამონაკლისებიც. მაგალითად, საქმეში *ქიომე (Coême)* ბელგიის წინააღმდეგ ასევე განხილულ იქნა სამართალწარმოების გაჭიანურების საკითხი. საქმეში *ოჯალანი (Öcalan)* თურქეთის წინააღმდეგ მრავალი სხვა საკითხი იქნა დამატებით განხილული. აღსანიშნავია, რომ არსებობს სამართალწარმოების გაჭიანურების საკითხის დამატებით განხილვის ძლიერი არგუმენტი 41-ე მუხლის საფუძველზე კომპენსაციის უფლების კონტექსტში.

¹⁶⁵ ადამიანის უფლებათა კომიტეტი, მე-13 და მე-14 მუხლების ზოგადი კომენტარი (1984).

¹⁶⁶ *გონსალეს დელ რიო (Gonzalez del Rio)* პერუს წინააღმდეგ.

¹⁶⁷ *ბელილოსი (Bellilos)* შვეიცარიის წინააღმდეგ, §64. იხ. აგრეთვე *რინგაიზენი (Ringaisen)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §95; *სმარეკი (Sramek)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §36; *ბენტენი (Bentham)* ნიდერლანდების წინააღმდეგ, §40; *ლე კონტი (Le Compte)*, *ვან ლოვენნი (Van Leuven)* და *დე მეიერი (De Meyere)* ბელგიის წინააღმდეგ, §55; *ბელგიის წინააღმდეგ*, §50; *ბომარტინი (Beaumartin)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §38.

¹⁶⁸ მაგ: საქმეში *რინგაიზენი (Ringaisen)* ავსტრიის წინააღმდეგ (§95) „რეგიონული კომისია“ ჩაითვალა „სასამართლოდ“; იხ. აგრეთვე *ბელგიის წინააღმდეგ*, §50 („ზარისტერთა საბჭო“); *კემპელი*

მუხლის მიზნებისთვის სასამართლოდ შეიძლება ასევე ჩაითვალოს ორგანო, რომელიც სხვა, არასასამართლო მიზნებს ემსახურება.¹⁶⁹

ე. ევროპულ კონვენციაში მოცემული მითითება მოსამართლეზე, ტრიბუნალზე ან სასამართლოზე

ეს თავი შემოიფარგლება კონვენციის მე-6 მუხლში გამოყენებული ტრიბუნალის ცნებით, თუმცა მსგავს მითითებებს ასევე ვხვდებით კონვენციის სხვა მუხლებშიც.¹⁷⁰ მე-2 მუხლის მიხედვით, ადამიანის „სიცოცხლის ხელყოფა დასაშვებია მხოლოდ სასამართლოს მიერ გამოტანილი სასიკვდილო განაჩენის აღსრულების შედეგად“. მე-5 მუხლის 1-ლი პუნქტის ა) და ბ) ქვეპუნქტებში ნახსენებია „უფლებამოსილი სასამართლო“ და „კანონის შესაბამისად გაცემული სასამართლო ბრძანება“; გ) ქვეპუნქტი კი საუბრობს პირის დაკავებასა და დაპატიმრებაზე „უფლებამოსილი სასამართლო ორგანოს წინაშე მის წარსადგენად“. ამავე მუხლის მე-3 პუნქტის მიხედვით, დაკავებული ან დაპატიმრებული უნდა წარედგინოს „მოსამართლეს ან სასამართლო ხელისუფლების განხორციელებისთვის კანონით უფლებამოსილ სხვა მოხელეს;“ ხოლო მე-4 პუნქტი უზრუნველყოფს ადამიანის უფლებას, მისი დაკავების კანონიერება განხილული იქნეს სასამართლოს მიერ. მე-7 ოქმის მე-3 მუხლის თანახმად, „სასამართლო“ მიერ მსჯავრდებულ ყველა პირს უფლება აქვს, გაასაჩივროს მის წინააღმდეგ გამოტანილი განაჩენი „უფრო მაღალ ინსტანციაში“.

ერთი შესაძლო გამონაკლისის გარდა, მე-6 მუხლით განსაზღვრული სასამართლოს აუცილებელი ნიშნები თანაბრად ვრცელდება ზემოთ მოცემულ მუხლებსა და პუნქტებზე.¹⁷¹ აღნიშნული გამონაკლისი შეეხება მე-5 მუხლის მე-3 პუნქტს. *შისერის (Schiesser)* საქმეში ევროპულმა სასამართლომ განაცხადა, რომ „სხვა მოხელე“ შეიძლება იყოს ყოფილი მაგისტრატი, რომელიც დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის შედარებით დაბალი ხარისხით ხასიათდება.¹⁷² ამ საქმეში მიღებული გადაწყვეტილება შემდგომში უარყოფილი იქნა სასამართლოს მიერ. შესაბამისად, შეიძლება ითქვას, რომ თვით „სხვა მოხელე“ უნდა იყოს დამოუკიდებელი და მიუკერძოებელი.

მეორე მხრივ, კონვენციაში ასევე ვხვდებით მითითებებს იმ სახელმწიფო ორგანოების შესახებ, რომლებსაც ნამდვილად არ მოეთხოვებათ იმავე მოთხოვნების დაკმაყოფილება,

(*Campbell*) და *ფელი (Fell)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §76 (“ვიზიტორთა საბჭო”); *Sramek* ავსტრიის წინააღმდეგ, §36 (“რეგიონული ადმინისტრაცია”); *დემიკოლი (Demicoli)* მალტის წინააღმდეგ, §40 (“წარმომადგენელთა პალატა”); თუმცა საქმეში *ბელილოსი (Bellilos)* შვეიცარიის წინააღმდეგ, §65, სასამართლომ განაცხადა, რომ ზოგიერთი ტერმინი (ამ საქმეში „რეგიონული ადმინისტრაცია“) „წარმოადგენს მნიშვნელოვან მინიშნებას მოცემული ორგანოს ხასიათზე“.

¹⁶⁹ *H ბელგიის წინააღმდეგ*, §50.

¹⁷⁰ საერთაშორისო პაქტისა და ამერიკული კონვენციის მაგალითებს აქ არ მოვიყვან.

¹⁷¹ *დე ვილდე (De Wilde)*, *ომსი (Ooms)* და *ვერსიპი (Versyp)* ბელგიის წინააღმდეგ, §78: „ყველა ამ განსხვავებულ საქმეში [სასამართლო] გულისხმობს ისეთ ორგანოს, რომლებიც არა მარტო საერთო ძირითადი ნიშნებით ხასიათდება, რომელთაგან ყველაზე მნიშვნელოვანია დამოუკიდებლობა აღმასრულებელი ხელისუფლებისა და მხარეებისგან ... არამედ აგრეთვე სასამართლო სამართალწარმოების გარანტიებით“. ევროპული სასამართლოს განცხადებით, არ არის აუცილებელი სასამართლოში საქმის განხილვის წესი ყოველთვის ერთი და იგივე იყოს. საქმეში *ნოიმაისტერი (Neumeister)* ავსტრიის წინააღმდეგ (§24) პირველად განიმარტა ცნება „სასამართლო“ მე-5(4) მუხლის საფუძველზე: „ეს ცნება გულისხმობს მხოლოდ იმას, რომ გადაწყვეტილების მიმღები ორგანო უნდა იყოს სასამართლო ხასიათის მქონე ანუ დამოუკიდებელი როგორც აღმასრულებელი ხელისუფლების, ისე მხარეებისგან ...“. *დე ვილდეს (De Wilde)*, *ომსის (Ooms)* და *ვერსიპისა (Versyp)* და *ნოიმაისტერის (Neumeister)* საქმეები ციტირებულია სასამართლოს მრავალ გადაწყვეტილებაში, სადაც განხილულია „სასამართლოს“ ცნება მე-6(1) მუხლის კონტექსტში (იხ. მაგ. *ლე კონტი (Le Compte)*, *ვან ლოვენის (Van Leuven)* და *დე მეიერის (De Meyere)* ბელგიის წინააღმდეგ, §55; *რინგაიზენის (Ringisen)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §95).

¹⁷² *შისერი (Schiesser)* შვეიცარიის წინააღმდეგ, §29.

რაც სასამართლოს მიმართ არსებობს. მაგალითად, მე-13 მუხლის საფუძველზე „ეროვნული ხელისუფლების“ წინაშე უნდა არსებობდეს სამართლებრივი დაცვის ეფექტიანი საშუალება, ხოლო მე-7 ოქმის 1-ლი მუხლის მიხედვით, „ხელისუფლების უფლებამოსილი ორგანო“ ზედამხედველობს უცხოელთა გაძევების პროცესს.

ვ. ურთიერთკავშირი „დამოუკიდებლობის“, „მიუკერძოებლობისა“ და „კანონის საფუძველზე შექმნის“ მოთხოვნებს შორის

სასამართლოს დამოუკიდებლობის, მიუკერძოებლობისა და კანონის საფუძველზე შექმნის მოთხოვნებს შორის არსებული ურთიერთკავშირი სამეცნიერო ლიტერატურაში დავის საგანია. ავტორთა ნაწილი მიიჩნევს, რომ სამივე ელემენტი მჭიდრო კავშირშია ერთმანეთთან და ძალზე რთულია მათ შორის ნათელი ზღვრის გავლება.¹⁷³ სხვები კი თვლიან, რომ ისინი განსხვავებული ცნებებია და საჭიროებს მკაფიო გამიჯვნას.¹⁷⁴

კონვენციის ინტერპრეტირებასთან დაკავშირებით ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს ზოგადი მიდგომა გულისხმობს, რომ პირველ საკითხად განიხილული იქნეს, არის თუ არა სასამართლო შექმნილი კანონის საფუძველზე. თუ ეს მოთხოვნა არ არის დაკმაყოფილებული, აზრს კარგავს სხვა ელემენტების შემოწმება.¹⁷⁵ თუმცა ეს წესი ყოველთვის არ იყო დაცული სასამართლოს მიერ, განსაკუთრებით მე-6 მუხლის კონტექსტში. მაგალითად, *ობერშლიკის (Oberschlick)* საქმეში სასამართლო არ შეუდგა იმის გარკვევას ვენის სააპელაციო სასამართლო კანონის საფუძველზე იყო თუ არა შექმნილი, არამედ დაუკავშირა ეს საკითხი სასამართლოს მიუკერძოებლობას და ერთობლივად განიხილა ორივე ასპექტი.¹⁷⁶

რაც შეეხება დამოუკიდებლობასა და მიუკერძოებლობას, რასაკვირველია შეიძლება ამ ორი ცნების ცალ-ცალკე განმარტება. „დამოუკიდებლობა“ ნიშნავს სუბორდინაციის არარსებობას რომელიმე სახელმწიფო, განსაკუთრებით აღმასრულებელი ხელისუფლების ორგანოსადმი. დამოუკიდებლობის არსებობა აუცილებელია ზემდგომ სასამართლო ორგანოებთან მიმართებაშიც. სირთულეს არ წარმოადგენს, როდესაც სასამართლოს ევალება ზემდგომი სასამართლოების პრეცედენტების პატივისცემა. თუმცა დამოუკიდებლობის პრინციპთან შეუსაბამოა, თუ ზემდგომ სასამართლოს უფლება აქვს, გასცეს ბრძანება ქვემდგომი სასამართლოების მისამართით კონკრეტული საქმის გადაწყვეტასთან დაკავშირებით.

„მიუკერძოებლობა“ უკავშირდება კონკრეტულ განსახილველ საქმეს და არსებითად გარანტიის ის ნაწილია, რომელიც ადამიანის უფლებებს იცავს: ანუ მოსამართლე არ უნდა იყოს მიკერძოებელი რომელიმე მხარის მიმართ. მას უნდა შეეძლოს მხარეთა პოზიციებისა და შეხედულებების თავისუფალი განხილვა და ისეთი გადაწყვეტილების მიღება, რომელიც სამართლის ნორმების წნორი გამოყენების საფუძველზე, წარმოადგენს საქმის სამართლიან გადაწყვეტას. შესაბამისად, ინდივიდისთვის მოსამართლის ძირითადი დამსახურება ნიშანი არა მისი დამოუკიდებლობა, არამედ მიუკერძოებლობაა. როდესაც მოსამართლე არ არის დამოუკიდებელი ყოველთვის არსებობს ეჭვი, რომ ვერც მიუკერძოებელი იქნება. თუმცა სინამდვილეში სხვაზე დამოკიდებულება შეიძლება არ იყოს გადაწყვეტი ფაქტორი. მაშინ, როცა მიკერძოებული მოსამართლე ყოველთვის შეუფერებელია

¹⁷³ იხ. მაგ: დანელიუსი (1997) 151.

¹⁷⁴ ფან დაიკი და ფან ჰოფი (1998) 451; თუმცა იხ. ფელდტი (1997) 60. ავტორი აღიარებს, რომ აღნიშნული განსხვავება ხშირად რთულად შესამჩნევია და აკრიტიკებს სასამართლოს არათანმიმდევრული ტერმინოლოგიისთვის.

¹⁷⁵ შედრ. *როტარუ (Rotaru)* რუმინეთის წინააღმდეგ, §62; *პფაიფერი (Pfeifer)* და *პლანკლი (Plankl)* ავსტრიის წინააღმდეგ, კომისიის ანგარიში, გვ. 25, §62.

¹⁷⁶ *ობერშლიკი (Oberschlick)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §49.

თანამდებობისათვის, იმის მიუხედავად დამოუკიდებელია თუ არა.

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, როგორც ჩანს, დიდ მნიშვნელობას არ ანიჭებს აღნიშნულ სხვაობას. საქმეში *ფინდლი (Findlay) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*¹⁷⁷ სასამართლომ განაცხადა, რომ „დამოუკიდებლობისა და ობიექტური მიუკერძოებლობის ცნებები მჭიდრო კავშირშია ერთმანეთთან და მოცემულ საქმეში სასამართლო მათ განიხილავს ერთობლივად“.¹⁷⁸

II. კანონის საფუძველზე შექმნილი სასამართლო

რატომ უნდა შეიქმნას სასამართლო კანონის საფუძველზე? ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად საჭიროა დავუბრუნდეთ სასამართლო ხელისუფლების ძირითად დანიშნულებას. ის შეიძლება ემსახუროს კანონის უზენაესობას მხოლოდ იმ შემთხვევაში თუ თავად გამომდინარეობს კანონიდან.¹⁷⁹ როგორც კომისიამ განაცხადა საქმეში *ცანდი (Zand) ავსტრიის წინააღმდეგ*, „სასამართლო ხელისუფლების მოწყობა დემოკრატიულ საზოგადოებაში არ უნდა იყოს დამოკიდებული აღმასრულებელი ხელისუფლების დისკრეციაზე, არამედ უნდა მოწესრიგდეს პარლამენტის მიერ მიღებული კანონით“¹⁸⁰. როგორც ჩანს, მოცემულ შემთხვევაში „კანონი“ უნდა განიმარტოს უფრო მკაცრად, ვიდრე კონვენციის სხვა დებულებებში. კანონში, როგორც წესი, იგულისხმება ზოგადი გამოყენების სამართლის ნორმა. სასამართლო ჩვეულებრივ არ ამოწმებს კანონი პარლამენტის მიერ არის მიღებული თუ მთავრობის ან ხელისუფლების სხვა ორგანოს მიერ. მაგალითად, *ამანის (Amann) საქმეში* სასამართლომ „კანონად“ აღიარა „1981 წლის 16 მარტის ფედერალური საბჭოს განკარგულების 414-ე პუნქტი ფედერალურ ადმინისტრაციაში პირადი ინფორმაციის გადაცემის შესახებ და 1992 წლის 9 ოქტომბრის ფედერალური დადგენილების მე-7 მუხლი ფედერალური პროკურატურის დოკუმენტების გაცნობის შესახებ“¹⁸¹.

რამდენადღაც ჩემთვის ცნობილია, *ცანდის (Zand) საქმეში* პირველად გვხვდება მითითება მთელს პრეცედენტულ სამართალში კანონმდებლობის შექმნის მარეგულირებელი ფორმალური პროცედურების შესახებ. ოცი წლის შემდეგ საკითხი ხელმეორედ განიხილა სასამართლომ *ქიომეს (Coëme) საქმეში*: ამ წესის მიზანია იმის უზრუნველყოფა, რომ „სასამართლო ხელისუფლების მოწყობა არ იყოს დამოკიდებული აღმასრულებელი ხელისუფლების დისკრეციაზე, არამედ წესრიგდებოდეს პარლამენტის მიერ მიღებული კანონებით“.¹⁸²

ამავე დროს, სასამართლო ხელისუფლებასთან დაკავშირებული ზოგიერთი დეტალი

¹⁷⁷ *ფინდლი (Findlay) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §75. სასამართლო ამ ფორმულირებას რეგულარულად იყენებდა მოგვიანებით განხილულ საქმეებში. იხ. აგრეთვე *მაკგონელი (McGonnel) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §48; *ინკალი (Incal) თურქეთის წინააღმდეგ*, §65; *ჩირაკლარი (Çiraklar) თურქეთის წინააღმდეგ*, §38 (ამ საქმეში სასამართლომ განაცხადა, რომ „მოცემულ საქმეში შეუძლებელია მიუკერძოებლობის გამოყოფა დამოუკიდებლობისგან“).

¹⁷⁸ სხვაობა დამოუკიდებლობასა და მიუკერძოებლობას შორის თითქმის არ გვხვდება არც ერთ მოგვიანებით განხილულ საქმეში, სადაც სამხედრო მოხელე იყო სასამართლოს წევრი: *სენერი (Sener) თურქეთის წინააღმდეგ*, §56; *გერგერი (Gerger) თურქეთის წინააღმდეგ*, §60; *ოკუოგლუ (Okcuoglu) თურქეთის წინააღმდეგ*, §57; *კარატასი (Karatas) თურქეთის წინააღმდეგ*, §61; *სიურეკი (Sürek) და ოზდემირი (Özdemir) თურქეთის წინააღმდეგ*, §77; *სიურეკი (Sürek) თურქეთის წინააღმდეგ*, §74; *ბასკაია (Baskaya) და ოკუოგლუ (Okcuoglu) თურქეთის წინააღმდეგ*, §78.

¹⁷⁹ „კანონის“ განმარტებისთვის იხ. თავები 9 და 17.

¹⁸⁰ *ცანდი (Zandi) ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 7360/76.

¹⁸¹ *ამანი (Amann) შვეიცარიის წინააღმდეგ*, §78.

¹⁸² *ქიომე (Coëme) ბელგიის წინააღმდეგ*, §98.

შეიძლება მოწესრიგდეს არა კანონის ანუ პარლამენტის მიერ მიღებული საკანონმდებლო აქტის, არამედ „დელეგირებული კანონმდებლობის“ საფუძველზე. მაგალითად, შრომითი დავების განმხილველი სასამართლოების რაოდენობა და საზღვრები შეიძლება განისაზღვროს მინისტრის განკარგულებით.¹⁸³ თუმცა „დელეგირებული კანონმდებლობაც“ უნდა აკმაყოფილებდეს სიზუსტისა და განჭვრეტადობის ზოგად მოთხოვნებს.¹⁸⁴

რა საკითხები უნდა მოწესრიგდეს სამართლის იმ ნორმებით, რომელთა საფუძველზეც იქმნება სასამართლო? *ცანდის (Zand)* საქმეში კომისიამ განაცხადა, რომ „... მე-6(1) მუხლში მოცემული ცნება 'კანონის საფუძველზე შექმნილი სასამართლო' გულისხმობს სასამართლოების სრულ ორგანიზაციულ მოწყობას, მათ შორის, არა მხოლოდ გარკვეული კატეგორიის სასამართლოების იურისდიქციაში შემავალ საკითხებს, არამედ ცალკეული სასამართლოების შექმნასა და მათი იურისდიქციის განსაზღვრას“¹⁸⁵. ამავე ცნებაში, სავარაუდოდ, შედის სასამართლოს კომპეტენციის¹⁸⁶, არა მხოლოდ *ratione loci*¹⁸⁷, არამედ აგრეთვე *ratione materiae*, შემადგელობისა და საქმისწარმოების წესის განსაზღვრა.¹⁸⁸ თუმცა აღნიშნულ საკითხებზე პრეცედენტული სამართალი არ იძლევა მკაფიო პასუხებს. ამის გათვალისწინებით, სტეფანოს სტავროსი მიდის დასკვნამდე, „... რომ [სტრასბურგის პრეცედენტული სამართლის მიხედვით] მხოლოდ აღმასრულებელი ხელისუფლების აბსოლუტური და შეუზღუდავი დისკრეტია სასამართლოების იურისდიქციაზე უქმნის სერიოზულ საფრთხეს სასამართლოს დამოუკიდებლობას.“¹⁸⁹

შემდეგი საკითხი, რომელსაც განვიხილავთ შეეხება სასამართლო პალატების შემადგენლობასა და მათ შორის საქმეების განაწილებას, რამაც გაცხოველებული კამათი გამოიწვია გერმანიაში¹⁹⁰. მიუღებელია მცირედი ეჭვის არსებობაც კი, რომ მოსამართლეებს შორის საქმეების განაწილება მოსალოდნელი გადაწყვეტილებების მიხედვით მოხდა. ასეთი შემთხვევის მაგალითია საქმე *დაკტარასი (Dsktaras) ლიტვის წინააღმდეგ*, რომელიც მიუკერძოებლობის ჭრილში იქნა განხილული, თუმცა სამართლებრივი რეგულირების არარსებობის საკითხსაც უკავშირდება. განმცხადებელს ბრალად ედებოდა გამოძალვა და მსჯავრდებულ იქნა პირველი ინსტანციის სასამართლოს მიერ, თუმცა გამართლდა გასაჩივრების შედეგად. პირველი ინსტანციის სასამართლოს თავმჯდომარემ ჩათვალა, რომ პირის გამართლება შეცდომა იყო, მიმართა უზენაესი სასამართლოს სისხლის

¹⁸³ *ცანდი (Zand) ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 7360/76.

¹⁸⁴ *როტარუ (Rotaru) რუმინეთის წინააღმდეგ*, §55 (საქმე შეეხებოდა საიდუმლო თვალთვალს); *ამანი (Amann) შვეიცარიის წინააღმდეგ*, §56.

¹⁸⁵ *ცანდი (Zand) ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 7360/76.

¹⁸⁶ იხ. აგრეთვე ფროვანი და პოიკერტი (1996), მე-6 მუხლი N 122; ველუ და ერგეცი (1990) N 537.

¹⁸⁷ თუმცა კომისიამ უარი განაცხადა იმის განხილვაზე, სასამართლოს ჰქონდა თუ არა კომპეტენცია საკასაციო სასამართლოსგან დადებითი პასუხის მიღების შემდეგ: „ზემოთ მოყვანილი დებულება არ ... ანიჭებს კომისიამ უფლებას, შეამოწმოს კონკრეტულ საქმეში სასამართლოებმა სწორად გამოიყენეს თუ არა შიდასახელმწიფოებრივი კანონის დებულებები, ვინაიდან, პირველ რიგში, ეროვნული ორგანოების, განსაკუთრებით სასამართლოების, ფუნქციაა ამ კანონის ინტერპრეტირება და გამოყენება ... ამ საქმეში კომისია აღნიშნავს, რომ საკასაციო სასამართლოს გადაწყვეტილებით, რომელსაც გადაეცა პრობლემური საკითხი, პირველი ინსტანციის მოსამართლეებმა სწორად გამოიყენეს იურისდიქციის მარეგულირებელი ნორმები ... გარდა ამისა, საქმის მასალებში არაფერი მიუთითებდა საპირისპიროზე“. *TS* და *FS იტალიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 13274/87. საქმეში *WK შვეიცარიის წინააღმდეგ* (განაცხადი 15668/89) განმცხადებელი ამტკიცებდა, რომ ციურისის პოლიციამ უკანონოდ გააჩერა და აუღო სისხლის ანალიზი, თუმცა კომისიამ მისაღებად ჩათვალა ფედერალური ტრიბუნალის შეხედულება, რომ პოლიციას უკანონოდ არ უმოქმედია.

¹⁸⁸ იხ. მოსამართლე რისდალის თანმხვედრი აზრი საქმეში *H ბელგიის წინააღმდეგ*, *ცანდი (Zand) ავსტრიის წინააღმდეგ*, §41.

¹⁸⁹ სტავროსი (1993) 134.

¹⁹⁰ შედრ. საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ კანონი (GVG) §21 (გ).

სამართლის დეპარტამენტის თავმჯდომარეს და ფორმალურად მოსთხოვა სააპელაციო სასამართლოს გადაწყვეტილების გაუქმება. თავმჯდომარემ დააკმაყოფილა ეს მოთხოვნა და საქმე განსახილველად გადასცა პალატას, რომლის შემადგენლობა თავად განსაზღვრა. ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ ჩათვალა, რომ უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის დეპარტამენტის უფროსმა, ფაქტობრივად, პროკურორის ფუნქციები იტვირთა და განმცხადებელს არ შეიძლებოდა ჰქონოდა მიუკერძოებელი სასამართლოს მიერ მისი საქმის განხილვის მოლოდინი.¹⁹¹

კანონიერების განსხვავებული ელემენტი იქნა განხილული საქმეში *კვიპროსი თურქეთის წინააღმდეგ*. სხვა მრავალ ბრალდებასთან ერთად, განმცხადებელი სახელმწიფო ამტკიცებდა, რომ ჩრდილოეთში მცხოვრებ ბერძნულ მოსახლეობას ხელი არ მიუწვდებოდა კანონის საფუძველზე შექმნილ დამოუკიდებელ და მიუკერძოებელ სასამართლოზე. როგორც კომისიამ, ისე სასამართლომ უარყვეს ეს აშკარად პოლიტიკური ქვეტექსტის მქონე განცხადება. ევროპულმა სასამართლომ საკმაოდ პრაგმატული განცხადება გააკეთა:

კომისიის წინაშე წარდგენილი მტკიცებულებების გათვალისწინებით ... სასამართლო მიიჩნევს, რომ „ჩრდილოეთ კვიპროსის თურქულ რესპუბლიკაში“ არსებობს „შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობით“ განსაზღვრულ სამოქალაქო უფლებებთან და მოვალეობებთან დაკავშირებული დავების გადაწყვეტის ქმედითი სასამართლო სისტემა, რომელიც ხელმისაწვდომია ბერძნული მოსახლეობისთვის. როგორც კომისიამ აღნიშნა, სასამართლო სისტემის ფუნქციონირება და სამართალწარმოება ასახავს კვიპროსის სასამართლო და საერთო სამართლის ტრადიციას ... მისი მოსაზრებით, ვინაიდან „ჩრდილოეთ კვიპროსის თურქული რესპუბლიკის“ „შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობა“ მთლიანი მოსახლეობის სასარგებლოდ განსაზღვრავს აღნიშნული უფლებებისა და მოვალეობების შინაარსს, აქედან გამომდინარეობს დასვნა, რომ „ჩრდილოეთ კვიპროსის თურქული რესპუბლიკის“ „კანონმდებლობის“ საფუძველზე შექმნილი სასამართლოები წარმოადგენს მათი აღსრულების ფორუმს. სასამართლოსთვის და „სამოქალაქო უფლებებისა და მოვალეობების“ განსაზღვრის მიზნებისთვის ეროვნული სასამართლოები შეიძლება ჩაითვალოს „კანონის საფუძველზე შექმნილად“ იმ „კონსტიტუციური და სამართლებრივი საფუძვლის“ გათვალისწინებით, რომელზე დაყრდნობითაც ისინი ფუნქციონირებს.¹⁹²

III. დამოუკიდებლობა

„დამოუკიდებლობა“ ნიშნავს, რომ სასამართლო არ უნდა ექვემდებარებოდეს რომელიმე სახელმწიფო ორგანოს. ეს არ ნიშნავს, რომ დამოუკიდებლობის არარსებობა არასახელმწიფო სუბიექტებისგან, როგორცაა საველე მეთაური ავღანეთში ან კოკაკოლას მსგავსი გულუხვი სპონსორი, შეიძლება მისაღებად ჩაითვალოს. თუმცა სწორედ სახელმწიფოს ექნებოდა ასეთ ვითარებაში შესაბამისი ზომების მიღების ვალდებულება. დღემდე არც ერთ საერთაშორისო ორგანოს არ ჰქონია შეხება მსგავსი ტიპის საქმესთან.¹⁹³ პირველ რიგში, სასამართლოს აღმასრულებელი ხელისუფლებისგან მოეთხოვება დამოუკიდებლობა.¹⁹⁴ თუმცა დამოუკიდებლობა საკანონმდებლო ორგანოსგან შეიძლება

¹⁹¹ *დაკტარასი (Dsktaras) ლიტვის წინააღმდეგ*, §33-38.

¹⁹² *კვიპროსი თურქეთის წინააღმდეგ*, §237.

¹⁹³ თვით კინერის ყოვლისმომცველი კვლევა არაფერს ამბობს ასეთი შესაძლებლობის შესახებ: კინერი (2001).

¹⁹⁴ *ოლო ბაჰამონდე (Oló Bahamonde) ეკვატორული გვინეას წინააღმდეგ*, §9.4.

თანაბრად მნიშვნელოვანი იყოს. ცხადია, რომ საკანონმდებლო ხელისუფლება, რომელიც ანესრიგებს სასამართლო ხელისუფლების მოწყობას და უზრუნველყოფს მას საკანონმდებლო ბაზით, ვერ იტვირთებს ერთდროულად სასამართლო ფუნქციების განხორციელებასაც. ამის შესახებ კომისიამ აღნიშნა საქმეში *კროჩიანი (Crociani)* და *სხვები იტალიის წინააღმდეგ*, რომელიც შეეხებოდა სისხლის სამართალწარმოებას მოქმედი მინისტრების წინააღმდეგ. კომისიის განცხადებით, მე-6 მუხლის დარღვევას არ ჰქონია ადგილი, ვინაიდან პარლამენტმა განახორციელა მხოლოდ გამოძიებისა და ბრალდების ფუნქციები.¹⁹⁵

საქმეში *დემიკოლი (Demicoli)* მალტის წინააღმდეგ პარლამენტმა იტვირთა სასამართლოს ფუნქცია იმ პირის მიმართ, რომელსაც ბრალად ედებოდა ცილისმწამებლური განცხადებების გავრცელება იმავე პარლამენტის წევრის შესახებ. მოცემულ საქმეში ნათელი იყო, რომ პარლამენტი ვერ ჩაითვლებოდა *მიუკერძოებელ* სასამართლოდ.¹⁹⁶

სასამართლომ აგრეთვე განიხილა საკითხი, შეეძლო თუ არა პარლამენტის წევრს ერთდროულად ყოფილიყო მოსამართლეც. სასამართლომ თავის შეიკავა ზოგადი წესის განსაზღვრისგან და საქმეში არსებული გარემოებების შესწავლის საფუძველზე დაადგინა, რომ არ არსებობდა მოსამართლის მიუკერძოებლობაში ეჭვის შეტანის საფუძველი. თუმცა აღნიშნულ გადაწყვეტილებაში ლოგიკურად იგულისხმება, რომ პარლამენტის წევრობა არ გამორიცხავს იმავედროულად მოსამართლის ფუნქციების შესრულებას.¹⁹⁷ რასაკვირველია, სრულიად სხვა ვითარებასთან გვექნებოდა საქმე საკონსტიტუციო სასამართლო რომ ყოფილიყო განხილვის საგანი.

მიუხედავად იმისა, რომ ძალზე რთულია დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის ერთმანეთისგან განსხვავება, სასამართლომ შეიმუშავა რამდენიმე მოთხოვნა, რომლებსაც უნდა აკმაყოფილებდნენ ეროვნული სასამართლოები პირველი თვისების უზრუნველსაყოფად. თავდაპირველად ეს მოთხოვნები საქმეში *ლე კონტი (Le Compte)*, *ვან ლოვენ (Van Leuven)* და *დე მეიერი (De Meyere)* ბელგიის წინააღმდეგ თვით „სასამართლო“ განსაზღვრების კრიტერიუმებად ჩამოყალიბდა.¹⁹⁸ წლების მანძილზე კი შემდეგი ფორმულირების სახე მიიღო: „სასამართლო იმეორებს, რომ იმის გადასაწყვეტად, სასამართლო 'დამოუკიდებელია' თუ არა მე-6(1) მუხლის მიზნებიდან გამომდინარე, მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული, *inter alia*, მისი წევრების დანიშვნის წესი და ვადა, გარე ზეწოლის საწინააღმდეგო გარანტიების არსებობა და საკითხი იმის შესახებ, ტოვებს თუ არა დამოუკიდებლობის შთაბეჭდილებას.¹⁹⁹ როგორც ვხედავთ, „დამოუკიდებლობის“ განსაზღვრის მიზნით სასამართლო ეყრდნობა ოთხ ძირითად კრიტერიუმს,²⁰⁰ რომლებსაც

¹⁹⁵ *კროჩიანი (Crociani)* და *სხვები იტალიის წინააღმდეგ*, განაცხადები 8603/79, 8722/79, 8723/79, 8729/79.

¹⁹⁶ *დემიკოლი (Demicoli)* მალტის წინააღმდეგ, §40. სასამართლო შემოიფარგლა იმის აღიარებით, რომ მოცემულ საქმეში საკანონმდებლო ორგანომ სასამართლოს ფუნქცია განახორციელა, ხოლო კომისიამ უფრო მკაფიოდ განაცხადა, რომ ის ვერ ჩაითვლებოდა სასამართლოდ.

¹⁹⁷ *პაბლა კაი (Pabla Ky)* ფინეთის წინააღმდეგ, §31.

¹⁹⁸ *ლე კონტი (Le Compte)*, *ვან ლოვენ (Van Leuven)* და *დე მეიერი (De Meyere)* ბელგიის წინააღმდეგ, §55.

¹⁹⁹ *ინჯალი (Incal)* თურქეთის წინააღმდეგ, §65. ეს კრიტერიუმი ასევე ნახსენებია (ზოგჯერ იდენტური ფორმულირების გამოყენებით) შემდეგ საქმეებში: *მაკონელი (McGonnell)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §48; *ლაუკო (Lauko)* სლოვაკეთის წინააღმდეგ, §63; *ფინდლი (Findlay)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §73; *ბრაიანი (Bryan)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §37; *ლანგბორგერი (Langborger)* შვედეთის წინააღმდეგ, §32. საქმეში *კემპბელი (Campbell)* და *ფელი (Fell)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (§78) მოსამართლე ევანსი არ დაეთანხმა სასამართლოს გადაწყვეტილებას, თუმცა არ განუმარტავს, რატომ ჩათვალა ვიზიტორთა საბჭო დამოუკიდებლად და მიუკერძოებლად.

²⁰⁰ ანალოგიურ მიდგომას იყენებს ადამიანის უფლებათა ინტერამერიკული კომისია. იხ. მაგ: *გარსია*

ქვემოთ განვიხილავთ.

ა. მოსამართლის დანიშვნის წესი

ევროპისა და მსოფლიოს მასშტაბით არსებობს მოსამართლეთა დანიშვნის მრავალი განსხვავებული სისტემა. შესაბამისად, არ არის გასაკვირი, რომ ევროპული სასამართლო ცდილობს თავი შეიკავოს მოცემულ სფეროში ქვეყნების კრიტიკისგან. როგორც პრეცედენტული სამართლიდან ჩანს, მოსამართლეთა დანიშვნის წესი არასდროს ქცეულა პრობლემურ საკითხად მე-6 მუხლის საფუძველზე. საქმეებში *ლითგოუ (Lithgow)*²⁰¹ და *სმარეკი (Smarek)*²⁰² სასამართლომ არ მიიჩნია დარღვევად ის ფაქტი, რომ სასამართლოს წევრების დანიშვნა მთავრობის მიერ განხორციელდა.

სასამართლოს ასეთი მიდგომა არ არის ბოლომდე დამაკმაყოფილებელი. არსებობს ცნობილი გერმანული გამოთქმა: „*Wes Brot ich ess, des Lied ich sing*“ (მის სიმღერას ვმღერი, ვის პურსაც ვჭამ). როდესაც მთავრობას აქვს შედარებით ხანმოკლე ვადით მოსამართლეთა დანიშვნის (და ხელმეორედ დანიშვნის) შეუზღუდავი უფლებამოსილება, რთულია საუბარი მათ დამოუკიდებლობაზე.²⁰³ ასეთ დროს ყოველთვის არსებობს ეჭვი, რომ თანამდებობის შენარჩუნების მიზნით, მოსამართლე შეეცდება მთავრობისთვის სასურველი გადაწყვეტილებების მიღებას. ეჭვები არ ქრება მაშინაც, როცა კონტროლის დამატებითი მექანიზმებია ხელმისაწვდომი. თუმცა, მეორე მხრივ, არარეალურია იმის მოლოდინი, რომ მოსამართლეები და სასამართლოები შეიძლება სრულიად იზოლირებულნი იყვნენ პოლიტიკური ცხოვრებისგან. ზომიერების ფარგლებში მისაღებია და შეიძლება სასურველიც იყოს, რომ მოსამართლეები იზიარებდნენ იმავე ფასეულობებს, რომლებიც მთლიანად საზოგადოებაშია გაბატონებული. თუმცა, უნდა არსებობდეს გარკვეული ზღვარი: მოსამართლე ვალდებულია, კანონის საფუძველზე მიიღოს გადაწყვეტილებები.

ბ. მოსამართლედ დანიშვნის ვადა

ცალკეულ ქვეყნებში მოსამართლეები ინიშნებიან უვადოდ. ევროპულ სასამართლოს არასდროს დაუყენებია მსგავსი მოთხოვნა. მან მისაღებად ჩათვალა ხუთი²⁰⁴ და თვით სამი²⁰⁵ წლის ვადით მოსამართლეების დანიშვნა. სამწუხაროდ, სასამართლოს არ წარმოუდგენია სამწლიანი ვადის (რაც ძალზე ხანმოკლეა) დაშვების არგუმენტები. თვით ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მოსამართლეთა დანიშვნა ექვსი წლის ვადით იქნა გაკრიტიკებული.²⁰⁶ თუმცა მხოლოდ მოსამართლეობის ვადასთან დაკავშირებული

(Garcia) პერუს წინააღმდეგ, საქმე 11.006 (1995).

²⁰¹ *ლითგოუ (Lithgow)* და *სხვები გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §202.

²⁰² *სმარეკი (Smarek)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §38.

²⁰³ მსგავსი პრობლემა უკავშირდება ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოსაც, რომლის ზოგიერთი წევრის ხელფასი ასჯერ აღემატება სამშობლოში კოლეგა მოსამართლეების ანაზღაურებას. მე-14 ოქმის ძალაში შესვლით გადაწყდა სასამართლოს წევრობის ვადის გაზრდა 9 წლამდე და ერთი და იგივე პირის ხელმეორედ მოსამართლედ დანიშვნის აკრძალვა. თანამდებობაზე დანიშვნის ვადის შეზღუდვამ მნიშვნელოვანი სირთულეები გამოიწვია მოტლანდიაში, როდესაც საქმეში *სტარსი (Starrs)* რუქსტონის (*Ruxton*) წინააღმდეგ ეროვნულმა სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ აღნიშნული მიზეზის გამო დროებითი შერიგები ვერ ჩაითვლებოდა მოსამართლეებად მე-6 მუხლის საფუძველზე. იხ. ონილი (2000); ტიერნი (2000).

²⁰⁴ *ეტლი (Ettle)* და *სხვები ავსტრიის წინააღმდეგ*, §41; *რინგაიზენი (Ringelsen)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §95; ექვსი წელი იყო განხილვის საგანი საქმეში *ლე კონტი (Le Compte)*, *ვან ლოვენი (Van Leuven)* და *დე მეიერი (De Meyere)* ბელგიის წინააღმდეგ, §57.

²⁰⁵ *სმარეკი (Smarek)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §37.

²⁰⁶ იხ. მაგ: კრუგერი (1997) 399.

გარანტიები არ არის საკმარისი. სხვა საკითხები, როგორცაა მოსამართლის ხელფასი, თანაბრად მნიშვნელოვანია. იმისათვის, რომ მოსამართლე სრულად დამოუკიდებელი იყოს, უნდა ჰქონდეს ისეთი ანაზღაურება, რაც მის გარკვეულ მატერიალურ კეთილდღეობას უზრუნველყოფს. საქართველოს მიერ ევროპის საბჭოში განეწესებისთვის აუცილებელი პირობების დაკმაყოფილების საკითხზე ანგარიშის მომზადებისას, ეგრეთ წოდებული „სწავლული იურისტებისთვის“ ცნობილი გახდა, რომ მოსამართლეების მიერ ქრთამის აღება ჩვეულებრივი მოვლენა იყო. აღნიშნული ბრალდების პასუხად პრეზიდენტმა შევარდნაძემ საჯაროდ აღიარა, რომ საქართველოში მხოლოდ ორი ან სამი არაკორუმპირებული მოსამართლე იყო. ეს არც არის გასაკვირი, ვინაიდან მათი ხელფასი თვეში ოც ამერიკულ დოლარს შეადგენდა, რაც სრულებით არ იყო საკმარისი ცხოვრების ელემენტარული მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად.²⁰⁷

გ. გარე ზენოლის საწინააღმდეგო გარანტიები

მესამე კრიტერიუმი, რომელიც გარე ზენოლის საწინააღმდეგო გარანტიების არსებობას გულისხმობს, საკმაოდ ბუნდოვანია. ის მჭიდრო კავშირშია მოსამართლედ დანიშვნის ვადასთან, რადგან მოიცავს მოსამართლის თანამდებობიდან გათავისუფლების შეზღუდვებს.²⁰⁸ ერთ-ერთი ასეთი გარანტია შეიძლება იყოს მოსამართლეების კარგი სამართლებრივი მომზადება. ამ ფაქტორის შესახებ განსაკუთრებით იქნა ხაზგასმული იმ საქმეებში, სადაც სასამართლო განხილვა ქუჩის დემონსტრაციების ფონზე მიმდინარეობდა. მედიის ზეგავლენა რეალურ საფრთხეს უქმნის მოსამართლეთა დამოუკიდებლობასა და მიუკერძოებლობას. ასეთ დროს შეიძლება წარმოიქმნას კონფლიქტი კონვენციის მე-6 მუხლით განსაზღვრულ უფლებებსა და მე-10 მუხლით გარანტირებულ გამოხატვის თავისუფლებას შორის. ცხადია, რომ მე-6 მუხლს უნდა მიენიჭოს უპირატესობა, როდესაც საფრთხის ქვეშ დგება უდანაშაულობის პრეზუმფციის უფლება.²⁰⁹ მნიშვნელოვანია, რომ სასამართლო ხელისუფლებამ მოახდინოს მკაცრი რეაგირება ნებისმიერ მსგავს შემთხვევაზე, რომელიც არა მხოლოდ ადამიანის უფლებების უშუალო დარღვევას წარმოადგენს, არამედ ხელყოფს სასამართლოს დამოუკიდებლობასა და მიუკერძოებლობას.²¹⁰

დ. დამოუკიდებლობის შთაბეჭდილება

როგორც ქვემოთ ვნახავთ, აღნიშნული კრიტერიუმის მნიშვნელობა სასამართლოს მიერ ხაზგასმულია მიუკერძოებლობის პრინციპთან მიმართებაში. ასეთი მიდგომა გასაგებია, ვინაიდან შეუძლებელია მოსამართლის გონების ნაკითხვა იმის გასარკვევად, მართლა მიუკერძოებელია თუ არა. თუმცა იგივე კრიტერიუმის გამოყენება სასამართლოს დამოუკიდებლობის პრინციპის მიმართ აზრს მოკლებულია. სასამართლოს დამოუკიდებლობის საკითხი უნდა გადაწყდეს მხოლოდ ობიექტურ კრიტერიუმებზე დაყრდნობით. პრეცედენტული სამართლიდან ჩანს, რომ ყოველთვის, როდესაც სასამართლო მიუთითებს „შთაბეჭდილებაზე“ სასამართლოს დამოუკიდებლობასთან

²⁰⁷ ევროპის საბჭო, საპარლამენტო ასამბლეა, „ანგარიში ევროპის საბჭოს სტანდარტებთან საქართველოს მართლწესრიგის შესაბამისობის შესახებ“ (1997) 1, § 115.

²⁰⁸ *სმარეკი (Sramek) ავსტრიის წინააღმდეგ*, § 38.

²⁰⁹ იხ. მაგ: *ალენე დე რიბერმონტ (Allenet de Ribermont) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, § 38; *პეტრა კრაუზე (Petra Krause) შვეიცარიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 7986/77.

²¹⁰ იხ. მაგ: *ნილსენი (Nielsen) დანიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 343/57; *X ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 1476/62; *X გერმანიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 6062/73; *ენსლინი (Ensslin)*, ბადერი (*Baader*) და რასპე (*Raspe*) გერმანიის წინააღმდეგ, განაცხადები 572/76, 7586/76, 7587/76.

კავშირში, სინამდვილეში განსახილველი საკითხი მიუყვრძობლობას შეეხება.²¹¹ ამის მაგალითია ბელილოსის (*Belilos*) საქმე, სადაც განმცხადებელი ასაჩივრებდა პოლიციის საბჭოს მიერ მისთვის ჯარიმის დაკისრებას.²¹² პოლიციის საბჭოს მოსამართლე იყო პოლიციის იურისტი, რომელიც ნამდვილად დამოუკიდებელი იყო თანამდებობაზე მისი დანიშვნის ვადის გათვალისწინებით (4 წელი). თუმცა ამ ვადის ამოწურვის შემდეგ მას შეეძლო პოლიციაში დაბრუნება. მოცემულ საქმეში სასამართლომ განაცხადა შემდეგი: „ჩვეულებრივი მოქალაქის წარმოდგენაში ის არის პოლიციის წარმომადგენელი, რომელიც ექვემდებარება უფროსებს და ერთგულია თავისი კოლეგების. მსგავსმა ვითარებამ შეიძლება შელახოს ნდობა, რომელსაც დემოკრატიულ საზოგადოებაში უნდა აღძრავდნენ სასამართლოები“²¹³. ცხადია, რომ ასეთ დროს ევროპული სასამართლო მიუყვრძობლობას უფრო გულისხმობს ვიდრე დამოუკიდებლობას.²¹⁴ საქმეში *ინჯალი (Incal) თურქეთის წინააღმდეგ* აღნიშნულია სასამართლოების მიმართ ნდობის აუცილებლობაზე ორი განსხვავებული ჯგუფის მხრიდან: „საფრთხის ქვეშ არის ნდობა, რომელსაც დემოკრატიულ საზოგადოებაში სასამართლოები უნდა აღძრავდნენ საზოგადოებაში და ყველაზე მეტად ... ბრალდებულში“²¹⁵. თუმცა ამ შემთხვევაში, ისევე როგორც შემდგომში განხილულ ყველა სხვა საქმეში, ბრალდებულის წარმოდგენა არის არა გადამწყვეტი, არამედ ერთ-ერთი ძირითადი არგუმენტი.²¹⁶

დამოუკიდებლობის ოთხ კრიტერიუმს, რომლებსაც მუდმივად იყენებს სასამართლო, უნდა დაემატოს ორი მნიშვნელოვანი ელემენტი: სასამართლოს ავტონომია და მისი გადანწყვეტილების ძალა. გარდა ამისა, სასამართლოს წევრების, როგორც საჯარო მოხელეების საკითხი საჭიროებს დამატებით განმარტებას.

ე. დამოუკიდებლობის დამატებითი ასპექტები

1. სასამართლოს გადანწყვეტილების ძალა

სასამართლო დამოუკიდებლად უნდა ჩაითვალოს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც მის მიერ მიღებული გადანწყვეტილებები სავალდებულოა შესასრულებლად სხვა სახელმწიფო ორგანოებისთვის. საქმეში *ბენტემი (Bentham) ნიდერლანდების წინააღმდეგ* განმცხადებელს სურდა ნებართვის მიღება თხევადი გაზის სადგურის დამონტაჟებისთვის. მიუხედავად იმისა, რომ ეროვნული სასამართლო უფლებამოსილი იყო, გამოეთქვა თავისი აზრი ნებართვის გაცემის საკითხზე, საბოლოო გადანწყვეტილებას „უმაღლესი სახელმწიფო ხელისუფლება“ იღებდა. ვინაიდან ეს უკანასკნელი ვერ ჩაითვლებოდა სასამართლოდ, ადგილი ჰქონდა დამოუკიდებელი სასამართლოს მიერ საქმის განხილვის უფლების დარღვევას.²¹⁷ საქმეში *ბრუმარესკუ (Brumarescu) რუმინეთის წინააღმდეგ* უზენაესმა სასამართლომ დააკმაყოფილა გენერალური პროკურორის თხოვნა კანონიერ ძალაში შესული სასამართლო გადანწყვეტილების გაუქმების შესახებ. თუმცა ევროპული სასამართლო შემოიფარგლა მხოლოდ იმით, რომ დაადგინა სასამართლოსთვის მიმართვის

²¹¹ *სმარეკი (Sramek) ავსტრიის წინააღმდეგ*, §42; *კემპბელი (Campbell) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §78; *პიერსაკი (Piersack) ბელგიის წინააღმდეგ*, §30.

²¹² *ბელილოსის (Belilos) შვეიცარიის წინააღმდეგ*, §66.

²¹³ *Ibid.*, §67

²¹⁴ იხ. ფან დაიკი და ფან ჰოფი (1998) 452.

²¹⁵ *ინჯალი (Incal) თურქეთის წინააღმდეგ*, §71.

²¹⁶ *Ibid.*, §72; იხ. აგრეთვე ჩირაკლარი (*Çiraklar*) *თურქეთის წინააღმდეგ* (§38), სადაც ევროპული სასამართლო თავდაპირველად სასამართლოების დამოუკიდებლობის შთაბეჭდილებას განიხილავდა და მომდევნო წინადადებაში მიუყვრძობლობაზე განაცხადო საუბარი.

²¹⁷ *ბენტემი (Bentham) ნიდერლანდების წინააღმდეგ*, §37.

უფლების დარღვევა მე-6 მუხლის საფუძველზე.²¹⁸

სისხლის სამართლის საქმეებში სასამართლოს განაჩენის აღსრულებასთან დაკავშირებული გადაწყვეტილებების მიღება შეიძლება ნაწილობრივ ადმინისტრაციულ ორგანოებს მიენდოს. მაგალითად, ჯარიმის ეტაპობრივი გადახდა ან სასჯელის მოხდისგან პირობით ვადამდე გათავისუფლება.²¹⁹ საქმეში *ასანიძე (Assanidze) საქართველოს წინააღმდეგ* სასამართლომ დაადგინა მე-6 მუხლის დარღვევა სასამართლოს გამამართლებელი განაჩენის შეუსრულებლობის გამო (განმცხადებელს თავისუფლება ჰქონდა აღკვეთილი გამამართლებელი განაჩენის გამოტანიდან 3 წლის განმავლობაში).²²⁰ ამ საქმეში სასამართლომ განაცხადა შემდეგი: „თუ ქვეყნის ადმინისტრაციულ ორგანოებს ექნებათ სასამართლოს განაჩენის შესრულებაზე უარის თქმის, მისი შეუსრულებლობის ან შესრულების გაჭიანურების საშუალება, მე-6 მუხლით განსაზღვრული გარანტიები, რომლებითაც ბრალდებული წარსულში სარგებლობდა სასამართლო განხილვის ეტაპზე იქცეოდა ნაწილობრივ მოჩვენებითად“.

ძალზე დელიკატურია შეწყალების ინსტიტუტთან დაკავშირებული სირთულეები. მსჯავრდებულის შეწყალება ქვეყნის უმაღლესი ხელისუფლების განსაკუთრებული პრივილეგიაა. მეფეს, პრეზიდენტს ან პარლამენტს, როგორც წესი, შეუძლია სასჯელის მოხდისგან მსჯავრდებულის ნაწილობრივ ან მთლიანად გათავისუფლება. თუმცა მათ არ შეუძლიათ სასამართლო განაჩენის გაუქმება. შეწყალების ინსტიტუტი ეგრეთ წოდებულ სამართლის ნაცრისფერ ზონაში ხვდება, ვინაიდან შეწყალების უფლებამოსილებით აღჭურვილი ორგანო ჩვეულებრივ შეუზღუდავი დისკრეციით სარგებლობს. მიუხედავად ამისა, შეწყალების უფლებამოსილების თვითნებური ან დისკრიმინაციული განხორციელება გავლენას ახდენს სასამართლოს ძალაუფლებაზე. უნდა აღინიშნოს, რომ დაუშვებელია, შეწყალება მოტივირებული იყოს განაჩენის მართებულობასთან დაკავშირებული ეჭვებით. ის არ უნდა განვიხილოთ გასაჩივრების ალტერნატივად. შეწყალების უფლებამოსილების ბოროტად გამოყენების ყველაზე სახიფათო მაგალითია, როდესაც პოლიტიკურად მოტივირებული დანაშაულისთვის მსჯავრდებული პირები თავისუფლდებიან სასჯელის მოხდისგან იმის გამო, რომ მათი ქმედებები შეესაბამება ქვეყნის მმართველის ან მმართველი ძალის მიზნებს. თუმცა, სამწუხაროდ კონვენცია უძლურია ასეთი შემთხვევების წინააღმდეგ.

2. სასამართლოს ავტონომია

დამოუკიდებელი სასამართლოს უფლება გულისხმობს, რომ სასამართლო სრულად აკონტროლებს საკუთარ გადაწყვეტილებებს და არ არის შეზღუდული სხვა სახელმწიფო ორგანოთა სავალდებულო მოსაზრებებით. სასამართლოს უნდა ჰქონდეს საქმესთან დაკავშირებული ფაქტებისა და კანონების სრულფასოვნად განხილვის უფლებამოსილება.²²¹ საქმეში *ობერმეიერი (Obermeier) ავსტრიის წინააღმდეგ*, რომელიც სამოქალაქო სარჩელს შეეხებოდა, სასამართლოს უნდა გადაეწყვიტა, რამდენად კანონიერად მოხდა

²¹⁸ *ბრუმარესკუ (Brumarescu) რუმინეთის წინააღმდეგ*, §65.

²¹⁹ იხ. მაგ.: *X გერმანიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 2428/65; *X გერმანიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 4984/71; *X შვეიცარიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 7648/76.

²²⁰ *ასანიძე (Assanidze) საქართველოს წინააღმდეგ*, §182-84. ეს საქმე განსაკუთრებით აღსანიშნავია, ვინაიდან პირველად თავისი არსებობის ისტორიის მანძილზე სასამართლო არ დაკმაყოფილდა კონვენციის დარღვევის დადგენითა და კომპენსაციის განსაზღვრით, არამედ განმცხადებლის გათავისუფლების ბრძანება გასცა (§202-3).

²²¹ სასამართლოსათვის მიმართვის უფლება რასაკვირველია გულისხმობს, რომ სასამართლოს თავისუფლად უნდა შეეძლოს საქმესთან დაკავშირებული ფაქტებისა და კანონების განხილვა. იხ. *ალბერტი (Albert) და ლე კონტი (Le Compte) ბელგიის წინააღმდეგ*, §29; *ბელილოსი (Belilos) შვეიცარიის წინააღმდეგ*, §70; *Terra Woningen BV ნიდერლანდების წინააღმდეგ* §52.

შეზღუდული ქმედუნარიანობის მქონე განმცხადებლის სამსახურიდან დათხოვნა.²²² ავსტრიის კანონმდებლობის შესაბამისად, აღნიშნულ საკითხს წყვეტდა სპეციალური საბჭო, რომელიც ვერ ჩაითვლებოდა სასამართლოდ, ხოლო მისი გადაწყვეტილებები სავალდებულო იყო სასამართლოებისთვის. ადგილი ჰქონდა მე-6 მუხლის დარღვევას.

საქმეში *ბომარტინი (Beaumartin) საფრანგეთის წინააღმდეგ* სასამართლო შეზღუდული იყო საგარეო საქმეთა სამინისტროს მოსაზრებებით, რაც აგრეთვე წარმოადგენდა კონვენციის დარღვევას.²²³ *დელკურის (Delcourt)*, *ბორგერსისა (Borgers)* და *ვერმიულენის (Vermeulen)* საქმეებში ბელგიის საკასაციო სასამართლოს ავტონომიის საკითხი იქნა განხილული²²⁴. ბელგიის მთავრობის მტკიცებით, საკასაციო სასამართლოს თათბირში გენერალური ადვოკატის (გენერალური პროკურორის თანაშემწე) მონაწილეობა აუცილებელი იყო პრეცედენტული სამართლის ერთგვაროვნების უზრუნველსაყოფად. თუმცა, „სასამართლო“, მე-6 მუხლის მნიშვნელობით, არა მარტო არ საჭიროებს, არამედ მხარს არ უჭერს მსგავსი „მზრუნველის“ არსებობას. სასამართლომ გადაწყვეტილება უნდა მიიღოს მხოლოდ მხარეების მიერ წარმოდგენილი არგუმენტებისა და მტკიცებულებების შეჯიბრებითი განხილვის საფუძველზე.

3. საჯარო მოხელეები, როგორც სასამართლოს წევრები

ცხადია, რომ ადმინისტრაციული ორგანოები არ შეიძლება ჩაითვალოს დამოუკიდებლად. ასეთ დასკვნამდე მივიდა სასამართლო საქმეებში, რომლებიც სლოვაკეთსა²²⁵ და ჩეხეთის რესპუბლიკაში²²⁶ არსებულ მიწის საოლქო სამსახურებს შეეხებოდა. საკმაოდ დელიკატური ვითარება იქმნება, როდესაც სასამართლოს წევრები, რომლებიც არ არიან პროფესიონალი მოსამართლეები, ამავდროულად წარმოადგენენ საჯარო მოხელეებს. საქმეში *სმარეკი (Sramek) ავსტრიის წინააღმდეგ* სასამართლო დაეთანხმა კომისიას და განაცხადა, რომ ტიროლის რეგიონული ადმინისტრაცია ვერ ჩაითვლებოდა დამოუკიდებლად. ის შედგებოდა, *inter alia*, სამხარეო მთავრობის სამი მოხელისგან. ამ საქმეში სამხარეო მთავრობამ „შეიძინა საქმეში მონაწილე მხარის სტატუსი, როდესაც რეგიონულ ადმინისტრაციაში გაასაჩივრა პირველ ინსტანციაში [განმცხადებლის] სასარგებლოდ გამოტანილი გადაწყვეტილება“²²⁷. საჯარო მოხელე, რომელიც წარმოადგენდა სამხარეო მთავრობას, იყო რეგიონული ადმინისტრაციის ერთ-ერთ წევრზე იერარქიულად უფრო მაღლა მდგომი თანამდებობის პირი. სასამართლოს განცხადებით, არ არსებობდა მტკიცებულება ზემდგომი თანამდებობის პირის მიერ საბჭოს წევრისთვის რაიმე ინსტრუქციის მიცემის შესახებ, თუმცა მაინც დაადგინა

²²² *ობერმეიერი (Obermeier) ავსტრიის წინააღმდეგ*, §69.

²²³ *ბომარტინი (Beaumartin) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, §34. საერთაშორისო სამართლის ინტერპრეტირებასთან დაკავშირებული პრობლემის წარმოქმნის შემთხვევაში *Conseil d'Etat* (ადმინისტრაციული საქმეების სააპელაციო და საკასაციო ინსტანცია) ვალდებული იყო, კონსულტაცია გაეარა საგარეო საქმეთა სამინისტროსთან, რომლის მოსაზრების გათვალისწინება სავალდებულო იყო. სასამართლომ აღნიშნა, რომ „მხოლოდ ის დაწესებულება, რომელსაც გააჩნდა სრული იურისდიქცია და აკმაყოფილებდა რამდენიმე მოთხოვნას, მათ შორის დამოუკიდებლობას აღმასრულებელი ხელისუფლებისგან და მხარეებისგან, იმსახურებს 'სასამართლოს' წოდებას მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტის მნიშვნელობით“ (§38).

²²⁴ *დელკური (Delcourt) ბელგიის წინააღმდეგ*, §31; *ბორგერსი (Borgers) ბელგიის წინააღმდეგ*, §26; *ვერმიულენი (Vermeulen) ბელგიის წინააღმდეგ*. იხ. აგრეთვე ანდერსენი (2000) 1. ეს საქმეებში აგრეთვე განხილულია მხარეთა თანასწორუფლებიანობის კონტექსტში. *დელკურის (Delcourt)* საქმეში კონვენციის დარღვევა არ იქნა აღმოჩენილი, თუმცა სასამართლო განსხვავებულ დასკვნამდე მივიდა *ბორგერსის (Borgers)* საქმეში.

²²⁵ *ლაუკო (Lauko) სლოვაკეთის წინააღმდეგ*; *კადუბეცი (Kadubec) სლოვაკეთის წინააღმდეგ*.

²²⁶ *მალჰაუსი (Malhous) ჩეხეთის რესპუბლიკის წინააღმდეგ*.

²²⁷ *სმარეკი (Sramek) ავსტრიის წინააღმდეგ*, §41.

კონვენციის დარღვევა დამოუკიდებლობის შთაბეჭდილების შელახვის მოტივით: „როდესაც სასამართლოს ერთ-ერთი წევრი, მისი მოვალეობებისა და სამსახურის ორგანიზაციის თვალსაზრისით, იმყოფება დაქვემდებარებულ მდგომარეობაში საქმის ერთ-ერთი მხარის მიმართ, მხარეებს შეიძლება გაუჩნდეთ ლეგიტიმური ეჭვი აღნიშნული პირის დამოუკიდებლობასთან დაკავშირებით. მსგავსი ვითარება სერიოზულ ზიანს აყენებს ნდობას, რომელსაც დემოკრატიულ საზოგადოებაში უნდა აღძრავდნენ სასამართლოები“²²⁸.

განსხვავებული ვითარება იყო საქმეში *რინგაიზენი (Ringelsen) ავსტრიის წინააღმდეგ*. ამ საქმეში სასამართლომ განაცხადა, რომ „შერეული შემადგენლობის საბჭოსთან [დაკავშირებით], რომელიც, მოსამართლის თავმჯდომარეობის ქვეშ, შედგებოდა საჯარო მოხელეებისა და დაინტერესებული ორგანოების წარმომადგენლებისგან, ერთადერთი პრეტენზია [საბჭოს] წევრის მიმართ, რომ ის ნომინირებული იყო ავსტრიის სოფლის მეურნეობის ზედა პალატის მიერ, ვერ ადასტურებდა მიკერძოებულობის შესახებ გამოთქმულ ბრალდებას“²²⁹. საქმეში *კემპბელი (Campbell) და ფელი (Fell) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ* სასამართლომ უარყო განმცხადებლის არგუმენტი, რომ ვიზიტორთა საბჭოს წევრების ხშირი კონტაქტი ციხის თანამშრომლებთან ეჭვქვეშ აყენებდა მათ მიუკერძოებლობას.²³⁰ საქმეში *ეტლი (Ettle) ავსტრიის წინააღმდეგ* სასამართლომ, კომისიისგან განსხვავებით, ვერ აღმოაჩინა კონვენციის დარღვევა, ვინაიდან ადგილი არ ჰქონდა ისეთივე ინტენსიურ კავშირს „საჯარო მოხელე მოსამართლეებსა“ და შესაბამის ადმინისტრაციულ ორგანოს შორის როგორც *სმარეკის (Smarek)* საქმეში.²³¹ სასამართლოს ეს გადაწყვეტილება არ არის დამაჯერებელი. დამოუკიდებლობა აღმასრულებელი ხელისუფლებისგან არ არის უზრუნველყოფილი, როდესაც საჯარო მოხელეები, რომლებიც ჩვეულებრივ ადმინისტრაციული ორგანოს ინტერესებით ხელმძღვანელობენ, უეცრად მიუკერძოებელი მოსამართლის რანგში აღმოჩნდებიან ისეთ საქმეში, სადაც იგივე ადმინისტრაციული ორგანო ერთ-ერთ მხარეს წარმოადგენს. მნიშვნელოვანია, რომ დამოუკიდებლობასთან დაკავშირებული ნებისმიერი მსგავსი ეჭვი თავიდან იქნეს აცილებული.

4. სამხედრო მოსამართლეები, როგორც საერთო სასამართლოების წევრები

მრავალ სახელმწიფოში არსებობს სისხლის სამართლის მართლმსაჯულების პარალელური სისტემა შეიარაღებული ძალებისთვის. სამხედრო მართლმსაჯულება არ არის პრობლემური თუ მისი კომპეტენცია შემოიფარგლება სამხედრო მოსამსახურეების მიერ, მათი თანამონაწილეობით ან მათ წინააღმდეგ, აგრეთვე სამხედრო დანესებულებების წინააღმდეგ ჩადენილი დანაშაულებით. სამხედრო მართლმსაჯულების სისტემა სრულად შეესაბამება ადამიანის უფლებების საერთაშორისო ინსტრუმენტებს, როდესაც არსებობს მისი კომპეტენციის განმსაზღვრელი მკაფიო კრიტერიუმები. აღნიშნული კრიტერიუმები ასევე უნდა იყოს დამაჯერებელი, რადგან სპეციალურ დასაბუთებას საჭიროებს სამხედრო სასამართლოების მიერ სამოქალაქო პირთა საქმეების განიხილვა.²³²

სხვა საკითხია, როდესაც სამხედრო პირები არიან საერთო სასამართლოების წევრები. ასეთი ვითარება იყო შექმნილი თურქეთის სახელმწიფო უშიშროების სასამართლოებში. ევროპულმა სასამართლომ დაადგინა, რომ მათი სტრუქტურა ეწინააღმდეგებოდა

²²⁸ *Ibid.*, §42.

²²⁹ *რინგაიზენი (Ringelsen) ავსტრიის წინააღმდეგ*, §97.

²³⁰ *კემპბელი (Campbell) და ფელი (Fell) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §81.

²³¹ *ეტლი (Ettle) და სხვები ავსტრიის წინააღმდეგ*, §38.

²³² იხ. მაგ: ადამიანის უფლებათა კომიტეტის გადაწყვეტილება: *საფარმო კურბანოვა ვაჟის სახელით (Safarino Kurbanova on behalf of her son)*, აბდუალი ისმატოვიჩ კურბანოვი (*Abduali Ismatovich Kurbanov*) ტაჯიკეთის წინააღმდეგ, §7.6.

კონვენციის მე-6 მუხლს.²³³ მან აღიარა, რომ სამხედრო მოსამართლეები სარგებლობდნენ გარკვეული დამოუკიდებლობით და არ ექვემდებარებოდნენ ბრძანებებსა და ინსტრუქციებს სასამართლო ფუნქციების განხორციელებისას. თუმცა, მეორე მხრივ, ისინი სამხედრო მოსამსახურეებად რჩებოდნენ და *inter alia*, „მათვე ვრცელდებოდა სამხედრო დისციპლინა და დგებოდა საქმიანობის ანგარიშები“²³⁴. იგივე ვრცელდებოდა თურქეთში არსებულ სხვა ტიპის სასამართლოებზეც.²³⁵

ინჯალის (Incal) საქმეში სამხედრო პირთა წევრობას სამოქალაქო სასამართლოში თურქეთის მთავრობა ამართლებდა არმიის გამოცდილებით ტერორისტული დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლაში. აღნიშნულის პასუხად სასამართლომ აღნიშნა, რომ განმცხადებელი ბრალდებული იყო სეპარატისტული ლიფლეტების გავრცელებაში, რომლებიც არ აქებუდნენ ძალადობას.²³⁶ თუმცა სასამართლოს ეს არგუმენტი არ არის დამაჯერებელი, რადგან ძალზე ვიწროდ ფოკუსირებულია საქმეში არსებულ გარემოებებზე. *ჩირაკლარის (Çiraklar)* საქმეში სასამართლომ განაცხადა შემდეგი: „ცხადია, რომ სამოქალაქო პირს ... რომელიც ბრალდებულია ... ტერიტორიული მთლიანობის, დემოკრატიული წესრიგისა და ეროვნული უშიშროების წინააღმდეგ ჩადენილ დანაშაულებში ... უნდა ჰქონდეს უნდობლობის განცდა, როდესაც მისი საქმე უნდა განსაჯოს სამი მოსამართლისგან შემდგარმა სასამართლომ, რომლის ერთ-ერთი წევრი რეგულარული არმიის ოფიცერი და სამხედრო იურიდიული სამსახურის წევრია“²³⁷.

ოჯალანის (Öcalan) საქმეში სამხედრო მოსამართლე შეიცვალა სასამართლო განხილვის ბოლო ეტაპზე კონსტიტუციაში შესული ცვლილებების გამო. მიუხედავად ამისა, სასამართლო მივიდა დასკვნამდე, რომ ბოლო მომენტში განხორციელებული ცვლილება არ იყო „საკმარისი სასამართლოს შემადგენლობაში არსებული ნაკლოვანების გამოსასწორებლად“²³⁸.

IV. მიუკერძოებლობა

ა. განსაზღვრება

ტერმინი „მიუკერძოებლობა“ აღწერს გონების ისეთ მდგომარეობას, რომელიც განსახილველი საკითხის მიმართ მხარეთა შორის სრული წონასწორობით ხასიათდება. ზოგადად მიუკერძოებლობა განიმარტება, საკმაოდ ლოგიკურადაც, ნეგატიური აზრით, როგორც წინასწარ ჩამოყალიბებული აზრის ან მიკერძოების არქონა.²³⁹ ადამიანის უფლებათა კომიტეტმა მიუკერძოებლობის შესახებ განაცხადა შემდეგი: „სასამართლოს

²³³ *ინჯალი (Incal)* თურქეთის წინააღმდეგ; *ჩირაკლარი (Çiraklar)* თურქეთის წინააღმდეგ, §38; *სენერი (Sener)* თურქეთის წინააღმდეგ, §56; *გერგერი (Gerger)* თურქეთის წინააღმდეგ, §60; *ოჩუოღლუ (Okcuoglu)* თურქეთის წინააღმდეგ, §57; *კარატასი (Karatas)* თურქეთის წინააღმდეგ, §61; *სიურეკი (Sürek)* და *ოზდემირი (Özdemir)* თურქეთის წინააღმდეგ, §77; *სიურეკი (Sürek)* თურქეთის წინააღმდეგ (ნომ. 1-4), §74; *ნასკაია (Baskaya)* და *ოჩუოღლუ (Okcuoglu)* თურქეთის წინააღმდეგ, §78; *აკსაჯი (Aksac)* თურქეთის წინააღმდეგ.

²³⁴ *ინჯალი (Incal)* თურქეთის წინააღმდეგ, §68.

²³⁵ იხ. კომისიის ანგარიში საქმეში *მიტაპი (Mitap)* და *მუფთუოღლუ (Müftüoğlu)* თურქეთის წინააღმდეგ და სასამართლოს გადაწყვეტილებები შემდეგ საქმეებში: *საჰინერი (Sahiner)* თურქეთის წინააღმდეგ, §33; *ალფათლი (Alfatli)* და *სხვები* თურქეთის წინააღმდეგ, §46; *კოჩი (Koc)* თურქეთის წინააღმდეგ, §31.

²³⁶ *ინჯალი (Incal)* თურქეთის წინააღმდეგ, §72.

²³⁷ *ჩირაკლარი (Çiraklar)* თურქეთის წინააღმდეგ, §39.

²³⁸ *ოჯალანი (Öcalan)* თურქეთის წინააღმდეგ, §118.

²³⁹ *პიერსაკი (Piercask)* ბელგიის წინააღმდეგ, §30.

‘მიუკერძოებლობა’ გულისმობს, რომ მოსამართლეებს არ უნდა გააჩნდეთ წინასწარ ჩამოყალიბებული აზრი განსახილველ საკითხზე და არ უნდა მოქმედებდნენ ერთ-ერთი მხარის ინტერესების სასარგებლოდ²⁴⁰. მხარეებს უნდა ჰქონდეთ სასამართლოს წევრების მიმართ სრული ნდობის საფუძველი, რომ ისინი გადაწყვეტილებას მიიღებენ ექსკლუზიურად მტკიცებულებათა სამართლიანი შეფასებისა და კანონის გამოყენების შედეგად.²⁴¹ არარეალურია იმის მოლოდინი, რომ სასამართლოები სრულიად უშეცდომოდ იმოქმედებენ, თუმცა დაშვებული შეცდომების მიზეზი არ უნდა იყოს მიკერძოებული პოზიცია რომელიმე მხარის ან განსახილველი საკითხისადმი.

ბ. „ობიექტური“ და „სუბიექტური“ მიდგომა

დამოუკიდებელი და მიუკერძოებელი სასამართლოს უფლების შესახებ გამოტანილი პირველივე გადაწყვეტილებებიდან²⁴² სასამართლო ერთმანეთისგან განასხვავებდა მიუკერძოებლობის „სუბიექტურ“ და „ობიექტურ“ ასპექტებს. *ინჯალის (Incal)* საქმეში სასამართლომ განაცხადა, რომ მიუკერძოებლობასთან დაკავშირებით გამოიყენება ორი ტესტი: „პირველი მოიცავს კონკრეტულ საქმეში მოსამართლის პირადი შეხედულების განსაზღვრას, ხოლო მეორე გულისხმობს იმის გარკვევას, რამდენად უზრუნველყო მოსამართლემ საკმარისი გარანტიების არსებობა, რომლებიც ამ თვალსაზრისით ნებისმიერ ლეგიტიმურ ეჭვს გამორიცხავდა“²⁴³.

ორი ტესტის ან როგორც სასამართლო უნოდებს რამდენიმე გადაწყვეტილებაში, „მიდგომის“²⁴⁴ ასეთი გამიჯვნა საკმაოდ დამაჯერებელია, თუმცა არა მათთვის მიკუთვნილებული იარაღები. უმჯობესი იქნებოდა ერთმანეთისგან განგვესხვავებინა „ობიექტური“ ტესტი – არის თუ არა მოსამართლე ობიექტურად მიკერძოებული? – და „სუბიექტური“ ტესტი – ტოვებს თუ არა ბრალდებულის თვალში მოსამართლე მიკერძოებულის შთაბეჭდილებას?²⁴⁵

რასაკვირველია, გადამწყვეტი ელემენტია ის, რასაც სასამართლო „სუბიექტურ“ ასპექტს უნოდებს: მოთხოვნა, რომ მოსამართლის გონებრივი მიდგომარეობა იყო მიუკერძოებელი. თუმცა პრაქტიკულად შეუძლებელია იმის გარკვევა, სრულდება თუ არა აღნიშნული მოთხოვნა. საეჭვოა ისიც, რამდენად შესაძლებელია ეს თეორიაში, თუ მხედველობაში მივიღებთ ფსიქოლოგიის ფსიქოანალიტიკურ სკოლას. უდავოა, რომ ადამიანი ვერ იქნება აბსოლუტურად თავისუფალი მიკერძოებისგან. როგორც წესი, ჩვენ ვერც კი ვაცნობიერებთ ჩვენს გონებაში არსებულ ფარულ მიდრეკილებებს. მაგალითად, იურისტებს განსაკუთრებულად ახასიათებთ სწრაფვა საკუთარი ობიექტურობის გადაფასებისკენ. პრაქტიკაში მოსამართლე, რომელსაც ვაცნობიერებული აქვს საკუთარი მიდრეკილება მიკერძოებისკენ და ხელენიფება საკმარისი თვითკრიტიკა და

²⁴⁰ *კარტუნენი (Karttunen) ფინეთის წინააღმდეგ*, §7.2. ამ საქმეში ადგილი ჰქონდა სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის დარღვევას, ვინაიდან ერთ-ერთ მოსამართლეს ეკრძალებოდა საქმის განხილვაში მონაწილეობა შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობის მიხედვით.

²⁴¹ იხ. ბერჰარდ შმიდტი (1967) 39: მხარეებს უნდა ჰქონდეთ „*das Gefühle einer unbedingten Geborgenheit im Recht*“ (ნდობა, რომ ისინი კანონის საფუძველზე სრული დაცვით ისარგებლებენ).

²⁴² *პიერსაკი (Piersack) ბელგიის წინააღმდეგ*, §30; *დე კუბერი (De Cubber) ბელგიის წინააღმდეგ*, §24.

²⁴³ *ინჯალი (Incal) თურქეთის წინააღმდეგ*, §65. ამ საქმეში სასამართლო ასევე მიუთითებს საქმეზე *გოტრენი (Gautrin)* და *სხვები საფრანკეთის წინააღმდეგ*, §58; იხ. აგრეთვე *ჰაუსილდტი (Hauschildt)* დანიის წინააღმდეგ, §46; *თორგეირ თორგეირსონი (Thorgeir Thorgeirson)* ისლანდიის წინააღმდეგ, §49.

²⁴⁴ *პიერსაკი (Piersack) ბელგიის წინააღმდეგ* და *დე კუბერი (De Cubber) ბელგიის წინააღმდეგ*.

²⁴⁵ შედრ. ტრექსელი (1984) 385; კინერი (2001) 60. ავტორი აკრიტიკებს სასამართლოს იმის გამო, რომ ის ყოველთვის არ გამოირჩევა სიცხადითა და თანმიმდევრულობით.

თვითკონტროლი, უფრო ნეიტრალური იქნება, ვიდრე მოსამართლე, რომლისთვისაც უცნობია საკუთარი მიდრეკილებების შესახებ.

ზემოთ აღნიშნული სირთულის გათვალისწინებით, ეგრეთ წოდებული „ობიექტური“ ტესტი გვეკითხება, შეიძლება თუ არა მოსამართლე ჩაითვალოს მიუკერძოებლად გონიერი ადამიანის ან „ჩვეულებრივი მოქალაქის“ თვალში.²⁴⁶ საკმარისი არ არის, რომ განმცხადებელს მხოლოდ ეჭვი შეჰქონდეს სასამართლოს მიუკერძოებლობაში: მისი ინდივიდუალური გრძნობები არ შეიძლება იქცეს იმაზე გადამწყვეტ ფაქტორად ვიდრე თავად მოსამართლის ფაქტობრივი მიკერძოება, ვინაიდან ორივეს დამტკიცება შეუძლებელია. განმცხადებელმა უნდა წარუდგინოს სასამართლოს მიზეზები საკუთარი ეჭვების გასამართლებლად. ეს არის პრობლემის გადაჭრის პრაქტიკული და სწორი გზა, ვინაიდან ჯეროვან მნიშვნელობას ანიჭებს არა მხოლოდ განმცხადებელს, არამედ მდგომარეობას, რომელშიც ის იმყოფება.

ერთ-ერთი ავტორი მართებულად უსვამს ხაზს მართლმსაჯულების განხორციელებისას შთაბეჭდილების ელემენტს სახელმწიფოს მიმართ საყოველთაო ნდობის შენარჩუნებისთვის.²⁴⁷ მისი მნიშვნელობა სცილდება სასამართლოს მიერ *დელკურის (Delcourt)* საქმეში²⁴⁸ ციტირებულ პრინციპს, რომელიც ჩამოყალიბდა ლორდ ჰოვარდის მიერ საქმეში *R. სასექსის მოსამართლეების წინააღმდეგ, ex parte მაკკარტი (McCarthy)*: „არა მხოლოდ გარკვეული, არამედ ფუნდამენტური მნიშვნელობისაა ის, რომ სამართლიანობა არა მხოლოდ უნდა აღდგეს, არამედ თვალნათლივ და უსათუოდ უნდა ჩანდეს, რომ აღდგა“²⁴⁹.

სასამართლო ხშირად ამბობს, რომ „შთაბეჭდილებები შეიძლება გარკვეული მნიშვნელობის მატარებელი იყოს“²⁵⁰. უნდა აღინიშნოს, რომ სასამართლოს მიუკერძოებლობის შეფასებისას შთაბეჭდილება არ არის მხოლოდ ფასადი, არამედ რეალური პრობლემაა. მოსამართლე, რომელიც სრულიად მიუკერძოებელია, მაგრამ არ ტოვებს ასეთის შთაბეჭდილებას, არ არის მიუკერძოებელი მე-ნ მუხლის მიზნებიდან გამომდინარე. მეორე მხრივ, თუ მოსამართლე ტოვებს მიუკერძოებლობის შთაბეჭდილებას, მაგრამ სინამდვილეში მიკერძოებულია, ის ჩაითვლება მიუკერძოებლად სამართალწარმოების მიზნებისთვის, სანამ მისი მიკერძოების შესახებ არ გახდება ცნობილი.

შესაბამისად, რთულია დაეთანხმო ველტს, რომელიც თვლის, რომ *დელკურის (Delcourt)* საქმეში სასამართლომ შეზღუდა „ობიექტური“ ტესტის მოქმედების სფერო მისი მნიშვნელობის გაზვიადების წინააღმდეგ გაკეთებული გაფრთხილებით.²⁵¹ სინამდვილეში სასამართლომ განაცხადა შემდეგი: „... ეს მოსაზრებები ინვესტ ეჭვებს სადავო სისტემის [კერძოდ, საკასაციო სასამართლოს თათბირში გენერალური პროკურორის მონაწილეობის]

²⁴⁶ ბელილოსი (*Belilos*) შვეიცარიის წინააღმდეგ, §67. საქმეში პულარი (*Pullar*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ სასამართლომ გამოიყენა ტერმინი „ობიექტური დამკვირვებელი“. იხ. ფელდტი (1997) 59. ავტორი არ არის მართალი, როდესაც ამბობს, რომ უარი იქნა თქმული აღნიშნული მიდგომის გამოყენებაზე. ავტორი აკრიტიკებს მას როგორც ძალზე ზოგად მიდგომას. თუმცა მისი არგუმენტები არ არის დამაჯერებელი. თვით ძველი რომაელები ეყრდნობოდნენ ცნებას *bonus pater familias* (ოჯახის კეთილი თავი). როდესაც მოსამართლე იყენებს გონიერი ადამიანის, „ქუჩაში მყოფი ადამიანის“, ან „ჩვეულებრივი მოქალაქის“ ცნებას, ის ჩვეულებრივ გულისხმობს გულისხმობს, თავად როგორი მოსაზრება ან რეაქცია ექნებოდა.

²⁴⁷ ლუმანი (1975). იხ. აგრეთვე ტრექსელი (1997).

²⁴⁸ *დელკური (Delcourt)* ბელგიის წინააღმდეგ, §31, 35.

²⁴⁹ *R. სასექსის მოსამართლეების წინააღმდეგ, ex parte მაკკარტი (McCarthy)* (1924) 259.

²⁵⁰ იხ. მაგ: ჰაუსილდტი (*Hauschilde*) დანიის წინააღმდეგ, §48; თორგირ თორგირსონი (*Thorgeir Thorgeirson*) ისლანდიის წინააღმდეგ, §51; ინკალი (*Incal*) თურქეთის წინააღმდეგ, §71; პულარი (*Pullar*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §38.

²⁵¹ ფელდტი (1997) 58.

დამაკმაყოფილებელ ხასიათთან დაკავშირებით. თუმცა ისინი არ არის სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლების დარღვევის დადასტურების ტოლფასი²⁵². სასამართლოს ასეთი მიდგომა მიუღებელია. შემდგომმა პრეცედენტულმა სამართალმა მთლიანად უარი უთქვა მოსაზრებაზე, რომ შთაბეჭდილება „ადასტურებს“ სასამართლოს მიუკერძოებლობის არარსებობას. პირიქით, მისი გამოყენება ხდება ასეთი მტკიცებულების ნაცვლად. აქვე შეგვიძლია გავიხსენოთ *ბორგერის (Borgers)* საქმე, სადაც სასამართლომ საბოლოოდ უარყო ზემოთ მოყვანილი გადაწყვეტილება, თუმცა ფაქტების განსხვავების გზით შეეცადა ძველი პრეცედენტული სამართლის უწყვეტობის შთაბეჭდილების შენარჩუნებას.²⁵³

გ. მიუკერძოებლობის არარსებობა პირადი მიკერძოების გამო

სასამართლომ შეიძლება მხოლოდ ძალზე გამონაკლის შემთხვევებში განიხილოს სერიოზულად მოსამართლის პირადი მიკერძოების საკითხი. ის ზოგადად ცდილობს, თავიდან აიცილოს კონკრეტული ადამიანის პასუხისმგებლობის საკითხის დაყენება.²⁵⁴ სასამართლო ხელმძღვანელობს პრეზუმციით, რომ მოსამართლე მიუკერძოებელია და მოითხოვს ძალზე ძლიერი მტკიცებულების წარმოდგენას საპირისპიროს მტკიცებისთვის.²⁵⁵

განსაკუთრებით აღსანიშნავია სასამართლოს უარი სუბიექტური ტესტის საფუძველზე მოსამართლის მიკერძოების აღიარებაზე *რემლის (Remli)* საქმეში.²⁵⁶ განმცხადებელი, ალჟირული წარმოშობის მამაკაცი, გასამართლებული იქნა ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს მიერ. ერთ-ერთმა ნაფიცმა მსაჯულმა, როგორც ჩანს, შესვენებაზე განაცხადა: „გარდა ამისა, მე რასისტი ვარ“. ეს მოისმინა მესამე პირმა, რომლის წერილობითი მიმართვა წარედგინა მოსამართლეს განმცხადებლის დამცველის მიერ. მოსამართლემ უარი განაცხადა ფორმალურად ინციდენტის მხედველობაში მიღებაზე იმ მოტივით, რომ ის არ მომხდარა სასამართლოს თანდასწრებით. მოსამართლის მიკერძოების ასეთი ძლიერი ნიშნების არსებობის დროს სასამართლოს ალბათ ასეთი დასკვნა უნდა გამოეტანა: „უნდა ვივარაუდოთ, რომ მიკერძოებული მოსამართლის ანალოგიურ შემთხვევასთან გვაქვს საქმე. ერთ-ერთმა ნაფიცმა მსაჯულმა განაცხადა, რომ რასისტული შეხედულებები აქვს, ხოლო ბრალდებული განსხვავებული რასის წარმომადგენელია. მისი სიტყვების მნიშვნელობა უნდა განიმარტოს ისე, რომ ის მიკერძოებულია ბრალდებულის მიმართ“. მიუხედავად ამისა, სასამართლო არც კი შეეხო სუბიექტურ ტესტს. სანაცვლოდ, კომისიის მსგავსად, დაადგინა მე-6 მუხლის დარღვევა იმის გამო, რომ სასამართლომ უარი განაცხადა, ჯეროვნად შეესწავლა ნაფიცი მსაჯულის მიმართ გამოთქმული ბრალდებები: „კონვენციის მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტი ყველა ეროვნულ სასამართლოს ავალდებულებს, შეამოწმოს თავად წარმოადგენს თუ არა 'მიუკერძოებელ სასამართლოს' ... როდესაც ეს დავის საგანი ხდება იმ მოტივით, რომელიც თავიდანვე არ ტოვებს აშკარად უსაფუძვლო

²⁵² *დელკური (Delcourt)* ბელგიის წინააღმდეგ, §31.

²⁵³ *ბორგერის (Borgers)* ბელგიის წინააღმდეგ, §24.

²⁵⁴ სასამართლოს, როგორც ჩანს, გარკვეული სოლიდარობის გრძნობა გააჩნია ეროვნული მოსამართლეების მიმართ. ნაწილობრივ ამით შეიძლება აიხსნას საქმეში *ბარფოდი (Barfod)* დანიის წინააღმდეგ მიღებული გადაწყვეტილება. ეს საქმე შეეხებოდა ყურნალისტი დასჯას მოსამართლის კრიტიკისთვის, რომელიც ამავედროულად საჯარო მოხელე იყო. კომისიამ ათი ხმით ერთის წინააღმდეგ დაადგინა მე-10 მუხლის დარღვევა. სასამართლომ კი ექვსი ხმით ერთის წინააღმდეგ გადაწყვიტა, რომ კონვენციის დარღვევას ადგილი არ ჰქონია.

²⁵⁵ *პიერსაკი (Piersack)* ბელგიის წინააღმდეგ, §30; *დე კუბერი (De Cubber)* ბელგიის წინააღმდეგ, §25; *ლე კონტი (Le Compte)* და *დე მეიერი (De Meyere)* ბელგიის წინააღმდეგ, §58; *ჰაუშილდტი (Houschildt)* დანიის წინააღმდეგ, §47; *თორგეირ თორგეირსონი (Thorgeir Thorgeirson)* ისლანდიის წინააღმდეგ, §50; *კასტილო ალგარი (Castillo Algar)* ესპანეთის წინააღმდეგ, §44.

²⁵⁶ *რემლი (Remli)* საფრანგეთის წინააღმდეგ.

შთაბეჭდილებას²⁵⁷.

მსგავსი ვითარება იყო შექმნილი საქმეში *გრეგორი (Gregory) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*. ას წუთზე მეტი ხნის თათბირის შემდეგ მოსამართლეს გადაეცა წერილი ერთ-ერთი ნაფიცი მსაჯულისგან, სადაც ეწერა: „ნაფიცი მსაჯულები ავლენენ რასობრივ ქვეტექსტებს ...“ ამის შემდეგ მოსამართლემ მოიწვია ორივე მხარის წარმომადგენლები. დაცვის მხარეს დაჟინებით არ მოუთხოვია ნაფიცი მსაჯულების აცილება. შესაბამისად, მოსამართლე ნაფიცი მსაჯულებისადმი მკაცრი გაფრთხილებით შემოიფარგლა. სასამართლო მივიდა დასკვნამდე, რომ მოსამართლემ ყველაფერი გააკეთა იმ მოლოდინის ფარგლებში, რაც მის მიმართ არსებობდა და დაცვის უმნიშვნელო რეაქციასაც გაუსვა ხაზი. სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ ადგილი არ ჰქონია კონვენციის დარღვევას.²⁵⁸

საქმეში *სენდერი (Sander) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ* აზიური წარმომავლობის განმცხადებელს ბრალად ედებოდა თაღლითობა. ერთ-ერთმა ნაფიცმა მსაჯულმა შემდეგი წერილით მიმართა მოსამართლეს:

გადავწყვიტე, აღარ გაეჩუმდე. გარკვეული დროის მანძილზე, სასამართლო პროცესის მიმდინარეობისას, შეწუხებული ვიყავი, რომ ჩემი კოლეგა ნაფიცი მსაჯულები სერიოზულად არ ეკიდებოდნენ საკუთარი მოვალეობების შესრულებას. სულ მცირე ორი მათგანი ღიად აკეთებდა რასისტულ განცხადებებს და ვშიშობ, რომ ბრალდებულებს დამნაშავედ ცნობენ არა მტკიცებულებებზე დაყრდნობით, არამედ იმიტომ, რომ აზიელები არიან. შესაბამისად, ისინი ვერ მიიღებენ სამართლიან ვერდიქტს. გთხოვთ, მირჩიოთ რა შემოქმედება გააკეთო ასეთ ვითარებაში.

წერილის გაცნობის შემდეგ მოსამართლემ გააფრთხილა ნაფიცი მსაჯულები, ხოლო მეორე დღეს კიდევ ერთი წერილი მიიღო, რომელსაც ამჯერად ყველა ნაფიცი მსაჯული აწერდა ხელს:

ჩვენ, ქვემოთ ხელმომწერ ნაფიც მსაჯულებს, გვსურს, სასამართლო ოქმში შევიდეს ჩვენი პასუხი ერთ-ერთი მსაჯულის გუშინდელ წერილზე, რომელიც შესაძლო რასობრივ მიკერძოებაზე საუბრობდა:

1. კატეგორიულად ვუარყოფთ აღნიშნულ ბრალდებას.
2. ღრმად შეურაცხყოფილები ვართ ასეთი ბრალდებით.
3. გვინდა დავარწმუნოთ სასამართლო, რომ ვგეგმავთ ვერდიქტის გამოტანას მხოლოდ მტკიცებულებების საფუძველზე და რასობრივი მიკერძოების გარეშე.

გარდა ამისა, მოსამართლემ მიიღო წერილი, სადაც ერთ-ერთი ნაფიცი მსაჯული აღიარებდა, რომ რამდენჯერმე იხუმრა, რაც შეიძლებოდა არასწორად ყოფილიყო გაგებული რასისტული მიკერძოების გამოვლინებად. თავად ამას მკაცრად უარყოფდა. მოსამართლემ განაგრძო საქმის განხილვა და განმცხადებელი ცნობილი იქნა დამნაშავედ. ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ ეს საქმე განასხვავა *გრეგორის (Gregory) საქმისგან*. ის დიდი ნდობით არ მოეკიდა წერილს, სადაც უარყოფილი იყო რასობრივი მიკერძოების არსებობა და დაადგინა, რომ განმცხადებელს ჰქონდა საკმარისი საფუძველი, ეჭვი შეეტანა ნაფიც მსაჯულთა მიუკერძოებლობაში. შესაბამისად, ადგილი ჰქონდა კონვენციის დარღვევას.

მოსამართლე ლუკაიდისმა, თავის თანმხვედრ აზრში, განაცხადა, რომ სასამართლოს

²⁵⁷ *Ibid.*, §48.

²⁵⁸ *გრეგორი (Gregory) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §46.

სუბიექტური მიუკერძოებლობის არარსებობა უნდა დაედგინა. ეს მოსაზრება იმსახურებს სიმპათიას. არ არის გასაკვირი, რომ კონვენციის დარღვევის შესახებ გადაწყვეტილება მიღებული იქნა მცირე უმრავლესობით, ოთხი ხმით სამის წინააღმდეგ. ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით სასამართლოს წევრთა უმრავლესობის მოსაზრება საკმაოდ დამაჯერებელია. ამავე დროს, სასამართლოს პერსპექტივიდან გამომდინარე, არგუმენტი იმის შესახებ, რომ გარკვეული ეჭვების ბოლომდე გაქარწყლება შეუძლებელია ასევე იმსახურებს მხარდაჭერას. უმრავლესობის დასკვნით, „ბუნდოვანი დაპირებების ძიების სანაცვლოდ, რომ ნაფიცი მსაჯულები გვერდზე გადადებდნენ თავიანთ ცრურწმენებს, მოსამართლეს უფრო მკაცრი რეაგირება უნდა მოეხდინა და გადაეწყვიტა საქმე მხოლოდ მტკიცებულებების საფუძველზე.“²⁵⁹ თუმცა ეს განცხადებაც თავის მხრივ ბუნდოვანია და წარმოადგენს სასამართლოს მერყევი პოზიციის გამოვლინებას.

მოსამართლის პირადი მიკერძოების ძლიერ ნიშნებს ვხვდებით საქმეში *ფერანტელი (Ferrantelli)* და *სანტანჯელო (Santangelo)* იტალიის წინააღმდეგ.²⁶⁰ განმცხადებლები წარდგენენ იმ მოსამართლის წინაშე, რომელსაც წარსულში გასამართლებული ჰყავდა ერთ-ერთი ბრალდებული. განაჩენი შეიცავდა რამდენიმე მითითებას ადრე ჩადენილ დანაშაულში განმცხადებლების მონაწილეობის შესახებ. ისინი დახასიათებულნი იყვნენ, როგორც „დანაშაულის თანამონაწილენი“. ერთ-ერთი განმცხადებლის შესახებ ასევე აღნიშნული იყო, რომ ის პასუხისმგებელი იყო მკვლელობების ჩადენისთვის.²⁶¹ განმცხადებლებს არ გაუსაჩივრებიათ მოსამართლის პირადი მიკერძოება. ამიტომ სასამართლომ ობიექტური ტესტის საფუძველზე დაადგინა კონვენციის დარღვევა.

საქმე *კინგსლი (Kingsley)* *გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ* სამოქალაქო სამართალწარმოების კარგი მაგალითია, რომელიც უკავშირდება მოსამართლის პერსონალურ მიკერძოებას. განმცხადებელი იყო კაზინოს დირექტორი. ჩატარებული შემოწმების შედეგად კაზინოს საბჭომ გადაწყვიტა მისი გათავისუფლება იმ მოტივით, რომ ჯეროვნად ვერ ასრულებდა თავის ფუნქციას. განმცხადებელს სურდა ამ გადაწყვეტილების გასაჩივრება დამოუკიდებელი სასამართლოს წინაშე, თუმცა იძულებული იყო დაქვემდებარებოდა იმ კომისიის იურისდიქციას, რომელიც კაზინოს საბჭოს წევრებისგან შედგებოდა.²⁶²

საქმეში *კიპრიანუ (Kyprianou)* *კვიპროსის წინააღმდეგ* სასამართლომ პირველად აღიარა სუბიექტური მიუკერძოებლობის არარსებობა. განმცხადებელი იყო ადვოკატი რომელსაც სიტყვა შეაწყვეტინეს მონმის ჯვარედინი დაკითხვის დროს. ამას მისი აღშფოთება და მოსამართლეებთან კამათი მოჰყვა. მოსამართლეებმა თავი შეურაცხყოფილად იგრძნეს და განმცხადებელს მიუსაჯეს ხუთდღიანი პატიმრობა. ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ დაადგინა ობიექტური მიუკერძოებლობის არარსებობა მხოლოდ იმ ფაქტზე დაყრდნობით, რომ მოსამართლეებმა დასაჯეს ადამიანი მათი შეურაცხყოფისთვის.²⁶³ სასამართლომ აგრეთვე აღიარა, რომ ადგილი ჰქონდა გარკვეულ პიროვნულ მიკერძოებასაც.

²⁵⁹ *სენდერი (Sander)* *გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §34.

²⁶⁰ *ფერანტელი (Ferrantelli)* და *სანტანჯელო (Santangelo)* *იტალიის წინააღმდეგ*, §57.

²⁶¹ *Ibid.*, §59.

²⁶² *კინგსლი (Kingsley)* *გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*. საქმე დიდი პალატის იურისდიქციას გადაეცა, თუმცა მხოლოდ კონვენციის 41-ე მუხლის საფუძველზე სამართლიანი დაკმაყოფილების საკითხის გადასინჯვისთვის.

²⁶³ *კიპრიანუ (Kyprianou)* *კვიპროსის წინააღმდეგ*, §34. სასამართლომ ახსენა ლათინური გამონათქვამი „*nemo iudex in causa sua*“ და მოახდინა ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილების ციტირება საქმეში *ოფუტი (Offut)* *აშშ-ს წინააღმდეგ* (348 US 11. 75 S.Ct, §35). ძალზე რთულ საქმეში *კორელისი (Korellis)* *კვიპროსის წინააღმდეგ*, სადაც განმცხადებელი ამტკიცებდა, რომ მოსამართლე იყო მიკერძოებული მის საქმესთან დაკავშირებული სხვა საქმის განხილვაში მონაწილეობის გამო, კონვენციის დარღვევა არ იქნა აღმოჩენილი.

ეს ცხადი გახდა „განმცხადებლის ქცევაზე მოსამართლეთა თავშეუკავებელი რეაქციიდან, იმ სიჩქარიდან, რომლითაც [განმცხადებელი] გაასამართლეს სასამართლოს შეურაცხყოფის დანაშაულისთვის სხვა ალტერნატიული, ნაკლებად მკაცრი, ზომების გამოყენების გარეშე, როგორცაა გაფრთხილება, განმცხადებლის პროფესიული ორგანიზაციისთვის მიმართვა, მის მოსმენაზე უარი თქმა სანამ საკუთარ სიტყვებს უკან არ წაიღებდა ან სასამართლო დარბაზის დატოვების მოთხოვნა“ და გამოყენებული ფორმულირებიდან.²⁶⁴

დ. მიუკერძოებლობის არარსებობა ობიექტური ტესტის საფუძველზე

სასამართლომ რამდენჯერმე განმარტა „ობიექტური ტესტის“ მნიშვნელობა. მთავარი კითხვა, რომელსაც პასუხი უნდა გაეცეს არის, „რამდენად უზრუნველყო მოსამართლემ საკმარისი გარანტიების არსებობა, რომლებიც ... ნებისმიერ ლეგიტიმურ ეჭვს გამორიცხავდა [მის მიუკერძოებლობაში]“²⁶⁵. სასამართლოს მიუკერძოებლობის შთაბეჭდილების საკითხი განსაკუთრებით აქტუალურია იმ საქმეებში, სადაც ადგილი აქვს მოსამართლის მონაწილეობას სამართალწარმოების ადრეულ ეტაპზე. სასამართლო ძალზე იშვიათად მიუთითებს მოსამართლის ახლო კავშირზე ერთ-ერთ მხარესთან ან საპროცესო თავისებურებებზე, რომლებმაც შეიძლება ეჭვქვეშ დააყენოს მოსამართლის მიუკერძოებლობა.

1. მიუკერძოებლობის არარსებობა სამართალწარმოების ადრეულ ეტაპზე მოსამართლის მონაწილეობის გამო

ა. როგორც პროკურორი

პირველი საქმე, რომელშიც სასამართლომ დაადგინა დამოუკიდებელი და მიუკერძოებელი სასამართლოს უფლების დარღვევა იყო *პიერსაკი (Piersack) ბელგიის წინააღმდეგ*. განმცხადებელი მკვლელობისთვის იყო მსჯავრდებული, ხოლო მისი საქმის განმხილველ სასამართლოს თავმჯდომარეობდა პირი, რომელიც მოსამართლის თანამდებობაზე დანიშნუბამდე იყო სახელმწიფო პროკურორის უფროსი მოადგილე. სასამართლომ აღნიშნა, რომ უსამართლო იქნებოდა პროკურატურის თანამშრომლებისთვის ცხოვრების ბოლომდე მოსამართლის ფუნქციის შესრულების აკრძალვა. თუმცა, მოცემულ საქმეში მოსამართლე იმ პროკურორების ზემდგომი იყო, რომლებიც სასამართლოში გამოდიოდნენ და არსებობდა ნიშნები, რომ თავადაც ჰქონდა უშუალო მონაწილეობა მიღებული სამართალწარმოებაში. შესაბამისად, ეროვნული სასამართლო არ ტოვებდა მიუკერძოებელი ორგანოს შთაბეჭდილებას.²⁶⁶

სასამართლოს ასეთი გადაწყვეტილება არ არის გასაკვირი. ისტორიულად სისხლის სამართლის პროცესში ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი განვითარება ბრალდებისა და სასამართლო განხილვის ფუნქციების გამიჯვნას უკავშირდება, რომელიც გამოხატულებას ჰპოვებს პროკურატურის როგორც ცალკე სტრუქტურის ჩამოყალიბებაში. აბსოლუტურად მართებულია აღნიშნულ კონტექსტში ფრანსუა ტულკენსის მიერ ხელისუფლების დანაწილების პრინციპის გახსენება.²⁶⁷ პირადი დამოკიდებულების მიუხედავად, ბრალდებულის გადმოსახედიდან საბრალდებო ორგანო არის მეტოქე, მტრული დანესებულება. ობიექტურად გამართლებულია ასევე იმის ვარაუდი, რომ ბრალდებლის ფუნქციის შემსრულებელ პიროვნებას ჩამოყალიბებული ექნება კრიტიკული და შეიძლება ნეგატიური დამოკიდებულებაც კი ბრალდებულის მიმართ და ვერ შეძლებს იმავე

²⁶⁴ *კიპრიანუ (Kyprianou) კვიპროსის წინააღმდეგ*, §35.

²⁶⁵ *ინჯალი (Incal) თურქეთის წინააღმდეგ*, §65.

²⁶⁶ *პიერსაკი (Piersack) ბელგიის წინააღმდეგ*, §30, 31

²⁶⁷ ტულკენსი (1992) 41; იხ. აგრეთვე ფელდტი (1997) 140.

სამართალწარმოების მომდევნო ეტაპებზე ამგვარი განცდებისგან გათავისუფლებასა და სრული ნეიტრალიზების შენარჩუნებას.²⁶⁸

საქმე *ფინდლი (Findlay) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ* უკავშირდებოდა სამხედრო მართლმსაჯულების სისტემაში მნიშვნელოვანი ფუნქციების აკუმულირებას ერთი ადამიანის ხელში. კერძოდ, „მომწვევი ოფიცერი“ ერთდროულად წყვეტდა ბრალდების წარდგენის საკითხს და განსაზღვრავდა საქმის განმხილველ სამხედრო სასამართლოს. მის ფუნქციებში აგრეთვე შედიოდა სამხედრო სასამართლოს მოწვევა, მისი წევრების, დაცვისა და ბრალდების წარმომადგენლების დანიშვნა. გარდა ამისა, სამხედრო სასამართლოს ყველა წევრი თანამდებობრივად მას ექვემდებარებოდა და მათ მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებას თავადვე ამტკიცებდა. ცხადი იყო, რომ მოცემულ შემთხვევაში განმცხადებელს შეიძლება ჰქონოდა სრულიად საფუძვლიანი უნდობლობა სასამართლოს მიუკერძოებლობისადმი.²⁶⁹

სასამართლომ განიხილა რამდენიმე მსგავსი საქმე, რომლებიც სამხედრო ძალების სხვა სახეობებს შეეხებოდა.²⁷⁰ 1996 წელს ბრიტანეთში შეიცვალა კანონმდებლობა და *მორისის (Morris)* საქმეში სასამართლომ აღიარა, რომ იმ პრობლემების უმრავლესობა, რომლებმაც *ფინდლის (Findlay)* საქმეში გამოიწვიეს კონვენციის დარღვევა, მათ შორის „მომწვევი ოფიცრის“ განსაკუთრებული უფლებამოსილება, გამოსწორდა. თუმცა მოსამართლეებს კვლავ შეჰქონდათ ეჭვი სამხედრო სასამართლოს დამოუკიდებლობასა და მიუკერძოებლობაში: „არ არსებობდა გარე ზეწოლის საწინააღმდეგო საკმარისი გარანტიები იმ ორ მოსამართლესთან მიმართებაში, რომლებიც, მუდმივ თავმჯდომარესთან ერთად, შეადგენდნენ სამხედრო სასამართლოს. ამ ორ ოფიცერს, ორივე კაპიტანს, არ ჰქონდათ გავლილი იურიდიული მომზადება, მათზე ვრცელდებოდა სამხედრო დისციპლინა და დგებოდა საქმიანობის ანგარიშები, ისინი არ იყვნენ დაცულნი სამხედრო ზეწოლისგან არც ერთი სამართლებრივი აქტით“²⁷¹. სხვა სირთულე უკავშირდებოდა იმ ფაქტს, რომ ზემდგომ არასასამართლო ორგანოს, „ზედამხედველ ინსტანციას“ შეეძლო განაჩენის გაუქმება. სასამართლომ ერთხმად დადგინა კონვენციის დარღვევა.²⁷² თუმცა საქმეში *კუპერი (Cooper) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, რომელიც იმავე საკითხს შეეხებოდა, დიდმა პალატამ ასევე ერთხმად მიიღო საპირისპირო გადაწყვეტილება. მან აღნიშნა, რომ ფუნქციები მკაფიოდ იყო გამიჯნული. უმაღლესი სამხედრო ხელმძღვანელობა საქმეს გადასცემდა პროკურატურის ორგანოს, რომელიც ერთპიროვნულად წყვეტდა ბრალდებულის სამხედრო სასამართლოს წინაშე წარდგენის საკითხს.²⁷³ სასამართლომ არ ჩათვალა გადამწყვეტად ის ფაქტი, რომ სამხედრო მოსამართლეებს არ ჰქონდათ გავლილი იურიდიული მომზადება, რადგან ისინი სარგებლობდნენ „მოსამართლე ადვოკატის“ ინსტრუქციებითა და რჩევებით, იღებდნენ ინსტრუქტაჟს სამხედრო სასამართლოს ადმინისტრაციული განყოფილებიდან და მათ მიერ სასამართლო უფლებამოსილების

²⁶⁸ ეს იყო გადამწყვეტი არგუმენტი საქმეში *ბორგერსი (Borgers) ბელგიის წინააღმდეგ*, §26.

²⁶⁹ *ფინდლი (Findlay) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §74-80. აღნიშნული პრეცედენტი სასამართლომ დაადასტურა შემდეგ საქმეებში: *უილკინსონი (Wilkinson)* და *ალენი (Allen) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*; *კოინი (Coyne) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*; *მილსი (Mills) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*; *ტომფსონი (Thompson) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*.

²⁷⁰ მაგ: *კეიბლი (Cable)* და *სხვები გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ* უკავშირდებოდა საჰაერო ძალებს..

²⁷¹ *კუპერი (Cooper) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*. მოსამართლე კოსტას მიერ გაკეთებული შეჯამება თავის განსხვავებულ აზრში

²⁷² *მორისი (Morris) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §59-77.

²⁷³ *კუპერი (Cooper) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (GC)*, § 112.

განხორციელებაზე არ დგებოდა ანგარიში.²⁷⁴ „ზედამხედველ ინსტაციასთან“ დაკავშირებით დიდმა პალატამ აღნიშნა, რომ საბოლოო გადაწყვეტილების მიღება სამხედრო სააპელაციო სასამართლოს კომპეტენციაში შედიოდა.²⁷⁵

დიდმა პალატამ აგრეთვე განიხილა საკითხი, შეიძლებოდა თუ არა საზღვაო ძალების სამხედრო სასამართლო ჩათვლილიყო დამოუკიდებლად და მიუკერძოებლად.²⁷⁶ მისი პასუხი იყო უარყოფითი, ვინაიდან „მოსამართლე ადვოკატი“ არ იყო სამოქალაქო პირი და სამხედრო ხელმძღვანელობისადმი ანგარიშგების სისტემის გათვალისწინებით არ შეიძლებოდა ჩათვლილიყო სრულიად დამოუკიდებლად.²⁷⁷

საქმევერნერი (*Werner*) პოლონეთის წინააღმდეგ სამოქალაქო სამართალწარმოებასთან შესაძლო პარალელის ილუსტრირებაა. ამ საქმეში მოსამართლემ თავისივე სასამართლოს მიმართა განმცხადებლისთვის გაკოტრების საქმისწარმოებაში ლიკვიდატორის უფლებამოსილების ჩამორთმევის შუამდგომლობით. ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებით, არსებობდა ამ შუამდგომლობაზე გადაწყვეტილების მიღების დროს სასამართლოს მიუკერძოებლობაში ეჭვის შეტანის ობიექტური საფუძვლები,²⁷⁸ თუმცა იგივე დასკვნის გამოტანა შეიძლებოდა სუბიექტური ასპექტის საფუძველზე.²⁷⁹

ბ. როგორც პოლიციის თანამშრომელი

საქმეში ჯონ კრისტინსონი (*John Kristinson*) ისლანდიის წინააღმდეგ განიხილვის საგანი იყო გამარტივებული სამართალწარმოების ისლანდიური სისტემა. პოლიციის უფროსის მოადგილის კომპეტენციაში შედიოდა წვრილმან დანაშაულებთან დაკავშირებული საკითხები. ის აგრეთვე ასრულებდა სისხლის სამართლის მოსამართლის ფუნქციას. კომისია მივიდა დასკვნამდე, რომ პოლიციის ხსენებული წევრი ვერ უზრუნველყოფდა მიუკერძოებლობის საკმარის გარანტიებს სასამართლო ფუნქციების განხორციელებისას.²⁸⁰ ისლანდიის მთავრობამ გაიზიარა კომისიის არგუმენტები და სასამართლოს წინაშე საქმის განხილვა შეწყდა მხარეებს შორის მორიგებით.²⁸¹

გ. როგორც გამომძიებელი

საქმე დე კუბერი (*De Cubber*) ბელგიის წინააღმდეგ შეეხებოდა პირს, რომელმაც ერთსა და იმავე საქმეში შეასრულა გამომძიებელი მოსამართლისა და საქმის არსებითად განმხილველი მოსამართლის ფუნქციები. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო მივიდა დასკვნამდე, რომ ეს ეწინააღმდეგებოდა მიუკერძოებლობის ობიექტურ მოთხოვნას. სასამართლოს გადაწყვეტილება შემდეგ არგუმენტებს ემყარებოდა:

- ბელგიის კანონმდებლობის მიხედვით, გამომძიებელი მოსამართლე მიეკუთვნებოდა „კრიმინალურ საგამომძიებო პოლიციას“ და მოქმედებდა გენერალური პროკურორის ზოგადი ზედამხედველობის ქვეშ.

²⁷⁴ *Ibid.*, § 123-25. დიდმა პალატამ სწორად შენიშნა, რომ სამოქალაქო სამართალწარმოებაში არ იყო უჩვეულო ისეთი მოსამართლეების ყოლა, რომლებსაც არ ჰქონდათ გავლილი იურიდიული მომზადება.

²⁷⁵ *Ibid.*, § 131.

²⁷⁶ ვრივისი (*Grievies*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (*GC*); იხ. აგრეთვე სმიტი (*Smith*) და ფორდი (*Ford*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, § 25; მური (*Moore*) და გორდონი (*Gordon*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, § 24; *GK* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ; ლე პეტი (*Le Petit*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ.

²⁷⁷ ვრივისი (*Grievies*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (*GC*), § 87-90.

²⁷⁸ ვერნერი (*Werner*) პოლონეთის წინააღმდეგ, § 44.

²⁷⁹ *Ibid.*, § 41.

²⁸⁰ ჯონ კრისტინსონი (*John Kristinson*) ისლანდიის წინააღმდეგ, განაცხადი 12170/86, § 57.

²⁸¹ მორიგებით დასრულდა სხვა მსგავსი საქმეც: სვერისონი (*Sverrisson*) ისლანდიის წინააღმდეგ, განაცხადი 13291/87.

- წინასწარი გამოძიების საიდუმლო, ინკვიზიციური ხასიათი.
- მოსამართლემ გასცა განმცხადებლის დაკავების ბრძანება და მრავალჯერ დაკითხა ის გამოძიების მსვლელობისას.
- მოსამართლე კარგად იცნობდა საქმის მასალებს, რაც მას უპირატესობას ანიჭებდა სხვა მოსამართლეებთან შედარებით და აძლევდა მნიშვნელოვანი გავლენის მოხდენის შესაძლებლობას სასამართლო განხილვის შედეგზე.
- მოსამართლეს შესაძლოა უკვე წინასწარ ჰქონდა ჩამოყალიბებული მოსაზრება განმცხადებლის ბრალეულობაზე.
- ის ფაქტი, რომ სასამართლოს განხილვის საგანი შეიძლება გამხდარიყო „გამომძიებელი მოსამართლის მიერ გატარებული ღონისძიებებისა და გაცემული ბრძანებების კანონიერება“.
- წესი, რომლის მიხედვით მოსამართლეს ეკრძალებოდა სასამართლოს თავმჯდომარეობა იმ საქმეში, სადაც ის აგრეთვე გამომძიებელი მოსამართლის ფუნქციას ასრულებდა, რაც მიუკერძოებლობის (როგორც მინიმუმ მიუკერძოებლობის შთაბეჭდილების) საკითხზე ბელგიელი კანონმდებლების ზრუნვის მანიშნებელი იყო.²⁸²

სასამართლომ სწორი გადაწყვეტილება მიიღო, თუმცა მისი არგუმენტაცია არ არის დამაკმაყოფილებელი. კერძოდ, კრიტიკას იმსახურებს გამოყენებული არგუმენტების სიმრავლე. მოცემულ საქმეში გამომძიებელი მოსამართლის როლზე საუბრისას შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ დეტექტივი. მისი მიზანია სიმართლის დადგენა, რომლის დამალვასაც ბრალდებული ცდილობს. ბრალდებული გრძნობს, რომ გამომძიებელი მოსამართლე კვალში უდგას და მისგან თავის დაღწევას ცდილობს. მან შეიძლება აგრეთვე აღმოაჩინოს, რომ რბოლა არც ისე სამართლიანია. სინამდვილეში გამომძიებელი მოსამართლე უფლებამოსილია, გამოიყენოს მრავალი იძულების ღონისძიება, რომელთაგან ყველაზე მძლავრი ბრალდებულის თავისუფლების შეზღუდვაა. ასეთ ვითარებაში რთული წარმოსადგენია, რომ ბრალდებულის მიერ გამომძიებელი მოსამართლე არ იყოს აღქმული მონინააღმდეგედ. ასეთი წარმოდგენა უბრალოდ არ ქრება, როდესაც ბრალდებული იმავე პირის, ამჯერად როგორც მოსამართლის, წინაშე აღმოჩნდება სასამართლო პროცესზე. შესაძლებელია, რომ შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობის მიხედვით, გამომძიებელი მოსამართლე მიუკერძოებელ მოხელედ ითვლებოდეს და კანონის საფუძველზე დაცვის მხარის სასარგებლო გარემოებების გამოძიების ვალდებულებაც ეკისრებოდა.²⁸³ თუმცა შეუძლებელია მსგავსი აბსტრაქტული დებულებებით ფსიქოლოგიური რეალობის უარყოფა, რომელიც გადამწყვეტი ფაქტორი უნდა იყო მოცემულ კონტექსტში. შესაბამისად, სამართლიანია იმის თქმა, რომ მოსამართლესთან მიმართებაში გამოძიების უფლებამოსილება ყოველთვის ინვესს მიკერძოების შთაბეჭდილებას. ეს დასკვნა არსებითად დადასტურდა საქმეში *ტიერსი (Tierce)* და *სხვები სან მარინოს წინააღმდეგ*.²⁸⁴

ეს მოსაზრება არა მხოლოდ ბელგიის საკასაციო სასამართლომ აღიარა სწორად საკუთარ პრეცედენტულ სამართალში შესაბამისი ცვლილებების შეტანით,²⁸⁵ არამედ შვეიცარიის ფედერალურმა ტრიბუნალმაც, რომელიც ადრე კანონიერად თვლიდა

²⁸² *დე კუბერი (De Cubber) ბელგიის წინააღმდეგ*, §29.

²⁸³ ამის მაგალითია შვეიცარიის სისხლის სამართლის პროცესი, რამაც ერთ-ერთი ფედერალური მოსამართლის მხრიდან სასამართლოს აღნიშნული გადაწყვეტილების კრიტიკა გამოიწვია. იხ. შპიულერი (1990) 328.

²⁸⁴ *ტიერსი (Tierce) და სხვები სან მარინოს წინააღმდეგ*, §78.

²⁸⁵ ფელდტი (1997) 81.

კუმულატიური ფუნქციების არსებობას.²⁸⁶ ამ უკანასკნელმა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიდგომას მიაჩნჯა უპირატესობა *დე კუბერის (De Cubber)* გადაწყვეტილების შემდეგ.²⁸⁷

საქმეში *პფაიფერი (Pfeifer)* და *პლანკლი (Plankl)* ავსტრიის წინააღმდეგ დადასტურდა *დე კუბერის (De Cubber)* საქმეში მიღებული გადაწყვეტილება. თუმცა პირველი საქმე ორი ელემენტით განსხვავდებოდა მეორისგან. პირველი, შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობა კრძალავდა ყოფილი გამომძიებელი მოსამართლის მიერ საქმის არსებითად განმხილველი მოსამართლის ფუნქციის შესრულებას. შესაბამისად, სასამართლოს არ დასჭირდა შესაბამისი პირების მიერ წინასასამართლო ეტაპზე განხორციელებული ქმედებების შემოწმება, ვინაიდან თვით კანონს შეჰქონდა ეჭვი მათ მიუკერძოებლობაში. ამ საქმეში „საჩივრები 'მიუკერძოებელი' სასამართლოს არარსებობისა და 'კანონის საფუძველზე' შექმნილი სასამართლოს არარსებობის შესახებ არსებითად ემთხვეოდა ერთმანეთს“²⁸⁸.

ანალოგიური პრობლემის წინაშე დადგა სასამართლო საქმეში *ბულუტი (Bulut)* ავსტრიის წინააღმდეგ, სადაც დაცვამ ნათლად განაცხადა უარი მოსამართლის მიკერძოებულობის გასაჩივრებაზე. მიუხედავად ამისა, სასამართლომ მაინც განიხილა მიუკერძოებლობის საკითხი. ვინაიდან გამოძიების პროცესში მოსამართლის როლი შემოიფარგლებოდა მხოლოდ ორი მონმის დაკითხვით, სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ, ობიექტური ტესტის საფუძველზე, ადგილი არ ჰქონდა კონვენციის დარღვევას.²⁸⁹

საქმეში *ფეი (Fey)* ავსტრიის წინააღმდეგ განმცხადებელი გასამართლებულ იქნა რაიონული სასამართლოს მოსამართლის მიერ ერთპიროვნულად. ამავე მოსამართლის მიერ განხორციელდა რამდენიმე საგამოძიებო მოქმედება, მათ შორის ინფორმაციის ტელეფონით შეგროვება და მსხვერპლის დაკითხვა. თქვესმეტი ხმით სამის წინააღმდეგ, კომისია მივიდა დასკვნამდე, რომ ადგილი ჰქონდა კონვენციის დარღვევას. თუმცა, შვიდი ხმით ორის წინააღმდეგ, სასამართლომ საპირისპირო გადაწყვეტილება მიიღო.²⁹⁰ სასამართლოს არგუმენტაცია *დე კუბერის (De Cubber)* საქმეში გამოყენებული მიდგომის მსგავსია. ის მოიცავს სამართალწარმოების წინასასამართლო ეტაპზე მოსამართლის ფუნქციის დეტალურ ანალიზს: „მნიშვნელობა ენიჭება მოსამართლის მიერ განხორციელებული წინასასამართლო მოქმედებების მოცულობასა და ხასიათს“²⁹¹. კერძოდ, ამ საქმეში სასამართლომ მხედველობაში მიიღო შემდეგი გარემოებები:

- წინასწარი გამოძიება ფორმალურად უკვე დასრულებული იყო.²⁹²
- მოსამართლემ მართლა დაკითხა მსხვერპლი, თუმცა მხოლოდ გამოძიებელი მოსამართლისგან მიღებული თხოვნისა და მის მიერვე მითითებული კითხვების საფუძველზე.
- მოსამართლის ფუნქცია არ იყო საქმის არსებითი გარემოებების გამოძიება.

²⁸⁶ BGE 104 Ia 271 ff., 275.

²⁸⁷ BGE 112 Ia 297.

²⁸⁸ *პფაიფერი (Pfeifer)* და *პლანკლი (Plankl)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §36. ამ საქმეში მთავარი კითხვა იყო, რამდენად კანონიერად განაცხადა განმცხადებელმა უარი დამოუკიდებელი და მიუკერძოებელი სასამართლოს უფლებაზე. სასამართლოს პასუხი იყო უარყოფითი, ვინაიდან მან ეს გააკეთა ციხის საკანში მოსამართლის ვიზიტის დროს, სადაც მისი დამცველი არ იმყოფებოდა.

²⁸⁹ *ბულუტი (Bulut)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §29.

²⁹⁰ *ფეი (Fey)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §23.

²⁹¹ *Ibid.*, §30.

²⁹² უნდა აღინიშნოს, რომ ამ საქმეში მოსამართლის მიერ ჩატარებული გამოძიება სპეციალური სამართალწარმოება იყო, რომელსაც არ ახორციელებს გამოძიებელი მოსამართლე. შესაბამისად, არ განიხილებოდა შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობის დარღვევის საკითხი, როგორც ეს მოხდა *პფაიფერის (Pfeifer)* და *პლანკლის (Plankl)* საქმეში.

- საქმის მასალებიდან არ ჩანდა მის მიერ ამ ფუნქციის შესრულება.
- მსხვერპლის დაკითხვის დროს არ იგეგმებოდა მის მიერ საქმის განხილვა სასამართლოში.
- “გარკვეული წინასასამართლო მოქმედებების” განხორციელების მიუხედავად ისინი „მოსამზადებელი ხასიათის იყო და მიზნად ისახავდა საქმის მასალების შევსებას სასამართლო განხილვამდე“.
- სასამართლოსთვის საქმის მასალების შეგროვებით მას არ გამოუვლენია განმცხადებლის შესაძლო ბრალეულობის რწმენა – ეს ქმედება არ შეიძლება გათანაბრებული იქნეს „სასამართლოსთვის ბრალდებულის საქმის გადაცემის ფორმალურ გადაწყვეტილებასთან“.
- მოსამართლემ განმცხადებელი პირველად სასამართლო პროცესზე იხილა და შესაბამისად, „მხოლოდ ამ ეტაპზე ჰქონდა მის ბრალეულობაზე საკუთარი აზრის ჩამოყალიბების შესაძლებლობა“.
- მოსამართლემ გაამართლა განმცხადებელი ბრალდების ორი ეპიზოდიდან ერთ-ერთში.²⁹³

ამის შემდეგ სასამართლომ შეაჯამა ზემოთ მოყვანილი არგუმენტები: „შესაბამისად, რაიონული სასამართლოს მოსამართლის მიერ განხორციელებული წინასასამართლო მოქმედებების მოცულობა და ხასიათი აშკარად განსხვავდება იმათგან, რომლებსაც ვხვდებით ზემოთ მოყვანილ *დე კუბერის (De Cubber)* საქმეში“²⁹⁴.

ფეის (Fey) საქმეში მიღებული გადაწყვეტილება ბევრის მიერ განიმარტა, როგორც პრეცედენტული სამართლის მოდიფიცირება და იმ საქმეებში მიუკერძოებლობისადმი ნაკლებად მკაცრი მიდგომის გამოყენება, სადაც სამართალწარმოების ადრეულ ეტაპზე მოსამართლე განსხვავებულ როლში გვევლინება.²⁹⁵ სინამდვილეში სასამართლოს არ შეუცვლია თავისი იურისპრუდენცია, არამედ *დე კუბერის (De Cubber)* საქმეში გამოყენებულ მიდგომას მისდია. კრიტიკას იმსახურებს არა მხოლოდ შედეგი, არამედ სასამართლოს მიერ გამოყენებული არგუმენტაცია. მკაფიო კრიტერიუმების განსაზღვრის ნაცვლად, რომლებიც სახელმძღვანელო ფუნქციას შეასრულებდა და პრეცედენტულ სამართალს უფრო პროგნოზირებადს გახდიდა, სასამართლოს გადაწყვეტილება ჩამოთვლის სისხლის სამართალწარმოებასთან დაკავშირებულ ძალიან ბევრ დეტალს. გარდა ამისა, ზოგიერთი დეტალი სულაც არ გამოდგება დამაჯერებელ არგუმენტად, მაგალითად ის ფაქტი, რომ მოსამართლემ გაამართლა განმცხადებელი ბრალდების ორი ეპიზოდიდან ერთ-ერთში. სასამართლოს მიერ აქცენტის გაკეთება კონკრეტულ საქმეში არსებულ გარემოებებზე წარმოადგენს მის მიერ ნებისმიერი ზოგადი პრინციპის თითქმის ფობიურ უარყოფას. ეს კი განსაკუთრებით არადადამაკმაყოფილებელია ისეთ სფეროში როგორცაა სისხლის სამართლის პროცესი, სადაც ნათელი წესები თავისთავად ასრულებს გარანტიების ფუნქციას.

დაბოლოს, ამავე კონტექსტში უნდა აღინიშნოს *ნორტიერის (Nortier)* საქმის შესახებ, სადაც არასრულწლოვანთა საქმეების მოსამართლემ განახორციელა გამომძიებელი მოსამართლის ფუნქციები შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობის შესაბამისად.²⁹⁶

²⁹³ *ფეი (Fey) ავსტრიის წინააღმდეგ*, §31-4.

²⁹⁴ *Ibid.*, §35.

²⁹⁵ ფელდტი (1997) 87; იხ. აგრეთვე მოსამართლე შპილმანის განსხვავებული აზრი.

²⁹⁶ ამ საქმეში სასამართლომ თავი აარიდა ძალზე რთული საკითხის გადაწყვეტას: მე-6 მუხლის გამოყენება არასრულწლოვნებთან დაკავშირებულ სამართალწარმოებაში. წესი, რომლის მიხედვით ერთი და იგივე პირი ასრულებს გამომძიებელი მაგისტრატისა და საქმის არსებითად განმხილველი მოსამართლის ფუნქციებს მიზნად ისახავს ახალგაზრდა დამნაშავეების მიმართ ზედმეტად

სასამართლომ შეისწავლა საქმის დეტალები და დაადგინა, რომ მოსამართლემ მიიღო წინასასამართლო გადაწყვეტილებები „წინასწარ პატიმრობასთან დაკავშირებით“ და დააკმაყოფილა „ბრალდების მოთხოვნა განმცხადებლის ფსიქიატრიული შემოწმების შესახებ, რომელიც არ იქნა გაპროტესტებული ამ უკანასკნელის მიერ. მას არ განუხორციელებია გამოძიებელი მოსამართლის სხვა არც ერთი უფლებამოსილება“. შესაბამისად, ადგილი არ ჰქონია მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტის დარღვევას.²⁹⁷

დ. როგორც საბრალდებო დასკვნის მომზადებაზე პასუხისმგებელი ორგანოს წევრი

საქმეში ბენ იაკუბი (*Ben Yaacoub*) ბელგიის წინააღმდეგ განმცხადებელი ქურდობისთვის იქნა მსჯავრდებული. საქმის განმხილველი სასამართლოს თავმჯდომარე გარკვეული დროით ადრე სათათბირო პალატაში (*Chambre du conseil*) ასრულებდა მოსამართლის ფუნქციებს. მას არა მხოლოდ განმცხადებლის დაკავების ბრძანება ჰქონდა გაცემული, არამედ მისი გადაწყვეტილებით გახანგრძლივდა განმცხადებლის წინასწარი პატიმრობის ვადა და საქმე გადაეცა სასამართლოს განსახილველად. კომისიამ გადაწვინა, რომ განმცხადებელს ჰქონდა საკმარისი საფუძველი, ეჭვი შეეტანა აღნიშნული მოსამართლის მიუკერძოებლობაში. გადაწყვეტილების მიღებისას კომისიამ დიდი მნიშვნელობა მიანიჭა მოსამართლის იმ გადაწყვეტილებას, რომლითაც განმცხადებელს უარი ეთქვა გათავისუფლებაზე, ვინაიდან მისი „ბრალის დამადასტურებელი საკმარისი მტკიცებულება არსებობდა“²⁹⁸. გარდა ამისა, საქმის სასამართლოსთვის გადაცემისას მას უნდა გადაეწვინა არსებობდა თუ არა განმცხადებლის ბრალის დამადასტურებელი „არსებითი მტკიცებულებები“, რაც არ იყო შორს იმის თქმისგან, რომ მისი ბრალი დამტკიცებული იყო.²⁹⁹ როგორც ჩანს, კომისიის არგუმენტები დამაჯერებელი აღმოჩნდა საფრანგეთის საკასაციო სასამართლოსთვის, რომელმაც შესაბამისი ცვლილებები შეიტანა თავის პრაქტიკაში და სასამართლოს წინაშე საქმის განხილვა შეწყდა მხარეებს შორის მორიგებით.³⁰⁰

ანალოგიურ საქმეში სარაივა დი კარვალიო (*Saraivo de Carvalho*) პორტუგალიის წინააღმდეგ, რომელიც რამდენიმე წლის შემდეგ იქნა განხილული, სასამართლომ კონვენციის მე-6 მუხლის დარღვევა ვერ აღმოაჩინა. მოსამართლე სალვადომ მიიღო გადაწყვეტილება სასამართლოსთვის საქმის გადაცემის შესახებ (*despacho de pronúncia*). პორტუგალიის საკონსტიტუციო სასამართლოს განმარტებით, ეს გადაწყვეტილება „ემსახურებოდა მხოლოდ შესაძლო ბრალეულობის დადასტურებას, რათა თავიდან ყოფილიყო აცილებული სასამართლო განხილვა *prima facie* მტკიცებულებების არარსებობისას. შესაბამისად, ეს იყო გადაწყვეტილება საბრალდებო დასკვნის მიზანშეწონილობის შესახებ და არ იწვევდა მოსამართლის მიკერძოებას საქმის არსებითად განხილვისას“³⁰¹.

სასამართლომ თავის ჩვეულ მეთოდს მიმართა და დეტალურად განიხილა მოსამართლის ქმედებები წინასასამართლო ეტაპზე. კერძოდ, სასამართლომ აღნიშნა, რომ:

ფორმალური და ინსტიტუციური მიდგომის გამოყენების თავიდან აცილებას. ამ შემთხვევაში ფსიქოლოგიური და პედაგოგიური ხასიათის ელემენტები კომბინირებულია სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლების მოთხოვნებთან. კვლავ ღიად რჩება კითხვა, რამდენად მისაღებია ასეთი განსხვავება. საქმეში *T* და *V* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ მე-6 მუხლის გამოყენება არ იყო დავის საგანი. ამ საქმეში ბავშვების მიმართ გამოიყენეს ზრდასრულთათვის დადგენილი წესები, რაც წარმოადგენდა მე-6 მუხლის დარღვევას.

²⁹⁷ ნორტიერი (*Nortier*) ნიდერლანდების წინააღმდეგ, § 34, 37.

²⁹⁸ ბენ იაკუბი (*Ben Yaacoub*) ბელგიის წინააღმდეგ, განაცხადი 9976/82.

²⁹⁹ *Ibid.*, § 109.

³⁰⁰ იხ. ბენ იაკუბი (*Ben Yaacoub*) ბელგიის წინააღმდეგ, § 15; ფელდტი (1997) 115.

³⁰¹ სარაივა დი კარვალიო (*Saraivo de Carvalho*) პორტუგალიის წინააღმდეგ, § 20.

- მოსამართლემ ვერ აღმოაჩინა რაიმე ხარვეზი წინასწარ გამოძიებაში ან „სხვა ნებისმიერი დაბრკოლება სასამართლოს მიერ საქმის არსებითად განხილვისთვის“.
- იმავე საქმეში ოთხ სხვა ბრალდებულთან დაკავშირებით მოსამართლემ გადაწყვეტა, რომ „არ არსებობდა მათი შესაძლო ბრალეულობის სარწმუნო შეფასებისთვის საკმარისი მტკიცებულებები“.
- მან აღიარა განმცხადებლისა და იმავე საქმეში სხვა ბრალდებულების მიმართ წარდგენილი ბრალდების სამართლიანობა.
- მან გასცა ბრალდებულის პატიმრობის ვადის გაგრძელების ბრძანება.³⁰²

სასამართლომ აგრეთვე მხედველობაში მიიღო შემდეგი გარემოებები:

- საკითხები, რომლებიც მოსამართლემ განიხილა წინასასამართლო ეტაპზე არ გამხდარა „გადამწყვეტი მის მიერ საბოლოო გადაწყვეტილების მიღებისას“.
- იმავე საქმეში რამდენიმე ბრალდებული იქნა გამართლებული.
- განმცხადებელმა არ გაასაჩივრა გადაწყვეტილება საქმის სასამართლოსთვის გადაცემის შესახებ.
- „ხელმისაწვდომი მტკიცებულებების წინასწარი შეფასება არ შეიძლებოდა ჩათვლილიყო ბრალის ფორმალურ აღიარებად“³⁰³.

ამ შემთხვევაშიც სასამართლოს მიერ მოყვანილი არგუმენტებიდან ყველა ვერ ჩაითვლება დამაჯერებლად. პირველ არგუმენტზე შეიძლება ითქვას, რომ სხვა მოსამართლეს, რომელსაც არ მიუღია მონაწილეობა წინასასამართლო გამოძიებაში, შეეძლო ხარვეზების აღმოჩენა. ბოლოს ხსენებული გარემოება კი ალბათ ყველაზე საკამათოა. არც ერთ საქმეში, სადაც სასამართლომ საფუძვლიანად ცნო განმცხადებლის ეჭვები სასამართლოს მიუკერძოებლობაში, არ მომხდარა ბრალის ფორმალური აღიარება. აღნიშნულ საქმეებში არც წინასასამართლო ეტაპზე განუხილავთ მოსამართლეებს საბოლოო გადაწყვეტილების მიღებისთვის გადამწყვეტი საკითხები.

აღნიშნული გადაწყვეტილება გაკრიტიკებული იქნა ლორან სერმეს მიერ.³⁰⁴ ის რთულად თავსებადია *ბენ იაკუბის (Ben Yaacoub)* საქმესთან. თუმცა არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ამ უკანასკნელში მხოლოდ კომისიის ანგარიშთან გვაქვს საქმე და სასამართლოს საქმე არსებითად არ განუხილავს. *ბულუტის (Bulut)* საქმეში სასამართლომ ხაზი გაუსვა იმ ფაქტს, რომ მოსამართლე არ იყო „პასუხისმგებელი ... საქმის სასამართლოსთვის გადაცემის შესახებ გადაწყვეტილების მიღებაზე“³⁰⁵. *სარაივა დი კარვალიოს (Saraivo de Carvalho)* საქმეში კი ეს გადაწყვეტილება მოსამართლის მიერ იქნა მიღებული. ამკარაა, რომ სასამართლოს იურისპრუდენცია წინააღმდეგობრივი ხასიათისაა. ამის მიზეზი შეიძლება იყოს სასამართლოს მიერ გამოყენებული მეთოდოლოგია, რომელიც ფოკუსირებულია სამართალწარმოების დეტალებზე მკაფიო პრინციპების განსაზღვრის ნაცვლად. ბოლოს უნდა აღინიშნოს, რომ სასამართლომ დაადგინა კონვენციის დარღვევა *კასტილო ალგარის (Castillo Algar)* საქმეში, სადაც მოსამართლეებს მონაწილეობა ჰქონდათ მიღებული საქმის სასამართლოსთვის გადაცემის წინააღმდეგ განმცხადებლის საჩივრის განხილვაში.³⁰⁶

³⁰² *Ibid.*, § 36.

³⁰³ *Ibid.*, § 37.

³⁰⁴ სერმე (1994) 262: „un nivellement par le bas“.

³⁰⁵ *ბულუტი (Bulut) ავსტრიის წინააღმდეგ*, § 34.

³⁰⁶ *კასტილო ალგარი (Castillo Algar) ესპანეთის წინააღმდეგ*, § 46.

ე. როგორც ბრალდებულის პატიმრობის შესახებ გადაწყვეტილების მიმღები

სასამართლო მიერ განხილული რამდენიმე საქმე უკავშირდება მოსამართლეებს, რომლებმაც მიიღეს გადაწყვეტილებები ბრალდებულის წინასწარ პატიმრობასთან დაკავშირებით. რასაკვირველია ყველა ეს გადაწყვეტილება ეხებოდა დაპატიმრების ბრძანების გაცემას ან პატიმრობის ვადის გაგრძელებას. პირველი ასეთი საქმე იყო *ჰაუსჰილდტი (Hauschildt)* დანიის წინააღმდეგ, სადაც სასამართლომ, რომელმაც გაასამართლა განმცხადებელი, ასევე რამდენჯერმე უარყო მისი თხოვნა წინასწარი პატიმრობის ნაცვლად გირაოს ან სხვა ღონისძიების გამოყენების შესახებ. კომისიამ განაცხადა, რომ აღნიშნულ ფაქტს გავლენა არ მოუხდენია სასამართლოს მიუკერძოებლობაზე, თუმცა ევროპული სასამართლო საპირისპირო დასკვნამდე მივიდა. ამის მიზეზი იყო საქმისთვის დამახასიათებელი სპეციფიკური ნიშნები. კერძოდ, გადამწყვეტ ფაქტორად იქცა დანიის კანონმდებლობის ერთი დეტალი. მართლმსაჯულების განხორციელების შესახებ აქტის 762(2) მუხლის მიხედვით, მოსამართლე უნდა დარწმუნებულიყო, რომ ბრალდებულის წინააღმდეგ არსებობდა „ინდივიდუალურად დადასტურებული ეჭვი“, რაც უდრიდა „ძალზე მაღალი ხარისხის სიცხადეს ბრალის საკითხთან დაკავშირებით ... შესაბამისად, სხვაობა იმ საკითხებს შორის, რომლებიც მოსამართლეს [ერთი მხრივ] ამ მუხლის გამოყენებისას, ხოლო [მეორე მხრივ] განაჩენის გამოტანის დროს უნდა გადაეწყვიტა ხდებოდა უმნიშვნელო“³⁰⁷.

სასამართლოს ეს გადაწყვეტილება საკმაოდ დამაჯერებელია, თუმცა ის არ სცემს პასუხს შემდეგ კითხვას: არსებობს თუ არა მოსამართლის მიუკერძოებლობაში ეჭვის შეტანის საფუძველი, როდესაც მას წარსულში მიღებული აქვს გადაწყვეტილება განმცხადებლისთვის წინასწარი პატიმრობის შეფარდების ან მისი ვადის გახანგრძლივების შესახებ. სინამდვილეში საკმაოდ ბუნებრივია, რომ მას შემდეგ, რაც საქმე განსახილველად გადაეცემა სასამართლოს, სწორედ ის ხდება პასუხისმგებელი ბრალდებულის მდგომარეობაზე და ენიჭება მისი პატიმრობიდან გათავისუფლების შესახებ შუამდგომლობების განხილვის უფლებამოსილება. მსგავსი შუამდგომლობების დაკმაყოფილების ან დაკმაყოფილებაზე უარის თქმის ძირითად საფუძველს, როგორც წესი, წარმოადგენს არაბრალდებულის მიმართ არსებული ეჭვის ხარისხი (თუმცა, რასაკვირველია გარკვეული ეჭვის არსებობა აუცილებელია), არამედ ბრალდებულის მიმალვის ან მის მიერ მტკიცებულებების მოპოვებაში ხელის შეშლის ან მათი განადგურების საფრთხე.³⁰⁸ ამ საკითხების გამიჯვნა განმცხადებლის ბრალისგან სრულიად შესაძლებელია.³⁰⁹

საქმე *სენტ-მარი (Sainte-Marie)* საფრანგეთის წინააღმდეგ ზემოთ თქმულის დასტურია, თუმცა გარკვეული თავისებურებებიც ახასიათებს. სააპელაციო სასამართლოს სისხლის სამართლის პალატის ორი მოსამართლე წარსულში საბრალდებო პალატის (*chambre d'accusation*) წევრები იყვნენ და უარყვეს განმცხადებლის თხოვნა პატიმრობიდან გათავისუფლების შესახებ. აღნიშნული თხოვნა სხვა საქმეს უკავშირდებოდა, რომლის გამოძიება პარალელურად მიმდინარეობდა და შესაბამისად, *ბენ იაკუბის (Ben Yaacoub)* საქმეში დადგენილი პრინციპის გამოყენება შეუძლებელი იყო. თუმცა სასამართლომ თითქმის არ მიიღო მხედველობაში ეს განსხვავება. მისი ძირითადი არგუმენტი იყო ის, რომ საბრალდებო პალატა გადაწყვეტილების მიღებისას დაეყრდნო თავად განმცხადებლის განცხადებებს დადასტურებულს ნივთიერი მტკიცებულებებით, რომლებიც არ გამხდარა დავის საგანი. სპეციფიკური ნიშნები, რომლებიც გადამწყვეტ ფაქტორად იქცა *ჰაუსჰილდტის*

³⁰⁷ *ჰაუსჰილდტი (Hauschildt)* დანიის წინააღმდეგ, §52.

³⁰⁸ იხ. თავი 5, ქვეთავი I.

³⁰⁹ ამ საკითხს უკავშირდებოდა საქმე *მულდერსი (Mulders)* ნიდერლანდების წინააღმდეგ (განაცხადი 23231/94), სადაც განაცხადი დაუშვებლად იქნა ცნობილი კომისიის მიერ. იხ. აგრეთვე *კალენსი (Callens)* ბელგიის წინააღმდეგ, განაცხადი 1314/87.

(Hauschilt) საქმეში არ ყოფილა განხილვის საგანი.³¹⁰

ვ. როგორც საქმის არსებითად განმხილველი მოსამართლე

რამდენიმე საქმე შეეხებოდა ვითარებას, როდესაც განაჩენის გაუქმების შემდეგ საქმე იმავე სასამართლოს დაუბრუნდა ხელახლა განსახილველად. საქმეში *დიენე (Diennet) საფრანგეთის წინააღმდეგ* განხილვის საგანი იყო დისციპლინური ორგანო, ექიმთა გაერთიანების (*ordre des médecins*) ეროვნული საბჭო. სასამართლომ ვერ აღმოაჩინა კონვენციის დარღვევა, რადგან მეორე გადაწყვეტილება ეფუძნებოდა არსებითად იმავე ფაქტებს, რომლებსაც პირველი, რომელიც, თავის მხრივ, საპროცესო მიზეზების გამო გაუქმდა, ხოლო ახალ გარემოებებს ადგილი არ ჰქონია.³¹¹

საქმეში *თომანი (Thomann) შვეიცარიის წინააღმდეგ* განმცხადებელი თავდაპირველად გაასამართლეს დაუსწრებლად, თუმცა მოგვიანებით მას მიენიჭა იმავე სასამართლოს წინაშე მსჯავრდების გადასინჯვის უფლება. ევროპულმა სასამართლომ ჩათვალა, რომ ეს ფაქტი არ წარმოქმნიდა მოსამართლეთა მიუკერძოებლობაში ეჭვის შეტანის საფუძველს: „ისინი თავიდან განიხილავენ მთლიან საქმეს; საქმესთან დაკავშირებული ყველა საკითხი ღიად რჩება და ამჯერად მათი განხილვა მოხდება შეჯიბრებითი სამართალწარმოების პირობებში, რაც გულისხმობს, რომ უფრო სრული ინფორმაციის მიღება იქნება შესაძლებელი ბრალდებულის სასამართლოში გამოცხადების შედეგად.“³¹² გარდა ამისა, სასამართლო უფრო პრაგმატული ხასიათის არგუმენტსაც დაეთანხმა: უსამართლო იქნებოდა, რომ იმ პირს, რომელიც დაუსწრებლად გაასამართლეს, ჰქონდა ახალი სასამართლოს წინაშე მისი საქმის გადასინჯვის უფლება, ხოლო სასამართლო ხელისუფლებას ძალზე მძიმე ტვირთად დააწვებოდა სხვა სასამართლოებს, რომ ხელახლა განეხილათ მსგავსი საქმეები.³¹³

სასამართლომ დაადგინა კონვენციის დარღვევა საქმეში *დე ჰანი (De Haan) ნიდერლანდების წინააღმდეგ*, სადაც მოსამართლე, რომელმაც გამოსცა „დასჯის ბრძანება“³¹⁴ ბრალდებულის წინააღმდეგ, თავადვე თავმჯდომარეობდა ამ ბრძანების შესახებ საჩივრის განხილვას. ევროპულმა სასამართლომ ჩათვალა, რომ ეს საქმე უფრო ახლოს იდგა *ობერშლიკთან (Oberschlick)* ვიდრე *თომანის (Thomann)* საქმესთან. *ობერშლიკში (Oberschlick)* პრობლემას წარმოადგენდა ის, რომ მოსამართლეს, რომელიც თავმჯდომარეობდა პროცესს ვენის სააპელაციო სასამართლოში, წარსულში მონაწილეობა ჰქონდა მიღებული პირველი ინსტანციით იმავე საქმის განხილვაში.³¹⁵ სხვა ორი მოსამართლეც იგივე მდგომარეობაში იმყოფებოდა და სამივე მათგანს ეკრძალებოდა ხელმეორედ საქმის განხილვაში მონაწილეობა ავსტრიის კანონმდებლობის მიხედვით.³¹⁶ აღნიშნული სამი საქმის ერთმანეთისგან განსხვავება არ არის გამართლებული და სამართლიანად გახდა კრიტიკის საგანი.³¹⁷ საოცარია, რომ *თომანის (Thomann)* საქმეში სასამართლომ დიდი მნიშვნელობა მიანიჭა გასაჩივრების საფუძველზე შეცდომის

³¹⁰ *სენტ-მარი (Sainte-Marie) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, §32; იხ. აგრეთვე *როსი (Rossi) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, განაცხადი 11879/75.

³¹¹ *დიენე (Diennet) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, §38.

³¹² *თომანი (Thomann) შვეიცარიის წინააღმდეგ*, §35.

³¹³ *Ibid.*, §36.

³¹⁴ განაჩენი, რომელიც გერმანიაში გამოაქვს ადგილობრივ სასამართლოს ნაკლებად მძიმე დანაშაულებებისთვის, გამარტივებული სამართალწარმოების გზით. რედაქტორი.

³¹⁵ *ობერშლიკი (Oberschlick) ავსტრიის წინააღმდეგ*, §48-51.

³¹⁶ აღსანიშნავია, რომ კონვენციის მე-11 ოქმის 27(3) მუხლის მიხედვით, პალატის თავმჯდომარე და მოპასუხე ქვეყნის წარმომადგენელი მოსამართლე საქმის განხილვაში მეორედაც იღებენ მონაწილეობას თუ ის გადაეცა დიდი პალატას.

³¹⁷ *ველდტი (1997) 131.*

გამოსწორების შესაძლებლობას,³¹⁸ რადგან ეს არგუმენტი მკაფიოდ და მართებულად იქნა უარყოფილი *დე კუბერის (De Cubber)* საქმეში.³¹⁹

დე ჰანის (De Haan), ისევე როგორც *თომანის (Thomann)*, საქმეში მოსამართლეს, როგორც ჩანს, წინასწარ ჰქონდა ჩამოყალიბებული თავისი პოზიცია განმცხადებლის ბრალულობასთან დაკავშირებით, რადგან იცოდა რომ შესაძლოა მომავალში მონაწილეობა მიეღო მისი საქმის განხილვაში. „დასჯის ბრძანება“ რეგულარულად გამოიყენება და მისი მიზანია სასამართლო ხელისუფლების მწირი რესურსების დაზოგვა.³²⁰

ბ. როგორც *Conseil d'Etat*-ის წევრი, რომელსაც გამოცემული აქვს მოსაზრება განსახილველ საკითხთან დაკავშირებით

ლუქსემბურგის სახელმწიფო საბჭოსთან დაკავშირებით ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ დაადგინა „სტრუქტურული მიუკერძოებლობის“ პრობლემა. საქმეში *პროკოლა (Procola)* ლუქსემბურგის წინააღმდეგ მას უნდა გადაეწყვიტა ნორმის კანონიერების საკითხი.³²¹ თუმცა თავისი კომპეტენციის ფარგლებში, როგორც კანონმდებლობის კონსტიტუციურობაზე ზედამხედველ ორგანოს, უკვე ჰქონდა გამოცემული მოსაზრება იმავე საკითხზე. მისი ხუთი წევრიდან ოთხს მონაწილეობა ჰქონდა მიღებული მოსაზრების გამოცემის შესახებ გადაწყვეტილების მიღებაში. ცხადია, სასამართლოს ამ წევრებთან მიმართებაში არსებობდა იმის ვარაუდის საფუძვლიანი მიზეზები, რომ მათ ჰქონდათ წინასწარ ჩამოყალიბებული შეხედულება განსახილველ საკითხზე.

მსგავსი საკითხი წამოიჭრა ნიდერლანდებში სახელმწიფო საბჭოს ადმინისტრაციული იურისდიქციის პალატასთან დაკავშირებით. თუმცა ამ საქმეში სასამართლომ დაადგინა, რომ განსახილველი საკითხი ვერ ჩაითვლებოდა როგორც „იგივე საქმე“ ან „იგივე გადაწყვეტილება“. შესაბამისად, ადგილი არ ჰქონდა კონვენციის დარღვევას.³²²

აღნიშვნის ღირსია აგრეთვე *მაკგონელის (McGonnel)* საქმე, რომელიც უკავშირდებოდა გაერთიანებულ სამეფოში შემავალი წმინდა მარტინის კარიბის კუნძულის ბეილიფის ფუნქციას. მის მიერ განხილული იქნა დავა მშენებლობის დაგეგმარებასთან დაკავშირებით. თუმცა ვინაიდან თავად იყო დაკავშირებული მშენებლობის გეგმის მიღებასთან, ვერ ჩაითვლებოდა მიუკერძოებლად.³²³

თ. როგორც შეთავსებით სხვადასხვა ფუნქციების შემსრულებელი

საქმეში *პადოვანი (Padovani)* იტალიის წინააღმდეგ დავის საგანი იყო სამართალწარმოების სისტემა, რომელიც მიზნად ისახავდა პროცესის დაჩქარებას. განმცხადებლის მფლობელობაში აღმოაჩინეს მოპარული საგნები, რის გამოც ის დააკავა პოლიციამ. განმცხადებელი წარედგინა მაგისტრატს, რომელმაც თავდაპირველად განახორციელა კონვენციის მე-5 მუხლის მე-3 პუნქტით გათვალისწინებული ფუნქცია. კერძოდ, დაკავებულის მოსმენის შემდეგ, დაადასტურა მისი დაკავების კანონიერება. მანვე, როგორც გამომძიებელმა მოსამართლემ, დაკითხა ორი მონმე. ამის შემდეგ დანიშნა საქმის

³¹⁸ გადაწყვეტილება მიუთითებს შემდეგ საქმეებზე: *ალბერტი (Albert)* და *ლე კონტი (Le Compte)* ბელგიის წინააღმდეგ, §29; *British-American Tobacco Company Ltd* ნიდერლანდების წინააღმდეგ, §78.

³¹⁹ *დე კუბერი (De Cubber)* და *სხვები ნიდერლანდების წინააღმდეგ*, §200-2.

³²⁰ რაც სრულებით შეესაბამება კონვენციას. იხ. *დევერი (Deweert)* ბელგიის წინააღმდეგ. მეორე მხრივ, შვეიცარიის ფედერალური ტრიბუნალი მოელოდა *დე ჰანის (De Haan)* გადაწყვეტილებას და მივიდა დასკვნამდე, რომ ჩვეულებრივი სამართალწარმოება არ უნდა გამართულიყო იმ მოსამართლის წინაშე, რომელმაც გამოსცა „დასჯის ბრძანება.“ BGE 114 Ia 143. იხ. აგრეთვე ჰეფლიგერი და შურმანი (1999) 173.

³²¹ *პროკოლა (Procola)* ლუქსემბურგის წინააღმდეგ, §44.

³²² *კლეინი (Kleyn)* და *სხვები ნიდერლანდების წინააღმდეგ*, §200-2.

³²³ *მაკგონელი (McGonnel)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §52-57.

არსებითი განხილვა საკუთარი თავის წინაშე და შესაბამისად, განახორციელა საბრალდებო ორგანოს უფლებამოსილება. განხილვის შემდეგ, რომელიც ნახევარ საათს გაგრძელდა და რომელშიც მონაწილეობა მიიღო პროკურატურის წარმომადგენელმა, მან დამნაშავედ ცნო განმცხადებელი და მიუსაჯა ერთი წლით პირობით თავისუფლების აღკვეთა.³²⁴

კომისიამ დაადგინა კონვენციის მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტის დარღვევა 16 ხმით ორის წინააღმდეგ, ხოლო სასამართლომ ერთხმად მიიღო საპირისპირო გადაწყვეტილება. სასამართლოს განცხადებით, არ არსებობდა მოსამართლის „სუბიექტური მიკერძოების“ მტკიცებულება. რაც შეეხება მიუკერძოებლობის ობიექტურ მხარეს, სასამართლომ აღიარა, რომ „საქმის არსებითად განხილვამდე [მოსამართლის მიერ] განმცხადებლის დაკითხვას, მისი თავისუფლების შეზღუდვასა და საკუთარი თავის წინაშე დაბარებას ... შესაძლოა გამოეწვია განმცხადებელში უნდობლობის გაცდა“. თუმცა სასამართლოს მოსაზრებით, ასეთი გაცდა არ იყო საფუძვლიანი. მომრიგებელი მოსამართლის მიერ ჩატარებული გამოძიება შედეგობდა მხოლოდ სამი ექვმიტანილის დაკითხვისგან, თუმცა შეეძლო სხვა მოქმედებების განხორციელებაც. დაკავების ბრძანება გაიცა *inter alia* განმცხადებლის განცხადებებზე დაყრდნობით. მოსამართლემ „*giudizio direttissimo*“ სამართალწარმოებას მიმართა, რომელიც მიზნად ისახავდა იმ ექვმიტანილთა დაჩქარებული წესით გასამართლებას, რომლებიც დანაშაულის ფაქტზე დააკავებ.

როგორც სასამართლოს გადაწყვეტილება, ისე მისი არგუმენტაცია არ არის დამაჯერებელი. სავსებით გასაგებია, რომ სასამართლო პატივისცემით მოეპყრო იტალიელი კანონმდებლების მცდელობას, დაეჩქარებინათ სამართალწარმოება. თუმცა ასევე აშკარაა წინააღმდეგობა პრედეცენტულ სამართალთან, კერძოდ, სასამართლოს გადაწყვეტილებასთან *დე კუბერის (De Cubber)* საქმეში. სასამართლოს გადაწყვეტილება, როგორც ჩანს, ეყრდნობა ვარაუდს, რომ ნებისმიერი სასამართლო ცნობდა განმცხადებელს დამნაშავედ, რადგან მან ვერ შეძლო იმ ზიანის ჩვენება, რომელიც მიადგა მოსამართლის მიერ ერთდროულად რამდენიმე ფუნქციის შესრულების შედეგად. თუმცა სასამართლო აგრეთვე ვალდებული იყო მხედველობაში მიეღო *არტიკოს (Artico)* საქმეში სასამართლოს მიუკერძოებლობის შესახებ ჩამოყალიბებული მნიშვნელოვანი პრინციპი.³²⁵ ამ საქმეში სახელმწიფოს მტკიცების პასუხად, რომ არ არსებობდა დაცვის მხარის ადვოკატის არყოფნით გამოწვეული ზიანის დამადასტურებელი მტკიცებულება, სასამართლომ განაცხადა: უფლების მსგავსი ინტერპრეტაცია მისთვის „ძირითადი შინაარსის გამოცლის ტოლფასი იქნებოდა“. აღამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოსგან განსხვავებით, იტალიის საკონსტიტუციო სასამართლომ არაკონსტიტუციურად ცნო სამართალწარმოების აღნიშნული სისტემა.

ი. დასკვნა

სამართალწარმოების წინასასამართლო ეტაპზე მოსამართლეთა მონაწილეობის საკითხზე მიღებული გადაწყვეტილებების უმრავლესობა საკმაოდ დამაჯერებელია, თუმცა კითხვები ჩნდება სასამართლოს არგუმენტაციასთან დაკავშირებით. არსებობს ზოგადი ტენდენცია, რომლის მიხედვით სასამართლო ცდილობს, შეისწავლოს თითოეული საქმის სპეციფიკური დეტალები სახელმძღვანელო პრინციპების განსაზღვრის ნაცვლად. ეს კი ართულებს ყოველ მომდევნო საქმეში შესაძლო გადაწყვეტილების პროგნოზირებას. სასურველია, რომ სასამართლომ მე-6 მუხლის დარღვევა დაადგინოს ყველა იმ საქმეში, სადაც მოსამართლე თანმიმდევრობით ახორციელებს რამდენიმე ფუნქციას, რომლებიც შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობის საფუძველზე განსხვავებულ ორგანოებს

³²⁴ *პადოვანი (Padovani)* იტალიის წინააღმდეგ, § 18, 28.

³²⁵ *არტიკო (Artico)* იტალიის წინააღმდეგ, § 35. იხ. აგრეთვე კომისიის პასუხი მთავრობის განცხადებაზე საქმეში *ჯონ კრისტინსონი (Jón Kristinnsson)* ისლანდიის წინააღმდეგ, განაცხადი 12170/86, § 33-9.

მიეკუთვნება.

ამავე დროს, კონვენციის ინტერპრეტირება შეუძლებელია მთლიანად შიდასახელმწიფოებრივ კანონმდებლობას დაეყრდნოს. ის ფაქტი, რომ აღნიშნული კანონმდებლობა მოსამართლის უფლებამოსილებას მიაკუთვნებს სხვადასხვა ფუნქციებს სრულებით არ გამორიცხავს, რომ ეს წინააღმდეგობაში მოდიოდეს კონვენციასთან. შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობა შეიძლება ნებას რთავდეს ერთ პირს, შეასრულოს კუმულატიური ფუნქციები, რომლებიც გამიჯნულია სხვა ქვეყნების სამართლებრივ სისტემებში. ასეთ დროს სასამართლო თავიდან ვერ აიცილებს ამ განსხვავებული ფუნქციების დეტალურ განხილვას. თუმცა, საბოლოო ჯამში, გადანყვეტილების მიღება უნდა მოხდეს მტკიცე და მკაფიო პრინციპების საფუძველზე, რაც ხელს შეუწყობს სამართლებრივ სიცხადეს და უფრო პროგნოზირებადს გახდის პრეცედენტული სამართლის განვითარებას.

2. მიუკერძოებლობის არარსებობა ერთ-ერთ მხარესთან სიახლოვის გამო

სასამართლოს მიუკერძოებლობა შეიძლება კითხვის ნიშნის ქვეშ დადგეს თუ მისი შემადგენლობა ვერ ჩაითვლება ნეიტრალურად ერთ-ერთი მხარის თვალში. საქმეში *ლენგბორგერი (Langborger) შვედეთის წინააღმდეგ* განმცხადებელი შეზღუდული იყო მის ქირავნობის ხელშეკრულებაში არსებული მოლაპარაკების პუნქტით. ის უარს აცხადებდა ამ პუნქტით განსაზღვრული ვალდებულების შესრულებაზე, რომელიც შეთანხმებული იყო გამქირავებელთა და დამქირავებელთა ინტერესების დამცველი ორგანიზაციების მიერ. სასამართლო ორგანო, რომელსაც განმცხადებლის სარჩელი უნდა განეხილა, შედგებოდა *inter alia* ამ ორგანიზაციების წარმომადგენლებისგან. შესაბამისად, ის ვერ ჩაითვლებოდა მიუკერძოებლად, რადგან მოსალოდნელი იყო, რომ სწორედ ამ ორი ორგანიზაციის წარმომადგენლები ერთობლივად შეენიშნაღმდეგებოდნენ განმცხადებლის მოთხოვნებს.³²⁶

საქმეში *ჰოლმი (Holm) შვედეთის წინააღმდეგ* განმცხადებელი იყო კონსერვატიული პოლიტიკური ორიენტაციის პირი,³²⁷ რომლის შესახებაც განაცხადეს, რომ ახლო კავშირი ჰქონდა ნაციისტურ წრებთან. განმცხადებელმა ცილისწამების ნიადაგზე მიმართა სასამართლოს, რომელიც ძირითადად შედგებოდა სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წარმომადგენელი არაიურისტი მოსამართლეებისგან. ასეთ ვითარებაში საფუძვლიანი იყო განმცხადებლის მიერ სასამართლოს მიუკერძოებლობაში ეჭვის შეტანა.³²⁸

საქმე *პულარი (Pullar) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ* აღნიშნული პრინციპის გამოყენების მაგალითია სისხლის სამართლის პროცესში.³²⁹ განმცხადებელს, რომელიც რეგიონული საბჭოს წევრი იყო, ბრალად ედებოდა ქრთამის სანაცვლოდ ინჟინერისთვის მისი ინტერესების მხარდაჭერის შესთავაზება, რაზეც ამ უკანასკნელმა უარი განაცხადა. დაიწყო გამოძიება, სადაც ინჟინერი მთავარ მოწმეს წარმოადგენდა. სასამართლოში გაირკვა, რომ ინჟინერი ერთ-ერთი ნაფიცი მსაჯულის დამქირავებელი იყო. განმცხადებელი შიშობდა, რომ ეს ნაფიცი მსაჯული თავიდანვე მიდრეკილი იქნებოდა, ერწმუნა თავისი დამქირავებლის განცხადებების. კომისიის მოსაზრებით, ადგილი ჰქონდა მიუკერძოებელი სასამართლოს უფლების დარღვევას, თუმცა ევროპული სასამართლო განსხვავებულ დასკვნამდე მივიდა. სასამართლოს არგუმენტაცია საკმაოდ მოულოდნელია, ვინაიდან მითითება კეთდება იმაზე, რომ აღნიშნული ნაფიცი მსაჯული იყო მხოლოდ ერთი ნაფიცი მსაჯულთა ჟიურის თხუთმეტი წევრიდან. როდესაც ბრალდებული წარდგება კოლექტიური სასამართლოს წინაშე, მიუკერძოებლობის პრინციპი დაცული უნდა იყოს სასამართლოს

³²⁶ *ლანგბორგერი (Langborger) შვედეთის წინააღმდეგ*, § 35.

³²⁷ იხ. აგრეთვე *გოტრენი (Gautrin) და სხვები საფრანგეთის წინააღმდეგ*.

³²⁸ *ჰოლმი (Holm) შვედეთის წინააღმდეგ*, § 31, 33.

³²⁹ *პულარი (Pullar) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, § 34.

ყველა წევრთან მიმართებაში. სტრასბურგის სასამართლოს არც ერთი მოსამართლე არ მიიღებს მონაწილეობას იმ საქმეში, სადაც ის შეიძლება მიკერძოებული იყოს და შემდეგ არ განაცხადებს, რომ მხოლოდ ერთ-ერთი იყო შვიდი თუ ცხრამეტი მოსამართლიდან.

შვეიცარიის პატარა ზომა, სადაც სასამართლოს იურისდიქცია ვრცელდება კანტონებზე და არა კონფედერაციაზე, ნიშნავს, რომ იურისტებს ხშირად ერთდროულად რამდენიმე თანამდებობა უკავიათ. მაგალითად, პრაქტიკოსი ადვოკატი შეიძლება აგრეთვე ადმინისტრაციული სასამართლოს მოსამართლაც იყოს. საქმეში *ვეტშტაინი (Wettstein) შვეიცარიის წინააღმდეგ* განმცხადებელი აპროტესტებდა იმ ფაქტს, რომ მოსამართლე, რომელმაც მისი საქმე განიხილა, სხვა საქმეში მონაწილეობდა მხარეს წარმოადგენდა. სასამართლომ განაცხადა, რომ ეს შეიძლებოდა ობიექტურად გამხდარიყო მოსამართლის მიუკერძოებლობისადმი განმცხადებლის უნდობლობის საფუძველი.³³⁰

3. საპროცესო საკითხები

საკმაოდ საინტერესო საკითხი იქნა განხილული საქმეში *თორგეისონი (Thorgeirson) ისლანდიის წინააღმდეგ*.³³¹ განმცხადებელი იყო ჟურნალისტი, რომელმაც სერიოზული ბრალდებები გამოთქვა პოლიციის მისამართით. ის ამტკიცებდა, მისი საქმის განხილვისას პროკურორი რამდენჯერმე არ დაესწრო სასამართლო სხდომას. ამის გამო, მოსამართლეს თავად მოუწია ბრალდების არგუმენტების ფორმულირება. სასამართლომ, ისევე როგორც კომისამ, ვერ აღმოაჩინა მე-6 მუხლის დარღვევა, თუმცა მკაფიოდ განაცხადა, რომ ეთანხმებოდა განმცხადებლის მსჯელობის არსს. ეს არის დასკვნა, რომელიც განპირობებულია სასამართლოს მიერ არჩეული მიდგომით. სასამართლომ დეტალურად შეისწავლა ის თუ რა ხდებოდა სხდომებზე, სადაც პროკურორი არ იყო წარმოდგენილი. დაადგინა, რომ ეს სხდომები არ იყო მნიშვნელოვანი ხასიათის და სასამართლოს არ შეიძლებოდა ისეთი ქმედების განხორციელება დაკისრებოდა, რაც სხვა შემთხვევაში პროკურორის ფუნქცია იყო. აქედან გამომდინარეობს შემდეგი დასკვნა: მიუკერძოებლობის შთაბეჭდილების უზრუნველსაყოფად, სასამართლომ ორივე მხარეს უნდა მოუსმინოს, ხოლო პროკურორმა უნდა წარმოადგინოს ბრალდების პოზიცია საქმის არსებითად განხილვისას, რათა სამართალწარმოება შეჯობრებითი ხასიათის იყოს.

V. დასკვნა

შეიძლება ვინმეს მიაჩნდეს, რომ სასამართლოს დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის შემონახვა საკმაოდ იოლია და არ უკავშირდება მნიშვნელოვან სირთულეებს. ამ თავში განხილული საქმეები ადასტურებს, რომ ეს მოსაზრება მცდარია. დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის ძირითადი პრინციპები საყოველთაოდ არის აღიარებული. თუმცა სირთულეები წარმოიქმნება, როდესაც ერთსა და იმავე პირს უხდება განსხვავებული ფუნქციების შესრულება³³² ან სამართალწარმოების დაჩქარების მცდელობას აქვს ადგილი.³³³ აღნიშნული სირთულეების უმრავლესობა დამაკმაყოფილებლად გადაიჭრა სასამართლოს მიერ, თუმცა მისი რამდენიმე გადაწყვეტილება კრიტიკას იმსახურებს. კერძოდ, დასაწინაა, რომ სასამართლო უარს ამბობს მკაფიო და იმპერატიული წესების განსაზღვრაზე.³³⁴

³³⁰ *ვეტშტაინი (Wettstein) შვეიცარიის წინააღმდეგ*, §45-49.

³³¹ *თორგეირ თორგეისონი (Thorgeir Thorgeirson) ისლანდიის წინააღმდეგ*, §52.

³³² *კრისტინსონი (Kristinsson) ისლანდიის წინააღმდეგ*.

³³³ *პადოვანი (Padovani) იტალიის წინააღმდეგ*.

³³⁴ ამ თემაზე უფრო დანვრლიებითი დისკუსიისთვის იხ. *inter alia* დურნო-ჟოზეტი (2003); გონსალესი (2004); კოსტა (2002); ფან დაიკი (2000); კოსტა (2001); პაპიერი (2001) ჰამი (2001); სენდლერი (2001); დიუმო (2000); პონსე (2000); ვან კომპერლონი (2000a); ვან კომპერლონი (2000b); კორინ ჟულანი

თავი 4

სამართლიანი სასამართლო განხილვის ზოგადი უფლება

I. შესავალი

ა. დებულებები

... ყველას აქვს მისი საქმის სამართლიანი ... განხილვის უფლება ...

*სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ
საერთაშორისო პაქტი, მე-14(1) მუხლი.*

... ყველას აქვს ... მისი საქმის სამართლიანი ... განხილვის უფლება ...

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია, მე-6(1) მუხლი.

ყველა პირს აქვს მისი საქმის განხილვის უფლება ჯეროვანი გარანტიების
საფუძველზე ...

ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენცია, მე-8(1) მუხლი.

პაქტისა და კონვენციის დებულებებს შორის მინიმალური განსხვავებებია და არც ერთი მათგანი არ არის მნიშვნელოვანი. შეგვიძლია ვთქვათ, რომ კონვენცია უფრო პირდაპირია – ალბათ უფრო ავტორიტეტულიც – მაგრამ სხვაობა ძირითადად სტილისტურია. აღსანიშნავია, რომ ამერიკულ კონვენციაში არ გვხვდება ტერმინი „სამართლიანი“. არ არის გამორიცხული, რომ ამის მიზეზი იყოს მოსაზრება საერთო სამართალთან და ამერიკის შეერთებულ შტატებთან მისი კავშირის შესახებ. თუმცა ამავდროულად, არ არსებობს იმის თქმის საფუძველი, რომ ამერიკული კონვენციის ავტორებს განზრახული ჰქონდათ, აღნიშნული დებულების მნიშვნელობა არსებითად განსხვავებული ყოფილიყო ადამიანის უფლებათა სხვა ინსტრუმენტებში მოცემული ანალოგიური ნორმებისგან.

ტერმინი „სამართლიანი“ აგრეთვე გვხვდება ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მე-10, სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოს რომის წესდების 67(1), სამხედრო ტყვეებისადმი მოპყრობის შესახებ ჟენევის კონვენციის 130-ე, ევროპის კავშირის ძირითად უფლებათა ქარტიის 47-ე და ისლამში ადამიანის უფლებების შესახებ ქაიროს დეკლარაციის მე-19(ე) მუხლებში. ტერმინი არ ფიგურირებს ადამიანის და ხალხთა უფლებების აფრიკულ ქარტიაში, თუმცა აფრიკის ადამიანის უფლებათა კომისიის მიერ მიღებული იქნა რეზოლუცია სასამართლოსთვის მიმართვის პროცედურისა და სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლების შესახებ³³⁵.

(1998); ადო (1998); ბონიშო (1998); მარტენსი (1996); შპილმანი (1996); დანელიუსი (1992); სენესი (1992).

³³⁵ მაიერი, ჰენკოკი და ქაუდერი (2003) 75.

ბ. გარანტიის წარმოშობა

სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლება მოცემული იყო ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის პირველი პროექტის მე-10 მუხლში. ეს ტერმინი არ იყო გამოყენებული მე-11 მუხლში, სადაც სისხლის სამართლის პროცესში დაცვის სპეციალური გარანტიებია ჩამოყალიბებული. მისი დამატება მოხდა პანამის წარმომადგენლის ბატონი ამადოს წინადადების საფუძველზე, რომელსაც დაეთანხმა ბატონი კასინი.³³⁶ თუმცა ეს დამატება გარკვეულწილად ზედმეტი იყო, რადგან მე-10 მუხლი გამოკვეთილად მიუთითებდა როგორც სამოქალაქო, ისე სისხლის სამართალწარმოებაზე.

თითქმის არ ჰქონია ადგილი დავას ტერმინის მნიშვნელობის შესახებ, თუმცა ეს არ უნდა განიმარტოს ისე, თითქოს დებულებები მთლიანად ერთმნიშვნელოვანი იყო. ერთ-ერთ ეტაპზე ეგვიპტის წარმომადგენელმა ბატონმა რამადამ გამოთქვა მოსაზრება, რომ ტერმინი „სამართლიანი“ ასევე მოიცავდა სასამართლოს მიუკერძოებლობას.³³⁷

შეიძლება დანამდვილებით ითქვას, რომ ტერმინი მომდინარეობს საერთო სამართლიდან. მას არ გააჩნია ზუსტი შესატყვისი სხვა ენებში – უკეთესი ტერმინის არარსებობის გამო, ფრანგებმა გადაწყვიტეს ესარგებლათ სიტყვით „*équitablement*“³³⁸. გერმანულად სიტყვა „*fair*“ მარტივად იქნა გამოყენებული ევროპის საბჭოს მიერ და შვეიცარული³³⁹ და ავსტრიული³⁴⁰ თარგმანებისთვის. გერმანიამ ამჯობინა „*in billiger Weise*“, თუმცა ფოგლერი აღიარებს, რომ ის არ არის ტერმინის „სამართლიანი“ ზუსტი თარგმანი.³⁴¹ „*Billig*“ ყოველდღიურ სალაპარაკო ენაზე ნიშნავს „არაძვირადღირებულს“, ხოლო როგორც იურიდიული ტერმინი ის უფრო შეესატყვისება ინგლისურ სიტყვას „*equitable*“. ეს, თავის მხრივ, მომდინარეობს ლათინური სიტყვიდან „*aequitas*“, რაც ნიშნავს სამართლიანობას ინდივიდუალურ საქმეში, იმის საპირისპიროდ, რასაც სამართლიანობა გულისხმობს საიმედოობის განცდის და სამართლებრივი სიცხადის თვალსაზრისით. ნიდერლანდებში გამოიყენება „*eerlijk*“, რაც უკავშირდება „პატიოსანს“, ხოლო იტალიაში „*equamente*“, რაც შეესაბამება ფრანგულ ვერსიას.

„სამართლიანობა“ ხშირად ასოცირებულია სპორტულ შეჯიბრებებთან და ემყარება ისეთ ღირებულებებს, როგორებიცაა მონიშნულმდეგისა და თამაშის წესების პატივისცემა, პატიოსნება, თავშეკავება, გამარჯვებისთვის ბრძოლისთვის მზადყოფნა, თუმცა არა ყველაფრის ფასად.

როგორც ჯეროვანი სამართალწარმოების იდეა, ისე თავად სიტყვები მომდინარეობს ანგლო-საქსური ტრადიციიდან და დასაბამს იღებს 1215 წლის „მაგნა კარტიდან“³⁴². ეს განსაკუთრებით ცხადია „მხარეთა თანასწორუფლებიანობის“ კონტექსტში, რომელიც ასახულია საერთაშორისო პაქტის მე-14 მუხლის მე-3(ე) პუნქტსა და ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის მე-3(დ) პუნქტში – თუმცა არა ამერიკული კონვენციის მე-8 მუხლის მე-3(ვ) პუნქტში – და განვითარებულია პრეცედენტულ სამართალში. ეს გარემოება ზოგჯერ კრიტიკულად აღიქმება როგორც უცხო ზეგავლენა ევროპის კონტინენტზე.³⁴³

³³⁶ ვაისბროდტი (2001) 18.

³³⁷ *Ibid.*, 55.

³³⁸ ბატონმა ორდონეუმ აღიარა თარგმანთან დაკავშირებული სირთულეები. *Ibid.*, 55.

³³⁹ SR 0.101

³⁴⁰ BGBl. Nr. 210/1958.

³⁴¹ ფოგლერი (1986) მე-6 მუხლი N 341.

³⁴² ნოვაკი (1993) მუხლი 14 N 1.

³⁴³ მაგ: ლევი (1989) 228. მხარეთა თანასწორუფლებიანობის შედარებითი კვლევისთვის ინგლისის, გერმანიისა და პოლონეთის სისხლის საპროცესო სამართალში იხ. მალგორცატა ვასეკ-ვაიდერეკი (2000) 43.

გ. უფლების მნიშვნელობა და დანიშნულება

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო ხშირად იყენებს სტანდარტულ ფრაზას სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლების მნიშვნელობის ხაზგასასმელად: „სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლებას იმდენად წამყვანი ადგილი უკავია დემოკრატიულ საზოგადოებაში, რომ გაუმართლებელია კონვენციის მე-6(1) მუხლის გარანტიების შეზღუდული ინტერპრეტირება“³⁴⁴. ეს ფრაზა გამოიყენება ხშირად, მაგრამ არა ყოველთვის³⁴⁵, იმ საქმეებში, რომლებშიც სასამართლომ კონვენციის დარღვევა დაადგინა³⁴⁶. თუმცა საკამათოა, რამდენად ცდება აღნიშნული ფრაზა უბრალო რიტორიკის ფარგლებს. *ზუტერი (Sutter)* საქმეში გამოთქმულ განსხვავებულ აზრში მოსამართლე განშოფ ვან დერ მერში აცხადებდა, რომ ზოგადად დაუშვებელია კონვენციით გათვალისწინებული უფლებების ვინრო ინტერპრეტირება, ხოლო მოსამართლე ბერნარდმა, რომლის აზრსაც შეუერთდნენ მოსამართლეები ბინშედლერ-რობერტსი და მატმერი, განაცხადა, რომ „მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტი შეიძლება და უნდა იყოს შეზღუდულად განმარტებული“³⁴⁷.

არცერთი ზემოთხსენებული პოზიცია არ მიმართინია განსაკუთრებულად დამაჯერებლად და ვერ ვიტყვი, რომ ხელს უწყობს კონვენციის ინტერპრეტირებას. თითოეული აღნიშნული პოზიციის გაზიარება შეუძლებელი იქნება გარკვეული დათქმის გარეშე³⁴⁸. საქმეში *ვემჰოფი (Wemhoff) გერმანიის წინააღმდეგ* სასამართლომ უარყო სახელმწიფოს სასარგებლოდ პრეზუმფციის არსებობა: „მნიშვნელოვანია აგრეთვე ისეთი ინტერპრეტაციის მოძებნა, რომელიც ყველაზე შესაფერისია კონვენციის დანიშნულების განხორციელებისა და მიზნის მიღწევის თვალსაზრისით, არა ისეთის, რომელიც უიღბურესად შეზღუდავს [ხელშემკვრელ] მხარეთა მიერ ნაკისრ ვალდებულებებს“³⁴⁹. სასამართლოს ეს განცხადებაც კარგად შეეფერება იმ საქმეებს, რომლებშიც კონვენციის ფართო ინტერპრეტირებას მიენიჭა უპირატესობა და იგივე კრიტიკას იმსახურებს. ვითარება გაცილებით უფრო რთულია, ვინაიდან ფუნდამენტური უფლებები შეიძლება ზოგჯერ კონფლიქტში მოვიდეს ერთმანეთთან. ეს განსაკუთრებით თვალსაჩინოა, როდესაც გამოხატვის თავისუფლებაზე დაყრდნობით ხდება პირადი ცხოვრების პატივისცემის უფლების შეზღუდვის გამართლება³⁵⁰. თუმცა მსგავს კონფლიქტს ადგილი აქვს აგრეთვე სისხლის სამართლის პროცესის კონტექსტში, რომელიც შეიძლება მსხვერპლის უფლებების დაცვის ამოცანასაც ემსახურებოდეს³⁵¹.

სასამართლო მართებულად უსვამს ხაზს ამ პრინციპის მნიშვნელობას. თუმცა, ჩემი

³⁴⁴ *AB სლოვაკეთის წინააღმდეგ*, §54; იხ. აგრეთვე *მორეირა დე აზევადო (Moreira de Azevedo) პორტუგალიის წინააღმდეგ*, §66; *ბელზიუკი (Belziuk) პოლონეთის წინააღმდეგ*, §37; *პერეზი (Perez) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, §64; *ადოლფი (Adolf) ავსტრიის წინააღმდეგ*, §30; *Arico იტალიის წინააღმდეგ*, §33; *დე კუბერი (De Cubber) ბელგიის წინააღმდეგ*, §30. *დელკური (Delcourt) ბელგიის წინააღმდეგ*, §25. როდესაც სასამართლოს შემადგენლობის უმრავლესობა საქმეში ვერ აღმოაჩინს კონვენციის დარღვევას, განსხვავებული აზრის მქონე მოსამართლეებს უყვართ ამ გამონათქვამის ციტირება. იხ. მაგ: *დე მეიერი საქმეში კრასკა (Kraska) შვეიცარიის წინააღმდეგ* ან *ლუკაიდესი საქმეში CG გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*. იგივე ფორმულირება ასევე გამოიყენება სხვა უფლებებთან, მაგალითად, გაერთიანების თავისუფლებასთან, კავშირში. იხ. *Djavis An თურქეთის წინააღმდეგ*, §56.

³⁴⁵ მაგ: *ადოლფი (Adolf) ავსტრიის წინააღმდეგ*.

³⁴⁶ იხ. *ოლივიე და შუტერი (1992)*.

³⁴⁷ *ზუტერი (Sutter) შვეიცარიის წინააღმდეგ*.

³⁴⁸ *ტრექსელი (1974) 143*.

³⁴⁹ *ვემჰოფი (Wemhoff) გერმანიის წინააღმდეგ*, §8. იხ. აგრეთვე *დელკური (Delcourt) ბელგიის წინააღმდეგ*, §25.

³⁵⁰ *ფონ ჰანოვერი (Von Hannover) გერმანიის წინააღმდეგ*, §56.

³⁵¹ იხ. მაგ: *X და Y ნიდერლანდების წინააღმდეგ*.

აზრით, უფრო ზუსტი იქნებოდა მისი დაკავშირება კანონის უზენაესობასთან, ვიდრე დემოკრატიის განყენებულ ცნებასთან.

სამართლიანი სასამართლო განხილვის გარანტია „მხოლოდ“ საპროცესო ხასიათისაა. ის მიზნად ისახავს „საპროცესო მართლმსაჯულების“ და არა „შედეგზე ორიენტირებული მართლმსაჯულების“, ანუ ისეთი გადაწყვეტილების თუ განაჩენის დადგომის უზრუნველყოფას, რომელიც უტყუარ ფაქტებსა და კანონის სწორ გამოყენებას ეფუძნება³⁵². თვით სტრასბურგის ორგანოებმა ასობით, თუ არა ათასობით გადაწყვეტილებაში აღნიშნეს, რომ მათ არ გააჩნიათ მეოთხე ინსტანციის სასამართლოს მსგავსად მოქმედების მანდატი; მათი ამოცანა არ არის იმის განსაზღვრა, რამდენად მართებულად იქნა გამოყენებული შიდასახელმწიფოებრივი მატერიალური ან თუნდაც საპროცესო კანონმდებლობა, ან რამდენად სწორად მოხდა ფაქტების დადგენა³⁵³. ასეთი მიდგომის მხარდამჭერი მრავალი არგუმენტი არსებობს. მათგან ორი განსაკუთრებულ აღნიშვნას საჭიროებს. პირველი, იმის მიუხედავად, რომ კონვენცია ცოცხალი ინსტრუმენტია, რომელმაც ძალზე მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა, *inter alia*, სისხლის საპროცესო სამართლის განვითარებაზე, მისი როლი „სუბსიდიარული“ ფუნქციის შესრულებით შემოიფარგლება. კონვენციის იმპლემენტაციის ვალდებულება, პირველ რიგში, ეროვნულ ხელისუფლებას ეკისრება³⁵⁴. მეორე, პრაქტიკული თვალსაზრისით, შეუძლებელია, რომ სასამართლომ მსგავსი ფუნქციის შესრულება შეძლოს. სასამართლო არ არის მზად მასზე დაკისრებული ამოცანების გადასაჭრელადაც კი. ის კრიზისში იმყოფება და არსებული ფუნქციების სერიოზული შეკვეცის საფრთხის წინაშე დგას. სრულიად წარმოუდგენელია, რომ სასამართლომ იტვირთოს „ევროპის სუპერსააპელაციო სასამართლო“ ფუნქცია.

ასეთი შეზღუდვების მიუხედავად, შეიძლება ითქვას, რომ სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლება როგორც დაცვის უფლებათა, ისე კანონის უზენაესობის გარანტიის ცენტრში იმყოფება³⁵⁵. ესერი³⁵⁶ სამართლიანად შენიშნავს, რომ ეს უფლება შეჭრილია პირადი თავისუფლების გარანტიაში, განსაკუთრებით, *habeas corpus* პროცედურის კონტექსტში და თვით ისეთ ფუნდამენტურ თავისუფლებებში, როგორცაა ოჯახური ცხოვრების პატივისცემის უფლება³⁵⁷ და სიცოხლის უფლება, რომელიც მოიცავს საეჭვო გარემოებებში უეცარი გარდაცვალების ფაქტის ქმედითი გამოძიების უფლებას³⁵⁸.

აღნიშნულ საკითხზე არსებობს საკმაოდ მდიდარი ლიტერატურა და წინამდებარე ნიგნის ფარგლებში შეუძლებელი იქნება იმ ავტორთა უმრავლესობის ჯეროვანი წარმოჩენა, რომლებმაც საკუთარი მოსაზრებები გამოთქვეს სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლების ცნებასა და მნიშვნელობაზე. აღნიშვნას იმსახურებს, სულ მცირე, პაკერის თეორია სისხლის სამართლის მართლმსაჯულების ორი ძირითადი მოდელის, დანაშაულის კონტროლისა და ჯეროვანი სამართალწარმოების შესახებ. ეს თეორია ჯერ კიდევ 1968 წელს იქნა ჩამოყალიბებული, თუმცა დღესაც აქტუალურია³⁵⁹. დანაშაულის კონტროლი ძირითად აქცენტს აკეთებს მართლმსაჯულების შედეგზე, ეფექტიანობასა და სისწრაფეზე.

³⁵² ტრექსელი (1997) 94; ტრექსელი (2000); საპირისპირო მოსაზრებისთვის იხ. ლუკაიდესი (2003) 27, 30.

³⁵³ იხ. მაგ: ანდერსონი (Anderson) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, განაცხადი 44958/98; ჯონსონი (Johnson) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, განაცხადი 42246/98. იგივე მიდგომას ირჩევს ადამიანის უფლებათა კომიტეტი. იხ. მაკგოლდრიქი (1994/2001) 417.

³⁵⁴ იხ. მაგ: რიდი და მერდოკი (2001) N 3.80.

³⁵⁵ გოლდერი (Golder) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §34; სუდრი (2003) 299.

³⁵⁶ ესერი (2002) 401.

³⁵⁷ მაილე (Mialhe) საფრანგეთის წინააღმდეგ.

³⁵⁸ შედარებით ახალი მაგალითისთვის იხ. ტაჰსინი (Tahsin) თურქეთის წინააღმდეგ, §220.

³⁵⁹ პაკერი (1968).

ჯეროვანი სამართალწარმოება კი ყურადღებას ამახვილებს ინდივიდისა და დაცვის უფლებებზე, სხვა სიტყვებით, საპროცესო მართლმსაჯულების კონცეფციაზე. სისხლის საპროცესო სამართლის კანონთა უმრავლესობა, რეალურად, ცდილობს ამ ორ მოდელს შორის წონასწორობის დაცვას. ადამიანის უფლებების საერთაშორისო სამართლის ხასიათის გათვალისწინებით, შეიძლება ითქვას, რომ ის უფრო ახლოს დგას ჯეროვანი სამართალწარმოების მოდელთან. მიუხედავად ამისა, ის შეეცდება თავიდან აიცილოს, ერთი მხრივ, ზედმეტი ჩარევა შიდასახელმწიფოებრივ სამართალსა და პრაქტიკაში (“სუბსიდიარობის” პრინციპი) და მეორე მხრივ, გამოძიების ეფექტიანობისთვის ხელის შეშლა, რაც ასევე მნიშვნელოვანია ადამიანის უფლებების კონტექსტში, განსაკუთრებით მსხვერპლის უფლებებთან კავშირში.

დ. სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლების მოქმედების სფერო

„სამართლიანი სასამართლო განხილვისა“ და „სამართლიანი სასამართლო მოსმენის“ ცნებები ძალზე ბუნდოვანი ხასიათით გამოირჩევა³⁶⁰. ჰარისი, ოზოილი და უორბრიქი აღნიშნავენ, რომ „სამართლიანი სასამართლო განხილვა“ „დაუსრულებელი, ნარჩენი ხასიათის მქონე“³⁶¹. კონვენციის ძალაში შესვლის დროს აღნიშნული ცნებები იმდენად დაუზუსტებელი იყო, რომ ეროვნული სასამართლოები ფაქტობრივად ვერ იყენებდნენ³⁶². თუმცა მსგავსი ბუნდოვნებით ასევე ხასიათდება სხვა მნიშვნელოვანი სამართლებრივი ცნებები, როგორცაა „ჯეროვანი სამართალწარმოება“ ან თუნდაც პროპორციულობის პრინციპი. თვალსაჩინო მახასიათებლებით მათთვის ჯეროვანი ფორმის მიცემის მოვალეობა ეკისრება სასამართლოს, შესაბამისი სამეცნიერო ლიტერატურის დახმარებით.

სამუშაოს ნაწილი, გარკვეულწილად, უკვე შესრულდა საერთაშორისო ხელშეკრულებების შემუშავების პროცესში. ადამიანის უფლებათა სამივე ინსტრუმენტში სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლება ორი ნაწილისგან შედგება: ზოგადი, რომელიც გამოიყენება ყველა შესაბამის (სამოქალაქო, სისხლის და ადმინისტრაციულ) სამართალწარმოებაში და სპეციალური, რომელიც მოიცავს დაცვის უფლებებს სისხლის სამართლის პროცესში. სხვა სიტყვებით, შეგვიძლია ერთმანეთისგან განვასხვაოთ სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლება ფართო და ვიწრო გაგებით. წინამდებარე თავი ყურადღებას ამახვილებს ვიწრო გაგებით სამართლიანი სასამართლო განხილვაზე. ფაქტობრივად, შეგვიძლია ადვილად გამოვყოთ სამი კატეგორია, რომელსაც ეს ტერმინი მოიცავს. ეს თავი შემოიფარგლება პირველ პუნქტში მოცემული ზოგადი გარანტიებით. „შუალედური ზონა“ მოიცავს იმავე მუხლით განსაზღვრულ დაცვის უფლებებს³⁶³. დაბოლოს, შეიძლება გამოიყოს საპროცესო, მათ შორის, დაკავებასა და დაპატიმრებასთან დაკავშირებული გარანტიების მთელი სპექტრი³⁶⁴.

სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლების სტანდარტულ განსაზღვრებაში სასამართლო ორ ძირითად ელემენტს გამოყოფს: მხარეთა თანასწორუფლებიანობის

³⁶⁰ გომენი, ჰარისი და ზეაკი (1997) გვ. 187. ეს ავტორები სამართლიანი სასამართლო განხილვის ცნებას „გაურკვეველს“ უწოდებენ. პეტერსი (2003) 127. ამ ავტორს მიაჩნია, რომ შედეგად ვიღებთ ფართო დისკრეციას, რაც მხოლოდ ნაწილობრივ შეეფერება სიმართლეს. სამწუხაროდ, პრეცედენტული სამართალიც ასევე ხასიათდება „სიცხადის ნაკლებობით“. იხ. რიდი და მერდოკი (2001) N 5.54.

³⁶¹ ჰარისი, ოზოილი და უორბრიქი (1995) 202.

³⁶² ტრექსელი (1974) გვ. 151.

³⁶³ პრადელი (2002) N 338. ავტორი ერთმანეთისგან განასხვავებს ამ ორ ასპექტს.

³⁶⁴ პოლონელი ავტორების მიერ გამოყენებული მიდგომებისთვის იხ. აგრეთვე ვასკუ-ვაიდერეი (2000) 16.

პრინციპს და შეჯიბრებითი პროცესის უფლებას³⁶⁵. ეს ორი პრინციპი თანაბრად ვრცელდება როგორც სისხლის, ისე სამოქალაქო პროცესზე. თუმცა დომბო ბერის (*Dombo Beheer*) საქმეში სასამართლომ მიუთითა ერთ მცირეოდენ განსხვავებაზე, რომელიც გამომდინარეობს იმ ფაქტიდან, რომ არსებობს დაცვის სპეციალური უფლებები, რომლებსაც გააჩნიათ „გარკვეული რელევანტურობა სისხლის სამართლის მკაცრად დადგენილი საზღვრების მიღმა“. სასამართლო მივიდა დასკვნამდე, რომ „ხელშემკვრელ სახელმწიფოებს აქვთ უფრო ფართო დისკრეტია სამოქალაქო უფლებებთან და მოვალეობებთან დაკავშირებული საქმეების განხილვისას, ვიდრე სისხლის სამართლის საქმეებში“³⁶⁶.

ზემოთ ხსენებული ორი პრინციპი ყოველთვის არ არის მკაფიოდ გამიჯნული ერთმანეთისგან. კერძოდ, სასამართლოს რამდენიმე გადაწყვეტილება მხარეთა თანასწორუფლებიანობას ემყარება, თუმცა სინამდვილეში სწორედ პროცესის შეჯიბრებითობა არის მთავარი განსახილველი საკითხი. როგორც ტერმინი „მხარეთა თანასწორუფლებიანობა“ მიუთითებს, ეს კრიტერიუმი შედარებითი ხასიათისაა. მონინალმდევე მხარეების მიმართ მოპყრობის შედარება მიზნად ისახავს იმის გარკვევას, იყო თუ არა განმცხადებელი არახელსაყრელ მდგომარეობაში. „შეჯიბრებითი პროცესის“ ცნება უფრო კონკრეტულია. ის მოითხოვს, რომ ბრალდებულს ეცნობოს ნაყენებული ბრალდების შესახებ ისე, რომ მისთვის ცნობილი გახდეს ყველა ის მტკიცებულება თუ არგუმენტი, რომელიც შეიძლება სასამართლომ გაითვალისწინოს მისი ბრალეულობის განსაზღვრისას და მას უნდა ჰქონდეს აღნიშნული მტკიცებულებების გასაჩივრებისა და არგუმენტების გაბათილების შესაძლებლობა.

პრეცედენტული სამართლის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ სამართლიანი სასამართლო განხილვის ცნება სხვა ელემენტებსაც მოიცავს, როგორცაა სასამართლოს მოტივირებული გადაწყვეტილების უფლება. ადამიანის უფლებათა კომიტეტს შედარებით უფრო ფართო წარმოდგენა აქვს სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლებაზე, ვიდრე სტრასბურგის ორგანოებს. საქმეში *მორელი (Morael) საფრანგეთის წინააღმდეგ* მან განაცხადა, რომ სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლება მოიცავს „მხარეთა თანასწორუფლებიანობას, შეჯიბრებითი პროცესის პრინციპის პატივისცემას, *ex officio reformatio in pejus*-ის აკრძალვასა და სწრაფ სამართალწარმოებას“³⁶⁷.

სანამ აღნიშნულ საკითხებს უფრო დეტალურად შევეხებით, აუცილებელია სამართლიანობის ზოგად მოთხოვნასა და დაცვის სპეციალურ უფლებებს შორის ურთიერთკავშირის განხილვა.

ე. ურთიერთკავშირი ზოგად წესსა და სპეციალურ უფლებებს შორის: სამართალწარმოების „მთლიანობაში“ შეფასება

შესაბამისი საერთაშორისო ინსტრუმენტების ცნებები საკმაოდ ნათელია. პირველ რიგში, ზოგადი წესი ჩამოყალიბებულია სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მე-14, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6 და ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენციის მე-8 მუხლების პირველ პუნქტებში. შემდეგ მოცემულია დაცვის სპეციალური უფლებები როგორც „მინიმალური გარანტიები“

³⁶⁵ იხ. მაგ: ბელზიუკი (*Belziuk*) პოლონეთის წინააღმდეგ, §37; ბრანდშტეტერი (*Brandstetter*) ავსტრიის წინააღმდეგ, §66; ჯასპერი (*Jasper*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §51; როუი (*Rowe*) და დევისი (*Davis*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §60; *IJL*, *GMR* და *AKP* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §112; *PG* და *JH* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §69; *GB* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §56.

³⁶⁶ დომბო ბერი (*Dombo Beheer*) ნიდერლანდების წინააღმდეგ, §32.

³⁶⁷ ივ მორელი (*Yves Morael*) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §210.

(სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მე-14(3) მუხლი; ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენციის მე-8(2) მუხლი) ან „მინიმალური უფლებები“ (ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6(3) მუხლი)³⁶⁸. ეს ნიშნავს, რომ სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლების საკმაოდ ამორფული დებულების ფარგლებში არსებობს რამდენიმე კონკრეტული, მკაფიო გარანტია³⁶⁹. თუ რომელიმე გარანტია არ არის დაცული, სასამართლო განხილვა ვერ ჩაითვლება სამართლიანად და ყოველგვარი შემდგომი მსჯელობა ზედმეტია. თუმცა, მეორე მხრივ, ამ უფლებების პატივისცემა, თავისთავად, არ ნიშნავს, რომ სასამართლო განხილვა სამართლიანი იყო. შეიძლება არსებობდეს სხვა ფაქტორები, რომლებიც განსხვავებული შედეგის დადგომას განაპირობებენ³⁷⁰.

მეორემდგომის შთამბეჭდავი და ჩემი აზრით, დამაჯერებელი მაგალითია სასამართლოს გადანყევტილება ბარბერას (*Barbera*) საქმეში³⁷¹. სასამართლომ მხედველობაში მიიღო „განმცხადებელთა დაგვიანებული გადაყვანა ბარსელონადან მადრიდში, სასამართლოს შემადგენლობის მოულოდნელი ცვლილება უშუალოდ მოსმენის დაწყებამდე, ხანმოკლე სასამართლო განხილვა და განსაკუთრებით ის ფაქტი, რომ არსებითი მტკიცებულებები არ იყო ჯეროვნად წარმოდგენილი და განხილული სასამართლო პროცესზე განმცხადებელთა თანდასწრებით და საზოგადოების ფხიზელი მეთვალყურეობის ქვეშ“, ამიტომაც გადანყევტიდა, რომ მთლიანობაში სასამართლო განხილვა არ იყო სამართლიანი³⁷².

იმ საქმეებში, რომლებშიც მსჯავრდება ნაწილობრივ³⁷³ ან მთლიანად³⁷⁴ უკანონოდ მოპოვებულ მტკიცებულებებს ეფუძნებოდა, საკუთარი შეზღუდული კომპეტენციისა და ზემოაღნიშნული ერთიანი მიდგომის კომბინაციის საფუძველზე, სასამართლო მივიდა დასკვნამდე, რომ ადგილი არ ჰქონდა კონვენციის დარღვევას: „სასამართლო არ არის უფლებამოსილი, რომ საკუთარი მოსაზრებით ჩაანაცვლოს ეროვნული სასამართლოების მოსაზრება, რომლებიც პირველ რიგში არიან კომპეტენტურნი, განსაზღვრონ მტკიცებულებების დასაშვებობა. მიუხედავად ამისა, ის უნდა დარწმუნდეს, რომ სამართალწარმოება მთლიანობაში იყო სამართლიანი, იმ შესაძლო დარღვევების მხედველობაში მიღებით, რომლებსაც ადგილი ჰქონდა პირველი ინსტანციის ან სააპელაციო სასამართლოსთვის საქმის გადაცემამდე და იმის გაკონტროლებით, რომ ამ სასამართლოებს ჰქონდათ, დარღვევების არსებობის შემთხვევაში, მათი გამოსწორების შესაძლებლობა“³⁷⁵. რასაკვირველია, შეიძლება ამგვარი ვიწრო მიდგომის გაკრიტიკება,

³⁶⁸ სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტისა და ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენციის ფრანგულენოვანი ტექსტების თანახმად, „*droit ... au moins aux garanties suivantes*“; თუმცა ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციაში ნახსენებია „*droit notamment à*“. მცირე განსხვავებას აქვს ადგილი: ევროპული კონვენციის ტექსტი ნაკლებად მკაცრია და შეესატყვისება „*inter alia*“-ს. ეჭვის არსებობისას უპირატესობა ენიჭება ინგლისურ ტექსტს.

³⁶⁹ კომისიამ ამის შესახებ უკვე განაცხადა საქმეში *ნილსენი (Nielsen)* დანიის წინააღმდეგ, განაცხადი 343/57. იხ. აგრეთვე ვასეკუ-ვიადერეკი (2000) 20.

³⁷⁰ *ნილსენი (Nielsen)* დანიის წინააღმდეგ (განაცხადი 343/57) და მოგვიანებით მიღებული სხვა მრავალი გადანყევტილება. იხ. აგრეთვე ადამიანის უფლებების კომიტეტის ზოგადი კომენტარი N 13(5).

³⁷¹ კომისიას უკვე გაზიარებული ჰქონდა ეს მიდგომა; იხ. მაგ. X *შვეიცარიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 9000/80; H *გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, განაცხადი 10000/82.

³⁷² ბარბერა (*Barbera*), მესაგე (*Messague*) და ხაბარდო (*Jabardo*) ესპანეთის წინააღმდეგ, §89; იხ. აგრეთვე მაილე (*Mialhe*) საფრანგეთის წინააღმდეგ (No. 2), §43.

³⁷³ შენკი (*Schenk*) შვეიცარიის წინააღმდეგ; მაილე (*Mialhe*) საფრანგეთის წინააღმდეგ.

³⁷⁴ ხანი (*Khan*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ.

³⁷⁵ მაილე (*Mialhe*) საფრანგეთის წინააღმდეგ (No. 2), §43; იხ. აგრეთვე შენკი (*Schenk*) შვეიცარიის წინააღმდეგ, §46; ვან მეხელენი (*van Mechelen*) ნიდერლანდების წინააღმდეგ, §50; დორსონი (*Doorson*) ნიდერლანდების წინააღმდეგ, §67; ტეიშერა დი კასტრო (*Teixeira de Castro*) პორტუგალიის წინააღმდეგ, §34; ხანი (*Khan*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §34; ვიდალი (*Vidal*) ბელგიის

განსაკუთრებით, შემდეგი ლათინური პრინციპის გათვალისწინებით: „*ex iniuria ius non oritur*“ (უკანონო ქმედებიდან არ შეიძლება აღმოცენდეს უფლება)³⁷⁶. მეორე მხრივ, სასამართლო უდავოდ მართალია, როდესაც აღნიშნავს, რომ გასაჩივრება უზრუნველყოფს სისხლის სამართალწარმოების ადრეულ ეტაპებზე დაშვებული შეცდომების გამოსწორების შესაძლებლობას. თუმცა, ამის აღიარებისთვის სამართალწარმოების „მთლიანობაში“ შემონების არგუმენტის მოყვანა არც აუცილებელი და არც სარგებლის მომტანია.

სამსუხაროდ, რამდენიმე საქმეში სასამართლომ განაცხადა, რომ ცალკეული მინიმალური გარანტიების დარღვევის მიუხედავად, სამართალწარმოების მთლიანობაში შემონებამ ცხადყო, რომ სასამართლო განხილვა მთლიანობაში სამართლიანი იყო³⁷⁷. მაგალითად, *ამის (Asch)* საქმეში ბრალდებულს არ მიეცა მთავარი მონმის დაკითხვის შესაძლებლობა, თუმცა სასამართლომ დაადგინა, რომ მთლიანობაში სასამართლო განხილვა ვერ ჩაითვლებოდა უსამართლოდ³⁷⁸. ანალოგიური გადაწყვეტილება იქნა მიღებული *სტენფორდის (Stanford)* საქმეში, როდესაც აკუსტიკური სირთულეების გამო განმცხადებელმა, რომელსაც სმენასთან დაკავშირებული პრობლემები ჰქონდა, ფაქტობრივად ვერ მოუსმინა სასამართლო პროცესს³⁷⁹.

აღნიშნული გადაწყვეტილებები ცალსახად არადაამაყყოფილებელია. სასამართლოს პრობლემა, ჩემი აზრით, მდგომარეობს სურვილის არქონაში, ზუსტად განსაზღვროს მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტში მოცემული სპეციალური უფლებების მნიშვნელობა. სპეციალური გარანტიების განმარტებისა და ზუსტი განსაზღვრებების ჩამოყალიბების ნაცვლად, სასამართლო, როგორც ჩანს, ამჯობინებს მე-6 მუხლის დატოვებას გაურკვეველ მდგომარეობაში. ეს ალბათ ყველაზე შესამჩნევია სასამართლოს ტენდენციის კონტექსტში, თავი აარიდოს იმის განსაზღვრას, რამდენად დაცული იყო სპეციალური მინიმალური გარანტიები და სანაცვლოდ, დასაწყისშივე განიხილოს ისინი ერთობლიობაში სამართლიანი სასამართლო განხილვის ზოგად უფლებასთან, ერთმანეთისგან მკაფიო გამიჯვნის გარეშე³⁸⁰. არსებობს ისეთი საქმეებიც, რომლებშიც სასამართლო აცხადებს, რომ განიხილავს ფაქტებს მე-6 მუხლის 1-ლი და მე-3 პუნქტების საფუძველზე, თუმცა არ

წინააღმდეგ, §34; *პიზანო (Pisano)* იტალიის წინააღმდეგ, §21; *ატლანი (Atlan)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §39; *H საფრანგეთის წინააღმდეგ, §61; დელტა (Delta)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §35; *პელისიერ (Pelissier)* და *სასი (Sassi)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §46; *APBP საფრანგეთის წინააღმდეგ.*

³⁷⁶ შედრ. მოსამართლე პეტიტის, შპილმანის, დე მიერისა და კარილო სალსედოს განსხვავებული აზრები *შენკის (Schenk)* საქმეში; ტრექსელის და ვანდერბერგის განსხვავებული აზრები კომისიის ანგარიშში *შენკის (Schenk)* საქმეში; მოსამართლე ლუკაიდესი საქმეში *ხანი (Khan)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ.

³⁷⁷ ასეთი მიდგომა აირჩია კომისიამაც. იხ. მაგ: *ჩუდარი (Choudhary)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, განაცხადი 12509/86.

³⁷⁸ *ამი (Asch)* ავსტრიის წინააღმდეგ; *დორსონი (Doorson)* ნიდერლანდების წინააღმდეგ. იხ. თავი 11.

³⁷⁹ საქმეში *სტენფორდი (Stanford)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ განმცხადებელს არ ჰქონდა სასამართლო პროცესის მოსმენის შესაძლებლობა სმენითი პრობლემების გამო. ევროპულმა სასამართლომ თავად განმცხადებელი დაადანაშაულა, რომ ამის შესახებ არ აცნობა სასამართლოს. თუმცა გადაწყვეტილების მიღებისას აგრეთვე მიუთითა სასამართლო განხილვის მთლიანობაში აღქმაზე.

³⁸⁰ გამონაკლისია ის საქმეები, სადაც კონკრეტულად და ექსკლუზიურად მოხდა მინიმალური გარანტიების განხილვა. საქმეში *ლოდიკე (Luedicke)*, *ბელკაცემი (Belkacem)* და *კოჩი (Koc)* გერმანიის წინააღმდეგ სასამართლომ დაადგინა კონვენციის მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის ე) ქვეპუნქტის დარღვევა. საქმეში *კანი (Can)* ავსტრიის წინააღმდეგ (განაცხადი 9300/81) კომისიამ აღმოაჩინა მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის გ) ქვეპუნქტის დარღვევა. თუმცა საქმეში *გოდი (Goddi)* იტალიის წინააღმდეგ (§28) სასამართლომ განაცხადა, რომ „მთლიანობაში შეაფასა“ საქმე, მიუხედავად იმისა, რომ ადგილი ჰქონდა დამცველის დახმარების უფლების ამკარა დარღვევას.

მიუთითებს მე-3 პუნქტის რომელ ქვეპუნქტს გულისხმობს³⁸¹.

შესაბამისად, არ არის გასაკვირი, რომ სასამართლო გახდა მრავალი ავტორის კრიტიკის ობიექტი. მაგალითად, რუჟკა მიიჩნევს, რომ სასამართლოს მიდგომა ეწინააღმდეგება არა მხოლოდ მე-6 მუხლის ტექსტს, არამედ მის არსს³⁸². ეს მიდგომა ასევე ნიშნავს, რომ სასამართლო უგულვებელყოფს თავის ფუნქციას, მკაფიო და ნათელი გზით განავითაროს კონვენციის იურისპრუდენცია³⁸³.

აღნიშნული კრიტიკა, ძირითადად, გამართლებულია, თუმცა სასამართლოს უარი მტკიცებულებების დასაშვებობასთან დაკავშირებული პრობლემების განხილვაზე, როგორც უკვე ვთქვი, არ არის ბოლომდე უსაფუძვლო. ეს საკითხი არა მხოლოდ ერთ-ერთი ყველაზე რთულია სისხლის საპროცესო სამართალში, არამედ განსხვავებულად არის მოწესრიგებული სხვადასხვა სამართლებრივ სისტემებში³⁸⁴. მიუხედავად ამისა, ჩემი აზრით, აუცილებელია სასამართლოს მიერ მკაფიო ზღვრის გავლება, რომლის მიღმა მტკიცებულებების მოპოვება კონვენციის დარღვევად უნდა ჩაითვალოს³⁸⁵. გარდა ამისა, სრულიად გაუმართლებელია სასამართლოს პოლიტიკა, რომელიც ბუნდოვანს ხდის მე-6 მუხლის 1-ლი და მე-3 პუნქტების მოქმედებას. წინამდებარე წიგნის მიზნებისთვის საკითხებს, რომლებსაც სასამართლო მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტისა და იმავე მუხლის მე-3 პუნქტში მოცემული სპეციალური გარანტიის ქვეშ განიხილავს, შევხებით აღნიშნულ სპეციალურ გარანტიაზე საუბრისას. მკითხველს საშუალება ეძლევა, ცალკეულ საკითხებს გაეცნოს ორივე სათაურის ქვეშ. განსაკუთრებით რთულია განსხვავება „ინფორმაციის გაცემაზე უარის გამო სამართლიანობის არარსებობასა“ და „დაცვის მოსამზადებლად საკმარისი შესაძლებლობების“ არქონას შორის.

ასევე მნიშვნელოვანია გვახსოვდეს, რომ მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტში მოცემული უფლებები ექსკლუზიურად დაცვას მიეკუთვნება. ეს ნიშნავს, რომ პრინციპში, ისინი არ ვრცელდება სამოქალაქო პროცესზე. მიუხედავად ამისა, სასამართლოს მიერ მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტის განმარტებამ შესაძლებელი გახადა რამდენიმე სპეციალური უფლების გამოყენება სამოქალაქო პროცესშიც. მაგალითად, *ეარის (Airey)* საქმეში უფასო იურიდიული დახმარებით სარგებლობის უფლება სასამართლომ გაავრცელა იმ სამოქალაქო საქმეებზე, რომლებშიც სასიცოცხლო ინტერესები იყო საფრთხის ქვეშ³⁸⁶. უფლებები, რომლებიც სისხლის სამართლის საქმეებში შეიძლება განხილული იქნეს მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის ბ) ქვეპუნქტის საფუძველზე, სამოქალაქო საქმეებში განიხილება სახელწოდებით „ინფორმაციის გაცემის უფლება“³⁸⁷.

სასამართლოს ორაზროვანი მიდგომის მაგალითია შემდეგი ამონარიდი საქმიდან *ჰელე (Helle)* ფინეთის წინააღმდეგ: „სასამართლოს ამოცანაა იმის განსაზღვრა, იყო თუ არა, მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტის მნიშვნელობით, სასამართლო განხილვა მთლიანობაში სამართლიანი ყველა რელევანტური გარემოების მხედველობაში მიღებით, როგორცაა დავის ბუნება და სამართალწარმოების ხასიათი, მტკიცებულებების განკარგვის წესი და განმცხადებლის მიერ საკუთარი პოზიციის წარმოდგენის შესაძლებლობა ისეთ პირობებში, რომლებსაც ის არ ჩაუყენებია არსებითად არახელსაყრელ მდგომარეობაში მოწინააღმდეგე მხარესთან

³⁸¹ *ჰადჯიანასტასიუ (Hadjianastassiou)* საბერძნეთის წინააღმდეგ, §31.

³⁸² რუჟკა (2000) გვ. 104. კრიტიკისთვის იხ. აგრეთვე ესერი (2002) 404; რიდი და მერდოკი (2001) N 5.54.

³⁸³ ესერი (2002) 404; რუჟკა (2000) 103; შროდერი (2003) 293, 295, 297.

³⁸⁴ პრადელი (2002) N 342; ფორნიტო (2000); ვან დერ ვაინხაერტი (1991) II, 775..

³⁸⁵ ხანი (*Khan*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ; იხ. თავი 20.

³⁸⁶ *ეარი (Airey)* ირლანდიის წინააღმდეგ. საქმე შეეხებოდა განქორწინების საკითხს, რომელიც არ იყო დაშვებული ირლანდიაში.

³⁸⁷ მაგ: *მაკმიკელი (McMichael)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ.

შედარებით³⁸⁸. აღნიშნული მიდგომა მთლიანად უგულვებელყოფს სამართლებრივ სიკვანძეს თანასწორობის სასარგებლოდ. სასამართლოს ყველა გადაწყვეტილება ორი ასპექტით ხასიათდება. პირველი, უკავშირდება სამართლიანობის უზრუნველყოფას კონკრეტულ განმცხადებელთან მიმართებაში, ხოლო მეორე შეეხება კონვენციის იურისპრუდენციის განვითარებას. ეს უკანასკნელი მთლიანად უგულვებელყოფილია ზემოთ მოცემულ ამონარიდში, რაც სასამართლოს მეთოდოლოგიას სამართლიანად აქცევს კრიტიკის ობიექტად.

ადამიანის უფლებათა კომიტეტს მოუწია რამდენიმე ისეთი საქმის განხილვა, რომელშიც სამართალწარმოება იმდენად უსამართლო იყო, რომ საქმის დეტალური განხილვა აღარ გახდა საჭირო³⁸⁹.

II. შეჯიბრებითი პროცესის უფლება

ა. პრინციპი და მისი მნიშვნელობა

სასამართლო განხილვის დროს სამართლიანობის ყველაზე ფუნდამენტური ასპექტია მოსმენის უფლება (*“Right to be heard“*; *„droit d’être entendu“*; *„rechtliches Gehör“*). ეს ნიშნავს, რომ დაუშვებელია ნებისმიერი გადაწყვეტილების მიღება, გარდა იმ შემთხვევისა, როცა ის მთლიანად და უპირობოდ პირის სასარგებლოდ არის გამოტანილი, თუ პირს მანამდე არ მიეცა განსახილველ საკითხზე საკუთარი პოზიციის წარმოდგენის შესაძლებლობა. ეს გარანტია ასევე მოიცავს სასამართლოს ვალდებულებას, მხედველობაში მიიღოს დაცვის წარდგინებები, რაც შეჯიბრებითი პროცესის ეფექტიანობის აუცილებელი პირობაა. *კუადრელის (Quadrelli)* საქმეში იტალიის საკასაციო სასამართლომ მხედველობაში არ მიიღო დაცვის მიერ წარმოდგენილი მემორანდუმი, რაც მე-6 მუხლის დარღვევას წარმოადგენდა³⁹⁰. კონვენციის დარღვევა იქნა აღმოჩენილი *დიულორანის (Dulaurans)* საქმეშიც, როდესაც სასამართლოს ეყო გამბედაობა ეთქვა, რომ არგუმენტი, რომლის საფუძველზეც საფრანგეთის საკასაციო სასამართლომ უარყო განმცხადებლის საჩივარი, იყო ამკარად მცდარი³⁹¹.

მოსმენის უფლება რამდენიმე ასპექტით ხასიათდება. უტილიტარული თვალთახედვით, ის აუმჯობესებს გადაწყვეტილებების მიღების ხარისხს. პირი, რომლის საქმეც განიხილება, როგორც წესი, ფლობს მნიშვნელოვან ინფორმაციას და მისი მოსაზრებები შეიძლება იყოს საინტერესო და გავლენის მომხდენი სასამართლოს გადაწყვეტილებაზე. გარდა ამისა, კანონის უზენაესობის თვალსაზრისით, რომელიც, თავის მხრივ, დემოკრატიის პრინციპს უკავშირდება, აუცილებელია, რომ პირი, რომელსაც შეეხება ხელისუფლების გადაწყვეტილება, ჩართული იყოს მისი მიღების პროცესში. ეს ხელს უწყობს მიღებული შედეგის აღიარებას. დაბოლოს, ფილოსოფიური პერსპექტივით, მოსმენის უფლება

³⁸⁸ *ჰელე (Helle) ფინეთის წინააღმდეგ*, §53.

³⁸⁹ იხ. ნოვაკი (1993) მე-14 მუხლი, N 20, 21.

³⁹⁰ *კუადრელი (Quadrelli) იტალიის წინააღმდეგ*, §54. იხ. ფრაიბერგი (2001) 192. ამ ავტორის მოსაზრება, რომ *კუადრელი (Quadrelli)* საქმეში მოცემული საკითხი სასამართლოს მოტივირებული გადაწყვეტილების უფლებას უკავშირდებოდა, არ არის ბოლომდე სწორი, თუმცა ამ ორ ასპექტს შორის არსებობს მჭიდრო კავშირი. იხ. ქვეთავი IV.

³⁹¹ *დიულორანი (Dulaurans) საფრანგეთის წინააღმდეგ*. ამ საქმეში საკასაციო სასამართლომ განაცხადა, რომ განმცხადებლის მიერ წარდგენილ იქნა ახალი საჩივარი, მიუხედავად იმისა, რომ მისი წარდგენა ქვემდგომ ინსტანციაშიც მოხდა. იხ. რენუჩი (2002) N 142. ავტორი აკრიტიკებს სასამართლოს მიდგომას, რადგან მან არსებითად განიხილა ეროვნული სასამართლოს გადაწყვეტილება. თუმცა თავადვე აღიარებს, რომ სასამართლოს მხრიდან კონვენციის ეფექტიანი განმარტების სურვილმა მოვლენათა ასეთი განვითარება გარდაუვალი გახადა.

ავითარებს კონცეფციას იმის შესახებ, რომ პირი არის არა პროცესის ობიექტი, არამედ სუბიექტი. რასაკვირველია, გაზვიადებული და საკმაოდ არარეალისტურია საუბარი თანამშრომლობაზე, განსაკუთრებით, სისხლის სამართლის პროცესის კონტექსტში. თუმცა არსებობს ემპირიული მტკიცებულება, რომელიც ადასტურებს, რომ სამართლიანობა პირის მიერ მსჯავრდებისა და სასჯელის აღიარების ძირითადი ფაქტორია³⁹².

პრეცედენტულ სამართალში შეჯიბრებითი პროცესის უფლება ყოველთვის არ არის მკაფიოდ გამიჯნული მხარეთა თანასწორუფლებიანობის პრინციპისგან³⁹³. თუმცა, ვერ ვიტყვი, რომ ამ შეუსაბამობას რაიმე გავლენა მოეხდინოს სასამართლოს გადანყვეტილებებზე.

ბ. განსაზღვრება

სასამართლოს განცხადებით, „სისხლის სამართლის საქმეში შეჯიბრებითი პროცესის უფლება გულისხმობს, რომ როგორც ბრალდებას, ისე დაცვას უნდა მიეცეს მეორე მხარის მიერ წარდგენილი მოსაზრებებისა და მტკიცებულებების გაცნობის და მათზე საკუთარი აზრის გამოთქმის შესაძლებლობა“³⁹⁴. ეს პრინციპი მოქმედებს იმის მიუხედავად, მეორე მხარის მიერ წარდგენილი მასალები შეეხება ფაქტების დადგენას, სამართლებრივ არგუმენტს საქმის არსებით გარემოებებზე, თუ წარდგინებებს საპროცესო საკითხებზე³⁹⁵.

ზემოთ მოცემული განსაზღვრების ერთი ნაწილი ძალზე საინტერესოა. სასამართლომ მკაფიოდ განაცხადა, რომ ეს უფლება ვრცელდება როგორც ბრალდების, ისე დაცვის მხარეზე. უნდა ითქვას, რომ თუ თეორიულად, ეს შეიძლება სიმართლეს შეეფერებოდეს, კონვენციის კონტექსტში სრულებით გაუგებარია. მხოლოდ ინდივიდებმა შეიძლება ისარგებლონ ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო ინსტრუმენტების დაცვით და ბრალდების მხარე ცალსახად გამოირიცხება ამ სფეროდან. გარდა ამისა, ბრალდებას ყოველთვის არ ექნება დაცვის მხარის არგუმენტებზე პასუხის გაცემის შესაძლებლობა, ვინაიდან სასამართლო პროცესზე ბოლო სიტყვა, როგორც წესი, ბრალდებულს ეკუთვნის.

გ. გარანტიის დამახასიათებელი ნიშნები

მოსმენის უფლება შეიძლება დახასიათდეს როგორც აბსოლუტური გარანტია. ეს მოსაზრება სასამართლოს მიერ არა მხოლოდ გაზიარებულია, არამედ ნათლად გამოთქმულიც. ამრიგად, სასამართლომ მიუღებლად ჩათვალა „მთავრობის განმარტება, რომ გენერალური პროკურორი, ყოველგვარი მიზეზების დასახელების გარეშე, უბრალოდ

³⁹² ტალიერი (1990); ჰაინცი (1985) 13; კასპარი (1978) 237; ტიბოლი და უოქერი (1975); კასპარი, ტალიერი და ფიშერი (1988) 483; ლანდისი და გოდშტაინი (1986) 675.

³⁹³ იხ. მაგ: ბორგერსი (Borgers) ბელგიის წინააღმდეგ, §27; ფუშერი (Foucher) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §36; რეინჰარდტი (Reinhardt) და შლიმან-კაიდი (Slimane-Kaid) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §106; კუპილა (Kuopila) ფინეთის წინააღმდეგ, §38; ლანცი (Lanz) ავსტრიის წინააღმდეგ, §57-63; PG და JH გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §73.

³⁹⁴ ლოჰანენი (Laukhanen) და მანინენი (Manninen) ფინეთის წინააღმდეგ, §34; იხ. აგრეთვე კამასინსკი (Kamasinski) ავსტრიის წინააღმდეგ, §102; ბრანდშტეტერი (Brandstetter) ავსტრიის წინააღმდეგ, §67; როუი (Rowe) და დევისი (Davis) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §60; ფიტი (Fitt) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §44; J.L., GMR და AKP გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §112; გოჩი (Göç) თურქეთის წინააღმდეგ, §34; მეფტა (Meftah) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §51; PG და JH გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §67; JJ ნიდერლანდების წინააღმდეგ, §43; ერნსტი (Ernst) და სხვები ბელგიის წინააღმდეგ, §60; დურიც-კოსტი (Duricz-Costes) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §32; სკონდრიანოსი (Skondrianos) საბერძნეთის წინააღმდეგ, §29; სამოქალაქო საქმეებისთვის იხ. მაგ: კრემარი (Kremar) ჩეხეთის რესპუბლიკის წინააღმდეგ, §40; ნიდეროსტ-ჰუბერი (Niderost-Huber) შვეიცარიის წინააღმდეგ, §24.

³⁹⁵ იხ. მაგ: კამასინსკი (Kamasinski) ავსტრიის წინააღმდეგ, §102.

ითხოვდა, საქმის განხილვას სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 285-ე მუხლის დ) პუნქტის საფუძველზე“. სასამართლომ მართებულად აღნიშნა, რომ „დაცვის გადასაწყვეტია, რამდენად საჭიროებს ეს წარდგინება რეაგირებას“³⁹⁶. ამასთან, მნიშვნელობა არა აქვს სასამართლოს მიერ ამ დოკუმენტისთვის მიცემულ მნიშვნელობას³⁹⁷.

აღსანიშნავია, რომ სხვა გადაწყვეტილებებში სასამართლომ ხაზი გაუსვა კონკრეტულ საქმეში წარმოდგენილი მასალის მნიშვნელობას დაცვის მხარისთვის³⁹⁸. თუმცა ეს არ უნდა გავიგოთ როგორც შეჯიბრებითი პროცესის უფლების დაკნინება. სასამართლო განხილვის სამართლიანობა წარმოუდგენელია ამ პრინციპის დაცვის გარეშე. საქმეში *გოჩი (Göç) თურქეთის წინააღმდეგ* სასამართლომ ისიც კი აღიარა, რომ მთავრობას ეკისრება ვალდებულება, დაეხმაროს ბრალდებულს საქმის მასალების გაცნობაში:

იმ არგუმენტის საპასუხოდ, რომ განმცხადებელს შეეძლო საქმის მასალების გაცნობა საკასაციო სასამართლოში და მთავარი პროკურორის მოსაზრების ასლის გამოთხოვა, სასამართლო აცხადებს, რომ ეს არ არის საკმარისი გარანტია განმცხადებლის შეჯიბრებითი პროცესის უფლების უზრუნველსაყოფად. სასამართლოს აზრით, სამართლიანობის მისაღწევად საკასაციო სასამართლოს სამდივნოს ეკისრებოდა განმცხადებლის ინფორმირების ვალდებულება, რომ პროკურორის მოსაზრება იქნა წარდგენილი და სურვილის შემთხვევაში, შეეძლო მასზე თავისი აზრის წერილობით გამოთქმა. როგორც სასამართლოსთვის არის ცნობილი, ამ ვალდებულებას არ ითვალისწინებს შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობა. მთავრობის მტკიცებით, განმცხადებლის დამცველს უნდა სცოდნოდა, რომ არსებული პრაქტიკიდან გამომდინარე, შესაძლებელი იყო საქმის მასალების გაცნობა. თუმცა სასამართლო მიიჩნევს, რომ განმცხადებლის დამცველისთვის მოთხოვნის წაყენება, გამოიჩინოს ინიციატივა და პერიოდულად მოახდინოს საკუთარი თავის ინფორმირება საქმის მასალებში ახალი ელემენტების დამატების თაობაზე, იქნებოდა მასზე არაპროპორციული ტვირთის დაკისრების ტოლფასი და ვერც პროკურორის მოსაზრებაზე აზრის გამოთქმის რეალურ შესაძლებლობას უზრუნველყოფდა, ვინაიდან მისთვის არასდროს უცნობებიათ საჩივრის განხილვის ვადების შესახებ³⁹⁹.

დ. პრეცედენტული სამართალი

პრეცედენტული სამართალი შეჯიბრებითი პროცესის უფლებაზე არ არის მრავალფეროვანი და ძირითადად ორი ტიპის საქმეებს მოიცავს. საქმეების პირველ ჯგუფში დაცვა მოკლებული იყო შესაძლებლობას, ჯეროვანი პასუხი გაეცა პროკურატურის წარდგინებებზე. მეორე კი შეეხება ბრალდების მიერ მტკიცებულებების გამჟღავნების ვალდებულებას.

1. გენერალური პროკურორის წარდგინებები უმაღლეს ინსტანციაში

„სამართლიანობაზე“ მსჯელობა სტრასბურგის ორგანოების მიერ დაიწყო ავსტრიის წინააღმდეგ განხილულ საქმეთა სერიაში. ამ საქმეებში განმცხადებლები ამტკიცებდნენ,

³⁹⁶ ბულუტი (*Bulut*) ავსტრიის წინააღმდეგ, §49; იხ. აგრეთვე *ლობო მაჩადო (Lobo Machado) პორტუგალიის წინააღმდეგ*, §31; *ნიდეროსტ-ჰუბერი (Niderost-Huber) შვეიცარიის წინააღმდეგ*, §29.

³⁹⁷ *კუპილა (Kuopila) ფინეთის წინააღმდეგ*, §35.

³⁹⁸ მაგ: *ფუშერი (Foucher) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, §49; იგივე ეხება სასამართლოს ფრაზას, „მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული რისკი, რომლის წინაშეც დგას განმცხადებელი.“ იხ. მაგ: *ჟი ნიდერლანდების წინააღმდეგ*, §43; *ლობო მაჩადო (Lobo Machado) პორტუგალიის წინააღმდეგ*, §31.

³⁹⁹ *გოჩი (Göç) თურქეთის წინააღმდეგ (GC)*, §57.

რომ გენერალური პროკურორის მიერ უზენაესი სასამართლოსთვის „croquis“-ის, განაჩენის პროექტის წარდგენა, რომელზეც დაცვის მხარეს პასუხის გაცემა არ შეეძლო, წარმოადგენდა კონვენციის დარღვევას⁴⁰⁰. ანალოგიური პრობლემები უკავშირდება რამდენიმე სხვა სახელმწიფოს, მათ შორის საფრანგეთს⁴⁰¹, ნიდერლანდებს⁴⁰², თურქეთსა⁴⁰³ და პორტუგალიას⁴⁰⁴. მსგავსი საკითხი წამოიჭრა შვეიცარიაშიც, სადაც ფედერალური სასამართლო იღებდა მოსაზრებებს ქვემდგომი სასამართლოსგან და განმცხადებელს არ შეეძლო მათ შესახებ საკუთარი აზრის გამოთქმა⁴⁰⁵. ავსტრიაში უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარემ ქვემდგომი სასამართლოს თავმჯდომარისგან გამოითხოვა თარჯიმნის მომსახურების შესახებ ინფორმაცია. მან გამოიყენა ეს ინფორმაცია ისე, რომ დაცვას არ მიეცა მასზე აზრის გამოთქმის შესაძლებლობა, იმის მიუხედავად, რომ საჩივარი სწორედ ამ თავმჯდომარეს შეეხებოდა⁴⁰⁶.

2. მტკიცებულებების გამჟღავნების ვალდებულება

შეჯიბრებითი პროცესის უფლების სპეციალური ასპექტი შეეხება ხელისუფლების ორგანოების მიერ მტკიცებულებების გამჟღავნების ვალდებულებას. ეს საკითხი განსაკუთრებით რელევანტური იყო გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ განხილულ რამდენიმე საქმეში, რომლებშიც განმცხადებლის მტკიცებით, ბრალდება არ გასცემდა მტკიცებულებებს. გარდა ამისა, სასამართლოსაც შეიძლება გარკვეულწილად ჰქონდეს საქმის მასალების „გამჟღავნების ვალდებულება“.

ა. ბრალდების მიერ გასაიდუმლოებული მასალები

შეჯიბრებითი პროცესის უფლება, სასამართლოს განმარტებით, მოითხოვს იმ სასამართლოსთვის წარდგენილი ყველა მასალის გამჟღავნებას, რომელსაც ბრალდებულის მსჯავრდებისა და მისთვის სასჯელის შეფარდების უფლებამოსილება აქვს. ამ თვალსაზრისით, პრობლემური საკითხია ბრალდების ორგანოთა ტენდენცია, არ გაამჟღავნონ საქმესთან დაკავშირებული გარკვეული მასალები, მაგალითად, ანგარიშები, ჩანაწერები, განცხადებები და ინფორმაცია მოწმეთა შესახებ. ასეთი შემთხვევებისთვის სასამართლომ განსაზღვრა ძირითადი წესი: „სასამართლო თვლის, რომ მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტით განსაზღვრული სამართლიანობის მოთხოვნის მიხედვით, რომელიც აღიარებულია ინგლისურ სამართალში, ბრალდების ორგანოებმა უნდა გაუშინონ დაცვას ყველა ნივთიერი მტკიცებულება ბრალდებულის წინააღმდეგ ან მის სასარგებლოდ და მოცემულ საქმეში აღნიშნულის შეუსრულებლობამ გამოიწვია ხარვეზი სასამართლო

⁴⁰⁰ *ოფერი (Ofner)* და *ჰოპფინგერი (Hopfinger)* ავსტრიის წინააღმდეგ, განაცხადი 524/59; *პატაკი (Patacki)* და *დუნშიმი (Dunshim)* ავსტრიის წინააღმდეგ, განაცხადი 596/59. იხ. აგრეთვე *ბრანდშტეტერი (Brandstetter)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §67; *ბულუტი (Bulut)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §44-50; ვასეკუვიდერეკი (2000) 24.

⁴⁰¹ *ვუაზინი (Voisine)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §31; *რეინჰარტი (Reinhardt)* და *სლიმან-კაიდი (Slimane-Kaidi)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, § 107; *რიჩენი (Richen)* და *გოშერი (Gaucher)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §39; *მეფტა (Meftah)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §51; *მენერი (Menher)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §12; *დურიე-კოსტი (Duriez-Costes)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §32; *გოშერი (Gaucher)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §15; *აბუდი (Aboud)* და *ბოზონი (Bosoni)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §20-21. რენუჩი (2002) N 144. ავტორი საკმაოდ მკაცრს და უსამართლოს უწოდებს ამ საქმეებში სასამართლოს მიდგომას გენერალური ადვოკატის მიმართ, თუმცა აღიარებს, რომ ის გამართლებული იყო შთაბეჭდილებების მნიშვნელობის გათვალისწინებით.

⁴⁰² *JJ ნიდერლანდების წინააღმდეგ*, §43.

⁴⁰³ *გოჩი (Göç)* თურქეთის წინააღმდეგ (GC), §55-8.

⁴⁰⁴ *ლობო მაჩადო (Lobo Machado)* პორტუგალიის წინააღმდეგ, §31 (სოციალურ უფლებებთან დაკავშირებული დავა).

⁴⁰⁵ *ნიდეროსტ-ჰუბერი (Nideröst-Huber)* შვეიცარიის წინააღმდეგ.

⁴⁰⁶ *კამასინსკი (Kamasinski)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §102.

განხილვაში⁴⁰⁷.

თუმცა ეს ვალდებულება არ არის შეუზღუდავი. საქმის მასალების გაუმჟღავნებლობა დასაშვებია გარკვეული გარემოებების არსებობისას: „ნებისმიერ სისხლის სამართლის საქმეში შეიძლება ადგილი ჰქონდეს საპირისპირო ინტერესებს, როგორცაა ეროვნული უშიშროება, შურისძიების საფრთხისგან მოწმეთა დაცვის აუცილებლობა ან პოლიციის მიერ დანაშაულის გამოძიების მეთოდების გასაიდუმლოება, რომლებიც უნდა დაბალანსდეს ბრალდებულის უფლებებთან“. თუმცა „დაცვის უფლებების შემზღუდველი მხოლოდ მკაცრად აუცილებელი ზომებია დასაშვები“. გარდა ამისა, სათანადო ნაბიჯები უნდა გადაიდგას აღნიშნული შეზღუდვების განონასწორებისთვის, თუ მათი თავიდან აცილება შეუძლებელია⁴⁰⁸. ეს არის ზოგადი პრობლემა, რომელიც თავს იჩენს რამდენიმე განსხვავებულ კონტექსტში⁴⁰⁹. თუმცა სასამართლო ჩვეულებრივ არ ამონებს, საქმის მასალების გაუმჟღავნებლობა უკიდურესი აუცილებლობით იყო გამოწვეული თუ არა. ის მხოლოდ განიხილავს მთავრობის მტკიცებას, რომ სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლების მოთხოვნები დაცული იყო „შესაძლებლობის ფარგლებში“⁴¹⁰.

ეს არ არის მტკიცე განაცხადება. კერძოდ, სიტყვები „შესაძლებლობის ფარგლებში“ ბუნდოვანია, განსაკუთრებით, უკიდურესი აუცილებლობის“ სტანდარტის გამოყენებაზე სასამართლოს უარის გათვალისწინებით. თუმცა სასამართლოს ასეთი თავშეკავებული მიდგომა რეალისტურია და მისაღებად უნდა ჩაითვალოს.

სასამართლოს მიერ გადაწყვეტილი საქმეები ორ ძირითად კატეგორიად შეიძლება დაიყოს. პირველი მოიცავს საქმეებს, რომლებშიც კონვენციის დარღვევა არ იქნა აღმოჩენილი, ვინაიდან ხელისუფლების ეროვნულმა ორგანოებმა ძალზე ფრთხილად განიხილეს ურთიერთსაინანაღმდეგო ინტერესები. მაგალითად, ასეთ შემთხვევას ჰქონდა ადგილი, როდესაც დაცვის მხარეს მიეცა, გარკვეულ ფარგლებში, განსახილველ საკითხზე აზრის გამოთქმის შესაძლებლობა; დაცვისთვის გაუმჟღავნებელი მასალა ასევე არ წარედგინა ნაფიც მსაჯულებს; და საქმის განხილველი მოსამართლე ყოველთვის ამონებდა მასალების გადაცემის აუცილებლობას⁴¹¹. სხვა საქმეში მასალების გადაცემა მოხდა სააპელაციო სამართალწარმოების დაწყებამდე. დაცვას მიეცა მათი გაცნობის სრული შესაძლებლობა. სააპელაციო სამართალმ იმდენად ინტენსიურად განიხილა საკითხი, რომ ამით გამოსწორდა ადრე არსებული ხარვეზები⁴¹².

საქმეთა მეორე კატეგორიაში სასამართლომ დაადგინა კონვენციის დარღვევა. მაგალითად, ერთ-ერთ საქმეში ბრალდებამ გადაწყვიტა, რომ არ გაემხილა მტკიცებულება მოსამართლისთვის. ბრალდების მიერ ასეთი ცალმხრივი გადაწყვეტილების

⁴⁰⁷ ედვარდსი (Edwards) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §26; იხ. აგრეთვე ჯასპერი (Jasper) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §52; როუი (Rowe) და დევისი (Davis) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §60; ფიტი (Fitt) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §44; დოუსეტი (Dowsett) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §41; IJL, GMR და AKP გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §112; PG და JH გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §67.

⁴⁰⁸ ჯასპერი (Jasper) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §52.

⁴⁰⁹ კერძოდ, „დაცვის მომზადების შესაძლებლობების“ (მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის ბ) ქვეპუნქტი, ბრალდებულსა და ადვოკატს შორის კავშირის კონტროლის (მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის გ) ქვეპუნქტი და მოწმეთა დაკითხვის უფლების (მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის დ) ქვეპუნქტი კონტექსტში. იხ. თავები IX, X და XI. ოუენი (2001) 132.

⁴¹⁰ ჯასპერი (Jasper) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §53.

⁴¹¹ Ibid., §55-6; იხ. აგრეთვე ფიტი (Fitt) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §47-9; PG და JH გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §70-3.

⁴¹² IJL, GMR და AKP გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §114-18. მსგავსი გადაწყვეტილება იქნა მიღებული საქმეში ედვარდსი (Edwards) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ. კრიტიკისთვის იხ. ესერი (2002) 405. ავტორი მართებულად შენიშნავს, რომ სასამართლო უფრო დეტალურად იხილავს პირად თავისუფლებასთან დაკავშირებულ საკითხებს.

მიღება აშკარად ენიანაღმდეგება მე-6 მუხლს. ის ფაქტი, რომ დაცვას ეცნობა ამის შესახებ სააპელაციო სამართალწარმოების დასაწყისში, არ იყო საკმარისი ხარვეზის გამოსწორებისთვის, რადგან სააპელაციო სასამართლოს ფაქტობრივად არ განუხილავს ეს მტკიცებულება⁴¹³. ატლანის (*Atlan*) საქმეში არსებობდა ეჭვი, რომ ადგილი ჰქონდა დანაშაულის ჩადენის პროვოცირებას. ამ საქმეშიც სააპელაციო სასამართლოს არ შეეძლო ვითარების გამოსწორება. ბრალდების მიერ გაუმჟღავნებელი მტკიცებულებების შესახებ პირველი ინსტანციის მოსამართლის ინფორმირება აუცილებელი იყო⁴¹⁴. ოუენი შემდეგ კომენტარს აკეთებს ამ საქმეზე: „უდავოა, რომ მსჯავრდების შემდეგ საჯარო ინტერესის იმუნიტეტის მქონე მასალის გამოაშკარავებისას მსჯავრდების გაუქმებისა და საქმის გადასინჯვის ბრძანების გაცემის გარდა, სხვა გზის არქონის პერსპექტივა უსიამოვნოა როგორც ბრალდების ორგანოების, ისე სასამართლოებისთვის. თუმცა ეს არის იმ პროცედურის გარდაუვალი შედეგი, რომლის მყიფე ქმედითობა არსებითად დამოკიდებულია პირველი ინსტანციის მოსამართლის როლზე ინფორმაციის გამჟღავნების საკითხის სრულფასოვან და განგრძობად განხილვაში“⁴¹⁵.

ბ. სასამართლოს მიერ ინფორმაციის გამჟღავნების ვალდებულება

გამონაკლის შემთხვევაში სასამართლოსაც შეიძლება დაეკისროს ინფორმაციის გამჟღავნების ვალდებულება. ასეთ შემთხვევას ჰქონდა ადგილი სკონდრიანოსის (*Skondrianos*) საქმეში, როდესაც განმცხადებელმა საჩივრით მიმართა საბერძნეთის საკასაციო სასამართლოს. ბრალდება ენიანაღმდეგებოდა საჩივარს ერთადერთი მიზეზით. შესაბამისად, ბრალდებულმა თავისი არგუმენტების კონცენტრირება სწორედ აღნიშნულ მიზეზზე მოახდინა. სასამართლომ უარყო საჩივარი, თუმცა სრულიად განსხვავებული საფუძვლით. განმცხადებელი გამოთქვამდა უკმაყოფილებას, რომ მას არ მიეცა სასამართლოს გადაწყვეტილებაში მოყვანილი არგუმენტების გაბათილების შესაძლებლობა.

ევროპულმა სასამართლომ აღნიშნა, რომ განმცხადებელი ინფორმირებული იყო მხოლოდ პროკურორის წარდგინებების შესახებ და მისთვის სრულიად მოულოდნელი იყო სასამართლოს დასაბუთება. გადაწყვეტილებიდან ჩანს, რომ სტრასბურგის სასამართლო არ იყო კმაყოფილი ეროვნული სასამართლოს არგუმენტებით. თუმცა, რასაკვირველია, მას არ გააჩნია ასეთ საკითხებზე მოსაზრების გამოთქმის უფლებამოსილება. სასამართლომ საკმაოდ მოულოდნელად განაცხადა, რომ შეჯიბრებითი პროცესის უფლება არ იყო დაცული და კონვენციის მე-6 მუხლის დარღვევა დაადგინა⁴¹⁶.

აღნიშნული გადაწყვეტილება საკმაოდ სერიოზული ნაბიჯია ხელისუფლების ორგანოებზე, მათ შორის სასამართლოებზე, დაცვის დახმარებისა და იმ მიზეზების შესახებ მისი ინფორმირების მოვალეობის დაკისრებისკენ, რომელთა საფუძველზეც სასამართლო აპირებს საჩივრის უარყოფას. ეს მნიშვნელოვნად გააუმჯობესებდა სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლების გამოყენების ეფექტიანობას. სამწუხაროდ, სასამართლომ თავი შეიკავა, თავისი გადაწყვეტილების ევოლუციური და შეიძლება ითქვას, ფეთქებადი პოტენციალის მკაფიოდ ჩვენებისგან.

⁴¹³ როუი (*Rowe*) და დევისი (*Davis*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §63-66; დოუსეტი (*Dowsett*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §44-51.

⁴¹⁴ ატლანი (*Atlan*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §42-46; ედვარდსი (*Edwards*) და ლუისი (*Lewis*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §50-59.

⁴¹⁵ ოუენი (2001) 150-1.

⁴¹⁶ სკონდრიანოსი (*Skondrianos*) საბერძნეთის წინააღმდეგ, §31.

III. მხარეთა თანასწორუფლებიანობის პრინციპი

ა. პრინციპი

მხარეთა თანასწორუფლებიანობის შესახებ არ არის მკაფიოდ მითითებული არც ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6(1) მუხლში და არც სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მე-14(1) მუხლში⁴¹⁷. თუმცა საყოველთაოდ აღიარებულია, რომ ეს პრინციპი სამართლიანი სასამართლო განხილვის განუყოფელი ნაწილია. საერთაშორისო პაქტის მე-14 მუხლის პირველი წინადადება ადგენს სასამართლოს წინაშე თანასწორობის ზოგად ნებს, ხოლო ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენციის მე-8 მუხლის მე-2 პუნქტში დაცვის უფლებები წარმოდგენილია სიტყვებით „სრული თანასწორობის საფუძველზე“. ზოგიერთი ავტორი მხარეთა თანასწორუფლებიანობის პრინციპს უკავშირებს დისკრიმინაციის აკრძალვის ზოგად გარანტიას, რაც არ არის მართებული⁴¹⁸.

მნიშვნელოვანია გვახსოვდეს, რომ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წევრი რამდენიმე ქვეყანა წლების მანძილზე კოლონიური მმართველობის ქვეშ იმყოფებოდა და სწორედ ამით შეიძლება აიხსნას გაეროს განსაკუთრებული აქცენტი ნებისმიერი სახის დისკრიმინაციის წინააღმდეგ ბრძოლაზე. საერთაშორისო პაქტსა⁴¹⁹ და ამერიკულ კონვენციაში არსებული მითითება „თანასწორობაზე“, მის ზოგად ასპექტს უფრო გულისხმობს, ვიდრე სამართლიანობის ელემენტს. ამ შემთხვევაში საუბარია თანასწორობაზე საქმის მხარეებს და არა განსხვავებული სქესის, რელიგიური კუთვნილების ან ეროვნული წარმომავლობის პირებს შორის.

დისკრიმინაციის აკრძალვა მოითხოვს თანასწორ მოპყრობას არსებითად თანაბარ პირობებში მყოფი პირების მიმართ⁴²⁰. მაგალითად, დისკრიმინაციას ექნება ადგილი თუ ებრაელებისთვის ნებადართულია საჩივრის წარდგენა, ხოლო მუსლიმანებს არ ეძლევათ ამის შესაძლებლობა. სწორედ ამ ტიპის თანასწორობას გულისხმობენ ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო ინსტრუმენტები⁴²¹. მხარეთა თანასწორუფლებიანობა კი შეეხება არსებითად ურთიერთსაინანაღმდეგო ინტერესების მქონე პირებს.

მხარეთა თანასწორუფლებიანობის პრინციპი კომისიამ პირველად განიხილა სამოქალაქო სამართალწარმოებასთან დაკავშირებულ საქმეში. განმცხადებელს, რომელიც პოლონეთის მოქალაქე იყო, უარი ეთქვა შვედეთში გამგზავრებაზე, სადაც მას სურდა ოჯახურ დავასთან დაკავშირებით სასამართლოში ჩვენების მიცემა⁴²². შემდგომში ეს პრინციპი გვხვდება სისხლის სამართლის კონტექსტში განხილულ საქმეთა სერიაში, რომელიც საკასაციო სამართალწარმოებას შეეხება⁴²³. მოგვიანებით, ის აღიარებულ

⁴¹⁷ თუმცა საკმაოდ მკაფიო მინიშნებას შეიცავს ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის მე-3(დ) და სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მე-14 მუხლის მე-3(ე) პუნქტები (რასაც ვერ ვხვდებით ამერიკულ კონვენციაში).

⁴¹⁸ მაგ: ფროვანი და პოიკერტი (1996) მე-6 მუხლი, N 83; გრაბენვარტერი (1997) 596.

⁴¹⁹ ანჰერმანი, კარონი და კალინი (1997) 184.

⁴²⁰ იხ. *ფრედინი (Fredin) შვედეთის წინააღმდეგ (No. 1)*, §60: „დისკრიმინაცია არის იმ პირთა მიმართ განსხვავებული მოპყრობა, ობიექტური და გონივრული გამართლებების გარეშე, რომლებიც 'არსებითად' მსგავს ვითარებაში იმყოფებიან“.

⁴²¹ იხ. მაგ: ნოვაკი (1993) მე-14 მუხლი, N 5.

⁴²² *შვაბოვიცი (Szwabowiez) შვედეთის წინააღმდეგ*, განაცხადი 434/58. ძირითადი განსახილველი საკითხი იყო სასამართლო პროცესზე დასწრების უფლება. იხ. აგრეთვე *გიუნტერ შტრუპატი (Gunther Struppat) გერმანიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 2804/66; *J და R კაუფმანი (Kaufman) ბელგიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 10938/84.

⁴²³ *ოფნერი (Ofner) და ჰოპფინგერი (Hopfinger) ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 524/59; *პატაკი (Patacki) და დუნშირი (Dunshim) ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 596/59. მხარეთა

იქნა სასამართლოს მიერ⁴²⁴ და ასევე ფიგურირებს ადამიანის უფლებათა კომიტეტის პრეცედენტულ სამართალში⁴²⁵.

მხარეთა თანასწორუფლებიანობის პრინციპი, რასაკვირველია, შეიძლება გამოყენებული იქნეს სამოქალაქო პროცესში, სადაც ორი კერძო პირი უპირისპირდება ერთმანეთს ნეიტრალური სასამართლოს წინაშე. თუმცა ამ შემთხვევაშიც სრული თანასწორობის მიღწევა შეუძლებელია. ბუნებრივია, მხოლოდ ერთი მხარე შეძლებს ბოლო სიტყვით გამოსვლას⁴²⁶. გარდა ამისა, არსებობს წესები, რომლებიც განსაზღვრავენ, თუ რომელ მხარეს ეკისრება მტკიცების ტვირთი. როგორც წესი, ეს მოსარჩელეა. თუმცა მთლიანობაში, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მხარეთა თანასწორუფლებიანობის სურათი სამოქალაქო პროცესში დიდწილად ასახავს რეალობას. ამის მაგალითია დომბო ბერის (*Dombo Behher*) საქმე, რომელშიც ერთ-ერთმა მხარემ მოწმედ გამოიძახა პირი, რომელსაც მონაწილეობა ჰქონდა მიღებული სადავო მოლაპარაკებებში, ხოლო მეორეს არ მიეცა ამის გაკეთების შესაძლებლობა⁴²⁷.

რაც შეეხება სისხლის სამართლის პროცესს, აქ მხარეთა თანასწორუფლებიანობა სრულებით არ არის ადეკვატური რეალობა. სამართალწარმოების დასაწყისიდანვე ბრალდება და დაცვა სრულიად განსხვავებულ მდგომარეობაში იმყოფებიან. ბრალდება მოქმედებს (სულ მცირე თეორიულად) ყოველგვარი „პირადი“ ინტერესის გარეშე. მისი ერთადერთი მიზანია, ემსახუროს მართლმსაჯულებას, ანუ უზრუნველყოს ქვეყნის ტერიტორიის დადგენა და კანონის სწორად გამოყენება. ბრალდებული, თავის მხრივ, მოქმედებს საკუთარი პირადი ინტერესებიდან გამომდინარე და არ ევალება მართლმსაჯულების ინტერესების გათვალისწინება. ბრალდებას შეუძლია იძულების ისეთი ღონისძიებების განხორციელება, როგორებიცაა დაპატიმრება, სატელეფონო მოსმენა, ჩხრეკა და ამოღება. მას აგრეთვე ხელი მიუწვდება მაღალტექნოლოგიურ საშუალებებზე. ბრალდებულს არ გააჩნია მსგავსი შესაძლებლობები, სამაგიეროდ, ფლობს ზუსტ ინფორმაციას საქმესთან დაკავშირებულ ფაქტებზე, თუ, რასაკვირველია, დამნაშავეა. მტკიცების ტვირთი ბრალდებას ეკისრება. ბრალდებულს კი შეუძლია, იყოს პასიური და შეინარჩუნოს დუმილი მთელი სამართალწარმოების მანძილზე. თანასწორობა ასეთ კონტექსტში უნდა განვიხილოთ მხოლოდ როგორც ერთგვარი პარიტიტი. ამ თვალსაზრისით, შეიძლება გავიხსენოთ გლადიატორთა ორთაბრძოლა ძველ რომში, სადაც ერთი იყო ჯავშნიანი და შეიარაღებული ხმლით, ხოლო მეორე ჯავშნის გარეშე, სამაგიეროდ, შეიარაღებული ბადითა და სამკაპით⁴²⁸.

თანასწორუფლებიანობის შესახებ ადრეული პუბლიკაციების წყაროებისთვის იხ. ტრექსელი (1979) 376-7, n. 161.

⁴²⁴ ნოიმაისტერი (*Neumeister*) ავსტრიის წინააღმდეგ, §22. ამ საქმეში სასამართლომ განაცხადა, რომ მხარეთა თანასწორუფლებიანობის პრინციპი არ ვრცელდება დაპატიმრების კანონიერების განსაზღვრის პროცესზე. ეს დასკვნა მოგვიანებით უარყოფილ იქნა. იხ. თავი 18.

⁴²⁵ ფრენკ რობინსონი (*Frank Robinson*) იამაიკის წინააღმდეგ, §10.4. განმცხადებელს ბრალად ედებოდა მკვლელობის ჩადენა. სასამართლო განხილვა გადაიღო შვიდჯერ, ვინაიდან ბრალდებამ ვერ შეძლო მთავარი მოწმის წარმოდგენა. დაცვას კი უარი ეთქვა პროცესის გადადებაზე, როდესაც ადვოკატმა ბრალდებულის დაცვაზე განაცხადა უარი.

⁴²⁶ ეს საკითხი იქნა განხილული საქმეში *J* და *R* კაუფმანი (*Kaufman*) ბელგიის წინააღმდეგ, განაცხადი 10938/84.

⁴²⁷ დომბო ბერი (*Dombo Behher*) ნიდერლანდების წინააღმდეგ. საქმეში აკლინი (*Acklin*) შვეიცარიის წინააღმდეგ ანალოგიური განსხვავება განიხილებოდა, თუმცა სასამართლომ ვერ აღმოაჩინა კონვენციის დარღვევა, რადგან მტკიცებულებების შეფასებაში მოსამართლის თავისუფლების გათვალისწინებით, სხვაობა მოწმის სახით ჩვენების მიმცემ პირსა და ფაქტების მომყვან მხარეს შორის იყო მხოლოდ ფორმალური ხასიათის.

⁴²⁸ ტრექსელი (1978) 558. იხ. აგრეთვე რეიმონდი (1970) 103. ველუ და ერგეცი (1990) 470. ადმინისტრაციულ სამართალწარმოებასთან დაკავშირებით იხ. გრაბენვარტერი (1997) გვ. 597.

ბ. განსაზღვრება

პრინციპის ყველაზე ადრეული განსაზღვრება გვხვდება საქმეში *დომბო ბერის (Dombo Behrer)*, რომელშიც სასამართლომ განაცხადა, რომ „ურთიერთსაწინააღმდეგო კერძო ინტერესებთან დაკავშირებულ სასამართლო პროცესში 'მხარეთა თანასწორუფლებიანობა' გულისხმობს, რომ თითოეულ მხარეს უნდა მიეცეს საკუთარი პოზიციის, მათ შორის მტკიცებულებების წარდგენის გონივრული შესაძლებლობა ისეთ პირობებში, რომლებიც მას არ ჩააყენებს არსებითად არახელსაყრელ მდგომარეობაში მოწინააღმდეგესთან შედარებით“⁴²⁹. იგივე ფორმულირება, თითქმის სიტყვასიტყვით, მეორდება სისხლის სამართლის საქმესთან დაკავშირებით: „თითოეულ მხარეს უნდა მიეცეს საკუთარი პოზიციის წარდგენის გონივრული შესაძლებლობა ისეთ პირობებში, რომელიც მას არ ჩააყენებს არახელსაყრელ მდგომარეობაში მოწინააღმდეგესთან შედარებით“⁴³⁰. არის მხოლოდ ორი განსხვავება. პირველი, მითითება არ არის გაკეთებული მტკიცებულებებზე. ეს შეიძლება აიხსნას იმით, რომ სისხლის სამართლის საქმეში დაცვას, როგორც წესი, არ უწევს მტკიცებულებების წარმოდგენა. მეორე, ზედსართავი „არსებითი,“ რომელიც თან ახლდა „არახელსაყრელ მდგომარეობას“ ასევე გამოტოვებულია.

ნიშნავს თუ არა ეს, რომ სისხლის სამართლის საქმეში აკრძალულია პირის ჩაყენება ნებისმიერი სახის არახელსაყრელ მდგომარეობაში, ხოლო სამოქალაქო პროცესში მხოლოდ ნაწილობრივი თანასწორობაა სავალდებულო? პრეცედენტული სამართლის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ეს შემზღუდველი ელემენტი მოცემულია სამოქალაქო სამართალწარმოებასთან დაკავშირებულ თითქმის ყველა საქმეში⁴³¹. ის არ გვხვდება სისხლის სამართლის საქმეთა უმრავლესობაში, თუმცა სასამართლო არ განმარტავს სხვაობას და შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ ის უმნიშვნელოა⁴³². ერთ-ერთ საქმეში სასამართლომ მიუთითა სხვა გადანყვეტილებაზე, რომელშიც სიტყვა „არსებითად“ არის გამოყენებული, თუმცა შემდეგ ის გამოტოვა საკუთარ ფორმულირებაში⁴³³.

მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის დ) ქვეპუნქტთან დაკავშირებით სასამართლომ მოითხოვა „მხარეთა სრული თანასწორუფლებიანობა“⁴³⁴, „*complète égalité d'arms*“⁴³⁵. თუმცა ასეთი

⁴²⁹ *დომბო ბერი (Dombo Beherer)* ნიდერლანდების წინააღმდეგ, §33.

⁴³⁰ *ბულუტი (Bulut)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §47.

⁴³¹ *ჰენტრიჩი (Hentrich)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §56; *ნიდეროსტ-ჰუბერი (Niederöst-Huber)* შვეიცარიის წინააღმდეგ, §23; *ანკერლი (Ankerl)* შვეიცარიის წინააღმდეგ, §38; *დეჰაესი (De Haes)* და *გაიზელსი (Gijssels)* ბელგიის წინააღმდეგ, §53; *კრცმარი (Krcmar)* ჩეხეთის რესპუბლიკის წინააღმდეგ, §39; *ვერნერი (Werner)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §63; *მორელი (Morel)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §27; *პლატაკო (Platakou)* საბერძნეთის წინააღმდეგ, §47; *ბერი (Beer)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §17; *FR* შვეიცარიის წინააღმდეგ, §34; *ბუზბერგერი (Buchberger)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §50; *ფრეტი (Frette)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §47; *კომანიჩკი (Komanicki)* სლოვაკეთის წინააღმდეგ, §45; *ვიერზიჩკი (Wierzbicki)* პოლონეთის წინააღმდეგ, §39; *AB* სლოვაკეთის წინააღმდეგ, §55; *ივო (Yvon)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §31. ერთი გამონაკლისია საქმე *Apeh Uldozotteinek Szovetsege* უნგრეთის წინააღმდეგ (§39); ეს წესი იმავე ფორმულირებით გვხვდება ადმინისტრაციულ საქმეებშიც: *Immeubles Groupe Kosser* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §22; *კრესი (Kress)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §72.

⁴³² *ფუშერი (Foucher)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §23; *კუპილა (Kuopila)* ფინეთის წინააღმდეგ, §37; *ლანცი (Lanz)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §57; *ოჯალანი (Öcalan)* თურქეთის წინააღმდეგ, §159; *ჯოზეფ ფიშერი (Josef Fischer)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §18; *გამონაკლისებია ქიომე (Coëme)* ბელგიის წინააღმდეგ, §162; *GB* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §58; *ერნსტი (Ernst)* და *სხვები* ბელგიის წინააღმდეგ, §50.

⁴³³ იხ. მაგ: *ლანცი (Lanz)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §57.

⁴³⁴ *ენგელი (Engel)* და *სხვები* ნიდერლანდების წინააღმდეგ, §49; *ბონიში (Bönisch)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §32.

⁴³⁵ *პიზანო (Pisano)* იტალიის წინააღმდეგ, §21.

სპეციფიკური ფორმულირება არ არის პრაქტიკული მნიშვნელობის მქონე.

გ. თანასწორობის ასპექტები

1. თანასწორობის ფარდობითობა

თანასწორობას განსაკუთრებული ფუნქცია აქვს ადამიანის უფლებების სფეროში. მისი კომპლექსური ხასიათის ღრმა ანალიზი შეუძლებელია მოცემულ კონტექსტში⁴³⁶. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ თანასწორობის გარანტია უსარგებლოა ისეთ ვითარებაში, როდესაც ადამიანს ჩამორთმეული აქვს უფლება, რომლითაც ვერც სხვები სარგებლობენ. სწორედ ეს არის ის ელემენტი, რომელიც „მხარეთა თანასწორუფლებიანობის“ პრინციპს განასხვავებს „მეჯიბრებითი პროცესის“ უფლებისგან: პრინციპი (სასამართლოს არასდროს უხსენებია მხარეთა თანასწორუფლებიანობის „უფლება“, თუმცა ხშირად იყენებს ისეთ ტერმინებს როგორებიცაა „პრინციპი“⁴³⁷, „მოთხოვნა“⁴³⁸, „კონცეფცია“⁴³⁹ ან უბრალოდ აცხადებს, რომ „აუცილებელია მხარეთა თანასწორუფლებიანობის არსებობა“⁴⁴⁰) არ ირღვევა, როდესაც ორივე მხარეს ეთქვა უარი სასარგებლო ქმედების განხორციელებაზე. მაგალითად, ჯასპერის (*Jasper*) საქმეში განმცხადებელი გამოთქვამდა უკმაყოფილებას იმ ფაქტის გამო, რომ სატელეფონო მოსმენის შედეგების შესახებ დაცვას არ ეცნობა. თუმცა სასამართლომ აღნიშნა, რომ, ვინაიდან „როგორც დაცვას, ისე ბრალდებას აკრძალული ჰქონდათ ისეთი მტკიცებულების წარდგენა, რომლებიც მიანიშნებდნენ სახელმწიფო ორგანოების მიერ სატელეფონო ზარების მოსმენაზე, მხარეთა თანასწორუფლებიანობის პრინციპი დაცული იყო“⁴⁴¹. იგივე არგუმენტაცია იქნა გამოყენებული გაერთიანებულ სამეფოში საჩივრის დასაშვებობის პროცესზე დასწრების უფლებასთან დაკავშირებით. კონვენციის დარღვევას ადგილი არ ჰქონია, რადგან არც ბრალდებას და არც დაცვას არ მიეცათ დასწრების ნებართვა⁴⁴².

2. სასამართლო მოსმენაზე ბრალდების დასწრების მნიშვნელობა

ერთი შეხედვით, შეიძლება პრობლემად არ ჩაითვალოს ბრალდების უარი იმ პრივილეგიებზე, რომლებსაც დაცვა იყენებს. ზოგიერთ შემთხვევაში ეს სიმართლეს შეეფერება, თუმცა არა ყოველთვის. მაგალითად, როდესაც დაცვა ესწრება საქმის ზეპირ მოსმენას, ხოლო ბრალდება არ არის წარმოდგენილი, შეიძლება ეჭვქვეშ დადგეს სასამართლოს მიუკერძოებლობა. პროკურორის სიტყვაზე დაყრდნობის ნაცვლად, მოსამართლე იძულებული იქნება თავად მოახდინოს მსჯავრდების ან/და სასჯელის სასარგებლო არგუმენტების ფორმულირება. მსგავსი ვითარება იყო შექმნილი საქმეში *თორგირ თორგერსონი (Thorgeir Thorgeirson) ისლანდიის წინააღმდეგ*, რომელიც უფრო

⁴³⁶ უფრო დეტალური ანალიზისთვის იხ. მაგ: ტრექსელი (2003) 119.

⁴³⁷ მაგ: *ნოიმაისტერი (Neumeister) ავსტრიის წინააღმდეგ*, §22.

⁴³⁸ *დომბო ბერი (Dombo Beheer) ნიდერლანდების წინააღმდეგ*, §33.

⁴³⁹ *სოლაკოვი (Solakov) მაკედონიის წინააღმდეგ*, §57.

⁴⁴⁰ *ედვარდსი (Edwards) და ლუისი (Lewis) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §52. იხ. აგრეთვე *ნიდეროსტ-ჰუბერი (Nideröst-Huber) შვეიცარიის წინააღმდეგ*, §23.

⁴⁴¹ *ჯასპერი (Jasper) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §57; იხ. აგრეთვე *ეკბატანი (Ekbatani) შვედეთის წინააღმდეგ*, §30; *ნიდეროსტ-ჰუბერი (Nideröst-Huber) შვეიცარიის წინააღმდეგ*, §23; *მონელი (Monnell) და მორისი (Morris) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §62; *APBP საფრანგეთის წინააღმდეგ*, §24; *კრომარი (Kromar) ჩეხეთის რესპუბლიკის წინააღმდეგ*, §39.

⁴⁴² მაგ: *X გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, განაცხადი 5871/72; *X გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, განაცხადი 7413/76; *EM ნორვეგიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 20087/92. იხ. პონსე (1977) 54; ველუ და ერგეცი (1990) N 471; ავტორები აკრიტიკებენ ასეთ „დაბალ თანასწორობას.“ ეს კრიტიკა არ არის გამართლებული, ვინაიდან უკავშირდება არა ძირითად უფლებებს, არამედ მხოლოდ „თანასწორობის“ ელემენტს.

დეტალურად არის განხილული სასამართლოს დამოუკიდებლობის კონტექსტში⁴⁴³. ასეთი პრობლემა, რასაკვირველია, არ წარმოიქმნება, თუ სასამართლო პროცესს არც ერთი მხარე არ ესწრება⁴⁴⁴.

3. თანასწორობის აბსტრაქტული ღირებულება

მხარეთა თანასწორუფლებიანობის პრინციპს შეიძლება ჰქონდეს ერთი აბსოლუტური ასპექტი, რომლის მიხედვით, დაცვის მიმართ ნებისმიერი უთანასწორობა წარმოადგენს სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლების დარღვევას, მის მიერ განცდილი ზიანის ჩვენების მიუხედავად. შეიძლება ითქვას, რომ სწორედ ამას გულისხმობდა სასამართლო *ლანცის (Lanz)* საქმეში: „მხარეთა თანასწორუფლებიანობის პრინციპი არ არის დამოკიდებული საპროცესო უთანასწორობიდან გამომდინარე, შემდგომ რაოდენობრივად განსაზღვრულ უსამართლობაზე“⁴⁴⁵.

თუმცა სასამართლოს მიერ მოგვიანებით გაკეთებული განცხადებები ეჭვქვეშ აყენებს ამ ვარაუდს. მაგალითად, *კრემცოვის (Kremzow)* საქმეში მან აღნიშნა, რომ „დაცვას არ განუცდია ზიანი არსებული განსხვავების გამო“ და შესაბამისად, კონვენციის დარღვევას ადგილი არ ჰქონია⁴⁴⁶. სხვა საქმეში სასამართლომ დაადგინა კონვენციის დარღვევა და დეტალურად განმარტა, თუ როგორ მოახდინა გავლენა სასამართლო განხილვის შედეგზე იმ ფაქტმა, რომ ბრალდებამ ძალზე გვიან წარმოადგინა მნიშვნელოვანი დოკუმენტი⁴⁴⁷.

აქედან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ ყველა გადახვევა ბრალდებისა და დაცვის თანასწორობის მკაცრი პრინციპიდან, ავტომატურად არ ნიშნავს სასამართლო განხილვის უსამართლობას. აუცილებელია დაცვის მხრისთვის მიყენებული გარკვეული ზიანის ჩვენება. თუმცა ეს არ წარმოადგენს სირთულეს, რადგან თვით პრინციპის განსაზღვრება მიუთითებს იმ გარემოებაზე, რომ დაცვა გარკვეულ „არახელსაყრელ“ პირობებში უნდა მოექცეს.

დ. პრეცედენტული სამართალი

პოპულარობის მიუხედავად, მხარეთა თანასწორუფლებიანობის პრინციპის საფუძველზე საქმეთა შედარებით მოკრძალებული რაოდენობა იქნა გადანყვეტილი. მოწმის ჩვენებასთან დაკავშირებული საქმეები ქვემოთ იქნება განხილული მე-6 მუხლის მე-3(დ) პუნქტის საფუძველზე⁴⁴⁸. სხვა საქმეები, რომლებიც შეეხება პირველი ინსტანციით საქმის განხილვას, მოიცავს შეჯიბრებითი პროცესის, პირადად ან დამცველის დახმარებით თავის დაცვისა და დაცვის მოსამზადებლად საკმარისი დროისა და შესაძლებლობების უფლებებს. გასაჩივრების ხელმისაწვდომობასთან დაკავშირებულ საქმეებს აქ არ განვიხილავთ. გასაჩივრების კონტექსტში რჩება მხოლოდ ორი საკითხი: ბრალდების დასწრება

⁴⁴³ თავი 3, ქვეთავი IV.დ. საქმეში *დელკური (Delcourt)* ბელგიის წინააღმდეგ (§ 34) სასამართლომ ახსენა ბრალდების არყოფნა, თუმცა მხოლოდ იმის სათქმელად, რომ ეს არ გამოირიცხავდა სხვა სახის უსამართლოდ არახელსაყრელ პირობებს.

⁴⁴⁴ კრემარი (*Kremar*) ჩეხეთის რესპუბლიკის წინააღმდეგ, § 39.

⁴⁴⁵ *ლანცი (Lanz)* ავსტრიის წინააღმდეგ, § 58. იხ. აგრეთვე ბულუტი (*Bulut*) ავსტრიის წინააღმდეგ, § 49,

⁴⁴⁶ *კრემცოვი (Kremzow)* ავსტრიის წინააღმდეგ, § 75. ეს გადანყვეტილება არ იმსახურებს კრიტიკას, ვინაიდან ინფორმაცია მხოლოდ მომხსენებელი მოსამართლის ვინაობას შეეხებოდა, რასაც, როგორც მინიმუმ, თეორიაში, არ აქვს რაიმე მნიშვნელობა სასამართლო განხილვის პროცესში.

⁴⁴⁷ *GB საფრანგეთის წინააღმდეგ, § 64-70.* სასამართლო დაეყრდნო მხარეთა თანასწორუფლებიანობის პრინციპს, თუმცა სინამდვილეში განსახილველი საკითხი პროცესის შეჯიბრებითობას, კერძოდ, დაცვის მოსამზადებლად საკმარისი დროისა და შესაძლებლობების არსებობას უკავშირდებოდა. იხ. აგრეთვე *სოლაკოვი (Solakov)* მაკედონიის წინააღმდეგ, § 62; *კუპილა (Kuopila)* ფინეთის წინააღმდეგ, § 35; *ერნსტი (Ernst)* და *სხვები ბელგიის წინააღმდეგ, § 61.*

⁴⁴⁸ იხ. თავი 11.

სასამართლოს თათბირზე და სისტემა, რომლის მიხედვით, ბრალდება წარუდგენს ანგარიშს ან თვით გადაწყვეტილების პროექტს სასამართლოს, მაგრამ არა დაცვას.

1. პროკურორის დასწრება სასამართლოს თათბირზე

ერთ-ერთი პირველი საქმე, რომელიც სასამართლომ განიხილა, შეეხებოდა სამართალწარმოებას ბელგიის საკასაციო სასამართლოს წინაშე. განმცხადებელი გამოთქვამდა უკმაყოფილებას იმის გამო, რომ გენერალური პროკურატურის წარმომადგენელმა მონაწილეობა მიიღო სასამართლოს თათბირში⁴⁴⁹. მთავრობის მტკიცებით, ეს მაღალი რანგის სასამართლო მოხელე წარმოადგენდა ინსტიტუტს, რომლის მიზანი იყო პრეცედენტული სამართლის ერთგვაროვნების უზრუნველყოფა, და სასამართლოს მრჩევლის ფუნქციას ასრულებდა. შესაბამისად, მოცემულ საქმეში ის ვერ ჩაითვლებოდა განმცხადებლის „მონაწილედ“. სასამართლომ აღიარა, რომ ეს პროცედურა საკმაოდ საეჭვო შთაბეჭდილებას სტოვებდა, თუმცა აუცილებლად ჩათვალა შთაბეჭდილებების მიღმა საქმის არსში კარგად გარკვევა და კონვენციის დარღვევა ვერ აღმოაჩინა. სასამართლოს გადაწყვეტილებაზე გავლენა იქონია იმ ფაქტმა, რომ ამ პროცედურას დიდი ხნის ისტორია ჰქონდა⁴⁵⁰.

20 წლის შემდეგ იგივე საკითხი კვლავ გახდა სასამართლოს განხილვის საგანი. კომისიამ, რომელიც ამ დროისთვის განსხვავებული შემადგენლობის იყო, განაცხადი დასაშვებად მიიჩნია და მივიდა დასკვნამდე, რომ გენერალური პროკურატურის წევრი იყო სახელმწიფოს ერთადერთი წარმომადგენელი, რომელიც საკასაციო სასამართლოს წინაშე გამოდიოდა და ის ეწინააღმდეგებოდა განმცხადებლის საჩივარს. სასამართლო, რომლის შემადგენლობაც ასევე შეცვლილი იყო, დაეყრდნო პრეცედენტულ სამართალში მომხდარ ცვლილებებს და ანალოგიურ დასკვნამდე მივიდა⁴⁵¹. ამჯერად, სასამართლომ უარყო მთავრობის არგუმენტები:

გარდა ამისა, და რაც ყველაზე მთავარია, უთანასწორობა კიდევ უფრო გაიზარდა საკონსულტაციო უფლებამოსილებით აღჭურვილი გენერალური ადვოკატის მონაწილეობით სასამართლოს თათბირში. სრული ობიექტურობის საფუძველზე განუული ამგვარი დახმარება შეიძლება ერთგვარად სასარგებლო აღმოჩნდეს გადაწყვეტილებების მომზადების პროცესში, თუმცა ეს ამოცანა, პირველ რიგში, საკასაციო სასამართლოს ეკისრება. მიუხედავად ამისა, რთულია იმის დანახვა, თუ როგორ შეიძლება მსგავსი დახმარება მხოლოდ სტილისტური რჩევებით შემოიფარგლებოდეს, რომლებიც ნებისმიერ შემთხვევაში, ხშირად განუყოფელია არსებითი საკითხებისგან, თუ ის დამატებით მიზნად ისახავს, როგორც მთავრობამ დაადასტურა, პრეცედენტული სამართლის ერთგვაროვნების ხელშეწყობას. იმ შემთხვევაშიც, თუ ამ საქმეში ასეთი დახმარება ძალზე შეზღუდული იყო, არსებობდა გონივრული ვარაუდის საფუძველი, რომ გენერალური ადვოკატს ექნებოდა, განმცხადებლის შეწინააღმდეგების შიშის გარეშე, საკუთარი არგუმენტების მხარდაჭერის დამატებითი შესაძლებლობა [სასამართლოს მიერ] საჩივრის უარყოფის მიზნით⁴⁵².

⁴⁴⁹ დელკური (*Delcourt*) ბელგიის წინააღმდეგ.

⁴⁵⁰ *Ibid.*, §31. შთაბეჭდილების მნიშვნელობა ხშირად არის ხაზგასმული სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლების კონტექსტში. იხ. მაგ: ლანცი (*Lanz*) ავსტრიის წინააღმდეგ, §57; შლიმან-კაიდი (*Slimane-Kaid*) (No. 2) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §20; სტავროსი მიიჩნევს, რომ ეს არის „პრეცედენტულ სამართალში სიმწიფის ახალი ფაზის მანიშნებელი, რომელიც გამომდინარეობს იმ ფაქტის უკეთ გააზრებიდან, რომ მართლმსაჯულების განხორციელება ფუჭი საქმიანობაა, თუ ის ვერ აღძრავს ნდობას საზოგადოების წევრებს შორის“. სტავროსი (1993) 243.

⁴⁵¹ ბორგერსი (*Borgers*) ბელგიის წინააღმდეგ, §24-8.

⁴⁵² *Ibid.*, §28.

სტრასბურგის სასამართლოს გადაწყვეტილება სრულიად დამაკმაყოფილებელია. სასამართლო, რომელიც თათბირობს ბრალდების ორგანოს წარმომადგენელთან ერთად, არ შეიძლება ჩაითვალოს მიუკერძოებლად, განსაკუთრებით ბრალდებულის თვალში⁴⁵³. შესაბამისად, არ არის გასაკვირი სასამართლოს მითითება, „შთაბეჭდილების“ მნიშვნელობაზე მოცემულ კონტექსტში, მხარეთა თანასწორუფლებიანობის აღწერისას⁴⁵⁴. ისევე, როგორც მიუკერძოებლობის შემთხვევაში, აქაც გადამწყვეტი ელემენტია ის, თუ რამდენად „ობიექტურად გამართლებულია შთაბეჭდილებით გამოწვეული ეჭვები“⁴⁵⁵. სასამართლომ მოგვიანებით დაადასტურა აღნიშნული მიდგომა სხვა საქმეებში, რომლებიც უკავშირდებოდა ბელგიას, საფრანგეთს, პორტუგალიასა და ნიდერლანდებს⁴⁵⁶.

2. ბრალდების პრივილეგირებული ინფორმაცია

აუცილებელია ერთმანეთისგან განვასხვაოთ სამი გზა, რომლითაც დაცვა შეიძლება არახელსაყრელ მდგომარეობაში აღმოჩნდეს მისთვის მნიშვნელოვანი ინფორმაციის ხელმისაწვდომობის შეზღუდვით. პირველი, სასამართლო განხილვის პროცესში საქმეზე დამატებული მასალის ან სხვა ნებისმიერი დოკუმენტის ხელმისაწვდომობა; მეორე, ბრალდების ან დაცვის მონიშნულმდევე სხვა მხარის მიერ სასამართლოსთვის წარდგენილი დოკუმენტის ხელმისაწვდომობა, ამ უკანასკნელის გადაწყვეტილებაზე გავლენის მოხდენის მიზნით; და მესამე, სასამართლოს მომხსენებელი წევრის მიერ მომზადებული განაჩენის პროექტის გადაცემა ექსკლუზიურად ბრალდებისთვის.

ზემოთ ჩამოთვლილი საკითხებიდან პირველს თითქმის სრულად მოიცავს მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის ბ) ქვეპუნქტით განსაზღვრული უფლება დაცვის მოსამზადებლად საკმარისი დროისა და შესაძლებლობების შესახებ. მეორე საკითხი უნდა იქნეს განხილული „შეჯიბრებითი პროცესის უფლებები“ სათაურის ქვეშ. ბოლო საკითხი კი უკავშირდება „მხარეთა თანასწორუფლებიანობას.“ შესაბამისად, აქ მხოლოდ მესამე საკითხს შევხებით. თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ სასამართლო ყოველთვის არ იყენებს მკაფიო და თანმიმდევრულ მიდგომას და ხშირად ერთობლიობაში განიხილავს შეჯიბრებითი პროცესისა და მხარეთა თანასწორუფლებიანობის პრინციპებს.

ა. მომჩივნის ინფორმირება საფრანგეთის საკასაციო სასამართლოში საქმის მოსმენის თარიღის შესახებ

მხოლოდ სპეციალურად უფლებამოსილ იურისტებს აქვთ ნებადართული, რომ გამოვიდნენ საფრანგეთის საკასაციო და სააპელაციო სასამართლოების წინაშე. მიუხედავად ამისა, ინდივიდებს შეუძლიათ გასაჩივრება როგორც დამცველის დახმარების გარეშე, ისე იმ იურისტის დახმარებით, რომელიც არ არის უფლებამოსილი, გამოვიდეს უმაღლესი სასამართლო ორგანოების წინაშე. თუმცა ასეთ შემთხვევაში არ ხდება პირის

⁴⁵³ თავი 3, ქვეთავი IV.

⁴⁵⁴ *ბორგერსი (Borgers)* ბელგიის წინააღმდეგ, §24, 29. იხ. აგრეთვე *ვერმულენი (Vermeulen)* ბელგიის წინააღმდეგ, §34; *ბულუტი (Bulut)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §47; *ლანცი (Lanz)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §57; *სლიმან-კაიდი (Slimane-Kaid)* (No. 2) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §20; *ოჯალანი (Öcalan)* თურქეთის წინააღმდეგ, §159; *კრესი (Kress)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §81, 82 (სამთავრობო კომისიარის ფუნქციასთან დაკავშირებით).

⁴⁵⁵ *ბრანდშტეტერი (Brandstetter)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §44 (ექსპერტ მონმის მიუკერძოებლობის კონტექსტში).

⁴⁵⁶ *ვერმულენი (Vermeulen)* ბელგიის წინააღმდეგ, §34; *ფონტენი (Fontaine)* და *ბერტინი (Bertin)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §64-6; *სლიმან-კაიდი (Slimane-Kaid)* (No. 2) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §20; *კრესი (Kress)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §77; *APBP* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §28, 29; *ლობო მაჩადო (Lobo Machado)* პორტუგალიის წინააღმდეგ, §32, 34; იხ. აგრეთვე *JJ ნიდერლანდების წინააღმდეგ*.

ინფორმირება სასამართლო პროცესის თარიღისა თუ საბუთების წარდგენის ვადების შესახებ.

ეს საკითხი სტრასბურგის ორგანოებმა პირველად განიხილეს *მელინის (Melin)* საქმეში, რომელშიც განმცხადებელი ყოფილი ადვოკატი იყო. განმცხადებლის საჩივარი წარდგინიდან ოთხი თვის შემდეგ იქნა უარყოფილი იმ მოტივით, რომ არ მიუთითებდა გასაჩივრების საფუძვლებს. განმცხადებლის განმარტებით, მას არ შეეძლო აღნიშნული საფუძვლების მითითება, ვინაიდან არ გადაეცა სასამართლოს ის გადანყვეტილება, რომლის გასაჩივრებაც სურდა. კომისიამ ერთხმად დაადგინა მე-6 მუხლის დარღვევა, თუმცა სასამართლო საპირისპირო დასკვნამდე მივიდა. მან მისაღებად ჩათვალა მთავრობის არგუმენტი, რომ განმცხადებელს შეეძლო შესაბამისი ზომების მიღება გადანყვეტილებისა და საკასაციო სასამართლოს სამდივნოსგან სასამართლო მოსმენის თარიღის შესახებ ინფორმაციის მისაღებად. ვინაიდან განმცხადებელმა ნებაყოფლობით განაცხადა უარი კვალიფიციური იურისტის დახმარებაზე, თავად უნდა გამოეჩინა ჯეროვანი გულმოდგინება⁴⁵⁷.

სხვა საქმეში, რომელიც იმავე საკითხს ეხებოდა, სასამართლომ განსხვავებული გადანყვეტილება მიიღო. ეს საქმე ორი ასპექტით განსხვავებულადაა *მელინის (Melin)* საქმისგან. პირველი, განმცხადებელმა გონივრულ ვადაში წარადგინა გასაჩივრების საფუძვლები (თუმცა მაინც დაგვიანებით, რადგან საკასაციო სასამართლოს უკვე მიღებული ჰქონდა გადანყვეტილება); და მეორე, განმცხადებელი არ იყო იურისტი⁴⁵⁸. სასამართლოს განცხადებით, „... სახელმწიფოებმა უნდა უზრუნველყონ დანაშაულის ჩადენაში ბრალდებული ყველა პირის მიერ მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტით გათვალისწინებული უფლებებით სარგებლობა. გამოყოფილი ვადის ათვლის დაწყებისა და დასრულების დროის გაგების ტვირთის დაკისრება მსჯავრდებულებზე არ შეესაბამება 'გულმოდგინებას,' რომელიც ხელშემკვრელმა სახელმწიფოებმა უნდა გამოიჩინონ მე-6 მუხლით გარანტირებული უფლებების ეფექტიანი განხორციელების უზრუნველსაყოფად“⁴⁵⁹. მსგავსი გადანყვეტილება იქნა მიღებული მოგვიანებით განხილულ საქმეებშიც⁴⁶⁰.

როგორც ზემოთ მოყვანილი ამონარიდიდან ჩანს, სასამართლოს გადანყვეტილება ემყარება მე-6 მუხლის 1-ლი და მე-3 პუნქტების ერთობლივ გამოყენებას. თუმცა, ვინაიდან ბრალდების ორგანო უთუოდ ინფორმირებული იყო სასამართლო განხილვის პროგრესისა და ზეპირი მოსმენის თარიღის შესახებ, ადგილი ჰქონდა ასევე მხარეთა თანასწორუფლებიანობის პრინციპის დარღვევას.

ბ. მომხსენებელი მოსამართლის მიერ მომზადებული გადანყვეტილების პროექტის გადაცემა ბრალდებისთვის

საფრანგეთის საკასაციო სასამართლოს განაჩენის მომზადების საკმაოდ სპეციფიკური მეთოდი ჰქონდა. სასამართლოს ერთ-ერთ ნევრს ევალებოდა სასამართლოს თათბირისა და განაჩენის მომზადება⁴⁶¹. კერძოდ, მისი ფუნქცია იყო წინასწარი ანგარიშის შედგენა, რომელიც საფუძვლად ედებოდა სასამართლოს თათბირს. ამ პროცესში ყველაზე უჩვეული ის იყო, რომ ანგარიში გადაეცემოდა ბრალდებას, მაგრამ არა დაცვას. ანგარიშის არსის შესახებ დაცვის ადვოკატების ინფორმირება ხდებოდა მოგვიანებით, თუმცა მათ არ ეძლეოდათ დეტალური ახსნა-განმარტების ხილვის საშუალება. სასამართლომ

⁴⁵⁷ *მელინი (Melin)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §24, 25.

⁴⁵⁸ *ვაშერი (Vacher)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §26.

⁴⁵⁹ *Ibid.*, §28.

⁴⁶⁰ *ფრეტი (Frette)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §49.

⁴⁶¹ ეს მეთოდი გამოიყენებოდა ადამიანის უფლებათა ყოფილი კომისიის მიერ და დღესაც გამოიყენება სასამართლოს მიერ.

მართებულად დაადგინა, რომ ეს წესი ეწინააღმდეგებოდა სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლებას. თუმცა ამ საქმეში სწორედ მხარეთა თანასწორუფლებიანობა იყო მთავარი განსახილველი საკითხი⁴⁶².

IV. სასამართლოს მოტივირებული გადაწყვეტილების უფლება

ა. სასამართლოს მოტივირებული გადაწყვეტილების უფლების მნიშვნელობა და დანიშნულება

ადამიანის უფლებათა არც ერთ საერთაშორისო ინსტრუმენტში არ არის მითითებული სასამართლოს ვალდებულების შესახებ, დაასაბუთოს თავისი გადაწყვეტილებები. შეიძლება უცნაურადაც მოგვეჩვენოს ამ უფლებაზე საუბარი სამართლიანი სასამართლო განხილვის გარანტიის კონტექსტში, რადგან გადაწყვეტილების არგუმენტირება რელევანტურობას იძენს მხოლოდ სასამართლო განხილვის დასრულების შემდეგ. თუმცა ეს მოსაზრება თავის ძალას კარგავს, თუ სამართლიანობის მოთხოვნა ვრცელდება არა მხოლოდ სასამართლო განხილვაზე, არამედ სამართალწარმოების მთლიან პროცესზე. სასამართლოს მიერ საკუთარი გადაწყვეტილების დასაბუთების აუცილებლობის მხარდამჭერი ერთ-ერთი არგუმენტი არის ის, რომ გადაწყვეტილების გასაჩივრებისათვის აუცილებელია იმის ცოდნა, თუ რა უდევს მას საფუძვლად. თუმცა ეს არგუმენტიც კარგავს დამაჯერებლობას, როდესაც ბოლო ინსტანციის სასამართლოსაც ევალება გადაწყვეტილებების დასაბუთება. მიუხედავად ამისა, უნდა ითქვას, რომ მე-6 მუხლის გამოყენება და მისი შედეგები არ შემოიფარგლება სასამართლოს გადაწყვეტილებით⁴⁶³. ის ემსახურება მართლმსაჯულების ინტერესებს, რომელთა უზრუნველყოფა, როგორც ქვემოთ ვიხილავთ, შეუძლებელია, თუ სასამართლოს გადაწყვეტილება არ არის სრულად მოტივირებული.

დასაბუთების ვალდებულება ვრცელდება არა მხოლოდ განაჩენზე, არამედ სასამართლოს ნებისმიერ გადაწყვეტილებაზე. მაგალითად, *ბრიკმონის (Bricmont)* საქმეში კომისიამ დაადგინა, რომ ადგილი ჰქონდა კონვენციის დარღვევას, ვინაიდან მიზეზების მოყვანის გარეშე იქნა უარყოფილი განმცხადებლის შუამდგომლობა მოწმის ჩვენების მოსმენის შესახებ⁴⁶⁴.

1. ფუნქციური ორიენტაცია

როგორც ზემოთ აღინიშნა, სასამართლოს მიერ მოტივირებული გადაწყვეტილების გამოტანის ვალდებულების სასარგებლო ერთ-ერთი არგუმენტი გასაჩივრების შესაძლებლობის უზრუნველყოფაა⁴⁶⁵. გასაჩივრების უფლების ეფექტიანი განხორციელებისთვის⁴⁶⁶ პირს უნდა ჰქონდეს იმ მიზეზების შესწავლის საშუალება,

⁴⁶² *რეინჰარდტი (Reinhardt)* და *სლიმან-კაიდი (Slimane-Kaid)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §105; იხ. აგრეთვე *მაკჯი (McGee)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §15; *ბერგერი (Berger)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §42, 43; *ფონტენი (Fontaine)* და *ბერტინი (Bertin)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §61-63; *ლოლი (Lilly)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §24; *სლიმან-კაიდი (Slimane-Kaid) (No. 2)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §17; *კროშარი (Crochard)* და *ექსი სხვა საფრანგეთის წინააღმდეგ, §13; ვეილი (Weil)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §26, 27; *პასკოლინი (Pascolini)* იტალიის წინააღმდეგ, §23.

⁴⁶³ *ასანიძე (Assanidze)* საქართველოს წინააღმდეგ, §181.

⁴⁶⁴ *ბრიკმონი (Brickmont)* ბელგიის წინააღმდეგ, §151-3.

⁴⁶⁵ იხ. ესერი (2002) 745. ეს არის მთავარი მიზეზი ამ ავტორისთვის. იხ. აგრეთვე გოლიტიცერი (1992) მე-6 მუხლი, N 73. საქმეში *PK ფინეთის წინააღმდეგ* რაიონული სასამართლოს არასაკმარისი არგუმენტაცია ძირითადი საკითხი იყო თვით შიდასახელმწიფოებრივ სამართალწარმოებაში.

⁴⁶⁶ ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია, მე-7 ოქმის მე-2 მუხლი; სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი, მე-14(5) მუხლი; ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენცია, მე-8 მუხლის მე-2(გ) პუნქტი.

რომლებიც საფუძვლად უდევს სასამართლოს თავდაპირველ გადაწყვეტილებას. როგორც სასამართლომ განაცხადა *ჰადჯიანასტასიუს (Hadjianastassiou)* საქმეში, „ეროვნულმა სასამართლოებმა უნდა ... მიუთითონ საკმარისი სიცხადით ის საფუძვლები, რომლებზე დაყრდნობითაც მიიღეს გადაწყვეტილება. სწორედ ეს ხდის, *inter alia*, შესაძლებელს, რომ ბრალდებულმა ჯეროვნად განახორციელოს მისთვის ხელმისაწვდომი გასაჩივრების უფლებები⁴⁶⁷. თუმცა ეს არ ნიშნავს, რომ გადაწყვეტილების დასაბუთების საჭიროება არ არსებობს, როდესაც საქმეს ბოლო ინსტანციის სასამართლო იხილავს. ეს მოსაზრება, რომელიც გამოითქვა შვეიცარიის ფედერალური სასამართლოს⁴⁶⁸ და რამდენიმე ავტორის⁴⁶⁹ მხრიდან, სამართლიანად იქნა უარყოფილი ჰეფლიგერისა და შურმანის მიერ⁴⁷⁰.

2. სამართლის თეორია

სამართლებრივი გადაწყვეტილების მიზეზების მოყვანის აუცილებლობა მჭიდრო კავშირშია სამართლის, როგორც მეცნიერების ბუნებასთან. სამართალი უფრო ჰუმანიტარულ მეცნიერებებს მიეკუთვნება, ვიდრე საბუნებისმეტყველოს. სამართალში ამა თუ იმ მტკიცების სისწორის გარკვევა შეუძლებელია მეცნიერული ექსპერიმენტის მსგავსი მეთოდის გამოყენებით. აქ ჰიპოთეზის შემოწმება შესაძლებელია მხოლოდ მოყვანილი მიზეზების საფუძველზე, რომლებიც უნდა იყოს ამომწურავი და ლოგიკური. მიზეზების გარეშე გადაწყვეტილებას ვერ ექნება პრეტენზია არა მარტო სიზუსტეზე, არამედ სამართლებრივი ხასიათის ქონაზე. შესაბამისად, არგუმენტირების გარეშე შეუძლებელი იქნება სწორი გადაწყვეტილების განსხვავება თვითნებურისგან. სხვა სიტყვებით, გადაწყვეტილება, რომელშიც არ არის მოყვანილი მისი მიზეზების საფუძვლები, შეიძლება არ იყოს თვითნებური, თუმცა ნამდვილად ტოვებს ასეთ შთაბეჭდილებას⁴⁷¹. აღსანიშნავია, რომ იტალიაში სასამართლო გადაწყვეტილების დასაბუთების ან მასში ლოგიკის არარსებობა საკასაციო ინსტანციაში გასაჩივრების სპეციალური საფუძველია⁴⁷².

3. გადაწყვეტილების მისაღებობა

სასამართლოს გადაწყვეტილება, როგორც წესი, უარყოფითია ერთ-ერთი მხარისთვის. იმისათვის, რათა ასეთი შედეგი მისაღები გახდეს ორივე მხარისთვის, აუცილებელია სასამართლოს მიერ დამაჯერებელი მიზეზების მოყვანა. ეს საკითხი გახდა განხილვის საგანი საქმეში, რომელშიც განმცხადებელი ასაჩივრებდა მისთვის საადვოკატო საქმიანობის უფლების ჩამორთმევას. ბელგიის კანონმდებლობის მიხედვით, ჩამორთმეული უფლების აღდგენა შესაძლებელი იყო მხოლოდ „განსაკუთრებულ გარემოებებში“. სასამართლომ ხაზი გაუსვა „განსაკუთრებული გარემოებების“ კანონისმიერი ცნების ბუნდოვან ხასიათს“ და განაცხადა, რომ „სწორედ ეს სიცხადის ნაკლებობა, უფრო მეტად ხდიდა აუცილებელს სასამართლოს მიერ საკმარისი მიზეზების მოყვანას ...“⁴⁷³

⁴⁶⁷ *ჰადჯიანასტასიუს (Hadjianastassiou) საბერძნეთის წინააღმდეგ*, §33.

⁴⁶⁸ BGE 103 Ia 206.

⁴⁶⁹ პოიკერტი (1980) 267; ვილდჰაბერი (1979).

⁴⁷⁰ ჰეფლიგერი და შურმანი (1999) 189.

⁴⁷¹ რენუჩი (2002) 143.

⁴⁷² ICCP 606-ე მუხლის 1(ე) „*mancaza o manifesta illogicità della motivazione*.“

⁴⁷³ *H ბელგიის წინააღმდეგ*, §53. სიცხადის ნაკლებობა მოითხოვდა უფრო დეტალურ არგუმენტაციას საქმეში *გეორგიადის (Georgiades) საბერძნეთის წინააღმდეგ* (§43), რომელშიც უკანონო პატიმრობისთვის გათვალისწინებულ კომპენსაციაზე უარის თქმის მოტივად სასამართლომ მიუთითა განმცხადებლის „უხეში დაუდევრობა“, თუმცა არ განუმარტავს რას მოიცავდა ეს უკანასკნელი. საქმეში *კარაკასისი (Karakasis) საბერძნეთის წინააღმდეგ* (§27) „სასამართლომ საერთოდ არ მიუთითა კომპენსაციაზე უარის თქმის მიზეზები“.

4. გამჭვირვალობა

გადაწყვეტილების დასაბუთების ვალდებულება შეიძლება ასევე დაეუკავშიროთ საჯარო სასამართლო განხილვის უფლებას. არა მხოლოდ მხარეები უნდა დარწმუნდნენ, რომ სასამართლომ სწორად, როგორც მინიმუმ, მისაღებად, გადაჭრა მათი პრობლემა, არამედ თანაბრად მნიშვნელოვანია, საზოგადოებაც დარწმუნდეს, რომ სასამართლო განხილვა იყო სამართლიანი, სათანადო გულდასმით მოხდა განსახილველი საკითხის შესწავლა და მიღებულ გადაწყვეტილებას საფუძვლად არ უდევს მოსამართლეთა არაჯეროვანი მოტივები.

5. მოტივირებული გადაწყვეტილების უფლება, როგორც მოსმენის უფლების ასპექტი

სასამართლოს მოტივირებული გადაწყვეტილების უფლება შეიძლება განვიხილოთ მოსმენის უფლების ერთ-ერთ ასპექტად⁴⁷⁴. საერთაშორისო ორგანოს პერსპექტივიდან გამომდინარე, ეს არის საკმაოდ რთული ასპექტი, რადგან მჭიდრო კავშირშია საქმის გადაწყვეტასთან. მხარეთა თანასწორუფლებიანობის პრინციპი, ისევე როგორც შეჯიბრებითი პროცესის უფლება, ემსახურება მხარის უზრუნველყოფას, საქმესთან დაკავშირებულ ფაქტებსა და კანონებზე საკუთარი აზრის გამოთქმისა და სასამართლოსათვის იმ არგუმენტების წარდგენის შესაძლებლობით, რომლებიც გავლენას იქონიებენ მის გადაწყვეტილებაზე. თუმცა მხოლოდ ეს მოთხოვნა ვერ უზრუნველყოფს გადაწყვეტილების მიმღები ორგანოს ჯეროვან ყურადღებას. ამავე დროს, შეუძლებელია იმის პირდაპირ შემოწმება, მოსამართლემ მართლა მოუსმინა თუ არა მხარის არგუმენტებს ან გაიგო თუ არა მათი მნიშვნელობა. ზოგჯერ იმის ცოდნაც კი არ არის იოლი, ეძინა თუ არა მოსამართლეს, როდესაც თვალები ჰქონდა დახუჭული⁴⁷⁵.

სასამართლომ პირდაპირ მხოლოდ ერთხელ განიხილა ეს საკითხი. *კრასკას (Kraska)* საქმეში განმცხადებელი ამტკიცებდა, რომ დაირღვა მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტი, რადგან ფედერალური სასამართლოს პალატის წევრმა, რომელმაც განიხილა მისი საჩივარი, აღიარა, რომ სრულად არ ჰქონდა შესწავლილი საქმის მასალები, მათ შორის არ წაუკითხავს მომჩივნის ყველა წარდგინება. სასამართლოს განცხადებით, „მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტის მიზანია, *inter alia*, მხარეთა წარდგინებების, არგუმენტებისა და მტკიცებულებების ჯეროვანი განხილვის ვალდებულების დაკისრება 'სასამართლოზე,' გადაწყვეტილებისადმი მათი რელევანტურობის მიმართ მიკერძოების გარეშე“⁴⁷⁶. სასამართლომ აღნიშნა, რომ მოსამართლეს მონაწილეობა ჰქონდა მიღებული საქმის განხილვაში და შემდეგ დასკვნამდე მივიდა: „... არ არსებობს მტკიცებულება, რომელიც მიუთითებდა, რომ სასამართლოს წევრებმა ჯეროვანი გულდასმით არ შეისწავლეს საჩივარი, სანამ გადაწყვეტილებას გამოიტანდნენ“⁴⁷⁷. სასამართლოს მიხედვით, ამ მოსაზრებას ასევე ადასტურებდა ის ფაქტი, რომ არც ერთ მოსამართლეს არ მოუთხოვია საქმის განხილვის გადაღება.

აღნიშნული გადაწყვეტილება წარმოადგენს ევროპული სასამართლოს მიერ პატივისცემის დემონსტრირებას შვეიცარიელი კოლეგების მიმართ. ერთი მხრივ, ეს სრულებით გასაგებია, თუმცა, მეორე მხრივ, შვეიცარიელი მოსამართლის აღიარების გათვალისწინებით, რომ არ ჰქონდა საქმესთან დაკავშირებით წარდგენილი ყველა მასალის წაკითხვის დრო, საკმაოდ მოულოდნელი. შეიძლება მცდარი არ იყოს ვარაუდი იმის შესახებ, რომ მოსამართლეთა უმრავლესობას ერთხელ მაინც მიუღია მონაწილეობა

⁴⁷⁴ იხ. აგრეთვე ტრექსელი (2001) 165.

⁴⁷⁵ ეს მაგალითი არ არის ჰიპოთეტური, არამედ ემყარება საქმეში *სენი (Senn)* შვეიცარიის წინააღმდეგ (განაცხადი 17601/91) არსებულ ფაქტებს.

⁴⁷⁶ *კრასკა (Kraska)* შვეიცარიის წინააღმდეგ, §30. *ვან დერ ჰურკი (Van der Hurk)* ნიდერლანდების წინააღმდეგ, §59.

⁴⁷⁷ *კრასკა (Kraska)* შვეიცარიის წინააღმდეგ, §32

გადანყვეტილების მიღებაში საქმის მასალებში მოცემული ყველა წინადადების წაკითხვის გარეშე. მოსამართლეებმა ასევე იციან, რომ საქმის მასალების დიდი ნაწილი გამოორებებს შეიცავს და შესაბამისად, მათი გაცნობა ხელს ვერ შეუწყობს მართებული გადანყვეტილების მიღებას. თუმცა ეს არის რეალობა, რომელიც უნდა დარჩეს „უთქმელად“.

გარკვეული ირონია შეიძლება ამოვიკითხოთ იმ ფაქტში, რომ სასამართლომ თავის გადანყვეტილებაში ხაზგასმით აღნიშნა შთაბეჭდილების მნიშვნელობაზე: „სასამართლოს მრავალჯერ გაუსვამს ხაზი მართლმსაჯულების განხორციელებაში შთაბეჭდილებების მნიშვნელობაზე, თუმცა ამავე დროს განუმარტავს, რომ [საქმეში მონაწილე] პირთა შეხედულებები არ არის თავისთავად გადამწყვეტი. დამატებით, აუცილებელია, რომ პირთა უნდობლობა სასამართლოსადმი, მათ შორის სასამართლო განხილვის სამართლიანობასთან მიმართებაში, ობიექტურად იყოს დასაბუთებული“⁴⁷⁸. სასამართლოს არ განუმარტავს, რატომ იყო უსაფუძვლო განმცხადებლის ეჭვები, თუმცა ღიად გააკრიტიკა შვეიცარიელი მოსამართლე⁴⁷⁹.

შესაბამისი მიზეზების მოყვანა, რომლებიც საფუძვლად უდევს გადანყვეტილების მიღებას, მნიშვნელოვან როლს თამაშობს იმის დემონსტრირებაში, რომ მხარის არგუმენტები მართლა იქნა მოსმენილი და გაგებული. არგუმენტების უარყოფა ყოველგვარი დასაბუთების გარეშე, ნიშნავს, რომ, ან სასამართლომ კარგად არ მოუსმინა მხარეს ან თვითნებური გადანყვეტილება მიიღო. შესაბამისად, მოტივირებული გადანყვეტილების უფლება ახლოს დგას სასამართლოს მიერ სწორი გადანყვეტილების მიღების უფლებასთან, რომელიც ვერ ჩაითვლება „ადამიანის უფლებად“⁴⁸⁰. საქმეებში *ჰირო ბალანი (Hiro Balani) ესპანეთის წინააღმდეგ* და *რუის ტორიხა (Ruiz Torija) ესპანეთის წინააღმდეგ* მიღებული გადანყვეტილებებიდან შეიძლება შეიქმნას ისეთი შთაბეჭდილება, რომ სასამართლომ არსებითად მცდარად მიიჩნია ეროვნული სასამართლოს გადანყვეტილება. მსგავსი ვითარება შეიქმნა *დელორანის (Delaurans)* საქმეში, როდესაც მან გააკრიტიკა საფრანგეთის საკასაციო სასამართლო საჩივრის არასწორად უარყოფისთვის. ზოგიერთ ავტორს ეს გადანყვეტილება განსაკუთრებით მნიშვნელოვან განვითარებად მიაჩნია პრეცედენტულ სამართალში, ვინაიდან ის მიანიშნებს სტრასბურგის სასამართლოს მზადყოფნაზე, შეამოწმოს, რამდენად სწორად იქნა გამოყენებული შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობა⁴⁸¹. თუმცა მეოთხე ინსტანციად ქცევის შედეგად გამონეული სამუშაოს მოცულობა სასამართლოს აიძულებს, ნებისმიერ შემთხვევაში, უარი თქვას ამ ფუნქციის შესრულებაზე. სინამდვილეში, *დელორანის (Delaurans)* საქმეში ევროპულ სასამართლოს არ შეუფასებია ეროვნული სასამართლოს გადანყვეტილების კანონიერება, არამედ განიხილა მისი თვითნებურობის საკითხი. ეს არის სხვაობა, რომელიც კარგად არის ნაცნობი ისეთ ქვეყნებში, როგორებიცაა გერმანია, ავსტრია და შვეიცარია. გადანყვეტილება თვითნებურია, თუ ის არ ემყარება საღ აზრს და შესაბამისად, წარმოადგენს მართლმსაჯულების პრინციპების ხელყოფას⁴⁸². ეს მოსაზრება დადასტურებულია საფრანგეთის საკასაციო სასამართლოსთან დაკავშირებით,

⁴⁷⁸ *Ibid.*,

⁴⁷⁹ *Ibid.*, §33: „მოსამართლის კომენტარი ღიაა კრიტიკისთვის!“ სასამართლომ გააკრიტიკა არა გადანყვეტილების მიღებაში მოსამართლის მონაწილეობის ფაქტი, არამედ მის მიერ იმის აღიარება, რომ ბოლომდე არ იცნობდა საქმის მასალებს. ეს კი ნიშნავს, რომ სასამართლოს მხრიდან ადგილი აქვს ფარისევლობის ელემენტს.

⁴⁸⁰ თუმცა იხ. ლუკაიდესი (2003) 30.

⁴⁸¹ რენუჩი (2002) 142; ლუკაიდესი (2003) 30; ბარეტო (1999) 137. ეს უკანასკნელი ავტორი ძალზე შორს მიდის, როდესაც აცხადებს, რომ არასწორი არგუმენტაცია დასაბუთების არარსებობის ტოლფასია. ეს ნიშნავს, რომ სასამართლომ უნდა შეამოწმოს, სწორია თუ არა დასაბუთება, რაც მას მეოთხე ინსტანციის სასამართლოდ აქცევს.

⁴⁸² იხ. მაგ. შეფერი (2001) 507.

სასამართლოს მიერ მოგვიანებით მიღებულ გადაწყვეტილებებში⁴⁸³.

ბ. დასაბუთების სტანდარტები

რა კრიტერიუმების საფუძველზე უნდა განისაზღვროს სასამართლოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილება, საკმარისად დასაბუთებულია თუ არა? ამ შემთხვევაშიც სასამართლო საკმაოდ ბუნდოვანია:

დასაბუთების ვალდებულების ხარისხი შეიძლება განსხვავდებოდეს [სასამართლოს] გადაწყვეტილების ბუნებიდან გამომდინარე ... მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული, *inter alia*, წარდგინებების მრავალფეროვნება, რომლებთაც მომჩივანმა შეიძლება მიმართოს სასამართლოს და ხელშემკვრელ სახელმწიფოებში არსებული განსხვავებები საკანონმდებლო ნორმების, ჩვეულებითი წესების, სამართლებრივი მოსაზრების და გადაწყვეტილებების ფორმულირების თვალსაზრისით. სწორედ ამიტომ, სასამართლოს მიერ [თავისი გადაწყვეტილების] დასაბუთების ვალდებულების შესრულების საკითხი, რომელიც კონვენციის მე-6 მუხლიდან გამომდინარეობს, შეიძლება გადაწყდეს მხოლოდ საქმის გარემოებების მხედველობაში მიღებით⁴⁸⁴.

სასამართლოს ეს განმარტებამცირე სარგებლობის მომტანია ეროვნული სასამართლოს მოსამართლის ან იმ პირისთვის, რომელსაც სურს სასამართლო გადაწყვეტილების დასაბუთების ადეკვატურობის გასაჩივრება.

მოცემულ საკითხში გარკვეული სიცხადე შეაქვს საქმეებს, რომლებშიც კონვენციის დარღვევა არ იქნა აღმოჩენილი. მაგალითად, *ვან დერ ჰურკის (Van der Hurk)* საქმეში სასამართლომ განაცხადა, რომ ეს გარანტია „არ შეიძლება გავიგოთ როგორც თითოეულ არგუმენტზე დეტალური პასუხის გაცემის მოთხოვნა“⁴⁸⁵. ეს შეიძლება ნიშნავდეს, რომ სასამართლომ უნდა მოიყვანოს მიზეზები მხარის მიერ წარდგენილ ყველა იმ არგუმენტთან დაკავშირებით, რომელიც შეიძლება რელევანტური იყოს გადაწყვეტილების მიღებისთვის ან სხვა სიტყვებით, რომელიც „გაზიარების შემთხვევაში, გადამწყვეტი იქნება საქმის შედეგისთვის“⁴⁸⁶. სასამართლო ხშირად იმეორებს, რომ ის არ არის უფლებამოსილი, გამოხატოს თავისი პოზიცია მოცემულ საკითხზე. თუმცა, ამავე დროს, მნიშვნელოვანია, რომ სასამართლომ, სულ მცირე, განსაზღვროს, არგუმენტი აშკარად უსაფუძვლოა თუ არა⁴⁸⁷.

⁴⁸³ იხ. მაგ: *ანონი დი გისოლა (Annoni di Gussola)* და *სხვები საფრანგეთის წინააღმდეგ; მორტიერი (Mortier)* საფრანგეთის წინააღმდეგ. ბოლო საქმეში საკასაციო სასამართლომ არ განიხილა საჩივარი, ვინაიდან განმცხადებელი არ დაემორჩილა სააპელაციო სასამართლოს გასაჩივრებულ გადაწყვეტილებას. მსგავს გადაწყვეტილებებს ვხვდებით სხვა ქვეყნებთან მიმართებაშიც. მაგ: *პერეს დერადა კავანილის (Perez de Rada Cavanilles)* ესპანეთის წინააღმდეგ; *მირაგალი ესკოლანო (Miragall Escolano)* ესპანეთის წინააღმდეგ; *იაცჯილარი (Yagtzilar)* და *სხვები საბერძნეთის წინააღმდეგ*.

⁴⁸⁴ *ჰირო ბალანი (Hiro Balani)* ესპანეთის წინააღმდეგ, §27; *რუის ტორიხა (Ruiz Torija)* ესპანეთის წინააღმდეგ, §29; *ჰელე (Helle)* ფინეთის წინააღმდეგ, §55. უფრო გამარტივებული ფორმულირებისთვის იხ. მაგ: *ჰიგინსი (Higgins)* და *სხვები საფრანგეთის წინააღმდეგ*, §42; *გარსია რუისი (Garcia Ruiz)* ესპანეთის წინააღმდეგ, §26; ადრეული გადაწყვეტილებებისთვის იხ. მაგ: *Firestone Tire* და *Rubber Co, Firestone Tyre* და *Rubber Co Ltd*, და *International Synthetic Rubber Co Ltd* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, განაცხადი 5460/72.

⁴⁸⁵ *ვან დერ ჰურკი (Van der Hurk)* ნიდერლანდების წინააღმდეგ, §61; *გარსია რუისი (Garcia Ruiz)* ესპანეთის წინააღმდეგ, §26; *ჰელე (Helle)* ფინეთის წინააღმდეგ, §55. იხ. ველუ და ერგეცი (1990) N 478.

⁴⁸⁶ ჰარისი, ო'ბოილი და უორბრიქი (1995) 215.

⁴⁸⁷ ამის შესახებ ხაზგასმულია საქმეებში *ჰირო ბალანი (Hiro Balani)* ესპანეთის წინააღმდეგ (§38) და

სასამართლოს დასაბუთება უნდა მოიცავდეს ყველა მნიშვნელოვან საკითხს, როგორცაა მტკიცებულებების შეფასება და ფაქტების დადგენა, სამართლებრივი არგუმენტები და საპროცესო საკითხები⁴⁸⁸. დასაბუთება შეიძლება გადმოიცეს შემოკლებული ფორმით, მაგალითად, იმ მუხლზე მითითებით, რომელიც საფუძვლად უდევს საჩივრის უარყოფას, თუ ეს საკმარისია სასამართლოს მოტივაციის გასაგებად⁴⁸⁹. თუმცა ფაქტების დადგენასთან მიმართებაში უფრო რთულია მკაფიო სტანდარტების ჩამოყალიბება⁴⁹⁰.

გ. მოტივირებული გადაწყვეტილების გამოტანის ვალდებულების ფარგლები

1. ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო

ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო განხილვა მნიშვნელოვან შეზღუდვებს უწესებს მოტივირებული გადაწყვეტილების უფლებას. ასეთ დროს, მოტივირებული გადაწყვეტილების ნაცვლად, ნაფიც მსაჯულს გამოაქვთ ვერდიქტი, რომელიც წარმოებულია ლათინური სიტყვებიდან „*vere dictum*“ (სიმართლის თქმა). ამით შეიძლება აიხსნას ის, თუ რატომ არ არის მოტივირებული გადაწყვეტილების უფლება საერთო სამართლის ტრადიციის ნაწილი⁴⁹¹. შვეიცარიის ფედერალურმა ტრიბუნალმა ეს სისტემა ცნო ფედერალურ კანონთან შეუსაბამოდ, ვინაიდან არ იძლეოდა იმის განსაზღვრის საშუალებას, რამდენად სწორად იქნა გამოყენებული კანონი. აუცილებელი იყო სასამართლოს გადაწყვეტილების, სულ მცირე, მოკლე დასაბუთების არსებობა⁴⁹². ასეთმა დასაბუთებამ შეიძლება მიიღოს მოსამართლის მიერ ფორმულირებული კითხვების ფორმა, რომლებსაც პასუხს გასცემენ ნაფიცი მსაჯულები. ეს კითხვები ასევე იგულისხმება ვერდიქტის გამოსატანად ნაფიც მსაჯულთა განმარტობამდე, მოსამართლის მიერ წარმოქმულ შემაჯამებელ სიტყვაში⁴⁹³. ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოს დღემდე არ ჰქონია ამ საკითხის განხილვის შესაძლებლობა⁴⁹⁴.

2. სააპელაციო სასამართლოს გადაწყვეტილებები

გასაჩივრების პროცესი დამოკიდებულია კონკრეტული საპროცესო სისტემის სტრუქტურაზე და წიგნის ამ ნაწილის მიზნებისთვის მოითხოვს გარკვეულ განმარტებებს. ერთმანეთისგან უნდა განვასხვაოთ ორი ტიპის გასაჩივრება: პირველი, „ჩვეულებრივი გასაჩივრება“, როდესაც ზემდგომი ინსტანციის სასამართლომ ხელახლა უნდა განიხილოს როგორც საქმესთან დაკავშირებული ფაქტები, ისე კანონის გამოყენება („*appel*“, „*Berufung*“); მეორე, გასაჩივრება „საკასაციო ინსტანციაში“ ან კანონთან დაკავშირებულ საკითხებზე („*recours en cassation*“, „*Nichtig-keitsbeschwerde*“ ავსტრიასა და შვეიცარიაში; „*Revision*“ გერმანიაში). გასაჩივრების ეს უკანასკნელი სახეობა ნებას რთავს მომჩივანს, გაასაჩივროს სასამართლო გადაწყვეტილების მხოლოდ კონკრეტული ხარვეზები და ძირითადად უკავშირდება საპროცესო ან კანონის განმარტებასა და გამოყენებასთან

რუის ტორიხა (Ruiz Torija) ესპანეთის წინააღმდეგ (§30).

⁴⁸⁸ ჰიგინსი (Higgins) და სხვები საფრანგეთის წინააღმდეგ.

⁴⁸⁹ X გერმანიის წინააღმდეგ, განაცხადი 8769/79.

⁴⁹⁰ საკმაოდ რთულია იმის ახსნა, რატომ უჯერებს სასამართლო ერთ მონმეს და არა მეორეს, თუმცა ევროპული სასამართლო ვერ გათავისუფლდება ამ ამოცანისგან: ფროვანი (2001) 215.

⁴⁹¹ სპენსერი (2001) 173 at 75.

⁴⁹² BGE 78 IV 143 (1952). ჰაუზერი და შვერი (2002) §20 N 9.

⁴⁹³ სტავროსი (1993) 258.

⁴⁹⁴ სპენსერი (2001) 180. იხ. აგრეთვე კივარო (2001) 198.

დაკავშირებულ საკითხებს⁴⁹⁵.

„საკასაციო ინსტანციაში“ გასაჩივრების საფუძველზე მიღებულ ნებისმიერ გადაწყვეტილებას თან უნდა ახლდეს დასაბუთება. სასამართლომ უნდა განმარტოს, რატომ არის გამართლებული ან გაუმართლებელი წინა გადაწყვეტილების კრიტიკა მისი გაუქმების საკითხზე გადაწყვეტილების მიღებისას. „ჩვეულებრივი გასაჩივრების“ შემთხვევაში კი სასამართლომ შეიძლება ახალი გადაწყვეტილება მიიღოს, რომელიც წინა გადაწყვეტილების იდენტურია. ასეთ დროს, მეორე ინსტანციის სასამართლოსთვის ნებადართულია, უბრალოდ მიუთითოს წინა გადაწყვეტილებაზე, მასში მოყვანილი დასაბუთების გამეორების ნაცვლად⁴⁹⁶. სამწუხაროდ, ამ საკითხზე სასამართლო ბუნდოვანი განმარტებით შემოიფარგლა: „სამართლიანი სამართალწარმოების ცნება მოითხოვს იმის უზრუნველყოფას, რომ ეროვნულმა სასამართლომ, რომელმაც მწირი მიზეზები მოიყვანა თავისი გადაწყვეტილებებისთვის, ქვემდგომი სასამართლოს არგუმენტების ინკორპორირების გზით ან სხვაგვარად, მართლა განიხილა მის იურისდიქციაში შემაჯავლი მნიშვნელოვანი საკითხები და უბრალოდ არ დაადასტურა ქვემდგომი სასამართლოს მიერ გამოტანილი დასკვნები. ეს მოთხოვნა კიდევ უფრო დიდ მნიშვნელობას იძენს, როდესაც მხარეს არ მიეცა შიდასახელმწიფოებრივ სამართალწარმოებაში ზეპირი ფორმით საკუთარი პოზიციის წარმოდგენის შესაძლებლობა“⁴⁹⁷. სასამართლოს ეს განცხადება შეიძლება ნიშნავდეს, რომ, თუმცა ქვემდგომი სასამართლოს დასაბუთებაზე დაყრდნობა მისაღებია, სააპელაციო სასამართლომ, როგორც მინიმუმ, უნდა განიხილოს მომჩივნის მიერ წარმოდგენილი ახალი არგუმენტები.

დ. პრეცედენტული სამართალი

ევროპული კონვენციის პრეცედენტული სამართალი სასამართლოს მოტივირებული გადაწყვეტილების უფლებაზე მრავალფეროვანი არ არის და ძირითადად სამოქალაქო საქმეებს უკავშირდება. საქმეში *ჰადჯიანასტასიუ (Hadjianastassiou) საბერძნეთის წინააღმდეგ* განმცხადებელი ამტკიცებდა, რომ იძულებული იყო მსჯავრდების მიზეზების გაცნობამდე გაესაჩივრებინა გადაწყვეტილება, რათა არ გაეშვა კანონით გათვალისწინებული ვადა⁴⁹⁸. ეს აშკარად ეწინააღმდეგებოდა სამართლიანი სასამართლოს განხილვის უფლებას. კონვენციის ერთ-ერთი დარღვევა უკავშირდებოდა იმ ფაქტს, რომ ქვემდგომი ინსტანციის სასამართლომ დროულად ვერ წარმოადგინა მოტივირებული გადაწყვეტილება.

საქმეში *ვან დერ ჰურკი (Van de Hurk) ნიდერლანდების წინააღმდეგ* განმცხადებელი გამოთქვამდა უკმაყოფილებას, რომ ქვემდგომმა სასამართლომ არ განიხილა კომპენსაციის გამოთვლის მის მიერ შეთავაზებული ალტერნატიული მეთოდი. სასამართლომ დაადგინა, რომ ეროვნული სასამართლოს გადაწყვეტილება არ იყო „არასაკმარისად დასაბუთებული“ და შესაბამისად, კონვენციის დარღვევას ადგილი არ ჰქონია.

⁴⁹⁵ საკასაციო ინსტანციაში გასაჩივრების საკითხის საინტერესო ისტორიული მიმოხილვისთვის იხ. მერიმენი (1985) 39, 120, 121.

⁴⁹⁶ *X გერმანიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 1035/61; *Firestone Tire* და *Rubber Co, Firestone Tyre* და *Rubber Co Ltd*, და *International Synthetic Rubber Co Ltd გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, განაცხადი 5460/72.

⁴⁹⁷ *ჰელე (Helle) ფინეთის წინააღმდეგ*, §60.

⁴⁹⁸ შემდეგ საქმეებში კომისიას უკვე დადგენილი ჰქონდა, რომ მე-6 მუხლი მოითხოვს საკუთარი გადაწყვეტილებების დასაბუთებას *Firestone Tyre* და *Rubber Co* და *სხვები გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, განაცხადი 5460/72; *X გერმანიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 1035/61; *ბრიკმონი (Bricmont) ბელგიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 10857/84; *X გერმანიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 8769/79; *WR ბელგიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 15957/90. განსაკუთრებით იმ საქმეებში, რომლებშიც არსებობს გასაჩივრების შესაძლებლობა. იხ. *X გერმანიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 1035/61.

სასამართლომ აგრეთვე განიხილა ორი საქმე ესპანეთის წინააღმდეგ, *ჰირობალანი (Hiro Balani)* და *რუის ტორიხა (Ruiz Torija)*, რომლებიც უზენაესი სასამართლო წინაშე სამოქალაქო სამართალწარმოებას შეეხებოდა და ერთსა და იმავე დღეს იქნა გადაწყვეტილი. უზენაესმა სასამართლომ განმცხადებლების ისეთი არგუმენტები უგულვებელყო, რომლებიც თვით ევროპული სასამართლოს „უხალისო“ შეფასების საფუძველზე, შეიძლებოდა გამომწვევით გამხდარიყო საქმის შედეგისთვის. ეს კი მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტის დარღვევა იყო. აღსანიშნავია, რომ ამ ორ საქმეში სასამართლო ძალზე ახლოს იდგა „მეოთხე ინსტანციის“ სასამართლოს ფუნქციების შესრულებასთან⁴⁹⁹.

საქმეში *ჰიგინსი (Higgins)* და *სხვები საფრანგეთის წინააღმდეგ* საკასაციო სასამართლოს, როგორც ჩანს, დაავიწყდა ერთ-ერთი განმცხადებლის საჩივრის განხილვა. ორ საქმეში სასამართლომ აღიარა, რომ პაპეეტეს სააპელაციო სასამართლო ვერ ჩაითვლებოდა მიუკერძოებლად და გადასცა ისინი განსახილველად პარიზის სასამართლოს. თუმცა მესამე საქმესთან მიმართებაში, რომელიც წინა ორის იდენტური იყო, სხვაგვარად მოიქცა. ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებით, „შეუძლებელი იყო იმის ცოდნა, საკასაციო სასამართლომ დაუდევრობა გამოიჩინა მესამე საქმესთან დაკავშირებით ბრძანების გაუცემლობისას, თუ გადაწყვიტა, რომ არ გაეცა ბრძანება საქმის გადაცემის შესახებ და თუ ასეა, რატომ“⁵⁰⁰.

საქმეში *პიზანო (Pisano)* იტალიის წინააღმდეგ განაცხადი შეეხებოდა სასამართლოს მიერ მონმის მოსმენაზე უარის შესახებ გადაწყვეტილების არასაკმარის მოტივირებას. სასამართლომ ხაზი გაუსვა მოცემულ სფეროში თავისი კომპეტენციის საზღვრებს და საკმარისად სარწმუნოდ განაცხადა, რომ სასამართლოს გადაწყვეტილება, მტკიცებულებათა ერთობლიობის შეფასების საფუძველზე, იძლეოდა სათანადო განმარტებას იმის თაობაზე, თუ რატომ არ მოხდა მონმის გამოძახება⁵⁰¹.

გარსია რუისის (Garcia Ruiz) საქმეში განმცხადებელი იყო პროფესიით იურისტი, რომელიც მედდად მუშაობდა. ის ამტკიცებდა, რომ შეასრულა იურიდიული ხასიათის სამუშაო და მოითხოვდა შესაბამის ანაზღაურებას. განმცხადებელმა წააგო საქმე, ვინაიდან ვერ შეძლო იურიდიული მომსახურების განევის ფაქტის დადასტურება. სასამართლომ ვერ აღმოაჩინა კონვენციის დარღვევა: „პირველი ინსტანციის [სასამართლოს] გადაწყვეტილების ფაქტობრივი და სამართლებრივი საფუძვლები, რომლებთაც უარყოფილი იქნა სარჩელი, ვრცლად იყო ჩამოყალიბებული. სააპელაციო ეტაპზე მიღებულ გადაწყვეტილებაში პროვინციის სასამართლომ დაამტკიცა პირველი ინსტანციის [სასამართლოს] გადაწყვეტილებაში მოცემული ფაქტები და სამართლებრივი არგუმენტაცია, ვინაიდან ისინი არ ეწინააღმდეგებოდა თავისივე დასკვნებს. შესაბამისად, განმცხადებელს არ შეუძლია მართლზომიერად ამტკიცოს, რომ გადაწყვეტილებას აკლდა დასაბუთება, თუმცა მოცემულ საქმეში სასურველი იქნებოდა, სასამართლოს უფრო ვრცელი არგუმენტაცია მოეყვანა“⁵⁰².

საქმე *ჰელე (Helle)* ფინეთის წინააღმდეგ შეეხებოდა კომპლექსურ შრომით დავას ეკლესიის მიმდებარე ტერიტორიაზე. სასამართლომ ვერ აღმოაჩინა ხარვეზი სადავო გადაწყვეტილების არგუმენტაციაში⁵⁰³.

⁴⁹⁹ ტრექსელი (2001) 165.

⁵⁰⁰ *ჰიგინსი (Higgins)* და *სხვები საფრანგეთის წინააღმდეგ*, §43.

⁵⁰¹ *პიზანო (Pisano)* იტალიის წინააღმდეგ, §24.

⁵⁰² *გარსია რუისის (Garcia Ruiz)* ესპანეთის წინააღმდეგ, §29.

⁵⁰³ *ჰელე (Helle)* ფინეთის წინააღმდეგ, §56.

V. სამართლიანობის სხვა ასპექტები

ა. „*Nullum iudicium sine lege*“

საკმაოდ უჩვეულო ვითარება იყო შექმნილი საქმეში *ქიომე (Coëme) ბელგიის წინააღმდეგ*, რომელიც მინისტრის სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას უკავშირდებოდა. მისი საქმე უნდა განეხილა საკასაციო სასამართლოს, რომელიც კონსტიტუციის 103-ე მუხლის საფუძველზე იყო ერთადერთი ორგანო, რომელსაც ჰქონდა საკონსტიტუციო უფლებამოსილების მქონე თანამდებობის პირების გასამართლების კომპეტენცია. ასეთი საქმეების განხილვის ზოგადი წესი განისაზღვრებოდა კონსტიტუციით, ხოლო მისი იმპლემენტაციისთვის განკუთვნილი კანონების მიღება ხდებოდა კონკრეტული საქმეების განხილვის, მაგრამ არა ზოგადი წესის განსაზღვრის მიზნით. სისხლის სამართლის სასამართლოების მიერ ჩვეულებრივ გამოყენებულმა პროცედურამ მოდიფიცირება განიცადა განმცხადებლის საქმეში. განმცხადებელი ამტკიცებდა, რომ, ვინაიდან თავად საკასაციო სასამართლომ დაადგინა საპროცესო წესები, ამით მან უგულებელყო ხელისუფლების დანაწილების პრინციპი.

სასამართლომ დაადასტურა, რომ სისხლის საპროცესო სამართლის ჩვეულებრივი ნორმები გამოიყენებოდა მანამ, სანამ ისინი შესაბამისობაში იყო „საკასაციო სასამართლოს მიერ სრული შემადგენლობით საქმის განხილვის მარეგულირებელ წესებთან“⁵⁰⁴. მიუხედავად იმისა, რომ განსხვავებული წესების განსაზღვრის შესაძლებლობა ფაქტობრივად არ იქნა გამოყენებული, მაინც შეიქმნა გაურკვეველობა იმასთან დაკავშირებით, თუ რომელი წესები მოქმედებდა. ამ საქმემ სასამართლო წააქეზა თავისი პრეცედენტული სამართლის საზღვრების გაფართოებისა და სისხლის სამართლის პროცესში კანონიერების ახალი ელემენტის აღიარებისკენ:

სასამართლო იმეორებს, რომ პრინციპი, რომლის მიხედვით სისხლის საპროცესო სამართლის ნორმები უნდა დადგინდეს კანონის საფუძველზე, წარმოადგენს სამართლის ზოგად პრინციპს. ის გვერდიგვერდ დგას მოთხოვნასთან, რომ მატერიალური სისხლის სამართლის ნორმები ასევე კანონის საფუძველზე უნდა განისაზღვროს და გამოხატულია პრინციპში „*nullum iudicium sine lege*.“ ის აწესებს გარკვეულ სპეციალურ მოთხოვნებს სამართალწარმოების წარმართვასთან დაკავშირებით, სამართლიანი სასამართლო განხილვის უზრუნველსაყოფად, რომელიც მხარეთა თანასწორუფლებიანობის პატივისცემას გულისხმობს ... სასამართლო ასევე აღნიშნავს, რომ საპროცესო ნორმების ძირითადი მიზანია ბრალდებულის დაცვა ხელისუფლების ბოროტად გამოყენების ნებისმიერი მცდელობისგან და შესაბამისად, ყველაზე მაღალია ალბათობა, რომ სწორედ დაცვას მიაღწეს ზიანი აღნიშნულ ნორმებში ხარვეზების არსებობის ან სიცხადის ნაკლებობის შედეგად⁵⁰⁵.

სასამართლო მივიდა დასკვნამდე, რომ სამართლიანობის პრინციპი არ იყო დაცული, რაც სრულიად დამაკმაყოფილებელი გადაწყვეტილებაა. თუმცა ნაკლებად დამაჯერებელი იყო სასამართლოს არჩევანი, თავისი დასკვნა დაემყარებინა „მხარეთა თანასწორუფლებიანობის“ პრინციპის პატივისცემის საჭიროებაზე. სასამართლომ განაცხადა, რომ „წინასწარ განსაზღვრული საპროცესო ნორმების არარსებობით გამოწვეული გაურკვეველობა განმცხადებელს არსებითად არახელსაყრელ მდგომარეობაში

⁵⁰⁴ *ქიომე (Coëme) ბელგიის წინააღმდეგ*, § 101,

⁵⁰⁵ *Ibid.*, § 102.

აყენებდა ბრალდებასთან შედარებით⁵⁰⁶. თუმცა არ განუმარტავს, რატომ. უნდა ვივარაუდოთ, რომ გაურკვეველობა თანაბრად ზემოქმედებდა ორივე მხარეზე.

განსაკუთრებით პრობლემურია ის გარემოება, რომ ზემოთ მოყვანილ ამონარიდში სასამართლო ცდილობს, პარალელი გაავლოს ფუნდამენტურ წესთან, რომლის მიხედვით, დანაშაული არ არსებობს კანონის გარეშე (*“nullum crimen sine lege”*). ეს წესი ფოიერბახის მიერ იქნა ჩამოყალიბებული მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში, თუმცა სათავეს იღებს 1215 წლის მაგნა კარტადან. ადრეული ამერიკული კონსტიტუციებიდან და 1789 წლის ადამიანის და მოქალაქის უფლებათა დეკლარაციიდან მოყოლებული, ის ასახულია ადამიანის უფლებათა ყველა ინსტრუმენტში და მისი შესრულებისგან გადახვევა დაუშვებელია თვით საგანგებო მდგომარეობის დროს⁵⁰⁷.

აღსანიშნავია, რომ *“nullum iudicium sine lege”* არ შეიძლება მივაკუთვნოთ იმავე კატეგორიას, რასაც *“nullum crimen sine lege”*. საყოველთაოდ აღიარებულია, რომ მატერიალური სისხლის სამართალი გამოიყენება მხოლოდ იმ ქმედებების მიმართ, რომლებიც მისი ძალაში შესვლის შემდეგ განხორციელდა (გარდა იმ შემთხვევისა, როცა ახალი კანონი არის ნაკლებად მკაცრი, *“lex mitior”*⁵⁰⁸). თუმცა, როდესაც საპროცესო კანონმდებლობა იცვლება, მოქმედებს პრეზუმფცია, რომ ახალი კანონი უკეთესია და გამოიყენება ძალაში შესვლისთანავე. ადამიანი შეუსაბამებს თავის ქცევას მატერიალურ კანონმდებლობას (მაგალითად, დაარეგულირებს მანქანის სიჩქარეს ავტომაგისტრალზე), თუმცა საპროცესო კანონს არ გააჩნია თანაზომადი ფუნქცია.

მხარეთა თანასწორუფლებიანობის პრინციპის გამოყენების ნაცვლად, უმჯობესი იქნებოდა, სასამართლოს ეთქვა, რომ სამართლიანობის ცნება მოითხოვს სასამართლო განხილვის მარეგულირებელი სამართლის ნორმების არსებობას. გარდა ამისა, სასამართლოს შეეძლო საკითხის განხილვა კანონის საფუძველზე სასამართლოს შექმნის გარანტიის კონტექსტში. 1970 წელს იორგ პოლ მიულერი წერდა, რომ სასამართლოს ცნებამ უნდა მოიცავს მის მიერ საქმის წარმოების წესიც⁵⁰⁹. სასამართლოს მხრიდან უფრო სარწმუნო იქნებოდა იმის აღიარება, რომ კანონის საფუძველზე შექმნილი სასამართლოს უფლება მოიცავდა მის მიერ საქმიანობის წარმართვის წესს, რომელიც ასევე საკანონმდებლო აქტით უნდა განისაზღვროს.

ბ. დანაშაულის პროვოცირება

დიდი ოდენობის თანხებთან დაკავშირებული დანაშაულების ჩადენა, მათ შორის ნარკოტიკებით ვაჭრობა, ყალბი ფულადი ბანკოტების დამზადება და გასაღება, მასშტაბური თაღლითობა, კონტრაბანდა, ტრეფიკინგი, ბავშვთა პორნოგრაფია და ტერორისტული დანაშაულები, როგორც წესი, ორგანიზებული ქსელის ფარგლებში ხდება, რომელიც ყველაფერს აკეთებს კვალის დაფარვისა და გამოძიებისთვის წინააღმდეგობის გაწევის მიზნით. უკანასკნელი ათწლეულების მანძილზე სახელმწიფოები უფრო მეტად დარწმუნდნენ, რომ მსგავს დანაშაულებრივ საქმიანობასთან ბრძოლისათვის აუცილებელია, *inter alia*, ისეთი ფარული მეთოდების გამოყენება, როგორცაა საიდუმლო აგენტების შეგზავნა დანაშაულებრივ ორგანიზაციებში ან არალეგალურ ბაზარზე მომხმარებლად თავის წარმოჩენა.

⁵⁰⁶ *Ibid.*, § 103.

⁵⁰⁷ სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი, მე-4(2) მუხლი; ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია, მე-15(2) მუხლი; ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენცია, 27(2) მუხლი.

⁵⁰⁸ ეს წესი ინკორპორირებული ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენციის მე-9 მუხლის მეხამე წინადადებაში.

⁵⁰⁹ მიულერი (1970).

ასეთი ტიპის რამდენიმე საქმე გახდა ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სასამართლოების განხილვის საგანი. ერთ-ერთ პრობლემას წარმოადგენს ის, რომ პოლიციის აგენტი ჩვეულებრივ არ არის ხელმისაწვდომი მოწმის სახით. მისი ვინაობა უნდა დარჩეს საიდუმლოდ მისივე უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად და მომავალშიც იმავე საქმიანობის გაგრძელების მიზნით. ამ პრობლემას განვიხილავთ მოწმეთა გამოძახებისა და დაკითხვის უფლების კონტექსტში⁵¹⁰. კიდევ ერთი საკითხი უკავშირდება იმას, თუ რამდენად წარმოადგენს საიდუმლო აგენტის მიერ პირისთვის თვალ-ყურის დევნება ჩარევას მისი პირადი ცხოვრების პატივისცემის უფლებაში⁵¹¹. სამართლიანი სასამართლო განხილვის კონტექსტში რელევანტური მესამე ასპექტი კი ისეთ საქმეებს შეეხება, რომლებშიც საიდუმლო აგენტებმა ფაქტობრივად წააქეზეს დანაშაულის ჩადენა პირის დაპატიმრების მიზნით.

ერთ-ერთი ასეთი საქმეა *ტიეშერა დი კასტრო (Teixeira de Castro) პორტუგალიის წინააღმდეგ*, რომელიც ორი პორტუგალიელი პოლიციელის გადაჭარბებული „გულმოდგინების“ შედეგი იყო. ერთ დღეს მათ გადაწყვიტეს ნარკოტიკებით მოვაჭრის მოძებნა, რომელმაც ნარკოტიკები მიჰყიდა ერთ-ერთ წვრილ ნარკომოვაჭრეს. უშედეგო ძებნის შემდეგ, პოლიციელებმა მიმართეს სხვა პირს და სთხოვეს მათთვის ნარკოტიკების მოძიება. საბოლოოდ, ამ უკანასკნელის მეშვეობით, იპოვეს განმცხადებელი და მივიდნენ მასთან. განმცხადებელს თავად არ ჰქონდა ნარკოტიკები, თუმცა სხვების მეშვეობით შეძლო გარკვეული რაოდენობის ჰეროინის მოძიება. პოლიციელებმა ის დააპატიმრეს და სასამართლომ ექვსი წლით თავისუფლების აღკვეთა მიუსაჯა.

მოცემულ საქმეში სასამართლომ განსაზღვრა ზოგადი სახელმძღვანელო პრინციპები საიდუმლო აგენტების გამოყენებასთან დაკავშირებით: „საიდუმლო აგენტების გამოყენება უნდა იყოს შეზღუდული ხასიათის და აუცილებელია დაცვის გარანტიების არსებობა თვით ნარკოტიკებით ვაჭრობის წინააღმდეგ ბრძოლასთან დაკავშირებულ საქმეებში. ორგანიზებული დამნაშავეობის ზრდა უდავოდ საჭიროებს სათანადო ზომების მიღებას, თუმცა მართლმსაჯულების სამართლიანი განხორციელების უფლებას იმდენად წამყვანი ადგილი უკავია, რომ ... ის არ შეიძლება შეეწიროს მიზანშეწონილობას“⁵¹². სასამართლოს არ განუხილავს, ზოგადად გამართლებულია თუ არა მსგავსი მეთოდების გამოყენება. მათი კანონიერების ან თვით პროპორციულობის შემოწმება არ არის მოსალოდნელი მანამ, სანამ სასამართლო არ გადახედავს თავის მოსაზრებას, რომ საიდუმლო თვალთვალი არ წარმოადგენს ჩარევას ადამიანის პირადი ცხოვრების პატივისცემის უფლებაში.

უმუშალოდ ამ საქმეში სასამართლომ განაცხადა, რომ არ არსებობდა რაიმე ეჭვი განმცხადებელის მიერ ნარკოტიკებით ვაჭრობასთან დაკავშირებით. მას არც კრიმინალური წარსული ჰქონდა და არც ნარკოტიკები ჰქონია მფლობელობაში. პოლიციელთა ქმედებები „გასცდა საიდუმლო აგენტების საქმიანობას, ვინაიდან მათ წააქეზეს დანაშაული და არ არსებობდა იმის ვარაუდის საფუძველი, რომ მათი ჩარევის გარეშე დანაშაულის ჩადენა მოხდებოდა“⁵¹³.

აღნიშნული საქმე დიდი უსამართლობით ხასიათდება: სახელმწიფოს წარმომადგენელმა წააქეზა დანაშაული და შემდეგ თავადვე დასაჯა მისი ავტორი, რაც დიქტატორულ რეჟიმებში აგენტ-პროვოკატორების მოქმედების კლასიკური მაგალითია⁵¹⁴.

⁵¹⁰ იხ. თავი 11.

⁵¹¹ *ლუდი (Ludi) შვეიცარიის წინააღმდეგ*.

⁵¹² *ტიეშერა დი კასტრო (Teixeira de Castro) პორტუგალიის წინააღმდეგ*, §36.

⁵¹³ *Ibid.*, §39.

⁵¹⁴ ევროპული სასამართლოს ერთადერთი წევრი, რომელმაც განსხვავებული აზრი გამოთქვა იყო უკრაინიდან. ეს შეიძლება აიხსნას იმით, რომ კომუნისტურ ქვეყნებში ჩვეულებრივ ფუნქციონალურ მოსაზრებებს ენიჭებოდა უპირატესობა კანონიერებასთან შედარებით. იხ. ბერნარდტი, ტრექსელი,

თუმცა არ არის ნათელი აღნიშნული უსამართლობა რამდენად უკავშირდება სასამართლო განხილვას. სასამართლოს მიერ კონვენციის დარღვევის დადგენა განაპირობა საქმესთან დაკავშირებული ფაქტების განხილვამ „ერთობლიობაში“. კრიტიკას იმსახურებდა არა იმდენად შიდასახელმწიფოებრივი სამართალწარმოება, არამედ მთლიანი ოპერაცია, რომელიც დაინყო მანამ, სანამ განმცხადებელი შეიძლებოდა ჩათვლილიყო „ბრალდებულად“ დანაშაულის ჩადენაში.

დანაშაულის პროვოცირება ასევე ცენტრალური საკითხი იყო საქმეში *ედვარდსი (Edwards)* და *ლუისი (Lewis)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, თუმცა განსხვავებულ კონტექსტში. დაცვა ამტკიცებდა, რომ ბრალდებული დანაშაულის ჩადენაზე ნააქვზეს პოლიციის საიდუმლო აგენტებმა და მოითხოვდა ოპერაციასთან დაკავშირებული ყველა მტკიცებულების გამჟღავნებას, რაც არ იქნა დაკმაყოფილებული. ინგლისური სამართლის მიხედვით, დანაშაულის პროვოცირება არ იყო საქმის არსებით ნაწილში დაცვის საფუძველი, თუმცა ასეთ დროს მოსამართლეს უნდა შეეწყვიტა საქმის განხილვა ან მტკიცებულებები გამოეცხადებინა დაუშვებლად⁵¹⁵. მასალა, რომელსაც მოსამართლე გაეცნო, როგორც ჩანს, შეიცავდა ბრალდებულის საზიანო ელემენტებს (მათ შორის, წარსულში მის მონაწილეობას ნარკოტიკულ დანაშაულებში), რომელთა გაბათილების შესაძლებლობა დაცვას არ მიეცა. შესაბამისად, შეჯიბრებითი პროცესის უფლება იყო დარღვეული⁵¹⁶.

დანაშაულის პროვოცირების განსხვავებული სახეობა იყო განხილვის საგანი *ხანის (Khan)* საქმეში. კერძოდ, ევროპულ სასამართლოს უნდა გაერკვია, შეიძლებოდა თუ არა სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლების დაურღვეველად სასამართლოს მიერ იმ მტკიცებულებების გამოყენება, რომლებიც კანონით გათვალისწინებული ნებართვის გარეშე დაყენებული მოსასმენი საშუალებით იქნა მოპოვებული. სასამართლომ განაცხადა, რომ ეს შესაძლებელი იყო, ვინაიდან „ბ-სთან საუბრის დროს განმცხადებლის მიერ ნებაყოფლობით გაკეთდა აღიარება, ადგილი არ ჰქონია [დანაშაულის] პროვოცირებას და განმცხადებელი არავის წაუხალისებია მსგავსი აღიარებისკენ“⁵¹⁷. აქედან შეგვიძლია გამოვიტანოთ დასკვნა, რომ საიდუმლო აგენტის მიერ ბრალდებულის წახალისება ან სხვა რაიმე „ოინის“ გამოყენებით მისგან აღიარების მიღება იქნებოდა სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლების დარღვევის ტოლფასი. თუმცა სასამართლოს განცხადება, რომ ადგილი არ ჰქონია დანაშაულის პროვოცირებას, მაინც არ არის სარწმუნო. საუბრის ჩანერა, რომელსაც მისი მონაწილეები კონფიდენციალურად თვლიან, არის „მახის დაგების“ ტოლფასი. ეს მეთოდი შეიძლება ასევე შეუსაბამო იყოს საკუთარი თავის წინააღმდეგ ჩვენების მიცემის იძულების აკრძალვასთან.

გ. „მორიგების“ იძულება

სისხლის სამართლის პროცესის ორგანიზება და წარმართვა საკმაოდ მძიმე ამოცანაა. გამოძიების სტადიის დასრულების შემდეგ გადანყვებილება უნდა იქნეს მიღებული ეჭვმიტანილისთვის ბრალდების წარდგენის შესახებ. ამას მოჰყვება სასამართლოს მიერ საქმის საჯაროდ განხილვა, განაჩენის გამოტანა, შესაძლოა მისი გასაჩივრება ერთ ან ორ ზემდგომ ინსტანციაში და ბოლოს განაჩენის სისრულეში მოყვანა. ასეთი გრძელი გზის გავლა გამართლებულია მხოლოდ მნიშვნელოვან ან ისეთ საქმეებში, რომლებშიც ერთი ან რამდენიმე საკითხი არის არსებითი დავის საგანი. თუმცა საქმეთა უმრავლესობა არც განსაკუთრებით მძიმეა და არც მნიშვნელოვანი დავის საგანია.

ვაიტცელი და ერმაკოვა (1994) 249.

⁵¹⁵ *ედვარდსი (Edwards)* და *ლუისი (Lewis)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §28, 50.

⁵¹⁶ *Ibid.*, §58.

⁵¹⁷ *ხანი (Khan)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §36.

მსგავსი საქმეების გადაწყვეტის ერთ-ერთი გზა არის სპეციალური, გამარტივებული სამართალწარმოების გამოყენება. შეერთებულ შტატებში გამოიყენება საპროცესო გარიგება ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო განხილვის თავიდან ასაცილებლად. ევროპაში კი ფართოდ არის გავრცელებული განაჩენის გამოტანა საქმის არსებითად განხილვის გარეშე და „განკარგულება სანქციის დაკისრების შესახებ“. მსგავსი ალტერნატიული ტიპის სამართალწარმოება რეკომენდებულია ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის მიერ⁵¹⁸.

სასამართლო მიიჩნევს, რომ შემოკლებული სამართალწარმოება კონვენციასთან შესაბამისობაშია, რადგან ასეთ მორიგებაზე დათანხმება უფლებაზე უარის თქმის ტოლფასია. მსგავსი პროცედურები ხშირია წვრილმან დანაშაულებთან მიმართებაში და მათ ბრალდებულისთვის სარგებლის მოტანაც შეუძლიათ. თუმცა მნიშვნელოვანია, რომ უფლებაზე უარის თქმანებაყოფლობით განხორციელდეს, რაც გულისხმობს ბრალდებულზე არაჯეროვანი ზეწოლის დაუშვებლობას ალტერნატიულ სამართალწარმოებაზე მისი დათანხმების მიზნით⁵¹⁹.

დევერის (Deweer) საქმეში ფინანსური რევიზორი დარწმუნებული იყო, რომ გამყიდველი გადამეტებულ ფასად ყიდა ხორცს. განმცხადებელს დააკისრეს ჯარიმა და ბიზნესის დახურვით დაემუქრნენ, თუ ჩვეულებრივი სისხლის სამართალწარმოების გზით არჩევდა საქმის განხილვას. მალაზიის დახურვა დაანგრევდა განმცხადებელის ბიზნესს და ამიტომ ჯარიმის გადახდა არჩია. სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ დარღვეული იყო სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლება.

დ. ჩარევა არასასამართლო ხელისუფლების მხრიდან

სამოქალაქო სამართალწარმოებასთან დაკავშირებულ პრეცედენტულ სამართალში ვხვდებით საქმეებს, რომლებშიც კანონმდებლობაში ცვლილებების შეტანის გზით, სახელმწიფო შეეცადა არასასურველი გადაწყვეტილების თავიდან აცილებას⁵²⁰. ცხადია, რომ ეს წარმოადგენს უფლებამოსილების უკიდურესად ბოროტად გამოყენებას, ეწინააღმდეგება კანონის უზენაესობას და იმდენად უსამართლოა, რომ აღარ საჭიროებს დამატებით განხილვას.

ე. უსამართლობის სხვადასხვა ელემენტები

1. სამართლებრივი სიცხადე

რუმინეთში გენერალურ პროკურორს ჰქონდა სასამართლოს საბოლოო გადაწყვეტილების გაუქმების მოთხოვნის უფლება, რომელიც არ იყო დროში შეზღუდული. სასამართლოს განცხადებით, „ამ უფლებამოსილების განხორციელების საფუძველზე შეტანილი განაცხადის მიღებით, მართლმსაჯულების უზენაესი სასამართლო უგულვებელყოფდა მთლიან სასამართლო წარმოებას, რომელიც დასრულდა – მართლმსაჯულების უზენაესი სასამართლოს სიტყვებით რომ ვთქვათ – 'შეუქცევადი' და შესაბამისად, *res judicata* სასამართლო გადაწყვეტილებით, რომელიც ყველაფერთან ერთად, უკვე აღსრულებული იყო“⁵²¹. აღსანიშნავია, რომ ამ საქმეში სტრასბურგის

⁵¹⁸ მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაციები სისხლის სამართლის მართლმსაჯულების გამარტივების შესახებ (1987).

⁵¹⁹ *დევერი (Deweer) ბელგიის წინააღმდეგ*, §49.

⁵²⁰ *Stran Greek Refineries და სტრატის ანდრეადისი (Stratis Andreades) საბერძნეთის წინააღმდეგ, პაპაგეორგიუ (Papageorgiu) საბერძნეთის წინააღმდეგ*. იხ. აგრეთვე *ზელინსკი (Zielinski) და სხვები საფრანგეთის წინააღმდეგ*.

⁵²¹ *ბრუმარესკუ (Brumarescu) რუმინეთის წინააღმდეგ*, §62. იხ. აგრეთვე *პოტოპი (Potop) რუმინეთის წინააღმდეგ; პოპესკუ (Popescu) რუმინეთის წინააღმდეგ*.

სასამართლომ სამართლიანი სასამართლო განხილვის ცნებას დაუმატა სამართლებრივი სიცხადის ასპექტი.

და კვლავაც, შეიძლება გაჩნდეს კითხვა, თუ რამდენად მართებულია ამ საკითხის განხილვა „სამართლიანი სასამართლო განხილვის“ უფლების კონტექსტში. მე უფრო ვფიქრობ, რომ ის დამოუკიდებელი სასამართლოს უფლებას უკავშირდება, ვინაიდან შეუძლებელია სასამართლო ჩაითვალოს დამოუკიდებლად, თუ მისი საბოლოო გადაწყვეტილებები არ არის სავალდებულო ყველა სხვა სახელმწიფო ორგანოსთვის⁵²². ნებისმიერ შემთხვევაში, ეს პრინციპი, რომელიც სამოქალაქო სამართალწარმოებასთან კავშირში განვითარდა და თანაბრად მოქმედებს სისხლის სამართლის პროცესში⁵²³, წარმოადგენს კანონის უზენაესობის მნიშვნელოვან ელემენტს⁵²⁴.

თუმცა სამართლებრივ სიცხადეს უფრო ფართო ასპექტიც ახასიათებს. რენუჩიმ ის აღმოაჩინა „კანონის“ ზოგად დეფინიციაში⁵²⁵, რომელიც სასამართლომ *სანდი თაიმსის (Sunday Times)* საქმეში ჩამოაყალიბა: „პირველ რიგში, კანონი ადეკვატურად ხელმისაწვდომი უნდა იყოს: მოქალაქეს უნდა შეეძლოს ისეთი მინიშნების მიღება, რომელიც იმ სამართლის ნორმების ადეკვატურია, რომლებიც მოცემულ შემთხვევაზე ვრცელდება. მეორე, ნორმა არ შეიძლება ჩაითვალოს „კანონად“, თუ ის არ არის საკმარისად ცხადად ფორმულირებული, რათა მოქალაქემ შეეძლოს თავისი ქცევის რეგულირება: მას უნდა შეეძლოს, საჭიროების შემთხვევაში, შესაბამისი რჩევის საფუძველზე, თავისი ქმედების შესაძლო შედეგების განჭვრეტა იმ ხარისხით, რაც არსებულ გარემოებებში გონივრულად ჩაითვლება“⁵²⁶.

აქედან გამომდინარე, სამართლებრივი სიცხადე ორი ასპექტით ხასიათდება: საპროცესო (სასამართლო განაჩენი კანონის ძალას იძენს და არ შეიძლება გაუქმდეს, გარდა ვინორც განსაზღვრული გარემოებების არსებობისას, როგორცაა, მაგალითად, ახალი გარემოებების გამოვლენა) და მატერიალური (რომელიც მოცემულია ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-7, სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მე-15 და ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენციის მე-9 მუხლებში.)

2. სასამართლო განაჩენის პატივისცემა

მსგავსი მიდგომა გვხვდება სასამართლო განაჩენის აღსრულების უფლებასთან დაკავშირებით. საქართველოს წინააღმდეგ განხილულ ერთ-ერთ საქმეში, რომელსაც შეიძლება ეწოდოს სკანდალური და პოლიტიკური უწესრიგობის შედეგი, რაც მოგვიანებით იქნა დაძლეული, პირი სამ წელზე მეტი ხნის მანძილზე რჩებოდა პატიმრობაში მიუხედავად უზენაესი სასამართლოს მიერ მის მიმართ გამამართლებელი განაჩენის გამოტანისა და გათავისუფლების ბრძანების გაცემისა.

სასამართლომ ეს საქმე მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტის საფუძველზე განიხილა. გადაწყვეტილებაში ვერ ვპოულობთ რაიმე უფრო დეტალურ მითითებას. სასამართლოს მსჯელობა წმინდა კეთილგონიერებას ემყარება:

კონვენციის მე-6 მუხლში მოცემული გარანტია იქნებოდა მოჩვენებითი, თუ ხელშემკვრელი სახელმწიფოების შიდა სამართლებრივი ან ადმინისტრაციული სისტემა დაუმეგობდა სასამართლოს საბოლოო, სავალდებულო გამამართლებელი გადაწყვეტილების შეუსრულებლობას გამართლებული პირის საზიანოდ.

⁵²² ბენტემი (*Bentham*) ნიდერლანდების წინააღმდეგ, §37.

⁵²³ ესერი (2002) 422.

⁵²⁴ სუდრი (2003) 332; ველუ და ერგეცი (1990) N 466; ჯენინგსი (2001) 152.

⁵²⁵ რენუჩი (2002) N 142, N 311.

⁵²⁶ *სანდი თაიმსი (Sunday Times)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §49.

ნარმოუდგენელი იქნებოდა, რომ მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტი, მე-3 პუნქტთან ერთად, ავალდებულებდეს ხელშემკვრელ სახელმწიფოებს, მიიღონ პოზიტიური ზომები დანაშაულში ბრალდებული ნებისმიერი პირის მიმართ ... და დეტალურად აღწერდეს მხარეთა საპროცესო გარანტიებს – სამართლიანი, საჯარო და სწრაფი სამართალწარმოების – ისე, რომ იმავდროულად, არ უზრუნველყოფდეს სასამართლო განხილვის ბოლოს გამოტანილი გამამართლებელი განაჩენის აღსრულებას⁵²⁷.

სასამართლოს მსჯელობის ლოგიკა უნაკლოა, თუმცა აღნიშნული ზოგადი მიდგომა მაინც არ მიმაჩნია დამაკმაყოფილებლად. აქაც, სასამართლოს დამოუკიდებლობა არის მთავარი საკითხი და რასაკვირველია, სამართლებრივი სიცხადის ინტერესებში იქნებოდა, რომ სასამართლოს ამ მიმართულებით განემარტა კონვენცია.

3. *Pro memoria*

ბოლოს უნდა ითქვას, რომ სისხლის სამართლის პროცესში „სამართლიანობას“ განასახიერებს დაცვის სპეციალური უფლებები, რომლებიც გარანტირებულია სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მე-14(2-7), ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6(2-3) და მე-7 ოქმის მე-2 და მე-4 და ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენციის მე-8(2-5) მუხლებში⁵²⁸.

⁵²⁷ ასანიძე (*Assanidze*) საქართველოს წინააღმდეგ, § 181.

⁵²⁸ სამართლიანობასთან დაკავშირებით, კომისიის გადანყვეტილებების მიმოხილვისთვის იხ. ფროვანინი და პოიკერტი (1996) მე-6 მუხლი, N 113.

თავი 5

საჯარო სასამართლო განხილვის უფლება

I. შესავალი

ა. დებულებები

... მისთვის წარდგენილი ნებისმიერი სისხლისსამართლებრივი ბრალდების საფუძვლიანობის ან სამოქალაქო საქმეში მისი უფლებებისა და მოვალეობების განსაზღვრისას ყველას აქვს მისი საქმის ... საჯარო განხილვის უფლება ... მთელ სასამართლო პროცესზე ან მის ნაწილზე პრესა და საზოგადოება შეიძლება არ დაუშვან დემოკრატიულ საზოგადოებაში მორალის, საზოგადოებრივი ნესრიგის ან ეროვნული უშიშროების მოსაზრებებიდან გამომდინარე, აგრეთვე, როდესაც ამას მოითხოვს მხარეთა პირადი ცხოვრების ინტერესები ან რამდენადაც, სასამართლოს აზრით, ეს მკაცრად აუცილებელია განსაკუთრებული გარემოებების არსებობისას, როდესაც საჯაროობა ზიანს მიაყენებს მართლმსაჯულების ინტერესებს; თუმცა სასამართლოს ყველა გადაწყვეტილება სისხლის სამართლის საქმეში ... უნდა იყოს საჯარო, გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც არასრულწლოვანთა ინტერესები სხვას მოითხოვს ან სამართალწარმოება ეხება საქორწინო დავას ან ბავშვებზე მეურვეობას.

*სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ
საერთაშორისო პაქტი, მე-14(1) მუხლი.*

... მისთვის წარდგენილი ნებისმიერი სისხლისსამართლებრივი ბრალდების საფუძვლიანობის განსაზღვრისას ყველას აქვს ... მისი საქმის ... საჯარო განხილვის უფლება ... სასამართლო გადაწყვეტილება ცხადდება საჯაროდ, თუმცა მთელ სასამართლო პროცესზე ან მის ნაწილზე პრესა და საზოგადოება შეიძლება არ დაუშვან დემოკრატიულ საზოგადოებაში მორალის, საზოგადოებრივი ნესრიგის ან ეროვნული უშიშროების ინტერესებიდან გამომდინარე, აგრეთვე, როდესაც ამას მოითხოვს არასრულწლოვანთა ინტერესები ან მხარეთა პირადი ცხოვრების დაცვა, ან რამდენადაც, სასამართლოს აზრით, ეს მკაცრად აუცილებელია განსაკუთრებული გარემოებების არსებობისას, როდესაც საჯაროობა ზიანს მიაყენებს მართლმსაჯულების ინტერესებს.

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია, მე-8(1) მუხლი.

სისხლის სამართალწარმოება არის საჯარო, გარდა იმ შემთხვევისა როდესაც ეს აუცილებელია მართლმსაჯულების ინტერესების დასაცავად.

ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენცია, მე-8(5) მუხლი.

მოცემული ნორმების შედარებისას ხუთ მნიშვნელოვან განსხვავებას აღმოვაჩინთ. პირველი, ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენცია საჯარო სასამართლო განხილვის გარანტიას მხოლოდ სისხლის სამართალწარმოებას უკავშირებს. სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი და ადამიანის უფლებათა

ევროპული კონვენცია კი მკაფიოდ მოითხოვენ, რომ ყველა დავა, რომელზეც ვრცელდება სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლება, გაირჩეს საჯაროდ.

მეორე, როგორც საერთაშორისო პაქტი, ისე ევროპული კონვენცია ერთმანეთისგან განასხვავებენ საჯარო სასამართლო განხილვის მოთხოვნასა და სასამართლო გადაწყვეტილების საჯაროდ გამოცხადებას. ადამიანის უფლებათა ამერიკულ კონვენციაში საჯარო სასამართლო განხილვის უფლება ცალკე პუნქტშია მოცემული და კატეგორიულად მოითხოვს, რომ „სისხლის სამართალწარმოება“ იყოს საჯარო. თუმცა აღნიშნული დებულება არ შეიძლება განიმარტოს სიტყვასიტყვით, რადგან ის ვრცელდება მხოლოდ სასამართლო განხილვაზე და არ მოიცავს სისხლის სამართალწარმოების მთლიან პროცესს⁵²⁹. ამ შემთხვევაშიც წარმოუდგენელია, რომ არ არსებობდეს გარკვეული გამონაკლისები, მაგალითად, იმ საქმეებში, რომლებიც ბავშვებს (განსაკუთრებით სექსუალურ დანაშაულებთან დაკავშირებულ საქმეებში) ან სახელმწიფო საიდუმლოებას ეხება.

მესამე, საერთაშორისო პაქტი ითვალისწინებს სამ გამონაკლისს სასამართლო გადაწყვეტილების საჯაროობის წესიდან. ევროპულ კონვენციაში კი იგივე წესი აბსოლუტური ხასიათისაა, რაც პრობლემად იქცა პრეცედენტულ სამართალში და სტრასბურგის ორგანოებს ამ ნორმის *contra legem* განმარტებისკენ უბიძგა.

მეოთხე, საერთაშორისო პაქტი მოითხოვს, რომ სასამართლო გადაწყვეტილება სისხლის სამართლის საქმეში „იყოს საჯარო“, ხოლო ევროპული კონვენციის მიხედვით, გადაწყვეტილება უნდა გამოცხადდეს საჯაროდ. აქაც ნორმის აბსოლუტური ხასიათი გახდა პრობლემა და მისი *contra legem* განმარტება გამოიწვია.

მეხუთე და ალბათ, ყველაზე მნიშვნელოვანი, სულ მცირე, თეორიული თვალსაზრისით, არის ფუნდამენტური სხვაობა ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენციისა და დანარჩენი ორი ინსტრუმენტის ნორმებს შორის. საერთაშორისო პაქტში და ევროპულ კონვენციაში საჯარო სასამართლო განხილვის გარანტია აღწერილია როგორც ბრალდებულის ინდივიდუალური უფლება სისხლის სამართალწარმოებაში (ან მხარის უფლება სხვა სახის სამართალწარმოებაში, რომელზეც ვრცელდება სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლება). ამერიკული კონვენციის მე-8(5) მუხლი უფრო ფართო ხასიათისაა, რადგან ინდივიდუალური უფლების ნაცვლად აყალიბებს ზოგად პრინციპს. ეს ნიშნავს, რომ გარანტია შეიძლება პოტენციურად გამოყენებულ იქნეს როგორც ბრალდებულის, ისე სხვა პირის მიერ, როგორცაა დაზარალებული ან პრესის წარმომადგენელი⁵³⁰. თუმცა ამერიკულ სასამართლოს დღემდე არ ჰქონია ამ საკითხის განხილვის შესაძლებლობა. მის მიერ განხილული საქმეები ძირითადად დახურული სასამართლო პროცესების ამკარა შემთხვევებს უკავშირდებოდა⁵³¹.

სხვა განსხვავებები ნაკლებად მნიშვნელოვანია. ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენცია მხოლოდ იმ შემთხვევაში უშვებს გამონაკლისს საჯარო სასამართლო განხილვის უფლებიდან, როდესაც დახურული სასამართლო პროცესი მართლმსაჯულების ინტერესებში შედის. ეს წესი არა მხოლოდ ძალზე ფართო, არამედ საკმაოდ უცნაურიც არის სხვა საერთაშორისო ინსტრუმენტებით განსაზღვრულ გამონაკლისებთან შედარებისას, რომლებიც სასამართლო პროცესის დახურვის შესაძლებლობას უშვებენ ძირითადად

⁵²⁹ ევროპული სისტემისთვის იხ. *ერნსტი (Ernst) და სხვები ბელგიის წინააღმდეგ*, §67.

⁵³⁰ იხ. ამ თავში, ქვეთავი II.ბ.

⁵³¹ *დურანი (Duran) და უგარტი (Ugarte) პერუს წინააღმდეგ*, 2000 წლის 16 აგვისტოს გადაწყვეტილება, §141; *კასტილო პეტრუცი (Castillo Petrucci) და სხვები პერუს წინააღმდეგ*, 1999 წლის 30 მაისის გადაწყვეტილება, §172. ადამიანის უფლებათა ინტერამერიკული კომისია ხშირად ეყრდნობა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს იურისპრუდენციას. იხ. მაგ. *რეინალდო ფიგერედო პლანჩარტი (Reinaldo Figueredo Planchart) ვენესუელას წინააღმდეგ*, 2000 წლის 13 აპრილის ანგარიში, §132-6, რომელშიც მითითებული იყო საქმეზე *აქსენი (Axen) გერმანიის წინააღმდეგ*.

ინდივიდის ინტერესებიდან გამომდინარე.

დაბოლოს, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია მკაფიოდ მიუთითებს არასრულწლოვანთა ინტერესებს სასამართლო განხილვის საჯაროობის შეზღუდვის ერთ-ერთ საფუძვლად. თუმცა არასრულწლოვანთა ინტერესებს, ჩვეულებრივ, მოიცავს „მხარეთა პირადი ცხოვრების დაცვის“ გამონაკლისი. გარდა ამისა, ხშირად არასრულწლოვანთა ინტერესები იოლად თავსდება სხვა დანარჩენ კატეგორიებში, მათ შორის, განსაკუთრებით, „მორალის“ დაცვის გამონაკლისში. ამიტომ მკაფიო მითითება არასრულწლოვნებზე შეიძლება გავიგოთ უფრო დაბალი სტანდარტის გამოყენების ნებართვად, ზრდასრულებთან დაკავშირებულ საქმეებთან შედარებით. ეს ნიშნავს, რომ არასრულწლოვანთა ინტერესების დაცვის მიზნით, საჯაროობის შეზღუდვა უფრო იოლად ჩაითვლება „მკაცრად აუცილებლად“.

ბ. გარანტიის წარმოშობა

საჯარო სასამართლო განხილვის უფლება იყო სასამართლო სამართალწარმოებასთან დაკავშირებული ერთ-ერთი ყველაზე პირველი გარანტია, რომელიც განიხილებოდა ადამიანის უფლებათა დაცვის საერთაშორისო ინსტრუმენტის მომზადების პროცესში. ის გაცხოველებული დისკუსიის საგანი იყო და ერთ-ერთ ეტაპზე, პროექტზე მუშაობის პროცესის ბოლოსკენ, არგენტინულმა დელეგაციამ კითხვის ნიშნის ქვეშ დააყენა ასეთი პრინციპის განსაზღვრის აუცილებლობა თვით სისხლის სამართლის საქმეებში.⁵³² საჯარო სასამართლო განხილვის მოთხოვნა სამოქალაქო საქმეებში დიდი დავის საგანი გახდა, თუმცა, როგორც ვიხილეთ, მხოლოდ ამერიკულ კონვენციაში შემოიფარგლა ამ გარანტიის მოქმედება სისხლის სამართალწარმოებით.

სამწუხაროდ, აღნიშნული დისკუსიების ოქმები არ იძლევა მყარი დასკვნების გამოტანის საშუალებას იმის შესახებ, თუ რას გულისხმობდნენ ავტორები, როდესაც ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო ბილში შეიტანეს უფლება სისხლის სამართლის საქმეებში საჯარო სასამართლოს განხილვის შესახებ. დისკუსიები ძირითადად შეეხებოდა პრინციპის გამონაკლისებს.

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციასთან დაკავშირებული განხილვები ცხადყოფს, რომ საჭიროდ ჩაითვალა, პრინციპიდან დაშვებული გამონაკლისები მოეცვა 29-ე მუხლის მე-2 პუნქტში ჩამოყალიბებულ ზოგად ნებს, რომელიც ევროპული კონვენციის მე-8-11 მუხლების მე-2 პუნქტების მსგავსია.⁵³³ საერთაშორისო პაქტის შემთხვევაში ეს შეუძლებელი იქნებოდა, რადგან ის არ შეიცავს ასეთ ზოგად ნებს, რომელიც განსაზღვრავს გამონაკლისებს.

გამონაკლისები იყო შემოთავაზებული „ამორალური შემთხვევების“ დროს და საიდუმლო ინფორმაციის დაცვის მიზნით.⁵³⁴ გაერთიანებული სამეფოს წინადადების მიხედვით, „*in camera*“ სასამართლო განხილვა უნდა გამართულიყო „საზოგადოებრივი უსაფრთხოების, მორალის, წესიერების და არასრულწლოვანი დამნაშავეების“ ინტერესებიდან გამომდინარე.⁵³⁵ მსგავსი წინადადებები წამოაყენეს ფილიპინებისა და აშშ-ს

⁵³² ვაისბროდტი (2001) 69; ნოვაკი (1993) მუხლი 14 N 23; ეს მოხდა მე-16 სესიის მიმდინარეობისას – მთავარი არგუმენტი იყო ის, რომ ლათინურ ამერიკაში მიღებული იყო წერილობითი სამართალწარმოება. ეს ნაწილობრივ მოულოდნელია, რადგან ცოტა ხნით ადრე ინტერ-ამერიკულმა იურიდიულმა კომიტეტმა წინადადების სახით წარმოადგინა ტექსტი, რომელიც შეიცავდა საჯარო სასამართლო განხილვის უფლებას; ვაისბროდტი (2001) 16.

⁵³³ ვაისბროდტი (2001) 16.

⁵³⁴ მაგ: რენე კასინის მიერ: ვაისბროდტი (2001) 18; და ბატონი პავლოვის (სსრკ) მიერ: ვაისბროდტი (2001) 21.

⁵³⁵ ვაისბროდტი (2001) 47.

დელეგაციებმა. ეგვიპტელი დელეგატი ბატონო ლაუფტი იყო პირველი, ვინც გამოთქვა მოსაზრება, რომ, როგორც მინიმუმ, „განაჩენი უნდა ყოფილიყო საჯარო“.⁵³⁶ ეს წინადადება მოგვიანებით იქნა მხარდაჭერილი ბელგიის წარმომადგენლის ბატონი კისელეტის მიერ. ისრაელი მოითხოვდა მის ამოღებას, თუმცა წარუმატებლად.⁵³⁷

გ. საჯარო სასამართლო განხილვის გარანტიის მიზანი

1. პრეცედენტული სამართალი

ადამიანის უფლებათა კომიტეტი შეეხო საჯარო სასამართლო განხილვის უფლების მიზანს თავის მე-13(6) ზოგად კომენტარში. კომიტეტმა აღნიშნა, რომ „ის წარმოადგენს ინდივიდისა და ზოგადად, საზოგადოების ინტერესში შემავალ მნიშვნელოვან გარანტიას“. ეს განცხადება არ არის ძალზე ზუსტი, თუმცა მართებულად უსვამს ხაზს იმ ფაქტს, რომ საჯარო სასამართლო განხილვის გარანტია გავლენას ახდენს ორ განსხვავებულ ინტერესთა ჯგუფზე, საქმის მხარეებსა და საზოგადოებაზე.

თავის რამდენიმე გადაწყვეტილებაში სასამართლო განმარტავს ამ გარანტიის მიზანს სტანდარტული ფრაზების გამოყენებით. მისი მიდგომა ნაკლებად კონკრეტულია სასამართლო გადაწყვეტილების საჯაროდ გამოცხადების ვალდებულებასთან მიმართებაში.

სასამართლო ჩვეულებრივ იწყებს იმის გახსენებით, რომ „სასამართლო განხილვის საჯაროდ გამართვა მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტით გარანტირებული ფუნდამენტური პრინციპია“⁵³⁸. ეს განცხადება საკმაოდ ბანალურია და არ შეიცავს მითითებას გარანტიის მნიშვნელობასა და მიზანზე. სასამართლო განაგრძობს, რომ „ეს საჯარო ხასიათი იცავს მხარეებს საზოგადოების მეთვალყურეობის გარეშე მართლმსაჯულების საიდუმლო განხორციელებისგან“. ამ შემთხვევაშიც სასამართლოს მოსაზრებები უსარგებლოა, რადგან ისედაც ნათელია, რომ საქმის საჯაროდ განხილვა იცავს ადამიანს სასამართლო პროცესის საიდუმლოდ გამართვისგან. თუმცა „საზოგადოების მეთვალყურეობა“ გარკვეულ მინიშნებას იძლევა გარანტიის მიზანზე.

ამის შემდეგ სასამართლო განმარტავს, რომ „ის სასამართლოების მიმართ ნდობის შენარჩუნების ერთ-ერთი საშუალებაა“. სხვა სიტყვებით, სასამართლოების საქმიანობაზე თვალყურის დევნების შესაძლებლობა მოსახლეობას უნერგავს რწმენას, რომ სასამართლო ხელისუფლება ფუნქციონირებს მისი მოლოდინის შესაბამისად. როგორც ძველისძველი გამონათქვამი გვეუბნება: სამართლიანობა არა მხოლოდ უნდა აღდგეს, არამედ, უნდა

⁵³⁶ *Ibid.*, 52.

⁵³⁷ ნოვაკი (1993) მე-14 მუხლი N 22, 29.

⁵³⁸ *პრეტო (Pretto) იტალიის წინააღმდეგ*, §21; *ზუტერი (Sutter) შვეიცარიის წინააღმდეგ*, §26; *დიენე (Diennet) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, §33; *შუცი (Szücz) ავსტრიის წინააღმდეგ*, §42; *გისე (Guisset) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, §72; *ვერნერი (Werner) ავსტრიის წინააღმდეგ*, §55; *ლამანა (Lamanna) ავსტრიის წინააღმდეგ*, §30; *ერნსტი (Ernst) და სხვები ბელგიის წინააღმდეგ*, §65; *რიპანი (Riepan) ავსტრიის წინააღმდეგ*, §27; *სტეფანელი (Stefanelly) სან მარინოს წინააღმდეგ*, §19. მომდევნო ციტატებიც ამ პარაგრაფებშია მოცემული. კომისიის არგუმენტაცია საქმეში *ეკბატანი (Ekbatani) შვედეთის წინააღმდეგ* (§28), რომელიც შედარებით უფრო მყარია, შემდგომში შეაჯამა სასამართლომ: „კომისიამ აღნიშნა, რომ ბრალდებულის საჯარო სასამართლო განხილვის უფლება იყო არა მხოლოდ დამატებითი გარანტია, რომ ქვეყნის მთელი დადგენის ძალისხმევას ექნებოდა ადგილი, არამედ, აგრეთვე ხელს უწყობდა [ბრალდებულის] დარწმუნებას, რომ მისი საქმე გადანყვიტა სასამართლომ, რომლის დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის გადამოწმება თავად შეეძლო. გარდა ამისა, კომისიამ ჩათვალა, რომ ეს უფლება გამოდინარეობდა მთლიანობაში აღებული მე-6 მუხლის მიზნიდან და დანიშნულიდან, კერძოდ, მე-3 პუნქტის გ) და დ) ქვეპუნქტებში მოცემული უფლებებიდან“. იხ. *იან-აკე ანდერსონი (Jan-Ake andersson) შვედეთის წინააღმდეგ*, §24; *ფეიდე (Fejde) შვედეთის წინააღმდეგ*, §28. მცირედ განსხვავებული ფორმულირებისთვის იხ. *ჰელმერსი (Helmers) შვედეთის წინააღმდეგ*, §33; *ტიერსი (Tierce) და სხვები სან მარინოს წინააღმდეგ*, §92; *აქსენი (Axen) გერმანიის წინააღმდეგ*, §25; *ზუტერი (Sutter) შვეიცარიის წინააღმდეგ*, §26.

ჩანდეს რომ აღდგა.

დაბოლოს, სასამართლო ხშირად აცხადებს შემდეგს: „მართლმსაჯულების განხორციელების გამჭვირვალობის უზრუნველყოფით, საჯაროობა ხელს უწყობს მე-6(1) მუხლის მიზნის, კერძოდ, კონვენციის მნიშვნელობით სამართლიანი სასამართლო განხილვის მიღწევას, რომელიც ერთ-ერთი ფუნდამენტური პრინციპია ნებისმიერ დემოკრატიულ საზოგადოებაში“. თუმცა არ არის ნათელი, როგორ ეხმარება საჯაროობა სამართლიანობის მიღწევას. სასამართლოს სიტყვებიდან ჩანს, რომ საჯაროობა არ არის სამართლიანობის შემადგენელი ნაწილი, არამედ მხოლოდ „ხელს უწყობს“ მას. მიუხედავად ამისა, სასამართლო არ განმარტავს, ეს როგორ ხდება. სავარაუდოდ, სასამართლო გულისხმობს, რომ საზოგადოების მეთვალყურეობა ნაახალისებს სასამართლოებს, განსაკუთრებული გულისხმიერებით მოეკიდონ სამართლიანობის წესების დაცვას. ნებისმიერ შემთხვევაში, საჯაროობა და სამართლიანობა ორი განსხვავებული ფასეულობაა. თუმცა უდავოდ შესაძლებელია, რომ სასამართლომ დაადგინოს ერთდროულად საჯარო სასამართლო განხილვისა და შეჯიბრებითი პროცესის მოთხოვნების დარღვევა⁵³⁹.

ენგლის (Engel) საქმეში სასამართლომ შესაშური გულწრფელობით აღიარა საჯარო სასამართლო განხილვის შედარებით დაბალი ღირებულება და განაცხადა, რომ „განმცხადებლებს ამ თვალსაზრისით არ განუცდიათ ზიანი“⁵⁴⁰. მიუხედავად იმისა, რომ ასეთი მოსაზრება ხშირად სიმართლეს შეეფერება, ამ პრინციპის მნიშვნელობა სცილდება პერსონალურ ინტერესებს.

2. სასამართლოს თვალსაზრისის სისუსტე

როგორც ზემოთ აღინიშნა, სასამართლოს მიერ საჯაროობის პრინციპის დასაბუთებისთვის გამოყენებული არგუმენტები არ არის დამაჯერებელი და განიცდის არსებითი შინაარსის ნაკლებობას⁵⁴¹. გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ პრაქტიკაში სასამართლო პროცესების უმრავლესობას საზოგადოება არ ესწრება – დამსწრეთა ყოფნა გამონაკლისია და არა წესი⁵⁴². მიუხედავად ამისა, მაინც შესაძლებელია, რომ სასამართლო პროცესზე საზოგადოების წარმომადგენელთა დასწრების შესაძლებლობამ სასარგებლო გავლენა იქონიოს ბრალდებასა და სასამართლოზე დაადეკვატური ქმედებისკენ ნაახალისოს ისინი. თუმცა საზოგადოების დასწრების შემთხვევაშიც, გულუბრყვილოა იმის ვარაუდი, რომ ეს ხელს შეუწყობს სასამართლო განხილვის სამართლიანობას. მაღალია იმის ალბათობა, რომ პირებს, რომლებიც არ არიან იურისტები, არ ეცოდინებათ სამართლიანი სასამართლო განხილვის წესები. მათ შეიძლება არც კი სურდეთ სასამართლო პროცესის სამართლიანად ჩატარება. წარმოვიდგინოთ, რომ პირი ბრალდებულია საზარელი ტერორისტული აქტის ჩადენაში ან ავიაკატასტროფის გაუფრთხილებლობით გამოწვევაში⁵⁴³. გასაკვირი არ იქნება, რომ საზოგადოება მტრულად იყოს მის მიმართ განწყობილი და უარყოფითად რეაგირებდეს, როდესაც სამართლიანობის პრინციპის საფუძველზე დაცვა შედარებით

⁵³⁹ *გოჩი (Goc) თურქეთის წინააღმდეგ (GC)*, §46.

⁵⁴⁰ *ენგლი (Engel) და სხვები ნიდერლანდების წინააღმდეგ*, §89. სასამართლომ მიუთითა ერთ-ერთი მსჯავრდებულისთვის სასჯელის შემცირების ფაქტზე, რაც არავითარ კავშირში არ არის საჯარო სასამართლო განხილვის უფლებასთან. სასამართლოს მიუკერძოებლობის კონტროლის ელემენტს ევროპული სასამართლო დაუბრუნდა შემდეგ საქმეებში: *ტიერსი (Tierce) სან მარინოს წინააღმდეგ*, §92; *ფორცელინი (Forcellini) სან მარინოს წინააღმდეგ*, §34; *დე ბიაჯი (De Biagi) სან მარინოს წინააღმდეგ*, §22.

⁵⁴¹ იხ. ბომერი (2002). ეს დისკუსია შთავგონებულია ამ ავტორის მიერ. იხ. აგრეთვე გრაბენვარტერი (1997) 473 et seq.

⁵⁴² გრაბენვარტერი (1997) 472.

⁵⁴³ ეს არ არის უბრალოდ თეორიული მავალითი. მამაკაცი, რომელმაც მთელი ოჯახი დაკარგა ავიაკატასტროფის შედეგად, ელის შვეიცარიის სასამართლოს განაჩენს ავიახაზების იმ კონტროლიორის მკვლელობისთვის, რომელიც კატასტროფის დროს მორიგეობდა.

ხელსაყრელ ვითარებაში აღმოჩნდება ან ბრალდებულს გაამართლებენ ეგრეთ წოდებული „ტიქნიკური მიზეზების“ გამო. ასეთ დროს არსებობს რეალური საფრთხე, რომ ზენოლა განხორციელდეს მოსამართლეზე. შედეგად, შეიძლება საჭირო გახდეს სასამართლო პროცესის დახურვა მისი სამართლიანობის უზრუნველსაყოფად.

3. ინდივიდუალური უფლება თუ ინსტიტუციური გარანტია?

საკამათოა ისიც, რამდენად წნორია სასამართლო განხილვის საჯაროდ გამართვის წესის დახასიათება ინდივიდუალურ უფლებად. ზოგიერთი ავტორი მის ფუნქციას ექსკლუზიურად დემოკრატიისა და კანონის უზენაესობის ფასეულობებთან კავშირში ხედავს⁵⁴⁴. მართლა ემსახურება თუ არა საჯარო სასამართლო განხილვა ბრალდებულის ინტერესებს? სამართლიანი იქნება თუ ვიტყვით, რომ ხშირ შემთხვევაში პასუხი უარყოფითია⁵⁴⁵. ბრალდებულთა უმრავლესობისთვის საჯარო სასამართლო პროცესი ნეგატიური გამოცდილებაა. მედიის ინტერესი შეიძლება უფრო საზიანო აღმოჩნდეს მისთვის, ვიდრე ჯარიმა ან პირობით თავისუფლების აღკვეთა.

რასაკვირველია, ევროპული სასამართლოს პრაქტიკაში გვხვდება განაცხადები, რომლებშიც პირები ამტკიცებენ, რომ ადგილი ჰქონდა საჯარო სასამართლო განხილვის უფლების დარღვევას. მაგრამ რამდენად მართებულია იმის თქმა, რომ განმცხადებლები მართლა დაზიანდნენ იმ გარემოებების წყალობით, რომელთა არსებობასაც ამტკიცებენ? ლეგიტიმურია მსგავსი განაცხადების ნამდვილი მიზნის ეჭვქვეშ დაყენება და არ შემოიძლია, არ ვიფიქრო, რომ საჯარო სასამართლო განხილვის უფლება შესაძლოა ხშირად მოხერხებულად გამოიყენება განმცხადებლების მიერ, რათა მიაღწიონ კონვენციის დარღვევის შესახებ გადაწყვეტილების გამოტანას იმ იმედით, რომ შეიძლება უფრო ხელსაყრელი შედეგის მიღების შანსების გაუმჯობესებას. აღნიშნული სტრატეგია შეუსაბამოა კონვენციის ძირითად მიზანთან, თუმცა მანაც სრულებით ლეგიტიმურია.

ნოიმაისტერის (Neumeister) საქმეში სასამართლომ მკაფიოდ განაცხადა, რომ იმ პირებს, რომლებსაც წინასწარი პატიმრობა შეეფარდათ, არ გააჩნიათ საჯარო სასამართლო განხილვის ინტერესი⁵⁴⁶. ამ არგუმენტის გამოყენებით, სასამართლო ცდილობდა თავისი პოზიციის გამყარებას, რომლის მიხედვით, მე-6 მუხლი არ ვრცელდება მე-5 მუხლის მე-4 პუნქტით განსაზღვრულ *habeas corpus* პროცედურაზე. თუმცა ასეთი პოზიციის ძირითადი მიზეზი ის არის, რომ *habeas corpus* პროცედურა არ უკავშირდება სისხლისსამართლებრივი ბრალდების საფუძვლიანობის გარკვევას⁵⁴⁷. ადამიანის უფლებათა კომიტეტის მიერ ასევე ხაზგასმული იქნა, რომ საჯაროობის მოთხოვნა ვრცელდება მხოლოდ სასამართლო განხილვაზე და არა „პროკურორების ან საჯარო მოხელეების მიერ მიღებულ წინასასამართლო გადაწყვეტილებებზე“⁵⁴⁸. იგივე წესი მოქმედებს „საბრალდებო პალატის“ („*chamber d'accusation*“, „*chamber du conseil*“, „*Anklagekammer*“, „*Raadkamer*“) მიმართ, რომელიც წარმოადგენს სასამართლო ორგანოს, წვეტს ბრალდების წარდგენის საკითხს და განიხილავს საჩივრებს პროკურატურის ორგანოს ან გამომძიებელი მოსამართლის მიერ გამოძიების ეტაპზე მიღებული გადაწყვეტილებების შესახებ⁵⁴⁹.

მეორე მხრივ, შეიძლება არსებობდეს სასამართლო განხილვისთვის თვალყურის დევნების მნიშვნელოვანი საზოგადოებრივი ინტერესი. ეს ინტერესი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ისეთ ქვეყნებში, რომლებიც მხოლოდ ახლო წარსულში ეზიარნენ

⁵⁴⁴ პეტერსი (2003) 121.

⁵⁴⁵ ჰაფლიგერი და შურმანი (1999) 194.

⁵⁴⁶ *ნოიმაისტერი (Neumeister) ავსტრიის წინააღმდეგ*, §23.

⁵⁴⁷ იხ. აგრეთვე ესერი (2002) 708.

⁵⁴⁸ *ჯოზეფ კავანა (Joseph Kavanagh) ირლანდიის წინააღმდეგ*.

⁵⁴⁹ ველუ და ერგეცი (1990) N 502.

დემოკრატიისა და კანონის უზენაესობის პრინციპებს. ამ თვალსაზრისით, აღსანიშნავია საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაციების მუშაობა, რომლებიც თავიანთ დამკვირვებლებს აგზავნიან სასამართლო პროცესების მონიტორინგისთვის და მიღებულ დასკვნებს იყენებენ სისხლის სამართალწარმოების მონაწილეთა განათლების გაუმჯობესებისა და სისხლის სამართლის პროცესის რეფორმის მხარდაჭერისთვის. თუმცა, ვინაიდან მე-6 მუხლით განსაზღვრული უფლებები ინდივიდუალურ უფლებებზე ითვლება, არასამთავრობო ორგანიზაციის წარმომადგენელს ან ჟურნალისტს, რომელსაც არ მიეცა სასამართლო პროცესზე დასწრების უფლება არ შეუძლია იდავოს საჯარო სასამართლო განხილვის უფლების დარღვევის ნიადაგზე⁵⁵⁰.

მიუხედავად ამისა, კონვენციის ფარგლებში არსებობს მსგავსი განაცხადის აკომოდაციის საშუალება. მესამე პირებს შეუძლიათ მე-10 მუხლით გათვალისწინებული ინფორმაციის მოპოვების უფლების გამოყენება. რასაკვირველია, ზოგადი წესის თანახმად, ეს მუხლი მხოლოდ იმ ინფორმაციის მიღების უფლებას უზრუნველყოფს, რომლის გაცემის სურვილიც აქვს მის მფლობელს⁵⁵¹. თუმცა, როდესაც თვით კონვენცია მოითხოვს ინფორმაციის გაცემას, როგორც საჯარო სასამართლო განხილვის უფლების შემთხვევას, რთულად წარმოსადგენია, რომ უარი მისაღებად ჩაითვალოს. კომისიამ ეს მიდგომა გამოიყენა გერას (*Guerra*) საქმეში, რომელშიც განმცხადებლები უკმაყოფილებას გამოთქვამდნენ, რომ მთავრობამ არ მოახდინა მათი ინფორმირება იმ საფრთხის შესახებ, რომელსაც „მაღალი რისკის“ ქარხანა უქმნიდა საზოგადოებას⁵⁵². შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობის საფუძველზე, მთავრობას ეკისრებოდა საზოგადოების ინფორმირების ვალდებულება, ამიტომ განმცხადებლებს ჰქონდათ ინფორმაციის მიღების უფლება.

საქმეში, სადაც ჟურნალისტს არ მისცეს სასჯელის შეფარდების პროცესზე დასწრების ნებართვა, კომისიამ არსებითად იგივე მიდგომა გამოიყენა. თუმცა განაცხადი დაუშვებლად იქნა ცნობილი, ვინაიდან ეროვნულ სასამართლოს შეეძლო მე-6 მუხლით განსაზღვრული გამონაკლისების გამოყენება⁵⁵³.

ანალოგიურად განმარტა აშშ-ის კონსტიტუციის პირველი შესწორება უზენაესმა სასამართლომ, რომელმაც დაადგინა, რომ პრესას ჰქონდა სასამართლო პროცესზე დასწრების ავტონომიური უფლება, თუ უფრო მნიშვნელოვანი ინტერესით არ იყო გამართლებული პროცესის დახურვა⁵⁵⁴.

აღსანიშნავია, რომ საჯარო სასამართლო განხილვის გარანტია ორი დამოუკიდებელი ასპექტისგან შედგება. ერთი მხრივ, ის ჩამოყალიბებულია მე-6 მუხლში როგორც ბრალდებულის ინდივიდუალური უფლება. საჯარო სასამართლო პროცესზე საქმის განხილვა შეიძლება ბრალდებულის ინტერესებში შედიოდეს იმ თვალსაზრისით, რომ ყველას, განსაკუთრებით მის მეგობრებსა და ნათესავებს, ჰქონდეთ სასამართლო განხილვისთვის თვალყურის დევნებისა და სახელმწიფოს წარმომადგენლის მხრიდან ნებისმიერი უზუსტობის გასაჩივრების შესაძლებლობა. თუმცა, ამავე დროს, საჯაროობამ შეიძლება კიდევ უფრო დაამძიმოს ბრალდებულის ფსიქოლოგიური მდგომარეობა.

მეორე მხრივ, ის წარმოადგენს ინსტიტუციურ გარანტიას, კერძოდ, მართლმსაჯულების

⁵⁵⁰ იხ. აგრეთვე გოლიტიცერი (1992) მე-6 მუხლი, N 91; ველუ და ერგეცი (1990) N 510.

⁵⁵¹ *ლიანდერი (Leander) შევდეითის წინააღმდეგ*, §74; *გასკინი (Gaskin) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §20, 21.

⁵⁵² *გერა (Guerra) და სხვები იტალიის წინააღმდეგ*, §41. გადანყვეტილება მიღებულ იქნა ოცდაერთი ხმით რვის წინააღმდეგ. სასამართლომ არჩია, რომ საკითხი განეხილა მე-8 მუხლის საფუძველზე, ისევე როგორც სხვა „ეკოლოგიურ“ საქმეში: *ლოპეს ოსტა (Lopez Ostra) ესპანეთის წინააღმდეგ*.

⁵⁵³ *ატკინსონი (Atkinson), კროუკი (Crook) და the Independent გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, განაცხადი 13366/87.

⁵⁵⁴ *Richmond Newspapers, Inc. ვირჯინიის წინააღმდეგ*, 448 U.S. 555 (1980).

განხორციელებაზე საზოგადოების მეთვალყურეობის უზრუნველყოფის საშუალებას და ხელს უწყობს პატივისცემას კანონისა და არა მხოლოდ ბრალდებულის, არამედ მოწმეების, ექსპერტებისა და სამართალწარმოების სხვა მონაწილეთა მიმართ. თუმცა ეს უკანასკნელი ასპექტი არ არის საკმარისად დაცული მე-6 მუხლის საფუძველზე და მხოლოდ ნაწილობრივ, არაპირდაპირ არის უზრუნველყოფილი ინფორმაციის მიღების უფლებით⁵⁵⁵.

საჯარო სასამართლო განხილვის გარანტიის ძალზე საკამათო ხასიათმა უდავოდ დიდი გავლენა იქონია ევროპული სასამართლოს პრეცედენტულ სამართალზე. მასზე უარის თქმის ნამდვილობის მოთხოვნები აშკარად უფრო დაბალია და რამდენჯერმე ამ გარანტიის *contra legem* უარყოფა მოხდა მიზანშეწონილობის ინტერესიდან გამომდინარე⁵⁵⁶.

4. სასამართლო გადაწყვეტილების საჯაროდ გამოცხადების ვალდებულება

სასამართლო გადაწყვეტილების საჯაროდ გამოცხადების ვალდებულების დარღვევასთან დაკავშირებულ საქმეებში სასამართლო ხშირად ახსენებს საჯარო სასამართლო განხილვის მიზანს⁵⁵⁷. თუმცა მას არასდროს განუმარტავს რატომ არის გადაწყვეტილების საჯაროდ გამოცხადება ასეთი მნიშვნელოვანი ბრალდებულისთვის. სინამდვილეში, ამ კითხვაზე პასუხის გაცემა საკმაოდ რთულია. ცხადია, რომ არსებობს გარკვეული საზოგადოებრივი ინტერესი. გადაწყვეტილებათა დიდი უმრავლესობა, როგორც წესი, საინტერესოა მხოლოდ იმ პირთათვის, რომლებსაც ისინი უშუალოდ ეხება. თუმცა საზოგადოებას მაინც უნდა შეეძლოს არა მხოლოდ სასამართლოს საქმიანობისთვის თვალყურის დევნება, არამედ მის მიერ გამოტანილი გადაწყვეტილების გაგება. რაც შეეხება ბრალდებულს, გადაწყვეტილების საჯაროდ გამოცხადება არ არის მისთვის რეალური ღირებულების მქონე. ცხადია, რომ მას უნდა ეცნობოს გამოტანილი გადაწყვეტილებისა და მისი საფუძვლების შესახებ⁵⁵⁸. თუმცა საკამათოა, საჯარო ცერემონია რამდენად შედის ბრალდებულის ინტერესებში. ასევე სასურველია, რომ საზოგადოებას ხელი მიუწვდებოდეს გადაწყვეტილებაზე, ხოლო გახდება თუ არა ის საყოველთაოდ ცნობილი, დამოკიდებულია სასამართლო განხილვის მიმართ არსებული ინტერესის ხარისხზე. ბრალდებულის პოზიციიდან გამომდინარე, გადაწყვეტილების საჯაროდ გამოცხადება ნამდვილად არ არის მნიშვნელოვანი. მას გააჩნია გადაწყვეტილების შესახებ საზოგადოების ინფორმირების მრავალი საშუალება.

დ. საჯარო სასამართლო განხილვის უფლებაზე უარის თქმის შესაძლებლობა

ზოგადი წესის მიხედვით, დაცვას უფლება აქვს, უარი თქვას თავის უფლებებზე, თუმცა არსებობს გამონაკლისებიც⁵⁵⁹. კომისიის მოსაზრებით, პირველი ინსტანციის სასამართლოში საქმის განხილვის მოთხოვნის წარუდგენლობა ვერ ჩაითვლება ბრალდებულის მიერ უფლებაზე უარის თქმად⁵⁶⁰.

⁵⁵⁵ იხ. ბომერი (2002).

⁵⁵⁶ მაგ. შულერ-ცრაგენი (*Schuler-Zraggen*) შვეიცარიის წინააღმდეგ, §58.

⁵⁵⁷ იხ. მაგ. პრეტო (*Pretto*) იტალიის წინააღმდეგ, §21; შუცი (*Szucz*) ავსტრიის წინააღმდეგ, §42; ვერნერი (*Werner*) ავსტრიის წინააღმდეგ, §55; ლამანა (*Lamanna*) ავსტრიის წინააღმდეგ, §30; რიპანი (*Riepan*) ავსტრიის წინააღმდეგ, §27.

⁵⁵⁸ იხ. თავი 4, ქვეთავი IV.

⁵⁵⁹ გამონაკლისისთვის იხ. დე ვილდე (*De Wilde*), ომსი (*Ooms*) და ვერსიპი (*Versyp*) ბელგიის წინააღმდეგ, §65. მოსამართლე ლუკაიდესი მთლიანად უარყოფს ადამიანის უფლებებზე უარის თქმის იდეას: ლუკაიდესი (2003) 48-9.

⁵⁶⁰ ადლერი (*Alder*) შვეიცარიის წინააღმდეგ, განაცხადი 9486/81.

საჯარო სასამართლო განხილვის გარანტია, მასთან დაკავშირებული მრავალფეროვანი ინტერესების გათვალისწინებით, განსაკუთრებული ხასიათისაა. ვინაიდან საქმე არ გვაქვს ერთმნიშვნელოვნად ინდივიდუალურ უფლებასთან, მასზე უარის თქმა არ შეიძლება თავისთავად ჩაითვალოს ნამდვილად, თუ არ არსებობს მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტით გათვალისწინებული გამონაკლისები⁵⁶¹. სასამართლო, ჩვეულებრივ, მოითხოვს გარკვეული პირობების დაკმაყოფილებას უფლებაზე უარის თქმის ნამდვილობისთვის: „კონვენციით გარანტირებულ უფლებაზე უარის თქმა, რამდენადაც ეს დაშვებულია, უნდა დადგინდეს ერთმნიშვნელოვნად ... გარდა ამისა, სასამართლო ეთანხმება კომისიას, რომ იმისათვის, რათა საპროცესო უფლებებზე უარის თქმას ჰქონდეს ძალა კონვენციის მიზნებისთვის, აუცილებელია მისი მნიშვნელობის თანაზომადი მინიმალური გარანტიების არსებობა“⁵⁶².

უნდა ითქვას, რომ საჯარო სასამართლო განხილვის უფლებასთან მიმართებაში სასამართლო ნაკლებად მომთხოვნია. ამ შემთხვევაში უფლებაზე უარის თქმა შესაძლებელია „როგორც მკაფიოდ, ისე ნაგულისხმებად“⁵⁶³. რამდენიმე საქმეში სასამართლომ ასევე მოითხოვა, რომ უფლებაზე უარის თქმა განხორციელდეს „ერთმნიშვნელოვნად“⁵⁶⁴. თუმცა რთული წარმოსადგენია, როგორ შეიძლება უფლებაზე უარის თქმა ერთდროულად ერთმნიშვნელოვანიც იყოს და ნაგულისხმებიც.

ზოგჯერ სასამართლო უფრო შორს მიდის და *a priori* ვარაუდობს უფლებაზე „ნაგულისხმებ“ უარს. სხვა სიტყვებით, სასამართლო არა მხოლოდ აადვილებს უფლებაზე უარის თქმას, არამედ საჭიროდ მიიჩნევს, რომ დაცვამ მოითხოვოს უფლების განხორციელება. უნდა ითქვას, რომ ეს ფუნდამენტური უფლებების მიმართ მოპყრობის საკმარის უცნაური ხერხია. საქმეში *ჰაკანსონი (Hakansson)* და *სტურესონი (Sturesson)* შედეგით ნინაალმდეგ სასამართლომ აღნიშნა, რომ სააპელაციო სასამართლოს შექმლო საქმის საჯაროდ განხილვა, თუმცა ეს არ იყო მსგავსი ტიპის საქმეების გარჩევის ჩვეული პროცედურა. შესაბამისად, „შესაძლებელი იყო განმცხადებლების მიმართ ისეთი მოლოდინის არსებობა, რომ, თუ საჭიროდ ჩათვლიდნენ, თავად მოეთხოვათ ასეთი [საჯარო] განხილვა“⁵⁶⁵. სასამართლოს ეს მიდგომა კრიტიკის ობიექტი გახდა⁵⁶⁶.

აღსანიშნავია, რომ ყველა ზემოთ ხსენებული საქმე სამოქალაქო უფლებებისა და მოვალეობების განსაზღვრას უკავშირდება. სასამართლო, როგორც ჩანს, უფრო დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს საჯარო სასამართლო განხილვას სისხლის სამართლის საქმეებში, რომლებშიც არ შეიძლება არსებობდეს უფლებაზე უარის თქმის სასარგებლო პრეზუმფცია.

⁵⁶¹ გრაბენვარტერი (1997) 511; ველუ და ერგეცი (1990) N 511. იხ. აგრეთვე ოუჯი და უაითი (2002) 169.

⁵⁶² *პფაიფერი (Pfeifer)* და *პლანკლი (Plankl)* ავსტრიის ნინაალმდეგ, §37.

⁵⁶³ *ლე კონტი (Le Compte)*, *ვან ლოვენნი (Van Leuven)* და *დე მეიერი (De Meyere)* ბელგიის ნინაალმდეგ, §59. საქმეში *ჰაკანსონი (Hakansson)* და *სტურესონი (Sturesson)* შედეგით ნინაალმდეგ მოსამართლე უოლშმა გამოთქვა განსხვავებული აზრი. მისი შეხედულებით, უფლებაზე ნაგულისხმები უარის სისტემა ენინაალმდეგება მე-6 მუხლის ტექსტს. იხ. აგრეთვე ჰარისი, ობოლი და უორბრიტი (1995) 220.

⁵⁶⁴ *ალბერი (Albert)* და *ლე კონტი (Le Compte)* ბელგიის ნინაალმდეგ, §35; *ბელგიის ნინაალმდეგ*, §54; *ჰაკანსონი (Hakansson)* და *სტურესონი (Sturesson)* შედეგით ნინაალმდეგ, §66.

⁵⁶⁵ *ჰაკანსონი (Hakansson)* და *სტურესონი (Sturesson)* შედეგით ნინაალმდეგ, §67. იხ. აგრეთვე *პაუგერი (Pauger)* ავსტრიის ნინაალმდეგ, §60; *სალომონსონი (Salomonsson)* შედეგით ნინაალმდეგ, §35; *დორი (Dory)* შედეგით ნინაალმდეგ, §38. უფლებაზე უარის თქმას ადგილი არ ჰქონია საქმეებში *ვერნერი (Werner)* ავსტრიის ნინაალმდეგ (§48) და *გოჩი (Göc)* თურქეთის ნინაალმდეგ (§48). საქმეში *მალჰაუსი (Malhous)* ჩეხეთის რესპუბლიკის ნინაალმდეგ (§59) განმცხადებლის დუმოლსა და საჯარო სასამართლო განხილვის არარსებობას შორის არ იყო კავშირი, რადგან სასამართლომ განიხილა საქმე *ex officio*.

⁵⁶⁶ *ჰეულიგერი და შურმანი (1999) 194-5*. ავტორები მიიჩნევენ, რომ სასამართლო უგულვებელყოფს ამ გარანტიასთან დაკავშირებულ საზოგადოებრივი ინტერესის ასპექტს.

ე. დახურული სასამართლო განხილვის უფლება

საჯარო სასამართლო განხილვის უფლებაზე უარის თქმასთან დაკავშირებული არის კიდევ ერთი საკითხი, აქვს თუ არა ბრალდებულს უფლება, მისი საქმე განიხილოს დახურულ სასამართლო პროცესზე. კონვენციის ინტერპრეტირებისას სასამართლოს რამდენჯერმე მოუწია მსგავსი ნეგატიური არგუმენტების მოსმენა. ერთ-ერთ საქმეში სასამართლომ განიხილა, გაერთიანების უფლება რამდენად მოიცავდა გაერთიანებაში შესვლაზე უარის თქმის „ნეგატიურ“ უფლებას და ამავდროულად, სამსახურის შენარჩუნების შესაძლებლობას⁵⁶⁷. თუმცა სასამართლომ ვერ შეძლო ამ საკითხის გადაწყვეტა. კომისია დადებით დასკვნამდე მივიდა საქმეში, რომელიც შეეხებოდა პირის უარს, მოწმის სახით, ჩვენების მიცემაზე იმავე საქმეში სხვა ბრალდებულის წინააღმდეგ. კომისიამ განაცხადა, რომ გამოხატვის თავისუფლება აგრეთვე მოიცავდა საკუთარი მოსაზრების გამოხატვაზე ან ინფორმაციის გაცემაზე უარის თქმის უფლებას. თუმცა ეს უფლება ექვემდებარებოდა ყველა იმ შესაძლო გამონაკლისს, რომელსაც მისი „პოზიტიური“ ნაწილი⁵⁶⁸.

მსგავსი მიდგომის გამოყენება საჯარო სასამართლო განხილვის უფლებასთან მიმართებაში არ უნდა იყოს სწორი. მნიშვნელოვანია გვახსოვდეს, რომ საქმე გვაქვს არა თავისუფლებასთან, არამედ უფლებასთან. გარდა ამისა, ეს უფლება შეიძლება მხოლოდ ნაწილობრივ დახასიათდეს ინდივიდუალურ უფლებად. ის წარმოადგენს ერთგვარ ჰიბრიდს და მის მიმართ არსებული საზოგადოებრივი ინტერესი იმდენად ძლიერია, რომ შეიძლება აღემატებოდეს ბრალდებულისას⁵⁶⁹. შესაბამისად, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6(1), სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მე-14(1) და ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენციის მე-8(5) მუხლები არ უნდა განიმარტოს როგორც პირის უფლების მომცველი, რომ მისი საქმე დახურულ სასამართლო პროცესზე იქნეს განხილული⁵⁷⁰. სასამართლოს პრეცედენტული სამართალი ემხრობა ამ მოსაზრებას, როდესაც აცხადებს, რომ უფლებაზე უარის თქმა „არ უნდა ეწინააღმდეგებოდეს რომელიმე მნიშვნელოვან საზოგადოებრივ ინტერესს“⁵⁷¹. სხვაგვარად არის საქმე სამართალწარმოების ალტერნატიული სახეობების გამოყენების დროს. საქმის საჯაროდ განხილვა შეიძლება თავიდან იქნეს აცილებული, როდესაც სამართალწარმოება წყდება მხარეთა მორიგების გზით, მაგალითად, საპროცესო გარიგების დადების შემთხვევაში⁵⁷².

განსხვავებული მიდგომის გამოყენება შესაძლებელია, როდესაც ბრალდებულები არასრულწლოვნები არიან. ერთ-ერთ საქმეში სასამართლომ განიხილა, იყო თუ

⁵⁶⁷ იანგი (Young), ჯეიმსი (James) და უებსტერი (Webster) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §52.

⁵⁶⁸ *K* ავსტრიის წინააღმდეგ, § 10. მხარეები მორიგდნენ სასამართლოს წინაშე.

⁵⁶⁹ ბომერი (2002) 672.

⁵⁷⁰ იხ. აგრეთვე გრაბენვარტერი (1997) 505-6; ფან დაიკი და ფან ჰოფი (1998) 439. საქმეში *კემპბელი (Campbell)* და *ფელი (Fell)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (§87) სასამართლომ განაცხადა, რომ „ჩვეულებრივი სისხლის სამართალწარმოება ... იმართება საჯაროდ ... ბრალდებულის სურვილების მიუხედავად“.

⁵⁷¹ *პაუგერი (Pauger)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §58. იხ. აგრეთვე *X, Y და Z შვეიცარიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 7945/77; გოლიტცერი (1992) მე-6 მუხლი, N 100. ფროვანი და პოიკერტი (1996) მე-6 მუხლი, N 121; ეს ავტორები მიიჩნევენ, რომ საჯარო სასამართლო განხილვაზე უარის თქმის უფლება შეიძლება ემყარებოდეს პირადი ცხოვრების პატივისცემის უფლებას, თუმცა მათ მიერ მაგალითად მოყვანილი გადანყვეტილება (*V მალტის წინააღმდეგ*, განაცხადი 18280/90) მხარს არ უჭერს ამ მოსაზრებას. მიუხედავად ამისა, არ უნდა გამოვირიცხოთ, რომ ინტერესთა კონფლიქტის შემთხვევაში, სასამართლომ შეიძლება უპირატესობა მიანიჭოს პირადი ცხოვრების პატივისცემის უფლებას და არა საჯარო სასამართლო განხილვას. ამის ალბათობა განსაკუთრებით მაღალია სასამართლო პროცესის სატელევიზიო გადაცემის დროს. იხ. გრაბენვარტერი (1997) 481.

⁵⁷² მაგ: *დევერი (Deweer)* ბელგიის წინააღმდეგ.

სასამართლო პროცესის საჯაროდ გამართვა მე-3 მუხლის საწინააღმდეგო მოპყრობის ტოლფასი⁵⁷³.

II. საჯარო სასამართლო განხილვის უფლების შემადგენლობა

ა. უშუალო საჯაროობა

საჯარო სასამართლო განხილვის უფლების ყველაზე ნათელი გამოხატულება არის საქმის ზეპირი განხილვა⁵⁷⁴ და სასამართლო დარბაზში საზოგადოების დაშვების უზრუნველყოფა. ერთადერთი ზოგადი შეზღუდვა განპირობებულია წესრიგის დაცვის აუცილებლობით. სრულებით ლეგიტიმურია იმ პირების გაძევება სასამართლო დარბაზიდან, რომლებიც ხელს უშლიან ზეპირ განხილვას. გარდა ამისა, საყოველთაოდ აღიარებულია, რომ სასამართლოს თათბირი კერძო ვითარებაში უნდა ჩატარდეს⁵⁷⁵. კრემცოვის (*Kremzow*) საქმეში კომისიამ უარყო მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ ავსტრიაში „სამართლებრივი ინსტრუქციის“ მიცემა ნაფიცო მსაჯულებისთვის საჯაროდ უნდა მომხდარიყო. კომისიის შეხედულებით, ინსტრუქციის მიცემა სასამართლოს თათბირის შემადგენელი ნაწილი იყო⁵⁷⁶.

შესაძლებელია წარმოიქმნას ტექნიკური ხასიათის სირთულეები, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც სასამართლო განხილვა საპატიმროში ტარდება. ერთ-ერთ ადრეულ გადაწყვეტილებაში სასამართლომ აღნიშნა, რომ ეს „უდავოდ უფრო მნიშვნელოვან სირთულეებთან არის დაკავშირებული, ვიდრე ჩვეულებრივი სისხლის სამართალწარმოება“; საპატიმროს ფარგლებს გარეთ სასამართლო პროცესის ჩატარებისას კი დადგებოდა პატიმრის უსაფრთხო ტრანსპორტირების საკითხი⁵⁷⁷. თუმცა მოგვიანებით განხილულ საქმეში სასამართლო განსხვავებულ დასკვნამდე მივიდა. მან ხაზი გაუსვა, რომ „სასამართლო განხილვის საჯარო ხასიათი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს მოცემულ საქმეში, რომელშიც ბრალდებული პატიმარია, მისთვის წარდგენილი ბრალდება შეეხება საპატიმროს თანამშრომლების მიმართ გამოთქმულ მუქარებს და მოწმეები იმ საპატიმროს თანამშრომლები არიან, სადაც თავად იმყოფება“⁵⁷⁸. სასამართლო განხილვის ციხეში ჩატარების ფაქტი არ გამოორიცხავდა საქმის საჯარო განხილვის შესაძლებლობას, იმ შემთხვევაშიც, თუ უსაფრთხოების მიზნით, საზოგადოების წარმომადგენლებს უნდა გაევიდოთ სპეციალური შემოწმება. თუმცა სასამართლომ ხაზი გაუსვა აღნიშნული გარანტიის ეფექტიანი გამოყენების მნიშვნელობას:

სასამართლო პროცესი აკმაყოფილებს საჯაროობის მოთხოვნას, თუ საზოგადოებას შეუძლია, მოიპოვოს ინფორმაცია მისი გამართვის თარიღისა და ადგილის შესახებ და ადგილი იოლად ხელმისაწვდომია საზოგადოებისთვის. საქმეთა უმრავლესობაში ეს პირობები დაკმაყოფილებულია იმ უბრალო ფაქტით, რომ განხილვა ტარდება ჩვეულებრივ სასამართლო დარბაზში, რომელიც საკმარისად დიდია დამსწრეთა მოსათავსებლად.

⁵⁷³ *T გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §75; *V გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §77.

⁵⁷⁴ *ლუნდევალი (Lundevall) შვედეთის წინააღმდეგ*, §34. ჰარისი, ოზოილი და უორბრიქი (1995) 218; სტავროსი (1993) 189. საჯარო სასამართლო განხილვის უფლების დარღვევას აქვს ადგილი იმ საქმეებში, რომლებშიც თვით მოსმენის უფლება იქნა უსამართლოდ შეზღუდული. საქმის ზეპირი განხილვის უფლების სრულფასოვანი განხილვისთვის იხ. გრაბენვარტერი (1997) 467.

⁵⁷⁵ მაგ: გრაბენვარტერი (1997) 470. ამ წესიდან არსებობს საკმაოდ ეგზოტიკური გამონაკლისები შვეიცარიაში. იხ. ჰაუზერი და შვერი (2002) §52 N 10.

⁵⁷⁶ *კრემცოვი (Kremzow) ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 12350/86.

⁵⁷⁷ *კემპბელი (Campbell) და ფელი (Fell) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §87.

⁵⁷⁸ *რიპანი (Riepan) ავსტრიის წინააღმდეგ*, §27.

თუმცა სასამართლო მიიჩნევს, რომ სასამართლო პროცესის ჩატარება ჩვეულებრივი სასამართლო დარბაზის გარეთ, კერძოდ, ისეთ ადგილას, როგორცაა საპატიმრო, რომელზეც ფართო საზოგადოებას ხელი არ მიუწვდება, წარმოადგენს სერიოზულ დაბრკოლებას მისი საჯარო ხასიათისთვის. ასეთ შემთხვევაში სახელმწიფოს ეკისრება ვალდებულება, მიიღოს ადეკვატური ზომები, რათა უზრუნველყოს საზოგადოებისა და მედიის ჯეროვანი ინფორმირება სასამართლო განხილვის გამართვის ადგილის შესახებ და უზრუნველყოს მათი ეფექტიანი დაშვება⁵⁷⁹.

რიპანის (Riepan) საქმეში ეს პირობები არ იქნა დაცული. სასამართლომ განაცხადა, რომ ისეთი სპეციალური ზომების მიღება იყო აუცილებელი, როგორცაა „ცალკე განცხადების განთავსება რეგიონული სასამართლოს განცხადებათა დაფაზე, რომელსაც, საჭიროების შემთხვევაში, თან უნდა დართოდა ინფორმაცია გარსტენის ციხეში მისვლის გზების შესახებ, [სასამართლო პროცესზე] დაშვების პირობების მკაფიო მითითებით“⁵⁸⁰. შესაბამისად, განსაკუთრებულ შემთხვევაში სახელმწიფომ უნდა მიიღოს აქტიური ზომები საჯაროობის მოთხოვნის დაკმაყოფილებისთვის. როდესაც სასამართლო პროცესი გეშე ტარდება, ისლია უნდა იყოს, მინიმუმ, ეკიპაჟის წევრებისა და გზავრებისთვის. ამის მსგავსად, თუ კონკრეტული საქმის მიმართ არსებობს განსაკუთრებით დიდი საზოგადოებრივი ინტერესი, მისი განხილვა უნდა მოხდეს უფრო დიდ სასამართლო დარბაზში.

ეს არის ახალი და მისასაღმებელი განვითარება პრეცედენტულ სამართალში. წარსულში კომისია ემხრობოდა იმ მოსაზრებას, რომ სახელმწიფოს არ ჰქონდა საზოგადოების ინფორმირების ვალდებულება⁵⁸¹. სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი ანალოგიურად იქნა ინტერპრირებული. ადამიანის უფლებათა კომიტეტმა დაადგინა მე-14(1) მუხლის დარღვევა საქმეში, სადაც სასამართლო პროცესი გაიმართა შორეულ საპატიმროში იმ მოსამართლეების წინაშე, რომლებიც სახეს იფარავდნენ უსაფრთხოების მიზნით და რომელზეც საზოგადოება არ იყო დაშვებული⁵⁸².

ბ. მედიის როლი

მედია მნიშვნელოვან როლს თამაშობს სასამართლო პროცესების გაშუქებაში. პრესასთან მიმართებაში, როგორც წესი, არ წარმოიქმნება მნიშვნელოვანი სირთულეები. ზოგჯერ ისიც კი შეიძლება, რომ პრესა დაესწროს სასამართლო პროცესს, ხოლო საზოგადოების სხვა წარმომადგენლები არ იქნენ დაშვებულნი, თუ ამას მოითხოვს მორალის დაცვა⁵⁸³. ზოგიერთ ქვეყანაში აკრძალულია ფოტოების გადაღება სასამართლო დარბაზში. ამ წესის მიზანია წესრიგის უზრუნველყოფა და სასამართლო პროცესის მონაწილეთა პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის დაცვა, რაც სრულებით შეესაბამება საჯარო სასამართლო განხილვის ფუნდამენტურ უფლებას⁵⁸⁴.

მეორე მხრივ, სატელევიზიო მედიასთან დაკავშირებული საკითხები საკმაოდ პრობლემურია. იმის თქმა, რომ ტელევიზიის მეშვეობით სასამართლო პროცესის გაშუქება ყველაზე ზუსტია, რადგან „ყველას შეუძლია თავად იხილოს რაც ხდება“, საკმაოდ გულუბრყვილია. სატელევიზიო პროგრამა, როგორც წესი, რედაქტირებული სახით გადის

⁵⁷⁹ *Ibid.*, §29. იხ. აგრეთვე ადამიანის უფლებათა კომიტეტის მიერ განხილული საქმე, რომელიც არ უკავშირდება საპატიმროს: *ვან მორესი (Van Meures) ნიდერლანდების წინააღმდეგ*, §55. სასამართლო დარბაზი ძალიან პატარა იყო და 9 დასაჯდომი ადგილიდან 8 დაკავებული იყო საჯარო მოხელეების მიერ.

⁵⁸⁰ *რიპანი (Riepan) ავსტრიის წინააღმდეგ*, §30.

⁵⁸¹ *S გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, განაცხადი 8512/79.

⁵⁸² *ვიქტორ ალბერტო პოლი კამპოსი, ავტორის მეუღლე, პერუს წინააღმდეგ*.

⁵⁸³ კიავარიო (2001) 201.

⁵⁸⁴ გოლვიტცერი (1992) მე-6 მუხლი, N 88; შტრასერი (1998) 613.

ეთერში და ისეთი ტექნიკური ხერხების გამოყენება, როგორცაა, მაგალითად, ახლო ხედით გადაღება, საშუალებას მისცემს მაყურებელს, იმაზე დეტალურად დააკვირდეს პროცესის მონაწილეებსა და მათ რეაქციას, ვიდრე სასამართლო დარბაზში ყოფნის დროს შეძლებდა. სიუჟეტის შინაარსით განისაზღვრება, მთლიანი სასამართლო დარბაზის ჩვენება უნდა მოხდეს თუ პირთა გარკვეული ჯგუფის ან ერთი კონკრეტული სახის და რომელი კუთხიდან. სხვა სიტყვებით, პროგრამა შეიძლება ობიექტურობის შთაბეჭდილებას ტოვებდეს, მაგრამ სინამდვილეში ავტორის კერძო მოსაზრებებს გადმოსცემდეს. სტრასბურგის სასამართლოს დღემდე არ განუხილავს ეს საკითხი. სატელევიზიო მედიის სასამართლო პროცესზე დაშვების საკითხზე გადაწყვეტილების მიღება ეროვნული სასამართლოების დისკრეციამში უნდა შედიოდეს. ბრალდებულს არა აქვს უფლება, მოითხოვოს, რომ მისი საქმის განხილვა პირდაპირ ეთერში ან ჩანერილი სახით გადაიცეს მაუწყებლის მიერ. შესაბამისად, სასამართლო პროცესზე აუდიოვიზუალური მედიის დაშვების შეზღუდვა არ წარმოადგენს საჯარო სასამართლო განხილვის უფლების დარღვევას⁵⁸⁵. რაც შეეხება იმ საკითხს, ირღვევა თუ არა ბრალდებულის პირადი ცხოვრების პატივისცემის უფლება მისი ნების საწინააღმდეგოდ სასამართლო პროცესის ტელევიზიით გადაცემისას, ის უნდა გადაწყდეს ინდივიდუალურად, კონკრეტულ საქმეში არსებული გარემოებების საფუძველზე.

გ. საჯარო სასამართლო განხილვის შემადგენლობა

რა ქმედებები უნდა განხორციელდეს საქმის საჯარო განხილვისას? როგორც ქვემოთ ვნახავთ, მას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება, როდესაც მტკიცებულებების განხილვას აქვს ადგილი. სასამართლომ მკაფიოდ განაცხადა, რომ „ყველა მტკიცებულების წარმოდგენა უნდა მოხდეს ბრალდებულის თანდასწრებით, საჯარო განხილვაზე შეჯიბრებითი დისკუსიის [უზრუნველყოფის] მიზნით“⁵⁸⁶. შესაბამისად, ამ მოთხოვნას, რომელიც „უშუალობის პრინციპს“ განასახიერებს, ორმაგი ფუნქცია ეკისრება: ის ერთდროულად სასამართლო განხილვის სამართლიანობის ელემენტია და საჯარო სასამართლო განხილვის უფლების ეფექტიანი განხორციელების წინაპირობაც.

III. შეზღუდვები და გამონაკლისები

ა. ნაგულისხმები შეზღუდვები

კემპბელის (Campbell) და ფელის (Fell) საქმეში სასამართლოს უნდა გადაეწყვიტა, შეიცავდა თუ არა საჯარო სასამართლო განხილვის უფლება ნაგულისხმებ შეზღუდვებს. სასამართლო უარყოფით დასკვნამდე მივიდა, ვინაიდან კონვენციაში მკაფიოდ იყო ჩამოთვლილი ამ უფლების შეზღუდვის საფუძვლები⁵⁸⁷. სამოქალაქო უფლებებისა და მოვალეობების განსაზღვრასთან დაკავშირებულ საქმეებში სასამართლომ განავითარა დოქტრინა, რომელიც დღემდე არ ყოფილა გამოყენებული სისხლის სამართლის საქმეების კონტექსტში. ის ეჭვქვეშ აყენებს თეორიას, რომლის მიხედვით, საჯარო სასამართლო განხილვის მოთხოვნები თანაბრად ვრცელდება სამოქალაქო და სისხლის სამართლის საქმეებზე⁵⁸⁸. *შულერ ცგრაგენის (Schuler-Zraggen)* საქმეში სასამართლომ აღნიშნა, რომ

⁵⁸⁵ იხ. აგრეთვე გრაბენვარტერი (2003) §24 N 48; გრაბენვარტერი (1997) 481.

⁵⁸⁶ მაგ.: *ბარბერა (Barbera)*, *მესაგე (Messague)* და *ხაბარდო (Jabardo)* ესპანეთის წინააღმდეგ, §78; *იმბრიოსია (Imbrioscia)* შვეიცარიის წინააღმდეგ. იხ. თავი 4, ქვეთავი II.

⁵⁸⁷ *კემპბელი (Campbell)* და *ფელი (Fell)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §90. ეს არგუმენტი სრულიად მცდარია გადაწყვეტილების საჯაროდ გამოცხადებასთან მიმართებაში.

⁵⁸⁸ *ალბერი (Albert)* და *ლე კონტი (Le Compte)* ბელგიის წინააღმდეგ, §30.

„დავა არ ეხებოდა საზოგადოებრივი მნიშვნელობის საკითხებს იმისათვის, რომ [ზეპირი] განხილვის გამართვა აუცილებელი გამხდარიყო. ვინაიდან ის ძალზე ტექნიკური ხასიათის იყო, მისი განხილვა უმჯობესი იქნებოდა წერილობით და არა ზეპირი დისკუსიის გზით. გარდა ამისა, მისი კერძო, სამედიცინო ხასიათის გათვალისწინებით, განმცხადებელი უთუოდ თავს შეიკავებდა საზოგადოების დასწრების მოთხოვნისგან“⁵⁸⁹. თუმცა სასამართლოს ეს განცხადება უნდა განიმარტოს მის მიერ გამოთქმულ ვარაუდთან კავშირში, რომ ადგილი ჰქონდა უფლებებზე ნაგულისხმებ უარს.

მეორე მხრივ, ჩვენ ასევე ვხვდებით სასამართლოს საკმაოდ მოულოდნელ განცხადებებს, მათ შორის, რომ „მე-6 მუხლი ყოველთვის არ მოითხოვს საჯარო სასამართლო განხილვის უფლებას“⁵⁹⁰. *გოჩის (Göc)* საქმეში სასამართლომ ვრცლად ისაუბრა იმაზე, საქმის განხილვა რაიმე მნიშვნელოვან მიზანს ემსახურებოდა თუ არა⁵⁹¹. თუმცა ასეთ მოთხოვნას კონვენცია არ ითვალისწინებს. რვა მოსამართლე არ დაეთანხმა სასამართლოს გადაწყვეტილებას. მათი შეხედულებით, ზეპირი განხილვა არ იყო სავალდებულო, თუ საკითხი საზოგადოებრივი ინტერესის საგანი არ იყო. ეს პრობლემა, როგორც ჩანს, ბოლომდე არ არის გადაწყვეტილი.

სისხლის სამართალწარმოებაში აუცილებელია, სულ მცირე, ერთი საჯარო განხილვის გამართვა იმ სასამართლოს წინაშე, რომელიც იხილავს მტკიცებულებებს და წყვეტს სისხლის სამართლებრივ ბრალდებასთან დაკავშირებულ საკითხებს⁵⁹².

ბ. დებულებებში მოცემული შეზღუდვები

სამივე ინსტრუმენტში მოცემულია საჯარო სასამართლო განხილვის უფლების შეზღუდვის საფუძვლები. ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენცია მიუთითებს „მართლმსაჯულების ინტერესებზე“ და შესაბამისად, ფართო დისკრეციას უტოვებს ეროვნულ ხელისუფლებას. შეიძლება ვინმეს გაუჩნდეს ამ დებულების სიტყვასიტყვით და სხვა ინსტრუმენტების ანალოგიურ ნორმებთან შედარებით უფრო ვიწრო განმარტების სურვილი. თუმცა არ იქნებოდა სწორი იმის თქმა, რომ ამერიკული კონვენციის მიხედვით, მაგალითად, მხარეთა პირადი ცხოვრების ინტერესები არ შეიძლება გახდეს სასამართლო განხილვის საჯაროობის შეზღუდვის საფუძველი. სინამდვილეში, თვით ევროპული კონვენციის შემთხვევაში, ეროვნული ხელისუფლებისთვის მინიჭებული დისკრეცია საკმაოდ ფართოა⁵⁹³. აღსანიშნავია, რომ ეს გამოწვევისი არ მოითხოვს აუცილებელ პირობად უფლების შეზღუდვის „კანონით გათვალისწინებას“.

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციით განსაზღვრული გამოწვევისების განხილვას არ დათმობია დიდი დრო სტრასბურგის პრეცედენტულ სამართალში⁵⁹⁴. რამდენიმე საქმეში სასამართლომ უბრალოდ გაიმეორა, რომ არ არსებობდა შეზღუდვის საფუძვლები. საზოგადოებრივი წესრიგისა და ეროვნული უსაფრთხოების საფუძვლები

⁵⁸⁹ *შულერ ცგრაგენი (Schuler-Zraggen)* შევიცარიის წინააღმდეგ, §30. ეს მიდგომა დადასტურდა საქმეში *კუმტობელი (Zumtobel)* ავსტრიის წინააღმდეგ (§23). საქმეში *ფიშერი (Fischer)* ავსტრიის წინააღმდეგ (§44) განსახილველი საკითხები იმდენად მნიშვნელოვანი იყო, რომ საჭიროებდა ზეპირ განხილვას. იხ. აგრეთვე გადაწყვეტილება განაცხადის დაუშვებლად ცნობის შესახებ: *ლინო კარლოს ვარელა ასალინო (Lino Carlos Varela Assalino)* პორტუგალიის წინააღმდეგ, განაცხადი 64336/01. ამ პრეცედენტული სამართლის კრიტიკისთვის იხ. ესერი (2002) 711.

⁵⁹⁰ *ბოტენი (Botten)* ნორვეგიის წინააღმდეგ, §39. უნდა ვივარაუდოთ, რომ ეს განცხადება მხოლოდ სააპელაციო სამართალწარმოებას ეხება.

⁵⁹¹ *გოჩი (Göc)* თურქეთის წინააღმდეგ (GC), §51.

⁵⁹² იხ. ესერი (2002) 709.

⁵⁹³ ველუ და ერგეცი (1990) 509.

⁵⁹⁴ უფრო დეტალური მიმოხილვისთვის იხ. გოლიტიცერი (1992) მე-6 მუხლი, N 96; გრაბენვარტერი (2003) §24 N 49-54; გრაბენვარტერი (1997) 481-504; ჰეფლიგერი და შურმანი (1999) 196. ამ კონტექსტში „მიხედულების ზღვრის“ მიმოხილვისთვის იხ. სტავროსი (1993) 193.

სასამართლომ მისაღებად მიიჩნია *კემპბელის (Campbell)* და *ფელის (Fell)* საქმეში⁵⁹⁵. საქმეში *დიენე (Diennet)* საფრანგეთის წინააღმდეგ⁵⁹⁶. რომელიც ექიმის წინააღმდეგ დისციპლინურ სამართალწარმოებას შეეხებოდა, ლეგიტიმურად არ ჩაითვალა გამო-ნაკლისის დაშვება განმცხადებლის პაციენტების პირადი ცხოვრების ინტერესების საფუძველზე, რადგან სასამართლო პროცესზე მსგავსი ინფორმაციის გამჟღავნება არ უნდა მომხდარიყო. ამ საქმეში სასამართლომ დაადგინა, რომ ნებისმიერი შეზღუდვა უნდა იყოს „მკაცრად აუცილებელი“⁵⁹⁷. რამდენჯერმე სასამართლომ უბრალოდ განაცხადა, რომ „არ არსებობდა სპეციალური ნიშნები“, რომლებიც გაამართლებდა საჯარო სასამართლო განხილვის არარსებობას⁵⁹⁸.

ერთი შეხედვით, კონვენციის ტექსტი მოითხოვს, რომ სასამართლო განხილვის საზოგადოებისთვის დახურვის საჭიროება სასამართლომ ყოველ კონკრეტულ საქმეში გადანყვიტოს. თუმცა სასამართლომ კონვენციის დარღვევა ვერ აღმოაჩინა საქმეში, როდესაც ზოგადი წესის მიხედვით, საოჯახო სამართალთან დაკავშირებული საკითხების განხილვა დახურულ სასამართლო პროცესზე უნდა მომხდარიყო⁵⁹⁹. ორი მოსამართლე კატეგორიულად არ დაეთანხმა აღნიშნულ მიდგომას⁶⁰⁰.

გ. სააპელაციო სამართალწარმოება

საქმეთა დიდი რაოდენობა უკავშირდება საჯარო სასამართლო განხილვის უფლებას სააპელაციო სამართალწარმოების ეტაპზე. ყველა ამ საქმეში განსახილველი საკითხი იყო უშუალოდ მოსმენის უფლება, მათ შორის ბრალდებულის პირადად მოსმენის უფლება. საკამათოა, რამდენად გამართლებულია ამ საკითხების დაკავშირება საჯარო სასამართლო განხილვის უფლებასთან. სამოქალაქო სამართალწარმოებაში განსხვავებული საკითხები წამოიჭრება⁶⁰¹ სისხლის სამართლის საქმეებთან შედარებით. თუმცა არ არის ნათელი სასამართლო ითვალისწინებს თუ არა ამ სხვაობას⁶⁰². საჯარო სასამართლო განხილვის უფლება აგრეთვე განხილულია პირადად თავის დაცვის უფლების კონტექსტში. რენუჩი უარყოფს საჯარო განხილვის მოთხოვნის ნებისმიერ შეზღუდვას სააპელაციო სამართალწარმოებაში⁶⁰³.

ადამიანის უფლებათა კომიტეტმა თავდაპირველად განაცხადა, რომ საჯარო სასამართლო განხილვა არ იყო აუცილებელი სააპელაციო სამართალწარმოების დროს⁶⁰⁴. თუმცა მოგვიანებით მან შეცვალა ეს წესი იმ საქმეებში, სადაც გასაჩივრების საფუძველზე სასამართლოს სისხლისსამართლებრივი ბრალდების საფუძვლიანობა უნდა განესაზღვრა⁶⁰⁵. ასეთი მიდგომა ძირითადად შეესაბამება სტრასბურგის ორგანოების

⁵⁹⁵ *კემპბელი (Campbell)* და *ფელი (Fell)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §89.

⁵⁹⁶ *დიენე (Diennet)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §34.

⁵⁹⁷ ეს არ შეიძლება განვიხილოთ იმაზე მაღალ სტანდარტად, ვიდრე „გადაუდებელი საზოგადოებრივი საჭიროება“. იხ. აგრეთვე ჰარისი, ო'ბოილი და უორბრიქი (1995) 219.

⁵⁹⁸ *ბოტენი (Botten)* ნორვეგიის წინააღმდეგ, §53.

⁵⁹⁹ *B* და *P* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ; საფრანგეთშიც არსებობს კანონმდებლობა, რომელიც ზოგადი წესის საფუძველზე, ზღუდავს საზოგადოების დასწრებას საოჯახო ურთიერთობებთან დაკავშირებულ სასამართლო პროცესებზე. იხ. შარიერი (2002) მე-6 მუხლი, N 54.

⁶⁰⁰ მოსამართლეები ტულკენსი და ლუკაიდესი.

⁶⁰¹ გრაბენვარტერი (1997) 512.

⁶⁰² იხ. ჰეფლიგერი და შურმანი (1999) 192-3. ავტორები სთავაზობენ სასამართლოს, რომ ბრალდებულის პირადად მოსმენის უფლება გაიმიჯნოს საჯარო სასამართლო განხილვის საკითხისგან.

⁶⁰³ რენუჩი (2002) 276.

⁶⁰⁴ *RM ფინეთის წინააღმდეგ*.

⁶⁰⁵ *არვო ო კარტუნენი (Arvo O Karttunen)* ფინეთის წინააღმდეგ. იხ. აგრეთვე თავი 10, ქვეთავი II.

პრეცედენტულ სამართალს.

დ. საქმეები, რომლებშიც კონვენციის დარღვევა იქნა დადგენილი

საქმეთა მხოლოდ მცირე რაოდენობაში მივიდა სასამართლო დასკვნამდე, რომ საჯარო სასამართლო განხილვის უფლება იქნა დარღვეული. მთავარი პრობლემა, როგორც წესი, უკავშირდება მოძველებულ ან სპეციალურ კანონმდებლობას. ამ თვალსაზრისით, სან მარინო განსაკუთრებული კრიტიკის ობიექტი გახდა⁶⁰⁶. სასამართლომ აგრეთვე განიხილა საქმეები, რომლებიც შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობის მიხედვით, საერთოდ არ ექცეოდა მე-6 მუხლის ფარგლებში⁶⁰⁷. საქმეთა მესამე კატეგორიაში საჯარო სასამართლო განხილვის უფლების განხორციელებაზე განმცხადებლებს უსაფუძვლოდ ეთქვათ უარი სააპელაციო სამართალწარმოების დროს⁶⁰⁸.

IV. სასამართლო გადაწყვეტილების საჯაროდ გამოცხადება

საჯარო სასამართლო განხილვის უფლების ფარგლებში ყველაზე სადავო საკითხი უკავშირდება მოთხოვნას, რომ სასამართლოს ყველა გადაწყვეტილება საჯაროდ გამოცხადდეს. დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, რომ ამ შემთხვევაში ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის ავტორებმა დაუშვეს შეცდომა, რომლის თავიდან აცილებაც მოხერხდა სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტში. ამ უკანასკნელში აღნიშნულია, რომ სასამართლოს გადაწყვეტილება უნდა იყოს საჯარო და არა ის, რომ „გადაწყვეტილება ცხადდება საჯაროდ“. გარდა ამისა, საერთაშორისო პაქტი ითვალისწინებს ამ წესიდან გამონაკლისებს. ევროპული კონვენციის მიხედვით კი, სასამართლო გადაწყვეტილება ყოველთვის უნდა გამოცხადდეს საჯაროდ.

როდესაც სასამართლომ პირველად განიხილა აღნიშნული პრობლემა, მან განაცხადა, რომ რამდენიმე ქვეყანაში გამოიყენებოდა გადაწყვეტილების საჯაროობის უზრუნველყოფის სხვადასხვა მეთოდი, მათ შორის სასამართლოს სამდივნოსთვის მისი გადაცემა. სასამართლომ ივარაუდა, რომ შეუძლებელი იყო კონვენციის ავტორებს ეს გამოპარვოდათ მხედველობიდან. თუმცა ამავე დროს მიანიშნა, რომ მოსამზადებელი სამუშაოები (*travaux préparatoires*) ამ ვარაუდს არ უჭერდა მხარს. შესაბამისად, სასამართლომ ჩათვალა, რომ კონვენციის დარღვევას არ ჰქონდა ადგილი, თუ გადაწყვეტილება მხოლოდ „იქნებოდა საჯარო“⁶⁰⁹.

კონვენციის ეს *contra legem* ინტერპრეტაცია დადასტურდა მოგვიანებით განხილულ რამდენიმე საქმეში. ორ საქმეში, რომლებიც ბავშვის მიურევობას შეეხებოდა სასამართლომ საჯარო სასამართლო განხილვის უფლების შეზღუდვის საფუძვლებიც კი გამოიყენა ანალოგიის სახით, რათა თავიდან აეცილებინა გარანტიის დარღვევა⁶¹⁰.

⁶⁰⁶ იხ. სტეფანელი (*Stefanelli*), ტირნეცი (*Tiermec*) და სხვები სან მარინოს წინააღმდეგ, ფორცელინი (*Forcellini*) სან მარინოს წინააღმდეგ, დე ბიაჯი (*De Biagi*) სან მარინოს წინააღმდეგ.

⁶⁰⁷ ლე კონტი (*Le Compte*), ვან ლოვენი (*Van Leuven*) და დე მეიერი (*De Meyere*) ბელგიის წინააღმდეგ; ალბერი (*Alber*) და ლე კონტი (*Le Compte*) ბელგიის წინააღმდეგ; კემპბელი (*Campbell*) და ფელი (*Fell*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ; დიენე (*Diennet*) საფრანგეთის წინააღმდეგ; გისე (*Guisset*) საფრანგეთის წინააღმდეგ; ვებერი (*Weber*) შვეიცარიის წინააღმდეგ.

⁶⁰⁸ ეკბატანი (*Ekbatani*) შვედეთის წინააღმდეგ; ბოტენი (*Botten*) ნორვეგიის წინააღმდეგ.

⁶⁰⁹ აქსენი (*Axen*) გერმანიის წინააღმდეგ, §31; იხ. აგრეთვე პრეტო (*Pretto*) იტალიის წინააღმდეგ, §30-2; ზუტერი (*Sutter*) შვეიცარიის წინააღმდეგ, §32-4.

⁶¹⁰ B და P გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §45. მოსამართლეები ლუკაიდესი და ტულკენსი არ დაეთანხმნენ უმრავლესობას. მოსამართლე ლუკაიდისმა მოგვიანებით გამოქვეყნებულ წერილში აღიარა, რომ არც უმრავლესობის და არც უმცირესობის პოზიცია არ იყო სწორი და ამ საკითხში საჭირო იყო კონვენციის მოდიფიცირება (ლუკაიდესი, 2003).

ეს პოტენციური საფრთხე იდენტიფიცირებული იქნა რამდენიმე ავტორის მიერ⁶¹¹. შეუძლებელია გადაწყვეტილების ანონიმური ვერსიის მომზადება, ვინაიდან საქმის მონაწილეები ინფორმირებული იქნებიან განსახილველი საკითხის შესახებ. მეორე მხრივ, თუ შესაძლებელია ანონიმური გადაწყვეტილების მომზადება, მისი გამოქვეყნება უინტერესო იქნება საზოგადოებისთვის⁶¹². ძირითადი მიდგომის გამოყენების მიუხედავად, სასამართლომ დაადგინა კონვენციის დარღვევა ავსტრიის წინააღმდეგ განხილულ საქმეებში, ვინაიდან გადაწყვეტილება ხელმისაწვდომი იყო მხოლოდ ლეგიტიმური ინტერესის მქონე პირებისთვის და სასამართლოს დისკრეციის საფუძველზე⁶¹³. *ლამანას (Lamanna)* საქმეში გადაწყვეტილება უკანონო პატიმრობისთვის კომპენსაციის მიცემის შესახებ საჯაროდ გამოცხადდა მისი მიღებიდან 6 წლის შემდეგ. ეს გამართლებული იყო პირის საბოლოო გამართლებისათვის საჭირო დროის გასვლის აუცილებლობით⁶¹⁴.

ადამიანის უფლებათა კომიტეტს მოუწია ისეთი საქმის განხილვა, სადაც თვით განსასჯელს არ მიუღია გადაწყვეტილების წერილობითი ასლი. კომიტეტის გადაწყვეტილებით დარღვეული იქნა საერთაშორისო პაქტი, ვინაიდან გადაწყვეტილება არ გამხდარა საჯარო⁶¹⁵.

მხოლოდ გადაწყვეტილების სარეზოლუციო ნაწილი და მოტივაციის მოკლე გადმოცემა უნდა იყოს საჯარო. გადაწყვეტილების სამოტივაციო ნაწილი სრულად შეიძლება მხარეებს მოგვიანებით გადაეცეს წერილობით⁶¹⁶.

⁶¹¹ ჰეფლიგერი და შურმანი (1999) 198.

⁶¹² მოსამართლე ბრანას განსხვავებული აზრი საქმეებში *B გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ* და *P გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*.

⁶¹³ *შუცი (Szucz)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §44; *ვერნერი (Werner)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §57; *რუშიტი (Rushiti)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §22.

⁶¹⁴ *ლამანა (Lamanna)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §33.

⁶¹⁵ *ლუის ტურონი (Louis Touron)* ურუგვაის წინააღმდეგ.

⁶¹⁶ *კროჩიანი (Crociani)* და *სხვები იტალიის წინააღმდეგ*, განაცხადები 8608/79, 8722/79, 8723/79, 1729/79. იხ. კიავარიო (2001) 206. ამ ავტორის მიხედვით, საკმარისია სასამართლო განაჩენის სარეზოლუციო ნაწილის საჯაროდ გამოცხადება. იხ. აგრეთვე ნოვაკი (1993) მე-14 მუხლი, N 31. ეს უკანასკნელი კი მიიჩნევს, რომ გადაწყვეტილების მოკლე გადმოცემის გამოქვეყნება შეიძლება გამართლებული იყოს, როდესაც საზოგადოება არ იქნა დაშვებული სასამართლო პროცესზე.

თავი 6

გონივრულ ვადაში საქმის განხილვის უფლება

I. შესავალი

ა. დებულებები

მისთვის წარდგენილი ნებისმიერი სისხლისსამართლებრივი ბრალდების საფუძვლიანობის განსაზღვრისას, ყველას აქვს უფლება, როგორც მინიმუმ, მიიღოს შემდეგი გარანტიები სრული თანასწორობის საფუძველზე: ... გაასამართლონ გაუმართლებელი გაჭიანურების გარეშე ...

*სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ
საერთაშორისო პაქტი, მე-14(3) მუხლი.*

... მისთვის წარდგენილი ნებისმიერი სისხლისსამართლებრივი ბრალდების საფუძვლიანობის განსაზღვრისას, ყველას აქვს გონივრულ ვადაში მისი საქმის ... განხილვის უფლება ...

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია, მე-6(1) მუხლი.

ყველას აქვს მისი საქმის განხილვის უფლება ... გონივრულ ვადაში ...

ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენცია, მე-8(1) მუხლი.

საერთაშორისო პაქტი განსხვავდება ევროპული და ამერიკული კონვენციებისგან ორი მნიშვნელოვანი ასპექტით. პირველი, თუ საერთაშორისო პაქტს სიტყვასიტყვით განვმარტავთ დროული სასამართლო განხილვის უფლება ვრცელდება მხოლოდ იმ პირებზე, რომლებსაც სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენაში ედებათ ბრალი. ადამიანის უფლებათა კომიტეტმა სწრაფად იმოქმედა ამ ხარვეზის გამოსასწორებლად და განაცხადა, რომ ნებისმიერი გაუმართლებელი გაჭიანურება ეწინააღმდეგებოდა სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლებას⁶¹⁷. სინამდვილეში, თითქმის არ არსებობს სხვაობა სისხლის და სამოქალაქო პროცესებში ამ გარანტიის გამოყენების გზებს შორის⁶¹⁸. ევროპული სასამართლო დროდადრო ეყრდნობა სამოქალაქო სამართალწარმოების ხანგრძლივობასთან დაკავშირებულ იურისპრუდენციას, მაშინ როცა საქმე სისხლის სამართლის პროცესს შეეხება⁶¹⁹.

მეორე, საერთაშორისო პაქტის მიხედვით, სასამართლო განხილვა უნდა ჩატარდეს „გაუმართლებელი გაჭიანურების გარეშე“ და არა „გონივრულ ვადაში“. მიუხედავად ამისა, როგორც ქვემოთ ვნახავთ, ორივე ტერმინს იდენტური მნიშვნელობა აქვს. სასამართლო

⁶¹⁷ კაზანოვა (Casanovas) საფრანგეთის წინააღმდეგ.

⁶¹⁸ იხ. ნოვაკი (1993) მე-14 მუხლი, N 44. თუმცა არ შეიძლება დავეთანხმოთ ავტორის მოსაზრებას, რომ ისინი „სინონიმურია“.

⁶¹⁹ მაგ: ეკლე (Eckle) გერმანიის წინააღმდეგ, §80, 82; Garyfallou AEBE საბერძნეთის წინააღმდეგ, §39, 74; ჰენინგი (Henning) ავსტრიის წინააღმდეგ, §38.

განხილვის ვადა ითვლება „გონივრულად“ მანამ, სანამ ადგილი არ ექნება „გაუმართლებელ გაჭიანურებას“.

ბ. გარანტიის წარმოშობა

იმ დებულების პირველი პროექტი, რომელიც უნდა გამხდარიყო სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მე-14 მუხლი, წარმოდგენილი იქნა აშშ-ს მიერ და იყოფოდა ორ ნაწილად. მე-6 მუხლი შეეხებოდა ბრალდებული პირის უფლებებს სისხლის სამართლის პროცესში, ხოლო 27-ე მუხლი აწესრიგებდა სამოქალაქო სამართალწარმოებას. დღეს არსებული მდგომარეობის გათვალისწინებით, საკმაოდ ირონიულია ის ფაქტი, რომ მითითება „გაუმართლებელ გაჭიანურებაზე“ მოცემული იყო მხოლოდ 27-ე მუხლში.⁶²⁰ გარანტია მე-14 მუხლში იქნა შეტანილი ბატონი ბარორის წინადადების საფუძველზე, რომელიც ისრაელის დელეგაციას წარმოადგენდა.⁶²¹ მისი თქმით, გაუმართლებელი გაჭიანურება „ყოველთვის წარმოადგენდა უარს მართლმსაჯულების განხორციელებაზე“.⁶²²

გ. გარანტიის დანიშნულება

ერთ-ერთ პირველ საქმეში სასამართლომ მკაფიოდ და დამაჯერებლად ჩამოაყალიბა გონივრულ ვადაში საქმის განხილვის უფლების დანიშნულება: „... ამ დებულების ნამდვილი მიზანი სისხლის სამართლის საქმეებში არის იმის უზრუნველყოფა, რომ პირები ბრალდების ქვეშ არ იყვნენ ძალზე დიდი ხნით და რომ ბრალდების საფუძვლიანობა განისაზღვროს“⁶²³. ხანგრძლივ სამართალწარმოებას შეუძლია მნიშვნელოვანი წნეხის ქვეშ მოაქციოს ბრალდებულები და გაამძაფროს ბუნდოვან მომავლთან, მსჯავრდების შიშთან და სასჯელის გაურკვეველ სიძიმესთან დაკავშირებული განცდები. ამით შეიძლება აიხსნას ის სიხშირე, რომლითაც ეს უფლება გამოიყენება განმცხადებლების მიერ. ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ გონივრულ ვადაში საქმის განხილვის უფლების საფუძველზე გადაწყვიტა 250 საქმე⁶²⁴. კიდევ უფრო დიდმა რაოდენობამ ვერ მიაღწია სასამართლომდე, დაუშვებლად ცნობის ან კონვენციის ძველი ვერსიის 32-ე მუხლის მიხედვით, იურისპრუდენციული თვალსაზრისით ინტერესის არარსებობის საფუძველზე, მინისტრთა კომიტეტისთვის მათი გადაცემის გამო. საქმეთა მნიშვნელოვანი ნაწილის განხილვა დასრულდა მორიგებით.

ცხადია, რომ სასამართლოს მიერ საქმის განხილვის უფლება შეიძლება ეფექტიანად განხორციელდეს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ გადაწყვეტილება გონივრულ ვადაში იქნება გამოტანილი. ამის ალტერნატივა იქნებოდა განუსაზღვრელი ვადით მისი გადადება, რაც მართლმსაჯულებაზე უარის თქმის ტოლფასია⁶²⁵. გონივრულ ვადაში საქმის განხილვის უფლების მნიშვნელობა კიდევ უფრო თვალსაჩინო გახდება, თუ მხედველობაში მივიღებთ,

⁶²⁰ ვაისბროდტი (2001) 45.

⁶²¹ ნოვაკი (1993) მე-14 მუხლი N 44.

⁶²² ვაისბროდტი (2001) 72.

⁶²³ ვემჰოფი (*Wemhoff*) გერმანიის წინააღმდეგ, § 18.

⁶²⁴ ამ სიაში არ შედის სამოქალაქო სამართალწარმოებასთან დაკავშირებული საქმეები, რომელთა რაოდენობა კიდევ უფრო დიდია. 1987 წლის შემდეგ 10000-ზე მეტი საქმე იქნა განხილული იტალიის წინააღმდეგ, გაჭიანურებული სამართალწარმოების ნიადაგზე. 2001 წლის 30 ივნისამდე გადაწყვეტილებათა 60% შეეხებოდა სამართალწარმოების ხანგრძლივობას. იხ. რიდი და მერდოკი (2001) N 5.91. გრაბენვარტერი (2003) §24 N 44; ამ ავტორის მიხედვით, გონივრულ ვადაში საქმის განხილვის უფლება არის ყველაზე ხშირად გამოყენებადი გარანტია ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს წინაშე.

⁶²⁵ გოლვიტცერი (1992) მე-6 მუხლი, N 76.

რომ სასამართლოსთვის მიმართვის უფლება კანონის უზენაესობის ფუნდამენტური ელემენტია⁶²⁶.

თუმცა ასევე უნდა ითქვას, რომ დროული სასამართლო განხილვა ყოველთვის არ შედის ბრალდებულის ინტერესებში, განსაკუთრებით მაშინ, როცა ის პატიმრობაში არ იმყოფება. დაცვას შეუძლია ისარგებლოს, მაგალითად, სისხლისამართლებრივი პასუხისმგებლობის ხანდაზმულობის ვადით, რამაც შეიძლება უბიძგოს მას სამართალწარმოების შეყოვნების ტაქტიკის გამოყენებისკენ. ერთ-ერთ საქმეში დროის ელემენტი სიკვდილ-სიცოცხლის საკითხს უკავშირდებოდა. ადამიანის უფლებათა კომიტეტის წინაშე პირი ამტკიცებდა, რომ ტრინიდადისა და ტობაგოს გენერალური პროკურორი სრულად აკონტროლებდა სააპელაციო სამართალწარმოების სისწრაფეს. თუ ის დიდხანს გაგრძელდებოდა, მაშინ გამოირიცხებოდა სიკვდილით დასჯის განაჩენის სისრულეში მოყვანა. თუმცა მის საქმეში სამართალწარმოება უჩვეულოდ სწრაფად დასრულდა. ადამიანის უფლებათა კომიტეტმა განიხილა, იყო თუ არა დარღვეული დაცვის მოსამზადებლად საკმარისი დროის უფლება და უარყოფითი დასკვნამდე მივიდა. შესაბამისად, ადგილი არ ჰქონია საერთაშორისო პაქტის დარღვევას⁶²⁷.

არსებობს ასევე სასამართლო განხილვის გაუმართლებელი გაჭიანურების თავიდან აცილების საზოგადოებრივი ინტერესი. საყოველთაოდ აღიარებულია, რომ სისხლის სამართლის მართლმსაჯულების სისტემას აქვს გაცილებით უფრო ფართო მიზნები, ვიდრე უბრალოდ სასამართლო გადაწყვეტილების გამოტანის ხელშეწყობა. სხვა მიზნები, მათ შორის დამნაშავეს რესოციალიზაცია, ასევე მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული. სამართალწარმოების გაჭიანურებას შეუძლია აღნიშნული მიზნების განხორციელებაზეც მოახდინოს უარყოფითი გავლენა⁶²⁸. თუმცა ადამიანის უფლებათა დაცვის საერთაშორისო ინსტრუმენტების გამოყენების პროცესში მათ ნაკლები მნიშვნელობა ენიჭებათ.

სტავროსი მიიჩნევს, რომ დროული სასამართლო განხილვის უფლება არის ასევე ეფექტიანი დაცვის მომზადებაში ბრალდებულის დახმარების საშუალება, ვინაიდან „დროის გასვლასთან ერთად შეიძლება დაიკარგოს გამამართლებელი მტკიცებულებები“⁶²⁹. თუმცა მისი არგუმენტი არ არის დამაჯერებელი, რადგან დროის გასვლა შეიძლება თანაბრად ზიანის მომტანი აღმოჩნდეს ბრალდებისთვის. გარდა ამისა, ბრალდებულს აქვს შესაძლებლობა, ისარგებლოს პრინციპით „*lex mitior*“, რასაც ადგილი ჰქონდა *კანგასლუომას (Kangasluoma)* საქმეში⁶³⁰.

დ. სამართალწარმოებისა და წინასწარი პატიმრობის ხანგრძლივობა

სამართალწარმოებისა და წინასწარი პატიმრობის ხანგრძლივობასთან დაკავშირებულ დებულებებს შორის შეიძლება აშკარა პარალელების გავლება. ცხადია, ეს უკანასკნელი უფრო მკაცრია, რადგან პატიმრობა ადამიანის პირად თავისუფლებაში არსებით ჩარევას გულისხმობს და მნიშვნელოვანი ტვირთია ბრალდებულისთვის. სწორედ ამიტომ სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მე-9(3), ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-5(3) და ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენციის მე-7(3) მუხლები დამატებით გარანტიებს ითვალისწინებენ⁶³¹. *ვემპოვის*

⁶²⁶ შარიერი (2002) მე-6 მუხლი, N 42; კიავარიო (2001) 156.

⁶²⁷ დოლე ჩადი (*Dole Chadee*) და სხვები ტრინიდადი და ტობაგოს წინააღმდეგ.

⁶²⁸ პეტერსი (2003) 123.

⁶²⁹ სტავროსი (1993) 77.

⁶³⁰ *კანგასლუომა (Kangasluoma)* ფინეთის წინააღმდეგ, §34.

⁶³¹ იხ. მაგ: *სტოგმილერი (Stögmüller)* ავსტრიის წინააღმდეგ, გვ. 40, §5; *იაბლონსკი (Jablonski)* პოლონეთის წინააღმდეგ, §104; *პუნცელტი (Punzelt)* ჩეხეთის რესპუბლიკის წინააღმდეგ, §98.

(Wemhoff) საქმეში სასამართლომ დაადგინა, რომ პატიმრობაში გატარებული დრო არ იყო ზედმეტად დიდი; შესაბამისად, არ დარღვეულა კონვენციის მე-6(1) მუხლში მოცემული შედარებით ნაკლებად მკაცრი ვალდებულება⁶³². თუმცა ასეთ ვითარებას ყოველთვის არ ექნება ადგილი. სამართალწარმოება შეიძლება უფრო დიდხანს გაგრძელდეს, ვიდრე წინასწარი პატიმრობა, როდესაც ბრალდებული გათავისუფლდა ან ადგილი აქვს შეფერხებას გასაჩივრების საფუძველზე საქმის განხილვისას. შეფერხების მიზეზი შეიძლება იყოს, მაგალითად, დიდი დროის დახარჯვა წერილობითი გადაწყვეტილების მომზადებაზე. ასეთ შემთხვევაში სასამართლომ შეიძლება გადაწყვიტოს, რომ დაირღვა კონვენციის მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტი, მაგრამ არა მე-5(3) მუხლი.

ე. განსახილველი საკითხები

გონივრულ ვადაში საქმის განხილვის უფლების სამართლებრივი ასპექტები შედარებით მარტივია. მთავარი სირთულე, განსაკუთრებით კონვენციის იმპლემენტაციის პირველ ეტაპზე, უკავშირდებოდა განსახილველი საქმეების ფაქტობრივ ასპექტებს. კომისიას ხშირად უნევდა რამდენიმეწლიანი საქმეების დეტალური ანალიზი იმის გასარკვევად, სამართალწარმოების გაჭიანურება გამართლებული იყო თუ არა⁶³³. თვით უკანასკნელ წლებში ადგილი ჰქონდა რამდენიმე ხანგრძლივ სასამართლო განხილვას⁶³⁴, თუმცა ევროპულმა სასამართლომ მოახერხა ამ საკითხების გამარტივებული ფორმით გადაწყვეტა⁶³⁵.

სამი ძირითადი საკითხი წამოიჭრება გონივრულ ვადაში საქმის განხილვის უფლების კონტექსტში: როდის იწყება და მთავრდება შესაბამისი ვადა და რა კრიტერიუმებზე დაყრდნობით უნდა გავარჩიოთ გონივრულ ვადაში ჩატარებული საქმის განხილვა გაუმართლებლად გაჭიანურებულისგან? გარდა ამისა, უნდა განვიხილოთ ეროვნული ხელისუფლების მიერ ბრალდებულისთვის არაგონივრულ ვადაში ჩატარებული სასამართლო განხილვის კომპენსირების საკითხი.

II. შესაბამისი ვადის ათვლის წერტილი

ა. „ბრალდების წარდგენის“ ცნების „ავტონომიური“ ინტერპრეტაცია

საერთაშორისო პაქტისა და ევროპული კონვენციის მიხედვით, სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლება წარმოიქმნება მას შემდეგ, რაც პირს წარედგინა სისხლისსამართლებრივი ბრალდება. შიდასახელმწიფოებრივი სისხლის საპროცესო სამართალი, ჩვეულებრივ, ითვალისწინებს პროცედურას, რომელიც ბრალდების წარდგენის მანიშნებელია. ეს შეიძლება იყოს გამოძიების ფორმალური დაწყება „ბრალდების“ ხსენების გარეშე. საერთაშორისო ორგანოები ვერ იქნებიან დამოკიდებული შიდასახელმწიფოებრივ კანონმდებლობაში მოცემულ კვალიფიკაციაზე. წინააღმდეგ შემთხვევაში, სახელმწიფოს

⁶³² ვემჰოფი (Wemhoff) გერმანიის წინააღმდეგ, §20.

⁶³³ მაგ: ჰაზე (Haase) გერმანიის წინააღმდეგ, განაცხადი 7412/76; ბონეშო (Bonnechaux) შვეიცარიის წინააღმდეგ, განაცხადი 8224/78; პანეტიე (Pannetier) შვეიცარიის წინააღმდეგ, განაცხადი 9299/81; შერტენლაიბი (Schertenleib) შვეიცარიის წინააღმდეგ, განაცხადი 8339/78; ჰაიტი (Hätti) გერმანიის წინააღმდეგ, განაცხადი 6181/73.

⁶³⁴ მაგ: შელოხი (Szeloch) პოლონეთის წინააღმდეგ; ლავენცი (Lavents) ლატვიის წინააღმდეგ; კალაშნიკოვი (Kalashnikov) რუსეთის წინააღმდეგ.

⁶³⁵ ასეთი მოკლე გადაწყვეტილებებიდან პირველი იყო მესინა (Messina) იტალიის წინააღმდეგ. იხ. აგრეთვე ოლსტოვსკი (Olstowski) პოლონეთის წინააღმდეგ; ვიზიე (Viezies) საფრანგეთის წინააღმდეგ; ანდრეა კორსი (Andrea Corsi) იტალიის წინააღმდეგ; მეიუსი (Meilus) ლიტვის წინააღმდეგ; იანკოვი (Yankov) ბულგარეთის წინააღმდეგ; ალფათლი (Alfatli) თურქეთის წინააღმდეგ.

ექნებოდათ სამართალწარმოების ხანგრძლივობის მანიპულირების შესაძლებლობა იმის უზრუნველყოფით, რომ ფორმალური „ბრალდების“ წარდგენა მომხდარიყო სამართალწარმოების გვიანდელ ეტაპებზე, მათ შორის გამოძიების დასრულების შემდეგ. ეს კი მნიშვნელოვნად შელახავდა გარანტიის მიზანს და შეუძლებელს გახდიდა მის ერთგვაროვან გამოყენებას. ამ ვითარებიდან ყველაზე ნათელი გამოსავალი ბრალდების წარდგენის ავტონომიური ცნების შემუშავებაა, რაც უზრუნველყოფს მის ერთგვაროვან გამოყენებას ევროპული კონვენციის წევრი სახელმწიფოების მასშტაბით.

ბ. ზოგადი ნესი

პრეცედენტული სამართლის განვითარების ადრეულ ეტაპზე სასამართლომ განსაზღვრა ის დრო, როდესაც იწყება შესაბამისი ვადის ათვლა. სასამართლოს მიხედვით, „ბრალდება“ უნდა იყოს საწყისი ნერტილი, ვინაიდან „სხვაგვარად შეუძლებელი იქნებოდა ბრალდების საფუძვლიანობის განსაზღვრა“. ამის შემდეგ სასამართლო მიუთითებს „ბრალდების“ ავტონომიურ ცნებაზე: „ისე როგორც ეს სიტყვა არის გაგებული კონვენციის მნიშვნელობით“⁶³⁶. ეკლეს (*Eckle*) საქმეში სასამართლომ აღნიშნა, რომ ათვლის მომენტი შეიძლება წინ უსწრებდეს სასამართლო განხილვას და იყოს „დაკავების თარიღი, დღე, როდესაც პირს ოფიციალურად ეცნობა მის მიმართ სისხლისსამართლებრივი დევნის დაწყების შესახებ ან წინასწარი გამოძიების დაწყების თარიღი“⁶³⁷. ამ საქმეში სასამართლომ პირველად ჩამოაყალიბა „ბრალდების“ ცნება: „[ის] შეიძლება განისაზღვროს როგორც 'ოფიციალური შეტყობინება, რომელიც უფლებამოსილი ორგანოს მიერ გადაეცა პირს და შეიცავს მტკიცებას, რომ მან ჩაიდინა სისხლის სამართლის დანაშაული', ეს არის განსაზღვრება, რომელიც ასევე შეესაბამება ტესტს, 'არსებითი ზეგავლენა განიცადა თუ არა [ექვმიტანილის] მდგომარეობა“⁶³⁸. სასამართლოს მითითება *დევერის (Deweer)* საქმეზე ხაზს უსვამს იმ ფაქტს, რომ ეს დეფინიცია მიზნად ისახავდა არა მხოლოდ „გონივრული ვადის“ ათვლის წერტილის, არამედ მთლიანად მე-6 მუხლის მოქმედების დასაწყისის განსაზღვრას.

ერთ-ერთი ბოლოდროინდელი გადაწყვეტილება აჩვენებს, რომ სასამართლოს იურისპრუდენცია თითქმის არ შეცვლილა:

სასამართლო იხსენებს, რომ სამართალწარმოების ხანგრძლივობის შეფასებისას მხედველობაში მისაღები ვადის ათვლა იწყება უფლებამოსილი ორგანოს მიერ ინდივიდისთვის ოფიციალური შეტყობინების გადაცემიდან, რომელიც შეიცავს მტკიცებას, რომ მან ჩაიდინა სისხლის სამართლის დანაშაული ან სხვა ქმედებიდან, რომელიც ასეთი მტკიცების შედეგებს იწვევს და ანალოგიურად არსებით ზეგავლენას ახდენს ექვმიტანილის მდგომარეობაზე ... სასამართლოს უცვლელი პრეცედენტული სამართლის მიხედვით, „ბრალდება“ პირისთვის წარდგენილად ჩაითვლება, *inter alia*, როდესაც მის საქმეზე დაწყებულია წინასწარი გამოძიება და თუმცა არ არის დაკავებული, განმცხადებელს ოფიციალურად ეცნობა გამოძიების დაწყების შესახებ ან ამ ფაქტმა დაიწყო მასზე ზეგავლენის მოხდენა. მოცემულ საქმეში სასამართლო მიდის დასკვნამდე, რომ განმცხადებელმა ოფიციალურად შეიტყო გამოძიების შესახებ პოლიციის მიერ მისი პირველად დაკითხვის დროს,

⁶³⁶ ნოიმაისტერი (*Neumeister*) ავსტრიის წინააღმდეგ, § 18.

⁶³⁷ ეკლე (*Eckle*) გერმანიის წინააღმდეგ, § 73. საქმეში დე ვარგა-ჰირში (*De Varga-Hirsch*) საფრანგეთის წინააღმდეგ (განაცხადი 9559/81) კომისიამ არ მიიჩნია პოლიციის მიერ პირის დაპატიმრება ვადის ათვლის დაწყებად, რაც შეცდომად უნდა ჩაითვალოს. ამ გადაწყვეტილების კრიტიკისთვის იხ. სტავროსი (1993) 80.

⁶³⁸ ეკლე (*Eckle*) გერმანიის წინააღმდეგ, § 73.

ვადის ათვლის წერტილად ჩაითვალა აგრეთვე პოლიციის მიერ პირის პირველად დაკითხვა⁶⁴⁰ და ჩხრეკა⁶⁴¹.

აღსანიშნავია, რომ სამართალწარმოების ობიექტი უნდა იყოს თავად განმცხადებელი. ერთ-ერთ საქმეში გამოძიება თავდაპირველად მხოლოდ კორპორაციაზე იყო ფოკუსირებული და მხოლოდ მოგვიანებით გავრცელდა განმცხადებელზე, რომელიც ეჭვმიტანილი იყო იმავე დანაშაულის ჩადენაში. მიუხედავად იმისა, რომ კომპანიის წინააღმდეგ დაწყებული წინასწარი გამოძიების ეტაპზე განმცხადებელი დააკავეს და მისი სახლიც გაჩხრეკეს, სასამართლომ, ერთობ მოულოდნელად, განაცხადა, რომ დროის ამ მონაკვეთში მისთვის არ წარუდგენიათ „ბრალდება“ კონვენციის მნიშვნელობით⁶⁴².

ასევე ცოტა ბუნდოვანია, რა იგულისხმება გამოძიებაში, რომელმაც შეიძლება „არსებითი ზეგავლენა მოახდინოს“ პირზე, როდესაც სისხლის სამართალწარმოებას წინ უსწრებს ადმინისტრაციული გამოძიება. მაგალითად, საქმეში *IJL, GMR* და *AKP* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ ვაჭრობისა და ინდუსტრიის დეპარტამენტის ინსპექტორების მიერ ჩატარებული გასაუბრებები არ ჩაითვალა სამართალწარმოების დაწყების მომენტად⁶⁴³. ბერტინ-მუროს (*Bertin-Mouro*) საქმეში კი ვადის ათვლა დაიწყო მაშინ, როდესაც ნახატის უკანონო ექსპორტში ეჭვმიტანილი პირი დაკითხეს საბაჟო მოხელეებმა⁶⁴⁴.

პრეცედენტული სამართალი სიცხადეს მოკლებულია აგრეთვე იმ სამართალწარმოებასთან დაკავშირებით, რომელიც ადმინისტრაციული ჯარიმის დაკისრებას მოსდევს. ჰოზე (*Hoze*)-ს საქმეში სასამართლომ განაცხადა, რომ „ფინანსური ჯარიმის დაკისრება სახელმწიფო გადასახადების შესახებ ზოგადი აქტის 21-ე მუხლის საფუძველზე არ იწვევს სისხლის სამართალწარმოების დაწყებას იმ ელემენტების არარსებობის პირობებში, რომლებიც გაამართლებდა ფინანსური გამოძიების დეპარტამენტის ჩარევას“⁶⁴⁵. თუმცა ჯარიმის დაკისრება ყოველთვის უნდა ჩაითვალოს ბრალდების ორგანოს მხრიდან „ომის გამოცხადებად.“ საქმეებში, რომლებშიც გამოძიების დაწყების საფუძველია ჯარიმაზე პირის „პროტესტი“, მის მიერ გადაწყვეტილების მისაღებად აღებული დრო არ ჩაითვლება სახელმწიფოს წინააღმდეგ⁶⁴⁶. *Garyfallou AEBE*-ს საქმეში ადმინისტრაციული სამართალწარმოება, რომელიც მიზნად ისახავდა დაკისრებული ადმინისტრაციული ჯარიმის სამართლებრივი საფუძვლების გასაჩივრებას, ყოველგვარი კამათის გარეშე, განხილული იქნა მე-6(1) მუხლის საფუძველზე და გადაწყდა,

⁶³⁹ კანგასლუომა (*Kangasluoma*) ფინეთის წინააღმდეგ, §26; იხ. აგრეთვე ფოტი (*Foti*) და სხვები იტალიის წინააღმდეგ, §52; ბერტინ-მუროს (*Bertin-Mouro*) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §52; *IJL, GMR* და *AKP* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §131; იაბლონსკი (*Jablonski*) პოლონეთის წინააღმდეგ, §102; მიტაპი (*Mitap*) და მუფთოგლუ (*Müftüoglu*) თურქეთის წინააღმდეგ, §31; ზანა (*Zana*) თურქეთის წინააღმდეგ, §74; ჰოზე (*Hoze*) ნიდერლანდების წინააღმდეგ, §43; ბოში (*Wboch*) პოლონეთის წინააღმდეგ, §144; სარი (*Sari*) თურქეთის წინააღმდეგ, §66; მეტცერი (*Metzger*) გერმანიის წინააღმდეგ, §31. პანტეა (*Pantea*) რუმინეთის წინააღმდეგ, §275.

⁶⁴⁰ მარტინსი (*Martins*) და გარსია ალვესი (*Garcia Alves*) პორტუგალიის წინააღმდეგ, §20.

⁶⁴¹ დიამანტიდისი (*Diamantides*) საბერძნეთის წინააღმდეგ, §21; კოემე (*Coême*) ბელგიის წინააღმდეგ, §133.

⁶⁴² რეინჰარდტი (*Reinhardt*) და სლიმან-კაიდი (*Slimane-Kaid*) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §93; ჰოზე (*Hoze*) ნიდერლანდების წინააღმდეგ, §44.

⁶⁴³ *IJL, GMR* და *AKP* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §131.

⁶⁴⁴ ბერტინ მუროს (*Bertin-Mouret*) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §53.

⁶⁴⁵ ჰოზე (*Hoze*) ნიდერლანდების წინააღმდეგ, §44.

⁶⁴⁶ იხ. პეტერსი (2003) 124.

რომ ზედმეტად ხანგრძლივი იყო⁶⁴⁷.

სასამართლოს კიდევ ერთი თავისებური გადაწყვეტილება გვხვდება საქმეში *GK პოლონეთის წინააღმდეგ*, როდესაც მან არ გამოიყენა ვადის ათვლის წერტილად პირის დაკავების თარიღი. სასამართლოს განცხადებით, „ძებნის შესახებ შეტყობინების გამოცემა აუცილებელი იყო განმცხადებლის დაპატიმრებამდე, სულ მცირე, რამდენიმე დღით ადრე“⁶⁴⁸. სასამართლოს, სულ მცირე, უნდა გაერკვია, განმცხადებლისთვის ცნობილი იყო თუ არა ამ შეტყობინების შესახებ.

გ. კონვენციის ძალაში შესვლამდე დაწყებული სამართალწარმოება

განსაკუთრებული სირთულე წარმოიქმნება მაშინ, როდესაც სასამართლომ უნდა განსაზღვროს იმ სამართალწარმოების ხანგრძლივობა, რომელიც დაიწყო იქამდე, სანამ შესაბამისი სახელმწიფო შეუერთდებოდა კონვენციას. სახელმწიფო არ შეიძლება პასუხისმგებელი იყოს სამართალწარმოებაზე ან მის ნაწილზე, თუ კონვენცია მისთვის იურიდიულად სავალდებულო არ იყო. ასეთ შემთხვევაში ვადის ათვლის წერტილად ჩათვლება თარიღი, როდესაც კონვენცია იქცა სავალდებულო აქტად. თუმცა ამ თარიღამდე სამართალწარმოების ხანგრძლივობა არ არის ყოველთვის უმნიშვნელო და სასამართლო ჩვეულებრივ მიიღებს მას მხედველობაში. სხვა სიტყვებით, თუ სამართალწარმოების დაწყებიდან მნიშვნელოვანი დრო არის გასული, სახელმწიფოებს მოუწევთ განსაკუთრებული ზომების მიღება მისი დროული დასრულებისთვის. სასამართლოს მიერ გამოიყენება შემდეგი სტანდარტული ფორმულირება: „სასამართლოს შეუძლია განიხილოს მხოლოდ ორი წლის, ხუთი თვისა და ოცდაათი დღისგან შემდგარი პერიოდი, რომელმაც გაიარა 1990 წლის 22 იანვრიდან, თურქეთის მიერ სასამართლოს სავალდებულო იურისდიქციის ცნობის დღიდან, 1992 წლის 16 ივლისამდე. მიუხედავად ამისა, მან მხედველობაში უნდა მიიღოს ის ფაქტი, რომ ამ გადამწყვეტ თარიღამდე სამართალწარმოება ორ წელზე მეტ ხანს გრძელდებოდა“⁶⁴⁹.

III. შესაბამისი ვადის დასასრული

შესაბამისი ვადა სრულდება მაშინ, როდესაც სამართალწარმოება მთლიანად დასრულებულია. ამ თვალსაზრისით, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6(1) და ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენციის მე-8(1) მუხლები ერთგვარად შეცდომაში შემყვანია, ვინაიდან ისინი მიუთითებენ გონივრულ ვადაში საქმის განხილვაზე⁶⁵⁰. *ვემჰოფის (Wemhoff)* საქმეში ევროპულმა სასამართლომ ერთმნიშვნელოვნად განაცხადა, რომ შესაბამისი ვადა გრძელდება მანამ, სანამ პირის გამართლება ან მსჯავდრება არ მოხდება, მათ შორის, გასაჩივრების საფუძველზე საქმის განხილვისას⁶⁵¹. სამართალწარმოების

⁶⁴⁷ *Garyfallou AEBE საბურძნეთის წინააღმდეგ*, §40.

⁶⁴⁸ *GK პოლონეთის წინააღმდეგ*, §98.

⁶⁴⁹ *სარგინი (Sargin)* და *იაჯჩი (Yağci)* თურქეთის წინააღმდეგ, §58. იხ. აგრეთვე *მიტაპი (Mitap)* და *მუფთოვოგლუ (Müftüoğlu)* თურქეთის წინააღმდეგ, §31; *ზანა (Zana)* თურქეთის წინააღმდეგ, §74, 82; *მაიარიჩი (Majarić)* სლოვენის წინააღმდეგ, §31; *ტრასკა (Trzaska)* პოლონეთის წინააღმდეგ, §82; *ივანჩუკი (Ivanczuk)* პოლონეთის წინააღმდეგ, §72; *შელოხი (Szeloch)* პოლონეთის წინააღმდეგ, §98; *პეტლაინენი (Pietiläinen)* ფინეთის წინააღმდეგ, §29; *კალაშნიკოვი (Kalashnikov)* რუსეთის წინააღმდეგ, §124; *პანტეა (Pantea)* რუმინეთის წინააღმდეგ, §267, 277; *პანეკი (Panek)* პოლონეთის წინააღმდეგ, §26, 27.

⁶⁵⁰ ეს პრობლემა არ წარმოიქმნება სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის შემთხვევაში, რომელიც საუბრობს გასამართლების გაუმართლებელი გაჭიანურების დაუშვებლობაზე.

⁶⁵¹ *ვემჰოფი (Wemhoff)* გერმანიის წინააღმდეგ, §18; იხ. აგრეთვე *ნოიმაისტერი (Neumeister)* ავსტრიის

გაჭიანურების შესახებ საჩივარი შეიძლება აგრეთვე შემოიფარგლოს მხოლოდ გასაჩივრების ეტაპით⁶⁵². ამ მიდგომას იზიარებს ადამიანის უფლებათა კომიტეტი⁶⁵³. შესაბამისი ვადა მოიცავს სასჯელის განსაზღვრის მიზნით გამართულ სასამართლო პროცესს⁶⁵⁴, მაგრამ არა პროცედურებს, რომლებიც მიზნად ისახავენ სხვადასხვა სასამართლო გადაწყვეტილებებით შეფარებული სასჯელების კოორდინირებას.

სასამართლო გადაწყვეტილება უნდა იყოს საბოლოო. თუ ის გაუქმდა სააპელაციო სასამართლოს მიერ და საქმე ხელახლა განსახილველად დაუბრუნდა ქვემოთ ინსტანციას, ვადის დენა გრძელდება⁶⁵⁵. აქაც შიდასახელმწიფოებრივ კანონმდებლობაში გამოყენებული ტერმინოლოგია არ არის გადამწყვეტი. მაგალითად, გერმანიაში გადაწყვეტილება საბოლოოდ ითვლება ფედერალურ საკონსტიტუციო სასამართლოში გასაჩივრების მიუხედავად, რომელსაც აქვს მისი გაუქმების უფლება. ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ საკონსტიტუციო სასამართლოში საქმის განხილვის დროს მოიცავს მე-6(1) მუხლით გათვალისწინებული ვადა⁶⁵⁶. გარდა ამისა, ვადის დენა არ ნყდება, სანამ გადაწყვეტილება არ გადაეცემა ბრალდებულს. ნებისმიერმა გაჭიანურებამ გადაწყვეტილების ზეპირად გამოცხადებასა და მისი სამოტივაციო ნაწილის გადაცემას შორის შეიძლება გამოიწვიოს კონვენციის დარღვევა⁶⁵⁷.

სტრასბურგის ორგანოებში განაცხადის წარდგენა შესაძლებელია ეროვნული სასამართლოს წინაშე სამართალწარმოების დასრულებამდე⁶⁵⁸. აბსურდული იქნებოდა ბრალდებულის დავაღებულება, რომ განაცხადის წარდგენამდე, დაეცა იმ სამართალწარმოების დასრულებისთვის, რომელიც უკვე ძალზე დიდხანს გაგრძელდა.

IV. განვლილი ვადის შეფასება

ა. ზოგადი წესი

ყველაზე იოლი გზა იმის გასარკვევად სამართალწარმოება გონივრულ ვადაში დასრულდა თუ არა, იქნებოდა ზუსტი ვადის განსაზღვრა. თუმცა ნაკლებად სავარაუდოა, რომ ასეთ მიდგომას სასურველი შედეგი გამოედო. ერთ შემთხვევაში დაშვებული ვადა შეიძლება ძალზე ხანმოკლე აღმოჩნდეს, ხოლო სხვა შემთხვევაში ზედმეტად ხანგრძლივი. შესაბამისად, მნიშვნელოვანია, რომ სასამართლომ გადაწყვეტილება მიიღოს კონკრეტულ საქმეში არსებული გარემოებების საფუძველზე⁶⁵⁹. ზოგადი სახელმძღვანელო წესების აღმოჩენა პრეცედენტულ სამართალში ძალზე რთულია⁶⁶⁰. ამიტომ არ იქნებოდა

წინააღმდეგ, §19; ეკლე (Eckle) გერმანიის წინააღმდეგ, §77.

⁶⁵² პორტინგტონი (Portington) საბურძნეთის წინააღმდეგ, §20.

⁶⁵³ ზოგადი კომენტარი N 13, §13; დრეშერ კალდასი (Drescher Caldas) ურუგვაის წინააღმდეგ, §12.2, 13.4, 14.

⁶⁵⁴ ეკლე (Eckle) გერმანიის წინააღმდეგ, §77.

⁶⁵⁵ IA საფრანგეთის წინააღმდეგ, §115. საერთაშორისო პაქტთან დაკავშირებული მაგალითისთვის იხ. ნოვაკი (1993) მე-14 მუხლი, N 44.

⁶⁵⁶ მეტცერი (Metzger) გერმანიის წინააღმდეგ, §34; იხ. აგრეთვე გასტი (Gast) და პოპი (Popp) გერმანიის წინააღმდეგ, §65.

⁶⁵⁷ ფილიგერი (1999) N 453; B ავსტრიის წინააღმდეგ.

⁶⁵⁸ დონსიმონი (Donsimoni) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §30, 31.

⁶⁵⁹ იხ. ფილიგერი (1999) N 448. სასამართლოს მიმართ გამოითქმის კრიტიკა, რომ ის ძალზე სისტემურად უდგებოდა საკითხს (მაგალითად, გაკოტრებასთან დაკავშირებულ საქმეებში). კიავარიო (2001) 206.

⁶⁶⁰ კიავარიო (2001) 211; ჰარისი, ოზოილი და უორბრიჯი (1995) 229; რიდი და მერდოკი (2001) N 5.97. საინტერესო, თუმცა საკმაოდ მოძველებული მიდგომისთვის იხ. სტავროსი (1993) 99.

სასარგებლო სასამართლოს მიერ განხილული საქმეების სიის წარმოდგენა შესაბამისი სამართალწარმოების ხანგრძლივობის მითითებით⁶⁶¹.

სასამართლო ზოგადად იყენებს სტანდარტულ ფორმულირებას სამართალწარმოების ხანგრძლივობის შეფასების მიმართ საკუთარი მიდგომის განსაზღვრისთვის: „სასამართლო დასაწყისშივე იმეორებს, რომ სამართალწარმოების ხანგრძლივობის კონვირულობა უნდა შეფასდეს თითოეულ საქმეში მოცემული კონკრეტული გარემოებების მიხედვით და პრეცედენტულ სამართალში ჩამოყალიბებული კრიტერიუმების, კერძოდ, საქმის სირთულის, განმცხადებლისა და ხელისუფლების შესაბამისი ორგანოების ქმედებების გათვალისწინებით. აუცილებელია, სხვა საკითხებთან ერთად, იმ რისკის მნიშვნელობის მხედველობაში მიღება, რომლის წინაშეც დგას განმცხადებელი“⁶⁶².

სასამართლოს მითითება თავის პრეცედენტულ სამართალზე არ არის რაიმე არსებითი მნიშვნელობის მქონე. ზემოთ მოცემული ფორმულირებიდან შეგვიძლია გამოვყოთ ოთხი კრიტერიუმი: განმცხადებლის ქმედება, საქმის სირთულე, განმცხადებლისთვის საქმის მნიშვნელობა და ხელისუფლების ორგანოების ქმედება. ხშირად ამბობენ, რომ ამ ფაქტორების განხილვა ხდება ცალ-ცალკე და შემდეგ ფასდება მათი კუმულატიური ეფექტი⁶⁶³. თუმცა სასამართლოს მიდგომა შეიძლება უფრო ზუსტად აღინეროს. კერძოდ, თავდაპირველად უნდა გადაწყდეს, შეიძლება თუ არა სამართალწარმოების არაგონივრული ხანგრძლივობა იყოს დაცვის არაჯეროვანი ქმედებების შედეგი. თუ ასეა, მაშინ ადგილი არ ექნება კონვენციის დარღვევას. საქმის სირთულის კრიტერიუმს, როგორც ქვემოთ იქნება განმარტებული, არ გააჩნია რელევანტურობა იმ აშკარა ფაქტის მიღმა, რომ შედარებით რთული საქმეების გადაწყვეტა უფრო მეტ დროს მოითხოვს. გადამწყვეტი ელემენტია ხელისუფლების ორგანოების ქმედება. ამ თვალსაზრისით, ეჭვის არსებობის შემთხვევაში, ბრალდებულისთვის საქმის განსაკუთრებულმა მნიშვნელობამ შეიძლება საჭირო გახადოს სპეციალური ზომების მიღება სამართალწარმოების დაჩქარებისთვის და შესაბამისად, გადახაროს სასწორი კონვენციის დარღვევის ან მისი არარსებობის სასარგებლოდ.

სასამართლო, როგორც ჩანს, მხედველობაში იღებს, ერთი შეხედვით, სამართალწარმოება ძალზე დიდხანს გაგრძელდა თუ არა. სასამართლოს პირველ გადაწყვეტილებებში შეგვიძლია ამოვიკითხოთ სამართალწარმოების გაჭიანურების სასარგებლო პრეზუმფიცია. ამის შემდეგ მან განიხილა, იყო თუ არა საკმარისად დასაბუთებული სამართალწარმოების ხანგრძლივობის გამართლების მიზნით მთავრობის მიერ წარმოდგენილი არგუმენტები⁶⁶⁴. თუ მთლიანი სამართალწარმოება *prima facie* არ მოჩანს ძალზე ხანგრძლივი სასამართლო განიხილავს, რამდენად შეუძლია განმცხადებელს

⁶⁶¹ იგივე მოსაზრებისთვის იხ. სტავროსი (1993); საქმეთა სიებისთვის იხ. დე სალვია (1998) 179; ფროვანი და პოიკერტი (1996) მე-6 მუხლი, N 153, 154; ფილივერი (1999) N 463.

⁶⁶² ფილისი (*Philis*) საბერძნეთის წინააღმდეგ (No. 2), §35; იხ. აგრეთვე ეკლე (*Eckle*) გერმანიის წინააღმდეგ, §80; კორილიანო (*Corigliano*) იტალიის წინააღმდეგ, §37; ფოტი (*Foti*) და სხვები იტალიის წინააღმდეგ, §56; კემაში (*Kemmache*) საფრანგეთის წინააღმდეგ (ნომ. 1, 2), §60; პილისიე (*Pilissier*) და სასი (*Sassi*) საფრანგეთის წინააღმდეგ (GC), §67; მიტაპი (*Mitap*) და მუფთუოგლუ (*Müftüoğlu*) თურქეთის წინააღმდეგ, §32; ზანა (*Zana*) თურქეთის წინააღმდეგ, §75; პორტინგტონი (*Portington*) საბერძნეთის წინააღმდეგ, §21; IA საფრანგეთის წინააღმდეგ, §119; პეტილაინენი (*Pietiläinen*) ფინეთის წინააღმდეგ, §41; კიტოვი (*Kitov*) ბულგარეთის წინააღმდეგ, §68; ფოკასი (*Phocas*) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §71; ფრაიდლენდერი (*Frydlander*) საფრანგეთის წინააღმდეგ (GC), §43; ჰუმენი (*Humen*) პოლონეთის წინააღმდეგ (GC), §60; პანეკი (*Panek*) პოლონეთის წინააღმდეგ, §32; ნემეცი (*Nemeth*) უნგრეთის წინააღმდეგ, §27; კანგასლუომა (*Kangasluoma*) ფინეთის წინააღმდეგ, §39; GK პოლონეთის წინააღმდეგ, §99.

⁶⁶³ ჰარისი, ოზოილი და უორბრიჯი (1995) 223; ველუ და ერგეცი (1990) N 521.

⁶⁶⁴ იხ. ეკლე (*Eckle*) გერმანიის წინააღმდეგ, §80-93; კანგასლუომა (*Kangasluoma*) ფინეთის წინააღმდეგ, §35.

ხელისუფლების ორგანოების ინერტულობის ჩვენება⁶⁶⁵. სხვა მექანიზმი, რომლის გამოყენებაც შეიძლება საქმის განხილვის გამარტივებისთვის, არის აშკარა შეფერხებების გამოყოფა⁶⁶⁶.

ბ. განმცხადებლის (და/ან დამცველის) ქმედება

მიუხედავად იმისა, რომ ხელისუფლების ორგანოები პასუხისმგებელი არიან სისხლის სამართალწარმოების ორგანიზებასა და მართვაზე, დაცვის დამოკიდებულებამ შეიძლება გავლენა იქონიოს მის ხანგრძლივობაზე. დაცვის მხრიდან თანამშრომლობას შეუძლია დააჩქაროს პროცესი, ხოლო საჩივრებით, წარდგინებებით, შუამდგომლობებითა და სხვა ტიპის ქმედებებით საპირისპირო შედეგის მიღებაა შესაძლებელი. მნიშვნელოვანია გვახსოვდეს, რომ არსებობს თანდაყოლილი წინააღმდეგობა გონივრულ ვადაში გასამართლების უფლებასა და დაცვის მომზადებისთვის საკმარისი დროის უფლებას შორის. ნებისმიერმა დრომ, რომელიც გონივრულად დაიხარჯა ასეთი მომზადებისთვის არ შეიძლება გამოიწვიოს გონივრულ ვადაში საქმის განხილვის უფლების დარღვევა⁶⁶⁷.

ორი შესაძლო მიზეზი, რის გამოც, სამართალწარმოების გაჭიანურება შეიძლება დაბრალდეს ბრალდებულს. მათ შორის ყველაზე გავრცელებულია საპროცესო გარანტიების მეტისმეტად ხშირი გამოყენება, მაგალითად, საქმის განხილვის გადადების არაერთხელ მოთხოვნა. გარდა ამისა, დაცვა შეიძლება ისე მოქმედებდეს, რომ ეჭვქვეშ დააყენოს ბრალდებულის ინტერესი სამართალწარმოების სწრაფად დასრულებაში. ერთ-ერთ საქმეში სასამართლომ აღნიშნა, რომ განმცხადებლის მიერ წარდგენილი იქნა შუამდგომლობების დიდი რაოდენობა, რომლებიც იყო უსაფუძვლო და შესაბამისად, არ შეუფერხებია სამართალწარმოების მსვლელობა. თუმცა, სასამართლოს მოსაზრებით, „მათ ეჭვქვეშ დააყენეს განმცხადებლის განზრახვა, სამართალწარმოება სწრაფად დასრულებულიყო“⁶⁶⁸. კომისიის მსგავსი პრეცედენტული სამართლის წარმომავლობის აღწერისას სტავროსი საუბრობს დროული სასამართლო განხილვის უფლების განხორციელებაზე „ნაგულისხმებ უარზე“ და „სუფთა ხელების“ მიდგომაზე⁶⁶⁹.

სწორად იქცევა, როდესაც ცდილობს, ბრალდებულს არ დააკისროს პასუხისმგებლობა სამართალწარმოების გაჭიანურებაზე, ვინაიდან დაცვას აქვს უფლება, გამოიყენოს საპროცესო გარანტიები. როგორც წესი, ეროვნული და საერთაშორისო ორგანოების გადასანწყვეტი არ არის, რამდენად გონივრული იყო დაცვის ქმედებები, რომლებმაც შესაძლოა ხელი შეუწყვეს სამართალწარმოების ხანგრძლივობის გაზრდას. გარდა ამისა, ბრალდებულს არ ევალება გამოძიების დახმარება და შესაბამისად, დაუშვებელია, რომ არახელსაყრელ მდგომარეობაში აღმოჩნდეს დუმის უფლების გამოყენების გამო⁶⁷⁰.

⁶⁶⁵ იხ. კადრი (*Kadri*) საფრანგეთის წინააღმდეგ; ორლანდი (*Orlandi*) იტალიის წინააღმდეგ; კიაცი (*Ciacci*) იტალიის წინააღმდეგ; მანგასკია (*Mangascia*) იტალიის წინააღმდეგ.

⁶⁶⁶ სამოქალაქო სამართალწარმოებასთან დაკავშირებული მაგალითისთვის იხ. გრაბენვარტერი (2003) §24 N 4.

⁶⁶⁷ კონვენციის დარღვევას არ ექნება ადგილი, როდესაც სასამართლო პროცესის გადადება შეთანხმებული იქნება ბრალდებულთან. იხ. კემაში (*Kemmache*) საფრანგეთის წინააღმდეგ (ნომ. 1, 2), §64.

⁶⁶⁸ სალაპა (*Salapa*) პოლონეთის წინააღმდეგ, §88; Iა საფრანგეთის წინააღმდეგ, §121: „[განმცხადებლის] განზრახ მცდელობა, რომ დააყოვნოს გამოძიება, ნათელია საქმის მასალებიდან. ერთ-ერთი მაგალითია ის ფაქტი, რომ მან დაცვა, სანამ აცნობებდნენ, რომ სახელმწიფო პროკურორისთვის საქმის გადაცემა უნდა მომხდარიყო და ამის შემდეგ, 1995 წლის 19 ივლისს მოითხოვა რამდენიმე დამატებითი საგამოძიებო მოქმედების ჩატარება“.

⁶⁶⁹ სტავროსი (1993) 98.

⁶⁷⁰ იხ. მაგ: კორილიანო (*Corigliano*) იტალიის წინააღმდეგ, §41, 42; დობერტინი (*Dobbertin*) საფრანგეთის წინააღმდეგ, 43; ლედონე (*Ledonne*) იტალიის წინააღმდეგ, §25; საკომანო (*Saccomanno*) იტალიის

თვით საქმის განხილვის გადადების მოთხოვნა, თუ ის დამაჯერებელ მიზეზებს ემყარება, არ შეიძლება ბრალდებულის წინააღმდეგ იქნეს გამოყენებული⁶⁷¹. იმ საქმეთა მაგალითები, რომლებშიც საქმის განხილვის გაჭიანურების პასუხისმგებლობა ბრალდებულს დაეკისრა, საკმაოდ იშვიათია⁶⁷². სასამართლოს მიდგომის მიხედვით, განმცხადებელს არ შეიძლება დაბრალდეს ავადმყოფობა⁶⁷³, თუმცა არსებობს სასამართლო განხილვაზე დასწრების ძირითადი ვალდებულება და თუ ბრალდებული თავს არიდებს მის შესრულებას, შედეგად მიღებული სამართალწარმოების გაჭიანურება მისი პასუხისმგებლობა იქნება⁶⁷⁴. განმცხადებლის პასუხისმგებლობა აგრეთვე გაფიცვებითა⁶⁷⁵ და დაკავების საკნის დატოვებაზე უარის თქმით⁶⁷⁶ გამოწვეული შეფერხებები, თუ საამისოდ მას არ გააჩნია საფუძვლიანი მიზეზი⁶⁷⁷.

დაბოლოს, მნიშვნელოვანია, რომ არ მოხდეს ამ ფაქტორის მნიშვნელობის გადაფასება. მიუხედავად იმისა, რომ არ შეიძლება ბრალდებულის „გაკიცხვა“ მრავალრიცხოვანი წარდგინებებისთვის, ეს არ ნიშნავს, რომ მათ განხილვაზე დახარჯული დრო სახელმწიფოს დაბრალდეს. ძირითადი საკითხია არა ბრალდებულის, არამედ სახელმწიფოს პასუხისმგებლობის არსებობა. შესაბამისად, ბრალდებულის ჯანმრთელობის მდგომარეობით გამოწვეული შეფერხება არ შეიძლება მასვე დაბრალდეს, თუმცა არც სახელმწიფოს პასუხისმგებლობას ინვესტ⁶⁷⁸. საქმეში, რომელშიც ბრალდებულმა გამოიწვია სამართალწარმოების გაჭიანურება სასამართლო სხდომებზე გამოუცხადებლობით, გადამწყვეტ გარემოებად ჩაითვალა, სასამართლოზე მისი დასწრების მიზნით, სახელმწიფოს მიერ მიღებული გონივრული ზომები. აქედან გამომდინარე, სამართალწარმოების ხანგრძლივობას არ გამოუწვევია კონვენციის დარღვევა⁶⁷⁹.

გ. საქმის მნიშვნელობა ბრალდებულისთვის

სისხლის სამართალწარმოების ხანგრძლივობის გონივრულობის შეფასებისას სასამართლო იყენებს სუბიექტურ ელემენტს: რაც უფრო მნიშვნელოვანია საკითხი და მაღალია რისკი, რომლის წინაშეც დგას ბრალდებული, მით უფრო მეტად უნდა ეცადოს სახელმწიფო სამართალწარმოების ნებისმიერი გაჭიანურების თავიდან აცილებას.

მხრიდან განსაკუთრებული გულისხმიერების გამოჩენის აუცილებლობის საფუძველი

წინააღმდეგ, §24; დომინიკონი (*Dominicioni*) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §37; დე ბლასისი (*De Blasii*) იტალიის წინააღმდეგ, §23; ბარფუსი (*Barfuss*) ჩეხეთის რესპუბლიკის წინააღმდეგ, §83; იაგჩი (*Yagci*) და სარგინი (*Sargin*) თურქეთის წინააღმდეგ, §66; რიშე (*Richet*) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §75; დებაში (*Debbasch*) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §41. ნემეტი (*Nemeth*) უნგრეთის წინააღმდეგ, §29.

⁶⁷¹ პორტინგტონი (*Portington*) საბერძნეთის წინააღმდეგ, §28, 29.

⁶⁷² რინგაიზენი (*Ringeisen*) ავსტრიის წინააღმდეგ, §110; ეკლე (*Eckle*) გერმანიის წინააღმდეგ, §82; მოცნიკი (*Mötsnik*) ესტონეთის წინააღმდეგ, §42; პუნცელტი (*Punzelt*) ჩეხეთის რესპუბლიკის წინააღმდეგ, §94.

⁶⁷³ ლავენცი (*Lavents*) ლატვიის წინააღმდეგ, §101.

⁶⁷⁴ გიროლამი (*Girolami*) იტალიის წინააღმდეგ, §15; გელი (*Gelli*) იტალიის წინააღმდეგ, §38; სარი (*Sari*) თურქეთისა და დანიის წინააღმდეგ, §85, 86; ბუნკატი (*Bunkate*) ნიდერლანდების წინააღმდეგ, §21; ვენტურა (*Ventura*) იტალიის წინააღმდეგ, განაცხადი 7438/76.

⁶⁷⁵ იაბლონსკი (*Jablonski*) პოლონეთის წინააღმდეგ, §104.

⁶⁷⁶ ტრასკა (*Trzaska*) პოლონეთის წინააღმდეგ, §89.

⁶⁷⁷ საქმეში მელორსი (*Mellors*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ სასამართლომ გაიზიარა ბრალდებულის პოზიცია, ვინაიდან მას უკანონოდ ეთქვა უარის სამოქალაქო ტანსაცმლის ტარებაზე.

⁶⁷⁸ იხ. მაგ: ლავენცი (*Lavents*) ლატვიის წინააღმდეგ, §101.

⁶⁷⁹ GK პოლონეთის წინააღმდეგ, §102.

შეიძლება იყოს სასჯელის სახით სიკვდილით დასჯის გამოყენება⁶⁸⁰, ბრალდებულის ასაკი ან ჯანმრთელობის ცუდი მდგომარეობა⁶⁸¹ და ის ფაქტი, რომ პირი წინასწარ პატიმრობაში იმყოფება⁶⁸².

დ. საქმის სირთულე

ცხადია, რომ სამართალწარმოების ხანგრძლივობა იზრდება საქმის სირთულის პროპორციულად. იმ საქმეების გამოკლებით, რომლებშიც თვალსაჩინოა მართლმსაჯულების სისტემის ფუნქციონირებაში არსებული ხარვეზები, სტრასბურგის ორგანოების მიერ განხილული საქმეები, როგორც წესი, გარკვეული სირთულით ხასიათდება. ამ თვალსაზრისით, აღსანიშნავია ის ეკონომიკური დანაშაულები, რომლებშიც დიდი მსხვერპლთა რაოდენობა და მათი მოტყუების მიზნით გამოყენებული იქნა რთული მექანიზმები. სირთულე ძირითადად ხაზგასმულია საქმის მასალების სიდიდის და ბრალდებულთა ან/და მოწმეთა რაოდენობის კონტექსტში⁶⁸³. თუმცა გვხვდება აგრეთვე პოლიტიკურ დანაშაულებთან⁶⁸⁴ ან შპიონაჟთან⁶⁸⁵ დაკავშირებული საქმეებიც. სირთულეები, ჩვეულებრივ, წარმოიქმნება, როდესაც დანაშაული საერთაშორისო განზომილებისაა და მოიცავს უცხო ქვეყნისადმი სასამართლო შუამდგომლობით მიმართვას ან ექსტრადიციას⁶⁸⁶. კომისიას ასევე მოუწია ნაცისტური რეჟიმის დროს ჩადენილი დანაშაულების გამოძიებასთან დაკავშირებული სირთულეების მხედველობაში მიღება⁶⁸⁷.

ზოგჯერ განმცხადებელი თავად განმარტავს, როგორ შეიძლებოდა სამართალწარმოების უფრო ეფექტიანად ჩატარება. რთულია ასეთ არგუმენტებზე სასამართლოს პასუხში თანმიმდევრული მიდგომის დანახვა. მაგალითად, *ნოიმაისტერის (Neumeister)* საქმეში სასამართლომ განაცხადა, რომ ეროვნული ხელისუფლების ორგანოებს არ ეკისრებოდათ განმცხადებლის საქმის გამოყოფის ვალდებულება სხვა ბრალდებულების საქმისგან და ამასთან, ევალბოდათ „მართლმსაჯულების ჯეროვანი განხორციელების“ უზრუნველყოფა⁶⁸⁸. სხვა სიტყვებით, სასამართლო არ მოითხოვს სისწრაფეს ხარისხის ხარჯზე. მეორე მხრივ, *კემაშის (Kemmache)* საქმეში სასამართლომ, კომისიის მსგავსად, ჩათვალა, რომ აუცილებელი იყო განმცხადებლის საქმის გამოყოფა სხვა ბრალდებულების საქმისგან⁶⁸⁹. *ბოდაერტის (Boddaert)* საქმეში კი გადაწყვიტა, რომ ერთ წარმოებაში საქმეთა

⁶⁸⁰ *პორტინგტონი (Portington)* საბურძნეთის წინააღმდეგ, §37; მეორე მხრივ, შეიძლება იმის მტკიცება, რომ სიკვდილით დასჯის რისკის დროს შეიძლება გამართლებული იყოს სამართალწარმოების ნებისმიერი გაჭიანურება, ვინაიდან ის სიცოცხლის გადარჩენის ან, როგორც მინიმუმ, მისი გახანგრძლივების ტოლფასია.

⁶⁸¹ *ბელჟანსკი (Beljanski)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §40; *X საფრანგეთის წინააღმდეგ*, §47.

⁶⁸² *მოცნიკი (Mötsnik)* ესტონეთის წინააღმდეგ, §40; *აბდულა (Abdoellah)* ნიდერლანდების წინააღმდეგ, §24.

⁶⁸³ იხ. მაგ: *ნოიმაისტერი (Neumeister)* ავსტრიის წინააღმდეგ; *ეკლე (Eckle)* გერმანიის წინააღმდეგ; *კემაში (Kemmache)* (ნომ. 1, 2) საფრანგეთის წინააღმდეგ; *ჰოზე (Hoze)* ნიდერლანდების წინააღმდეგ; *CP* და *სხვები საფრანგეთის წინააღმდეგ*; *ლავენტის (Lavents)* ლატვიის წინააღმდეგ; *კანგასლუომა (Kangasluoma)* ფინეთის წინააღმდეგ; *GK* პოლონეთის წინააღმდეგ.

⁶⁸⁴ მაგ: *მიტაპი (Mitap)* და *მუფთუოგლუ (Müftüoğlu)* თურქეთის წინააღმდეგ.

⁶⁸⁵ მაგ: *დობერტენი (Dobbertin)* საფრანგეთის წინააღმდეგ.

⁶⁸⁶ იხ. მაგ: *ნოიმაისტერი (Neumeister)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §21; *სარი (Sari)* თურქეთისა და დანიის წინააღმდეგ.

⁶⁸⁷ იხ. ფროვანი და პოიკერტი (1996) მე-6 მუხლი, N 145.

⁶⁸⁸ *ნოიმაისტერი (Neumeister)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §21; იხ. აგრეთვე *ქენკოჩაკი (Cankocak)* თურქეთის წინააღმდეგ, §31; *ქიომე (Coëme)* ბელგიის წინააღმდეგ, §139.

⁶⁸⁹ *კემაში (Kemmache)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §70.

გაერთიანება მართლმსაჯულების ეფექტიანი განხორციელებით იყო განპირობებული⁶⁹⁰. ეკლეს (Eckle) საქმეში სასამართლოს კრიტიკის ობიექტად იქცა „საქმეთა უშველელი რაოდენობის“ ერთდროულად გამოძიება. მან არასაკმარის არგუმენტად მიიჩნია ის ფაქტი, რომ ამის თავიდან აცილება შეუძლებელი იყო, მათ შორის, ყველა დანაშაულის სავალდებულო გამოძიების პრინციპის გამო⁶⁹¹.

ცხადია, საქმის სირთულე მასთან დაკავშირებული გარემოებებიდან უნდა გამომდინარეობდეს. დობერტენის (Dobbertin) საქმეში გაჭიანურებული სამართალწარმოება იყო მთელი რიგი საკანონმდებლო ცვლილებების შედეგი, რამაც სასამართლო განხილვის ჩატარების ადგილის ხშირი ცვლა გამოიწვია⁶⁹². ეს გარემოება მთლიანად სახელმწიფოს პასუხისმგებლობად ჩაითვალა.

პრეცედენტული სამართლის დეტალური ანალიზი გვიჩვენებს, რომ პირველადი შთაბეჭდილების საპირისპიროდ, საქმის სირთულის კრიტერიუმი არ იძლევა სისხლის სამართალწარმოების ხანგრძლივობის გონივრულობის შეფასების შესაძლებლობას⁶⁹³. თუ ადრეული იურისპრუდენცია განიცდის სირთულის ფაქტორის გავლენას⁶⁹⁴, უკვე მოგვიანებით მიღებული გადაწყვეტილებები მხარს არ უჭერს ასეთ მიდგომას. კონვენციის დარღვევა ასევე დადგინილი იქნა იმ საქმეებში, რომლებიც გარკვეული ან თვით მნიშვნელოვანი სირთულით გამოირჩეოდა⁶⁹⁵.

სინამდვილეში, ერთადერთი გადამწყვეტი კრიტერიუმი ხელისუფლების ორგანოების ქმედებები. საქმე რთული ხასიათის იყო თუ არა ძირითადად არარელევანტურია. კონვენციის დარღვევას ექნება ადგილი მაშინ, როცა სამართალწარმოების პროცესში გარკვეული დროის მანძილზე არ განხორციელებულა რაიმე ქმედება, თუმცა ამის გაკეთება შესაძლებელი და საჭირო იყო.

ე. ხელისუფლების ორგანოების ქმედებები

1. პრინციპი

ორგანოების ქმედებების შეფასებისას მთავარი საკითხია იმის გარკვევა, ადგილი ჰქონდა თუ არა დაუსაბუთებელ გაჭიანურებას ან უმოქმედობის პერიოდს⁶⁹⁶. მხოლოდ

⁶⁹⁰ ბოდერტი (Boddaert) ბელგიის წინააღმდეგ, §39; იხ. აგრეთვე *PB საფრანგეთის წინააღმდეგ*, §34.

⁶⁹¹ ეკლე (Eckle) გერმანიის წინააღმდეგ, §84.

⁶⁹² დობერტენი (Dobbertin) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §10.

⁶⁹³ საპირისპირო მოსაზრებისთვის იხ. სტავროსი (1993) 93.

⁶⁹⁴ იხ. ვემჰოფი (Wemhoff) გერმანიის წინააღმდეგ; ნოიმაისტერი (Neumeister) ავსტრიის წინააღმდეგ; შტოგმიულერი (Stogmuller) ავსტრიის წინააღმდეგ; მატცნეტერი (Matznetter) ავსტრიის წინააღმდეგ; რინსგშტაინი (Ringstein) ავსტრიის წინააღმდეგ.

⁶⁹⁵ მაგ: ეკლე (Eckle) გერმანიის წინააღმდეგ; შუმახერი (Schumacher) ლუქსემბურგის წინააღმდეგ; გონსალეს დორია დურან დე სიროგა (Gonzales Doria Duran de Quiroga) ესპანეთის წინააღმდეგ; ბელადინა (Beladina) საფრანგეთის წინააღმდეგ; მუესკა (Mouesca) საფრანგეთის წინააღმდეგ; პანეკი (Panek) პოლონეთის წინააღმდეგ; კანგასლუომა (Kangasluoma) ფინეთის წინააღმდეგ.

⁶⁹⁶ იხ. მაგ: ლავენცი (Lavents) ლატვიის წინააღმდეგ; პულიესე (Pugliese) იტალიის წინააღმდეგ; ლისიაკი (Lisiak) პოლონეთის წინააღმდეგ; პეტილაინენი (Pietiläinen) ფინეთის წინააღმდეგ; ჯილ ლეალ პერეირა (Gil Leal Pereira) პორტუგალიის წინააღმდეგ; ოტომანი (Ottomani) საფრანგეთის წინააღმდეგ; ვიზიე (Viezies) საფრანგეთის წინააღმდეგ; კალაშნიკოვი (Kalashnikov) რუსეთის წინააღმდეგ; სპინელი (Spinello) იტალიის წინააღმდეგ; ბოლდრინი (Boldrin) იტალიის წინააღმდეგ; ანდრეა კორსი (Andrea Corsi) იტალიის წინააღმდეგ; პასკაცი (Pascazi) იტალიის წინააღმდეგ; ტუმბარელი (Tumbarello) და ტიტონე (Titone) იტალიის წინააღმდეგ; კარბონე (Carbone) იტალიის წინააღმდეგ; მუჩიაციარი (Mucciacciaro) იტალიის წინააღმდეგ; დელ ფედერიკო (Del Federico) იტალიის წინააღმდეგ; კასადეი (Casadei) იტალიის წინააღმდეგ; ფალკონე (Falcone) იტალიის წინააღმდეგ; ბარატელი (Barattelli) იტალიის წინააღმდეგ; ნუვოლი (Nuvoli) იტალიის წინააღმდეგ; გეორგიადისი (Georgiadis) კვიპროსის წინააღმდეგ; დედე (Dede) და სხვები თურქეთის წინააღმდეგ;

გამონაკლის შემთხვევებში, განსაკუთრებით, როცა გაჭიანურებას არ გამოუწვევია სამართალწარმოების ხანგრძლივობის მნიშვნელოვანი ზრდა, შეიძლება სასამართლომ ვერ აღმოაჩინოს კონვენციის დარღვევა. სწორედ ასეთი შემთხვევის მაგალითია *პრეტო (Pretto) იტალიის წინააღმდეგ*, რომელიც სამოქალაქო სამართალწარმოებას შეეხებოდა⁶⁹⁷. *სლევევიჩიუსის (Sleževičius)* საქმეში სასამართლომ მძაფრად გააკრიტიკა ხელისუფლების ორგანოები იმის გამო, რომ „სამართალწარმოების პროცესში არ გამოიჩინეს არც გულმოდგინება და არც სიმკაცრე“⁶⁹⁸. ასეთი გაჭიანურება გამოიწვევს კონვენციის დარღვევას იმ შემთხვევაშიც, თუ ეს არ იყო სამართალწარმოების ხანგრძლივობის ერთადერთი მიზეზი⁶⁹⁹.

გაჭიანურებას შეიძლება ადგილი ჰქონდეს სამართალწარმოების ნებისმიერ ეტაპზე. წინასწარი გამოძიების⁷⁰⁰ ან გამოძიების⁷⁰¹ დროს გაჭიანურების მაგალითები მოიცავს უსარგებლო საგამოძიებო მოქმედებებს, როგორიცაა ექსპერტის მოსაზრებები⁷⁰², ან ჯეროვანი აუდიტის განუხორციელებლობას⁷⁰³. სასამართლო განხილვის არაეფექტური ორგანიზება, მათ შორის მხოლოდ დოკუმენტების ნაკითხვის მიზნით დაუსრულებელი სასამართლო პროცესების გამართვა⁷⁰⁴, დოკუმენტების გადაგზავნის⁷⁰⁵, სასამართლო სხდომების ოქმების⁷⁰⁶ ან განაჩენის⁷⁰⁷ მომზადების გაჭიანურება, აგრეთვე გამოიწვევს კონვენციის დარღვევას. დაბოლოს, სასამართლომ განიხილა სამართალწარმოების გაჭიანურების საკითხი გასაჩივრების საფუძველზე საქმის განხილვის სტადიაზე⁷⁰⁸, მათ შორის სააპელაციო გადაწყვეტილების მომზადების პროცესში⁷⁰⁹, საკასაციო საჩივრისა⁷¹⁰ და საკონსტიტუციო სასამართლოში საქმის განხილვისას⁷¹¹. სამართალწარმოების ხანგრძლივობა აგრეთვე მიუღებლად ჩაითვალა საქმეში, რომელშიც მოსამართლე

ბელანსკი (*Beljanski*) საფრანგეთის წინააღმდეგ; უიგური (*Uygur*) თურქეთის წინააღმდეგ; დინლეთნი (*Dinleten*) თურქეთის წინააღმდეგ; მეტინოგლუ (*Metinoglu*) თურქეთის წინააღმდეგ; სარიტაჯი (*Saritac*) თურქეთის წინააღმდეგ; ზულალი (*Zülal*) თურქეთის წინააღმდეგ; ჩილენგირი (*Cilengir*) თურქეთის წინააღმდეგ; ბინბირი (*Binbir*) თურქეთის წინააღმდეგ; მაურერი (*Maurer*) ავსტრიის წინააღმდეგ. ამ საქმეებიდან მხოლოდ ორში არ იქნა აღმოჩენილი კონვენციის დარღვევა. ეს შეიძლება აიხსნას იმით, რომ რუტინული, მათ შორის სამართალწარმოების ხანგრძლივობასთან დაკავშირებული განაცხადები ჩვეულებრივ დასაშვებად არის ცნობილი მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა მოსალოდნელია კონვენციის დარღვევის აღმოჩენა.

⁶⁹⁷ *პრეტო (Pretto) იტალიის წინააღმდეგ*, §37.

⁶⁹⁸ *სლევევიჩიუსი (Sleževičius) ლიტვის წინააღმდეგ*, §28.

⁶⁹⁹ მაგ: *დაიდი (Djaid) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, §32, 33; *პანეკი (Panek) პოლონეთის წინააღმდეგ*, §35.

⁷⁰⁰ *კორილიანო (Corigliano) იტალიის წინააღმდეგ*, §49, 50.

⁷⁰¹ *რეინჰარდტი (Reinhardt) და სლიმან-კაიდი (Slimane-Kaid) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, §100. *პელისიე (Pelissier) და სასი (Sassi) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, §73.

⁷⁰² *შელოხი (Szeloch) პოლონეთის წინააღმდეგ*, §110.

⁷⁰³ *გრაუსლისი (Grauslys) ლიტვის წინააღმდეგ*, §61; *ჯირდაუსკასი (Girdauskas) ლიტვის წინააღმდეგ*, §27.

⁷⁰⁴ მაგ: *იაგჯი (Yagci) და სარგინი (Sargin) თურქეთის წინააღმდეგ*, §68, 69.

⁷⁰⁵ *აბდოლა (Abdoella) ნიდერლანდების წინააღმდეგ*, §23; *ილიჯკო (Ilijko) ბულგარეთის წინააღმდეგ*, §118.

⁷⁰⁶ ადამიანის უფლებათა კომიტეტის მიერ განხილული საქმე: *ლარი ჯეიმს პინკნი (Larry James Pinkney) კანადის წინააღმდეგ*, §12.

⁷⁰⁷ *ბ ავსტრიის წინააღმდეგ*, §52.

⁷⁰⁸ *პორტინგტონი (Portington) საბერძნეთის წინააღმდეგ*, §33.

⁷⁰⁹ ადამიანის უფლებათა კომიტეტის მიერ განხილული საქმეები: *ერლ პრატი (Earl Pratt) და ივან მორგანი (Ivan Morgan) იამაიკის წინააღმდეგ*, §222; *კელი (Kelly) იამაიკის წინააღმდეგ*, §241.

⁷¹⁰ *დაიდი (Djaid) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, §33; *ზანა (Zana) თურქეთის წინააღმდეგ*, §80.

⁷¹¹ *გასტი (Gast) და პოპი (Popp) გერმანიის წინააღმდეგ*, §75.

შეიცვალა და სასამართლო პროცესი 71-ჯერ ჩატარდა⁷¹².

შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობა, როგორც ნესი, აწესებს გარკვეულ ვადებს, რომელთა დარღვევა ავტომატურად არ ნიშნავს, რომ სამართალწარმოების ხანგრძლივობა ეწინააღმდეგება კონვენციას. სასამართლო ყოველთვის დამოუკიდებლად შეისწავლის საქმეში არსებულ კარემოებებს. თუმცა ვადების დარღვევის ფაქტი შეიძლება ჩაითვალოს იმის მანიშნებლად, რომ სამართალწარმოების ხანგრძლივობა არაგონივრული იყო⁷¹³.

2. უსაფუძვლო მიზეზები

სახელმწიფოების მიერ სამართალწარმოების გაჭიანურების გამართლების მიზნით მოყვანილი მიზეზები ჩვეულებრივ ბანალური ხასიათისაა და მათ სასამართლო უარყოფს თანაბრად ბანალური არგუმენტაციის გზით. ყველაზე გავრცელებული მიზეზია პროკურატურის ორგანოებისა და სასამართლოების გადატვირთვა საქმეთა დიდი რაოდენობით. ამის პასუხად სასამართლო რეგულარულად აცხადებს, რომ „ხელშემკვრელ სახელმწიფოებს კონვენცია აკისრებს ვალდებულებას, მოახდინონ თავიანთი სამართლებრივი სისტემის ისეთი ორგანიზება, რომელიც უზრუნველყოფს, სასამართლოების მიერ, მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტის მოთხოვნების დაკმაყოფილებას, მათ შორის სასამართლო განხილვის ჩატარებას 'გონივრულ ვადაში,' მიუხედავად ამისა, დროებითი ჩამორჩენა მუშაობაში არ იწვევს ხელშემკვრელ სახელმწიფოთა პასუხისმგებლობას, თუ ისინი ჯეროვანი სისწრაფით მიიღებენ ზომებს განსაკუთრებული ვითარების დროს ხარვეზების აღმოფხვრისთვის“⁷¹⁴.

იშვიათი გამონაკლისი, როდესაც სახელმწიფომ მიიღო ეფექტიანი ზომები საქმეთა გაზრდილ რაოდენობასთან გამკვალების მიზნით, უკავშირდებოდა სამოქალაქო სამართალწარმოებას⁷¹⁵. საბედნიეროდ, ეს საქმე უნიკალურ შემთხვევას წარმოადგენს. გაუმართლებელია კონვენციის დარღვევის აღიარებაზე უარის თქმა განმცხადებლის უფლებების აშკარა ხელყოფის მიუხედავად, მხოლოდ იმიტომ, რომ სახელმწიფომ ნაბიჯები გადადგა მომავალში მდგომარეობის გამოსასწორებლად. ამ თვალსაზრისით, უნდა გავიხსენოთ სასამართლოს განცხადება, რომ „კონვენციის დანიშნულებაა უფლებების უზრუნველყოფა, რომლებიც არა თეორიული და მოჩვენებითი, არამედ პრაქტიკული და ეფექტიანია“⁷¹⁶. კონვენციის დარღვევა უნდა დადგინდეს ყველა იმ საქმეში, რომელშიც ბრალდებულის წინააღმდეგ საქმის განხილვა გონივრულ ვადაზე დიდხანს გაგრძელდა, იმის მიუხედავად, სახელმწიფო შეეცადა თუ არა ვითარების გამოსწორებას. ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო ინსტრუმენტების მიზანია არა მთავრობების დისციპლინის უზრუნველყოფა, არამედ ინდივიდების დაცვა. თუმცა, ამავდროულად, სახელმწიფოების მიერ გადადგმული ნაბიჯები მნიშვნელოვანია ევროპული სასამართლოს გადანყვეტილების იმპლემენტაციის პროცესში.

სამართალწარმოების ხანგრძლივობის გამამართლებელი სხვა მიზეზები, როგორებიცაა

⁷¹² იხ. *ივანჩუკი (Ivanczuk) პოლონეთის წინააღმდეგ*, §78.

⁷¹³ ამის კარგი მაგალითია საქმე *B ავსტრიის წინააღმდეგ*, სადაც ავსტრიის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი ითვალისწინებდა წერილობითი გადანყვეტილების გამოქვეყნებას 14 დღის მანძილზე. თუმცა მოსამართლეს 33 თვე დასჭირდა ამის გაკეთებისთვის.

⁷¹⁴ *ბაგერტა (Baggerta) იტალიის წინააღმდეგ*, §23. იხ. *აგრეთვე ეკლე (Eckle) გერმანიის წინააღმდეგ*, §92; *მილაზი (Milasi) იტალიის წინააღმდეგ*, §18; *აბდოლა (Abdoella) ნიდერლანდების წინააღმდეგ*, §24; *მანსური (Mansur) თურქეთის წინააღმდეგ*, §68; *პელისიე (Pelissier) და სასი (Sassi) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, §74; *იკონომისტიოსი (Ikonomitsios) საბერძნეთის წინააღმდეგ*, §21; *საინერი (Sahiner) თურქეთის წინააღმდეგ*, §29; *არველაკისი (Arvelakis) საბერძნეთის წინააღმდეგ*, §26; *ჰენინგი (Henning) ავსტრიის წინააღმდეგ*, §38; *ვოკატურო (Vocaturro) იტალიის წინააღმდეგ*, §32; *სპენტსურისი (Spentsouris) საბერძნეთის წინააღმდეგ*, §27.

⁷¹⁵ *ბუჩჰოლცი (Buchholz) გერმანიის წინააღმდეგ*, §51, 61, 63.

⁷¹⁶ *არტიკო (Artico) იტალიის წინააღმდეგ* (§33) და სხვა მრავალი საქმე.

მოსამართლის ავადმყოფობა⁷¹⁷ ან ხელისუფლების ორგანოთა გამოუცდელობა ახალი ტიპის დანაშაულთან ბრძოლაში⁷¹⁸ ასევე უარყოფილი იქნა.

3. საფუძვლიანი მიზეზები

სამართალწარმოების გაჭიანურების გამართლების მიზნით მოყვანილი გარკვეული მიზეზები სასამართლოს მიერ საფუძვლიანად იქნა ცნობილი. ისინი მოიცავს დამცველის გაფიცვას⁷¹⁹ ან იმ რეგიონში არსებულ საზოგადოებრივ არეულობას, სადაც საქმის განხილვა მიმდინარეობდა⁷²⁰.

სამართალწარმოების გაჭიანურება შეიძლება დაკავშირებული იყოს უცხო ქვეყნისადმი სასამართლო შუამდგომლობით მიმართვასთან. ერთმანეთისგან უნდა განვასხვაოთ შემთხვევები, როდესაც საგამომძიებო ორგანოები უბრალოდ ელოდებიან შედეგებს და როდესაც აქტიურ ზომებს იღებენ სამართალწარმოების დასაჩქარებლად. სასამართლომ დაადგინა კონვენციის დარღვევა საქმეში, რომელშიც გამომძიებელი მოსამართლე ორი წლის მანძილზე უმოქმედოდ ელოდებოდა პასუხს⁷²¹. თუმცა დარღვევას არ ჰქონია ადგილი სხვა საქმეში, როდესაც „ბრალდება არაერთხელ მიმართა თხოვნით პოლონეთის უფლებამოსილ ორგანოებს, რომ დაერწმუნებინათ შეერთებული შტატების ხელისუფლება მტკიცებულებათა შეგროვების პროცესის დაჩქარებაში“⁷²².

V. კომპენსაცია გაჭიანურებული სამართალწარმოებისთვის

ხელისუფლების ეროვნულ ორგანოებს აქვთ შესაძლებლობა, თავიდან აიცილონ პასუხისმგებლობა მე-6 მუხლის საფუძველზე, ბრალდებულისთვის სამართალწარმოების გაჭიანურების კომპენსირებით. ამის გაკეთებისთვის აუცილებელია ორი პირობის დაკმაყოფილება. პირველი, საჭიროა იმ ფაქტის აღიარება, რომ სამართალწარმოების ხანგრძლივობა იყო არაგონივრული⁷²³. მეორე, უნდა მოხდეს *სასჯელის ადეკვატური შემცირება*. ასევე, ნათელი უნდა იყოს, რომ სასჯელის შემცირება გაჭიანურებული სამართალწარმოების კომპენსირებას ისახავდა მიზნად⁷²⁴. არ არის გამორიცხული კომპენსაციის სხვა ფორმების, მათ შორის ფულადი კომპენსაციის გამოყენება, თუმცა ამის დამადასტურებელი პრეცედენტული სამართალი არ არსებობს. თუ ზემოთ მოცემული ორივე პირობა დაკმაყოფილდა, განმცხადებელი ველარ შეძლებს იმის მტკიცებას, რომ კონვენციით განსაზღვრული უფლების დარღვევის მსხვერპლია⁷²⁵.

იმ შემთხვევაში, როცა სასამართლო დაადგენს გონივრულ ვადაში საქმის განხილვის

⁷¹⁷ პანეკი (*Panek*) პოლონეთის ნინაალმდეგ, §30, 35. სასამართლომ საჭიროდ არც კი ჩათვალა ამ საკითხზე კომენტარის გაკეთება.

⁷¹⁸ ეკლე (*Eckle*) გერმანიის ნინაალმდეგ, §85.

⁷¹⁹ ლედონე (*Ledonne*) იტალიის ნინაალმდეგ (*No 2*), §22; ჯიანანჯელი (*Giannangeli*) იტალიის ნინაალმდეგ, §18; იკოლარო (*Icolaro*) იტალიის ნინაალმდეგ, §25; ტომაზო პალუმბო (*Tomasso Palumbo*) იტალიის ნინაალმდეგ, §19; არველაკისი (*Arvelakis*) საბერძნეთის ნინაალმდეგ, §25; ტუმბარელო (*Tumbarello*) და ტიტონე (*Titone*) იტალიის ნინაალმდეგ, §27. უნდა ითქვას, რომ ყველა ამ საქმეში სასამართლომ დაადგინა კონვენციის დარღვევა სამართალწარმოების ისეთი გაჭიანურების გამო, რომლის გამართლება არ შეიძლებოდა დამცველის გაფიცვით.

⁷²⁰ ფოტი (*Foti*) და სხვები იტალიის ნინაალმდეგ, §61; მილაზი (*Milasi*) იტალიის ნინაალმდეგ, §19. ამ საქმეებში კონვენციის დარღვევას მაინც ჰქონდა ადგილი.

⁷²¹ იკანგა (*Ikanga*) საფრანგეთის ნინაალმდეგ, §20.

⁷²² ვლოხი (*Wloch*) პოლონეთის ნინაალმდეგ, §150.

⁷²³ ეს პირობები არ იქნა დაცული საქმეში პეტილაინენი (*Pietiläinen*) ფინეთის ნინაალმდეგ, §44.

⁷²⁴ ეკლე (*Eckle*) გერმანიის ნინაალმდეგ, §66, 87. ეს პირობა არ იქნა დაცული შემდეგ ორ საქმეში: ბექი (*Beck*) ნორვეგიის ნინაალმდეგ, §27, 28; ჰოზე (*Hozee*) ნიდერლანდების ნინაალმდეგ, §54.

⁷²⁵ პანეტიე (*Pannetier*) შვეიცარიის ნინაალმდეგ, განაცხადი 9299/81.

უფლების დარღვევას, ჩვეულებრივ, ფინანსური კომპენსაციის მინიჭება ხდება 41-ე მუხლის საფუძველზე. მე-11 ოქმის ძალაში შესვლამდე განმცხადებელს კომპენსაციას ანიჭებდა მინისტრთა კომიტეტი კომისიის წარდგინების საფუძველზე.

თუ დავითვლით კონვენციის ნევრ სახელმწიფოებზე დაკისრებულ თანხებს, განსაკუთრებით, სამოქალაქო სამართალწარმოების გაჭიანურებისთვის განსაზღვრული კომპენსაციების გათვალისწინებით, მივიღებთ მრავალი მილიონი ევროს განსაზღვრულ ვადას. მიუხედავად ამისა, ადამიანის უფლებათა დაცვის საერთაშორისო სისტემა ნამდვილად ვერ დაიკვეხნის წარმატებით სამართალწარმოების დაჩქარების საკითხში⁷²⁶. 2002-2003 წლებში განხილულ საქმეთა შედარება გვიჩვენებს, რომ იტალიის მიერ გონივრულ ვადაში საქმის განხილვის უფლების დარღვევის შემთხვევები 2002 წელს განხილულ საქმეთა მესამედზე მეტს შეადგენდა. ხოლო 2003 წლიდან უკვე ყოფილი საბჭოთა კავშირის ქვეყნებზე მოდის ამ გარანტიის დარღვევათა მესამედი. დღემდე ეს რჩება ერთ-ერთ ყველაზე პრობლემურ საკითხად სისხლის სამართალწარმოებასთან დაკავშირებულ პრეცედენტულ სამართალში, სადაც კონვენციის დარღვევა იქნა დადგენილი⁷²⁷.

⁷²⁶ კიავარიო (2001) 207.

⁷²⁷ იხ. უოლში (1990); ბაუი (1998); შროთი (1990); სტეინმენი (1991); როზენფელუ (1983); კუნგ-ჰოფერი (1984); პრიბე (1983); ნანკოცი (1983); დრენდლი (1981); ბერცი (1982).

ნაწილი მესამე

დაცვის სპეციალური უფლებები

უდანაშაულობის პრეზუმფცია

I. შესავალი

ა. დებულებები

ყველას, ვისაც ბრალად ედება სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენა, უფლება აქვს ჩაითვალოს უდანაშაულოდ, ვიდრე მისი ბრალეულობა არ დამტკიცდება კანონის შესაბამისად.

*სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ
საერთაშორისო პაქტი, მე-14(2) მუხლი.*

ყველა, ვისაც ბრალად ედება სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენა, ითვლება უდანაშაულოდ, ვიდრე მისი ბრალეულობა არ დამტკიცდება კანონის შესაბამისად.

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია, მე-6(2) მუხლი.

ყველა პირს, რომელსაც ბრალად ედება სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენა, უფლება აქვს, ითვლებოდეს უდანაშაულოდ, ვიდრე მისი ბრალეულობა არ დამტკიცდება კანონის შესაბამისად.

ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენცია მე-8(2) მუხლი.

აღნიშნული დებულებები ორი ძირითადი ნიშნით განსხვავდებიან ერთმანეთისგან, თუმცა არც ერთი მათგანი არ არის მნიშვნელოვანი. პირველ განსახვავებას წარმოადგენს დებულებებში გამოყენებული მცირედ სახეცვლილი ფორმულირებები. ევროპული კონვენცია, რომელიც ყველაზე ადრე იქნა მიღებული, უფრო მოკლეა. საერთაშორისო პაქტი დამატებით საუბრობს უდანაშაულობის პრეზუმფციის უფლებაზე, თუმცა ეს ალბათ ზედმეტია⁷²⁸. ამერიკული კონვენცია საერთაშორისო პაქტის იდენტურია, თუ არ ჩავთვლით ტერმინებს შორის უმნიშვნელო განსხვავებებს.

მეორე განსხვავება სტრუქტურულია. ამერიკული კონვენცია უდანაშაულობის პრეზუმფციას ათავსებს ბრალდებულის სხვა სპეციალურ უფლებებს შორის და არ გამოყოფს მას ცალკე უფლებად.

ბ. გარანტიის წარმოშობა

უდანაშაულობის პრეზუმფცია ხასიათდება დიდი ისტორიით და წარმოადგენს ადამიანის და მოქალაქის უფლებათა 1789 წლის 28 აგვისტოს ცნობილი დეკლარაციის ნაწილს. ის აგრეთვე შეტანილი იყო ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის პირველი პროექტის მე-11 მუხლის პირველ პუნქტში: „ყველას, ვისაც ბრალად ედება

⁷²⁸ საქმეში *სალაბიაკუს (Salabiaku) საფრანგეთის წინააღმდეგ (\$5)* მოსამართლე ტენეკიდესი თავის განსხვავებულ აზრში აკრიტიკებს სასამართლოს წევრების უმრავლესობას იმის გამო, რომ მათ არ ცნეს უდანაშაულობის პრეზუმფცია უფლებად. თუმცა ეს უნდა ჩაითვალოს გაუგებრობად, რადგან ეჭვგარეშეა, რომ ევროპული ინსტიტუტები ყოველთვის აღიარებდნენ უდანაშაულობის პრეზუმფციას როგორც უფლებას.

სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენა, უფლება აქვს, ჩაითვალოს უდანაშაულოდ, ვიდრე მისი ბრალეულობა არ დამტკიცდება საჯარო სასამართლო განხილვით, რომელზეც მას ჰქონდა თავის დაცვისთვის აუცილებელი ყველა გარანტია“. აქ უდანაშაულობის პრეზუმფცია მჭიდრო კავშირშია სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლებასთან. ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენციის ტექსტი ყველაზე ახლოს დგას ამ უფლების ასეთ განმარტებასთან, თუმცა გაცილებით დეტალურია „თავის დაცვისთვის აუცილებელ გარანტიებთან“ მიმართებაში.

საერთაშორისო პაქტის მომზადებისას თითქმის არ ჰქონია ადგილი დისკუსიებს ამ უფლების ტექსტის შესახებ. მიუხედავად ამისა, აღსანიშნავია ორი საკითხი.

პირველი, ერთ-ერთ ადრეულ პროექტში გარანტია საკმაოდ ზოგადი ფორმით იყო ჩამოყალიბებული. იმის თქმის ნაცვლად, რომ გარანტია ვრცელდებოდა ყველაზე, „ვისაც ბრალად ედება სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენა“, მასში გამოყენებული იყო სიტყვები „ყველა პირი“⁷²⁹, „ყველა“⁷³⁰ ან როგორც ბატონმა კასინმა განაცხადა, „არავინ არ ჩაითვლება დამნაშავედ“.⁷³¹ ტექსტი მოგვიანებით შეიცავდა, რადგან ფრანგული ვერსია შეიცავდა სიტყვას „accuse“. ინგლისური ტექსტი ადაპტირებული იქნა ფრანგული ვერსიის შესაბამისად.⁷³² ამის მიზეზი არ არის მოცემული და შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ ავტორები ვერ ხედავდნენ რაიმე განსხვავებას ორ ვერსიას შორის. ეს ეპიზოდი საკმაოდ საინტერესოა და მას მოგვიანებით დავუბრუნდებით.

მეორე საკითხი შეეხება საერთაშორისო პაქტის მოსამზადებელ სამუშაოებს. შემოთავაზებული იყო გარანტიაში სიტყვების „გონივრულ ეჭვს მიღმა“ შეტანა, მტკიცების აუცილებელი სტანდარტის განსაზღვრის მიზნით. თუმცა აღნიშნული წინადადება (მართებულად) იქნა უარყოფილი, რადგან ის თავისთავად იგულისხმებოდა სიტყვებში „ჩაითვალოს უდანაშაულოდ, ვიდრე არ დამტკიცდება მისი ბრალეულობა“.⁷³³

გ. გარანტიის ზოგადი მახასიათებლები და რამდენიმე ძირითადი განსაზღვრება

მიუხედავად იმისა, რომ უდანაშაულობის პრეზუმფცია საკმაოდ გავრცელებული ტერმინია და სამართლის შესახებ არაიურისტი პირის ზოგადი ცოდნის ნაწილს წარმოადგენს, მისი ფორმულირება გარკვეულ სირთულეებთან არის დაკავშირებული. პრეზუმფცია, ზემოთ მოცემული დებულებების მიხედვით, ვრცელდება დანაშაულში ბრალდებულ პირებზე. ტერმინი „ბრალდებული“ კი გულისხმობს, რომ შესაბამისი პირის მიმართ არსებობს დანაშაულის ჩადენის ვარაუდი. შესაბამისად, ერთი მხრივ, ივარაუდება, რომ პირმა ჩაიდინა დანაშაული, თუმცა მეორე მხრივ, მას აქვს უფლება, ჩაითვალოს უდანაშაულოდ. სახეზეა „*contradiction ad adjecto*“ – ტერმინებს შორის ურთიერთწინააღმდეგობა. შესაბამისად, გარანტიის პირდაპირი მნიშვნელობა ვერ იქნება მისი ნამდვილი აზრი. სინამდვილეში, ევროპული კონვენციის მე-5 მუხლის 1(გ) პუნქტი ნათლად მიუთითებს, რომ პირზე დანაშაულის ჩადენის ეჭვის მიტანა არ ეწინააღმდეგება კონვენციას. ასეთივე ეჭვი უდევს საფუძვლად ექსტრადიციის ღონისძიებებს⁷³⁴.

⁷²⁹ ქალბატონ რუზეველტის წინადადება. იხ. ვაისბროდტი (2001) 18.

⁷³⁰ *Ibid.*, 20.

⁷³¹ *Ibid.*, 17.

⁷³² *Ibid.*

⁷³³ ნოვაკი (1993) მე-14 მუხლი N 35; ვაისბროდტი (2001) 56.

⁷³⁴ *P, RH* და *LL ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 15776/89. ცოტა გადამეტებულია იმის თქმა, რომ მე-6(2) მუხლი არ ვრცელდება ყველა სახის ექსტრადიციასთან დაკავშირებულ სამართალწარმოებაზე. *X ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 1918/63.

ცხადია, რომ სინამდვილეში წინააღმდეგობა არ არსებობს. ეჭვი გულისხმობს, რომ პირი შეიძლება იყოს დამნაშავე და არა იმას, რომ ის აუცილებლად დამნაშავეა. თუმცა აუცილებელია ამ თავის დაწყება გარანტიის ზოგიერთი მნიშვნელოვანი ტექსტუალური ელემენტის განხილვით.

1. „ბრალად ედება სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენა“

გამონათქვამი „ბრალად ედება სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენა“ წარმოადგენს დაცვის უფლებების შესავალს. ის გვხვდება საერთაშორისო პაქტის პირველი პუნქტის ზოგად ნაწილში და მესამე პუნქტის შესავალ ნაწილში, ასევე ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის მე-2 და მე-3 პუნქტებში, რომლებიც ამერიკულ კონვენციაში ერთ პუნქტშია თავმოყრილი.

უნდა განვიხილოთ, რამდენად გამართლებულია პრეზუმფციის მოქმედება მხოლოდ სისხლის სამართლის დანაშაულში ბრალდებულის პირების მიმართ. ზემოთ მოცემული დებულებების შემუშავების ისტორია არ არის ამ მხრივ ერთმნიშვნელოვანი. ზოგიერთი პირვანდელი ტექსტი არ მოითხოვდა პრეზუმფციის გავრცელებას მხოლოდ სისხლის სამართლის კონტექსტში. თუმცა ნათელია, რომ პრეზუმფცია დაკავშირებული უნდა იყოს დანაშაულბრივ ქმედებასთან. ის არ შეიძლება გამოყენებულ იქნეს, მაგალითად, დეპორტაციასთან დაკავშირებულ სამართალწარმოებაში⁷³⁵.

რაც შეეხება ტერმინს „ბრალად ედება“, აქ განსხვავებულ ვითარებასთან გვაქვს საქმე; ამ შემთხვევაში გარანტიის გავრცელების შეზღუდვა გაუმართლებელია. უდანაშაულობის პრეზუმფცია თვისობრივად განსხვავდება ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო ინსტრუმენტებით გარანტირებული სხვა საპროცესო გარანტიებისგან.

სრულიად ლეგიტიმურია სამართლიანი სასამართლო განხილვის სპეციალური უფლებების მოქმედების სფეროს შეზღუდვა სისხლის სამართალწარმოებით, განსხვავებით სამოქალაქო, ადმინისტრაციული, დისციპლინური თუ სხვა სახის საქმეებისგან. ეს უფლებები არსობრივად ებმის სისხლის სამართლის კონტექსტს. თუმცა უდანაშაულობის პრეზუმფციის შემთხვევაში, განსხვავებული ვითარებაა. რატომ უნდა ჩაითვალოს მხოლოდ სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენაში ბრალდებული პირი უდანაშაულოდ? ის ვინც არ არის ბრალდებული უნდა მივიჩნიოთ დამნაშავედ? ასეთი მდგომარეობის არსებობა აბსურდული იქნებოდა.

შეიძლება არგუმენტის შეტრიალება და კითხვის შემდეგნაირად დასმა: ის პირი, რომელიც დამნაშავედ ჩათვალოს, ავტომატურად არის ბრალდებული სისხლის სამართლის დანაშაულში? უნდა აღინიშნოს, რომ „ბრალდებული“ ტექნიკური ხასიათის ცნებაა და გულისხმობს კომპეტენტური ორგანოების ან პირების, კერძოდ, პოლიციის, პროკურორის, გამომძიებლის, მოსამართლის ან ნებისმიერი სხვა პირის მიერ ფორმალური ქმედების განხორციელებას, რომელსაც შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობის საფუძველზე აქვს ბრალდების წარდგენის უფლებამოსილება. თუმცა, როგორც ზემოთ აღინიშნა, ტერმინი „ბრალდებული“ ჩამოყალიბებულია ავტონომიურ ცნებად ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო ინსტრუმენტების ზედამხედველობაზე პასუხისმგებელი ორგანოების მიერ⁷³⁶. შეიძლება ვინმემ თქვას, რომ საჯარო პირის მიერ ამა თუ იმ პიროვნების ბრალეულობის შესახებ გამოთქმული მოსაზრება, როდესაც ის ჯერ არ არის მსჯავრდებული სასამართლოს გადაწყვეტილებით, წარმოადგენს ბრალდების ფორმას. თუმცა ასეთი მიდგომა არ არის გაზიარებული ევროპული სასამართლოს მიერ.

მიუხედავად ამისა, არასწორად უნდა ჩაითვალოს ის, რომ პრეზუმფცია შემოიფარგლება მხოლოდ ბრალდებულებით. ამ გარანტიით უნდა ისარგებლოს „ყველამ“, მიუხედავად

⁷³⁵ X ავსტრიის წინააღმდეგ, განაცხადი 1918/63.

⁷³⁶ იხ. თავი 2.

იმისა, მონაწილეობს თუ არა სისხლის სამართალწარმოებაში. ბრალდებულზე გაკეთებული მინიშნება შეიძლება აიხსნას იმით, რომ პირები, რომელთა წინააღმდეგ ხორციელდება სისხლისსამართლებრივი დევნა, განსაკუთრებულ დაცვას საჭიროებენ. მათ სჭირდებათ დაცვა იმ პროკურორებისგან, რომლებიც ეჭვმიტანილს ექცვიან ან წარმოაჩენენ როგორც დამნაშავეს. უდანაშაულობის პრეზუმფცია ასევე უნდა გავრცელდეს მათზე, ვინც არ არის (ალარ არის ან ჯერ არ არის) ბრალდებული. ამ პრობლემას ქვემოთ უფრო დეტალურად განვიხილავთ.

2. „ითვლება“

მე-6(2) მუხლში საუბარია იმაზე, რომ ადამიანი „ითვლება“ უდანაშაულოდ. ასეთ პრეზუმფციას შეიძლება ჰქონდეს რამდენიმე მნიშვნელობა. ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით, ის მიუთითებს გონებრივ მდგომარეობაზე. ამ შემთხვევაში პრეზუმფციის დადგენა გულისხმობს პირის იძულებას, გრძნობდეს ან იფიქროს გარკვეული მიმართულებით. ცხადია, რომ მოცემულ კონტექსტში ეს ვერ იქნება ტერმინის ჯეროვანი განსაზღვრება. ფიქრებისა და გრძნობების რეგულირება შეუძლებელია.

ლოგიკური თვალსაზრისით, პრეზუმფცია არის ჰიპოთეზა, ფიქციური პოზიცია, რაც ნებისმიერი ექსპერიმენტის ან მეთოდური კვლევის ამოსავალი წერტილია და რომელსაც მივყავართ ჰიპოთეზის დადასტურებამდე ან უარყოფამდე. თუმცა არც ეს არის დამაჯერებელი ინტერპრეტაცია. სისხლის სამართალწარმოება ხორციელდება არა იმ ჰიპოთეზაზე დაყრდნობით, რომ ბრალდებული უდანაშაულოა, არამედ მისი სავარაუდო დამნაშავეობის საფუძველზე. სწორედ „ეჭვი“ უდევს საფუძველად სისხლისსამართლებრივ დევნას.

სამართლებრივ ინსტრუმენტებში მოცემული პრეზუმფცია უნდა გავიგოთ როგორც სახელმძღვანელო პრინციპი, რომელიც არეგულირებს იმ პირთა მიმართ მოპყრობას, რომლებიც ჯერ არ არიან მსჯავრდებულნი. ასეთი მოპყრობა არ უნდა გამოიქცხადდეს მათ უდანაშაულობას. ეჭვმიტანილის მიმართ ორი ტიპის ქცევა შეიძლება გამოვყოთ: ფაქტობრივი და ვერბალური. დაუშვებელია რაიმე ღონისძიების განხორციელება ან შეზღუდვის დაკისრება, რომელიც გულისხმობს ეჭვმიტანილის ბრალეულობას. უფრო მეტიც, აკრძალულია იმის თქმა, რომ ეჭვმიტანილი დამნაშავეა. გარკვეული გარემოებების არსებობისას, როგორცაა სასამართლოს მიერ პირის უდანაშაულობის დადასტურება, პირის მიერ დანაშაულის ჩადენის შესახებ ეჭვის გამოთქმაც კი დაუშვებელია⁷³⁷.

3. „უდანაშაულო“

ტერმინი „უდანაშაულო“ ასევე არ არის ერთმნიშვნელოვანი. „უდანაშაულო“ არ ნიშნავს „უდანაშაულოს“ ამ სიტყვის ჩვეულებრივი მნიშვნელობით. ის გულისხმობს, რომ პირი არ არის ბრალეული იმ დანაშაულის ჩადენაში, რომელიც მას ბრალად ედება⁷³⁸. თუმცა თვით ეს ფორმულირებაც ღიაა ინტერპრეტირებისთვის. კერძოდ, წამოიჭრება ორი კითხვა: პრეზუმფცია მიუთითებს ბრალეულობაზე მისი ტექნიკური, სისხლისსამართლებრივი გაგებით („*mens rea*“), თუ მხოლოდ ობიექტურ ქმედებას გულისხმობს? პრეზუმფციის მოქმედება შეზღუდულია თუ არა მხოლოდ იმ ქმედებით, რომელიც, საქმეში არსებული გარემოებებიდან გამომდინარე, ექვემდებარება სისხლისსამართლებრივ სასჯელს?

ა. „*Nullum crimen sine culpa*“?

პირველ საკითხს მივყავართ ძირითად კითხვამდე: აქვს თუ არა სახელმწიფოს გარკვეული ქმედების დასჯის უფლება დამნაშავის ბრალეულობის განსაზღვრის

⁷³⁷ იხ. მაგ: ასან რუშიტი (*Asan Rushiti*) ავსტრიის წინააღმდეგ.

⁷³⁸ იხ. აგრეთვე ტრექსელი (1981) 318; იტალიის კონსტიტუციის 27-ე მუხლს მიხედვით, „ბრალდებული არ ჩაითვლება დამნაშავედ საბოლოოდ მსჯავრდებამდე“. ეს ფორმულირება არ იყენებს ტერმინს უდანაშაულო.

გარეშე? არის თუ არა ადამიანის უფლება ის, რომ პირი არ დაისჯოს ქმედებისთვის, რომელზეც არ არის პასუხისმგებელი? სასამართლოს დღემდე არ მიეცა ამ საკითხის განხილვის შესაძლებლობა. თუმცა მისი პრეცედენტული სამართალი მიუთითებს, რომ უდანაშაულობის პრეზუმფციის გარანტია არ გავრცელდება ამ საკითხზე.

პირველი გადაწყვეტილება, რომელიც უნდა განვიხილოთ, არის უფრო გამონაკლისი ვიდრე იურისპრუდენციაში დამკვიდრებული მიდგომა. *სილვა როხას (Silva Rocha)* საქმეში პირს ბრალად ედებოდა მიძიმე დანაშაულის ჩადენა, თუმცა გაამართლეს ბრალის გამომრიცხავი გარემოების არსებობის (შურაცხაობის) გამო და მოათავსეს ფსიქიატრიულ დაწესებულებაში. ევროპულმა სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ ფსიქიატრიულ დაწესებულებაში მოთავსების ბრძანება შეიძლება ჩათვლილიყო „მსჯავრდებად“ და შესაბამისად, წარმოადგენდა პირისთვის სამი წლით თავისუფლების აღკვეთის საფუძველს, იმის მიუხედავად, მისი ფსიქიკური მდგომარეობა მოითხოვდა თუ არა შემდგომ პატიმრობას⁷³⁹. სამართლიანი არ იქნება ამ გადაწყვეტილების წარმოჩენა სასამართლოს პოზიციად იმასთან დაკავშირებით, იცავს თუ არა კონვენცია პრინციპს, რომლის მიხედვით, დანაშაული არ არსებობს ბრალის გარეშე (*“Nullum crimen sine culpa”*), რომელსაც ეს გადაწყვეტილება აშკარად ეწინააღმდეგება. სინამდვილეში, ამ შემთხვევაში, სასამართლო უშვებს ფსიქიკურად დაავადებული პირის პატიმრობის მინიმალური ვადის განსაზღვრას სადამსჯელო მოსაზრებებიდან გამომდინარე, რაც მიუღებელია სისხლის სამართლის მიმართ პროგრესული მიდგომის საფუძველზე.

აღნიშნული საკითხი სასამართლომ განიხილა *სალაბიაკუს (Salabiaku)* საქმეში და მის მიერ გამოყენებული მიდგომა დადასტურდა *ვასტბერგას (Vastberga)* საქმეში: „ხელშემკვრელ სახელმწიფოებს არსებითად და გარკვეული პირობების არსებობისას შეუძლიათ, რომ მარტივი და ობიექტური გარემოება გახადონ დასჯადი იმის მიუხედავად, ის სისხლისსამართლებრივი განზრახვის შედეგია თუ გაუფრთხილებლობის“⁷⁴⁰. ბრალის, პირადი პასუხისმგებლობის (*“mens rea”*) ცნება არ არის „განზრახვის ან გაუფრთხილებლობის“ იდენტური, თუმცა შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ სასამართლო გულისხმობდა იმას, რასაც ხშირად უწოდებენ „მკაცრ პასუხისმგებლობას“ (პასუხისმგებლობას ბრალის მიუხედავად)⁷⁴¹.

სისხლის სამართლის ფუნდამენტური პრინციპია, რომ არავინ არ შეიძლება დაისჯოს დანაშაულისთვის, თუ მას არ შეეძლო სხვაგვარად მოქმედება⁷⁴², თუმცა არსებობს გარკვეული სფეროები, სადაც ხშირად ადგილი აქვს გამონაკლისებს. ნებისმიერ შემთხვევაში, სასამართლომ აღნიშნა, რომ „ასეთი ტიპის დანაშაულებს ითვალისწინებს ხელშემკვრელ სახელმწიფოთა კანონები“⁷⁴³. სამწუხაროდ, სასამართლოს არ მოჰყავს კონკრეტული მაგალითები. მსგავსი კანონმდებლობა არსებობს იურიდიულ პირთა სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობასთან დაკავშირებით, განსაკუთრებით, კორპორაციული დანაშაულის კონტექსტში, როდესაც ბრალის განსაზღვრა შეუძლებელია ისე, როგორც ეს ხდება ფიზიკური პირების მიმართ. გარდა ამისა, თუმცა პრინციპი

⁷³⁹ *სილვა როხა (Silva Rocha)* პორტუგალიის წინააღმდეგ, §28; იხ. აგრეთვე თავი 18.

⁷⁴⁰ *სალაბიაკუს (Salabiaku)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §27; *Vastberga Taxi Aktiebolad* და *ვულიჩი (Vulic)* შვედეთის წინააღმდეგ, § 112; *იანოშევიჩი (Janosevic)* შვედეთის წინააღმდეგ.

⁷⁴¹ იხ. აგრეთვე *კალენდერი (Kallender)* შვედეთის წინააღმდეგ, განაცხადი 12693/87.

⁷⁴² აქ გამოყენებულია გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ შემუშავებული ბრალის განსაზღვრება; 2 BGHSt 200 (1952): „სასჯელი გულისხმობს ბრალს. ბრალი გულისხმობს, რომ პირს შეუძლია პასუხი ავოს საკუთარ ქმედებაზე. თუ დადგინდება, რომ პირი ბრალეულია, ეს ნიშნავს რომ პირმა გადაწყვიტა ემოქმედა კანონის სანაწინააღმდეგოდ, თუმცა მას შეეძლო ემოქმედა კანონის შესაბამისად“. იხ. აგრეთვე როქსინი (1998); ზაილერი (2003); შტრატენვერტი (1996) 254.

⁷⁴³ *სალაბიაკუს (Salabiaku)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §27; *Vastberga Taxi Aktiebolad* და *ვულიჩი (Vulic)* შვედეთის წინააღმდეგ, §112; *იანოშევიჩი (Janosevic)* შვედეთის წინააღმდეგ.

– დანაშაული არ არსებობს ბრალის გარეშე – საყოველთაოდ აღიარებულია სისხლის სამართლის ფუნდამენტურ პრინციპად, არსებობს შემთხვევები, როდესაც ის არ არის ბოლომდე დაკმაყოფილებული. მართლაც, ამ მხრივ, სისხლის სამართლის სფეროში მოღვაწე მეცნიერების ერთ-ერთი მთავარი მიზანია იდეალსა და რეალობას შორის არსებული სხვაობის შემცირება.

ადამიანის უფლებების შესახებ არსებული იდეალისტური წარმოდგენა შეიძლება ინვესტირდეს სასამართლო მიდგომის კრიტიკას, თუმცა ეს მაინც საკმაოდ რთულ საკითხია. ერთი მხრივ, იმ პირთა დასჯა, რომელთა დადანაშაულება შეუძლებელია ჩადენილი ქმედებებისთვის, უნდა ჩაითვალოს თვითნებობად. განსაკუთრებულ შემთხვევაში ეს შეიძლება ასევე განვიხილოთ არაადამიანურ ან დამამცირებელ სასჯელად. პრინციპი არ არსებობს დანაშაული ბრალის გარეშე, უნდა იქნეს განხილული როგორც ადამიანის ძირითადი უფლება. მისი ხელყოფა უნდა იყოს უდანაშაულობის პრეზუმფციის დარღვევის ტოლფასი.

თუმცა ეს სფერო, მისი სპეციფიკიდან გამომდინარე, მოითხოვს მნიშვნელოვან თვითშეზღუდვას ადამიანის უფლებათა ინსტრუმენტების ზედამხედველობაზე პასუხისმგებელი საერთაშორისო ორგანოების მხრიდან. სადავო საქმეები ხშირად არის მეცნიერთა კამათის საგანი. სადავო კანონმდებლობა შეიძლება იყოს რთული პოლიტიკური დაბალანსების შედეგი, როგორც ნებაყოფლობითი ინტოქსიკაციის შემდეგ დანაშაულის ჩამდენ პირთა შემთხვევაში⁷⁴⁴. სხვა მაგალითი უკავშირდება იმ საკითხს, რამდენად რელიგანტურია სისხლის სამართალში კანონთან დაკავშირებული შეცდომა⁷⁴⁵. გარდა ამისა, იურიდიული პირების სასჯელთან დაკავშირებული საკითხიც ნიშანდობლივია. საერთაშორისო ორგანო არ არის ლეგიტიმური და არც საკმარისი გამოცდილება აქვს, რომ ასეთი დელიკატური საკითხები გადაწყვიტოს.

ბოლოს, უნდა აღინიშნოს, რომ პრინციპი არ არსებობს დანაშაული ბრალის გარეშე, არ არის საყოველთაოდ აღიარებული. ამას იზიარებენ გერმანიაში, შვეიცარიაში და ავსტრიაში, მაგრამ ნაკლებად იყენებენ საფრანგეთში, ბელგიაში და კანადაში⁷⁴⁶. აღსანიშნავია ერთი მნიშვნელოვანი გამონაკლისი, როდესაც პრინციპი „*nullum crimen sine culpa*“ აუცილებლად უნდა დაკმაყოფილდეს, კერძოდ, იმ ქმედებისთვის პირის დასჯის დროს, რომელიც სხვა პირმა ჩაიდინა. ამ საკითხს ქვემოთ უფრო დანვრისებით შევეხებით.

ბ. „უდანაშაულო“ თუ „არ ექვემდებარება სასჯელს“?

როგორც ზემოთ აღინიშნა, სიტყვა უდანაშაულო უნდა გავიგოთ არა როგორც ზოგადად ბრალის არარსებობა, არამედ, როგორც „კონკრეტული დანაშაულისთვის პასუხისმგებლობის არარსებობა“. გარკვეული გამონაკლისების მიუხედავად, ძირითადი წესის სახით, ის მოიცავს ბრალეულობის ცნებას. განცხადება, რომ პირმა გამოიწვია სხვა პირის სიკვდილი, თუმცა არ შეიძლება დაეკისროს პასუხისმგებლობა ჩადენილი ქმედებისთვის, არ უნდა ჩაითვალოს უდანაშაულობის პრეზუმფციის დარღვევად⁷⁴⁷. თუმცა ვერ ვიტყვით, რომ ის სრულიად არარელევანტურია ადამიანის უფლებების კონტექსტში. სამოქალაქო სამართალწარმოების დროს მოსამართლის მიერ ამგვარი კომენტარის გაკეთება შეიძლება ჩაითვალოს მიკერძოების მანიშნებლად.

⁷⁴⁴ იხ. მაგ: GPC §323a. შიონკე და შრიოდერი (2001).

⁷⁴⁵ პრადელი (2002) N 237. ავტორი განიხილავს ბეილის (Baily) საქმეს (Russ და Ty 1, 168 ER 651), რომელშიც მეზღვაური დაისაჯა იმ წესის დარღვევისთვის, რომელიც მიღებულ იქნა მისი ზღვაში ყოფნის დროს. შვეიცარიის კანონმდებლობით, ის არ დაისჯებოდა. ტრექსელი და ნოლი (2004) §29 A2.

⁷⁴⁶ პრადელი (2002) N 305.

⁷⁴⁷ ისევე როგორ განცხადება, რომ პირმა იმოქმედა გაუფრთხილებლობით. *M შვეიცარიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 11263/84.

რა ხდება იმ შემთხვევაში, თუ სასამართლო განაცხადებს, რომ პირის ქმედება შეიძლება იყოს დანაშაული, მაგრამ ის იმდენად უმნიშვნელოა, რომ არ საჭიროებს სისხლისსამართლებრივ სანქციას? ასეთ შემთხვევას ჰქონდა ადგილი საქმეში *ადოლფი (Adolf) ავსტრიის ნინაალმდეგ*. განმცხადებელმა ოთახის გასწვრივ გაისროლა კონვერტი, რომელშიც მოთავსებული იყო გასაღები. კონვერტი ხელზე მოხვდა ერთ-ერთ ქალბატონს და გამოიწვია ჯანმრთელობის მსუბუქი დაზიანება. ბრალდებულმა უარყო კონვერტის სროლის ფაქტი. სამართალწარმოება შეწყდა ინციდენტის უმნიშვნელობის გამო. გადაწყვეტილების სამოტივაციო ნაწილში რაიონულმა სასამართლომ აღნიშნა: „გამოძიებამ ... აჩვენა, რომ კამათის დროს ბრალდებულმა სიბრაზის ნიადაგზე ისროლა გასაღებიანი კონვერტი მსხვერპლის მიმართულებით“. განმცხადებელმა საჩივრით მიმართა უზენაეს სასამართლოს, რომელმაც განაცხადა, რომ სამოტივაციო ნაწილში გამოყენებული სიტყვების მიუხედავად, რაიონულმა სასამართლომ გამოთქვა მხოლოდ ეჭვი და არ უღიარებია პირის ბრალეულობა.

სტრასბურგის სასამართლოში განმცხადებელი ამტკიცებდა, რომ არა მარტო მისი უდანაშაულობის პრეზუმფცია იქნა დარღვეული რაიონული სასამართლოს განცხადებით, არამედ თავად კანონი იყო კონვენციასთან შეუსაბამო. პრეცედენტული სამართლის შესაბამისად, სასამართლომ უარი განაცხადა ხელშემკვრელი სახელმწიფოს კანონმდებლობის განხილვაზე „*in abstracto*“. თუმცა სასამართლომ, ისევე როგორც კომისიამ, ჩათვალა, რომ აღნიშნული განცხადება ეწინააღმდეგებოდა უდანაშაულობის პრეზუმფციას⁷⁴⁸. სასამართლომ არ გაიზიარა მთავრობის არგუმენტი, რომ, რადგან სადავო განცხადება მოცემული იყო გადაწყვეტილების არა სარეზოლუციო, არამედ მხოლოდ სამოტივაციო ნაწილში, უდანაშაულობის პრეზუმფცია არ იყო დარღვეული. სანაცვლოდ ის დაეთანხმა კომისიის დელეგატის, მელქიორის მოსაზრებას, რომ „გადაწყვეტილების სამოტივაციო ნაწილი ქმნის ერთ მთლიანობას სარეზოლუციო ნაწილთან ერთად და შეუძლებელია მათი ერთმანეთისგან გამიჯვნა“⁷⁴⁹. თუმცა საბოლოოდ, სასამართლო მივიდა დასკვნამდე, რომ ადგილი არ ჰქონია კონვენციის დარღვევას, რადგან გადაწყვეტილებაში არსებული ხარვეზები გამოსწორდა უზენაესი სასამართლოს მიერ გასაჩივრების შედეგად. ამ უკანასკნელმა განაცხადა, რომ „სისხლის სამართლის კოდექსის 42-ე მუხლის შესაბამისად მიღებული გადაწყვეტილება, თავისი არსით და გამოყენებული ფორმულირების მიუხედავად, ვერ ჩაითვლება ბრალეულობის ვერდიქტად“⁷⁵⁰.

სასამართლოს გადაწყვეტილება სწორად უნდა მივიჩნიოთ, თუმცა სრულიად სხვა მიზეზების გამო. უდანაშაულობის პრეზუმფცია, როგორც ძირითადი უფლება, უნდა უკავშირდებოდეს, თუნდაც უმნიშვნელოდ, სისხლის სამართალს. ის არ უნდა განვიხილოთ, როგორც ზოგადი დაცვა ცილისწამებისგან. თუ გადაწყვეტილება, რომლითაც წყდება საქმის განხილვა, შეიცავს მითითებას ბრალდებულის მიერ ცოლქმრული ერთგულების დარღვევის ფაქტზე, რომელიც აღარ წარმოადგენს დანაშაულს შესაბამის სამართლებრივ სისტემაში, ადგილი არ ექნება უდანაშაულობის პრეზუმფციის დარღვევას, იმის მიუხედავად, რომ ის შეიცავს ნეგატიურ, სახელის გამტეხ მოსაზრებას პირის შესახებ. გადაწყვეტი მნიშვნელობა აქვს იმას, რომ *ადოლფის (Adolf)* საქმეში განმცხადებელს ბრალად ედებოდა

⁷⁴⁸ *ადოლფი (Adolf) ავსტრიის ნინაალმდეგ*, §39. იხ. აგრეთვე *W ავსტრიის ნინაალმდეგ*, განაცხადი 12990/87.

⁷⁴⁹ *ადოლფი (Adolf) ავსტრიის ნინაალმდეგ*, §39. სინამდვილეში ეს არ შეესაბამება სიმართლეს. პირიქით, არსებობს ფუნდამენტური სხვაობა გადაწყვეტილების სარეზოლუციო და სამოტივაციო ნაწილებს შორის. ხშირია შემთხვევა, როდესაც საჩივარი დასაშვებია მხოლოდ სარეზოლუციო ნაწილთან დაკავშირებით. სასამართლოს მიერ ამ განცხადების გაზიარება უდანაშაულობის პრეზუმფციასთან კავშირში მიუთითებს იმ ფაქტზე, რომ უკვე გავცდით სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლების ფარგლებს.

⁷⁵⁰ *ადოლფი (Adolf) ავსტრიის ნინაალმდეგ*, §40.

მხოლოდ კონვენტის სროლა, რომელმაც გამოიწვია სხეულის მსუბუქი დაზიანება და ამავდროულად, სასამართლოს განცხადებით, ინციდენტი იმდენად უმნიშვნელო იყო, რომ არ საჭიროებდა განხილვას სისხლის სამართლის მართლმსაჯულების სისტემის ფარგლებში. არ იქნება სწორი, თუ მსგავსი ვითარება უდანაშაულობის პრეზუმფციის დარღვევად ჩაითვლება⁷⁵¹.

სასამართლოს გადანყვეტილება გარკვეულწილად ნრიულია. „რაც შეეხება არადასჯადი ქმედების ცნებას, ის შესაბამისობაშია 42-ე მუხლის ტექსტთან. მიუხედავად ამისა, არსებობს არადასჯადი ან დაუსჯელი დანაშაულებრივი ქმედებები და კონვენციის მე-6 მუხლი არ განასხვავებს მათ სხვა სისხლისსამართლებრივი დანაშაულებისგან. ის მოქმედებს ყველა შემთხვევაში, როდესაც პირს ბრალად ედება სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენა“⁷⁵². არადასჯადი და დაუსჯელი დანაშაულები რადიკალურად განსხვავებული კატეგორიებია. დაუსჯელი დანაშაულები მიეკუთვნება სისხლის სამართლის დანაშაულთა კატეგორიას, თუმცა იგივეს ვერ ვიტყვით არადასჯად დანაშაულებზე. დანაშაულის განმსაზღვრელი ერთ-ერთი ნიშანი არის ის, რომ პირის ქმედება ექვემდებარება სასჯელს. სასამართლოს მოსაზრება არ არის გამყარებული საფუძვლიანი არგუმენტებით და შესაბამისად, არადასჯადი არ არის.

ერთი შეხედვით, ეს საკითხი შეიძლება ნაკლებად მნიშვნელოვნად მოგვეჩვენოს, რაც არ იქნება სწორი. სისხლისსამართლებრივი პოლიტიკა მეოცე საუკუნის 60-იანი წლებიდან მოყოლებული, ხასიათდება დეკრიმინალიზაციის ტენდენციით. სასჯელთან დაკავშირებული გვერდითი ეფექტების აღიარებამ, განსაკუთრებით თავისუფლების აღკვეთის შემთხვევაში, გამოიწვია მრავალ სამართლებრივ სისტემაში მცირე მნიშვნელობის დანაშაულების ამოღება სისხლის სამართლის კოდექსიდან და მათი კლასიფიკაცია ნვრილმან სამართალდარღვევებად⁷⁵³. ზოგიერთ სამართლებრივ სისტემაში შევიდა ცვლილებები, რომელთა მიხედვით, სამართალწარმოება შეიძლება შეწყდეს, თუ შესაბამისი ქმედება და მისი შედეგები არ არის საკმარისად სერიოზული სახელმწიფოს მხრიდან სანქციების გამოყენებისთვის. სხვა იურისდიქციებში, სისხლისსამართლებრივი დევნის განხორციელება პროკურორის დისკრეციაა. ცხადია, რომ აღნიშნული გადანყვეტილებები არ ხელყოფს უდანაშაულობის პრეზუმფციის უფლებას.

4. ბრალულობის „დამტკიცება“

ზემოთ მოყვანილი დებულებების მიხედვით, უდანაშაულობის პრეზუმფცია დაძლეულია მხოლოდ მაშინ, როდესაც პირის ბრალულობა დამტკიცდება კანონის შესაბამისად. ამ თვალსაზრისით, საჭიროა ერთი განმარტების გაკეთება. კერძოდ, ეს დებულებები გულისხმობს კლასიკურ სამართალწარმოებას, როდესაც მტკიცებულებები წარმოდგენილია სასამართლო განხილვაზე მოსამართლის ან ნაფიცი მსაჯულების წინაშე. თუმცა დღესდღეობით საქმეთა უმრავლესობა არ მიდის ასეთ განხილვამდე, რომელიც ითვლება სარისკო, რთულ და ძვირადღირებულ პროცესად. სამართალწარმოება ჩვეულებრივ მთავრდება საპროცესო შეთანხმებით.

საპროცესო შეთანხმება განსაკუთრებით გავრცელებულია ამერიკის შეერთებულ შტატებში, სადაც მან დიდწილად ჩაანაცვლა ნაფის მსაჯულთა სასამართლოს ინსტიტუტი. ამერიკული კონვენცია მკაფიოდ ანებსრეგებს ამ პროცედურას, როდესაც

⁷⁵¹ ამის მსგავსად კომისიამ დაუშვებლად ცნო განაცხადი, რომელშიც პირი ამტკიცებდა, რომ მას მოეპყრნენ როგორც ინდოეთის არმიიდან გაქცეულ დეზერტირს. კომისიამ განაცხადა, რომ, რადგანაც გაცემული იქნა სერთიფიკატი, რომლის გასაჩივრებაც შეეძლო განმცხადებელს, პრეზუმფცია არ იყო დაუძლევადი. იხ. *C. გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, განაცხადი 10427/83.

⁷⁵² *ადოლფი (Adolf) ავსტრიის წინააღმდეგ*, §33.

⁷⁵³ იხ. მაგ. *ოზთურქი (Öztürk) გერმანიის წინააღმდეგ*.

აცხადებს, რომ „ბრალდებულის მიერ ბრალის აღიარება ნამდვილია მხოლოდ მაშინ, თუ ის არ წარმოადგენს იძულების შედეგს“⁷⁵⁴. მიუხედავად იმისა, რომ მსგავსი ნორმა არ არის მოცემული სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტში და ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციაში, ორივე ინსტრუმენტი არაპირდაპირ უზრუნველყოფს ამ გარანტიას. საპორცესო შეთანხმება ხშირად იდება იმის გამო, რომ ბრალდებულს ეშინია მსჯავრდების და მკაცრი სასჯელის. ცხადია, რომ იძულების ხარისხი განსხვავდება იურისდიქციების მიხედვით. იგივე ინსტიტუტი ნელ-ნელა ფეხს იკიდებს სხვა იურისდიქციებშიც⁷⁵⁵. ამ საკითხს აღარ შევხებით, რადგან ის მოითხოვს სიღრმისეულ ანალიზს, რაც შეუძლებელია ამ წიგნის ფარგლებში.

თუმცა რთულია უდანაშაულობის პრეზუმფციის დაცვა ბრალდებულის მიერ დანაშაულის აღიარებისას. აღიარება საერთო სამართლის საფუძველზე გამოიწვევს მსჯავრდების მსგავს შედეგს. იგივე არ შეიძლება ითქვას კონტინენტურ სამართალზე. დანაშაულის აღიარება წარმოადგენს ერთ-ერთ მტკიცებულებას და სასამართლო დეტალურად შეამოწმებს მის სისწორეს და თავსებადობას სხვა მტკიცებულებებთან. თუმცა ეს არ ნიშნავს, რომ აღიარებითი ჩვენება არარელევანტურია უდანაშაულობის პრეზუმფციის კონტექსტში⁷⁵⁶.

ლუტცის (*Lutz*) საქმეში „განმცხადებლის მიერ მიცემულ ჩვენებებზე“ საუბრისას სასამართლომ არაფერი ითქვამს იმაზე, რომ მათი განმარტება შეუძლებელია სხვაგვარად, გარდა საკუთარი ბრალეულობის აღიარებისა⁷⁵⁷. მსგავსი განცხადებები იწვევს უდანაშაულობის პრეზუმფციის გაქარწყლებას⁷⁵⁸. აღიარებითი ჩვენების მიცემა და შემდეგ უდანაშაულობის პრეზუმფციის მოშველიება ეწინააღმდეგება პრინციპს „*venire contra factum (recte: dictum) proprium*“. კომისიამ ასეთი მიდგომა გამოიყენა რამდენიმე საქმის განხილვისას. ერთ-ერთ საქმეში მან დაუშვებლად ცნო განაცხადი იმის მიუხედავად, რომ განმცხადებლის პირობითი მსჯავრი გაუქმდა ახალი დანაშაულების ჩადენის გამო, რომელთა საფუძველზე ის ჯერ არ იყო მსჯავრდებული, თუმცა მიცემული ჰქონდა აღიარებითი ჩვენება⁷⁵⁹.

5. ბრალეულობის დამტკიცება „კანონის შესაბამისად“

მხოლოდ კანონის შესაბამისად პირის ბრალეულობის დამტკიცებამ შეიძლება დაძლიოს უდანაშაულობის პრეზუმფცია. ამ ფორმულირების საფუძველზე, ზოგიერთი ავტორი მიიჩნევს, რომ სამართალწარმოების დროს მტკიცებულებათა წარმოდგენისას დაშვებული ნებისმიერი უკანონობა ავტომატურად გულისხმობს უდანაშაულობის პრეზუმფციის დარღვევას⁷⁶⁰. კომისიამ თავი შეიკავა ამ მოსაზრების გაზიარებისგან *შაიხელბაუერის (Scheichelbauer)* საქმეში⁷⁶¹. საბოლოოდ, სასამართლომ მკაფიოდ განმარტა თავისი პოზიცია *შენკის (Schenk)* საქმეში, რომელიც ეხებოდა უკანონოდ მოპოვებულ მტკიცებულებებს. სასამართლომ მოკლედ განაცხადა, რომ „9-13 აგვისტოს ჩანაწერი და 1982 წლის 13 აგვისტოს სასამართლო გადაწყვეტილება არ შეიცავს რაიმეს,

⁷⁵⁴ ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენცია, მე-8(3) მუხლი.

⁷⁵⁵ შედარებითი ანალიზისთვის იხ. ტრიუგი (2003).

⁷⁵⁶ ვიმერი (1968) 375.

⁷⁵⁷ ლუტცი (*Lutz*) გერმანიის წინააღმდეგ, §62.

⁷⁵⁸ იხ. აგრეთვე ლუტცი (*Lutz*) გერმანიის წინააღმდეგ, გვ. 38, 39; ტრექსელი (1981) 226.

⁷⁵⁹ *ჰაუსვიჩკა (Houswitschka)* გერმანიის წინააღმდეგ, განაცხადი 12380/86; *R* გერმანიის წინააღმდეგ, განაცხადი 12669/87; *S* გერმანიის წინააღმდეგ, განაცხადი 15871/89.

⁷⁶⁰ პონსე (1977) 84.

⁷⁶¹ *შაიხელბაუერი (Scheichelbauer)* გერმანიის წინააღმდეგ, განაცხადი 2645/65. მტკიცებულებას წარმოადგენდა ჩანაწერი, რომელიც უკანაონდ იყო მოპოვებული.

რაც მიუთითებდა, რომ სასამართლო დამნაშავის მსგავსად მოეპყრო ბატონ შენკს, სანამ ის მსჯავრდებული იქნებოდა. მტკიცებულებათა შორის ვიდეო ჩანაწერის შეტანა არ არის საკმარისი განმცხადებლის არგუმენტის გაზიარებისთვის და შესაბამისად, ადგილი არ აქვს კონვენციის დარღვევას⁷⁶².

მიუხედავად იმისა, რომ სასამართლოს ეს გადაწყვეტილება არ არის სრულყოფილი, უნდა გავიზიაროთ მის საფუძვლად არსებული დოქტრინა. საერთაშორისო ორგანოები, რომლებიც უზრუნველყოფენ ზედამხედველობას ადამიანის უფლებათა დაცვის ინსტრუმენტებზე ვერ იტვირთავენ საკასაციო სასამართლოს ფუნქციას, რომელსაც აქვს შიდასახელმწიფოებრივი სამართალწარმოების კანონიერების განხილვის უფლებამოსილება. საერთაშორისო ორგანოების უფლებამოსილება შემოიფარგლება მხოლოდ ადამიანის უფლებების საერთაშორისო გარანტიების კომპეტენცია უზრუნველყოფით. შედეგად, ვიღებთ დილემას, როდესაც ისეთი სიტყვებით კეთდება მითითება შიდასახელმწიფოებრივ სამართალზე, როგორებიცაა „კანონიერება“ ან „კანონის შესაბამისად“. ასეთ დროს სუბსიდიარობის პრინციპი მოითხოვს მოსამართლეთა მხრიდან თავშეკავებას. შიდასახელმწიფოებრივი კანონის სწორად გამოყენების საკითხის განსაზღვრა უპირველესად სახელმწიფო ხელისუფლების შესაბამის ორგანოებს ეკისრებათ. საერთაშორისო ინსტიტუტების როლი შეზღუდულია ეგრეთ წოდებული უსაფრთხოების ბადით. ჩარევა დასაშვებია მხოლოდ იმ შემთხვევაში როდესაც სახეზეა ცალსახა დარღვევა ან კანონის სრულიად თვითნებური ინტერპრეტაცია.

ბრალულობის დამტკიცების მოთხოვნა ეხება მხოლოდ სარეზოლუციო ნაწილს და არა სასამართლოს მიერ გათვალისწინებულ ყველა ელემენტს. *კრემცოვის (Kremzow)* საქმეში განმცხადებელი ამტკიცებდა, რომ მის მიერ ჩადენილი მკვლელობის მოტივების განხილვისას სასამართლომ ისაუბრა ფინანსურ დარღვევებზე და შესაბამისად, ის ბრალულად ცნო თაღლითობაში. ევროპულმა სასამართლომ არ გაიზიარა ეს არგუმენტი, რადგან ეროვნული სასამართლოს განცხადება ეხებოდა მხოლოდ განმცხადებლის მოტივს⁷⁶³.

უდანაშაულობის პრეზუმფციის მოქმედება სრულდება, როდესაც პირი გახდება მსჯავრდებული. პრეზუმფცია შეიძლება დაძლეულ იქნეს სამართალწარმოების განახლების გადანყვეტილებით. თუმცა ამ შემთხვევაში მე-6 მუხლი არ მოქმედებს⁷⁶⁴.

დ. უდანაშაულობის პრეზუმფციის ორი განსხვავებული ასპექტი

უდანაშაულობის პრეზუმფციის კომპლექსური ხასიათიდან გამომდინარე, არ არსებობს მარტივი და ცალსახა პასუხი იმაზე, თუ რა მიზნებს ემსახურება ეს პრინციპი. ორი სრულიად განსხვავებული ასპექტი შეიძლება გამოვყოთ. ამ ამოცანის შესრულებას არც ის ფაქტი უწყობს ხელს, რომ სასამართლომ უარი თქვა უდანაშაულობის პრეზუმფციის დუალისტური მიზნების აღიარებაზე.

პირველი მიდგომა გამოყენებული იქნა, მაგალითად, *დევერის (Deweere)* საქმეში, რომელშიც განმცხადებელი აღმოჩნდა ძლიერი ეკონომიკური წნეხის ქვეშ, რომ მიეღო მეორე მხარის წინადადება მორიგების შესახებ და გადაეხადა ჯარიმა. მისი განაცხადი უკავშირდებოდა, *inter alia*, მე-6 მუხლის მე-2 და მე-3 პუნქტებს. გადანყვეტილების მიღებისას სასამართლომ განაცხადა, რომ „აღნიშნული ორი პუნქტი წარმოადგენდა იმავე მუხლის პირველ პუნქტში განმტკიცებულ ზოგადი პრინციპის კონკრეტულ გამოვლინებებს. მე-2 პუნქტით გარანტირებული უდანაშაულობის პრეზუმფცია და სხვა უფლებები ... მესამე

⁷⁶² *შენკი (Schenk) შვეიცარიის წინააღმდეგ*, §51.

⁷⁶³ *კრემცოვი (Kremzow) ავსტრიის წინააღმდეგ*, §76-7.

⁷⁶⁴ *X გერმანიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 2136/64.

პუნქტი ... წარმოადგენს სისხლის სამართლის პროცესში სამართლიანი სასამართლო განხილვის ცნების შემადგენელ ელემენტებს⁷⁶⁵. კიდევ უფრო ფართო და წონიანი მიზანია მოყვანილი *სალაბიაკუს (Salabiaku)* საქმეში, რომელშიც სასამართლომ განაცხადა, რომ უდანაშაულობის პრეზუმფცია, როგორც სამართლიანი სასამართლო განხილვის ელემენტი, „მიზნად ისახავს კანონის უზენაესობის ფუნდამენტური პრინციპის დაცვას“⁷⁶⁶.

ეს განმარტება გულისხმობს უდანაშაულობის პრეზუმფციის ეგრეთ წოდებულ „შედეგზე ორიენტირებულ ასპექტს“. უდანაშაულობის პრეზუმფციის უფლება უკავშირდება იმ ფსიქოლოგიურ გარემოს, რომელშიც მიმდინარეობს საქმის განხილვა და გულისხმობს პროკურორისა და მოსამართლის მხრიდან პირისადმი კონკრეტულ დამოკიდებულებას. მიუხედავად იმისა, რომ პროკურორი და მოსამართლე შეიძლება დარწმუნებული იყვნენ პირის ბრალეულობაში, ისინი მზად უნდა იყვნენ სხვადასხვა მტკიცებულებების წარმოდგენის შედეგად მოსაზრების შეცვლისთვის. მათ ეკრძალებათ ისეთი ქმედების განხორციელება ან რაიმეს თქმა სასამართლო განაჩენის გამოტანამდე, რაც გულისხმობს იმას, რომ ბრალდებული უკვე მსჯავრდებული იქნა⁷⁶⁷. საკითხი ბრალეულობა/არაბრალეულობის შესახებ უნდა დარჩეს ღია იმ შემთხვევაშიც, თუ ბრალდებულის წინააღმდეგ არსებული მტკიცებულებები დამაჯერებელია⁷⁶⁸. ბოლოს, უნდა ითქვას, რომ ბრალდება უნდა დამტკიცდეს გონივრულ ეჭვს მიღმა. გარანტიის მიზანია დაუსაბუთებელი მსჯავრდების თავიდან აცილება და სასამართლო განხილვის სამართლიანობის უზრუნველყოფა.

გარანტიის ეს ასპექტი ძირითადად მიმართულია გადაწყვეტილების მიმღებზე, რომელსაც აქვს ბრალდებულის დამნაშავეობის განსაზღვრის უფლებამოსილება. იმ შემთხვევაში, როცა სასამართლო საქმეს ბრალდებულის სასარგებლოდ გადაწყვეტს, არ შეიძლება ადგილი ჰქონდეს უდანაშაულობის პრეზუმფციის აღნიშნული ასპექტის დარღვევას.

მეორე ასპექტი, რომელსაც იცავს გარანტია უფრო მჭიდროდ უკავშირდება მე-8 მუხლს, ვიდრე მე-6 მუხლს და შეიძლება ვუწოდოთ „რეპუტაციასთან დაკავშირებული ასპექტი“. ის განსხვავდება მსჯავრდება/გამართლების საკითხისგან და მიზნად ისახავს პირის, როგორც უდანაშაულოს რეპუტაციის დაცვას. მაგალითად, ეს ნიშნავს, რომ პირს, რომელიც ჯერ არ არის ცნობილი ბრალეულად არ შეიძლება მოექცნენ ან მიმართონ ისე, თითქოს კონკრეტულ დანაშაულში იყოს მსჯავრდებული. მრავალ გადაწყვეტილებაში ვხვდებით შემდეგ ფორმულირებას: „უდანაშაულობის პრეზუმფციის უფლება ჩაითვლება დარღვეულად, თუ საჯარო პირის განცხადება დანაშაულის ჩადენაში ბრალდებულ პირთან დაკავშირებით მიუთითებს, რომ ის არის დამნაშავე მანამ, სანამ მისი ბრალეულობა დამტკიცდება კანონის შესაბამისად“⁷⁶⁹. ადრეულ გადაწყვეტილებებში საჯარო პირის განცხადების ნაცვლად ნახსენები იყო მოსამართლის გადაწყვეტილება⁷⁷⁰. *ალენე დე*

⁷⁶⁵ *დევერი (Deweer) ბელგიის წინააღმდეგ, §56*. იგივე ფორმულირება სიტყვასიტყვით ან უმნიშვნელო ცვლილებებით, რეგულარულად გამოიყენება მოგვიანებით მიღებულ გადაწყვეტილებებში, მაგ: *მინელი (Minelli) შვეიცარიის წინააღმდეგ, §27; ბერნარი (Bernard) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §37; ალენე დე რიბემონი (Allenet de Ribemont) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §35; დაკტარასი (Daktaras) ლიტვის წინააღმდეგ, §41; მარციანო (Marziano) იტალიის წინააღმდეგ, §28; ბიომერი (Böhmer) გერმანიის წინააღმდეგ, §53; გოკჯელი (Goekceli) თურქეთის წინააღმდეგ, §45; კიპრიანუ (Kuprianou) კვიპროსის წინააღმდეგ, §52*. იხ. აგრეთვე ნოვაკი (1993) მე-14 მუხლი, N 33.

⁷⁶⁶ *სალაბიაკუს (Salabiaku) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §28*.

⁷⁶⁷ იხ. *ავსტრია იტალიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 788/60.

⁷⁶⁸ იმ გამოჩინების გარდა, როდესაც ბრალდებულმა დადო საპროცესო შეთანხმება.

⁷⁶⁹ იხ. მაგ: *დაკტარასი (Daktaras) ლიტვის წინააღმდეგ, §41; ბიომერი (Böhmer) გერმანიის წინააღმდეგ, §54*.

⁷⁷⁰ იხ. მაგ: *ალენე დე რიბემონი (Allenet de Ribemont) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §37; მინელი (Minelli)*

რიბემონის (*Allenet de Ribemont*) საქმეში სასამართლომ გააფართოვა დეფინიცია, როდესაც მსგავსი განცხადება გაკეთდა ტელევიზიით მაღალჩინოსანი პოლიციელის მიერ. ამ საქმეში სასამართლომ ასევე აღნიშნა, რომ „ფორმალური დასკვნის არარსებობის შემთხვევაშიც კი საკმარისია გარკვეული არგუმენტაციის არსებობა, რომელიც მიანიშნებს, რომ სასამართლო ან საჯარო პირი ბრალდებულს დამნაშავედ თვლის“⁷⁷¹.

ცხადია, ასეთი საქმეები უფრო მეტად ესება საზოგადოებრივი აზრის ფორმირებას, ვიდრე მოსამართლის დამოკიდებულებას. საჯარო განცხადების გაკეთების შემდეგ, როგორც ეს იყო *ალენე დე რიბემონის (Allenet de Ribemont)* საქმეში, არავინ დაიჯერებს, რომ პირი უდანაშაულოა. შესაბამისად, სასამართლო განხილვასთან გარანტიის კავშირი ნაწილობრივ პირობითია. იმ შემთხვევაშიც, თუ განცხადებას არ მოსდევს სასამართლო განხილვა, როგორც ეს იყო *ალენე დე რიბემონის (Allenet de Ribemont)* საქმეში, მაინც შეიძლება სახეზე იყოს უდანაშაულობის პრეზუმფციის დარღვევა.

ე. კავშირი უდანაშაულობის პრეზუმფციასა და სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლების სხვა ასპექტებს შორის

1. უდანაშაულობის პრეზუმფცია და მოსამართლის მიუკერძოებლობა

უდანაშაულობის პრეზუმფცია, რამდენადაც ის მოითხოვს მოსამართლის მხრიდან ღიაობას, მჭიდროდ არის დაკავშირებული მიუკერძოებელი სასამართლოს უფლებასთან. ეს ნიშნავს, *inter alia*, რომ „სასამართლოს წევრებს, თავიანთი უფლებამოსილებების განხორციელებისას არ უნდა ჰქონდეთ წინასწარ ჩამოყალიბებული პოზიცია, რომ ბრალდებულმა ჩაიდინა დანაშაული“⁷⁷². თუმცა უდანაშაულობის პრეზუმფცია უფრო ფართოა იმ გაგებით, რომ ვალდებულებებს აკისრებს საქმეში ჩართულ სხვა პირებსაც⁷⁷³.

ეს არ ნიშნავს, რომ პროკურორი უნდა იყოს მიუკერძოებელი, თუმცა გულისხმობს იმას, რომ მან არ უნდა გამოავლინოს თავისი რწმენა პირის ბრალეულობაში. ასეთი განსხვავება, გარკვეულწილად, ხელოვნურია. მოსამართლემ არც კი უნდა გაიფიქროს, რომ ბრალდებული დამნაშავეა. როგორც მინიმუმ, მან არ უნდა გამოთქვას ასეთი მოსაზრება. პროკურორის ძირითად მოვალეობაში შედის, რომ ამტკიცოს ბრალდებულის ბრალეულობა. შესაბამისად, ამ შემთხვევაში პრეზუმფცია უფრო ვიწროდ უნდა იქნეს გაგებული. პროკურორს უნდა შეეძლოს თავისი მოსაზრების გამოხატვა ბრალდებულის დამნაშავეობის შესახებ. თუმცა მან ასევე უნდა იცოდეს, რომ თავისი მოსაზრების მიუხედავად, პირი შეიძლება გაამართლოს სასამართლომ და ამდენად, ის არ შეიძლება ობიექტურად ჩაითვალოს დამნაშავედ ან დაექვემდებაროს ასეთ მოპყრობას.

2. უდანაშაულობის პრეზუმფცია და სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლება

რამდენიმე საქმეში განმცხადებლები დავობდნენ როგორც სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლების, ისე უდანაშაულობის პრეზუმფციის უფლების დარღვევის ნიადაგზე. ამ საქმეებს სასამართლო ხშირად ინყებდა იმის განსაზღვრით, ჰქონდა თუ არა ადგილი მე-6 მუხლის პირველი პუნქტის დარღვევას. მისი დადგენის შემთხვევაში სასამართლო, ჩვეულებრივ, აღარ განიხილავდა მე-6 მუხლის მე-2 პუნქტს იმ მოტივით, რომ მას

შვეიცარიის წინააღმდეგ, §37; იხ. აგრეთვე, *მარციანო (Marziano)* იტალიის წინააღმდეგ, §28.

⁷⁷¹ *მინელი (Minelli)* შვეიცარიის წინააღმდეგ, §37; *ალენე დე რიბემონი (Allenet de Ribemont)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §35; *დაკტარასი (Daktaras)* ლიტვის წინააღმდეგ, §41; *ბიომერი (Böhmer)* გერმანიის წინააღმდეგ, §54; *ლავენცი (Laventis)* ლატვიის წინააღმდეგ, §126.

⁷⁷² *ბარბერა (Barbera)*, *მესაგე (Messague)* და *ხაბარდო (Jabardo)* ესპანეთის წინააღმდეგ, §77; *ლავენცი (Laventis)* ლატვიის წინააღმდეგ, §125.

⁷⁷³ *ლავენცი (Laventis)* ლატვიის წინააღმდეგ, §125.

პირველი საკითხი მოიცავდა და აღარ საქიროებდა დამატებით განხილვას⁷⁷⁴. გამონაკლის შემთხვევაში, ყოველგვარი დასაბუთების გარეშე, სასამართლოს ასევე უთქვამს, რომ ადგილი არ ჰქონია მე-6 მუხლის მე-2 პუნქტის დარღვევას⁷⁷⁵.

3. უდანაშაულობის პრეზუმფცია და ბრალდების შესახებ ინფორმირების უფლება

შედარებით ძველ საქმეში სასამართლომ განაცხადა, რომ უდანაშაულობის პრეზუმფციიდან გამომდინარეობდა პროკურორის მიერ ბრალდების შესახებ ბრალდებულის ინფორმირების ვალდებულება, რათა ამ უკანასკნელს მისცემოდა დაცვის ჯეროვანი მომზადებისა და სასამართლოზე მისი წარმოდგენის საშუალება⁷⁷⁶. ეს განმარტება ხელოვნურად ფართოა, რაც არ არის გასაკვირი, რადგან უდანაშაულობის პრეზუმფციას ხშირად პანაცეად აღიქვამენ სხვა გარანტიებისთვის და ზოგიერთი ავტორი მას სამართლიანი სასამართლო განხილვის საფუძვლადაც კი მიიჩნევს⁷⁷⁷.

რთულია დაეთანხმო ამ მოსაზრებას. პრინციპი ცალსახად მნიშვნელოვანია სისხლის სამართალწარმოების სამართლიანობის უზრუნველსაყოფად, თუმცა სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მე-14(3) და ევროპული კონვენციის მე-6(3) მუხლებში მოცემული სპეციალური გარანტიები, მხარეთა თანასწორუფლებიანობისა და შეჯიბრებითობის პრინციპები დამოუკიდებლად არის მნიშვნელოვანი. უდანაშაულობის პრეზუმფცია შეიძლება განვიხილოთ როგორც სამართალწარმოების გარემოს მარეგულირებელი მექანიზმი, ხოლო სპეციალური უფლებები – როგორც უშუალოდ სამართალწარმოების მარეგულირებელი ნესები.

4. უდანაშაულობის პრეზუმფცია და თვითინკრინაციისგან დაცვის პრივილეგია

მიუხედავად იმისა, რომ ევროპული კონვენცია არ შეიცავს სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მე-14 მუხლის მე-3 პუნქტის ზ) ქვეპუნქტის ან ამერიკული კონვენციის მე-8 მუხლის მე-2 პუნქტის ზ) ქვეპუნქტის შესაბამის დებულებას, ის იცავს ბრალდებულის დუმილის უფლებას და პირის თავისუფლებას ისეთი მტკიცებულებების გაცემის არაჯეროვანი იძულებისგან, რომლებმაც შეიძლება მისი ბრალეულობა დაამტკიცონ. ეს გარანტია მჭიდროდ არის დაკავშირებული უდანაშაულობის პრეზუმფციასთან, რაც სასამართლომ არაერთხელ დაადასტურა⁷⁷⁸. დუმილის უფლებას დანრვილებით განვიხილავთ მე-13 თავში.

5. უდანაშაულობის პრეზუმფცია სამოქალაქო საქმეებში

უდანაშაულობის პრეზუმფცია ჩვეულებრივ ვრცელდება ბრალდებულზე სისხლის სამართალწარმოებაში. თუმცა ის არ არის სრულიად უცნობი სამოქალაქო სამართალწარმოებისთვის. არსებობს გარკვეული სხვაობა მისი გამოყენების თვალსაზრისით. სამოქალაქო პროცესში მოსარჩელეს ეკისრება მტკიცების ტვირთი. მეორე

⁷⁷⁴ იხ. მაგ: დევერი (*Deweer*) ბელგიის წინააღმდეგ, §56; ბონიში (*Bonisch*) ავსტრიის წინააღმდეგ, §37; დელტა (*Delta*) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §37; დემიკოლი (*Demicoli*) მალტის წინააღმდეგ, §34; ფუნკე (*Funke*) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §45; *JL*, *GMR* და *AKP* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §142; კიომე (*Coëme*) ბელგიის წინააღმდეგ, §104; ბიუკდაგი (*Buyukdag*) თურქეთის წინააღმდეგ, §78, 79.

⁷⁷⁵ ჰენტრიჩი (*Hentrich*) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §64. უფრო არსებითი არგუმენტებია მოყვანილი კომისიის ანგარიშში (§84).

⁷⁷⁶ ბარბერა (*Barbera*), მესაგე (*Messague*) და ხაბარდო (*Jabardo*) ესპანეთის წინააღმდეგ, §77.

⁷⁷⁷ იხ. პრადელი (2002) N 300.

⁷⁷⁸ სონდერსი (*Saunders*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §68; ჰინეი (*Heaney*) და მაკინესი (*McGuinness*) ირლანდიის წინააღმდეგ, §40; კინი (*Qionn*) ირლანდიის წინააღმდეგ, §40.

მხრივ, მტკიცებულებათა მიღებისა და წარმოდგენის წესი შეიძლება განსხვავდებოდეს სისხლის სამართლის პროცესისგან⁷⁷⁹.

ვ. გარანტიასთან დაკავშირებული სპეციფიკური პრობლემები

უდანაშაულობის პრეზუმფციის სპეციფიკურ ასპექტებს ორ ნაწილად განვიხილავთ. პირველ რიგში, შევხებით გარანტიის „ფარდობით“, „შედეგზე ორიენტირებულ“ ასპექტს. ეს მოიცავს მტკიცების ტვირთის საკითხს, რომელიც შეიძლება წამოიჭრას როგორც სისხლის სამართლის პროცესის, ისე ზოგადად კანონმდებლობის მიმართ. მტკიცებულებათა შეფასების საკითხებსაც აქ განვიხილავთ.

პრობლემები, რომლებიც შეეხება გარანტიის რეპუტაციასთან დაკავშირებულ ასპექტს უფრო რთულია. სასამართლო იყენებს სხვადასხვა კრიტერიუმებს იმის გადასაწყვეტად, შეესაბამება თუ არა უდანაშაულობის პრეზუმფციას ის განცხადებები თუ გადაწყვეტილებები, რომლებიც პირის ბრალეულობაზე ან მის მიმართ არსებულ ეჭვზე მიუთითებს. ამ საკითხების განხილვა შეიძლება საჭირო გახდეს სამართალწარმოების საწყის ეტაპზე ან, ხშირად, მისი დამთავრების შემდეგ, ასევე სისხლის სამართლის პროცესთან კავშირში საერთოდ არმყოფ განცხადებებთან დაკავშირებით.

II. გარანტიის „შედეგზე ორიენტირებული“ ასპექტები

ა. მტკიცების ტვირთი

უდანაშაულობის პრეზუმფციის საკითხი ჩვეულებრივ წამოიჭრება იმ საქმეებში, რომლებშიც ფაქტები დავის საგანია. თუმცა როგორც *კიპრიანუს (Kyprianou)* საქმემ აჩვენა, სადავო ფაქტების არსებობა აუცილებელი არ არის. განმცხადებელს, ადვოკატს ბრალად ედებოდა სასამართლოს შეურაცხყოფა მკვლელობის საქმეში მისი კლიენტის დაცვის დროს. ეროვნული სასამართლოს განცხადებით: „ბატონ კიპრიანუს ნათქვამს და განსაკუთრებით, სასამართლოსადმი მიმართვის ფორმას ჩვენ განვიხილავთ როგორც სასამართლოს შეურაცხყოფას და შესაბამისად, ბატონ კიპრიანუს აქვს ორი არჩევანი: ამტკიცოს ის, რასაც ამტკიცებდა და მოიყვანოს მიზეზები, რატომ არ უნდა დაეკისროს სასჯელი ან შეუძლია სხვაგვარად მოიქცეს. ჩვენ ვაძლევთ მას ამის შესაძლებლობას გამონაკლისის სახით“⁷⁸⁰. განმცხადებელმა პირველი ვარიანტი ამჯობინა და მიესაჯა თავისუფლების აღკვეთა. მიუხედავად იმისა, რომ ევროპულ სასამართლოს უკვე განხილული ჰქონდა ეროვნული სასამართლოს მიკერძოების საკითხი და მივიდა დასკვნამდე, რომ ის არ იყო მიუკერძოებელი, მან მაინც განიხილა უდანაშაულობის პრეზუმფციის საკითხი და მისი დარღვევაც დაადგინა⁷⁸¹.

1. მტკიცების ტვირთი სამართალწარმოების დროს

სისხლის სამართლის პროცესში უდანაშაულობის პრეზუმფცია ნიშნავს, რომ მტკიცების ტვირთი ეკისრება ორგანოს, რომელიც ახორციელებს სისხლის სამართლებრივ დევნას. ბრალდებამ უნდა დაარწმუნოს სასამართლო პირის ბრალეულობაში. ბრალდებულს არ ევალება, ამტკიცოს თავისი უდანაშაულობა⁷⁸². სხვა სიტყვებით, როდესაც ბრალდებულის წინააღმდეგ არსებული მტკიცებულებები არასაკმარისია ის უნდა გაამართლოს

⁷⁷⁹ იხ. მაგ: *რინგვოლდი (Ringvold) ნორვეგიის წინააღმდეგ*. ქვემოთ დაწვრილებით განვიხილავთ ამ საქმეს.

⁷⁸⁰ *კიპრიანუს (Kyprianou) კვიპროსის წინააღმდეგ*, §53.

⁷⁸¹ *Ibid.*, §56.

⁷⁸² ადამიანის უფლებათა კომიტეტის ზოგადი კომენტარი N 13, §7.

სასამართლომ.

თუმცა ეს საკითხი ზოგჯერ დავის საგანი ხდება. ზოგიერთი ავტორი აცხადებს, რომ კონტინენტური სისხლის საპროცესო სამართალი არ იცნობს მტკიცების ტვირთის პრობლემას, რადგან მოსამართლის გადასაწყვეტია ფაქტების დადგენა⁷⁸³. თუმცა ასეთი განსხვავება ზედმეტად თეორიულად უნდა ჩაითვალოს.

სინამდვილეში, პრაქტიკაში ეს ასპექტი არ არის მნიშვნელოვანი. არარეალისტურია სასამართლომ განაცხადოს, რომ ბრალდებულის მსჯავრდება ემყარება იმ ფაქტს, რომ მან ვერ შეძლო თავისი უდანაშაულობის დამტკიცება.

ამ საკითხის უფრო დეტალური განხილვა გამოავლენს მთელ რიგ პრობლემებს, განსაკუთრებით, გადანყვეტილების დასაბუთებისა და ბრალის გამომრიცხველი გარემოებების საფუძველზე პირის გამართლების სფეროებში. კანონიერი იქნება თუ არა, რომ დაცვას ევალებოდეს უდანაშაულობის დამტკიცება, თუ ბრალდებას არ შეუძლია საპირისპიროს მტკიცება გონივრულ ეჭვს მიღმა? შეესაბამება თუ არა უდანაშაულობის პრეზუმფციას ბრალდებულისთვის მოვალეობის დაკისრება, წარმოადგინოს მტკიცებულება მისი შეურაცხაობის შესახებ? ეს საკმაოდ მნიშვნელოვანი და რთული საკითხებია. თუმცა მათ შესახებ პრეცედენტული სამართალი ძალზე მწირია. ეს არც არის გასაკვრი, რადგან სხვადასხვა იურისდიქციაში არსებობს არსებითი განსხვავებები ამ საკითხების რეგულირების თვალსაზრისით. ასევე მხედველობაში უნდა მივიღოთ ფაქტის არარსებობის მტკიცების სირთულე. მისაღებია, როდესაც კანონი მოითხოვს იმ ფაქტების, როგორც მინიმუმ, *prima facie* მტკიცებულებას, რომლებსაც ეყრდნობიან დანაშაულებრივი ქმედების დამტკიცებისას⁷⁸⁴. გარდა ამისა, საერთაშორისო ორგანომ, რომელიც ზედამხედველობს ადამიანის უფლებების შესახებ კონვენციების იმპლემენტაციას, არ შეიძლება თავს მოახვიოს სახელმწიფოებს კონკრეტული სტანდარტები ასეთ დელიკატურ სფეროში.

ამავდროულად, კომისიამ გადანყვიტა, რომ დაცვის ვალდებულება, წარმოედგინა ფსიქიკური ავადმყოფობის დამადასტურებელი მტკიცებულება არ ეწინააღმდეგებოდა მე-6 მუხლის მე-2 პუნქტს⁷⁸⁵.

2. მტკიცების ტვირთის შებრუნება კანონმდებლობის საფუძველზე

ა. ბრალდებულის საზიანო იურიდიული პრეზუმფციები

1. *სალაბიაკუ (Salabiaku)* და *სხვა მსგავსი გადანყვეტილებები*. ასეთი პრეზუმფციები რელივიანტურია სამართლებრივი სისტემების უმრავლესობაში⁷⁸⁶. ერთმანეთისგან უნდა განვასხვაოთ „*praesumptiones legis*“ და „*praesumptiones legis et de lege*“. პირველი, მეორისგან განსხვავებით, დაძლევადა. აღსანიშნავია, რომ თვით კანონმდებელს შეუძლია უდანაშაულობის პრეზუმფციის დარღვევა⁷⁸⁷. ბრალდებულისთვის არახელსაყრელი „*praesumptiones legis et de lege*“ ეწინააღმდეგება უდანაშაულობის პრეზუმფციას⁷⁸⁸. პრეცედენტულ სამართალში არ გვხვდება ასეთი პრეზუმფციების მაგალითები. თუმცა არის საქმეები, რომლებშიც კანონმდებლობის საფუძველზე, შეიძლება, პრეზუმფციების სახით, კონკრეტული დასკვნების გამოტანა გარკვეულ გარემოებებზე დაყრდნობით.

⁷⁸³ ფიგერედო დიასი (1974).

⁷⁸⁴ შტრამერი (1999) N 8.43.

⁷⁸⁵ *H გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, განაცხადი 15023/89.

⁷⁸⁶ იხ. მაგ. პრადელი (2002) N 306.

⁷⁸⁷ ფან დაიკი და ფან ჰოფი (1998) 459; ადამიანის უფლებათა კომიტეტში ბატონმა ტომუსკატმა ასევე მიუთითა ამ შესაძლებლობაზე. მან უკმაყოფილება გამოთქვა ისეთ ზოგადად განსაზღვრულ დანაშაულების გამო, როგორცაა „ძირგამომთხრელი ასოციაცია“. იხ. მაკგოლდრიქი (2001) 404.

⁷⁸⁸ შარისი, ოპოილი და უორბრიქი (1995).

ამ მხრივ, წამყვან საქმეებს წარმოადგენს *სალაბიაკუს (Salabiaku)* და *ფამ ჰონგის (Pham Hong)* საქმეები. *სალაბიაკუს (Salabiaku)* საქმეში განმცხადებელი, ზაირის მოქალაქე, მივიდა აეროპორტში ამანათის ასაღებად. ის ამტყიცებდა, რომ ელოდებოდა ამანათს, რომელიც შეიცავდა აფრიკული წარმოშობის საკვებს. ზაირის ავიახაზების თანამშრომლის გაფრთხილების მიუხედავად, მან აიღო ბოქლომიანი ჩანთა, რომელზეც არ იყო მითითებული სახელი და მისამართი და იმ პირებისთვის განკუთვნილი გასასვლელიდან გავიდა, რომელთაც არ ევალდებოდათ რაიმეს დეკლარირება. საბაჟოს ოფიცრის მიერ მისი გაჩერებისა და ჩანთის შემოწმების შედეგად, საკვების ქვეშ აღმოჩენილი იქნა ათი კილოგრამი მარისუანა. ორი დღის შემდეგ განმცხადებლისთვის გამოგზავნილი ამანათი მის სახელზე ჩამოვიდა ბრიუსელში. როგორც აღმოჩნდა, ბრიუსელის ნაცვლად ის შემთხვევით გააგზავნეს პარიზში.

საქმეში არსებული ეჭვის ბრალდებულის სასარგებლოდ გადანყევების გამო, მას მოუხსნეს ნარკოტიკების იმპორტის ბრალდება. თუმცა ის დამნაშავედ იქნა ცნობილი კონტრაბანდაში და დაეკისრა ჯარიმის გადახდა. კანონი ითვალისწინებდა პრეზუმფციას, რომლის მიხედვით, თუ პირს აღმოაჩნდებოდა არადეკლარირებული საქონელი, ის ითვლებოდა კონტრაბანდაში დამნაშავედ. ერთადერთი დაცვის მექანიზმი იყო დაუძლეველი ძალის გამოჩვენების, როგორცაა ამანათის შიგთავსის შესახებ ცოდნის აბსოლუტური შეუძლებლობა⁷⁸⁹.

სასამართლომ უპირველესად განსაზღვრა ზოგადი პრინციპი: „იურიდიული და ფაქტობრივი პრეზუმფციები მოქმედებს ყველა სამართლებრივ სისტემაში. ცხადია, რომ კონვენცია ზოგადად არ კრძალავს მსგავს პრეზუმფციებს. თუმცა ის მოითხოვს ხელშემკრელი სახელმწიფოებისგან, რომ დაიცვან გარკვეული ზღვარი სისხლის სამართალთან მიმართებაში“⁷⁹⁰. სასამართლომ გააკრიტიკა კომისია იმის გამო, რომ პრეზუმფცია დანაშაულის ელემენტად ჩათვალა, რომელიც ეროვნულმა სასამართლოებმა მართებულად გამოიყენეს⁷⁹¹. სასამართლომ განაცხადა, რომ მე-6 მუხლის ფუნდამენტური გარანტიების როლი შემცირდებოდა, თუ კანონმდებელს ექნებოდა სრული „*carte blanche*“. „შესაბამისად, მე-6(2) მუხლი ინდიფერენტული არ არის სისხლის სამართალში ფაქტობრივი და იურიდიული პრეზუმფციების მიმართ. ის მოითხოვს სახელმწიფოებისგან გონივრული ჩარჩოების დადგენას, რომლებიც გაითვალისწინებენ საკითხის მნიშვნელობას და უზრუნველყოფენ დაცვის უფლებებს“⁷⁹².

ეს გადანყევითლება საკმაოდ ბუნდოვანია. კერძოდ, საინტერესოა, რა იგულისხმება სასამართლომ „საკითხის მნიშვნელობაში“. დასაშვებია თუ არა პრეზუმფციების არსებობა სერიოზულ დანაშაულებთან დაკავშირებულ ან პირიქით, უმნიშვნელო საქმეებში? ალბათ ისინი უფრო მისაღებია მეორე კატეგორიის საქმეებში. ზოგიერთი ავტორი მხარს უჭერს ასეთ მიდგომას, რადგან იმ დანაშაულისთვის, რომელშიც *სალაბიაკუს (Salabiaku)* საქმეში განმცხადებელი იქნა ბრალდებულად ცნობილი, გათვალისწინებული იყო მხოლოდ ჯარიმა, მიუხედავად იმისა, რომ ის საკმაოდ სოლიდური იყო.

სასამართლომ, როგორც ჩანს, ასევე არსებითად ჩათვალა ის ფაქტი, რომ პრეზუმფცია არ იყო ბოლომდე დაუძლეველი. შესაბამისად, ბრალდებული არ იყო დარჩენილი დაცვის შესაძლებლობის გარეშე⁷⁹³. ეს აგრეთვე გულისხმობდა, რომ სასამართლოებს ჰქონდათ

⁷⁸⁹ *სალაბიაკუს (Salabiaku) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, § 19.

⁷⁹⁰ *Ibid.*, § 28.

⁷⁹¹ კომისიის ანგარიში, *სალაბიაკუს (Salabiaku) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, გვ. 24, § 74-75.

⁷⁹² იხ. აგრეთვე *Vastberga Taxi Aktiebolag და ვულიჩი (Vulic) შვედეთის წინააღმდეგ*, § 113.

⁷⁹³ *სალაბიაკუს (Salabiaku) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, § 29; ესერი (2002) 743; ავტორი აკრიტიკებს პრეზუმფციის დაძლევის შეზღუდულ შესაძლებლობას. შტრამერი (1999) 8.47; ავტორი ვარაუდობს, რომ ასეთი მკაცრი წესები არ იქნება გამოყენებული, როდესაც საქმე ეხება კონვენციის უფლებით

ამ სფეროში შეფასების სრული თავისუფლება. გარდა ამისა, არსებობდა მინიშნებები, რომ განმცხადებელი არ იყო სრულიად უდანაშაულო, რადგან მას არ გაჰყვირებია ჩანთაში ნარკოტიკების აღმოჩენის ფაქტი. სასამართლომ ასევე განიხილა, იყო თუ არა წინააღმდეგობა ნარკოტიკულ დანაშაულში პირის გამართლებასა და კონტრაბანდაში მისი ბრალეულობის დადგენას შორის. სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ ადგილი არ ჰქონდა შეუსაბამობას, თუმცა მისი არგუმენტები არ არის დამაჯერებელი. სასამართლომ გაიმეორა, რომ განმცხადებლის მიერ დაშვებული შეცდომა არ იყო გარდაუვალი. მან პირადად არ შეამოწმა ჩანთის შიგთავსი⁷⁹⁴.

ანალოგიურად, ფამ ჰონგის (*Pham Hong*) საქმეში განმცხადებელი დააკავეს მის ავტომანქანაში ჰეროინის მქონე ორი სხვა პირის ჩასხდომის დროს. ბრალდება დაეყრდნო საფრანგეთის საბაჟო კოდექსის 373-ე მუხლს, რომლის მიხედვით: „ყველა იმ სამართალწარმოებაში, რომელიც უკავშირდება ნივთის ამოღებას, იმის მტკიცების ტვირთი, რომ დანაშაული არ იქნა ჩადენილი, ეკისრება პირს, რომლის ნივთიც იქნა ამოღებული“⁷⁹⁵. განმცხადებელი ცნეს დამნაშავედ, თუმცა სასამართლოს გადაწყვეტილება არ მიუთითებდა ამ მუხლზე. სასამართლომ ვერ აღმოაჩინა მე-6 მუხლის მე-2 პუნქტის დარღვევა, რადგან საქმეში არსებული მტკიცებულებები დეტალურად იქნა შესწავლილი და გადაწყვეტილება ავტომატურად არ დაყრდნობია რაიმე პრეზუმფციას⁷⁹⁶.

ერთ-ერთ ბოლოდროინდელ საქმეში სასამართლოს მოუწია შევდეთის საგადასახადო კოდექსის განხილვა. მან დაადასტურა *სალაბიაკუს (Salabiaku)* საქმეში გამოყენებული მიდგომა და განაცხადა, რომ სანქცია არ იყო ავტომატურად გამოყენებადი. გამონაკლის შემთხვევაში სასამართლოს შეეძლო პასუხისმგებლობისგან გათავისუფლების საფუძვლების *ex officio* გამოყენება⁷⁹⁷. სასამართლომ განმარტა პრეზუმფციის საფუძვლიანობა. მან მიუთითა სახელმწიფოს ფინანსურ ინტერესებზე და სანქციების დაკისრებისას სტანდარტიზებული წესების გამოყენების საჭიროებაზე. სასამართლომ ჩათვალა, რომ მოქმედი ნორმები და მოცემულ საქმეში მათი გამოყენება ექცეოდა გონივრულ საზღვრებში⁷⁹⁸.

კომისიას ასევე მოუწია პრეზუმფციის საკითხების განხილვა სატრანსპორტო დანაშაულებთან მიმართებაში. კომისიამ დაადგინა, რომ სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დაკისრება ავტომობილის მესაკუთრისთვის, რომლის მანქანა არასწორად იქნა გაჩერებული, როდესაც პირი უარს აცხადებდა წესის დამრღვევის ვინაობის დასახელებაზე ან ვერ ასახელებდა მას და იმის დადგენის გარეშე, მანქანის გამოყენება მისი ნების სანინააღმდეგოდ მოხდა თუ არა, არ ეწინააღმდეგებოდა მე-6 მუხლს⁷⁹⁹.

II. შეფასება. *სალაბიაკუს (Salabiaku)* საქმეში მიღებული გადაწყვეტილების შედეგი

სარგებლობას.

⁷⁹⁴ *სალაბიაკუს (Salabiaku) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, § 30.

⁷⁹⁵ *ფამ ჰონგი (Pham Hong) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, § 21.

⁷⁹⁶ *Ibid.*, § 36.

⁷⁹⁷ *Vastberga Taxi Aktiebolag და ვულიჩი (Vulic) შვედეთის წინააღმდეგ*, § 112; იხ. აგრეთვე მსგავსი საქმე *იანოშევიჩი (Janosevic) შვედეთის წინააღმდეგ*.

⁷⁹⁸ *Vastberga Taxi Aktiebolag და ვულიჩი (Vulic) შვედეთის წინააღმდეგ*, § 116.

⁷⁹⁹ *JP, KR და GH ავსტრიის წინააღმდეგ* განაცხადები 15135/89, 15136/89, 15137/89. მსგავსი წესები არსებობს ასევე სხვა იურისდიქციებში, მაგალითად, საფრანგეთში. იხ. შარიერი (2002) მე-6 მუხლი, N 69. საქმეში *დუსი (Duhs) შვედეთის წინააღმდეგ* (განაცხადი 12995/87) კომისიამ უარყო მე-6 მუხლის მე-2 პუნქტის დარღვევა. არ არსებობდა პრეზუმფციის დაძლევის შესაძლებლობა, თუმცა, როგორც ჩანს, დანაშაულის უმნიშვნელო ხასიათმა განაპირობა ასეთი გადაწყვეტილება. შარიერი (2002); ავტორი აკრიტიკებს ამ გადაწყვეტილებას, რადგან თვლის, რომ სასამართლო უბრუნდება საქმეში *ოზთურქი (Öztürk) გერმანიის წინააღმდეგ* გამოყენებულ მიდგომას.

დამაკმაყოფილებელია, თუმცა არა სასამართლოს მოტივაცია. სასამართლო, როგორც ჩანს, იმის თქმას ცდილობდა, რომ საბაჟო კანონმდებლობით გათვალისწინებული ბრალეულობის პრეზუმფციის მიუხედავად, დაუძლეველი ძალის პრინციპის არსებობა დაცვას აძლევდა უდანაშაულობის დამტკიცების შესაძლებლობას. ეს იმის აღიარების ტოლფასია, რომ არსებობს ბრალეულობის პრეზუმფცია, თუმცა, რადგან დაძლევადა, ამიტომ ადგილი არ აქვს უდანაშაულობის პრეზუმფციის დარღვევას.

სასამართლო თავის არგუმენტაციაში არ განმარტავს პრეზუმფციის საფუძვლიანობას. ეს შეიძლება აიხსნას საქმეში არსებული გარემოებებით. საბაჟო კანონმდებლობა მოითხოვს, რომ იმპორტირებული საქონლის მფლობელმა პირებმა უზრუნველყონ საბაჟო ფორმალობების შესრულება. სხვა სიტყვებით, მათ აქვთ ამ მხრივ შესაბამისი ყურადღების გამოჩენის სპეციალური ვალდებულება. გონივრული არ იქნება საბაჟო ორგანოებს მოვთხოვოთ იმ ნეგატიური ფაქტის დამტკიცება, რომ საკმარისი ყურადღება არ იქნა გამოჩენილი. მეორე მხრივ, ფორმალობების გავლის პროცესში რჩება კვალი, რომელიც შეიძლება გამოყენებულ იქნეს მტკიცებულებად. იმპორტირებული საქონლის დაუფლება შემოწმების გარეშე შეიცავს რისკს. ასეთი რისკის შექმნა არის დანაშაული. შესაბამისად, არ იქნება უსამართლო, რომ შესაბამის პირებს მოვთხოვოთ ყველა ფორმალობის შესრულების დამტკიცება.

ეს მიდგომა ნათელს ხდის განსხვავებას ნარკოტიკების კონტრაბანდასა და გასაღებას შორის. ამ უკანასკნელის შემთხვევაში ადგილი არ აქვს სარისკო ქმედებას ან ყურადღების გამოჩენის ვალდებულებას. შესაბამისად, დასაწყისშივე უნდა დადასტურდეს ბრალდებულის მიერ იმის ცოდნა, რომ მას ჰქონდა აკრძალული ნივთიერება. საბაჟო დანაშაულის შემთხვევაში კი აუცილებელია ამ ვალდებულების შესრულება და მნიშვნელობა არ აქვს, იყო თუ არა საქონელი კანონსაწინააღმდეგო. მსგავსი ვითარება შეიძლება წარმოიქმნას ცილისწამების კონტექსტში. გამოხატვის თავისუფლებასთან შესაბამისობის უზრუნველსაყოფად სისხლის სამართალი, ჩვეულებრივ, ცილისწამების ავტორს აძლევს შესაძლებლობას, ამტკიცოს გაკეთებული განცხადების სისწორე. *შუბარტის (Schubarth)* საქმეში წამოიჭრა უდანაშაულობის პრეზუმფციასთან ასეთი მიდგომის შესაბამისობის საკითხი⁸⁰⁰. კომისიის პასუხი იყო დადებითი⁸⁰¹. ცხადია, რომ იმ ფაქტების დადასტურება, რომლებიც სახელს უტეხს პირს, სარისკო ქმედებაა. თუმცა სამართლიანია, რომ მსგავსი ქმედების ავტორის მიმართ არსებობდეს თავისი განცხადებების სისწორის დამტკიცების მოლოდინი⁸⁰².

ბ. სისხლისამართლებრივი პასუხისმგებლობა სხვისი ქმედების გამო

„სისხლის სამართლის ფუნდამენტური წესია, რომ სისხლისამართლებრივი პასუხისმგებლობა ეკისრება ქმედების ჩამდენ პირს“⁸⁰³. ეს წინადადება არის შვეიცარიის წინააღმდეგ მიღებული ერთ-ერთი გადაწყვეტილების ნაწილი. ამ საქმეში გადასახადების გადახდისგან თავის არიდებისთვის ჯარიმა დაეკისრათ იმ პირის მემკვიდრეებს, რომელმაც არ მოახდინა თავისი შემოსავლის ნაწილის დეკლარირება. კომისიის წევრების უმრავლესობამ განაცხადა, რომ ჯარიმა წარმოადგენდა მემკვიდრეობის ნაწილს და მემკვიდრეთა მიერ მისი გადახდის ვალდებულება არ ეწინააღმდეგებოდა უდანაშაულობის პრეზუმფციას⁸⁰⁴. თუმცა სასამართლო საპირისპირო დასკვნამდე მივიდა. უდანაშაულობის

⁸⁰⁰ შუბარტი (1984) 173-ე მუხლი, N 63-5.

⁸⁰¹ ლინგენსი (*Lingens*) და ლაითგები (*Leitgeb*) ავსტრიის წინააღმდეგ, განაცხადები 8803/79 და 1112/81.

⁸⁰² იხ. აგრეთვე ფიგერედო დიასი (1974) 216; ტრექსელი (1981) 320.

⁸⁰³ AP, MP, და TP შვეიცარიის წინააღმდეგ, §48; EL, RL, და JO-L შვეიცარიის წინააღმდეგ, §53; ეს ორი გადაწყვეტილება სრულიად იდენტურია. შესაბამისად, ქვემოთ მხოლოდ პირველის ციტირება მოხდება.

⁸⁰⁴ AP, MP და TP შვეიცარიის წინააღმდეგ, გვ. 1495 და 1496, განსხვავებული აზრი, გვ. 1500, 1501, 1502

პრეზუმფციებზე საუბრისას მან განაცხადა, რომ „გარდაცვლილის ბრალულობის მემკვიდრეობით მიღება არ შეესაბამება სისხლის სამართლის სტანდარტებს იმ საზოგადოებაში, რომელიც ეფუძნება კანონის უზენაესობას“⁸⁰⁵.

გ. იურიდიული პირების სისხლისსამართლებრივი დევნა

უკანასკნელ წლებში რელიგანტურობა დაკარგა ძველმა გამონათქვამმა „*societas delinquerre non protest*“. არსებობს მზარდი ტენდენცია, რომ კორპორაციებს დაეკისროთ პასუხისმგებლობა ისეთ სფეროებში როგორცაა გარემოს დაცვა, საგადასახადო დანაშაულები, ფულის გათეთრება, არასამართლიანი კონკურენცია და მომხმარებელთა დაცვა⁸⁰⁶. იურიდიული პირების ქმედებები, რასაკვირველია, დამოკიდებულია ფიზიკურ პირებზე. შესაბამისად, ეს საკითხი ნაწილობრივ მსგავსია სხვების ნაცვლად პირის პასუხისმგებლობის საკითხისა, რომელიც ზემოთ იქნა განხილული.

დღემდე ადამიანის უფლებების დაცვის საერთაშორისო ორგანოებს არ განუხილავთ ეს საკითხი. იურიდიულ პირებს შეუძლიათ ასეთ ორგანოებში განცხადების წარდგენა⁸⁰⁷. მოსალოდნელია, რომ სტრასბურგის სასამართლო გამოიყენებს უდანაშაულობის პრეზუმფციას (ისევე როგორც სამართლიანი სასამართლო განხილვის სხვა ელემენტებს) *mutatis mutandis* კორპორაციების მიმართ. თუმცა ამ წიგნის კონტექსტში შეუძლებელია ამ საკითხების მიმოხილვა.

1. სასჯელის დანიშვნასთან დაკავშირებული პრობლემები

ენგლის (Engel) საქმეში სასამართლოს მოუწია განმცხადებლის არგუმენტის განხილვა, რომ მისი უფლება მე-6 მუხლის მეორე პუნქტის საფუძველზე დაირღვა სასჯელის დანიშვნისას მის ადრინდელ ქმედებაზე გაკეთებული მითითებით, რომელიც არ გამხდარა სისხლისსამართლებრივი დევნის საგანი. ევროპული სასამართლოს მიხედვით, „როგორც [მე-6(2) მუხლის] ფორმულირებიდან ჩანს, ის შეეხება მხოლოდ ბრალულობის მტკიცებულებას და არა სასჯელის სახეს ან ზომას. შესაბამისად, ეროვნული სასამართლოს მოსამართლეს, რომელიც იღებს გადაწყვეტილებას სასჯელთან დაკავშირებით, შეუძლია მხედველობაში მიიღოს ისეთი ფაქტორები, რომლებიც უკავშირდება ინდივიდის პიროვნებას“⁸⁰⁸. იგივე საკითხი, თუმცა სხვა ფორმით, ასევე განხილული იქნა *ალბერ ლე კონტის (Albert Le Compte)* საქმეში. განმცხადებელი უკმაყოფილებას გამოთქვამდა იმ ფაქტით, რომ სასჯელის განსაზღვრისას მისი ნასამართლობა იქნა მხედველობაში მიღებული. სასამართლომ უარყო მისი განაცხადი⁸⁰⁹. ამ საკითხთან დაკავშირებით პრეცედენტული სამართალი იწყება კომისიის ადრეული გადაწყვეტილებებით⁸¹⁰, რომლებიც ვერ ჩაითვლება დამაკმაყოფილებლად. განსაკუთრებით პრობლემურია, როდესაც ნაფიცი მსაჯულები და სხვა არაიურისტი მოსამართლეები მონაწილეობენ სამართალწარმოებაში. მათი მიკერძოება შეიძლება გამოიწვიოს იმ ფაქტმა, რომ ბრალდებულს წარსულში ჩადენილი აქვს დანაშაული ან დანაშაულები, რის გამოც ის არ ყოფილა მსჯავრდებული, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ეს დანაშაულები განსახილველი დანაშაულებრივი ქმედების მსგავსია.

და 1504.

⁸⁰⁵ AP, MP და TP შვეიცარიის წინააღმდეგ, §48.

⁸⁰⁶ მაგ: პრადელი (1999); ჰაინი (1998); შუნემანი (1998); პრეფონტენი (1998).

⁸⁰⁷ იხ. მაგ: აბრაჰამი (2001) 578 at 585; ოუევი და უაითი (2002) 405; გრაბენვარტერი (2003) §13 N 8; გოლსონგი (1970).

⁸⁰⁸ *ენგელი (Engel)* და *სხვები ნიდერლანდების წინააღმდეგ*, §90; იხ. აგრეთვე *E შვეიცარიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 12117/86.

⁸⁰⁹ *ალბერი (Albert)* და *ლე კონტი (Le Compte)* ბელგიის წინააღმდეგ, §40.

⁸¹⁰ *X ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 2742/66.

სასამართლოს არგუმენტაცია *ენგლის (Engel)* საქმეში მოითხოვს დამატებითი განმარტებების გაკეთებას. პრეცედენტული სამართალი გვიჩვენებს, რომ უდანაშაულობის პრეზუმფცია აგრძელებს მოქმედებას მსჯავრდების ან გამართლების შემდეგ. მაგალითად, ადრე ჩადენილი დანაშაულებრივი ქმედების დამამძიმებელ გარემოებად განხილვის შემთხვევაში, რეციდივის ან ნებისმიერი სხვა სახით, უდანაშაულობის პრეზუმფცია დაირღვევა სასამართლოს მიერ ამ წესის გამოიყენებისას, თუ აღნიშნული ქმედებისთვის პირი არ ყოფილა მსჯავრდებული. მოგვიანებით, სასამართლომ შეზღუდა ამ წესის მოქმედების ფარგლები, როდესაც განაცხადა, რომ პრობლემა არ წარმოიქმნებოდა, თუ „სასჯელის დანიშვნის დროს ბრალდებულის პიროვნებასთან დაკავშირებით გაკეთებული განცხადებები არ იყო ისეთი ბუნების ან ხარისხის, რომ ახალი ბრალდების წარდგენის ტოლფასი ყოფილიყო კონვენციის ავტონომიური მნიშვნელობით“⁸¹¹.

2. პირობითი მსჯავრის გაუქმება

პირობითი მსჯავრის ინსტიტუტის შემოღება წარმოადგენს მეოცე საუკუნეში სასჯელთან დაკავშირებული კანონმდებლობის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს განვითარებას. ასეთ დროს პირს დაენიშნება სასჯელი (რომელიც ხშირად საპატიმრო ხასიათისაა) ბრალეულად ცნობის შემდეგ, თუმცა მოხდება მისი აღსრულების გადავადება. განისაზღვრება გამოსაცდელი ვადა და თუ ამ ვადაში პირი არ ჩაიდენს ახალ დანაშაულს და შეასრულებს განაჩენით განსაზღვრულ სხვა პირობებს, ის გათავისუფლდება სასჯელის მოხდისგან. იმ შემთხვევაში, თუ პირი ჩაიდენს ახალ დანაშაულს ან არ შეასრულებს აღნიშნულ პირობებს, პირობითი მსჯავრი გაუქმდება.

გერმანიაში პირობითი მსჯავრის გაუქმების საკითხს წყვეტს მოსამართლე, რომელმაც თავდაპირველი განაჩენი გამოიტანა. შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობის მიხედვით, პირობითი მსჯავრის გაუქმებისთვის არ არის აუცილებელი გამოსაცდელი ვადის განმავლობაში ჩადენილი დანაშაულის დამტკიცება კანონის შესაბამისად. კომისიამ მიიღო განსახილველად ასეთ პრაქტიკასთან დაკავშირებული განაცხადი მე-6 მუხლის მე-2 პუნქტის საფუძველზე, თუმცა საქმე დასრულდა მხარეებს შორის მორიგებით⁸¹². სახელმწიფომ განაცხადა, რომ სასამართლო ხელისუფლების ყურადღებას მიაპყრობდა ამ მხრივ უდანაშაულობის პრეზუმფციის დაცვის აუცილებლობაზე. ამით მან დაადასტურა, რომ ეთანხმებოდა უდანაშაულობის პრეზუმფციის არასრულფასოვანი დაცვის შესახებ განმცხადებელთა მოსაზრებას, თუმცა შესაბამისი კანონმდებლობა არ იქნა შეცვლილი.

ეს საკითხი განიხილა სასამართლომ *ბიომერის (Böhmer)* საქმეში. ამ საქმეში ჰამბურგის რაიონულმა სასამართლომ დანაშაულებრივ ქმედებასთან დაკავშირებული მტკიცებულებებიც კი განიხილა არა პირის მსჯავრდების, არამედ პირობითი მსჯავრის გაუქმების შესახებ გადაწყვეტილების მისაღებად. ევროპულმა სასამართლომ ჩათვალა, რომ ადგილი ჰქონდა უდანაშაულობის პრეზუმფციის დარღვევას. სასამართლოს თქმით, მოცემული საქმე განსხვავდებოდა ძველი საქმეებისგან, რომლებშიც კომისიამ დაუშვებლად ცნო განაცხადები. აღნიშნული საქმეები შეეხებოდა ისეთ საკითხებს, როგორიცაა, მაგალითად, უდანაშაულობის პრეზუმფციის დარღვევა განმცხადებლის აღიარებითი ჩვენების მიუხედავად⁸¹³.

⁸¹¹ *ბიომერი (Böhmer)* გერმანიის ნინაალმდეგ, §55; *ფილიპსი (Phillips)* გაერთიანებული სამეფოს ნინაალმდეგ, §35.

⁸¹² *X გერმანიის ნინაალმდეგ*, განაცხადი 12748/87. სხვა საქმეებში კომისია მივიდა დასკვნამდე, რომ ადგილი არ ჰქონდა დარღვევას, რადგან პირი არ იყო საბოლოოდ მსჯავრდებული; *ჰაუსვიჩკა (Houswitschka)* გერმანიის ნინაალმდეგ, განაცხადი 12380/86; *R გერმანიის ნინაალმდეგ*, განაცხადი 12669/87.

⁸¹³ *ბიომერი (Böhmer)* გერმანიის ნინაალმდეგ, §65; *R გერმანიის ნინაალმდეგ*, განაცხადი 12669/87; და *S გერმანიის ნინაალმდეგ*, განაცხადი 15871/89.

უნდა აღინიშნოს, რომ სინამდვილეში ეს საქმე არ მიეკუთვნება უდანაშაულობის პრეზუმფციის შედეგზე ორიენტირებულ ასპექტს, რადგან სამართალწარმოების მიზანი არ იყოს ბრალდებულის მსჯავრდება ან გამართლება. გარდა ამისა, მოსამართლე, რომელიც პასუხისმგებელია პირობითი მსჯავრის გაუქმების შესახებ გადაწყვეტილების მიღებაზე შეიძლება არ იყოს იგივე მოსამართლე, რომელმაც თავის დროზე განსაზღვრა პირის ბრალეულობა და მისი ფუნქცია იქნება მასთან დაკავშირებული საკითხის გადაწყვეტა ისეთ სამართალწარმოებაში, რომელზეც მე-6 მუხლი არ ვრცელდება.

ბ. მტკიცებულებების შეფასება

1. ზოგადი მიმოხილვა: „მეოთხე ინსტანციის“ საკითხი

ნესი, რომლის მიხედვით პირი უნდა გაამართლოს სასამართლომ, როდესაც არსებობს ეჭვი მის ბრალეულობასთან დაკავშირებით, საფუძვლად უდევს პრინციპს „*in dubio pro reo*“. გადაწყვეტილება პირის ბრალეულობის შესახებ მიღებული უნდა იქნეს ეროვნულ დონეზე. ასეთ დროს, საერთაშორისო ორგანოს ჩარევის შემთხვევაში, ის იქცეოდა მეოთხე ინსტანციად. საყოველთაოდ აღიარებულია, რომ ასეთი უფლებამოსილება არ წარმოიქმნება ადამიანის უფლებათა დაცვის სფეროში მიღებული საერთაშორისო პაქტებისა და კონვენციების საფუძველზე⁸¹⁴.

უდანაშაულობის პრეზუმფციის დარღვევას ექნება ადგილი მაშინ, როდესაც განაჩენიდან ირკვევა, რომ პირი მსჯავრდებული იქნა მისი ბრალეულობის მიმართ ეჭვების არსებობის მიუხედავად. ერთ-ერთ საქმეში პირის დამნაშავედ ცნობისას რეკვიავიკის რაიონულმა სასამართლომ განაცხადა: „შეუძლებელია საქმის ფაქტობრივი გარემოებებიდან და ზემოთ აღწერილი განცხადებებიდან გამოვიტანოთ დასკვნა, რომ უფრო მაღალია ალბათობა განმცხადებელი იყოს უდანაშაულო, ვიდრე დამნაშავე“. ეს ეწინააღმდეგება მოთხოვნას, რომ ნებისმიერი ეჭვი ბრალდებულის სასარგებლოდ გადაწყდეს. საქმე დასრულდა მორიგებით და სახელმწიფომ გადაიხადა გარკვეული კომპენსაცია⁸¹⁵.

2. მიუკერძოებლობის საკითხი

ა. სასამართლოს მიუკერძოებლობა

როგორც ზემოთ აღინიშნა, უდანაშაულობის პრეზუმფციის დაცვის ცენტრალური ელემენტია მოსამართლის მიუკერძოებლობის უზრუნველყოფა. მოსამართლემ არ უნდა დაინყოს საქმის განხილვა იმ რწმენით, რომ ბრალდებულმა ჩაიდინა დანაშაული⁸¹⁶. ამ თვალსაზრისით, რთულია ერთმანეთისგან განვასხვავოთ მე-6 მუხლის 1-ლი და მე-2 პუნქტები. ამ ორ გარანტიას შორის კავშირზე პირველად საქმეში ავსტრია იტალიის წინააღმდეგ იქნა აღნიშნული, სადაც კომისიამ განაცხადა, რომ მსჯავრდება დასაშვები იყო მხოლოდ ისეთი პირდაპირი და არაპირდაპირი მტკიცებულებების საფუძველზე, რომლებიც საკმარისად მყარია კანონის საფუძველზე პირის ბრალეულობის დასამტკიცებლად⁸¹⁷.

თუმცა იყო საქმეები, რომლებიც მთლიანად მე-6 მუხლის მეორე პუნქტის საფუძველზე იქნა განხილული. ლავენცი (*Lavents*) საქმეში მოსამართლემ განუცხადა პრესას, რომ ის არ თვლიდა ბრალდებულს უდანაშაულოდ და ერთადერთი, რისი იმედიც შეიძლებოდა მას ჰქონოდა, იყო ნაწილობრივი გამართლება. სხვა ინტერვიუში მან თქვა, რომ ბრალდებულს

⁸¹⁴ მაგალითად, ტიპური „მეოთხე ინსტანციის“ საქმისთვის იხ. *S შვეიცარიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 11497/85; *O შვეიცარიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 11495/85; *ჰერსინი (Hersin) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, განაცხადი 12528/86; *ბოდუ-ბარა (Beaudet-Barat) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, განაცხადი 12418/86; და *KB ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 11170/84.

⁸¹⁵ *Vilborg Yrsa Sigurdardottir ისლანდიის წინააღმდეგ*, § 10.

⁸¹⁶ *X გერმანიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 4124/69.

⁸¹⁷ *ავსტრია იტალიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 788/60; მერილსი და რობერტსონი (2001) 114.

უნდა დამტკიცებინა თავისი უდანაშაულობა⁸¹⁸.

სასამართლომ არ ჩათვალა მისალებად ის ფაქტი, რომ მოსამართლემ ეს განაცხადებები კითხვის დასმის ფორმით გააკეთა. სასამართლოს მტკიცებით, უდანაშაულობის პრეზუმფცია უნდა განიმარტოს ისე, რომ უზრუნველყოფილ იქნეს გარანტიის პრაქტიკულობა და ეფექტიანობა⁸¹⁹. შესაბამისად, სასამართლომ დაადგინა უფლების დარღვევა.

კომისიამ არადაამკამყოფილებლად გადაწყვიტა ერთ-ერთი რთული საკითხი, რომელიც ეხებოდა ადრინდელ მსჯავრდებას. განმცხადებელი გამოთქვამდა უკმაყოფილებას იმ ფაქტის გამო, რომ გაუპატიურებასთან დაკავშირებული სამართალწარმოების დროს ნაფიც მსაჯულებს მიენოდათ ინფორმაცია მისი სასამართლობის შესახებ. განაცხადის დაუშვებლად ცნობისთვის კომისიის მიერ გამოყენებული არგუმენტები აშკარად პრავმტული ხასიათის იყო. მან განაცხადა, რომ ასეთი პრაქტიკა არსებობდა მრავალ ქვეყანაში⁸²⁰. თუმცა საყოველთაოდ ცნობილია მსგავს ინფორმაციასთან დაკავშირებული საფრთხეები და თანამედროვე სამართლებრივი სისტემები ერთმანეთისგან მიჯნავენ სასჯელის დანიშვნის პროცესს, როდესაც შეიძლება კრიმინალური ნარსულის გათვალისწინება და პირის ბრალეულობის განსაზღვრასთან დაკავშირებულ სამართალწარმოებას⁸²¹. მეორე საქმეში, სასამართლო განხილვის დროს პირის ყოფნა ხელბორკილებში, რომელიც ჩატარდა სასამართლო დარბაზის გარეთ, არ არღვევდა უდანაშაულობის პრეზუმფციას⁸²². ასეთ დროს, გარკვეულწილად, იქმნება შთაბეჭდილება, რომ ბრალდებული საშიშია და შეიძლება არაიურისტებს მიერ მოხდეს მისი ბრალეულობის შესახებ ნაადრევი დასკვნების გამოტანა.

ბ. სამართალწარმოების სხვა მონაწილეთა მიუკერძოებლობა

1. *სისხლისსამართლებრივი დევნის ორგანო*. ორგანო, რომელიც ახორციელებს სისხლისსამართლებრივ დევნას, ვალდებულია პატივი სცეს უდანაშაულობის პრეზუმფციას, თუმცა არ ევალება სრული მიუკერძოებლობა. შესაბამისად, ადგილი ვერ ექნება უდანაშაულობის პრეზუმფციის შედეგზე ორიენტირებული ასპექტის დარღვევას. მიკერძოებული პროკურორი თავისთავად არ უქმნის საფრთხეს სამართალწარმოების სამართლიანობას. შეიძლება ვინმეს საპირისპირო მოსაზრება ჰქონდეს, თუმცა შეჯიბრებითი პროცესი გულისხმობს ოპონენტების, ერთი მხრივ, ბრალმდებლის, რომლის ქმედებებიც ემყარება ბრალეულობის *de facto* პრეზუმფციას და მეორე მხრივ, დაცვის არსებობას.

II. *ექსპერტი*. ექსპერტებს აქვთ განსაკუთრებული ტიპის პასუხისმგებლობა. მათი როლი ძირითადად დამოკიდებულია კონკრეტულ საპროცესო სისტემაზე⁸²³. შოტლანდიაში, ინგლისსა და უელსში ექსპერტები ინიშნებიან მხარეების მიერ და მკაცრად არ მოეთხოვებათ მიუკერძოებლობა.

სხვა საპროცესო სისტემებში მათი დანიშვნა ხდება სასამართლოს მიერ და უნდა ჩაითვალოს დამხმარებად. ამ შემთხვევაში მათ მიუკერძოებლობას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს. *ბონიშის (Bönish)* საქმეში სასამართლო არ შეენიანა აღმდგა ავსტრიის მთავრობის განცხადებას, რომ „ავსტრიული კანონმდებლობის მიხედვით, ექსპერტი

⁸¹⁸ ლავენცი (*Lavents*) ლატვიის წინააღმდეგ, § 124.

⁸¹⁹ *Ibid.*, § 126.

⁸²⁰ *X დანიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 2518/65; *X ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 2676/65; იხ. აგრეთვე *X გერმანიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 5620/72.

⁸²¹ როქსინი (1998) § 2 A II, § 42 G II; ვოლფერსი (1999); შმიდი (2004) N 4.3.1; ჰაუზერი და შვერი (2002) N 17.

⁸²² *X ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 2291/64.

⁸²³ საექსპერტო მტკიცებულების შედარებითი ანალიზისთვის იხ. ნაიბორი და შპრანგერსი (2000).

იყო სასამართლოს ნეიტრალური და მიუკერძოებელი დამხმარე⁸²⁴. სასამართლომ ეჭვქვეშ დააყენა ექსპერტის მიუკერძოებლობა, რომელიც მისი ადრინდელი ფუნქციების გამო, „ბრალდებულის წინააღმდეგ მოწმედ უფრო გამოდგებოდა“⁸²⁵. ეს, როგორც ჩანს, გულისხმობს, რომ ექსპერტებიც შეზღუდული არიან უდანაშაულობის პრეზუმფციით.

იგივე საკითხი წამოიჭრა საქმეში ბერნარი (*Bernard*) საფრანგეთის წინააღმდეგ, რომელშიც განმცხადებელმა თავი არ ცნო დამნაშავედ, თუმცა საპირისპიროს ამტკიცებდა ერთ-ერთი ფსიქიატრიული დასკვნა. კერძოდ, ამ დასკვნის მიხედვით, „ბატონი ბერნარდი არის განგსტერი ... ოპერაციის მსვლელობა მიანიშნებს ... რომ ის კარგად იყო დაგეგმილი და იყო ექსპერტების ნამუშევარი. ბატონი ბერნარდის ყველა ძირითადი დანაშაული (როგორც ძველი, ასევე მიმდინარე) თავსდება ორგანიზებული დანაშაულის კატეგორიაში ... ბატონი ბერნარდი არ არის ჩვეულებრივი დამნაშავე, არამედ არაჩვეულებრივი პროფესიონალია“⁸²⁶. სააპელაციო სასამართლომ ვერ აღმოაჩინა დარღვევა, რადგან მტკიცებულების წარმოდგენისას ექსპერტმა არაერთხელ გაიმეორა, რომ ბატონი ბერნარდი უარყოფდა დანაშაულის ჩადენას⁸²⁷. საკასაციო სასამართლომ უარყო საჩივარი, რადგან ექსპერტის კომენტარები არ წარმოადგენდა მის მიერ სასამართლოსთვის კეთილსინდისიერი დახმარების განხილვის შესახებ დადებული ფიცის დარღვევას⁸²⁸. კომისია ორად გაიყო მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტის დარღვევის საკითხზე და თავმჯდომარის გადამწყვეტი ხმით გადაწყდა, რომ ადგილი ჰქონდა დარღვევას და აღარ იყო აუცილებელი განაცხადის განხილვა ასევე მე-6 მუხლის მე-2 პუნქტის საფუძველზე⁸²⁹.

თუმცა სასამართლო დაეთანხმა კომისიის შემადგენლობის უმცირესობას და მივიდა დასკვნამდე, რომ არ დარღვეულა მე-6 მუხლის 1-ლი და მე-2 პუნქტები. სასამართლომ განაცხადა, რომ ექსპერტს ლოგიკურად უნდა დაენყო განმცხადებლის მიერ დანაშაულის ჩადენის ჰიპოთეზით⁸³⁰. დასკვნა ფორმულირებული იყო საკმაოდ ფართოდ: „დასკვნაში ნაჩვენებია, რომ განმცხადებლის მსჯავრდება ემყარებოდა ... გამოძიების მსვლელობის დროს მოპოვებულ და სასამართლოს წინაშე განხილულ მტკიცებულებებს ... ამის გათვალისწინებით, სასამართლო ვერ ჩათვლის აღნიშნულ განცხადებებს, რომლებიც წარმოადგენენ მსაჯულთათვის მინოდებულ მტკიცებულებათა მხოლოდ ნაწილს, როგორც სამართლიანი სასამართლო განხილვისა და უდანაშაულობის პრეზუმფციის დარღვევას“⁸³¹.

აღნიშნული საქმე კარგად წარმოაჩენს უდანაშაულობის პრეზუმფციის შედეგზე ორიენტირებულ და რეპუტაციასთან დაკავშირებულ ასპექტებს შორის არსებულ სხვაობას. ამ საქმეში სასამართლომ პირველ ასპექტზე გააკეთა აქცენტი. მიუხედავად იმისა, რომ პირდაპირ არ უთქვამს, მან განიხილა, ექსპერტის მოსაზრებები რამდენად ქმნიდნენ დაუსაბუთებელი მსჯავრდების შესაძლებლობას და უარყოფით დასკვნამდე მივიდა. მეორე მიდგომის არჩევის შემთხვევაში, სასამართლო სხვაგვარად დასვამდა საკითხს, კერძოდ, „ასახავდა თუ არა ექსპერტის განცხადება იმ მოსაზრებას, რომ განმცხადებელი იყო დამნაშავე მანამ, სანამ მისი ბრალეულობა დამტკიცებოდა კანონის შესაბამისად“. აღსანიშნავია, რომ ზოგადი პრინციპების შეჯამებისას, სასამართლომ გამოტოვა აღნიშნული წინადადება. ეს გადაწყვეტილება კიდევ უფრო საინტერესოა იმის გათვალისწინებით, რომ სასამართლოს მტკიცებით, გამოყენებულ სიტყვებს დიდი

⁸²⁴ ბონიში (*Bönish*) აესტრიის წინააღმდეგ, §30.

⁸²⁵ *Ibid.*, §32.

⁸²⁶ ბერნარი (*Bernard*) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §13.

⁸²⁷ *Ibid.*, §16.

⁸²⁸ *Ibid.*, §20.

⁸²⁹ *Ibid.*, §40.

⁸³⁰ *Ibid.*, §38.

⁸³¹ *Ibid.*, §40.

მნიშვნელობა ჰქონდა⁸³².

ნიშანდობლობა, რომ ექსპერტები არ არიან საჯარო პირები და შესაბამისად, მათი განცხადებებით ვერ დაირღვევა კონვენცია. თუმცა კონვენციის პირველი მუხლიდან გამომდინარე, ხელშემკვრელ სახელმწიფოებს ეკისრებათ ვალდებულება, უზრუნველყონ თავიანთ იურისდიქციებში ძირითადი უფლებების დაცვა. ამ საქმეში ეროვნულ სასამართლოს რეაგირება უნდა მოეხდინა ექსპერტის გამონათქვამებზე, როგორც ეს კომისიამ შესთავაზა, ნაფიცი მსაჯულებისთვის ინსტრუქციის მიცემის გზით.

III. სამართალწარმოების სხვა მონაწილეები. ექსპერტებთან მიმართებით გამოთქმული მოსაზრებები ვერცელდება სამართალწარმოების სხვა მონაწილეებზეც, მათ შორის მოწმეებსა და სამოქალაქო მოსარჩელებზე. სახელმწიფო ვერ იქნება პირდაპირ პასუხისმგებელი მათ განცხადებებზე, თუმცა ის უნდა ჩაერიოს, როდესაც სამართალწარმოების მონაწილე აკეთებს უდანაშაულობის პრეზუმფციასთან შეუსაბამო განცხადებებს.

გ. მედია

მედიის მიერ სამართალწარმოების გაშუქებას შეიძლება მოჰყვეს უდანაშაულობის პრეზუმფციისთვის საზიანო შედეგები. თუმცა საზოგადოების ინფორმირება სისხლის სამართლის საქმის შესახებ სრულიად კანონიერია, თუნდაც საქმის მოსამზადებელ ეტაპზე. მნიშვნელოვანია, რომ განცხადებები, რომლებიც ბრალდებულს დამნაშავედ წარმოაჩენს, თავიდან იქნეს აცილებული. მოსამართლემ უნდა გააკეთოს განცხადება, რომ ის არ მოექცევა მედიის გავლენის ქვეშ და ამის შესახებ გააფრთხილოს ნაფიცი მსაჯულები და სამართალწარმოების სხვა არაიურისტი მონაწილეები⁸³³. რადგან კონვენცია მხოლოდ სახელმწიფოს აკისრებს ვალდებულებებს, კერძო მედია და მისი წარმომადგენლები პირდაპირ ვერ დაარღვევენ უდანაშაულობის პრეზუმფციას. თუმცა კონვენციის პირველი მუხლით სახელმწიფოს ევალება, უზრუნველყოს ინდივიდუალური უფლებების დაცვა და მოახდინოს შესაბამისი რეაგირება, თუ ისინი ირღვევა კერძო პირის მიერ⁸³⁴.

მსგავსი საქმე განხილული იქნა ადამიანის უფლებათა კომიტეტის მიერ, სადაც მედია ინტენსიურად აშუქებდა ნინასასამართლო სამართალწარმოებას და ბრალდებულს წარმოაჩენდა ნარკოტიკების გამსაღებლად. სახელმწიფომ მიიღო ზომები მედიის ინტენსიური გაშუქების აღსაკვეთად და შესაბამისად, კომიტეტმა ვერ აღმოაჩინა პაქტის დარღვევა⁸³⁵.

სახელმწიფო ხელისუფლებას შეუძლია საზოგადოების ინფორმირება საქმის მსვლელობის შესახებ, თუმცა ცალსახად უნდა განიმარტოს, რომ ეჭვმიტანილი არ ითვლება დამნაშავედ⁸³⁶.

3. უდანაშაულობის დასამტკიცებლად სასამართლოსთვის მიმართვის უფლების არარსებობა

უდანაშაულობის პრეზუმფციის უფლება არ მოითხოვს უდანაშაულობის დასამტკიცებლად სასამართლოსთვის მიმართვის უფლების არსებობას. სხვა სიტყვებით, არ არსებობს სასამართლო განხილვამდე სამართალწარმოების შეწყვეტის შესახებ გადანყვეტილების გასაჩივრების უფლება⁸³⁷. ეს სავსებით ლოგიკურია, რადგან თუ პირი

⁸³² დაკტარასი (*Daktaras*) ლიტვის წინააღმდეგ, §41; ბიომერი (*Böhmer*) გერმანიის წინააღმდეგ, §56.

⁸³³ კროფი (*Kropf*) გერმანიის წინააღმდეგ, განაცხადი 14733/89. კომისიამ დაუშვებლად ცნო განაცხადი, რადგან განმცხადებელი ვაამართლა სასამართლომ.

⁸³⁴ პეტერსი (2003) 133: "indirekte Drittwirkung".

⁸³⁵ დოლე ჩადეი (*Dole Chadee*) და სხვები ტრინიდადი და ტობაგოს წინააღმდეგ.

⁸³⁶ X ნიდერლანდების წინააღმდეგ, განაცხადი 8361/78

⁸³⁷ სოლტიკოვი (*Soltikov*) გერმანიის წინააღმდეგ, განაცხადი 2257/64; X ნიდერლანდების წინააღმდეგ, განაცხადი 8585/79. აღნიშნული საკითხი ასევე წამოიჭრა საქმეში მარციანო (*Marziano*) იტალიის

უდანაშაულოდ ითვლება, სანამ მისი ბრალეულობა არ დამტკიცდება, გაუგებარია რატომ უნდა არსებობდეს იგივე ფაქტის დადასტურების მიზნით, სასამართლოსთვის მიმართვის უფლება.

III. გარანტიის „რეპუტაციასთან დაკავშირებული“ ასპექტები

ა. შესავალი

როგორც უკვე აღინიშნა, უდანაშაულობის პრეზუმფციის რეპუტაციასთან დაკავშირებული ასპექტი მოიცავს საჯარო პირის ისეთ ქმედებასა და განცხადებას, რომელშიც იგულისხმება, რომ პირს დამნაშავედ მიიჩნევენ მის მსჯავრდებამდე. მნიშვნელობა არა აქვს, რამდენად იქონიეს მათ გავლენა სასამართლოს გადანყვეტილებაზე. ამ შემთხვევაში უდანაშაულობის პრეზუმფცია უკვე აღარ არის საპროცესო გარანტია⁸³⁸.

ქვემოთ განვიხილავთ პრეცედენტულ სამართალს, რომელიც შეეხება სამართალწარმოების წინასასამართლო ეტაპზე გაკეთებულ განცხადებებს, იძულების ღონისძიებების გამოყენებას, გადანყვეტილებებს და საქმის შეწყვეტის კონტექსტში მოყვანილ მიზეზებს, აგრეთვე საჯარო პირების განცხადებებს, რომლებიც არ უკავშირდება სისხლის სამართლის საქმეს. ბოლოს შევხებით იმ თეორიულ საფუძვლებს, რომლებსაც ემყარება ევროპული სასამართლოს იურისპრუდენცია.

ბ. წინასასამართლო ეტაპზე გაკეთებული განცხადებები

ზოგადად სისხლის სამართალწარმოების დროს განხორციელებული ქმედებები და გაკეთებული განცხადებები მიეკუთვნება უდანაშაულობის პრეზუმფციის „შედეგზე ორიენტირებულ“ ასპექტებს, რადგან ისინი საფრთხეს უქმნიან სასამართლო გადანყვეტილების მიუკერძოებლობას. თუმცა არსებობს გამონაკლისებიც.

ამ მხრივ საინტერესო საქმეა *დაკტარასი (Daktaras) ლიტვის წინააღმდეგ*, რომელშიც განმცხადებელმა მოსთხოვა პროკურორს მის წინააღმდეგ საქმის შეწყვეტა, რადგან არ არსებობდა საკმარისი მტკიცებულებები სისხლისსამართლებრივი დევნის გასაგრძელებლად. პროკურორმა უარყო ეს მოთხოვნა და განაცხადა, რომ ის იყო „უსაფუძვლო, რადგან წინასასამართლო გამოძიების შედეგად შეკრებილი მტკიცებულებები მიუთითებდნენ, რომ განმცხადებელი დამნაშავე იყო.“⁸³⁹ ამის შემდეგ მან განიხილა კონკრეტული მტკიცებულებები, რომლებიც „ადასტურებდნენ“ სხვადასხვა ბრალდებებს.

სასამართლომ გაიზიარა მოსაზრება, რომ პროკურატურას შეეძლო უდანაშაულობის პრეზუმფციის დარღვევა, განსაკუთრებით მაშინ, „როდესაც პროკურორი ახორციელებს კვაზი-სასამართლო ფუნქციას ბრალდების მოხსნის შესახებ განმცხადებლის მოთხოვნის განხილვისას. თუმცა საჯარო პირის განცხადების შეუსაბამობა უდანაშაულობის პრეზუმფციის პრინციპთან უნდა გადაწყდეს იმ კონკრეტული გარემოებების კონტექსტში, რომელშიც გაკეთდა შესაბამისი განცხადება“⁸⁴⁰.

ამ საქმეში განცხადება გაკეთდა „შიგნით“, საპროცესო გადანყვეტილებაში და არა პრესკონფერენციაზე. პროკურორმა გამოიყენა სიტყვა „დადასტურება“, რათა პასუხი გაეცა ბრალდებულის არგუმენტებზე, რომ ფაქტები არ იყო დადასტურებული.

წინააღმდეგ. იხ. აგრეთვე *L ნიდერლანდების წინააღმდეგ*, განაცხადი 12241/86; *კაიანი (Kayhan) გერმანიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 11585/85.

⁸³⁸ სუდრი (2003) N 218.

⁸³⁹ *დაკტარასი (Daktaras) ლიტვის წინააღმდეგ*, § 13.

⁸⁴⁰ *Ibid.*, § 43.

სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ ამ შემთხვევაში ადგილი არ ჰქონია მე-6 მუხლის მეორე პუნქტის დარღვევას⁸⁴¹.

სასამართლოს ეს გადაწყვეტილება დამაჯერებელია. ბრალდება მოქმედებს პირის მსჯავრდების უზრუნველსაყოფად და ნაკლებად სავარაუდოა, რომ სასამართლოს საბოლოო გადაწყვეტილებამდე თავისი მოსაზრების გამოთქმით უარყოფითი ზეგავლენა მოახდინოს ვერდიქტზე. მეორე მხრივ, ეს საქმე მიუთითებს უდანაშაულობის პრეზუმფციის ორ ერთმანეთისგან განსხვავებულ ასპექტზე. იმ შემთხვევაში, თუ იგივე განცხადება გაკეთდებოდა საჯაროდ, სავარაუდოდ, შედეგი განსხვავებული იქნებოდა, თუმცა არა თავად სამართალწარმოებასთან მიმართებაში. განცხადების საჯაროდ გაკეთება იქნებოდა გაუმართლებელი ჩარევა განმცხადებლის რეპუტაციის დაცვის უფლებაში⁸⁴².

გ. იძულების ღონისძიებები, წინასწარი პატიმრობა

1. პრინციპი

მტიკცებულებების შეკრებისა და ეჭვმიტანილის მიერ გამოძიებისთვის ხელის შეშლის პრევენციისთვის საგამოძიებო ორგანოებს შეუძლიათ გამოიყენონ მთელი რიგი იძულების ღონისძიებები, რომლებიც ზღუდავენ ეჭვმიტანილის უფლებებს. ისინი მოიცავს მათ შორის სატელეფონო საუბრების მოსმენას, ელექტრონულ ან სხვაგვარ თვალთვალს, სისხლის ანალიზების აღებას, ჩხრეკას, ამოღებას და რაც ყველაზე მთავარია, პატიმრობას. ეს ზომები შეესაბამება უდანაშაულობის პრეზუმფციას⁸⁴³. ისინი ეფუძნება კონვენციის მე-5 მუხლის 1(გ) პუნქტში მოცემულ ეჭვს⁸⁴⁴.

2. შეზღუდვები

ა. ზოგადი ასპექტები

ზოგიერთი იძულების ღონისძიება⁸⁴⁵ შეიძლება იმდენად ეროდეს ადამიანის პირად თავისუფლებაში, რომ ჩაითვალოს სასჯელად⁸⁴⁶. ამის მაგალითი შეიძლება იყოს ამოღება, როცა ის დიდხანს გრძელდება და ამოღებული საქონელი კარგავს თავის ღირებულებას⁸⁴⁷. თუმცა ყველაზე დიდი საფრთხე დაკავშირებულია პატიმრობასთან. ამიტომ პატიმრობა ექვემდებარება მკაცრ შეზღუდვებს და არ უნდა გაგრძელდეს გონივრულ ვადაზე დიდხანს⁸⁴⁸.

ეს საკითხი ასევე განხილული იქნა უდანაშაულობის პრეზუმფციასთან კავშირში. ადამიანის უფლებათა კომიტეტმა ის განიხილა თავის კომენტარებში იტალიის⁸⁴⁹,

⁸⁴¹ *Ibid.*, § 44-5.

⁸⁴² *Ibid.*, ბუტკევიჩისი (*Butkevicius*) ლიტვის წინააღმდეგ.

⁸⁴³ ეს აგრეთვე მოიცავს ალკოჰოლური ზემოქმედების ქვეშ ავტომობილის მართვაში ეჭვმიტანილი პირის ვალდებულებას, გაიკეთოს სისხლის ანალიზი. იხ. *X ნიდერლანდების წინააღმდეგ*, განაცხადი 8239/78.

⁸⁴⁴ იხ. *გიოკელი (Gokceli) თურქეთის წინააღმდეგ*.

⁸⁴⁵ *X ნიდერლანდების წინააღმდეგ*, განაცხადი 8239/78.

⁸⁴⁶ *B ესპანეთის წინააღმდეგ*, განაცხადი 12476/86. იხ. აგრეთვე *ვენტურა (Ventura) იტალიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 8239/78.

⁸⁴⁷ *რაიმონდო (Raimondo) იტალიის წინააღმდეგ*.

⁸⁴⁸ სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ პაქტი, მე-9(3) მუხლი; ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია მე-5(3) მუხლი.

⁸⁴⁹ ადამიანის უფლებათა კომიტეტის დასკვნითი შენიშვნები იტალიის შესახებ UN Doc.CCPR/C/79/Add.94 (1998).

ეკვადორის⁸⁵⁰, არგენტინის⁸⁵¹, რუმინეთის⁸⁵² და ლუქსემბურგის⁸⁵³ მთავრობების ანგარიშებთან დაკავშირებით. ადამიანის უფლებათა ევროპულ კომისიას ასევე მოუწია არაერთი განაცხადის განხილვა, რომლებშიც საუბარი იყო მე-5 მუხლის მესამე პუნქტისა და მე-6 მუხლის მეორე პუნქტის დარღვევაზე პატიმრობის ვადის გამო⁸⁵⁴. ამ ორ გარანტიას შორის არსებული კავშირი არ არის უმნიშვნელო. მეცნიერულმა კვლევამ აჩვენა, რომ სასამართლოები ითვალისწინებენ პატიმრობისას მოხდელ ვადას სასჯელის დანიშვნის დროს და ცდილობენ თავიდან აიცილონ ისეთი სასჯელები, რომლებიც უფრო ხანმოკლეა, ვიდრე მოხდელი პატიმრობის ვადა⁸⁵⁵.

შესაბამისად, დროებითი იძულების ღონისძიებები შეიძლება ჩაითვალოს სანქციად, რომელიც ეკისრება პირს, სანამ მოხდება მისი გამართლება.

იმ შემთხვევაში, როცა განაცხადი მიუთითებს მე-6 მუხლის მეორე პუნქტსა და მე-5 მუხლის მესამე პუნქტზე, ამ უკანასკნელს აქვს უპირატესობა როგორც სპეციალურ ნორმას; თუ კონვენციის დარღვევას აქვს ადგილი პატიმრობის ზედმეტად ხანგრძლივი ვადის გამო, მაშინ აღარ იქნება აუცილებელი უდანაშაულობის პრეზუმფციის საკითხის განხილვა⁸⁵⁶.

განსაკუთრებით რთული საკითხი წამოიჭრა შვედეთის წინააღმდეგ განხილულ საქმეში, რომელიც ეხებოდა გადასახადების გადახდისგან თავის არიდებას და რომელშიც საგადასახადო ჯარიმის დაკისრება მოხდა სასამართლოს მიერ ჯარიმის დაკისრების საფუძლიანობის განსაზღვრამდე. სასამართლომ აღნიშნა, რომ კონვენცია არ კრძალავდა უზრუნველყოფის ზომებს და დაამატა, რომ „ნორმები, რომლებიც ცალკეული სისხლისსამართლებრივი სასჯელების ადრეული აღსრულების ნებას რთავს, არსებობს ხელშემკვრელი სახელმწიფოების კანონმდებლობაში“ (თუმცა არც ამ შემთხვევაში დასახელდა კონკრეტული მაგალითები).⁸⁵⁷ დამატებითი გადასახადისგან განსხვავებით, დროებითი უზრუნველყოფა არ შეიძლება გამართლებულ იქნეს ფისკალური ინტერესების საფუძველზე. სასამართლომ საკმაოდ დეტალურად განიხილა კომპენსაციის შესაძლებლობები იმ შემთხვევაში, თუ საბოლოო გადაწყვეტილება პირს არ დააკისრებდა რაიმე დამატებით გადასახადს და მივიდა დასკვნამდე, რომ შვედეთის კანონმდებლობით განსაზღვრული გარანტიები არ იყო ამ მხრივ საკმარისი⁸⁵⁸.

ამ გადაწყვეტილებებში გამოყენებული ფორმულირებები მოითხოვს განმარტებას. გადასახადის გადამხდელის ქონების ამოღება შეიძლება გამართლებულული იყოს დამატებითი გადასახადის გადახდის უზრუნველსაყოფად. თუმცა რთული გასაგებია, რატომ ხდება აუცილებელი სასჯელის ნაადრევი აღსრულება და როგორ თავსდება ის უდანაშაულობის პრეზუმფციასთან.

⁸⁵⁰ ადამიანის უფლებათა კომიტეტის დასკვნითი შენიშვნები ეკვადორის შესახებ UN Doc.CCPR/C/79/Add.92 (1998).

⁸⁵¹ ადამიანის უფლებათა კომიტეტის დასკვნითი შენიშვნები არგენტინის შესახებ A/40/50, § 144-65 (1965).

⁸⁵² ადამიანის უფლებათა კომიტეტის დასკვნითი შენიშვნები რუმინეთის შესახებ UN Doc. CCPR/C/79/Add.30 (1993).

⁸⁵³ ადამიანის უფლებათა კომიტეტის დასკვნითი შენიშვნები ლუქსემბურგის შესახებ UN Doc. CCPR/C/79/Add.11 (1992).

⁸⁵⁴ იხ. ბონიშო (*Bonnechaux*) შვეიცარიის წინააღმდეგ, განაცხადი 8224/78; იხ. აგრეთვე ჰელეგუარში (*Hellegouarch*) საფრანგეთის წინააღმდეგ, განაცხადი 11994/86.

⁸⁵⁵ რობერტი (1972) 128.

⁸⁵⁶ *ერძემი* (*Erdzem*) გერმანიის წინააღმდეგ, §49.

⁸⁵⁷ *Vastberga Taxi Aktiefbolag* და *ვულიჩი* (*Vulic*) შვედეთის წინააღმდეგ, § 118; იხ. აგრეთვე *იანოშევიჩი* (*Janosevic*) შვედეთის წინააღმდეგ.

⁸⁵⁸ *Ibid.*, § 119-21.

ბ. წინასწარი პატიმრობის ბუნება

პატიმრობის ხასიათი და პირობები უნდა შეესაბამებოდეს უდანაშაულობის პრეზუმფციას. ამ მხრივ, საერთაშორისო პაქტი იძლევა არაორაზროვან განმარტებას: „განსაკუთრებული გარემოებების არარსებობისას, ბრალდებულები უნდა მოთავსდნენ მსჯავრდებულებისგან განცალკევებით და დაექვემდებარონ ცალკე რეჟიმს, რომელიც შეესაბამება არამსჯავრდებულ პირთა სტატუსს“⁸⁵⁹. არამსჯავრდებულები პირის პატიმრობის დროს დაუშვებელია ისეთი შეზღუდვების გამოყენება, რომლებიც არ არის მკაცრად აუცილებელი შესაბამისი მიზნის, კერძოდ, პირის მიმალვის, რეციდივის ან მტკიცებულებების განადგურების თავიდან აცილების მისაღწევად. ეს გულისხმობს, რომ დაუშვებელია პატიმრების იძულებითი შრომა. მათ ასევე აქვთ უფლება, ატარონ საკუთარი ტანსაცმელი და შეუკვეთონ თავიანთი საჭმელი იმ ფარგლებში, რაც შეესაბამება ციხის ნესრიგს.

თუმცა სასამართლომ უფლებელყო აღნიშნული პრინციპი პირის (*Peers*) საქმეში, როდესაც განმცხადებელი გამოთქვამდა უკმაყოფილებას, რომ მისთვის წინასწარი პატიმრობის შეფარდების მიუხედავად, ის ექვემდებარებოდა იგივე რეჟიმს, რასაც მსჯავრდებულები პირები. სასამართლომ არ გაიზიარა მისი არგუმენტები და განაცხადა, რომ „კონვენცია არ შეიცავს ნორმას, რომელიც უზრუნველყოფდა მსჯავრდებულთა და ბრალდებულთა განსხვავებულ მოპყრობას“⁸⁶⁰. სასამართლოს ასეთი მიდგომა ორი მიზეზის გამო არის არადამაკმაყოფილებელი.

პირველი, სასამართლო უნდა იცნობდეს საერთაშორისო პაქტის დებულებებს. მე-7 ოქმი მიღებული იქნა იმ მიზნით, რომ აღმოფხვრილიყო განსხვავებები საერთაშორისო პაქტით და ევროპული კონვენციით უზრუნველყოფილ გარანტიებს შორის. რამდენიმე საწყისი წინადადება უარყოფილი იქნა, რადგან შესაბამისი უფლება უკვე იგულისხმებოდა კონვენციაში⁸⁶¹. ეს ფაქტი ქმნის პრეზუმფციას, რომ კონვენციის განმარტება უნდა მოხდეს საერთაშორისო პაქტის ტოლფასი დაცვის უზრუნველსაყოფად.

მეორე, სასამართლოს უფრო დეტალურად უნდა განეხილა საქმის გარემოებები და არ უნდა დაკმაყოფილებულიყო ასეთი ფორმალური არგუმენტით. ვერც იმას გამოვრიცხავთ, რომ თავად ციხის რეჟიმი ეწინააღმდეგებოდა უდანაშაულობის პრეზუმფციას. იგივე საქმეში სასამართლომ დაადგინა მე-3 მუხლის დარღვევა ციხეში არსებული პირობების გამო. სხვა საჩივრებთან შედარებით, მე-6 მუხლის მეორე პუნქტის დარღვევასთან დაკავშირებული საჩივარი დასაწყისშივე შეიძლებოდა ბანალურად ჩათვლილიყო. თუმცა ამ შემთხვევაში უმჯობესი იქნებოდა, თუ სასამართლო განაცხადებდა, რომ ცალკე საკითხი არ წამოიჭრებოდა მე-6 მუხლის მეორე პუნქტის საფუძველზე.

დ. უდანაშაულობის პრეზუმფციის დარღვევა იმ საქმეებში, რომლებშიც სამართალწარმოება არ დასრულდა მსჯავრდებით და სასჯელის დანიშვნით

პირის მსჯავრდებით საქმის დასრულების გარდა, არსებობს სამართალწარმოების შეწყვეტის ორი ძირითადი გზა. პირველი გულისხმობს გამართლებას. მეორე მოიცავს სხვადასხვა საპროცესო გადაწყვეტილებებს, როგორცაა ბრალმდებლის გადანაცვითლება სისხლისსამართლებრივი დევნის შეწყვეტის შესახებ, რადგან წარმატების დაბალი შანსია. სხვა მაგალითებია ბრალდებულის გარდაცვალება ან როდესაც ხანდაზმულობის ვადის

⁸⁵⁹ სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მე-10 მუხლის მე-2 პუნქტის ა) ქვეპუნქტი.

⁸⁶⁰ პირის (*Peers*) საბერძნეთის წინააღმდეგ, § 78.

⁸⁶¹ ტრექსელი (1988) 195.

გასვლა გამორიცხავს სასამართლო განხილვას ან გასაჩივრებას. ასევე შესაძლებელია, რომ ბრალდებამ დახუროს საქმე, რადგან პირის მსჯავრდების შემთხვევაში დანიშნული სასჯელი იქნება უმნიშვნელო.

ზოგჯერ თვით ბრალდებულის სასარგებლოდ მიღებული გადაწყვეტილებებიც შეიძლება იწვევდეს გარკვეულ პრობლემებს უდანაშაულობის პრეზუმფციასთან დაკავშირებით. ასეთ დროს სასამართლო წარმოადგენს გარკვეული ტიპის დასაბუთებას, რამაც შეიძლება უარყოფითი გავლენა მოახდინოს ბრალდებულის უდანაშაულობაზე⁸⁶². ბრალდებულს შეიძლება უარი უთხრან წინასწარი პატიმრობის გამო კომპენსაციაზე ან დამცველის ხარჯების ანაზღაურებაზე⁸⁶³. მას შეიძლება დაეკისროს სასამართლო ხარჯების, ასევე, მეორე მხარის ხარჯების ანაზღაურების ვალდებულება⁸⁶⁴. დაბოლოს, გამართლების მიუხედავად, ბრალდებულს შესაძლოა დაეკისროს მსხვერპლისთვის კომპენსაციის გადახდა⁸⁶⁵.

პრეცედენტული სამართალი აღნიშნულ საკითხებზე საკმაოდ მდიდარია. მისი მიმოხილვისას საჭირო არ იქნება ყველა კატეგორიის ცალკე განხილვა, თუმცა საქმეები უნდა განვასხვავოთ იმის მიხედვით, ისინი ბრალდებულის გამართლებით დასრულდა თუ რაიმე სხვა შედეგით.

1. გამართლების ეფექტი უდანაშაულობის პრეზუმფციაზე

სასამართლოს მიერ პირის საბოლოოდ გამართლების შემდეგ, ის დაცულია ახალი სამართალწარმოების დაწყებისგან საერთაშორისო პაქტის მე-14 მუხლის მე-7 პუნქტის, ევროპული კონვენციის მე-7 ოქმის მე-4 მუხლისა და ამერიკული კონვენციის მე-8 მუხლის მე-4 პუნქტის საფუძველზე, ნებისმიერი ოფიციალური განცხადებისგან, რომელიც მიუთითებს მის ბრალეულობაზე ან ეჭვქვეშ აყენებს მის უდანაშაულობას, იმის მიუხედავად, სასამართლო გადაწყვეტილების სამოტივაციო ნაწილი გამოხატავს თუ არა ბრალდებულის მიმართ ასეთ ეჭვს. ეს პრინციპი დადასტურდა ევროპული სასამართლოს მიერ რამდენიმე საქმეში⁸⁶⁶.

ერთ-ერთ ასეთ საქმეში შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობა მოითხოვდა ეჭვის გაქარწყლებას კომპენსაციის გადახდის წინაპირობად და მტკიცების ტვირთს აკისრებდა პირს, რომელიც ითხოვდა კომპენსაციას. სასამართლომ სამართლიანად აღნიშნა, რომ ერთადერთი გამოწვევის ამ წესიდან არსებობდა სამართალწარმოების განახლების შემთხვევაში. ასეთი გადაწყვეტილების მიღების შემდეგ შესაბამისი პირი ისევ ხდება „ბრალდების“ ობიექტი⁸⁶⁷.

საქმეში *Y ნორვეგიის წინააღმდეგ* სასამართლოს მიერ გამართლებულ პირს დაევალა მსხვერპლისთვის კომპენსაციის გადახდა. აღნიშნული გადაწყვეტილება მიღებული იქნა იგივე სასამართლოს მიერ გამამართლებელი განაჩენის გამოტანის მეორე დღეს. სტრასბურგის სასამართლომ დაადგინა უდანაშაულობის პრეზუმფციის უფლების დარღვევა ეროვნული სასამართლოს განცხადების გამო: „აშკარად შესაძლებელია, რომ

⁸⁶² *მარციანო (Marziano) იტალიის წინააღმდეგ; ასან რუშიტი (Asan Rushiti) ავსტრიის წინააღმდეგ*, § 15, 32.

⁸⁶³ *ლუტცი (Lutz) გერმანიის წინააღმდეგ; ენგლერტი (Englert) გერმანიის წინააღმდეგ; ნიოლკენბოკჰოფი (Nolkenbockhoff) გერმანიის წინააღმდეგ; სეკანინა (Sekanina) ავსტრიის წინააღმდეგ; რუშიტი (Rushiti) ავსტრიის წინააღმდეგ; ლამანა (Lamanna) ავსტრიის წინააღმდეგ.*

⁸⁶⁴ *მინელი (Minelli) შვეიცარიის წინააღმდეგ.*

⁸⁶⁵ *რინგვოლდი (Ringvold) ნორვეგიის წინააღმდეგ; Y ნორვეგიის წინააღმდეგ.*

⁸⁶⁶ *სეკანინა (Sekanina) ავსტრიის წინააღმდეგ*, § 30; *რუშიტი (Rushiti) ავსტრიის წინააღმდეგ*, § 31; *ლამანა (Lamanna), ვაიხელბრაუნი (Weixelbraun), ვოსტიჩი (Vostic) და დემირი (Demir) ავსტრიის წინააღმდეგ; ჰამერნი (Hammern) ნორვეგიის წინააღმდეგ*, § 47-8.

⁸⁶⁷ *ვაიხელბრაუნი (Weixelbraun) ავსტრიის წინააღმდეგ*, § 29.

[განმცხადებლის მიერ] ჩადენილი იქნა დანაშაულები⁸⁶⁸. „სასამართლო ითვალისწინებს ეროვნული სასამართლოს განცხადებას, რომ განმცხადებელი გამართლებული იქნა სისხლისსამართლებრივი ბრალდებისგან. თუმცა სასამართლო მიიჩნევს, რომ მსხვერპლის კანონიერი ინტერესების დაცვის დროს უმაღლესი და შემდეგ უზენაესი სასამართლოს მიერ გამოყენებული ფორმულირებები გასცდა სამოქალაქო საქმის საზღვრებს და ეჭვქვეშ დააყენა განმცხადებლის გამამართლებელი განაჩენის სისწორე“⁸⁶⁹.

სასამართლო მივიდა სხვა დასკვნამდე *რინგვოლდის (Ringvold)* საქმეში, რომელშიც გადაწყვეტილება გამოტანილ იქნა იმავე დღეს, რა დღესაც *ჰამერნის (Hammer)* და *Y ნორვეგიის წინააღმდეგ* საქმეებში. ამოსავალი წერტილი ერთი და იგივე იყო: პირი იყო ბრალდებული არასრულწლოვანზე სექსუალურ ძალადობაში, თუმცა საბოლოოდ გაამართლეს.

რინგვოლდის (Ringvold) საქმეში მსხვერპლმა შეიტანა სარჩელი არამატერიალური ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნით, რომელიც უმაღლესმა სასამართლომ უარყო. შემდეგ მან საჩივრით მიმართა უზენაეს სასამართლოს. დამატებითი მტკიცებულებები იქნა წარმოდგენილი და სამოქალაქო საქმე გაერთიანდა სისხლის სამართლის საქმესთან. უზენაესმა სასამართლომ საქმე გადაწყვიტა მსხვერპლის სასარგებლოდ. გადაწყვეტილების დასაბუთებისას მოსამართლემ აღნიშნა, რომ ჩვეულებრივ სამოქალაქო საქმეებში მტკიცების სტანდარტი იყო ალბათობის მაღალი ხარისხი. მიუხედავად იმისა, რომ გამამართლებელი განაჩენი ეფუძნებოდა ნაფიცი მსაჯულების ვერდიქტს, უზენაესმა სასამართლომ განიხილა უმაღლესი სასამართლოს შეხედულებები ზოგიერთ მტკიცებულებასთან დაკავშირებით. უმაღლესი სასამართლო, ნაფიცი მსაჯულებისგან განსხვავებით, არ იზიარებდა ვიდეო ჩანაწერების მტკიცებულებითი ღირებულების ნაკლოვანებებს.

ევროპულმა სასამართლომ განასხვავა აღნიშნული საქმე სხვა საქმეებისგან და დაადგინა, რომ ადგილი არ ჰქონდა დარღვევას. მან გაიზიარა მოსაზრება, რომ კომპენსაციასთან დაკავშირებული სასამართლო განხილვა არ ეხებოდა სისხლისსამართლებრივი ბრალდების საფუძვლიანობის განსაზღვრას. წინააღმდეგ შემთხვევაში,

მე-6 მუხლის მე-2 პუნქტის საფუძველზე, სისხლის სამართლის საქმეზე გამამართლებელი განაჩენის გამოტანა უარყოფითად იმოქმედებდა მსხვერპლის შესაძლებლობაზე, სამოქალაქო წესით მოეთხოვა კომპენსაცია, რაც იქნებოდა მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტით გარანტირებული სასამართლოსთვის მიმართვის უფლების თვითნებური და არაპროპორციული შეზღუდვა. შედეგად, გამართლებული პირი, რომელიც სამოქალაქო პროცესში მოქმედი მტკიცების ტვირთის საფუძველზე ჩაითვლებოდა პასუხისმგებლად, მიიღებდა არაჯეროვან უპირატესობას ჩადენილ ქმედებებზე ნებისმიერი პასუხისმგებლობის თავიდან აცილების მხრივ. მსგავსი ფართო განმარტება ვერ იქნებოდა გამაგრებული კონვენციის მე-6 მუხლის მე-2 პუნქტის ფორმულირებით ან კონვენციის წევრი სახელმწიფოების სამართლებრივი სისტემით. პირიქით, ხელშემკრელი სახელმწიფოების უმრავლესობაში გამართლება სისხლის სამართლის საქმეში ხელს არ უშლის სამოქალაქო პასუხისმგებლობის დადგენას იმავე ფაქტებზე დაყრდნობით.

შესაბამისად, სასამართლო თვლის, რომ, ერთი მხრივ, სისხლისსამართლებრივი ბრალდებისგან გამართლება უნდა შენარჩუნდეს კომპენსაციასთან დაკავშირებულ სამართალწარმოებაში, თუმცა მეორე მხრივ, ამან ხელი არ უნდა შეუშალოს სამოქალაქო პასუხისმგებლობის დადგენას იმავე ფაქტებზე დაყრდნობით, უფრო მსუბუქი მტკიცების ტვირთის საფუძველზე ... თუ ეროვნული სასამართლოს გადაწყვეტილება კომპენსაციასთან დაკავშირებით შეიცავს განცხადებას, რომელიც დასაცავ პირს მიაწერს სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას, ამით წამოიჭრება საკითხი მე-6 მუხლის მე-2

⁸⁶⁸ Y ნორვეგიის წინააღმდეგ, §44.

⁸⁶⁹ Ibid., §46.

პუნქტის ფარგლებში⁸⁷⁰.

სასამართლომ მიუთითა კომისიას პრეცედენტულ სამართალზე, სადაც ხაზგასმული იყო სისხლისსამართლებრივ და სხვა ტიპის საქმეებს შორის განსხვავება, კერძოდ, ამ უკანასკნელ კატეგორიაში მტკიცების დაბალი სტანდარტის არსებობა, სადაც სასამართლოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილება არ წყვეტს სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენის ფაქტს⁸⁷¹.

განსხვავება სასამართლოსა და კომისიის მიდგომებს შორის მდგომარეობს იმაში, რომ კომისიის მტკიცებით, სამოქალაქო პასუხისმგებლობა არ უდრიდა პირის ბრალეულობის დადგენას. სასამართლომ კი განაცხადა, რომ მე-6 მუხლის მე-2 პუნქტი არ ვრცელდებოდა, რადგან არ იყო საკმარისი კავშირი სისხლის სამართლის საქმესა და კომპენსაციასთან დაკავშირებულ სამართალწარმოებას შორის. „სასამართლო იმეორებს, რომ სისხლის სამართლის საქმის შედეგი არ არის გადამწყვეტი კომპენსაციის საკითხისთვის“⁸⁷². შესაბამისად, სასამართლო მივიდა დასკვნამდე, რომ მას არ შეეძლო იმ საკითხის არსებობად განხილვა, დაირღვა თუ არა მე-6 მუხლის მე-2 პუნქტი.

მოსამართლე კოსტას განსხვავებული აზრის მიხედვით, „სამოქალაქო სამართალდარღვევა განსხვავდება სისხლის სამართლის დანაშაულისგან და ქმედებები, რომლებიც არაკანონიერი და საზიანოა სამოქალაქო სამართლის საფუძველზე, შეიძლება არ იყოს იმ ქმედებების იდენტური, რომლებიც პირს ბრალად ჰქონდა წარდგენილი სისხლის სამართალწარმოებაში. წინააღმდეგ შემთხვევაში, უდანაშაულობის პრეზუმფიცია და გადაწყვეტილება, რომ პირი, რომელიც გაამართლეს, არ იყო ბრალეული, ყოველგვარ აზრს დაკარგავდა, თუ პირის საწინააღმდეგო განაჩენის გამოტანა მოხდებოდა სამოქალაქო საქმეში, რადგან სრულიად პარადოქსული იქნებოდა პრეზუმფიციის დაცვა მანამ, სანამ ის არ იქნებოდა დაძლეული სასამართლოს გადაწყვეტილებით და ამავდროულად, იმ მტკიცებულების უგულვებლყოფა, რომელიც ზურგს უმაგრებდა აღნიშნულ პრეზუმფიციას“. მან სწორად აღნიშნა, რომ ეროვნული მოსამართლის მოსაზრებით, „მტკიცებულებებმა დააკმაყოფილა შესაბამისი სტანდარტი, დადგინდა სექსუალური ძალადობის ფაქტი და ალბათობის მაღალი ხარისხის გათვალისწინებით ცხადი იყო, რომ განმცხადებელი იყო ბოროტმოქმედი“.

აღნიშნული მოსაზრება მისასაღმებელია. თუმცა ეს არ ნიშნავს, რომ სამოქალაქო სამართალწარმოება ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნით შეუძლებელია განხორციელდეს იმავე ფაქტებზე დაყრდნობით, რომელთა საფუძველზეც პირი იქნა გაამართლებული. ამავდროულად, შესაძლებელი უნდა იყოს სამოქალაქო პასუხისმგებლობის განსხვავება სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისგან. სასამართლოს მეთოდოლოგიას ქვემოთ ისევე დავუბრუნებთ.

დამატებით რამდენიმე საკითხი მოითხოვს განმარტებას. განმცხადებელი უკმაყოფილებას გამოთქვამდა იმ ფაქტის გამო, რომ უზენაესმა სასამართლომ, სამოქალაქო სამართალწარმოების მიზნებისთვის, ხელმისაწვდომი გახადა სისხლის სამართლის საქმის მასალები. ევროპული სასამართლოს განცხადებით, „ის ფაქტი, რომ ქმედება, რომელმაც შეიძლება გამოიწვიოს სამოქალაქო პასუხისმგებლობა, ასევე შეიცავს სისხლის სამართლის დანაშაულის ელემენტებს, მიუხედავად მისი სიმძიმისა, ვერ უზრუნველყოფს

⁸⁷⁰ რინგვოლდი (Ringvold) ნორვეგიის წინააღმდეგ, § 38.

⁸⁷¹ MC ვაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, განაცხადი 11882/85; რებასო (Rebasso) ავსტრიის წინააღმდეგ, განაცხადი 12007/86: კომისიამ დაადასტურა, რომ სამოქალაქო და სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა შეიძლება გამომდინარეობდეს ერთი და იგივე ფაქტიდან. თუმცა ამ საქმეში საპელაციო სასამართლოს გადაწყვეტილებაში მოყვანილი სიტყვები ვერ ჩაითვლებოდა უდანაშაულობის პრეზუმფიციის დარღვევად. იხ. აგრეთვე X ავსტრიის წინააღმდეგ, განაცხადი 9295/81.

⁸⁷² რინგვოლდი (Ringvold) ნორვეგიის წინააღმდეგ, § 38.

საკმარის საფუძველს იმისათვის, რომ პირი, რომელიც შეიძლება პასუხისმგებელი იყოს ქმედებისთვის სამოქალაქო სამართლის კონტექსტში, ჩაითვალოს ბრალდებულად სისხლის სამართლის დანაშაულში. არც ის ფაქტი, რომ სისხლის სამართლის საქმეში არსებული მტკიცებულებები გამოყენებულია სამოქალაქო სამართლებრივი შედეგების დასადგენად, არ იძლევა ასეთი დახასიათების გამოყენების საფუძველს⁸⁷³.

ეს განცხადება ვერ პასუხობს განმცხადებლის მიერ წამოჭრილ საკითხებს. პრობლემა მდგომარეობს იმაში, რომ სისხლის სამართლის საქმეში ფაქტების დადგენას ხელს უწყობს პროკურატურა. იძულების ღონისძიებები, რომლებიც დაშვებულია სისხლის საპროცესო სამართლის საფუძველზე, ვერ იქნება გამოყენებული სამოქალაქო საქმის მხარის მიერ. სასამართლოს არ განუხილავს საკითხი იმის შესახებ, სისხლის სამართლის საქმეში არსებული მტკიცებულებები ხელმისაწვდომი იქნებოდა თუ არა სამოქალაქო პროცესში. თუმცა უსამართლო იქნება, თუ პირი, რომელიც ამტკიცებს, რომ სამართალდარღვევის მსხვერპლია, ისარგებლებს სპეციალური პრივილეგიით თავისი არგუმენტების გასამყარებლად. ასეთი პრივილეგია მისაღებია, როცა დასაცავი პირი იქნა მსჯავრდებული, მაგრამ არა მისი გამართლების შემთხვევაში.

2. სისხლისსამართლებრივი დევნის საპროცესო საფუძვლით შეწყვეტის ეფექტი უდანაშაულობის პრეზუმფციაზე

უდანაშაულობის პრეზუმფციასთან დაკავშირებული პრეცედენტული სამართალი ძალზე არაერთგვაროვანია საპროცესო საფუძვლით საქმის შეწყვეტის საკითხზე. შესაძლებელია მთელი რიგი განსხვავებების გაკეთება სხვადასხვა კრიტერიუმებზე დაყრდნობით.

საქმეების დიფერენცირება შეიძლება იმ ქმედების მიხედვით, რომლითაც ირღვევა უდანაშაულობის პრეზუმფცია. კერძოდ, ხელისუფლების ორგანოების მიერ განმცხადებლის უდანაშაულობასთან დაკავშირებით ეჭვების გამოთქმა⁸⁷⁴, საპროცესო ხარჯების ანაზღაურებაზე უარის თქმა ან წინასწარი პატიმრობა ეჭვის არსებობის გაგრძელების საფუძველზე⁸⁷⁵, საპროცესო ან მოსარჩელეთა ხარჯების ანაზღაურების დაკისრება⁸⁷⁶.

განსხვავებები შეიძლება ასევე დადგინდეს იმის მიხედვით, სადავო განცხადებამ ახსენა ეჭვი ან დაადასტურა დამნაშავეობა თუ არა⁸⁷⁷ ან გადაწყვეტილება დეტალური იყო თუ შემოიფარგლებოდა ბრალეულობის აღბათობის ხსენებით. შეიძლება ასევე საქმეების განსხვავება სამართალწარმოების შეწყვეტის საფუძვლებზე დაყრდნობით: ბრალდების წარსადგენად არასაკმარისი მტკიცებულებების არსებობა⁸⁷⁸, ხანდაზმულობის ვადის გაშვება⁸⁷⁹, ბრალდებულის გარდაცვალება⁸⁸⁰ ან ის ფაქტი, რომ საბოლოოდ მსჯავრდების შედეგად დანიშნული

⁸⁷³ *Ibid.*, § 38.

⁸⁷⁴ მარციანო (Marziano) იტალიის წინააღმდეგ.

⁸⁷⁵ ლუტცი (Lutz) გერმანიის წინააღმდეგ, ენგლერტი (Englert) გერმანიის წინააღმდეგ; ნიოლკენბოკჰოფი (Nolkenbockhoff) გერმანიის წინააღმდეგ, ლოიჩერი (Leutscher) ნიდერლანდების წინააღმდეგ; ბარსი (Baars) ნიდერლანდების წინააღმდეგ.

⁸⁷⁶ საქმეში მინელი (Minelli) შვეიცარიის წინააღმდეგ განმცხადებელს დაეკისრა ორივე.

⁸⁷⁷ მაგ: ლუტცი (Lutz) გერმანიის წინააღმდეგ და მინელი (Minelli) შვეიცარიის წინააღმდეგ.

⁸⁷⁸ მარციანო (Marziano) იტალიის წინააღმდეგ.

⁸⁷⁹ მინელი (Minelli) შვეიცარიის წინააღმდეგ; ლუტცი (Lutz) გერმანიის წინააღმდეგ; ლოიჩერი (Leutscher) ნიდერლანდების წინააღმდეგ; ბარსი (Baars) ნიდერლანდების წინააღმდეგ.

⁸⁸⁰ ნიოლკენბოკჰოფი (Nolkenbockhoff) გერმანიის წინააღმდეგ.

სასჯელი იქნებოდა უმნიშვნელო⁸⁸¹. დაბოლოს, განსხვავება ასევე შესაძლებელია იმის მიხედვით, სამართალწარმოება შეწყდა თუ არა მას შემდეგ, რაც პირველი ინსტანციის სასამართლოს მიერ პირი ცნობილი იქნა ბრალეულად⁸⁸².

ა. ხარჯების ანაზღაურებისა და მოსარჩელისთვის კომპენსაციის მიცემის ბრძანება

პირველი საქმე, რომელშიც უდანაშაულობის პრეზუმფციის რეპუტაციასთან დაკავშირებული ასპექტი იქნა აღიარებული სასამართლოს მიერ, არის *მინელი (Minelli) შვეიცარიის წინააღმდეგ*. განმცხადებელმა, ჟურნალისტიმა დაწერა სტატია, რომელშიც დაადანაშაულა ბიზნესი მაქინაციურ საქმიანობაში. ეს გახდა მის წინააღმდეგ ცილისწამების ნიადაგზე საქმის აღძვრის საფუძველი. სამართალწარმოება შეჩერდა პარალელური პროცესის გამო სხვა ჟურნალისტის წინააღმდეგ სხვა კანტონში. იმ დროისთვის, როდესაც შესაძლებელი იყო საქმის განახლება, უკვე გასული იყო ხანდაზმულობის ვადა. მიუხედავად ამისა, განმცხადებელს დაეკისრა სასამართლო ხარჯების ანაზღაურება და მოსარჩელისთვის კომპენსაციის გადახდა. ამ ბრძანების საფუძველი იყო ის, რომ განმცხადებელი „ყველა შემთხვევაში იქნებოდა მსჯავრდებული, რომ არა ხანდაზმულობის ვადა“. ასეთი დასკვნა იქნა გამოტანილი მტკიცებულებების შეფასების შემდეგ⁸⁸³.

ევროპულმა სასამართლომ თავდაპირველად განიხილა, საერთოდ ვრცელდებოდა თუ არა მე-6 მუხლის მე-2 პუნქტი აღნიშნულ საქმეზე. სასამართლომ გაიზიარა კომისიის მიდგომა, რომ პირისთვის ხარჯების ანაზღაურების დაკისრება ხანდაზმულობის გამო საქმის შეჩერების შემდეგ არ იკრძალებოდა კონვენციით. პრინციპი, რომ „არც მე-6 მუხლის მეორე პუნქტი და არც კონვენციის სხვა დებულება არ უზრუნველყოფს სისხლის სამართლის დანაშაულში ბრალდებული პირის უფლებას, მოითხოვოს მის მიერ განეული ხარჯების ანაზღაურება მისი საქმის შეწყვეტის შემთხვევაში“⁸⁸⁴, არაერთხელ იქნა გამოყენებული მოგვიანებით განხილულ საქმეებში⁸⁸⁵. თუმცა სასამართლოს გადაწყვეტილებით, იმის თქმით, რომ ბატონი მინელი დიდი ალბათობით იქნებოდა მსჯავრდებული, პალატამ დაადასტურა, რომ დანაშაულს დამტკიცებულად თვლიდა, ხოლო განმცხადებელს ბრალეულად⁸⁸⁶. შედეგად, ადგილი ჰქონდა მე-6 მუხლის მეორე პუნქტის დარღვევას.

ბ. უარი კომპენსაციაზე

სასამართლომ განასხვავა *მინელის (Minelli)* საქმის გარემოებები იმ საქმეებისგან, რომლებშიც ადგილი ჰქონდა მხოლოდ კომპენსაციაზე უარს. სასამართლომ ხაზი გაუსვა, რომ უარი კომპენსაციის გადახდაზე არ უნდა იქნეს მიჩნეული როგორც სასჯელის ტოლფასი⁸⁸⁷. *ლუტცის (Lutz)* საქმეში ანალოგიური ფორმულირებაა გამოყენებული,

⁸⁸¹ *ენგლერტი (Englert) გერმანიის წინააღმდეგ*.

⁸⁸² *ლუტცი (Lutz) გერმანიის წინააღმდეგ; ენგლერტი (Englert) გერმანიის წინააღმდეგ*.

⁸⁸³ *მინელი (Minelli) შვეიცარიის წინააღმდეგ*, §34.

⁸⁸⁴ მაგ: *ლუტცი (Lutz) გერმანიის წინააღმდეგ*, §59. იხ. აგრეთვე *P, RH, და LL ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 15776/89. ნათელია, რომ ევროპული კონვენციის მე-7 ოქმის მე-3 მუხლი, საერთაშორისო პაქტის მე-14 მუხლის მე-6 პუნქტი და ამერიკული კონვენციის მე-10 მუხლი არ მოიცავს ამ საკითხებს.

⁸⁸⁵ მაგ: *ენგლერტი (Englert) გერმანიის წინააღმდეგ*, §36; *ნიოლკენბოკჰოფი (Nolkenbockhoff) გერმანიის წინააღმდეგ*, §36; *მასონი (Masson) და ვან ზონი (Van Zon) ნიდერლანდების წინააღმდეგ*, §49; *ლოიჩერი (Leutscher) ნიდერლანდების წინააღმდეგ*, §29; *ბარსი (Baars) ნიდერლანდების წინააღმდეგ*, §27.

⁸⁸⁶ *მინელი (Minelli) შვეიცარიის წინააღმდეგ*, §38.

⁸⁸⁷ *ლუტცი (Lutz) გერმანიის წინააღმდეგ*, §63; *ენგლერტი (Englert) გერმანიის წინააღმდეგ*, §39; *ნიოლკენბოკჰოფი (Nolkenbockhoff) გერმანიის წინააღმდეგ*, §40; *ლოიჩერი (Leutscher) ნიდერლანდების წინააღმდეგ*, §29; არგუმენტი არ არის დამაჯერებელი, რადგან ხარჯების ანაზღაურების ვალდებულება დაკისრებულია არა სასჯელის სახით, არამედ სამართლიანობის

როგორც *მინელის (Minelli)* საქმეში, კერძოდ, „დასაცავი პირი დიდი ალბათობით იქნებოდა სჯავრდებული“⁸⁸⁸. თუმცა ეროვნულ სასამართლოს არ განუხილავს მტკიცებულებების დეტალები. ამის გამო სტრასბურგის სასამართლომ ჩათვალა, რომ მხოლოდ ეჭვი იქნა გაცხადებული და არა ის, რომ პირი (რომელმაც აღიარა დანაშაული) იყო ბრალეული.

ენგლერტის (Englert) საქმეში ეროვნულმა სასამართლომ განაცხადა, რომ „აქამდე სასამართლო განხილვის მიმდინარეობის გათვალისწინებით, პრეზუმფციის დამძლევი გარემოებები ... იმდენად დამაჯერებელია, რომ მსჯავრდება უფრო შესაძლებელია ვიდრე გამართლება“⁸⁸⁹. *ნიოლკენბოკჰოფის (Nolkenbockhoff)* საქმეში სასამართლოს არგუმენტი იყო, რომ „დასაცავი პირი თითქმის უეჭველად იქნებოდა მსჯავრდებული“.

სამივე საქმეში (*ლუტცი (Lutz)*; *ენგლერტი (Englert)*; *ნიოლკენბოკჰოფი (Nolkenbockhoff)*) სტრასბურგის სასამართლომ ვერ აღმოაჩინა დარღვევა. იგივე შედეგით დასრულდა *ლოიჩერის (Leutscher)* საქმე, რომელშიც სასამართლომ გამოიტანა გამამტყუნებელი განაჩენი „*in absentia*“ და კომპენსაციაზე უარი დაასაბუთა იმით, რომ „არც სისხლისსამართლებრივი გამოძიების მასალებიდან და არც წინამდებარე მოთხოვნიდან გამომდინარე, არ არსებობს აღნიშნული მსჯავრდების სისწორის ეჭვქვეშ დაყენების საფუძველი“⁸⁹⁰.

ბარსის (Baars) საქმეში კომპენსაციაზე განმცხადებლისთვის უარის თქმა გამართლებული იქნა „იმ გარემოებებზე დაყრდნობით, რომლებიდანაც გამომდინარეობს, რომ განმცხადებელი – იმ შემთხვევაში, თუ პროკურატურის ორგანო უარს არ იტყოდა ბრალდებაზე ხანდაზმულობის ვადის გასვლის გამო და ამავე მიზეზით სისხლისსამართლებრივი დევნა არ ჩაითვლებოდა დაუშვებლად უმაღლესი სასამართლოს მიერ – დიდი ალბათობით იქნებოდა მსჯავრდებული“⁸⁹¹. ამ საქმეში სასამართლომ დაადგინა მე-6(2) მუხლის დარღვევა, რადგან მტკიცებულებები იქნა დეტალურად განხილული.

აღნიშნული გადაწყვეტილებები მიჰყვება ერთ ლოგიკურ ხაზს. სასამართლო ჩათვლის, რომ ადგილი აქვს კონვენციის დარღვევას, თუ ეროვნული სასამართლო არა მარტო დაასაბუთებს კომპენსაციის უარს იმით, რომ განმცხადებელი დიდი ალბათობით იყო დამნაშავე, არამედ, ასევე განიხილავს მტკიცებულებებს ამ დასკვნის გამოსატანად. კიდევ ერთი განსხვავება, რომლის შესახებ გადაწყვეტილებები არ მიუთითებენ, არის ის, რომ კონვენციის დარღვევა იქნა დადგენილი იმ შემთხვევაში, როცა გამამტყუნებელი განაჩენის გამოტანა არ მომხდარა პირველი ინსტანციის სასამართლოს მიერ. აღნიშნული ვერ ჩაითვლება კანონიერ მიზეზად და შესაბამისად, არც არის ნახსენები. სინამდვილეში, თეორიულად (როგორც მინიმუმ, ავსტრიისა და ნიდერლანდების სამართლებრივ სისტემებში) უდანაშაულობის პრეზუმფცია დაძლეულია მას შემდეგ, რაც მსჯავრდებული პირი წარადგენს საჩივარს. თუმცა პრაქტიკაში ხელისუფლების ორგანოებს უძნელდებათ ისე მოიქცნენ, თითქოს პირველი ინსტანციის სასამართლოს არ გამოუტანია გამამტყუნებელი განაჩენი.

სასამართლო ხაზს უსვამს „საჯარო პირების მიერ სიტყვების შერჩევის მნიშვნელობას“⁸⁹². დასანანია, რომ ზემოთ ხსენებულ საქმეებში აღნიშნული წესი არ იქნა გამოყენებული⁸⁹³. ის არგუმენტები, რაც მოყვანილია სხვა საქმეებისგან *მინელის (Minelli)* და *ბარსის (Baars)* მსგავსი საქმეების განსხვავების მიზნით, სადაც დარღვევა

მოსაზრებიდან გამომდინარე.

⁸⁸⁸ *ლუტცი (Lutz) გერმანიის წინააღმდეგ*, § 16.

⁸⁸⁹ *ენგლერტი (Englert) გერმანიის წინააღმდეგ*, § 29.

⁸⁹⁰ *ლოიჩერი (Leutscher) ნიდერლანდების წინააღმდეგ*, § 31.

⁸⁹¹ *ბარსი (Baars) ნიდერლანდების წინააღმდეგ*, § 17.

⁸⁹² *დაკტარასი (Daktaras) ლიტვის წინააღმდეგ*, § 41; *მარციანო (Marziano) იტალიის წინააღმდეგ*, § 28; *ბიომერი (Böhmer) გერმანიის წინააღმდეგ*, § 56.

⁸⁹³ მერილსი და რობერტსონი (2001) 117. ეს ავტორიც აკრიტიკებს გადაწყვეტილებას.

იქნა დადგენილი, არ არის დამაჯერებელი. ცხადია, რომ კომპენსაციაზე უარის თქმა მისაღებია (იმ შემთხვევაშიც, თუ ხარჯების ანაზღაურება ეკისრება დასაცავ პირს) იმ საქმეებში, რომლებშიც სამართალწარმოება შეწყდა საპროცესო თუ ტექნიკური მიზეზების გამო, პირველ ინსტანციაზე გამამტყუნებელი განაჩენის გამოტანის შემდეგ. თუმცა ეს ცხადად უნდა ჩამოყალიბდეს როგორც წესი. მაგალითად, „თუ სამართალწარმოება წყდება პირველი ინსტანციის სასამართლოს გამამტყუნებელი განაჩენის შემდეგ, მაგრამ მანამ, სანამ გასაჩივრების საფუძველზე მოხდება გადანყვეტილების გამოტანა, ხარჯები უნდა დაეკისროს მსჯავრდებულს“. ეს თავიდან აგვაცილებს განცხადებებს, რომლებიც ეწინააღმდეგება უდანაშაულობის პრეზუმფციას.

გ. ეჭვის არსებობის დადასტურება

ერთ-ერთ საქმეში განმცხადებელი, რომელსაც ბრალად ედებოდა არასრულწლოვანზე სექსუალური ძალადობა, გამოთქვამდა უკმაყოფილებას, რომ სამართალწარმოების შეწყვეტით მას წაერთვა საკუთარი უდანაშაულობის დამტკიცების საშუალება. მოსამართლემ, რომელიც პასუხისმგებელი იყო წინასწარ გამოძიებაზე, გამოიყენა ისეთი ფორმულირებები, რომლებიც ხაზს უსვამდა მის წინააღმდეგ სერიოზული ეჭვის არსებობას, რაც, თავის მხრივ, გახდა იმის მიზეზი, რომ განმცხადებლის ყოფილმა ცოლმა უარი უთხრა მას საკუთარი ბავშვის მონახულებაზე. სასამართლოს წევრების უმრავლესობამ ჩათვალა, რომ ადგილი არ ჰქონდა დარღვევას. სასამართლომ გაიმეორა, რომ დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა სიტყვების შერჩევას, თუმცა მოცემულ შემთხვევაში ადგილი ჰქონდა მხოლოდ ეჭვების გამოთქმას⁸⁹⁴.

საკმაოდ დამაჯერებელ განსხვავებულ აზრში, მოსამართლე როზაკისმა მიუთითა, რომ გამოყენებულმა სიტყვებმა გათქვა მოსამართლის დამოკიდებულება, რომ განმცხადებელს დამნაშავედ თვლიდა. სხვა სიტყვებით, მან განაცხადა: „მე დარწმუნებული ვარ, რომ ბრალდებული არის დამნაშავე, თუმცა, სამწუხაროდ, მეეჭვება, რომ შესაძლებელი იყოს მის ბრალეულობაში სასამართლოს დარწმუნება მტკიცებულებებში არსებული სუსტი ელემენტების გამო“. რთულია არ დაეთანხმო მოსამართლე როზაკისს, რომ ეს წარმოადგენს უდანაშაულობის პრეზუმფციის დარღვევას.

3. განცხადებები, რომლებიც არ უკავშირდება სისხლის სამართლის საქმეს

დღემდე ორი საქმე იქნა განხილული, რომლებშიც საჯარო პირების მიერ სისხლის სამართალწარმოების ფარგლებს გარეთ გაკეთებული განცხადებები წამოჭრიდა უდანაშაულობის პრეზუმფციასთან დაკავშირებულ საკითხებს. ამის მაგალითია პრეზიდენტ ნიქსონის გამოსვლა, როდესაც მან ისაუბრა მენსონზე, როგორც მკვლელზე მანამ, სანამ ის იქნებოდა მსჯავრდებული, რაც ყველა გაზეთის პირველ გვერდზე მოხვდა⁸⁹⁵.

პირველი საქმე ეხებოდა შვეიცარიის იუსტიციის მინისტრს, რომელმაც პირის დაკავების შემდეგ (ის მსჯავრდებული იქნა ტერორისტულ ჯგუფთან კავშირის გამო) მოიხსენია ის როგორც კრიმინალი, თუმცა იქვე დაამატა, რომ მას ელოდებოდა სასამართლო განხილვა. რადგან ადგილი არ ჰქონდა ფორმალურ განცხადებას, რომ ის იყო ბრალეული, კომისიამ განაცხადი დაუშვებლად ცნო⁸⁹⁶.

მეორე საქმეში განმცხადებელი მკვლელობაში იყო ეჭვმიტანილი. პრესკონფერენციაზე, რომელსაც ასევე ესწრებოდა შინაგან საქმეთა მინისტრი, პარიზის კრიმინალური გამოძიების დეპარტამენტის დირექტორმა განმცხადებელი მოიხსენია „მკვლელის ინიციატორად“⁸⁹⁷.

ევროპულმა სასამართლომ განაცხადა, რომ „კონვენციის დანიშნულებაა უფლებების

⁸⁹⁴ მარციანო (Marziano) იტალიის წინააღმდეგ, §28, 30.

⁸⁹⁵ მაგ: ჟურნალი თაიმსი, 17 აგვისტო. 1970.

⁸⁹⁶ პეტრა კრაუზე (Petra Krause) შვეიცარიის წინააღმდეგ, განაცხადი 7986/77.

⁸⁹⁷ ალენე დე რიბემონი (Allenet Ribemont) საფრანგეთის წინააღმდეგ, § 10.

უზრუნველყოფა, რომლებიც არა თეორიული და მოწვევებითი, არამედ პრაქტიკული და ეფექტიანია“ და რომ მე-6 მუხლის მეორე პუნქტი ვრცელდებოდა, რადგან არსებობდა კავშირი სისხლის სამართლის გამოძიებასთან, რომელიც რამდენიმე დღით ადრე იყო დაწყებული. სასამართლომ აღნიშნა, რომ უდანაშაულობის პრეზუმფცია არ უკრძალავდა ხელისუფლებას საზოგადოების ინფორმირებას მიმდინარე გამოძიების შესახებ, თუმცა ჩათვალა, რომ ეს უნდა გაკეთებულიყო ამ პრეზუმფციის შესაბამისად. მოცემულ შემთხვევაში განცხადება განმცხადებლის ბრალულობის შესახებ ცალსახად იქნა გაკეთებული⁸⁹⁸.

თვით პოლიციის უბრალო ანგარიშს, რომელშიც ეჭვმიტანილი მოხსენიებულია დამნაშავედ, შეუძლია უდანაშაულობის პრეზუმფციის დარღვევა, იმის მიუხედავად, რომ საბოლოოდ ადგილი არ აქვს პირის მსჯავრდებას და მის შესახებ მონაცემები ამოშლილია პოლიციის მონაცემთა ბაზიდან⁸⁹⁹.

ე. შეფასება

უდანაშაულობის პრეზუმფციის რეპუტაციასთან დაკავშირებულ ასპექტზე არ არის ერთგვაროვანი პოზიცია. ზოგიერთი ავტორი გამოთქვამს უკმაყოფილებას იმის გამო, რომ საპროცესო გარანტია ვრცელდება არასაპროცესო გარემოებებზე⁹⁰⁰. თუმცა უნდა ითქვას, რომ გარკვეული გამოწვევების გარდა, სასამართლომ მართებული გადაწყვეტილება მიიღო, როდესაც გაიზიარა კომისიის მიერ ჩამოყალიბებული მიდგომა.

უმჯობესი იქნებოდა სასამართლოს მიერ ცალსახად იმის აღიარება, რომ ის მე-6 მუხლის მეორე პუნქტის ისეთ ხედვას იზიარებს, რომელიც არ ებმის სისხლის სამართლის პროცესს, როგორც ეს არის განსაზღვრული მე-6 მუხლის პირველი პუნქტით, კერძოდ, „სისხლისსამართლებრივი ბრალდების საფუძვლიანობის განსაზღვრასთან“ კავშირში.

მე-6 მუხლის მეორე პუნქტთან დაკავშირებულ თითქმის ყველა გადაწყვეტილებაში სასამართლო უხვევს სწორი გზიდან, როდესაც ცდილობს იმის დემონსტრირებას, რომ მე-6 მუხლი ვრცელდება განსახილველ საქმეზე. კერძოდ, „სისხლისსამართლებრივის“ ცნების შესახებ საუბრისას ის გამოყოფს *ენგელის (Engel)* საქმეში ჩამოყალიბებულ კრიტერიუმებს და შემდეგ განიხილავს, ვრცელდება თუ არა ისინი მოცემულ საქმეში. თუმცა *მინელის (Minelli)* საქმეში მიღებული გადაწყვეტილების შემდეგ საქმეების უმრავლესობა, სისხლის სამართალთან მათი კავშირის მიუხედავად, ეხება იმ პირებს, რომლებიც აღარ არიან ბრალდებულები სისხლის სამართლის დანაშაულში⁹⁰¹.

მინელის (Minelli) საქმეში ევროპულმა სასამართლომ განაცხადა, რომ, როდესაც ეროვნულმა სასამართლომ გადაწყვიტა განმცხადებელზე ხარჯების ორი მესამედის ანაზღაურებისა და სამოქალაქო მოსარჩელისთვის კომპენსაციის მიცემის დაკისრება, ის განმცხადებელს ჯერ კიდევ განიხილავდა როგორც ბრალდებულს სისხლის სამართლის დანაშაულში მე-6 მუხლის მიზნებიდან გამომდინარე⁹⁰². ეს მოსაზრება არ არის

⁸⁹⁸ *Ibid.*, § 35-41; იხ. აგრეთვე *W გერმანიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 11526/85.

⁸⁹⁹ *ბაბაკი (Babjak)* და *სხვები სლოვაკეთის წინააღმდეგ*. განაცხადი დაუშვებლად იქნა ცნობილი იმის გამო, რომ არ იყო ამონაწერი ეფექტიანი სამართლებრივი დაცვის ყველა შიდასახელმწიფოებრივი საშუალება.

⁹⁰⁰ გოლვიტცერი (1992) მე-6 მუხლი, N 121.

⁹⁰¹ გამოწვევისა *ალენე დე რიბემონის (Allenet de Ribemont)* საქმე, რომელშიც განმცხადებელს, შეიძლება ითქვას, რომ „ბრალდება წარედგინა“ ბატონი დე ბროჟილის მკვლელობის წაქეზებაში. ეს არის კომისიის ადრინდელი გადაწყვეტილება, რომელშიც მან გამოიყენა ბრალდების ცნების ვიწრო ინტერპრეტაცია. *X გერმანიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 4483/70. დღეისათვის შეიძლება ითქვას, რომ ეს პრეცედენტი უარყოფილია.

⁹⁰² *მინელი (Minelli) შვეიცარიის წინააღმდეგ*, § 32.

სარწმუნო განსაკუთრებით იმ ფაქტის გათვალისწინებით, რომ რამდენიმე წინადადების შემდეგ სასამართლომ აღიარა, რომ ხანდაზმულობის ვადის გასვლის გამო, შეწყდა სისხლისსამართლებრივი დევნა განმცხადებლის წინააღმდეგ.

იმ საქმეში, რომელშიც საგადასახადო გადაცდომის გამო ჯარიმის დაკისრება მოხდა გარდაცვლილის მემკვიდრეებზე⁹⁰³, განმცხადებლები არასდროს ყოფილან ბრალდებულები. მართალია, სასამართლომ მიუთითა *ოზთურქის (Öztürk)* საქმეზე და განიხილა მე-6 მუხლის მოქმედების საკითხი⁹⁰⁴, თუმცა გარდაცვლილი პირი იყო ბრალდებული და არა რომელიმე განმცხადებელი. ის ფაქტი, რომ მათ დაეკისრათ ჯარიმის გადახდა ვერ ჩაითვლება ბრალდებად. მათი ბრალეულობის საკითხი არასდროს არ განხილულა.

დამოკიდებულება შეიცვალა *სეკანინას (Sekanina)* საქმეში. სასამართლომ მიუთითა კომისიაზე, რომელიც ყოველთვის იყენებდა პირდაპირ მიდგომას, როდესაც აცხადებდა, რომ „უდანაშაულობის პრეზუმფცია იყო სავალდებულო არა მარტო სისხლის სამართლის სასამართლოებისთვის, რომლებიც არსებითად იხილავდნენ ბრალდების საკითხს, არამედ, ასევე სხვა საჯარო ორგანოებისთვისაც“⁹⁰⁵. თუმცა კომისიას არ დაუკავშირებია მე-6 მუხლის მე-2 პუნქტის გავრცელების წინაპირობები და მისი შინაარსი, რისი მცდელობაც ჰქონდა სასამართლოს. მან აღნიშნა, რომ თვით გამართლების შემდეგ ავსტრიის კანონმდებლობა ისეთი ხარისხით უკავშირებდა სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას კომპენსაციის საკითხს, რომ გადაწყვეტილება ამ უკანაქნელთან დაკავშირებით შეიძლებოდა ჩათვლილიყო როგორც პირველ საკითხზე მიღებული გადაწყვეტილების შედეგი და გარკვეული თვალსაზრისით, მისი თანმდევი.

მე-6 მუხლი ვრცელდება სისხლის სამართლის დანაშაულში ბრალდებულებზე, რაც უდავოდ, ავტონომიური განმარტების ობიექტია⁹⁰⁶. თუმცა, როგორც ჩანს, მე-6 მუხლის მეორე პუნქტის კონტექსტში, სასამართლო ანიჭებს მას მე-6 მუხლის პირველი პუნქტისგან განსხვავებულ მნიშვნელობას. ასეთი მიდგომა მიუღებელია. რთული წარმოსადგენია, როგორ შეიძლება ტერმინი „ბრალდებული“ განიმარტოს ისე, რომ მოიცავდეს „პირს, რომელიც აღარ არის ბრალდებული“.

ბრალდების მოხსნა განსაკუთრებით თვალსაჩინოა იმ შემთხვევაში, როდესაც პირი იქნა გამართლებული. ნორვეგიის წინააღმდეგ განხილულ ოთხ საქმეში სასამართლომ, როგორც იქნა, გაიზიარა მოსაზრება, რომ განმცხადებლები ველარ ჩაითვებოდნენ სისხლის სამართლის დანაშაულში ბრალდებულ პირებად. მე-6 მუხლის მე-2 პუნქტის დარღვევის არსებობის უარყოფა გამართლებულია მიზანშეწონილობიდან გამომდინარე: არ იქნება სამართლიანი, თუ დანაშაულის მსხვერპლს ეჭვმიტანილის გამართლების გამო წაერთმევა შესაძლებლობა, სამოქალაქო წესით მიიღოს კომპენსაცია „მტკიცების უფრო მსუბუქი ტვირთის საფუძველზე“⁹⁰⁷.

კომისიის მიდგომა უფრო მისაღებად უნდა ჩაითვალოს. კომისიის მიხედვით, უდანაშაულობის პრეზუმფციის უფლება „არა მხოლოდ სისხლის სამართლის საპროცესო გარანტიაა, არამედ ყველა სახელმწიფო ორგანოსგან მოითხოვს, ბრალდებულის დამნაშავეობასთან დაკავშირებით განცხადებების გაკეთებისგან თავის შეკავებას მანამ, სანამ უფლებამოსილი სასამართლოს გადაწყვეტილებით არ დამტკიცდება მისი ბრალეულობა“⁹⁰⁸.

⁹⁰³ AP, MP და TP შვეიცარიის წინააღმდეგ; EL, RL და JO-L შვეიცარიის წინააღმდეგ.

⁹⁰⁴ AP, MP და TP შვეიცარიის წინააღმდეგ, §39-43; EL, RL და JO-L შვეიცარიის წინააღმდეგ, §44-8.

⁹⁰⁵ სეკანინა (Sekanina) ავსტრიის წინააღმდეგ, §21.

⁹⁰⁶ იხ. თავი 2.

⁹⁰⁷ ჰამერნი (Hammern) ნორვეგიის წინააღმდეგ, §41; O ნორვეგიის წინააღმდეგ, §40; რინგვოლდი (Ringvold) ნორვეგიის წინააღმდეგ, §40; Y ნორვეგიის წინააღმდეგ, §40.

⁹⁰⁸ P, RH, და LL ავსტრიის წინააღმდეგ, განაცხადი 15776/89; ერთ-ერთ საქმეში კომისიამ თავი შეიკავა ამ

თავი 8

ბრალდების შესახებ ინფორმირების უფლება

I. შესავალი

ა. დებულებები

[3. მისთვის წარდგენილი ნებისმიერი სისხლისსამართლებრივი ბრალდების საფუძვლიანობის განსაზღვრისას ყველას აქვს უფლება, როგორც მინიმუმ, მიიღოს შემდეგი გარანტიები სრული თანასწორობის საფუძველზე:]

ა) დაუყოვნებლივ და დაწვრილებით ეცნობოს მისთვის გასაგებ ენაზე წარდგენილი ბრალდების არსი და საფუძველი.

*სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ
საერთაშორისო პაქტი, მე-14(3) მუხლი.*

[3. ყველას, ვისაც ბრალად ედება სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენა, აქვს, სულ მცირე, შემდეგი უფლებები:]

ა) მისთვის გასაგებ ენაზე, დაუყოვნებლივ და დაწვრილებით ეცნობოს წარდგენილი ბრალდების არსი და საფუძველი.

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია, მე-6(3) მუხლი.

[2... . მისი საქმის განხილვისას ყველა პირს აქვს უფლება, სრული თანასწორობის საფუძველზე, როგორც მინიმუმ, მიიღოს შემდეგი გარანტიები:]

ბ) მიიღოს წინასწარი შეტყობინება, რომელიც დაწვრილებით აღწერს მისთვის წარდგენილ ბრალდებას.

ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენცია, მე-8(2) მუხლი.

საერთაშორისო პაქტისა და ევროპული კონვენციის დებულებები თითქმის იდენტურია. განსხვავება მხოლოდ სიტყვების თანმიმდევრობაშია, რაც არ ცვლის დებულების არსს. ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენცია კი უფრო გამარტივებულ ფორმულირებას იყენებს.

ბ. გარანტიის წარმოშობა

ამ გარანტიის იდეა წარმოიშვა სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მოსამზადებელი სხდომების პროცესში. პირველად ის იქნა

საკითხზე მოსაზრების გამოთქმისგან. სასამართლო განხილვისას, რომელიც შეეხებოდა დამცველის ხარჯების ანაზღაურებისგან გათავისუფლების საკითხს იმ საქმეში, რომელშიც სამართალწარმოება შეწყდა ხანდაზმულობის ვადის გასვლის გამო, ადმინისტრაციულმა სასამართლომ მიუთითა ეჭვზე. კომისიამ განაცხადა, რომ პირი იმ დროისთვის არ იყო ბრალდებული. თუმცა განაცხადი დაუშვებლად იქნა ცნობილი, რადგან სასამართლოს არ ჰქონდა გამოტანილი გამამართლებელი გადაწყვეტილება. *SM ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 11919/86.

შემოთავაზებული ბატონი ინგლესის (ფილიპინები) მიერ. მისი ინკორპორირება მოხდა 1949 წლის ივნისში (გაეროს) ადამიანის უფლებათა კომისიის მიერ მე-5 სესიის ბოლოს მიღებულ ტექსტში.⁹⁰⁹

აღნიშნული გარანტია მე-5 მუხლის მე-2 პუნქტში მოცემული დებულების მსგავსია, რომელიც მოითხოვს ინფორმაციის მიწოდებას პირის დაკავების მიზეზების, მათ შორის „მისთვის წარდგენილი ნებისმიერი ბრალდების“ შესახებ.⁹¹⁰ თუმცა არსებობს ზოგადი შეთანხმება, რომ სასამართლიანი სასამართლო განხილვის გარანტია უფრო დეტალურ ინფორმაციას მოითხოვს.⁹¹¹

გ. გარანტიის მიზანი

ამ გარანტიას აქვს ძალიან მკაფიო მიზანი: სასამართლოში თავის დაცვის უფლება შეიძლება ეფექტიანად განხორციელდეს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ბრალდებულისთვის ცნობილია მისთვის წარდგენილი ბრალდების შესახებ⁹¹². წინააღმდეგ შემთხვევაში, კავკასიური ვითარება წარმოიქმნება.

საკმარისი დროა ასევე საჭირო დაცვის მოწმეების გამოსაძახებლად, მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის დ) ქვეპუნქტით გათვალისწინებული უფლებით სარგებლობისას⁹¹³.

პრეცედენტული სამართლის დეტალური ანალიზის შედეგად, შეგვიძლია გამოვყოთ სასამართლოს ორი ძირითადი მიდგომა მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის ა) ქვეპუნქტის მიმართ: ფუნქციური და აბსოლუტისტური.

1. ფუნქციური მიდგომა

ფუნქციური მიდგომა ემყარება ინფორმაციის როლს დაცვის მომზადებისას. ის მოიცავს მხოლოდ ისეთ ინფორმაციას, რომელიც აუცილებელია ან, სულ მცირე, სასარგებლოა დაცვისთვის⁹¹⁴. ამ თვალსაზრისით, მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის ა) ქვეპუნქტი ფაქტობრივად ზედმეტია. ცხადია, რომ ინფორმაცია არის გადამწყვეტი „შესაძლებლობა“ დაცვის მოსამზადებლად. შესაბამისად, მას სრულად მოიცავს ბ) ქვეპუნქტი. ბრალდების შესახებ ინფორმირების უფლების ყოფნა მე-3 პუნქტის დასაწყისში შეიძლება აიხსნას იმით, რომ ის არის პირველი „შესაძლებლობა“, რომელიც სჭირდება დაცვას სასამართლო განხილვის დროს. ფუნქციური მიდგომა პრაქტიკული მნიშვნელობისაა, ვინაიდან მისი მიხედვით შეუძლებელია ა) ქვეპუნქტის დარღვევა, თუ ბრალდებული ვერ შეძლებს იმის ჩვენებას, რომ არაზუსტი ან არასაკმარისი ინფორმაციის გამო ზიანი მიაღდა მის დაცვას.

2. აბსოლუტისტური მიდგომა

აბსოლუტისტური მიდგომის მიხედვით, ა) ქვეპუნქტში მოცემული გარანტია ცალკე დგას და დამოუკიდებელია სხვა გარანტიებისგან. შესაბამისად, კონვენციის დარღვევას ადგილი ექნება მაშინაც, თუ არ არსებობს მტკიცებულება, რომ უკეთესი ინფორმაცია გაზრდიდა

⁹⁰⁹ ვაისბროდტი (2001) 49; იმ დროისთვის ტექსტს აკლდა მხოლოდ ერთი სიტყვა „დანვრილებით“.

⁹¹⁰ სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი, მე-9(2) მუხლი; ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია, მე-5(2) მუხლი. განსხვავებული ფორმულირება არის გამოყენებული ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენციის მე-7(4) მუხლში. იხ. თავი 18.

⁹¹¹ კიავარიო (2001) N 7.1; ჰარისი, ო'ბოილი და უორბრიჯი (1995) 251; მერილი და რობერტსონი (2001) 119; ნოვაკი (1993) მე-14 მუხლი N 38; ოუვეი და უაითი (2002) 181; შტრამერი (2001) N 7.44.

⁹¹² ეს არის ძირითადი განსხვავება დაკავების დროს ინფორმაციის მიღების უფლებისგან, რომელიც დაკავებულს საშუალებას აძლევს, გაასაჩივროს დაკავების კანონიერება. იხ. ჰარისი, ო'ბოილი და უორბრიჯი (1995) 250.

⁹¹³ ვაისბროდტი (2001) 113.

⁹¹⁴ ფროვანი და პოიკერტი (1996) მე-6 მუხლი, N 175; გოლვიტცერი (1992) მე-6 მუხლი, N 162; სტავროსი (1993) 171; ფილიგერი (1999) N 496.

დაცვის წარმატების შანსებს. აბსოლუტისტურ მიდგომას შემოაქვს ჰუმანიტარული ელემენტი კონვენციის განმარტებაში. ის ითვალისწინებს სისხლისსამართლებივი დევნის დაწყებასთან დაკავშირებულ მღელვარებას.

3. პრეცედენტული სამართალი

სასამართლოს პრეცედენტულ სამართალში ბრალდების შესახებ ინფორმირების უფლებასთან დაკავშირებით, აშკარად ვლინდება ფუნქციური მიდგომა. ამის დასტურია სასამართლოს მიერ გამოყენებული არგუმენტაციისთვის დამახასიათებელი ორი ნიშანი. პირველი, სასამართლო რეგულარულად განიხილავს, მიადგა თუ არა დაცვას ზიანი არასაკმარისი ინფორმაციის გამო. მაგალითად, *სიპავიჩიუსის (Sipavicius)* საქმეში სასამართლომ განაცხადა, რომ გარემოებები „აშკარად აუარესებდა [ბრალდებულის] უნარს, დაეცვა თავი“⁹¹⁵.

მეორე, ფუნქციური მიდგომა აგრეთვე ვლინდება სასამართლოს მისწრაფებაში, განიხილოს საქმეები „მთლიანობაში.“ ბრალდების შესახებ ინფორმირების საკითხთან დაკავშირებით სასამართლომ მისაღებად ჩათვალა არგუმენტი, რომ პირველ ინსტანციაში არსებული ხარვეზები შეიძლება გამოსწორდეს გასაჩივრების ეტაპზე. ამისათვის სააპელაციო სასამართლო უნდა იყოს უფლებამოსილი, მთლიანობაში განიხილოს საქმე, როგორც ფაქტების დადგენის, ისე კანონის გამოყენების თვალსაზრისით და გამოიტანოს ახალი გადაწყვეტილება⁹¹⁶. შედარებისთვის, *დე კუბერის (De Cubber)* საქმეში, რომელიც მოსამართლის მიუკერძოებლობას შეეხებოდა, სასამართლომ განაცხადა, რომ თვით სრულ სააპელაციო განხილვას არ შეეძლო პირველი ინსტანციით საქმის განხილვის დროს არსებული ხარვეზების გამოსწორება.⁹¹⁷ ასეთი სხვაობიდან შეიძლება გამოვიტანოთ დასკვნა, რომ საქმის განხილვა იმ სასამართლოს წინაშე, რომელიც არ აკმაყოფილებს მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტის მოთხოვნებს, ყველა შემთხვევაში, ბათილი და ძალადაკარგულია. მეორე მხრივ, სასამართლო განხილვა, რომელზეც დაცვა არასწორად იყო ინფორმირებული წარდგენილი ბრალდების შესახებ, ინარჩუნებს გარკვეულ ღირებულებას.

4. შეფასება

რთულია იმის თქმა, რომ სასამართლოს მიერ კონვენციის განმარტება არასწორია, თუმცა აბსოლუტისტური მიდგომა აშკარად უფრო მისაღებია.⁹¹⁸ ბრალდების შესახებ ინფორმაციის მიწოდებასთან დაკავშირებული ხარვეზების შედეგად დაცვისთვის კონკრეტული სირთულეების წარმოქმნის ჩვენების მოთხოვნა სასამართლოს რთულ მდგომარეობაში აყენებს. მას უნევს, *ex hypothesi*, დაცვის მდგომარეობაში თავის ჩაყენება და ერთმანეთისთვის განსხვავებული სტრატეგიებისა და არგუმენტების შედარება. ალტერნატივების განხილვისას სასამართლოს უყალიბდება შეხედულება მათ საიმედოობაზე. სასამართლოს უბრალოდ არ შეუძლია ამის გაკეთება, რადგან არ ფლობს საამისოდ აუცილებელ პროფესიულ უნარ-ჩვევებსა და გამოცდილებას.

უფრო ზოგადად, დაცვის უფლებების ინსტრუმენტალიზაცია ძალზე ართულებს განმცხადებლის ამოცანას. ეს ნათლად ჩანს *არტიკოს (Artico)* საქმეში, რომელშიც

⁹¹⁵ *სიპავიჩიუსი (Sipavicius) ლიტვის წინააღმდეგ*, §29; იხ. აგრეთვე *მატოკია (Mattoccia) იტალიის წინააღმდეგ* (§71): „დაცვა გადაწყდა განსაკუთრებულ სირთულეებს.“ *სადაკი (Sadak) თურქეთის წინააღმდეგ*, §55; *პელისიე (Pelissier) და სასი (Sassi) საფრანგეთის წინააღმდეგ* (§60): „დაცვა სხვაგვარი იქნებოდა.“

⁹¹⁶ *დალოსი (Dallos) უნგრეთის წინააღმდეგ*, §55, 56; *ლაკატოსი (Lakatos) უნგრეთის წინააღმდეგ*; იხ. აგრეთვე *სიპავიჩიუსი (Sipavicius) ლიტვის წინააღმდეგ*, §33. საქმეში *T ავსტრიის წინააღმდეგ* (§31) ეს პირობა არ იყო დაცული.

⁹¹⁷ *დე კუბერი (De Cubber) ბელგიის წინააღმდეგ*, §33.

⁹¹⁸ იმავე მოსაზრებისთვის იხ. სტავროსი (1993) 172. ავტორი მიიჩნევს, რომ კონვენციის ტექსტი არ მოითხოვს ზიანის ჩვენებას.

განმცხადებელს ჩამოერთვა დამცველის დახმარების უფლება. მთავრობა კი ამტკიცებდა, რომ მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის გ) ქვეპუნქტის დარღვევისთვის „სისხლის სამართლის დანაშაულში ბრალდებულ პირს [დამცველის] დახმარების არარსებობის შედეგად, რეალურად უნდა მისდგომოდა ზიანი.“ ამის პასუხად სასამართლომ სწორად განაცხადა, რომ „ამ შემთხვევაში მთავრობა ითხოვს შეუძლებელს ... პირველ რიგში, მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის გ) ქვეპუნქტში არაფერი მიანიშნებს ამგვარი მტკიცებულების აუცილებლობაზე ... [კონვენციის] დარღვევას შეიძლება ადგილი ჰქონდეს ზიანის არარსებობის შემთხვევაშიც“⁹¹⁹. იგივე არგუმენტი უნდა იქნეს გამოყენებული ა) ქვეპუნქტის მიმართაც.

შესაბამისად, გამართლებული იქნება სასამართლოს მიერ კონვენციის დარღვევის შესახებ გადაწყვეტილების მიღება ყველა იმ შემთხვევაში, როდესაც ბრალდების შესახებ პირის ინფორმირების ვალდებულება არ იქნა ჯეროვნად შესრულებული, იმის მიუხედავად, ამან უარყოფითი გავლენა იქონია თუ არა დაცვაზე.

დ. გარანტიის ორი ასპექტი

ბრალდების შესახებ ინფორმირების უფლება ორი განსხვავებული ასპექტით ხასიათდება. პირველი და უმთავრესი შეეხება ბრალდებულის უფლებას, დაუყოვნებლივ, სულ მცირე სამართალწარმოების ადრეულ ეტაპზე, ეცნობოს მის წინააღმდეგ არსებული ბრალდებების შესახებ. სხვა ჭრილში დანახული ეს ასპექტი შეესაბამება ლათინურ გამოთქმას „*nemo iudex sine actore*“.

მეორე ასპექტი ლოგიკურად გამომდინარეობს პირველიდან. ინფორმაციის მიწოდების შემდეგ დაუშვებელია ბრალდების შეცვლა, თუ დაცვას არ ეცნობა ამის შესახებ და არ მიეცა საკმარისი დრო ვითარებაში გარკვევისთვის. ეს ასპექტი ასევე ცნობილია „უცვლელი პრინციპის“ სახელწოდებით⁹²⁰. საკვებით შესაძლებელია, რომ შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობის მიხედვით, სასამართლო არ იყოს შეზღუდული პროკურორის მიერ ბრალდებულის ქმედებისთვის მიცემული სამართლებრივი კვალიფიკაციით. თუმცა ასეთ დროს ინფორმირების ტვირთი გადაინაცვლებს სასამართლოზე. ნებისმიერი მსგავსი ცვლილების შესახებ სასამართლომ უნდა აცნობოს დაცვას და გადადოს საქმის განხილვა ახალი ბრალდებებისთვის დაცვის მომზადების შესაძლებლობის უზრუნველსაყოფად⁹²¹.

ბოლო ასპექტთან დაკავშირებული მაგალითები შეიძლება ინახოს შემდეგ საქმეებში: *ჩიჩლიანი (Chichlian)* და *ეკინჯიანი (Ekindjian)* საფრანგეთის წინააღმდეგ; *გი კატალანი (Gea Catalan)* ესპანეთის წინააღმდეგ; *პელისიე (Pelissier)* და *სასი (Sassi)* საფრანგეთის წინააღმდეგ; *დალოსი (Dallos)* უნგრეთის წინააღმდეგ; *სადაკი (Sadak)* და *სხვები თურქეთის წინააღმდეგ*; *სიპავიჩიუსი (Sipavicius)* ლიტვის წინააღმდეგ.

ე. გარანტიის სტრუქტურა

მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის ა) ქვეპუნქტის სტრუქტურა არ არის რთული. ის შეიცავს როგორც არსებით ისე ფორმასთან დაკავშირებულ ელემენტებს. რაც შეეხება არსებით მოთხოვნას, ინფორმაცია დანვრილებით უნდა აღწერდეს „ბრალდებას“, კერძოდ, მის „არსსა“ და „საფუძველს.“ ფორმასთან მიმართებაში გარანტია მოითხოვს ისეთი ენის გამოყენებას, რომელსაც ბრალდებული იოლად გაიგებს. გარდა ამისა, დროის ელემენტი გამოხატულია სიტყვით „დაუყოვნებლივ“.

⁹¹⁹ *არტიკო (Artico)* იტალიის წინააღმდეგ, §35.

⁹²⁰ იხ. მაგ: ჰაუზერი და შვერი (2002) §50 N 8, §82, N 13.

⁹²¹ *პელისიე (Pelissier)* და *სასი (Sassi)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §50, 62.

II. არსებითი ელემენტები

ა. ტერმინი „ბრალი“/„ბრალდება“

სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტისა და ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენციის ინგლისურ ტექსტებში ინფორმაციის მიწოდების აუცილებლობაზე საუბრისას მითითებულია ტერმინზე ბრალი (*“charge”*), ხოლო ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის ტექსტში გამოყენებულია სიტყვა ბრალდება (*“accusation”*). არის თუ არა ეს სხვაობა მნიშვნელოვანი? სხვა სიტყვებით, მე-6 მუხლის მე-3(ა) პუნქტი ვრცელდება საბრალდებო დასკვნაზე, თუ ასევე „ბრალდებაზე“ ამ სიტყვის ვიწრო მნიშვნელობით? ინგლისური ტექსტის ეს ფორმულირება უნდა შევადაროთ იმ პირის ინფორმირების ვალდებულებას წარდგენილი ბრალდების შესახებ, რომელსაც აღეკვეთა თავისუფლება. ამ შემთხვევაში სამივე ინსტრუმენტი იყენებს ტერმინს ბრალი (*“charge”*).⁹²² შეიძლება ლოგიკური იყოს იმის ვარაუდი, რომ სხვაობა ევროპულ კონვენციაში მოცემულ ტერმინოლოგიაში მიუთითებს განსხვავებულ მნიშვნელობაზე, თუმცა სამართლიანობისთვის უნდა აღინიშნოს, რომ კონვენციის ფრანგული ვარიანტი მთელ ტექსტში იყენებს სიტყვას ბრალდება (*“accusation”*).

ჩემი აზრით, ერთმანეთისგან უნდა გაიმიჯნოს სამართალწარმოების ორი ეტაპი. ადრეულ ეტაპზე სისხლისსამართლებრივი გამოძიება ფორმალურად იხსნება. სისხლის სამართლის პროცესის ანგლო-საქსურ სისტემაში ეს მოვლენა გამოიხატება ტერმინით ბრალდებული (*“charged”*). ბრალდება განსაზღვრავს გამოძიების მიმართულებასა და მიზანს. მომდევნო ეტაპზე, როცა გამოძიება ან მოკვლევა უახლოვდება დასასრულს, ჩნდება კითხვა, საკმარისად ძლიერია თუ არა პირის წინააღმდეგ არსებული ეჭვი, რათა გამართლებრული იყოს სასამართლოში საქმის განხილვა. ამერიკის სისხლის სამართლის პროცესში ამ გადაწყვეტილებას იღებს დიდი ჟიური.⁹²³ დიდი ჟიური წყვეტს „საბრალდებო დასკვნის“ საკითხს. ეს დოკუმენტი განსაზღვრავს პროგრამას სასამართლო განხილვისთვის, ეს არის „ბრალდება“ ამ ტერმინის უფრო ფორმალური გაგებით.

აღნიშნული საბრალდებო დასკვნა, ჩემი აზრით, არის ბრალდება (*“accusation”*), რომელზეც მიუთითებს გარანტია, ხოლო საერთაშორისო პაქტის მე-9(2), ევროპული კონვენციის მე-5(2) და ამერიკული კონვენციის მე-7(2) მუხლებში მოცემული ბრალი (*“charge”*) გულისხმობს „ბრალდებას“ ამ სიტყვის ტექნიკური მნიშვნელობით, როგორც ფორმულირებულ ეჭვს, რომელიც განსაზღვრავს გამოძიების მიმართულებას. თუმცა კარგად არ ჩანს, რომელ გზას ირჩევს ევროპული სასამართლო.

1. პრეცედენტული სამართალი

ევროპული პრეცედენტული სამართალი ამ საკითხზე საკმაოდ ბუნდოვანია. პირველი საქმე, რომელშიც დადგინდა მე-6 მუხლის მე-3(ა) პუნქტის დარღვევა იყო *ბროციეკი (Brocizek) იტალიის წინააღმდეგ*.⁹²⁴ განმცხადებელი, გერმანიაში მცხოვრები გერმანიის მოქალაქე, დააკავეს იტალიაში პოლიტიკური პარტიის დროშის აღებისთვის. პოლიციის ჩარევის შემდეგ მოხდა ჩხუბი, რომლის დროსაც დაიჭრა ერთ-ერთი ოფიცერი. ნახევარი წლის შემდეგ პროკურატურის ორგანომ დაიწყო გამოძიება და ამის შესახებ იტალიურ ენაზე შედგენილი წერილით აცნობა განმცხადებელს. ამ უკანასკნელმა დაწერა

⁹²² სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი, მე-9 მუხლი, მე-2 პუნქტი; ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია, მე-5 მუხლი, მე-2 პუნქტი; ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენცია, მე-7 მუხლი, მე-4 პუნქტი.

⁹²³ აშშ-ს შტატების უმრავლესობაში საოლქო პროკურორს შეუძლია საქმე პირდაპირ სასამართლოში წაიღოს ისეთი დანაშაულის შემთხვევაში, რომელიც სიკვდილით ისჯება; შმიდი (1993) 58; იხ. მაგ: *აშშ ბროსეს (Broce) წინააღმდეგ* 488 US 563 (1989).

⁹²⁴ *ბროციეკი (Brocizek) იტალიის წინააღმდეგ*.

საპასუხო წერილი (გერმანულად), სადაც აცხადებდა, რომ არ ესმოდა იტალიური და ითხოვდა თარგმანს გერმანულად ან „გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ერთ-ერთ ოფიციალურ საერთაშორისო ენაზე“. ორნახევარი წლის შემდეგ პროკურატურის ორგანომ კვლავ გაუგზავნა განმცხადებელს წერილი, კვლავ იტალიურ ენაზე. პირველის მსგავსად, მეორე წერილსაც ეწოდებოდა „*comunicazione giudiziaria*“ (სასამართლოს უწყება). განმცხადებელს თხოვნენ იტალიაში შესაბამისი მისამართის წარდგენას, სადაც გაუგზავნიდნენ დოკუმენტებს. საბოლოოდ, სასამართლო განხილვა გაიმართა განმცხადებლის დაუსწრებლად და მოხდა მისი მსჯავრდება.

ცხადია, რომ ეს არ იყო სამართლიანი სასამართლო განხილვა და ძალიან მარტივად შეიძლება მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტის დარღვევის დადგენა⁹²⁵, შესაძლოა პირადად თავის დაცვის უფლებასთან კავშირში, მე-6 მუხლის მე-3(გ) პუნქტის საფუძველზე. თუმცა როგორც კომისიამ, ისე სასამართლომ გადაწყვიტეს, რომ დაირღვა მე-6 მუხლის მე-3(ა) პუნქტი.

სასამართლოს გადაწყვეტილებაც და კომისიის ანგარიშიც შეიცავს წინადადებას, რომელიც შეგვიძლია განვიხილოთ პასუხად ჩვენს მიერ დასმულ შეკითხვაზე. სასამართლოს გადაწყვეტილებაში ვკითხულობთ: „სასამართლო აღნიშნავს, რომ ეს დოკუმენტი იყო ბრალდება (“*accusation*”) მე-6 მუხლის მნიშვნელობით (იხ. *კორილიანოს (Corigliano)* გადაწყვეტილება, 1982 წლის 10 დეკემბერი, სერია A, ნომერი 57, გვ. 14, §35)⁹²⁶. კომისიის ანგარიშში კი ნათქვამია: „კომისია მიიჩნევს, რომ ... ბრალდება (“*accusation*”) (ან ბრალი, „*charge*”) უნდა იქნეს გაგებული კონვენციის მნიშვნელობით⁹²⁷. ეს არის ავტონომიური ინტერპრეტაციის მორიგი „მაგალითი“. ის გულისხმობს, რომ შიდასახელმწიფოებრივი განსაზღვრება არ არის გადამწყვეტი, თუმცა არ მიუთითებს ბრალდების (“*accusation*”) კონკრეტულ მნიშვნელობაზე. ჩემი აზრით, მისი გაგება არ შეიძლება ისე, თითქოს ეს ორი ტერმინი ერთმანეთის სინონიმები იყოს.

ზემოთ მოყვანილი ორი წინადადების გაგებაში შეიძლება დაგვეხმაროს სასამართლოს მიერ მითითებული წყარო და იმის გახსენება, რომ *კორილიანოს (Corigliano)* საქმე უკავშირდებოდა სამართალწარმოების ხანგრძლივობის პრობლემას. სასამართლოს უნდა განესაზღვრა დროის ის მომენტი, როცა იწყებოდა შესაბამისი ვადის ათვლა. ეს არის მომენტი, როცა განმცხადებელზე „არსებითი ზეგავლენა“ მოახდინა მის წინააღმდეგ დაწყებულმა სამართალწარმოებამ⁹²⁸; როგორც *კორილიანოს (Corigliano)*, ისე *ბროზიჩეკის (Brozicek)* საქმეში პირი ბრალდებულად ჩაითვალა „*comunicazione giudiziaria*“-ს გადაცემის დროიდან. *კორილიანოს (Corigliano)* საქმეში სასამართლომ სამართლიანად უარყო მთავრობის არგუმენტი, რომ შესაბამისი ვადის ათვლა დაიწყო ფორმალური „ბრალდების“ წარდგენის ანუ საბრალდებო დასკვნის დამტკიცების მომენტიდან. წინასწარ გამოძიებაზე ჩვეულებრივ დახარჯული დროის გათვალისწინებით, „სწრაფი სასამართლო განხილვის“ უფლების არსთან შეუსაბამო იქნებოდა, ამ დროის გამორიცხვა იმ ვადიდან, რომლის მაქსიმალურად შემცირებასაც მიზნად ისახავს მე-6 მუხლი, სასამართლოს მიერ „გონივრულ ვადაში“ საქმის განხილვის უფლების განსაზღვრით.

ბროზიჩეკის (Brozicek) საქმეში განსახილველი საკითხი განსხვავდება ამ პრობლემისგან. სინამდვილეში, არ არსებობდა იმის მიზეზი, რომ მომხდარიყო ბრალდების (“*accusation*”) მნიშვნელობის განსაზღვრა, რადგან განმცხადებლის ინფორმირება არ მომხდარა არც მის წინააღმდეგ არსებული ბრალდებების და არც რაიმე საბრალდებო

⁹²⁵ იხ. ნორგარდის განსხვავებული აზრი, *Ibid.*, გვ. 36; *კოლოზა (Colozza)* იტალიის წინააღმდეგ; *რუბინათი (Rubinat)* იტალიის წინააღმდეგ.

⁹²⁶ *Ibid.*, §38.

⁹²⁷ *Ibid.*, §70.

⁹²⁸ *კორილიანო (Corigliano)* იტალიის წინააღმდეგ, §34.

დასკვნის შესახებ. სტრასბურგის ორგანოებმა აღნიშნეს, რომ განმცხადებელი იმყოფებოდა „სისხლისსამართლებრივი ბრალდების“ ქვეშ მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტის მნიშვნელობით. ნებისმიერ შემთხვევაში, *ბროზიჩეკის (Brozicek)* საქმე პასუხს არ სცემს კითხვას, ნიშნავს თუ არა ერთსა და იმავეს სიტყვები ბრალდება (*“accusation”*) და ბრალი (*“charge”*).

სასამართლომ, როგორც ჩანს, ამ კითხვას პასუხი გასცა *ლუტცის (lutz)* საქმეში: „სასამართლომ ... განაგრძო იმაზე დაყრდნობით, რომ ტერმინების 'სისხლისსამართლებრივი ბრალდება' (*“accusation en matière pénale”*) და 'ბრალდებული სისხლის სამართლის დანაშაულში' (*“accusé, accusé d'une infraction”*) გამოყენებით მე-6 მუხლის სამი პუნქტი მიუთითებდა იდენტურ ვითარებებზე“.⁹²⁹ თუმცა კვლავაც, მთავარი საკითხია მე-6 მუხლის, როგორც ასეთის, მოქმედება. სასამართლოს გადანყვეტილება არ გამოორიცხავს განსხვავებული მიდგომის გამოყენებას ამ ორი ტერმინის მიმართ.

საბოლოო ჯამში, პრეცედენტულ სამართალს არ გაუცია მკაფიო პასუხი ამ შეკითხვაზე.

2. სამართლის მეცნიერების მოსაზრებები

სამართლის მეცნიერები ჩვეულებრივ „ბრალდებას“ და არა „საბრალდებო დასკვნას“ განიხილავენ მე-6 მუხლის მე-3(ა) პუნქტის გარანტიის ობიექტად, თუმცა ცხადია, არც ერთი მათგანი არ უარყოფს, რომ საბრალდებო დასკვნაში მოცემული ინფორმაცია აუცილებელია სამართლიანი სასამართლო განხილვისთვის.

ფან დაიკი და ფან ჰოფი აცხადებენ, რომ ინფორმაციის მიწოდება უნდა მოხდეს „მაშინვე, როცა გადაწყდება სისხლისსამართლებრივი დევნის დაწყება ... თუმცა დაცვას დიდი მნიშვნელობა აქვს უკვე იმ ეტაპზე, რომელიც წინ უსწრებს საბოლოო გადანყვეტილების მიღებას სამართლებრივი დევნის დაწყების თაობაზე და შეიძლება გავლენა იქონიოს ამ გადაწყვეტილებაზე, ამიტომ მე-3 პუნქტის ა) და ბ) ქვეპუნქტების არსიდან გამომდინარეობს, რომ თვით ფორმალური გადაწყვეტილების მიღებამდე ბრალდებული მაქსიმალურად ინფორმირებული უნდა იყოს მის წინააღმდეგ არსებული ეჭვის შესახებ“⁹³⁰. ამ მოსაზრებას იზიარებენ ველუ და ერგეცი⁹³¹. სტავროსის⁹³² შთაგონების წყაროა ადამიანის უფლებათა კომიტეტი, რომელმაც განაცხადა, რომ ინფორმაციის მიწოდება უნდა მოხდეს „მაშინვე, როცა მოხდება ბრალდების პირველად წარდგენა უფლებამოსილი ორგანოს მიერ“ ანუ „როცა გამოძიების მიმდინარეობისას, სასამართლო ან პროკურატურის ორგანო გადაწყვეტს საპროცესო მოქმედებების განხორციელებას დანაშაულში ეჭვმიტანილი პირის მიმართ ან საჯაროდ მოიხსენიებს მას ასეთად“⁹³³. რასაკვირველია, უნდა გვახსოვდეს, რომ საერთაშორისო პაქტში ერთმანეთისგან არ არის გამიჯნული ბრალი (*„charge”*) და ბრალდება (*„accusation”*).

ჰარისი, ო'ბოილი და უორბრიქი საუბრობენ მჭიდრო კავშირზე მე-5 მუხლის მე-2 პუნქტსა და მე-6 მუხლის მე-3(ა) პუნქტს შორის.⁹³⁴ მათი შეხედულებით, ამ უკანასკნელი დებულების „მნიშვნელობა მცირეა ეჭვმიტანილისთვის, რომლისთვისაც ცნობილია მისი დაკავების მიზეზები მე-5(2) მუხლის წყალობით და ასევე იმ ფაქტის გამო, რომ სხვაობა სიზუსტის ხარისხში ამ ორი დებულების საფუძველზე, როგორც მათი განმარტება მოხდა,

⁹²⁹ *ლუტცი (lutz) გერმანიის წინააღმდეგ*, §52; სასამართლომ მიუთითა საქმეზე *ოზთურქი (Öztürk) გერმანიის წინააღმდეგ*, §50, 54. იხ. აგრეთვე სოიერი და სალვია (1995) 269.

⁹³⁰ ფან დაიკი და ფან ჰოფი (1998) 345. ჟაკო-გილარმო (1993) 400. ავტორი „ვარაუდობს“, რომ მე-6 მუხლის მე-3(ა) პუნქტი „მოქმედებს წინასწარი გამოძიების ეტაპზე (ფრანგულად, *“instruction préparatoire”*)“. იგივე მოსაზრებისთვის იხ. ესერი (2002) 440; გოლვიტცერი (1992) მე-6 მუხლი N 163; ნოვაკი (1993) მე-14 მუხლი N 39; შტრაამერი (2001) N 7.43.

⁹³¹ ველუ და ერგეცი (1990) N 581.

⁹³² სტავროსი (1993) 64.

⁹³³ ზოგადი კომენტარი მე-14 მუხლზე, §8.

⁹³⁴ ჰარისი, ო'ბოილი და უორბრიქი (1995) 251.

არ არის დიდი“. ავტორები მიდიან დასკვნამდე, რომ „ასეთი ვითარება მცირე სივრცეს ტოვებს იმ სხვაობისთვის, რომელიც უნდა არსებობდეს მე-6 მუხლის მე-3(ა) პუნქტსა და მე-5 მუხლის მე-2 პუნქტს შორის და გვთავაზობენ, რომ სიზუსტის საკითხი შეიძლება უფრო ეფექტიანად გადაწყდეს მე-6 მუხლის მე-2(ბ) პუნქტის საფუძველზე.⁹³⁵

ფოგლერი⁹³⁶ დინამიურ მიდგომას ამჯობინებს. ის მოითხოვს არა მხოლოდ სისხლისსამართლებრივი დევნის დაწყების ან ფორმალური ბრალდების წარდგენის გადაწყვეტილების, არამედ პოლიციის მიერ წინასწარი გამოძიების დაწყების შესახებ მიღებული გადაწყვეტილების გადაცემას ბრალდებულისთვის მაქსიმალურად ჩქარა. ფოგლერი, როგორც ჩანს გულისხმობს უფრო მეტს, ვიდრე უბრალოდ ბრალდების არსისა და საფუძვლის შესახებ ინფორმაციის ერთჯერად მიწოდებას, კერძოდ, ინფორმაციის მუდმივ გადაცემას, რომელიც, სულ მცირე, მოიცავს შეტობინებას ყველა იმ გადაწყვეტილების შესახებ, რომლითაც სისხლის სამართალწარმოება ერთი ნაბიჯით წინ წავიდა. იგივე მოსაზრებას იზიარებენ სხვა გერმანულენოვანი ავტორები.⁹³⁷

შარიერი განსხვავებულ მიდგომას არჩევს. მისი მოსაზრებით, ინფორმაციის მიწოდება ჩვეულებრივ ხდება საბრალდებო დასკვნის (*“acte d'accusation”*) გადაცემასთან ერთად⁹³⁸.

საბოლოო ჯამში, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ სამართლის მეცნიერები საკმაოდ ბუნდოვნად საუბრობენ ინფორმაციის შინაარსის შესახებ, თუმცა მის მიწოდებას მოითხოვენ რაც შეიძლება ადრე სამართალწარმოების დაწყებიდან. სრულიად ვიზიარებ იმ მოსაზრებას, რომ კონვენციით უზრუნველყოფილი დაცვა მაქსიმალურად ეფექტიანი უნდა იყოს და სამართალწარმოებაში დაცვის ადრეული ჩართვა, მისი ინფორმირებით გზით, განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა. მიუხედავად ამისა, მე-6 მუხლის მე-3(ა) პუნქტის მნიშვნელობა უფრო ზუსტად უნდა განისაზღვროს.

3. შეფასება

ჩემთვის მე-6 მუხლის მე-3(ა) პუნქტის განმარტების საწყისი ნერტილი არის წესი *„effet utile“* ანუ იმის პრეზუმფცია, რომ კანონის ან საერთაშორისო ხელშეკრულების კონკრეტული დებულების მიღების მიზანი იყო მისთვის გარკვეული ძალის მინიჭება. თუ არსებობს დებულების განმარტების ორი გზა, რომელთაგან ერთი უსარგებლოდ აქცევს მას, მაშინ მეორეს უნდა მიენიჭოს უპირატესობა.

მე-5 მუხლის მე-2 პუნქტის მიხედვით, ყველა დაკავებულ პირს დაუყოვნებლივ უნდა ეცნობოს დაკავების მიზეზების, მათ შორის „მისთვის წარდგენილი ნებისმიერი ბრალდების“ შესახებ. თუ მე-6 მუხლის მე-3(ა) პუნქტი მოქმედებს იმავე დროს, მაშინ ის იქცევა ზედმეტად. არ არსებობს მეორედ ინფორმირების ვალდებულების საჭიროება. მეორე მხრივ, თუ მე-6 მუხლის მე-3(ა) პუნქტს განვმარტავთ ისე, რომ ანიჭებდეს ინფორმაციის მიწოდების ვალდებულებას დაკავებული ეჭვმიტანილებისთვის სამართალწარმოების ძალზე ადრეულ ეტაპზე, ვალდებულების გამოერება, გარდა სიტყვაზე „დაწვრილებით“ გაკეთებული მითითებისა, იქნებოდა გაუგებარი. ამ შემთხვევაში, მე-5 მუხლის მე-2 პუნქტი გახდებოდა სრულიად უსარგებლო.

გარდა ამისა, უნდა აღინიშნოს, რომ მე-6 მუხლის მე-3(ა) პუნქტის მიხედვით, ინფორმირება უნდა მოხდეს „დაწვრილებით“. ეს ნიშნავს, რომ ინფორმაცია ზუსტად უნდა აყალიბებდეს ბრალდებას. გამოძიების დასაწყისში ამის გაკეთება შეუძლებელია. მოკვლევისა და გამოძიების მიზანი სწორედ ის არის, რომ მოხდეს საკმარისი ინფორმაციის

⁹³⁵ *Ibid.*, 252.

⁹³⁶ ფოგლერი (1986) მე-6 მუხლი EMRK N 477.

⁹³⁷ ფროვანი და პოიკერტი (1996) მე-6 მუხლი N 175; გოლვიტცერი (1992) მე-6 მუხლი N 166; ზვაიფელი (1992/93) 453.

⁹³⁸ შარიერი (2002) მე-6 მუხლი N 70.

შეგროვება, რათა გადაწყდეს სასამართლოსთვის საქმის გადაცემის ან კონკრეტულად რომელი დანაშაულისთვის პირის გასამართლების საკითხი. ასეთი დეტალები მხოლოდ გამოძიების დასასრულს ირკვევა, საბრალდებო დასკვნის მომზადების დროს. მხოლოდ ამ ეტაპზე არის დაწვრილებით ცნობილი ბრალდების შესახებ, რაც უნდა ეცნობოს ბრალდებულს და მის დამცველს.

ზემოთ თქმული არ ნიშნავს, რომ ინფორმაციის მიღების უფლება არ არსებობს სამართალწარმოების უფრო ადრეულ ეტაპებზე. თუმცა ეს ინფორმაცია შეეხება საქმის მასალებს და არა ბრალდებას. საქმის მასალების ხელმისაწვდომობა არის ერთ-ერთი მთავარი „შესაძლებლობა“ მე-6 მუხლის მე-3(ბ) პუნქტის საფუძველზე – არ არსებობს დამატებითი გარანტიის საჭიროება.

აღნიშნული მიზეზები გამო, ინფორმაციის ობიექტი მე-6 მუხლის მე-3(ა) პუნქტის საფუძველზე არის საბრალდებო დასკვნა.⁹³⁹ ვეისბროტი, სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის კომენტარებისას, ხაზს უსვამს, რომ ინფორმაცია უნდა მოიცავდეს სასამართლო განხილვის დროსა და ადგილს.⁹⁴⁰ თუმცა ეს არ არის აუცილებლად ის ინფორმაცია, რომელსაც გულისხმობს მე-6 მუხლის მე-3(ა) პუნქტი. მას უნდა შეიცავდეს სასამართლოს უწყება, რომელიც შეიძლება იყოს ან არ იყოს საბრალდებო დასკვნის ნაწილი. ევროპის კონტინენტზე ის ნამდვილად არ არის: სასამართლო ახდენს საქმის განხილვის ორგანიზებას და თავმჯდომარე გამოსცემს უწყებას.

მიუხედავად იმისა, რომ მე-6 მუხლის მე-3(ა) პუნქტში ნახსენები ინფორმაცია არის სწორედ ის, რასაც მოიცავს საბრალდებო დასკვნა, სრულფასოვანი ინფორმაცია შეიძლება უკვე მიწოდებული იყოს სამართალწარმოების ადრეულ ეტაპზე, მაგალითად, დაკავების ბრძანებასთან ერთად.⁹⁴¹

ბ. „არსი და საფუძველი“, „დანვრილებით“

პირს დანვრილებით უნდა ეცნობოს ბრალდების „არსი და საფუძველი.“ არსი და საფუძველი გულისხმობს წარდგენილ ბრალდებასთან დაკავშირებულ ფაქტებსა და სამართლებრივ კვალიფიკაციას⁹⁴². გარდა ამისა, ცხადია, ინფორმაცია უნდა იყოს სწორი და გასაგები⁹⁴³.

მხედველობაში უნდა მივიღოთ ბრალდების შესახებ ინფორმირების უფლების ორი მნიშვნელოვანი შეზღუდვა. პირველი, ეს არის ინფორმაციის მიღების და არა გაფრთხილების უფლება. მაგალითად, თუ „მირანდას გაფრთხილებას“ მივიჩნევთ სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლების ნაწილად, ის ვერ დაეყრდნობა მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის ა) ქვეპუნქტს ან სხვა ინსტრუმენტების ანალოგიურ დებულებებს. მეორე, აუცილებელი არ არის, რომ მიწოდებული ინფორმაცია მიუთითებდეს იმ მტკიცებულებებზე, რომლებსაც ემყარება ბრალდება.⁹⁴⁴ თუმცა ამას შეიძლება მოითხოვდეს დაცვის მოსამზადებლად საკმარისი შესაძლებლობების უფლება, რომელიც

⁹³⁹ საქმეში *კამასინსკი (Kamasinski)* ავსტრიის წინააღმდეგ (§79, 80) სასამართლომ მკაფიოდ მიუთითა „საბრალდებო დასკვნაზე“. იგივე მოსაზრებითვის იხ. ლინკე (1971) 402; იხ. აგრეთვე ესერი (2002) 442; სტავროსი (1993) 174.

⁹⁴⁰ ვაისბროდტი (2001) 113.

⁹⁴¹ როგორც ეს მოხდა საქმეში *საკრამენტი (Sacramati)* იტალიის წინააღმდეგ, განაცხადი 23369/94.

⁹⁴² *ჩიჩლიანი (Chichlian)* და *ეკინჯიანი (Ekindjian)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §50.

⁹⁴³ სტავროსი (1993) 169.

⁹⁴⁴ *საკრამენტი (Sacramenti)* იტალიის წინააღმდეგ, განაცხადი 23369/94; *X ბელგიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 7628/67. ჰარისი, ოპოილი და უორბრიჯი (1995) 251; ჯენინგსი (2001) N 14.9; ფან დაიკი და ფან ჰოფი (1998) 464.

გადამწყვეტია პროცესის შეჯიბრებითობის უზრუნველსაყოფად⁹⁴⁵.

1. ფაქტები

ქმედება, რომლის ჩადენაშიც პირს ედება ბრალი, ზუსტად უნდა იყოს განსაზღვრული. კერძოდ, რა იყო მისი ქმედება, სად, როგორ და ვისთან ერთად იქნა ის ჩადენილი. აღსანიშნავია *მატოკიას (Mattocia)* საქმე, რომელშიც სასკოლო ავტობუსის მძღოლს ბრალად ედებოდა გონივრულად უნარშეზღუდულ გოგონაზე სექსუალური ძალადობა. თავის გადაწყვეტილებაში სასამართლომ აღნიშნა, რომ „ბრალდებაში მოცემული ინფორმაცია იყო ბუნდოვანი [დანაშაულის ჩადენის] დროისა და ადგილის მნიშვნელოვან ელემენტებთან დაკავშირებით, სასამართლო განხილვის პროცესში არაერთხელ უარყოფილი და შეცვლილი ... სამართლიანობა მოითხოვდა, რომ განმცხადებელს მისცემოდა უფრო მეტი საშუალება და შესაძლებლობები საკუთარი თავის პრაქტიკული და ეფექტიანი დაცვისთვის, მაგალითად ალიბის დასადგენად მონშეთა მოწვევისთვის“. შესაბამისად, გაუგებარი იყო „როგორც შეიძლება სასამართლო განხილვაზე შეგროვებული მტკიცებულებები ყოფილიყო საკმარისი, თუ გავითვალისწინებთ, რომ ბრალდების 'საფუძველი' შეიცვალა იმ ეტაპზე ... როცა ბრალდებულს ამაზე რეაგირების მოხდენა შეეძლო მხოლოდ გასაჩივრების შემთხვევაში“⁹⁴⁶. ეს ამონარიდი აჩვენებს აგრეთვე სასამართლოს მისწრაფებას, გამოიყენოს ეგრეთ წოდებული „ინტეგრირებული“ მიდგომა. კერძოდ, ა) ქვეპუნქტის საფუძველზე, ინფორმაციის ხარვეზები კომბინირებულია ბ) და გ) ქვეპუნქტებსა და სამართლიანობის ზოგად ელემენტთან დაკავშირებული საკითხების განხილვასთან.

მნიშვნელოვანია, მხედველობაში მივიღოთ კიდევ ერთი გარემოება. დროისა და ადგილის ზუსტი მითითება, როგორც წესი, შესაძლებელია ერთჯერადი დანაშაულის შემთხვევაში. თუმცა ასეთი მოლოდინი ძალზე არარეალისტურია ისეთი დანაშაულის დროს, რომელიც გრძელდებოდა გარკვეული დროის მანძილზე. მაგალითად, პირს შეიძლება ბრალად ედებოდეს შვილზე სექსუალური ძალადობა რამდენიმე წლის მანძილზე ან ნარკოტიკული ნივთიერებების გასაღება თვეების ან წლების განმავლობაში. მსგავს საქმეებში შეიძლება ვერ მოხდეს ყველა დეტალის აღდგენა, თუმცა, მეორე მხრივ, ბრალდების არსი სრულებით ნათელია. აუცილებელი სიზუსტის ხარისხი აგრეთვე დამოკიდებულია ქვეყნების შიდასახელმწიფოებრივ მატერიალურ და საპროცესო კანონმდებლობაზე.

2. სამართლებრივი კვალიფიკაცია

ბრალდების შესახებ მინოდებულ ინფორმაციაში არსებულ ხარვეზებთან დაკავშირებულ პრეცედენტულ სამართალში გაცილებით მეტი საქმე გვხვდება ამ პრობლემის სამართლებრივ, ვიდრე ფაქტობრივ მხარეზე. კონვენცია დარღვეული იქნა იმ საქმეებში, რომლებშიც მსჯავრდება არ შეესაბამებოდა საბრალდებო დასკვნას. პირველი ასეთი საქმე სასამართლოს წინაშე დასრულდა მორიგებით მას შემდეგ, რაც კომისია მივიდა დასკვნამდე, რომ ადგილი ჰქონდა კონვენციის დარღვევას⁹⁴⁷. სასამართლომ სწორად დაადგინა კონვენციის დარღვევა *პელისიეს (Pelissier)* საქმეში, რომელშიც განმცხადებლებს ბრალად ედებოდათ დანაშაულებრივი გაკოტრება, თუმცა მსჯავრდებულ იქნენ დანაშაულებრივი გაკოტრების დახმარებასა და წაქეზებაში⁹⁴⁸. გადამწყვეტ არგუმენტად იქცა ის გარემოება, რომ „დახმარება და წაქეზება არ იყო თავდაპირველი ბრალდების არსებითი ელემენტი“⁹⁴⁹. *დალოსის (Dallos)* საქმეში „დამამძიმებელ გარემოებებში ჩადენილი მითვისება“ იქცა

⁹⁴⁵ იხ. მაგ: *ფიტი (Fitt)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §44; *პაპაგეორგიუ (Papageorgiu)* საბურძნეთის წინააღმდეგ, §36.

⁹⁴⁶ *მატოკია (Mattocchia)* იტალიის წინააღმდეგ, §70, 71.

⁹⁴⁷ *ჩიჩლიანი (Chichlian)* და *ეკინჯიანი (Ekindjian)* საფრანგეთის წინააღმდეგ.

⁹⁴⁸ *პელისიე (Pelissier)* და *სასი (Sassi)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §55-62.

⁹⁴⁹ *Ibid.*, §61.

„თაღლითობად“⁹⁵⁰. *სადაკის (Sadak)* საქმეში „ღალატი ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის წინააღმდეგ“ მოგვიანებით გახდა „ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის ხელყოფის მიზნით შექმნილი შეიარაღებული ჯგუფის წევრობა“⁹⁵¹. ხოლო *სიპავიჩიუსის (Sipavicius)* საქმეში „თანამდებობის ბოროტად გამოყენება“ შეიცვალა „სამსახურებრივი გულგრილობით“⁹⁵². თუმცა ამ საქმეებში არ დარღვეულა კონვენცია, ვინაიდან გასაჩივრების ეტაპზე საქმე სრულად იქნა განხილული ხელახლა, რითაც გამოსწორდა პირველ ინსტანციაში სასამართლო განხილვის დროს არსებული ხარვეზები.

მეორე მხრივ, იმ საქმეებში, რომლებშიც საბრალდებო დასკვნა ეხებოდა დანაშაულის ჩადენას, ხოლო მსჯავრდება შემოიფარგლებოდა დანაშაულის ჩადენის მცდელობით, კონვენცია არ დარღვეულა. კომისია მართებულად მოიქცა, როდესაც დაეთანხმა ეროვნულ სასამართლოებს, რომ ეს ორი სინამდვილეში, „იყო ერთი დანაშაული ... ჩადენილი სხვადასხვა გზით“⁹⁵³. თუმცა ეს არგუმენტი მოქმედებს მხოლოდ ერთი მიმართულებით. თუ ადამიანს ბრალად ედება დანაშაულის ჩადენის მცდელობა, დანაშაულის ჩადენისთვის მისი მსჯავრდება არ იქნება მისაღები, ვინაიდან ამ შემთხვევაში საჭიროა მიზეზშედეგობრივი კავშირის დადგენა, რაც დამატებით მტკიცებულებებს მოითხოვს.

შიდასახელმწიფოებრივი სისხლის საპროცესო სამართალი შეიძლება იძლეოდეს ალტერნატიული ბრალდების შესაძლებლობას. მაგალითად, პირს, რომელსაც აღმოუჩინეს მოპარული საგნები, შეიძლება წარედგინოს როგორც ქურდობის, ისე მოპარული საგნების შექენის ბრალდება. ეს არ ეწინააღმდეგება სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლებას, ვინაიდან არ ხელყოფს დაცვის შესაძლებლობებს⁹⁵⁴.

ორი განაცხადი უკავშირდებოდა პრინციპს „*nullum crimen sine lege*“. კერძოდ, განმცხადებლები უკმაყოფილებას გამოთქამდნენ დანაშაულის ბუნდოვანი ხასიათის გამო. ერთი განაცხადი შეეხებოდა „ამბოხს“⁹⁵⁵, ხოლო მეორე „მშვიდობის დარღვევას“⁹⁵⁶. პირველ საქმეში სასამართლომ უბრალოდ აღნიშნა, რომ განმცხადებლები მიიღებდნენ დამატებით ინფორმაციას სასამართლოში საქმის განხილვისას, ხოლო მეორეში საერთოდ არ განუხილავს ეს საკითხი. სხვა საქმეში კომისიის განცხადებით, ბრალდებულს შეეძლო წინასწარ განეჭვრიტა, რომ მისი ქცევა „შეიძლებოდა ჩათვლილიყო მედიის შესახებ აქტის საწინააღმდეგო ქმედებად“⁹⁵⁷. მსგავსი არგუმენტების ადგილი არ არის მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის ა) ქვეპუნქტის კონტექსტში.

დაბოლოს, ესპანეთის წინააღმდეგ განხილულ ორ საქმეში სასამართლოსა და კომისიის განსხვავებული შეხედულებები ჰქონდათ. ორივე შემთხვევაში პრობლემას წარმოადგენდა ის, რომ საბრალდებო დასკვნაში არ იყო ნახსენები (როგორც მინიმუმ, ნათლად არ იყო მითითებული) დანაშაულის დამამძიმებელი გარემოების შესახებ, რომლისთვისაც განმცხადებელი იქნა მსჯავრდებული⁹⁵⁸. ამ საქმეებში სასამართლომ ხელიდან გაუშვა

⁹⁵⁰ *დალოსი (Dallos) უნგრეთის წინააღმდეგ*, §48.

⁹⁵¹ *სადაკი (Sadak) და სხვები თურქეთის წინააღმდეგ*, §51, 52.

⁹⁵² *სიპავიჩიუსი (Sipavicius) ლიტვის წინააღმდეგ*, §29, 30.

⁹⁵³ *KL გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, განაცხადი 32715/06; *შაჰზადი (Shahzad) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, განაცხადი 34225/96.

⁹⁵⁴ *ჰეფლიგერი და შურმანი (1999) 220*; *სტავროსი (1993) 170*.

⁹⁵⁵ *კემპბელი (Campbell) და ფელი (Fell) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §96.

⁹⁵⁶ *სტილი (Steel) და სხვები გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §84.

⁹⁵⁷ *Nederlandse Omroepprogramma Stichting ნიდერლანდების წინააღმდეგ*, განაცხადი 15844/90.

⁹⁵⁸ *გი კატალანი (Gea Catalan) ესპანეთის წინააღმდეგ*, §8-12. განმცხადებელს წარედგინა ბრალდება სისხლის სამართლის კოდექსის 529-ე მუხლის 1-ლი პუნქტის საფუძველზე, თუმცა მსჯავრდებულ იქნა იმავე მუხლის მე-7 პუნქტის საფუძველზე. კომისიისგან განსხვავებით, სასამართლომ ჩათვალა, რომ ეს განსხვავება უბრალო საკანცელარო შეცდომა იყო.

მე-6 მუხლის მე-3(ა) პუნქტით დაცვისთვის მინიჭებული გარანტიის გაძლიერების შესაძლებლობა. *სალვადორ ტორესის (Salvador Torres)* საქმეში სამართლებრივი ვითარება განსაკუთრებით ბუნდოვანი იყო⁹⁵⁹. უზენაესმა სასამართლომ განმცხადებლის ქმედებას საკუთარი ინიციატივით მანიჭა კვალიფიკაცია. უზენაესი სასამართლო მივიდა დასკვნამდე, რომ „[განმცხადებელი] არის საჯარო მოხელე და მან გამოიყენა თავისი თანამდებობა იმ დანაშაულის ჩასადენად, რომელშიც ბრალეულად იყო ცნობილი. შესაბამისად ... მე-10 მუხლის მე-10 პუნქტში მოცემული დამამძიმებელი გარემოება უნდა იქნეს გამოყენებული“.

მთავარი საკითხი იყო, ბრალდებულს შეეძლო თუ არა, წინასწარ სცოდნოდა, რომ ასეთი კვალიფიკაციის გამოყენება იყო შესაძლებელი. დამამძიმებელი გარემოების შესახებ არც პირველი ინსტანციის სასამართლოს უხსენებია და არც პროკურატურის ორგანოს.

იმ შემთხვევაშიც, თუ მართლა ჰქონდა ადგილი საკანცელარიო შეცდომას საბრალდებო დასკვნის მომზადებისას, მე-6 მუხლის მე-3(ა) პუნქტის გონივრული განმარტება მოითხოვს, რომ მისი გამოყენება მოხდეს მკაცრად, ხოლო განმცხადებელს არ მოეთხოვება მკითხაობა. დაუშვებელია, განმცხადებელმა პასუხი აგოს ბრალდების მიერ დაშვებული შეცდომების გამო.

გ. უფლება, რომ „ეცნობოს“

მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის ა) ქვეპუნქტი ბრალდებულს ანიჭებს უფლებას, რომ „ეცნობოს“. თუ ამ სიტყვას ნაწილობრივ დებულების დანარჩენი ტექსტისგან იზოლირებულად, ის შეიძლება ნიშნავდეს ორ რამეს: პირველი, რომ ბრალდებულს უფლება აქვს, ჰქონდეს ინფორმაცია ნებისმიერი წყაროდან, მეორე, ხელისუფლების ორგანოებს ეკისრებათ ვალდებულება, რომ ბრალდებულს მიაწოდონ შესაბამისი ინფორმაცია და ამის გაკეთება უნდა მოხდეს ავტომატურად. თუ დისპოზიციას განვიხილავთ მთლიანობაში, ნათელი გახდება, რომ ის მეორე ალტერნატივას გულისხმობს. ასეთი დასკვნა გამომდინარეობს სიტყვიდან „დაუყოვნებლივ.“ თუმცა პრეცედენტული სამართალი მხარს არ უჭერს ამ ლოგიკურ არგუმენტს და იმასაც კი მიანიშნებს, რომ გარანტიის მთავარი ელემენტი პირველ ვერსიაშია მოცემული. სასამართლო განიხილავს არა იმას, ხელისუფლების ორგანოებმა შეასრულეს თუ არა თავიანთი ვალდებულება, არამედ ბრალდებულს ჰქონდა თუ არა თავის დაცვისთვის აუცილებელი ინფორმაცია ან შეეძლო თუ არა რელევანტური ინფორმაციის მოპოვება.

პელისიეს (Pelissier) საქმეში სასამართლომ განიხილა საკითხი, დაზარალებული მხარის ადვოკატმა საკმარისად გარკვევით წარადგინა თუ არა დანაშაულებრივი ფაქტების დახმარებისა და ნაქეზების ალტერნატიული ბრალდება. სასამართლოს მოსაზრებით, „მხოლოდ ის ფაქტი, რომ სამოქალაქო მოსარჩელის დამატებითი წარდგინებები ხელმისაწვდომი იყო სააპელაციო სასამართლოს სამდივნოში, თავისთავად, არ იყო საკმარისი კონვენციის მე-6 მუხლის მე-3(ა) პუნქტის მოთხოვნების შესასრულებლად.“⁹⁶⁰ ლოგიკურად შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ სასამართლო საკმარისად ჩათვლიდა კერძო მხარის ინფორმაციას, დაცვისთვის მისი გადაცემის შემთხვევაში. თუმცა ეს არგუმენტი შეიძლება მისაღები ყოფილიყო მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ შედასახელმწიფოებრივი სისხლის საპროცესო სამართლის მიხედვით, კერძო მხარეს შეეძლო საბრალდებო დასკვნაში შესწორების ან დამატების შეტანა,

სხვა საქმეებში, სასამართლომ საკმარისად ჩათვალა პირის დაკითხვის ფაქტი. მაგალითად, *კამასინსკის (Kamasinski)* საქმეში სასამართლომ აღნიშნა, რომ „თარჯიმნების თანდასწრებით [განმცხადებელი] ვრცლად დაიკითხა იმ დანაშაულების თაობაზე,

⁹⁵⁹ *სალვადორ ტორესი (Salvador Torres) ესპანეთის წინააღმდეგ*, §8-12.

⁹⁶⁰ *პელისიე (Pelissier) და სასი (Sassi) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, §55.

რომელთა ჩადენაშიც იყო ეჭვმიტანილი, თავდაპირველად პოლიციის, ხოლო მოგვიანებით გამომძიებელი მოსამართლეების მიერ ... მხოლოდ ამ გარემოების საფუძველზე, [განმცხადებლისთვის] საკმარისად დაწვრილებით უნდა გამხდარიყო ცნობილი მისთვის წარდგენილი ბრალდებების შესახებ⁹⁶¹.

ბრალდებულმა, ჩვეულებრივ, უნდა მიიღოს გარკვეული ზომები მისთვის წარდგენილი ბრალდების შესახებ ინფორმაციის მოსაპოვებლად. ერთ-ერთ საქმეში ბრალდებული თავად იყო პასუხისმგებელი ინფორმაციის არქონისთვის, ვინაიდან ვერ უზრუნველყო, რომ მისი არყოფნისა მომხდარიყო საფოსტო ყუთის შემოწმება⁹⁶². *კემპბელის (Campbell)* საქმეში განმცხადებელმა უარი განაცხადა, დასწრებოდა ვიზიტორთა საბჭოს სხდომას, სადაც შეძლებდა შესაბამისი ინფორმაციის მიღებას⁹⁶³. სხვა საქმეში კომისიამ გამოთქვა სერიოზული ეჭვი, საკმარისად დეტალური იყო თუ არა საბრალდებო დასკვნა. თუმცა განაცხადი დაუშვებლად იქნა ცნობილი, ვინაიდან სასამართლო განხილვისას დაცვა შეეხო იმ საკითხს, რომელიც არ იყო მკაფიოდ ნახსენები საბრალდებო დასკვნაში⁹⁶⁴.

კვლავაც, ჩვენ ვხვდებით მე-6 მუხლის მე-3(ა) პუნქტის საკმაოდ შეზღუდულ განმარტებას. სასამართლო გარანტიას განმარტავს ფუნქციური პერსპექტივიდან გამომდინარე. ის არ მოითხოვს ხელისუფლების ორგანოთა მკაფიო მოქმედებას, რომელიც უზრუნველყოფდა, საიმედო ფორმით, ბრალდებულის ინფორმირებას მისთვის წარდგენილი ბრალდების შესახებ. სასამართლოს საკმარისად მიაჩნია, როდესაც ბრალდებულს აქვს, ჯეროვანი გულმოდგინების გამოჩენის შემთხვევაში, თავის დაცვისთვის აუცილებელი ინფორმაციის მოპოვების შესაძლებლობა ან თუ დაცვის „ფიზიკელი“ სტრატეგია მოიცავს იმ საკითხებსაც, რომლებიც არ იყო წარმოდგენილი საბრალდებო დასკვნაში.

მიუხედავად ამისა, სასამართლო აღიარებს, რომ ბრალდებულის მიმართ არსებულ მოლოდინს აქვს თავისი ზღვარი. განსაკუთრებით მაშინ, როცა ბრალდებული საზღვარგარეთ იმყოფება, ხელისუფლების ორგანოებმა უნდა მიიღონ აუცილებელი ზომები მისი ინფორმირებისათვის⁹⁶⁵. პრეცედენტულ სამართალში შეიძლება ასევე აღმოვაჩინოთ მკაცრი განცხადებები, რომლებიც მხარს უჭერენ ჩვენს მოსაზრებას, რომ ინფორმირების ვალდებულება „მთლიანად ბრალდების ორგანოს ეკისრება და მისი შესრულება შეუძლებელია პასიურად, ინფორმაციის ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფითა და დაცვის ყურადღების მასზე მიპყრობის გარეშე“⁹⁶⁶. ასეთი მიდგომა ყველაზე სწორია. ამასვე იზიარებს გაეროს ადამიანის უფლებათა კომიტეტი⁹⁶⁷.

III. ფორმასთან დაკავშირებული ელემენტები

მე-6 მუხლის მე-3(ა) პუნქტში მოცემულია ფორმასთან დაკავშირებული ორი მოთხოვნა: ბრალდების შესახებ პირს უნდა ეცნობოს მისთვის „გასაგებ ენაზე“ და „დაუყოვნებლივ“.

⁹⁶¹ *კამასინსკი (Kamasinski)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §80. იხ. აგრეთვე *Y გერმანიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 11777/85; *კოზლოვი (Kozlov)* ფინეთის წინააღმდეგ, განაცხადი 16832/90; *კუიბიშევი (Kuibishev)* ბულგარეთის წინააღმდეგ, განაცხადი 39271/98.

⁹⁶² *ჰენინგსი (Hennings)* გერმანიის წინააღმდეგ, იხ. აგრეთვე *ზალინგა (Salinga)* გერმანიის წინააღმდეგ, განაცხადი 22534/93.

⁹⁶³ *კემპბელი (Campbell)* და *ფელი (Fell)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §96.

⁹⁶⁴ *რობენზაიფერი (Rabenseifer)* ავსტრიის წინააღმდეგ, განაცხადი 24154/94; *სტოიჩკოვი (Stoitchkov)* და *შინდაროვი (Shindarov)* ბულგარეთის წინააღმდეგ, განაცხადი 24571/94.

⁹⁶⁵ იხ. მაგ. *T იტალიის წინააღმდეგ*, §28, 29; აგრეთვე *კოლოზა (Colozza)* იტალიის წინააღმდეგ, სადაც ბრალდებულის პოვნა ვერ მოხერხდა ქვეყნის შიგნით ხელისუფლების ორგანოების არასაკმარისი ყურადღების გამო.

⁹⁶⁶ *მატოკია (Mattoccia)* იტალიის წინააღმდეგ, §65.

⁹⁶⁷ *მბენგე (Mbenge)* ზაირის წინააღმდეგ, 134.

თუმცა თავდაპირველად უნდა განვიხილოთ ზოგადი საკითხი: არის თუ არა დაწესებული რაიმე ფორმა საბრალდებო დასკვნისთვის? უფრო კონკრეტულად, ინფორმაციის მინოდება წერილობით უნდა მოხდეს თუ არა?

ა. ინფორმაციის მინოდება წერილობით უნდა მოხდეს თუ არა?

ბრალდებულის ინფორმირების ფორმაზე დუმს როგორც საერთაშორისო პაქტი, ისე ორივე კონვენცია. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართალი კი წინააღმდეგობრივი ხასიათისაა. ერთი მხრივ, სასამართლო ბანალურად იმეორებს, რომ „მე-6 მუხლის მე-3(ა) პუნქტი არ ადგენს რაიმე სპეციალურ ფორმალურ მოთხოვნას ბრალდების არსისა და საფუძვლის შესახებ ბრალდებულის ინფორმირების ფორმასთან დაკავშირებით“⁹⁶⁸, მეორე მხრივ, იმავე გადაწყვეტილებაში, ერთი პარაგრაფით ზემოთ, ვხვდებით შემდეგ განცხადებას: „მე-6 მუხლის მე-3(ა) პუნქტის დებულებები მიუთითებენ, რომ საჭიროა განსაკუთრებული ყურადღების გამოჩენა 'ბრალდების' შესახებ ბრალდებულის ინფორმირების დროს. დანაშაულის დეტალები გადამწყვეტ როლს თამაშობენ სისხლის სამართლის პროცესში, ვინაიდან მათი გადაცემის მომენტიდან, ეჭვიმიტანილობის ფორმალურად, წერილობითი შეტყობინების გზით, ცნობილი ხდება მისთვის, წარდგენილი ბრალდების ფაქტობრივი და სამართლებრივი საფუძვლების შესახებ“⁹⁶⁹. წერილობითი შეტყობინების შესახებ უკვე ნახსენები იყო *კამასინსკის (Kamasinski)* გადაწყვეტილებაში⁹⁷⁰. ამ ორ გადაწყვეტილებას შორის სიტყვა „წერილობითი“ გამოტოვებულ იქნა მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტთან დაკავშირებით გადაწყვეტილ ყველა სხვა საქმეში⁹⁷¹. იყო თუ არა ეს „მხოლოდ საკანცელარიო შეცდომა“? ცხადია, რომ ასეთი შეცდომის არსებობა წარმოუდგენელია ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებაში. შესაბამისად, უნდა ვივარაუდოთ, რომ სასამართლო ყოყმანობს.

რთულია *კამასინსკის (Kamasinski)* საქმეში მოცემული ორი ამონარიდის „შერიგება“, როდესაც ერთი „წერილობით შეტყობინებაზე“ საუბრობს, ხოლო მეორეში აღნიშნულია ფორმალური მოთხოვნების არარსებობის შესახებ. სასამართლოს მიერ „წერილობით შეტყობინებაზე“ ხაზგასმამ შეიძლება იყოს ფაქტობრივი მინიშნება შიდასახელმწიფოებრივ კანონმდებლობაზე, რომელიც ბრალდების წარდგენას წერილობითი ფორმით ითვალისწინებს. თუმცა სწორედ ასეთ შემთხვევას ჰქონდა ადგილი *პელისიეს (Pelissier)* საქმეში, როდესაც სიტყვა „წერილობით“ არ იქნა გამოყენებული.

სხვა გადაწყვეტილებაში სასამართლო, როგორც ჩანს, მაინც მოითხოვს გარკვეული ფორმალობის დაცვას: „თუმცა მის წინააღმდეგ სისხლისსამართლებრივი დევნის დაწყების შესახებ ვინმეს ინფორმირება არის ისეთი მნიშვნელობის სამართლებრივი ქმედება, რომ ის უნდა შესრულდეს ბრალდებულის უფლებების ეფექტიანი განხორციელებისთვის აუცილებელი საპროცესო და მატერიალური მოთხოვნების შესაბამისად, რაც გამომდინარეობს კონვენციის მე-6 მუხლის მე-3(ა) პუნქტიდან“⁹⁷².

ეს პრეცედენტული სამართალი ცალსახად არადაამაყოფილებელია და გარ-

⁹⁶⁸ *სიპავიჩიუსი (Sipavicius)* ლიტვის წინააღმდეგ, §30; იხ. აგრეთვე *პელისიე (Pelissier)* და *სასი (Sassi)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §53; *კამასინსკი (Kamasinski)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §79. იმის შესახებ, რომ ინფორმაციის წერილობით მინოდება არ არის აუცილებელი, აღნიშნულია შემდეგ საქმეებში: *ჰარვარდი (Harvard)* ნორვეგიის წინააღმდეგ, განაცხადი 14170/88; *ჰეივარდი (Hayward)* შვედეთის წინააღმდეგ, განაცხადი 14106/88; *მორტენსენი (Mortensen)* დანიის წინააღმდეგ, განაცხადი 24867/94.

⁹⁶⁹ *სიპავიჩიუსი (Sipavicius)* ლიტვის წინააღმდეგ, §27.

⁹⁷⁰ *კამასინსკი (Kamasinski)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §79.

⁹⁷¹ *პელისიე (Pelissier)* და *სასი (Sassi)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §51.

⁹⁷² *T* იტალიის წინააღმდეგ, §28.

კვეული დეზორიენტაციის შთაბეჭდილებას ტოვებს⁹⁷³. სასამართლო გაურბის მკაფიო სახელმძღვანელო ნებსებისა და მოთხოვნების დადგენას. მრავალი ავტორის მოსაზრებით, დროა სასამართლომ ნათლად განაცხადოს, რომ ბრალდებულს უნდა გადაეცეს აუცილებელი ინფორმაციის შემცველი წერილობითი საბრალდებო დასკვნა⁹⁷⁴. შესაძლებელია გარკვეული გამოწვევების არსებობა. მაგალითად, თარგმნა შეიძლება ზეპირად განხორციელდეს. თუმცა ასეთი ინფორმაციის ფუნდამენტური მნიშვნელობა მოითხოვს ფორმალური დოკუმენტის არსებობას.

ბ. ენა

ბრალდების შესახებ პირს უნდა ეცნობოს „მისთვის გასაგებ ენაზე.“ ეს სიტყვები შეიძლება ზედმეტად ჩათვალოს (ამერიკულ კონვენციაში არ არის მსგავსი ფრაზა), რადგან თავად ტერმინი „ინფორმაცია“ გულისხმობს ისეთი ენის გამოყენებას, რომლის გაგებაც ბრალდებულს შეუძლია. მეორე მხრივ, სწორედ ამ საკითხს უკავშირდება ბრალდებულის ფუნდამენტური უფლება, ისარგებლოს თარჯიმნის მომსახურებით, როცა მას არ ესმის ან ვერ საუბრობს სასამართლოში სამართალწარმოების ენაზე⁹⁷⁵. პირველი საქმე, რომელშიც სასამართლომ დაადგინა ამ ქვეპუნქტის დარღვევა სწორედ ასეთ შემთხვევას, უკავშირდებოდა. განმცხადებელი ინფორმირებულ იქნა ბრალდების შესახებ იტალიურ ენაზე. მიუხედავად იმისა, რომ მას არ ესმოდა იტალიური და შეეცადა ამ საკითხზე ხელისუფლების ორგანოთა ყურადღების მიპყრობას, ბრალდების თარგმანი მანც არ წარედგინა. ადგილი ჰქონდა მე-6 მუხლის აშკარა დარღვევას, ვინაიდან განმცხადებლის მსჯავრდება მოხდა დაუსწრებლად. ის არც სასამართლოზე დაუბარებიათ ჯეროვნად და არც წარედგინა ბრალდებებზე პასუხის გაცემის შესაძლებლობა მისცემია⁹⁷⁶. *კამასინსკის (Kamasinski)* საქმეში არ მომხდარა ბრალდების ფორმალური თარგმნა, თუმცა საქმის გარემოებების შესწავლის საფუძველზე სასამართლო მივიდა, დასკვნამდე, რომ ბრალდებული საკმარისად კარგად იყო ინფორმირებული⁹⁷⁷.

გ. „დაუყოვნებლივ“

ბრალდების შესახებ პირის ინფორმირება უნდა მოხდეს დაუყოვნებლივ. თუმცა ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენცია საუბრობს „წინასწარ შეტყობინებაზე,“ რაც უფრო მისაღებად უნდა მივიჩნიოთ. სიტყვა „დაუყოვნებლივ“ გარკვეულ სირთულეებთან არის დაკავშირებული, ვინაიდან გულისხმობს „დროის მცირე მანძილს“, რაც, თავის მხრივ, ბადებს კითხვას: რა მოვლენის შემდეგ? ეს ქვეპუნქტი უნდა განვიხილოთ უშუალოდ საბრალდებო დასკვნასთან კავშირში. შესაბამისად, ამ დოკუმენტის დაცვისთვის გადაცემა უნდა მოხდეს მისი მომზადების დასრულებისთანავე⁹⁷⁸. ამ მოსაზრებას იზიარებს ადამიანის უფლებათა კომიტეტიც⁹⁷⁹.

⁹⁷³ საქმეში *ნილსენი (Nielsen)* დანიის წინააღმდეგ (განაცხადი 343/57) კომისიამ უფრო ფორმალური მიდგომა არჩია. იხ. სტავროსი (1993) 172.

⁹⁷⁴ ესერი (2002) 438; ჰეფლიგერი და შურმანი (1999) 220.

⁹⁷⁵ იხ. თავი 12.

⁹⁷⁶ სასამართლომ დაადგინა მხოლოდ მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის ა) ქვეპუნქტის დარღვევა; *ბროზიჩეკი (Brozicek)* იტალიის წინააღმდეგ, §41. მოგვიანებით დამკვიდრებული პრაქტიკის მიხედვით, სასამართლოს შეეძლო დაემატებინა მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტი ისევე, როგორც მე-3 პუნქტის ბ) და გ) ქვეპუნქტები.

⁹⁷⁷ *კამასინსკი (Kamasinski)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §80.

⁹⁷⁸ ტრექსელი (2005) 207.

⁹⁷⁹ ზოგადი კომენტარი N 13, §8.

ნებისმიერ შემთხვევაში, თუ გარანტიის მიზანს დავუკვირდებით, დროის მანძილი საბრალდებო დასკვნის მომზადებასა და ბრალდებულისთვის მის გადაცემას შორის ნაკლებად მნიშვნელოვანი უნდა იყოს დაცვისთვის.⁹⁸⁰ უფრო მნიშვნელოვანია ბ) ქვეპუნქტით განსაზღვრული დაცვის მომზადებისთვის საკმარისი დროის არსებობა. შესაბამისად, გადამწყვეტია დროის მანძილი სწორედ საბრალდებო დასკვნის გადაცემიდან სასამართლო განხილვის დაწყებამდე ან ბრალდებულის ქმედების სამართლებრივი კვალიფიკაციის ცვლილებიდან სასამართლოში საბოლოო სიტყვით გამოსვლამდე.

ეს არ გამორიცხავს ბრალდებულის ნებისმიერ სხვა უფლებას, ინფორმირებული იყოს სამართალწარმოების მიმდინარეობის შესახებ. ასეთი ინფორმაცია წარმოადგენს ბ) ქვეპუნქტით გარანტირებული „შესაძლებლობების“ ნაწილს. ამ ორ გარანტიას შორის არსებულ ახლო კავშირზე ხშირად არის საუბარი პრეცედენტულ სამართალში⁹⁸¹ და სამეცნიერო ლიტერატურაში⁹⁸². სასამართლოს პრაგმატული მიდგომა ნიშნავს, რომ ის უგულებელყოფს კონვენციის მნიშვნელობაში სიცხადის შეტანის ამოცანას კონკრეტულ საქმეში მისაღები გადაწყვეტილების ძიების პროცესში. სასამართლო უპირატესობას ანიჭებს ბუნდოვან მითითებებს, მთლიან სამართალწარმოებასა და ზოგად სამართლიანობაზე თითოეული გარანტიის დეტალური ანალიზის ნაცვლად.

⁹⁸⁰ ესერი (2002) 440. ავტორი აკრიტიკებს სასამართლოს იმისთვის, რომ მისაღებად ჩათვალა ათსაათიანი „შეფერხება“ სტილის (Steel) საქმეში.

⁹⁸¹ იხ. მაგ: ალბერი (Albert) და ლე კონტი (Le Compte) ბელგიის წინააღმდეგ, §41; მატოკია (Mattoccia) იტალიის წინააღმდეგ, §71; პელისიე (Pelissier) და სასი (Sassi) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §54, 62, 63.

⁹⁸² იხ. მაგ: ჰარისი, ოზოილი და უორბრიქი (1995) 252; რიდი და მერდოკი (2001) N 5.118; სტავროსი (1993) 186.

თავი 9

საკმარისი დრო და შესაძლებლობები

I. შესავალი

ა. დებულებები

[3. მისთვის წარდგენილი ნებისმიერი სისხლისსამართლებრივი ბრალდების საფუძვლიანობის განსაზღვრისას ყველას აქვს უფლება, როგორც მინიმუმ, მიიღოს შემდეგი გარანტიები სრული თანასწორობის საფუძველზე] ...

ა) ჰქონდეს საკმარისი დრო და შესაძლებლობები საკუთარი დაცვის მოსამზადებლად და შეხვედეს მის მიერ არჩეულ დამცველს;

*სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ
საერთაშორისო პაქტი, მე-14(3) მუხლი.*

[3. ყველას, ვისაც ბრალად ედება სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენა, აქვს, როგორც მინიმუმ, შემდეგი უფლებები:] ...

ბ) ჰქონდეს საკმარისი დრო და შესაძლებლობები საკუთარი დაცვის მოსამზადებლად;

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია, მე-6(3) მუხლი.

[2... . მისი საქმის განხილვისას ყველა პირს აქვს უფლება, სრული თანასწორობის საფუძველზე, როგორც მინიმუმ, მიიღოს შემდეგი გარანტიები:]

ბ) ჰქონდეს საკმარისი დრო და საშუალებები საკუთარი დაცვის მოსამზადებლად.

ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენცია, მე-8(2) მუხლი.

ზემოთ მოყვანილი დებულებები ძირითადად იდენტურია. ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენცია იყენებს ტერმინს „საშუალებები“ „შესაძლებლობების“ ნაცვლად. თუმცა ეს არ შეიძლება განიმარტოს როგორც დებულებისთვის განსხვავებული მნიშვნელობის მიცემის მცდელობა. საერთაშორისო პაქტში დამატებულია მითითება დამცველთან შეხვედრის უფლებაზე, რაც, თავისთავად, მნიშვნელოვანი „შესაძლებლობაა.“ მისი განხილვა მოხდება დამცველის დახმარების უფლების კონტექსტში.

ბ. გარანტიის წარმოშობა

ის ფაქტი, რომ ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციასა და სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტში მოცემული საკმარისი დროისა და შესაძლებლობების უფლების ტექსტები იდენტურია, არ არის დამთხვევა. მოცემული გარანტია არ იყო საერთაშორისო პაქტის თავდაპირველი პროექტის ნაწილი, თუმცა შეტანილი იქნა გენერალური მდივნისა⁹⁸³ და ბრიტანელების წინადადებით, რომელიც ემყარებოდა ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის მე-3(ბ) პუნქტს.⁹⁸⁴ ტექსტის დარჩენილი ნაწილი დამატებული იქნა

⁹⁸³ ვაისბროდტი (2001) 62.

⁹⁸⁴ *Ibid.*, 66.

გ. გარანტიის მიზანი და მნიშვნელობა

დაცვის მოსამზადებლად საკმარისი დროისა და შესაძლებლობების უფლება მოცემულია ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის ბ) ქვეპუნქტში, სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენაში ბრალდებული პირის სპეციალურ უფლებებს შორის, კერძოდ, ბრალდების შესახებ ინფორმირებისა და პირადად ან არჩეული დამცველის მეშვეობით თავის დაცვის უფლებებს შორის. თუ გავიხსენებთ რა შესაძლებლობები სჭირდება დაცვის მომზადებას, ვნახავთ, რომ მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტი სავსეა ამგვარი შესაძლებლობებით: ბრალდების არსისა და საფუძვლის შესახებ ინფორმაციის მიღების უფლება⁹⁸⁶, დამცველის დახმარების უფლება⁹⁸⁷, მონმეთა გამოძახებისა და დაკითხვის უფლება⁹⁸⁸, თარჯიმნის დახმარებით სარგებლობის უფლება⁹⁸⁹. ყველა ეს უფლება შეიძლება განვიხილოთ როგორც „შესაძლებლობები“. დაცვის მოსამზადებლად საკმარისი დროის უფლება აგრეთვე არსებითად გარანტირებულია ა) ქვეპუნქტის საფუძველზე. გარდა ამისა, მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტის მიხედვით, სამართლიანობის ძირითადი ელემენტია მოსმენისა და სასამართლოს წინაშე როგორც ფაქტების, ისე კანონის გამოყენების შესახებ საკუთარი არგუმენტების წარდგენის ეფექტიანი შესაძლებლობის უფლება. კვლავაც, ეს შეიძლება ჩაითვალოს დაცვის მომზადებისთვის აუცილებელ „შესაძლებლობად“⁹⁹⁰. შესაბამისად, არ არის გასაკვირი, რომ „ეს გარანტია მკაფიოდ არ იქნა განსაზღვრული პრეცედენტულ სამართალში“⁹⁹¹. შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის ბ) ქვეპუნქტი სამართლიანი სასამართლო განხილვის ზოგადი უფლების მსგავსია.

პრაქტიკაში ამ გარანტიის როლი საკმაოდ მოკრძალებულია⁹⁹². ის უნდა განვიხილოთ როგორც „სუბსიდიარული“, ზოგადი გარანტია, რომელსაც სასამართლო მიმართავს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა სხვა, სპეციალური გარანტიების გამოყენება შეუძლებელია.

⁹⁸⁵ *Ibid.*, 72.

⁹⁸⁶ ა) ქვეპუნქტი. იხ. მაგ: პელისიე (*Pelissier*) და სასი (*Sassi*) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §54; მატოკია (*Mattoccia*) იტალიის წინააღმდეგ, §60; დალოსი (*Dallos*) უნგრეთის წინააღმდეგ, §47.

⁹⁸⁷ გ) ქვეპუნქტი. იხ. მაგ: მელინი (*Melin*) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §21; საქმეში S გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (განაცხადი 12370/86) კომისიამ გადაწყვიტა, რომ უარს დამცველის დახმარებაზე არ მოუხდენია უარყოფითი გავლენა მე-6 მუხლის მე-3(ბ) პუნქტით გარანტირებულ უფლებებზე.

⁹⁸⁸ დ) ქვეპუნქტი. საქმეში მატოკია (*Mattoccia*) იტალიის წინააღმდეგ (§71) სასამართლომ აღმოაჩინა მე-6 მუხლის 1-ლი და მე-3(ა) პუნქტების დარღვევა, თუმცა ერთ-ერთი მიზეზი იყო ის, რომ განმცხადებელს არ მიეცა მონმეთა გამოძახების შესაძლებლობა.

⁹⁸⁹ ე) ქვეპუნქტი. იხ. მაგ: კარესანა (*Caresana*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, განაცხადი 31541/96; ადამიანის უფლებათა კომიტეტის მიერ განხილული საქმე: ჰარვარდი (*Harward*) ნორვეგიის წინააღმდეგ.

⁹⁹⁰ ეს ასპექტი განხილულია სასამართლოს მიერ შეჯიბრებითი პროცესის კონტექსტში. მაგ: ფუშერი (*Foucher*) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §34.

⁹⁹¹ სტავროსი (1993) 185; კორსტენსი და პრადელი (2002) N 357.

⁹⁹² ოუევი და უაითი (1996) 182; სუდრი (2003) 261; მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის განხილვისას ეს ავტორი არც კი ახსენებს მას. სასამართლომ დღემდე მხოლოდ 10 საქმეში დაადგინა ბ) ქვეპუნქტის დარღვევა (კემპბელი (*Campbell*) და ფელი (*Fell*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ; ჰადჯიანასტასიუ (*Hadjianastassiu*) საბურძნეთის წინააღმდეგ; დომენიჩინი (*Domenichini*) იტალიის წინააღმდეგ; ვაშერი (*Vacher*) საფრანგეთის წინააღმდეგ; პელისიე (*Pelissier*) და სასი (*Sassi*) საფრანგეთის წინააღმდეგ; მატოკია (*Mattoccia*) იტალიის წინააღმდეგ; T ავსტრიის წინააღმდეგ; სადაკი (*Sadak*) და სხვები თურქეთის წინააღმდეგ; GB საფრანგეთის წინააღმდეგ; ლანცი (*Lanz*) ავსტრიის წინააღმდეგ) და მხოლოდ ერთ საქმეში მორიგდნენ მხარეები (ჩიჩლიანი (*Chichlian*) და ეკინჯიანი (*Ekindjian*) საფრანგეთის წინააღმდეგ).

თუმცა არსებობს ერთი გამონაკლისი. მიუხედავად იმისა, რომ დამცველის დახმარებისა და მასთან შეხვედრის უფლებას შევხებით გ) ქვეპუნქტის კონტექსტში, სტრასბურგის პრეცედენტულ სამართალში ის ხშირად განხილულა როგორც „შესაძლებლობა“ ბ) ქვეპუნქტის მნიშვნელობით⁹⁹³. ეს შეიძლება აიხსნას, *inter alia*, იმ ფაქტით, რომ არჩეულ დამცველთან შეხვედრის უფლება მოცემულია საერთაშორისო პაქტის მე-14 მუხლის მე-3 პუნქტის ბ) ქვეპუნქტში, რომელიც სხვა მხრივ ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის ბ) ქვეპუნქტის შესატყვისია. მრავალი ავტორი ასევე ხაზს უსვამს ახლო კავშირს ბ) და გ) ქვეპუნქტებს შორის⁹⁹⁴. თუმცა უკანასკნელ პერიოდში სასამართლო, როგორც ჩანს, უარს ამბობს აღნიშნულ მიდგომაზე. საქმეში *ბრენანი (Brennan) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ* ეს საკითხი განხილული იქნა დამცველის დახმარებით სარგებლობის უფლების ნაწილად⁹⁹⁵. შემთხვევითობის ელემენტიც არსებობს იმაში, თუ რომელი ქვეპუნქტის საფუძველზე მოხდება საქმის განხილვა. ბევრი რამ დამოკიდებულია განმცხადებლის მიერ მითითებულ დებულებაზე. არსებობს კონვენციის მესამე გარანტია, რომლის გამოყენებაც ასევე არის შესაძლებელი. საქმეში *ერდემი (Erdem) გერმანიის წინააღმდეგ*, სადაც განმცხადებელი უკმაყოფილებას გამოთქვამდა დამცველთან მიმონერაში სახელმწიფოს ჩარევის გამო, სასამართლომ გადაწყვეტილება მე-8 მუხლის საფუძველზე მიიღო⁹⁹⁶.

ერთი შეხედვით, ეს შეიძლება წმინდა თეორიულ დისკუსიად მოგვეჩვენოს, თუმცა მას პრაქტიკული მნიშვნელობაც აქვს. საქმე იმაშია, რომ ბ) და გ) ქვეპუნქტებში მოცემული გარანტიები ერთი მნიშვნელოვანი ელემენტით განსხვავდება ერთმანეთისგან. ბ) ქვეპუნქტი, როგორც ქვემოთ ვიხილავთ, შეიცავს „ფარდობით გარანტიას“. ამ გარანტიის დარღვევის დასამტკიცებლად განმცხადებელმა უნდა აჩვენოს გარკვეული ზიანის არსებობა. მეორე მხრივ, დამცველის დახმარების უფლება წარმოადგენს აბსოლუტურ გარანტიას, რაც მნიშვნელოვნად აიოლებს კონვენციის დარღვევის დადგენას⁹⁹⁷. აღსანიშნავია, რომ საქმეში *დომენიჩინი (Domenichini) იტალიის წინააღმდეგ* სასამართლომ განიხილა ბრალდებულსა და დამცველს შორის მიმონერის საკითხი ექსკლუზიურად ბ) ქვეპუნქტის საფუძველზე გ) ქვეპუნქტის ხსენების გარეშე. თუმცა სასამართლო არც იმის გარკვევას შეეცადა,

⁹⁹³ ნამყვანი საქმეა *ქანი (Can) ავსტრიის წინააღმდეგ (1984)*; იხ. აგრეთვე *კემპბელი (Campbell) და ფელი (Fell) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §99; საქმეში *დომენიჩინი (Domenichioni) იტალიის წინააღმდეგ* სასამართლომ დაადგინა ბ) ქვეპუნქტის დარღვევა, ვინაიდან განმცხადებლის მიერ გასაჩივრების თაობაზე დამცველისთვის გაგზავნილ წერილს გაეცნენ სახელმწიფო ორგანოების წარმომადგენლები. კომისიამ საქმე განიხილა ბ) და გ) ქვეპუნქტების საფუძველზე და დაადგინა მე-6(3) მუხლის დარღვევა. იხ. აგრეთვე *ლანცი (Lanz) ავსტრიის წინააღმდეგ*, რომელშიც სასამართლომ ერთიანად განიხილა ბ) და გ) ქვეპუნქტებიდან გამომდინარე საკითხები. სასამართლო ხშირად განიხილავს განაცხადს მე-6(1) მუხლის ზოგადი გარანტიის საფუძველზე იმის გამო, რომ „მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის მოთხოვნები წარმოადგენს 1-ლი პუნქტით გარანტირებული სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლების სპეციალურ ასპექტებს“. *ჰაჯიანასტასიუ (Hadjianastassiou) საბურძნეთის წინააღმდეგ*, §31; *მელინი (Melin) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, §21; *ბრიკმონი (Bricmont) ბელგიის წინააღმდეგ*, §75. კვლავაც, საქმეში *კემპბელი (Campbell) და ფელი (Fell) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ* ზედამხედველობის გარეშე დამცველთან შეხვედრის საკითხი განხილულ იქნა მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტის საფუძველზე.

⁹⁹⁴ ბარეტო (1999) N 9.2.2; კიავარიო (2001) მე-6 მუხლი, N 7.2; დანელიუსი (1997) მე-7 თავი; ფან დაიკი და ფან ჰოფი (1998) 465; ფროვანი და პოიკერტი (1996) მე-6 მუხლი, N 183; გოლივტიცერი (1992) მე-6 მუხლი, N 175, 177; პეფლიგერი და შურმანი (1999) 223; ჰარისი, ოზოლი და უორბრიკი (1995) 254; მერილსი და რობერტსონი (2001) 122; კორსტენსი და პრადელი (2002) N 357; ფილიგერი (1999) N 503; ფოგლერი (1986) N 481 და ა.შ.

⁹⁹⁵ *ბრენანი (Brennan) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*.

⁹⁹⁶ *ერდემი (Erdem) გერმანიის წინააღმდეგ*; ამ მუხლის საფუძველზე, გადაწყვეტილების მიღება უფრო მოსახერხებელი იყო სასამართლოსთვის, ვინაიდან მას მიეცა შესაძლებლობა, უფრო იოლად გამოეყენებინა პროპორციულობის ტესტი.

⁹⁹⁷ იხ. თავი 10, ქვეთავი III.

სახელმწიფო ორგანოთა ჩარევამ სირთულეები შეუქმნა თუ არა დაცვას⁹⁹⁸.

დ. გარანტიის ფარდობითი ხასიათი

1. ზოგადი ფარდობითობა

მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის ბ) ქვეპუნქტის ტექსტი ნათლად მიუთითებს მის „ფარდობით“ ხასიათზე. ბრალდებულის გამართლების შემთხვევაში, შეუძლებელია, ადგილი ჰქონდეს კონვენციის დარღვევას⁹⁹⁹. კონვენციის დარღვევის საკითხის განხილვისას სასამართლო ეცდება გაითვალისწინოს, მოხდებოდა თუ არა განმცხადებლის მსჯავრდება იმ შემთხვევაშიც, თუ მას დაცვის მოსამზადებლად უფრო მეტი დრო და შესაძლებლობები ექნებოდა. სხვა სიტყვებით, განმცხადებელმა უნდა აჩვენოს „არსებითი ზიანი“¹⁰⁰⁰. ეს კი მძიმე ტვირთს აკისრებს მას. იშვიათი გამონაკლისების გარდა, განმცხადებლისთვის ძალზე რთული იქნება ასეთი ჰიპოთეზის დამადასტურებელი მტკიცებულებების წარმოდგენა. არ არსებობს აბსოლუტური სტანდარტები, რომლებიც განსაზღვრავდა, რა რაოდენობის დრო და შესაძლებლობები უნდა იყოს დაცვის განკარგულებაში – „მკაცრი და ურყევი ნესების“¹⁰⁰¹ არსებობა რთულად წარმოსადგენია¹⁰⁰². კონვენციის დარღვევის საკითხი უნდა გადაწყდეს კონკრეტულ საქმეში არსებული გარემოებების საფუძველზე: „ცხადია, რომ მე-6 მუხლის გამოყენება დამოკიდებულია განსახილველი საქმისთვის დამახასიათებელ სპეციალურ ნიშნებზე“¹⁰⁰³.

გასაგებია, რომ ჰარისი, ობოილი და უორბრიქი იყენებენ საკმაოდ ბუნდოვან ფორმულირებას ზიანის დამტკიცების საკითხზე მსჯელობისას: „შესაძლოა საჭირო გახდეს ფაქტობრივი ზიანის ჩვენება“¹⁰⁰⁴. სტავროსი ამ პრობლემის გადაჭრის საკმაოდ კომპლექსურ გზას გვთავაზობს: „კითხვა, რომელიც კონვენციის ორგანოებმა უნდა დაუსვან საკუთარ თავს, არის, შეიძლება თუ არა ერთი ფაქტორის მიმართ ... არსებობდეს გონივრული მოლოდინი, რომ საქმეში არსებული გარემოებების გათვალისწინებით, ის შეზღუდავს დაცვის შესაძლებლობას, [სასამართლოს] წარუდგინოს თავისი პოზიცია. ბრალდებულს უნდა მოეთხოვოს კონკრეტული ზიანის დამადასტურებელი მტკიცებულება, თუ პასუხი უარყოფითია“¹⁰⁰⁵.

ამოცანას ართულებს ისიც, რომ არსებობს აშკარა სხვაობა ნორმის ფრანგულ და ინგლისურ ვერსიებს შორის. ინგლისურ ვერსიაში საუბარია „საკმარის“ დროსა და შესაძლებლობებზე, ხოლო ფრანგულ ტექსტში მოცემულია სიტყვა „nécessaire“ (აუცილებელი). თუ გადავხედავთ კონვენციის ოფიციალურ თარგმანებს, აღმოვაჩინთ ისეთ ტერმინებს, რომლებიც უფრო მეტად შეესაბამება ინგლისურ სიტყვას „sufficient“

⁹⁹⁸ დომენიჩინი (*Domenichioni*) იტალიის წინააღმდეგ.

⁹⁹⁹ X ავსტრიის წინააღმდეგ, განაცხადი 2291/64; S გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, განაცხადი 12370/86.

¹⁰⁰⁰ ჰარისი, ობოილი და უორბრიქი (1995) 253, 255. იხ. X გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, განაცხადი 4042/69; მურფი (*Murphy*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, განაცხადი 4681/79.

¹⁰⁰¹ შტრამერი (2000) N 7.72; იხ. აგრეთვე სტავროსი (1993) 178.

¹⁰⁰² შტრამერი (1993). თუმცა ავტორი მიდის დასკვნამდე, რომ მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის ბ) ქვეპუნქტი უნდა გაიყოს ორ ნაწილად: ბრალდების არგუმენტების წინასწარი ცოდნა და დაცვისთვის ხელსაყრელი მტკიცებულებების ხელმისაწვდომობა ითვლება „აბსოლუტურ“ გარანტიებად. ეს მიდგომა მისაღებია „de lege ferenda“ და შეიძლება ითქვას, როგორც კონვენციის უფრო ევოლუციური განმარტების პოსტულატი, თუმცა არ ასახავს მოქმედ სამართალს.

¹⁰⁰³ ვაშერი (*Vacher*) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §24.

¹⁰⁰⁴ ჰარისი, ობოილი და უორბრიქი (1995) 225.

¹⁰⁰⁵ სტავროსი (1993) 186.

(საკმარისი)¹⁰⁰⁶; ფრანგულად „suffisant“.

ჩემი აზრით, არსებობს შინაარსობრივი სხვაობაც ორ ვერსიას შორის. ფრანგული ვერსია უფრო მკაცრ ტერმინს იყენებს, რაც გარანტიის მოქმედების ფარგლებს ძალზე ვიწროს ხდის: კონვენციის დარღვევას მხოლოდ მაშინ ექნება ადგილი, თუ ბრალდებულის მიერ მოთხოვნილი დროისა და შესაძლებლობების გარეშე დაცვას არ ექნებოდა წარმატების შანსი. ინგლისური ვერსია კი უფრო მოქნილი მიდგომის გამოყენების საშუალებას იძლევა. საკმარისია იმის ჩვენება, რომ დაცვის შანსები გაუმჯობესდებოდა მისი მოთხოვნების დაკმაყოფილების შემთხვევაში. განსხვავება მცირე, თუმცა მნიშვნელოვანია იმისათვის, რომ ინგლისურ ტექსტს მიენიჭოს უპირატესობა¹⁰⁰⁷.

საქმეში *ფუშერი (Foucher) საფრანგეთის წინააღმდეგ* სასამართლოს განხილვის საგანი გახდა საფრანგეთის საკასაციო სასამართლოს მოსაზრება, რომლის მიხედვით, „ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპული კონვენცია არ მოითხოვდა, რომ საქმის მასალები უშუალოდ ბრალდებულისთვის გამხდარიყო ხელმისაწვდომი...“¹⁰⁰⁸ საკმარისი იყო მათი გადაცემა დამცველისთვის. ამ მოსაზრებას სასამართლომ პასუხი გასცა სამი მნიშვნელოვანი ფაქტობრივი ელემენტის ხაზგასმით: განმცხადებელს არ ჰყავდა დამცველი, ამჯობინა, რომ თავი პირადად დაეცვა; არ ჩატარებულა წინასწარი გამოძიება და შესაბამისად, არ დამდგარა გამოძიების კონფიდენციალობის საკითხი; პირის მსჯავრდება ემყარებოდა საპატიმროს ზედამხედველის ოფიციალურ ანგარიშს, რომელიც იყო „საკმარისი მტკიცებულება, თუ არ დადასტურდებოდა საპირისპირო“. სასამართლომ, ისევე როგორც კომისიამ, ჩათვალა, რომ განმცხადებელს უნდა ჰქონოდა „საქმის მასალების გაცნობისა და მასში შემავალი დოკუმენტების ასლების მოპოვების შესაძლებლობა, რათა გაესაჩივრებინა მის შესახებ მომზადებული ოფიციალური ანგარიში“¹⁰⁰⁹.

სასამართლოს გადაწყვეტილება, კერძოდ მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტის დარღვევის დადგენამე-3 პუნქტთან კავშირში¹⁰¹⁰, უდავოდ სწორია. თუმცა სასამართლოს არგუმენტაცია კრიტიკას იმსახურებს. მხოლოდ დამცველისთვის საქმის მასალების ხელმისაწვდომობის საკითხს აქ არ შეეხებოდა და ქვემოთ განვიხილავთ. წინასწარი გამოძიების ხსენებით სასამართლო გულისხმობს, რომ გამოძიების კონფიდენციალობაში შეიძლება გაამართლოს საქმის მასალების ხელმისაწვდომობის შეზღუდვა. ზოგადი ფორმულირების სახით ამგვარი განცხადების გაკეთება აშკარად მიუღებელია. სასამართლოს არგუმენტაციის მესამე ელემენტი, თუ კარგად დაფუძვნირებით, შედგება საქმეში არსებული მტკიცებულების შეფასებისგან. სასამართლომ ჩათვალა, რომ საქმის მასალებში მოცემული დოკუმენტები მნიშვნელოვანი იყო განმცხადებლისთვის და ამდენად, ამ უკანასკნელს უნდა ჰქონოდა მათი გაცნობის საშუალება. თუმცა, მეორე მხრივ, სასამართლო არ წავიდა ისე შორს, რომ დეტალურად შეესწავლა საქმის მასალები და განესაზღვრა, მათი ხელმისაწვდომობა

¹⁰⁰⁶ მაგ: გერმანულად „ausreichend“; იტალიურად „necessarie“; ესპანურად „adecuados“; უკრაინულად „достатньо“; რუსულად „достаточно“.

¹⁰⁰⁷ ერთ-ერთ ადრეულ საქმეში, რომელშიც საქმის მასალები გაუჩინარდა, კომისიამ საკმაოდ შეზღუდული მიდგომა გამოიყენა. მან არა მხოლოდ ივარაუდა, რომ ვითარება პროკურატურისთვისაც გართულდა, არამედ აღნიშნა, რომ „განმცხადებელმა ვერ შეძლო იმის ჩვენება, რომ გაუჩინარებული მტკიცებულებები შეიცავდა რაიმეს, რომელსაც შეეძლო სასამართლოს ძირითადი ვარაუდის უარყოფა და რაც შესაბამისად, მოითხოვდა დამატებითი მტკიცებულებების წარმოდგენას ...“ განაცხადი 8770/79.

¹⁰⁰⁸ *ფუშერი (Foucher) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, § 32. მოგვიანებით, საკასაციო სასამართლომ უფრო ლიბერალური მიდგომა არჩია.

¹⁰⁰⁹ *Ibid.*, § 35.

¹⁰¹⁰ არ არის მითითებული რომელიმე ქვეპუნქტი. სასამართლოს, როგორც ჩანს, სურდა ბ) და გ) ქვეპუნქტებს შორის არჩევანის გაკეთებისთვის თავის არიდება. სავარაუდოდ, მოსამართლეები ვერ შეთანხმდნენ ამ საკითხზე.

უფრო სასურველ შედეგს მოუტანდა თუ არა დაცვას. ამ თვალსაზრისით, სასამართლომ არ ამოწურა ყველა ის შესაძლებლობა, რომლებსაც ბ) ქვეპუნქტის ვინრო ინტერპრეტირება იძლევა. სხვა საქმეში კომისიამ უფრო შეზღუდული მიდგომა გამოიყენა და უარყო განაცხადი, ვინაიდან განმცხადებელმა ვერ შეძლო იმის დადასტურება, რომ დაცვის მოსამზადებლად არსებული დროის სიმცირე წარმოადგენდა დაბრკოლებას¹⁰¹¹. სტავროსის მოსაზრებით, განმცხადებელმა უნდა აჩვენოს, რომ „ბრალდების ხელთ არსებულმა მტკიცებულებებმა შეიძლება გარკვეული სარგებელი მოუტანოს მის დაცვას“¹⁰¹². თუმცა ასეთი მიდგომა საკმაოდ ვინროა და შეიძლება წინააღმდეგობაში მოვიდეს მხარეთა თანასწორუფლებიანობის პრინციპთან¹⁰¹³. აქედან გამომდინარე, სასამართლოს მიერ *ფუშერის (Foucher)* საქმეში გამოყენებული მიდგომა უფრო მისაღებია. ის უფრო ახლოსაა ინგლისურ ტექსტთან და საკმაოდ რეალისტურია, ვინაიდან დაცვისგან არ მოითხოვს იმ დროისა და შესაძლებლობების მნიშვნელობის დამტკიცებას, რომელთა მიღებაზეც უარი ეთქვა.

2. სპეციალური ფარდობითობა

ცხადია, ფარდობითობის ზოგად ცნებასთან ერთად არსებობს სპეციალური ელემენტებიც. მე-6 მუხლის მე-3(ბ) პუნქტის მოთხოვნების დაკმაყოფილებისთვის აუცილებელი დროის რაოდენობა და შესაძლებლობების სახეობა დამოკიდებულია კონკრეტულ საქმეში არსებულ გარემოებებზე.

აუცილებელი სტანდარტების შესახებ მინიშნება გვხვდება სასამართლოს იურისპრუდენციაში. მაგალითად, ერთ-ერთ საქმეში განმცხადებელი ამტკიცებდა, რომ პოლიციამ ჩამოართვა დოკუმენტები, რომლებსაც დაცვისთვის ამზადებდა. განაცხადი დაუშვებლად იქნა ცნობილი, ვინაიდან არ არსებობდა იმის ნიშნები, რომ აღნიშნული მასალების გამოყენება მოხდა განმცხადებლის წინააღმდეგ¹⁰¹⁴.

ფარდობითობა, როგორც ქვემოთ განვიხილავთ, განსაკუთრებით თვალსაჩინოა დროის ელემენტთან მიმართებაში. თითოეულ საქმეში უნდა მოხდეს დაცვის წინაშე მდგარი ამოცანების, სამუშაოს მოცულობისა და სირთულის შესწავლა¹⁰¹⁵. შეიძლება ასევე მნიშვნელობა ჰქონდეს სამართალწარმოების ეტაპს¹⁰¹⁶. გარდა ამისა, შეიძლება არსებობდეს მრავალი განსხვავებული „შესაძლებლობა“, რომელიც დაცვას დაეხმარება. ერთ-ერთი აუცილებელი „შესაძლებლობა“, როგორც წესი, არის საქმის მასალების გაცნობა. საქმეში არსებული დეტალების შესწავლა არის საჭირო როგორც „დროის“, ისე „შესაძლებლობების“ ელემენტის განხილვისას.

კონკრეტული „შესაძლებლობის“ ხელმისაწვდომობის აუცილებლობა შეიძლება უკავშირდებოდეს საქმეში დაცვის შანსებს. ასეთი დასკვნის გამოტანა შეიძლება კომისიის გადანყვეტილებიდან საქმეში, რომელშიც განმცხადებელი უკმაყოფილებას გამოთქვამდა იმის გამო, რომ არასაკმარისად მიუწვდებოდა ხელი საქმის მასალებზე საჩივრის მოსამზადებლად. მისი განაცხადი დაუშვებლად იქნა ცნობილი, რაზეც, სავარაუდოდ, გავლენა იქონია განმცხადებლის დამცველის მოსაზრებამ, რომ არ არებობდა საქმეში წარმატების მიღწევის შანსები¹⁰¹⁷.

¹⁰¹¹ *X ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 2370/64. ეს გადანყვეტილება გაკრიტიკებულია შემდეგი ავტორების მიერ: ტრეუსელი (1979) 356; ფროვაინი და პოიკერტი (1996) მე-6 მუხლი, N 180.

¹⁰¹² სტავროსი (1993) 179.

¹⁰¹³ იხ. თავი 4, ქვეთავი III.

¹⁰¹⁴ *ფრანსუა (Francois) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, განაცხადი 11058/84.

¹⁰¹⁵ იხ. მაგ: ფროვაინი და პოიკერტი (1996) მე-6 მუხლი, N 180.

¹⁰¹⁶ *X ბელგიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 7628/76.

¹⁰¹⁷ *როსი (Ross) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, განაცხადი 11396/85.

3. გულმოდგინება, რომელიც დაცვას მოეთხოვება

როგორც დროსთან, ისე შესაძლებლობებთან დაკავშირებით, დაცვას მოეთხოვება გარკვეული გულმოდგინების გამოჩენა. მას მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეუძლია ამტკიცოს, რომ კონვენცია დაირღვა, თუ ყველაფერი გააკეთა, რასაც შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობა მოითხოვდა შესაბამისი დროის ან შესაძლებლობების მისაღებად¹⁰¹⁸. საქმეში *მელინი (Melin) საფრანგეთის წინააღმდეგ* სასამართლოს გადაწყვეტილებით, რომელიც მიღებული იქნა ხუთი ხმით ოთხის წინააღმდეგ, განმცხადებლის ბრალი იყო ის, რომ ვერ შეძლო მემორანდუმის წარმოდგენა¹⁰¹⁹. ჯეროვანი გულმოდგინების გამოჩენის მოთხოვნის არსებობა სრულებით მისაღებია. ის სამართლებრივი დაცვის ყველა შიდასახელმწიფოებრივი საშუალების ამონაწერის პრინციპის მსგავსია და შეესაბამება კონვენციის სუბსიდიარულ ბუნებას. თუმცა *მელინის (Melin)* საქმეში მისი გამოყენება იმსახურებს კრიტიკას. განმცხადებელი ამტკიცებდა, რომ მას არ გადაეცა განმცხადებლობა, რომელიც საკასაციო სასამართლოში გასაჩივრა და არც სასამართლო განხილვის თარიღის შესახებ ყოფილა ინფორმირებული. სასამართლომ, კომისიისგან განსხვავებით, აღნიშნა, რომ განმცხადებელი ან მისი დამცველი უნდა გაცნობოდნენ სააპელაციო სასამართლოს განმცხადებლობას მის სამდივნოში, ხელმეორედ წარედგინათ განმცხადებლობის ასლის გადაცემის მოთხოვნა ან მიემართათ საკასაციო სასამართლოს სამდივნოსთვის¹⁰²⁰. შეიძლება ითქვას, რომ სასამართლომ გულმოდგინების ზედმეტად მძიმე ტვირთი დააკისრა განმცხადებელს. ამ უკანასკნელმა გასაჩივრა განმცხადებლობა საკასაციო სასამართლოში ისე, რომ არ იცოდა მისი საფუძვლები და არც სასამართლო განხილვის შესახებ იყო ინფორმირებული. კერძოდ, მას არ ეცნობა სასამართლო სხდომის თარიღი და კერძო მხარის მოსაზრებები. ცხადია, რომ სისხლის სამართლის საქმეში ასეთი ინფორმაციის მიწოდება უნდა მოხდეს *ex officio*.

სასამართლომ უფრო მეტი გულისხმიერება გამოიჩინა საქმეში *ვაშერი (Vacher) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, სადაც განმცხადებელი არ იყო იურისტი¹⁰²¹. ამ საქმეში სასამართლომ ისაუბრა „გულმოდგინებაზე“, რომელიც ხელშემკვრელმა სახელმწიფოებმა უნდა გამოიჩინონ მე-6 მუხლით გათვალისწინებული უფლებების ეფექტიანი განხორციელების უზრუნველსაყოფად¹⁰²². მტკიცების ტვირთმა, როგორც ჩანს, განმცხადებლიდან მთავრობაზე გადაინაცვლა, რაც მისასაღმებელია. საბრალდებო დასკვნის მსგავსად, იმ განმცხადებლის შესახებ, რომელიც ღიაა გასაჩივრებისთვის, პირს უნდა ეცნობოს წინასწარ. ეს ვითარება შეიძლება, გარკვეულწილად, მივამსგავსოთ ბრალდების დეტალების შესახებ ინფორმაციის მიწოდებას, რომელიც ა) ქვეუქმით რეგულირდება. *ვაშერის (Vacher)* საქმეში სასამართლომ აღნიშნა, რომ „გამოყოფილი ვადის დაწყებისა და დასრულების დროის გაგების ტვირთის დაკისრება მსჯავრდებულ მომჩივნებზე არ შეესაბამება 'გულმოდგინებას,' რომელიც ხელშემკვრელმა სახელმწიფოებმა უნდა გამოიჩინონ მე-6 მუხლით გარანტირებული უფლებების ეფექტიანი განხორციელების

¹⁰¹⁸ X *გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, განაცხადი 8386/78; *როსი (Ross) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, განაცხადი 11396/85; რენუჩი (2002) N 123, 193. იგივე მოთხოვნა არსებობს სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის საფუძველზე. იხ. *სტედმენი (Stedman) იამაიკის წინააღმდეგ*; *ჰარვარდი (Harward) ნორვეგიის წინააღმდეგ*; *ჯუნიორ ლესლი (Junior Leslie) იამაიკის წინააღმდეგ*.

¹⁰¹⁹ *მელინი (Melin) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, §25.

¹⁰²⁰ მსგავსი საკითხი წამოიჭრა საქმეში *ზუნი (Zoon) ნიდერლანდების წინააღმდეგ*, რომელშიც სასამართლომ აღნიშნა, რომ განმცხადებელმა მოისმინა განმცხადებლობის სარეზოლუციო ნაწილი სასამართლო სხდომაზე და შეეძლო ენახა განმცხადებლობის სამოტივაციო ნაწილის შემოკლებული ვერსია როტერდამის რეგიონული სასამართლოს სამდივნოში.

¹⁰²¹ *ვაშერი (Vacher) საფრანგეთის წინააღმდეგ*.

¹⁰²² *Ibid.*, §28.

უზრუნველსაყოფად¹⁰²³.

სამწუხაროდ ზუნის (*Zoon*) გადაწყვეტილება ვაშერის (*Vacher*) საქმიდან ოთხი წლის შემდეგ იქნა მიღებული. შესაბამისად, ვაშერის (*Vacher*) საქმეში მიღწეული გაუმჯობესება არ მიანიშნებს სასამართლოს მიერ ახალი მიდგომის გამოყენებაზე.

პრინციპი „*venire contra factum proprium*“ ირღვევა, როდესაც განმცხადებელი აპროტესტებს იმ შესაძლებლობის არარსებობას, რომლის გამოყენებაც თავად გახდა შეუძლებელი. ასეთი ვითარება შეიქმნა საქმეში ბრიკმონი (*Brickmont*) ბელგიის წინააღმდეგ, სადაც განმცხადებელი უკმაყოფილებას გამოთქვამდა აუდიტის არარსებობის გამო. სასამართლომ გაიზიარა მოსაზრება აუდიტის სარგებლიანობის შესახებ, თუმცა იქვე მიუთითა, რომ თავად განმცხადებლების მტკიცებით, „ოპერაციების უმრავლესობა განხორციელდა ხელმისაწვდომი საბანკო ჩანაწერების გარეშე იმ კომპანიების მეშვეობით, რომლებიც იცავდნენ კონფიდენციალობის წესებს. შესაბამისად, ბელგიის სასამართლოებს შეეძლოთ, გონივრულ ნიადაგზე ერწმუნათ, რომ ასეთი აუდიტის ჩატარება არ იქნებოდა ღირებული შედეგის მომტანი“¹⁰²⁴.

მეორე მხრივ, განმცხადებელს მხოლოდ ისეთი გულმოდგინება მოეთხოვება, რომელიც იძლევა წარმატების გონივრულ შანსს. ფუშერი (*Foucher*) საქმეში მთავრობა ამტკიცებდა, რომ განმცხადებელს უნდა მოეთხოვა საქმის მასალები. თუმცა საკასაციო სასამართლომ განაცხადა, რომ კონვენცია არ მოითხოვდა საქმის მასალების ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფას¹⁰²⁵. შესაბამისად, განმცხადებლის მოთხოვნა შედეგს ვერ გამოიღებდა.

აუცილებელი „შესაძლებლობების“ მოსაპოვებლად, დაცვის მიერ შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობით გათვალისწინებული ყველა გზის გამოყენების ვალდებულება ახლოს დგას სამართლებრივი დაცვის ყველა შიდასახელმწიფოებრივი საშუალების ამონურვის მოვალეობასთან. საქმეში ვილუნენი (*Vilhunen*) ფინეთის წინააღმდეგ სწორედ ეს გახდა განაცხადის დაუშვებლად ცნობის მიზეზი. დაცვას არც საკმარისი „შესაძლებლობების“ არარსებობის საკითხი დაუყენებია ეროვნული სასამართლოს წინაშე და არც სასამართლო განხილვის გადავადება მოუთხოვია¹⁰²⁶.

II. საკმარისი დროის არსებობის უფლება

ა. გარანტიის მიზანი

დაცვის მოსამზადებლად საკმარისი დროის არსებობის უფლების მიზანია დაცვის ჯეროვანი მომზადება და „დაჩქარებული სასამართლო განხილვის“ თავიდან აცილება¹⁰²⁷. დროის რაოდენობაზე საუბრისას მხედველობაში უნდა მივიღოთ ის ფაქტი, რომ ძირითადად საქმე გვაქვს იურისტებთან. ამ პროფესიას კი ახასიათებს მნიშვნელოვანი მოქნილობა, განსაკუთრებით, დაცვის მომზადებისას. მიუხედავად იმისა, რომ არსებობს აუცილებელ ქმედებათა სტანდარტული მინიმუმი, როგორცაა საქმის მასალების შესწავლა, იურისტების უმრავლესობისთვის კარგად არის ნაცნობი კანონმდებლობა. დანარჩენებს მოუწევს მცირე დროის დახარჯვა ცოდნის განახლებაზე. ზოგიერთი წერილობით მოამზადებს სასამართლოზე გამოსვლის ტექსტს, ხოლო სხვები ჩანაწერებით იხელმძღვანელებენ და შესაბამისად, უფრო ნაკლები დრო დასჭირდებათ სიტყვის მოსამზადებლად. თუმცა კანონის ინდივიდუალიზება შეუძლებელია ასეთი დეტალების მხედველობაში მისაღებად.

¹⁰²³ *Ibid.*

¹⁰²⁴ ბრიკმონი (*Brickmont*) ბელგიის წინააღმდეგ, §90.

¹⁰²⁵ ფუშერი (*Foucher*) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §32.

¹⁰²⁶ ვილუნენი (*Vilhunen*) ფინეთის წინააღმდეგ, განაცხადი 30509/96.

¹⁰²⁷ კროხერი (*Kröcher*) და მოილერი (*Möller*) შვეიცარიის წინააღმდეგ, განაცხადი 8463/78.

შესაბამისად, დრო საკმარისია თუ არა, უნდა შეფასდეს გაშუალებული სტანდარტის საფუძველზე. ეს ნიშნავს, რომ დაცვას იმდენი დრო უნდა მიეცეს, რამდენიც შეიძლება გონივრულად ჩაითვალოს საკმარისად საშუალო დონის იურისტისთვის. ეს გარანტია აგრეთვე იცავს იურისტს ზედმეტი წინეხისგან. სხვა სიტყვებით, უსამართლო იქნება, თუ „საკმარისი დროის“ შეფასება მოხდება მთლიანად *in abstracto*, იმ ვარაუდზე დაყრდნობით, რომ იურისტი მთელ თავის დროს დაუთმობს კონკრეტულ საქმეში დაცვის მომზადებას.

ბ. გარანტიის ურთიერთკავშირი დაცვის სხვა უფლებებთან

1. „გონივრულ ვადაში“ სასამართლოს მიერ საქმის განხილვის უფლება

კონვენციაზე თვალის ერთი გადავლება საკმარისია იმის მისახვედრად, რომ არსებობს ერთგვარი შეუსაბამობა მე-6 მუხლის 1-ლ პუნქტს, რომელიც უზრუნველყოფს გონივრულ ვადაში საქმის განხილვის უფლებას და იმავე მუხლის მე-3 პუნქტის ბ) ქვეპუნქტს შორის, რომლითაც გარანტირებულია დაცვის მომზადებისთვის საკმარისი დროის არსებობა. პირველი გარანტია მოითხოვს სისწრაფეს, ხოლო მეორე სისწრაფისგან იცავს განმცხადებელს. ეს საკითხი რამდენიმე ავტორმა განიხილა.¹⁰²⁸ ცხადია, არ არსებობს წინააღმდეგობა მე-6 მუხლის 1-ლ და მე-3 პუნქტებს შორის. უპირატესობა ამკარად ენიჭება ბ) ქვეპუნქტის სპეციალურ ნორმას. სამართალწარმოების ხანგრძლივობასთან დაკავშირებულ პრეცედენტულ სამართალში დაცვის მომზადების უფლების განხორციელება არასდროს განხილულა როგორც კონვენციის დარღვევის შესაძლო გამართლება.

2. „მხარეთა თანასწორუფლებიანობის“ პრინციპი

„მხარეთა თანასწორუფლებიანობა“ რამდენჯერმე იქნა ნახსენები დაცვის მომზადებისთვის საკმარისი დროის უფლებასთან კავშირში¹⁰²⁹. ეს შეიძლება ნიშნავდეს მხოლოდ ერთ რამეს, რომ დაცვისა და ბრალდებისთვის თანაბარი დრო უნდა იყოს ხელმისაწვდომი. ცხადია, მსგავსი შედარება აზრს მოკლებულია პირველი ინსტანციის სასამართლოს მიერ განაჩენის გამოტანამდე¹⁰³⁰. თანასწორობა წარმოსადგენია მხოლოდ საჩივრის წარდგენისთვის განსაზღვრულ ხანდაზმულობის ვადასთან მიმართებაში. თუმცა სამართალწარმოების ამ ეტაპზეც გარკვეული უთანასწორობა შეიძლება გამართლებული იყოს. უნდა გავითვალისწინოთ, რომ პროკურატურა, ჩვეულებრივ, კომპლექსური დანესებულებაა, რომელშიც გადაწყვეტილებები სასამართლო განაჩენის გასაჩივრების შესახებ უნდა შეთანხმდეს რამდენიმე მოხელესთან. გარდა ამისა, პროკურორმა შეიძლება გადაწყვიტოს საჩივრის წარდგენა იმის მიხედვით, დაცვა გაასაჩივრებს თუ არა განაჩენს. ამ საკითხის განხილვისას კომისიამ გადაწყვეტილება საქმეში არსებულ გარემოებებზე დაყრდნობით მიიღო. ერთ-ერთ საქმეში მან განაცხადა, *inter alia*, რომ პროკურორმა გამოიყენა კანონით გათვალისწინებული დამატებითი დროის მხოლოდ ნაწილი¹⁰³¹. თუმცა ეს არგუმენტი სრულიად უსაფუძვლოა. ის ფაქტი, რომ ბრალდებისთვის საჩივრის წარსადგენად განსაზღვრული ხანდაზმულობის ვადა უფრო ხანგრძლივია, როგორც წესი, არ აყენებს დაცვას არსებითად არახელსაყრელ მდგომარეობაში.

¹⁰²⁸ ჰარისი, ოზოილი და უორბრიქი (1995) 252; კიავარიო (2001) მე-6 მუხლი, N 7.2.

¹⁰²⁹ მაგ: *U ლუქსემბურგის წინააღმდეგ*, განაცხადი 10141/82.

¹⁰³⁰ იხ. გოლვიტცერი (1992) მე-6 მუხლი, N 183.

¹⁰³¹ *X გერმანიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 441/58. საქმეში *U ლუქსემბურგის წინააღმდეგ* (განაცხადი 10142/82) კომისიამ განაცხადა, რომ კონვენციის დარღვევას ექნება ადგილი, „თუ უთანასწორობა საჩივრის წარდგენის ვადასთან დაკავშირებით იმდენად შოკისმომგვრელია, რომ თავისთავად წარმოადგენს სასამართლოსთვის მიმართვის უფლების, მხარეთა თანასწორუფლებიანობის პრინციპის ან დაცვის მომზადებისთვის იგივე შესაძლებლობების ქონის უფლების დარღვევას“.

რაც შეეხება „შესაძლებლობებს“, კომისიამ ჩათვალა, რომ მხარეთა თანასწორუფლებიანობა დაცული იყო საქმეში, რომელშიც მტკიცებულება გაუჩინარდა პროკურატურის ოფისიდან. კომისიამ აღნიშნა, რომ დაკარგული დოკუმენტები შეიძლებოდა თანაბრად სასარგებლო ყოფილიყო ბრალდებისთვის¹⁰³².

3. ბრალდების შესახებ ინფორმირების უფლება

ურთიერთკავშირი მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის ა) და ბ) ქვეპუნქტებში მოცემულ დებულებებს შორის განსაკუთრებით ძლიერია¹⁰³³. ა) ქვეპუნქტი ასევე მიუთითებს დროის ელემენტზე: რაც უფრო ადრეა პირი ინფორმირებული ბრალდების შესახებ, მით უფრო მეტი დრო აქვს დაცვის მოსამზადებლად. აღსანიშნავია, რომ დროის ფაქტორთან დაკავშირებით, ბ) ქვეპუნქტის დარღვევის დადგენა მოხდა მხოლოდ იმ საქმეებში, რომლებშიც ასევე გამოყენებული იქნა ა) ქვეპუნქტი, მაგალითად, საქმეებში *პელისიე (Pelissier)* და *სასი (Sassi)* საფრანგეთის წინააღმდეგ და *სადაკი თურქეთის წინააღმდეგ*. სასამართლოს არგუმენტაცია ორივე საქმეში იდენტურია.

სადაკის (Sadak) საქმეში განმცხადებლები ამტკიცებდნენ, რომ მათ მიმართ წარდგენილი ბრალდება შეიცვალა უკანასკნელ სასამართლო პროცესზე. თავდაპირველად მათ ბრალად ედებოდათ სეპარატიზმის მხარდაჭერა და ტერიტორიული მთლიანობისთვის საფრთხის შექმნა. უშუალოდ განაჩენის გამოცხადებამდე კი სასამართლომ მათ აცნობა, ახალი ბრალდების სახით, უკანონო შეიარაღებული ორგანიზაციის წევრობის წარდგენის შესახებ¹⁰³⁴. ევროპული სასამართლოს გადანყვეტილებით, განმცხადებლებს, ახალ ბრალდებასთან დაკავშირებით, უნდა მისცემოდათ დაცვის მომზადებისთვის საჭირო დრო, რომელიც ნამდვილად არ იყო თავდაპირველი ბრალდების იდენტური¹⁰³⁵.

ძალზე ხელოვნურია ამ საქმეში ბ) ქვეპუნქტის გამოყენება, ვინაიდან განმცხადებლებს საერთოდ არ ჰქონდათ დრო და შესაძლებლობა ახალი ბრალდებისთვის დაცვის მოსამზადებლად. აშკარაა ა) ქვეპუნქტის დარღვევა, თუმცა სასამართლომ თავის გადანყვეტილებაში ბ) ქვეპუნქტის შესახებაც ისაუბრა. გარდა ამისა, ორივე საქმეში ადგილი ჰქონდა მოსმენის უფლების უხემ დარღვევას, რომელიც სამართლიანი სასამართლო განხილვის ერთ-ერთი ფუნდამენტური ელემენტია. საქმეში *ჩიჩლიანი (Chichlian)* და *ეკინჯიანი (Ekindjian)* საფრანგეთის წინააღმდეგ სასამართლომ ტექნიკურად კომისიისგან განსხვავებული მიდგომა გამოიყენა¹⁰³⁶. მიუხედავად იმისა, რომ განმცხადებლები დავობდნენ, მათ შორის ბ) ქვეპუნქტით გათვალისწინებული უფლების საფუძველზე¹⁰³⁷, კომისია ა) ქვეპუნქტის განხილვით შემოიფარგლა და დაადგინა მისი დარღვევა. აღსანიშნავია, რომ ყოველთვის, როდესაც ადგილი აქვს ა) ქვეპუნქტის დარღვევას ბ) ქვეპუნქტიც აუცილებლად ირღვევა. თუმცა, მეორე მხრივ, ამ უკანასკნელი გარანტიის ხელყოფამ შეიძლება არ გამოიწვიოს სირთულეები პირველთან მიმართებაში.

4. პირადად ან არჩეული დამცველის მეშვეობით თავის დაცვის უფლება

მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის ბ) და გ) ქვეპუნქტებს შორის კავშირი¹⁰³⁸ ნაკლებად თვალსაჩინოა. სინამდვილეში ის უფრო პრაქტიკული ხასიათის მქონეა, ვიდრე

¹⁰³² განაცხადი 8770/79.

¹⁰³³ *პელისიე (Pelissier)* და *სასი (Sassi)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §54; *სადაკი (Sadak)* და *სხვები თურქეთის წინააღმდეგ*, §50; იხ. აგრეთვე *მატოკია (Mattocia)* იტალიის წინააღმდეგ.

¹⁰³⁴ *სადაკი (Sadak)* და *სხვები თურქეთის წინააღმდეგ*, §44; რიდი და მერდოკი (2001) N 5 121; ფან დაიკი და ფან ჰოფი (1998) 464.

¹⁰³⁵ *სადაკი (Sadak)* და *სხვები თურქეთის წინააღმდეგ*, §57.

¹⁰³⁶ *ჩიჩლიანი (Chichlian)* და *ეკინჯიანი (Ekindjian)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §14.

¹⁰³⁷ *Ibid.*, §47.

¹⁰³⁸ ფან დაიკი და ფან ჰოფი (1998) 465.

იურისპრუდენციული¹⁰³⁹. პრეცედენტული სამართლის ანალიზის შედეგად აღმოვაჩინეთ, რომ ბ) ქვეპუნქტში დროის ელემენტთან დაკავშირებული პრობლემები ძირითადად წარმოიქმნებოდა იურიდიული დახმარების კონტექსტში. მაგალითად, ერთ-ერთ ყველაზე ადრეულ საქმეში დაცვის მომზადებისთვის არასაკმარისი დროის არსებობა გამოწვეული იყო წესით, რომლის მიხედვით, სამართალწარმოების თითოეულ ეტაპზე ახალი დამცველი უნდა დანიშნულიყო¹⁰⁴⁰. მრავალი სხვა საქმე უკავშირდებოდა დამცველის ცვლილებას ობიექტური მიზეზების გამო¹⁰⁴¹ – განმცხადებლის მიერ სასამართლო განხილვამდე ცოტა ხნით ადრე დამცველის დათხოვნას¹⁰⁴² ან დამცველის გვიან დანიშვნას¹⁰⁴³. თუმცა საქმეში *გოდი (Goddi) იტალიის წინააღმდეგ*, რომელშიც დამცველი მხოლოდ სასამართლო განხილვის დასაწყისში იქნა დანიშნული ბ) ქვეპუნქტი არც კი იყო ნახსენები.

გ. რას ნიშნავს „საკმარისი დრო“?

1. დროის რელევანტური პერიოდი

იმის გასარკვევად, საკმარისია თუ არა დაცვისთვის მიცემული დრო, საჭიროა განსხვავებული კრიტერიუმების მხედველობაში მიღება. პირველ რიგში, მნიშვნელოვანია იმის გარკვევა, დროის რა პერიოდი უნდა განვიხილოთ. სამართალწარმოების ხანგრძლივობასთან (მე-6(1) მუხლი) ან წინასწარ პატიმრობასთან (მე-5(3) მუხლი) დაკავშირებულ საქმეებში შედარებით იოლია რელევანტური პერიოდის დასაწყისისა და დასასრულის განსაზღვრა¹⁰⁴⁴. დაცვის მოსამზადებლად საკმარისი დროის უფლების შემთხვევაში კი ეს შეუძლებელია. ჰარისი, ოზოილი და უორბრიქი აცხადებენ, რომ გარანტია „მოქმედებას იწყებს პირისთვის სისხლისსამართლებრივი ბრალდების წარდგენის მომენტიდან“¹⁰⁴⁵. ისინი მართლმაც არიან იმ თვალსაზრისით, რომ გარანტიის მოქმედება არ შემოიფარგლება სასამართლო განხილვით. თუმცა ამ შემთხვევაში „ბრალდების წარდგენა“ არ წარმოადგენს ვადის ათვლის წერტილს, ისე როგორც ეს ხდება მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტის საფუძველზე. საქმეში *ჰადჯიანასტასიუ (Hadjianastassiou) საბერძნეთის წინააღმდეგ* განმცხადებელს ჰქონდა ხუთი დღე საჩივრის წარდგენისთვის. ეს ვადა იწყებოდა სასამართლო განჩინების გამოცხადების მომენტიდან, თუმცა მისი სამოტივაციო ნაწილი არ იყო მზად. შესაბამისად, ამ დროისთვის ბ) ქვეპუნქტით გათვალისწინებული დროის პერიოდი არც კი იყო დაწყებული¹⁰⁴⁶.

ტერმინ „საკმარისის“ ფარდობითობა განპირობებულია იმით, რომ სამართალწარმოების სხვადასხვა ეტაპი განსხვავებულ მიდგომას საჭიროებს. როგორც სასამართლომ განაცხადა *ჰერბერტ ჰუბერის (Herbert Huber) საქმეში*, „დაცვის მომზადებისთვის აუცილებელი დროის გამოთვლა უნდა მოხდეს განსხვავებულ საფუძველზე დაყრდნობით სამართალწარმოების სხვადასხვა ეტაპებზე“¹⁰⁴⁷. გარდა ამისა, დაცვისთვის, როგორც წესი, საჭიროა დროის არა

¹⁰³⁹ ლანცი (*Lanz*) ავსტრიის წინააღმდეგ,

¹⁰⁴⁰ კიოპლინგერი (*Köplinger*) ავსტრიის წინააღმდეგ, განაცხადი 1850/630.

¹⁰⁴¹ როგორიცაა დამცველის ჯანმრთელობასთან დაკავშირებული პრობლემები. იხ. *X ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 11255/84.

¹⁰⁴² განაცხადი 6404/73; *X ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 8251/78. ამ საქმეში კომისია ეჭვობდა, რომ განმცხადებელი სპეკულირებდა სასამართლო პროცესის გადავადებით, მაშინ როცა სასამართლო განხილვის პირველ დღეს დანიშნულ დამცველს არ მოუთხოვია მისი გადადება.

¹⁰⁴³ *X და Y ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 790977; ფროვანი და პოიკერტი (1996) მე-6 მუხლი, N 180.

¹⁰⁴⁴ იხ. თავი 6, ქვეთავი II და თავი 19, ქვეთავი III.

¹⁰⁴⁵ ჰარისი, ოზოილი და უორბრიქი (1995) 253.

¹⁰⁴⁶ *ჰადჯიანასტასიუ (Hadjianastassiou) საბერძნეთის წინააღმდეგ*, §34.

¹⁰⁴⁷ *ჰერბერტ ჰუბერი (Herbert Huber) ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 5523/72; *X ბელგიის წინააღმდეგ*,

ერთი, არამედ ზედიზედ რამდენიმე პერიოდი, მათ შორის გასაჩივრების საფუძველზე საქმის განხილვის დროს. ვინაიდან სამართალწარმოების მთლიან პროცესზე ვსაუბრობთ, უმჯობესია მისი განხილვა დავინწყით პროცესის დასრულების მომენტიდან საპირისპირო თანმიმდევრობით.

სამართალწარმოებაში ბოლო პერიოდი ადრე, რომელიც აუცილებელია გასაჩივრების საფუძველზე საბოლოო სასამართლო მოსამართლის დაცვის მოსამზადებლად¹⁰⁴⁸. მას წინ უსწრებს საჩივრის მომზადების პერიოდი, რომელსაც საფუძველად უდევს განაჩენის ტექსტი, რომლის გასაჩივრებაც პირს სურს. თუმცა, ამ შემთხვევაში, სწორი არ იქნება საუბარი მხოლოდ რამდენიმე დღისგან შემდგარ ერთ პერიოდზე. საჩივარი შეიძლება ნაწილობრივ მომზადდეს განაჩენის ზეპირად გამოცხადებისას და მის სარეზოლუციო ნაწილში მითითებულ არგუმენტებზე დაყრდნობით. თუმცა, ამავე დროს, საჭირო იქნება დაცვისთვის გარკვეული დროის მიცემა, რათა სრულად მოტივირებულ წერილობით გადაწყვეტილებას გაეცნოს.

პირველი ინსტანციით საქმის განხილვისას გარკვეული დროის გამოყოფა უნდა მოხდეს სასამართლო განხილვისთვის მოსამზადებლად და ბრალდებასთან დაკავშირებით ახსნა-განმარტებების წარსადგენად. საქმეში *პადინ გესტოსო (Padin Gestoso) ესპანეთის წინააღმდეგ* სასამართლომ აღნიშნა, რომ „საქმის გამოძიება გრძელდებოდა რამდენიმე წლის მანძილზე, შესაბამისად, განმცხადებელს საკმარისი დრო ჰქონდა დაცვის მოსამზადებლად მას შემდეგ, რაც 1990 წლის 11 ივნისს გადაეცა გადაწყვეტილება მისთვის ბრალდების წარდგენის შესახებ, რაც კონვენციის მე-6 მუხლის მე-3(ბ) პუნქტის ძირითადი მიზანია“¹⁰⁴⁹. არ არსებობს მოთხოვნა, რომლის მიხედვით, ბრალდებულს უნდა ჰქონდეს „საკმარისი“ დრო *habeas corpus* პროცედურისთვის მოსამზადებლად, ვინაიდან თავად დაკავებულის გადასწავლითა, როდის სურს სასამართლოსთვის მიმართვა.

მოსამზადებელი დროის გამოყოფა უნდა მოხდეს ცალკეული შემთხვევების დროსაც. ზოგადად, შეიძლება ითქვას, რომ ყოველთვის, როცა ვითარება იცვლება, დაცვას უნდა მიეცეს რეაგირების შესაძლებლობა და ამისთვის აუცილებელი დრო. ამ თვალსაზრისით, მნიშვნელოვანი მაგალითია წარდგენილი ბრალდების ცვლილება¹⁰⁵⁰, ასევე ახალი მტკიცებულება, მაგალითად, ახალი მოწმე¹⁰⁵¹ ან პირიქით, მოწმის გაუჩინარება. ყველა იმ შემთხვევაში, როდესაც არსებობს დაცვის მიერ გარკვეული ქმედების განხორციელების შესაძლებლობა, მას უნდა მიეცეს საამისად აუცილებელი დრო.

2. ტერმინ „საკმარისი“ შეფასება

დაცვის მომზადებისთვის საკმარისი დროის გამოყოფასთან დაკავშირებულ პრეცედენტულ სამართალში ვხვდებით საქმეებს, რომელებშიც განსახილველი პერიოდი მერყეობს ერთი დღიდან ერთ წელზე მეტ დრომდე¹⁰⁵². შესაბამისად, საკმაოდ რთულია

განაცხადი 7628/76; X და Y *ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 7909/74; იხ. აგრეთვე ფროვანი და პოიკერტი (1996) მე-6 მუხლი, N 179; რიდი და მერდოკი (2001) N 5 121.

¹⁰⁴⁸ საქმეში X *ავსტრიის წინააღმდეგ* (განაცხადი 441/58) კომისიამ საზგასმით აღნიშნა, რომ გერმანიის სასამართლოების, მათ შორის საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსაზრების საპირისპიროდ, მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის ბ) ქვეპუნქტი ასევე ვრცელდება გასაჩივრების საფუძველზე ზემდომ სასამართლოში საქმის განხილვაზე.

¹⁰⁴⁹ *პადინ გესტოსო (Padin Gestoso) ესპანეთის წინააღმდეგ*, განაცხადი 39519/98.

¹⁰⁵⁰ *პელისიე (Pelissier) და სასი (Sassi) საფრანგეთის წინააღმდეგ*; *ჰადჯიანასტასიუ (Hadjianastassiou) საბერძნეთის წინააღმდეგ*; *სადაკი (Sadak) თურქეთის წინააღმდეგ*; *სიპავიჩიუსი (Sipavicius) ლიტვის წინააღმდეგ*.

¹⁰⁵¹ X *გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, განაცხადი 5327/71; იხ. აგრეთვე GB *საფრანგეთის წინააღმდეგ*, რომელებშიც განმცხადებელი ამტკიცებდა, რომ მოწმის ჩვენების ცვლილება სასამართლო განხილვის დროს ეწინააღმდეგებოდა მე-6 მუხლის მე-3(ბ) პუნქტს.

¹⁰⁵² მხოლოდ რამდენიმე მაგალითია *კემპელი (Campbell) და ფელი (Fell) გაერთიანებული სამეფოს*

რაიმე სასარგებლო დასკვნების გამოტანა ამ გადანყვეტილებებიდან. თუმცა შეიძლება ითქვას, რომ ყველა ამ საქმეში კონვენციის დარღვევას არ ჰქონია ადგილი, გარდა ისეთი შემთხვევისა, როცა დაცვას არ მიეცა დრო წარდგენილ ბრალდებაზე რეაგირებისთვის.

მიუხედავად იმისა, რომ სასამართლო ხშირად მიუთითებს საქმეში არსებული მასალების რაოდენობაზე ან მათ სირთულეზე, საქმის ცოდნაზე ან მასთან დაკავშირებულ წარსულ გამოცდილებაზე, მისი გადანყვეტილებები საკმაოდ ბუნდოვან შთაბეჭდილებას ტოვებენ. აღსანიშნავია ერთი კონკრეტული საკითხი, კერძოდ, ურთიერთკავშირი დაცვისთვის გამოყოფილ დროსა და შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობით დადგენილ ვადას შორის. ერთ-ერთ საქმეში კომისიამ ხაზი გაუსვა იმ ფაქტს, რომ დაცვას გადაეცა შეტყობინება კანონით გათვალისწინებულ 29 დღეზე ნაკლები დროით ადრე, თუმცა მაინც ვერ აღმოაჩინა კონვენციის დარღვევა¹⁰⁵³. კომისიის გადანყვეტილება შეიძლება პირდაპირ არ ენიშნავდეს კონვენციის 53-ე მუხლს¹⁰⁵⁴, თუმცა ნამდვილად შეუსაბამოა მის სულისკვეთებასთან. თუ შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობის მიხედვით, განმცხადებელს უნდა მიეცეს გარკვეული ვადა, მისი ნებისმიერი შემცირება სასამართლოს მიერ ბ) ქვეპუნქტის დარღვევად არ უნდა ჩაითვალოს? ამ კითხვაზე დადებითი პასუხი შეიძლება, ერთი შეხედვით, მიმზიდველი იყოს, თუმცა სასამართლოს მიერ არჩეული გზაც მისაღებია. საქმე იმაშია, რომ სასამართლოს დანიშნულება არ არის შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობის იმპლემენტაცია. მის მიერ გამოყენებული კრიტერიუმები უნდა იყო არსებითი და არა ფორმალური ხასიათის. სასამართლოს ფუნქციას არ წარმოადგენს შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობის სწორ გამოყენებაზე ზედამხედველობა.

3. წინადადებები

შემდეგი კრიტერიუმების გათვალისწინება უნდა მოხდეს საკმარისი დროის საკითხის განხილვისას:

- საქმის კომპლექსურობა, როგორც ფაქტების, ისე კანონის თვალსაზრისით, ანუ, ერთი მხრივ, შესასწავლი მასალები და გამოძიების დოკუმენტები და მეორე მხრივ, სახელმძღვანელოები, საქმეები და სხვა სამართლებრივი მასალები¹⁰⁵⁵.
- იმ ქმედების მნიშვნელობის ხარისხი, რომლისთვისაც საჭიროა დრო. მაგალითად, როდესაც დაცვას სურს წარსულ მსჯავრდებულთან დაკავშირებული მასალების ცაცნობა¹⁰⁵⁶.

წინააღმდეგ (§98; ერთი დღე საქმის მასალების შესასწავლად და ხუთი დღე სასამართლო განხილვისთვის მოსამზადებლად); S გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (განაცხადი 11821/85; ოთხი დღე მოწმეთა ჩვენებების შესასწავლად); განაცხადი 11255/84 (ერთი კვირა); პერეზ მაია (Perez Mahia) ესპანეთის წინააღმდეგ (განაცხადი 11022/84; ათი დღე); ჰერბერტ ჰუბერი (Herbert Huber) ავსტრიის წინააღმდეგ (განაცხადი 5523/72; ორი კვირა გასაჩივრებისთვის); ალბერი (Albert) და ლე კონტი (Le Compte) ბელგიის წინააღმდეგ (§41; თხუთმეტი დღე დისციპლინური მოსმენისთვის მოსამზადებლად); X და Y ავსტრიის წინააღმდეგ (განაცხადი 7909/74; ჩვიდმეტი დღე); კრემცოვი (Kremzow) ავსტრიის წინააღმდეგ (§45; სამი კვირა გენერალური ადვოკატის მოსაზრების შესასწავლად); როსი (Ross) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (განაცხადი 11396/85; ოცდაცხრა დღე); ჰილდენი (Hilden) ფინეთის წინააღმდეგ (განაცხადი 32523/96; ოცდაათი დღე); ერდემი (Erdem) გერმანიის წინააღმდეგ (განაცხადი 38321/97; ერთი თვე); სვინარენკოვი (Svinarenkov) ესტონეთის წინააღმდეგ (განაცხადი 42551/98; ხუთი კვირა და დრო სასამართლო მოსმენებს შორის); ჰარვარდი (Harward) ნორვეგიის წინააღმდეგ (განაცხადი 14170/88; ერთ წელს მეტი).

¹⁰⁵³ როსი (Ross) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, განაცხადი 11396/85.

¹⁰⁵⁴ „ამ კონვენციის არც ერთი დებულება არ უნდა განიმარტოს ისე, რომ მან შეზღუდოს ან ხელყოს ადამიანის ნებისმიერი უფლება და ძირითადი თავისუფლება, რომელთა უზრუნველყოფა შეიძლება ნებისმიერი მაღალი ხელშემკვერელი მხარის კანონმდებლობით ან რომელიმე სხვა შეთანხმებით, რომლის მონაწილეც ის არის“.

¹⁰⁵⁵ S გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, განაცხადი 11821/85.

¹⁰⁵⁶ მაგ: ზამერი (Samer) გერმანიის წინააღმდეგ, განაცხადი 4319/69.

- სამართალწარმოების იმ ეტაპის მნიშვნელობა, რომელსაც უკავშირდება მზადება¹⁰⁵⁷. მაგალითად, უფრო მეტი დრო იქნება საჭირო მოსამზადებლად სასამართლო განხილვის შემთხვევაში, მონშეთა ჩვენებების მოსმენასთან შედარებით.
- დაცვის მიმართ არსებული მოლოდინის ხარისხი, რომ უნდა ჰქონდეს გარკვეული ცოდნა განსახილველ საკითხთან დაკავშირებით. ეს გულისხმობს ნაკლები დროის გამოყოფის შესაძლებლობას, რაც უფრო მეტი ხანია გასული სამართალწარმოების დანაწიდან¹⁰⁵⁸.
- იურისტის მიმართ ჩვეულებრივ არ უნდა არსებობდეს დამატებითი საათების განმავლობაში მუშაობის მოლოდინი, თუმცა გამონაკლისი შეიძლება გამართლებული იყოს საქმეში არსებული სპეციფიკური გარემოებებით.
- დამცველის ცვლილების შემთხვევაში, დაცვას უნდა მიეცეს საკმარისი დრო საქმის მასალების ხელახლა შესწავლისთვის, თუ არ არსებობს გამონაკლისის დაშვების საფუძველი (ასეთი საფუძველი შეიძლება იყოს შემთხვევა, როდესაც ბრალდებული ათავისუფლებს დამცველს უმნიშვნელო მიზეზის გამო, მათ შორის, როდესაც თვალსაჩინოა, რომ მიზნად ისახავს სამართალწარმოების გახანგრძლივებას).

4. დაჩქარებული სამართალწარმოება

რამდენიმე ავტორი განიხილავს დაჩქარებული სამართალწარმოების შესაბამისობის საკითხს მე-6 მუხლის მე-3(ბ) პუნქტთან. ჰარისი, ო'ბოილი და უორბრიქი ამ საკითხს ღიად ტოვებენ¹⁰⁵⁹. შარიერი მიიჩნევს, რომ ასეთი სამართალწარმოების დროს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია დაცვის უფლებების დაცვა, თუმცა მის მიერ მოყვანილი არგუმენტები არ არის სარწმუნო¹⁰⁶⁰. სხვები ვერ ხედავენ რაიმე პრობლემას, თუ ბრალდებულს აქვს ჩვეულებრივი სამართალწარმოების არჩევის უფლება¹⁰⁶¹. თუმცა ზოგიერთი საუბრობს დაჩქარებული სამართალწარმოების დაუშვებლობაზე, როცა საქმე კომპლექსური ხასიათისაა¹⁰⁶².

უდავოა, რომ შეუძლებელია მცირე და საშუალო სიმძიმის დანაშაულებთან ბრძოლა შეკვეცილი და გამარტივებული სამართალწარმოების გამოყენების გარეშე. ეს ბრალდებულის ინტერესებშიც შედის, რადგან ხარჯისა და დროის დაზოგვის საშუალებას აძლევს. თუმცა მნიშვნელოვანია, რომ არსებობდეს დასაბუთების გარეშე ჩვეულებრივი სამართალწარმოების მოთხოვნის უფლება. ასევე აუცილებელია საკმარისი დროის არსებობა გამარტივებული სამართალწარმოების არჩევის შესახებ გადწყვეტილების მისაღებად.

¹⁰⁵⁷ გოლვიტცერი (1992) მე-6 მუხლი, N 183.

¹⁰⁵⁸ ჰუბერი (Huber) ავსტრიის წინააღმდეგ, განაცხადი 5523/72; დონელი (Donnelly) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, განაცხადი 43694/98.

¹⁰⁵⁹ ჰარისი, ო'ბოილი და უორბრიქი (1995) 262.

¹⁰⁶⁰ შარიერი (2002) მე-6 მუხლი, N 75.

¹⁰⁶¹ ფროვანი და პოიკერტი (1996) მე-6 მუხლი, N 186.

¹⁰⁶² გოლვიტცერი (1992) მე-6 მუხლი, N 186.

III. საკმარისი შესაძლებლობების არსებობის უფლება

ა. საქმის მასალების ხელმისაწვდომობა

1. ზოგადი მიმოხილვა

კომისიის მიხედვით, მე-6 მუხლის მე-3(ბ) პუნქტის მნიშვნელობით „შესაძლებლობები“ „მოიცავს [ბრალდებულის] შესაძლებლობას, გაეცნოს, დაცვის მომზადების მიზნებისთვის, სამართალწარმოების პროცესში ჩატარებული გამოძიების შედეგებს“¹⁰⁶³. პრაქტიკაში ეს არის დაცვის „შესაძლებლობების“ ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი ელემენტი. ის წარმოადგენს, როგორც ზემოთ აღინიშნა, „მოსმენის უფლების“ ასპექტს¹⁰⁶⁴. წარდგენილ ბრალდებაზე პასუხის გასაცემად დაცვამ უნდა იცოდეს არა მხოლოდ ბრალდების¹⁰⁶⁵, არამედ იმ საფუძვლების შესახებ, რომლებსაც ეს ბრალდება ეყრდნობა.

სმირადაღნიშნული უფლება განიხილება როგორც „მხარეთა თანასწორუფლებიანობის“ ელემენტი. კომისიამ ეს მოსაზრება გამოთქვა საქმეში *გი იესპერსი (Guy Jaspers) ბელგიის წინააღმდეგ*:

„შესაძლებლობების“ ცნების ინტერპრეტაციასთან დაკავშირებით, კომისია, პირველ რიგში, აღნიშნავს, რომ სახელმწიფო ხელისუფლების მიერ დაწყებული ნებისმიერი სისხლისსამართლებრივი დევნის დროს, ბრალდების გასამყარებლად, ბრალდებას გააჩნია, გამოძიების უფლებამოსილებიდან გამომდინარე, მნიშვნელოვანი ტექნიკური რესურსებითა და იძულების საშუალებებით აღჭურვილი სასამართლო და პოლიციური სისტემების მიერ მხარდაჭერილი შესაძლებლობები ... „დაცვის უფლებების“ არსებობის მიზანია ... თანასწორობის დამყარება. კომისიას უკვე ჰქონდა იმის თქმის საშუალება¹⁰⁶⁶ ... რომ ეგრეთ ნოდებული „მხარეთა თანასწორუფლებიანობის“ პრინციპი შეიძლება ემყარებოდეს არა მხოლოდ მე-6 მუხლის 1-ლ პუნქტს, არამედ, ასევე მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტს, განსაკუთრებით, ბ) ქვეპუნქტს“¹⁰⁶⁷.

ის მოსაზრება, რომ დაცვა უნდა ფლობდეს იმავე ინფორმაციას, რასაც ბრალდება, ნაწილობრივ სწორია¹⁰⁶⁸, თუმცა ბ) ქვეპუნქტი არ შემოიფარგლება მხოლოდ თანასწორობის პრინციპით. მეორე მხრივ, დრო და შესაძლებლობები შეიძლება „საკმარისი“ იყო იმ

¹⁰⁶³ *გი იესპერსი (Guy Jaspers) ბელგიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 8404/78, §56. იხ. აგრეთვე *ფუშერი (Foucher) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, §27; *ჯასპერი (Jasper) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §55-7; *ფიტი (Fitt) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §46-50; *როუი (Rowe) და დევისი (Davis) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §46-50.

¹⁰⁶⁴ ამის თვალსაჩინო მაგალითია საქმე *სერვე (Serves) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, რომელშიც გამოძიებულმა მოსამართლემ განმცხადებელს დააკისრა ჯარიმა, მოწმის სახით ფიცის დადებაზე უარისთვის, ამ უკანასკნელის მოსმენის გარეშე. კომისიისგან განსხვავებით, სასამართლომ ჩათვალა, რომ ეს ხარვეზი გამოსწორდა გასაჩივრების ეტაპზე და შესაბამისად, კონვენციის დარღვევას ადგილი არ ჰქონია.

¹⁰⁶⁵ ამ საკითხს მოიცავს ა) ქვეპუნქტი.

¹⁰⁶⁶ იგულისხმება საქმეები *ოფნერი (Ofner) და ჰოპფინგერი (Hopfinger) ავსტრიის წინააღმდეგ* (განაცხადები 524/59 და 617/59, §46); *პატაკი (Patacki) და დუნშირი (Dunshim) ავსტრიის წინააღმდეგ* (განაცხადები 596/59 და 789/60, §36).

¹⁰⁶⁷ *გი იესპერსი (Guy Jaspers) ბელგიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 8404/78, §55. საქმეში *ფუშერი (Foucher) საფრანგეთის წინააღმდეგ* (§33) მხარეთა თანასწორუფლებიანობა აგრეთვე ნახსენებია საქმის მასალების ხელმისაწვდომობის უფლებასთან კავშირში; *ლამი (Lamy) ბელგიის წინააღმდეგ*, §29.

¹⁰⁶⁸ იხ. მაგ: *ჰეფლიგერი და შურმანი (1999) 223*; *ჰარისი, ო'ბოილი და უორბრიქი (1995) 255*; *მერილსი და რობერტსონი (2001)*; *სტავროსი (1993) 182*. რიდი და მერდოკი (2001) N 5 121.

შემთხვევაშიც, როდესაც ბრალდება გარკვეული უპირატესობით სარგებლობდა.

სტრასბურგის ორგანოების მიერ თანასწორობის პრინციპი ყოველთვის არ ყოფილა მკაცრად მხარდაჭერილი. მაგალითად, საქმეში *კრემცოვი (Kremzow) ავსტრია ნინაალმდეგ* განმცხადებელი ამტკიცებდა კონვენციის დარღვევის არსებობას, ვინაიდან გენერალური ადვოკატის მოხსენება მას მხოლოდ სასამართლო განხილვამდე სამი კვრით ადრე გადაეცა. ამ დროს ბრალდებისთვის, რასაკვირველია, უკვე ცნობილი იყო დოკუმენტის შინაარსის შესახებ. სასამართლომ განაცხადა, რომ „ამას შეიძლება გამოენვიანა ნაწილობრივ არახელსაყრელი ვითარება განმცხადებლისთვის დაცვის მოსამზადებლად, თუმცა მას მაინც გააჩნდა 'საკმარისი დრო და შესაძლებლობები' [გენერალური ადვოკატის მოხსენებაზე] პასუხის მომზადებისთვის“¹⁰⁶⁹. ცხადია, გამოძიების იმ ნაწილების გამოკლებით, რომლებშიც ბრალდებულის დახმარება საჭირო, ბრალდებას ყოველთვის ექნება უპირატესობა დაცვასთან შედარებით¹⁰⁷⁰. ამის საპირინონედ დაცვა სარგებლობს უდანაშაულობის პრეზუმფციით.

ბარბერას (Barbera), მესაგეს (Messague) და ხაბარდოს (Jabardo) საქმეში სასამართლო შეეცადა მე-6 მუხლის მე-3(ბ) პუნქტის დაკავშირებას უდანაშაულობის პრეზუმფციის უფლებასთან: „მე-6 მუხლის მე-2 პუნქტიდან ასევე გამომდინარეობს, რომ ბრალდებას ევალება, ბრალდებულის ინფორმირება მისთვის წარდგენილი ბრალდების შესახებ, რათა მან შეძლოს დაცვის მომზადება და [სასამართლოზე] მისი წარმოდგენა“¹⁰⁷¹. თუმცა ეს მოსაზრება მოგვიანებით უარყოფილი იქნა.

2. საქმის მასალების ხელმისაწვდომობის ოთხი ასპექტი

განვიხილოთ ამ „შესაძლებლობის“ ოთხი ძირითადი ასპექტი: ხელმისაწვდომობის უფლება კონტინენტურ სისტემაში; მტკიცებულებების სასამართლოსთვის წარდგენა ანგლოსაქსური სისტემის მიხედვით; „დაფარული დოკუმენტების“ გამჟღავნება ორივე სისტემის საფუძველზე; და დაცვის მიერ გამოძიების ჩატარება.

ა. საქმის მასალების ხელმისაწვდომობა კონტინენტურ სისტემაში

კონტინენტურ სისტემაში, მისი ინკვიზიციური წინასასამართლო სტადიით, გამოძიება ამზადებს საქმეს, რომელიც სასამართლო განხილვის ძალზე მნიშვნელოვანი ელემენტია. მხედველობაში უნდა მივიღოთ, რომ საერთო სამართლის სისტემისგან განსხვავებით, სასამართლო ყოველთვის არ მისდევს „უშუალობის პრინციპს,“ რომელიც ყველა მტკიცებულების სასამართლოზე წარმოდგენას გულისხმობს. კონტინენტურ სისტემაში ხშირად სხვაგვარი ვითარებაა. ვერდიქტის გამოტანა ხდება არა ნაფიცი მსაჯულების, არამედ პროფესიონალი მოსამართლეების მიერ, რომლებიც, ჩვეულებრივ, სწავლობენ გამოძიების დროს დიდი სიფრთხილით მომზადებულ საქმეს. საქმეში არსებული მასალები, როგორც წესი, შედგება პოლიციის, საგამოძიებო ან პროკურატურის ორგანოს მიერ ბრალდებულისა და მოწმეების დაკითხვის ოქმების, ექსპერტების მოსაზრებების, დანაშაულის ადგილის სურათების, რუკებისა და გეგმების, ჩხრეკის ოქმების, სხვა დოკუმენტებისა და მტკიცებულებებისგან, როგორცაა დანაშაულის ჩადენის იარაღი. მოსამართლე გადაწყვეტილებას იღებს აღნიშნულ მასალებზე და სასამართლო განხილვის დროს შეგროვებულ მტკიცებულებებზე დაყრდნობით. ცხადია, ასეთ სისტემაში საქმის მასალების წინასწარ ცოდნა განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს დაცვისთვის.

¹⁰⁶⁹ *კრემცოვი (Kremzow) ავსტრიის ნინაალმდეგ*, §50.

¹⁰⁷⁰ იხ. მაგ: მაკკონვილი (1991); მასბარნეტი (1981).

¹⁰⁷¹ *ბარბერა (Barbera), მესაგე (Messague) და ხაბარდო (Jabardo) ესპანეთის ნინაალმდეგ*, §77.

ბ. მტკიცებულებების წარდგენა საერთო სამართლის სისტემაში

განსხვავებული ვითარებაა საერთო სამართლის სისტემაში. ვერდიქტის გამოტანა, როგორც წესი, ან იდეალურ შემთხვევაში, ნაფიცო მსაჯულების მიერ ხდება¹⁰⁷² სასამართლოზე წარმოდგენილ მტკიცებულებებზე დაყრდნობით. არც ერთი მსაჯული ან მოსამართლე არ ეცნობა ოქმებს. ბრალდების მიერ მომზადებული საქმე არ ხდება გადანყვებილების მიღების საფუძველი. ის მხოლოდ ასრულებს ერთგვარი „პროგრამის“ ფუნქციას, რომლის შესაბამისად, ბრალდება სასამართლოს წარუდგენს მტკიცებულებებს.

აქედან გამომდინარე, კონტინენტური სისტემისგან განსხვავებით, ბრალდების მიერ შედგენილი საქმე არ ხდება სასამართლოს განხილვის საგანი. მიუხედავად ამისა, დაცვას აქვს ლეგიტიმური ინტერესი, იცოდეს რა ელის. მისთვის წინასწარ უნდა გახდეს ცნობილი პროკურატურის მიერ მომზადებული საქმის შესახებ, რათა შეძლოს ეფექტიანი ოპონირების განკვეთა. თუმცა, ვინაიდან პროკურატურის საქმე არ არის სასამართლო განხილვის განუყოფელი ნაწილი და სასამართლო მას არ ფლობს, უმჯობესია, ვისაუბროთ მტკიცებულებების „სასამართლოსთვის წარდგენაზე“ და არა „ხელმისაწვდომობაზე“¹⁰⁷³. ინგლისის სასამართლოებში სამართალწარმოების ძირითადი პრინციპია ის, რომ ბრალდებამ უნდა გადასცეს დაცვას ყველა მტკიცებულება, რომელსაც სასამართლოზე გამოიყენებს¹⁰⁷⁴. ატლანის (*Atlan*) საქმეში სასამართლომ დაადგინა, რომ მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტი ბრალდებისგან მოითხოვს მის ხელთ არსებული ბრალდებულის საწინააღმდეგო თუ მისი მხარდამჭერი ყველა ნივთიერი მტკიცებულების დაცვისთვის გადაცემას¹⁰⁷⁵. სასამართლო ამ საქმეში შემოიფარგლა მხოლოდ მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტის განხილვით. პრეცედენტული სამართლის ადრეულ ეტაპზე კომისიამ განაცხადა, რომ ბ) ქვეპუნქტი „არ მოითხოვს ბრალდების ორგანოსგან ბრალდებულის ინფორმირებას ყველა იმ მტკიცებულების შესახებ, რომლის წარმოდგენა შეიძლება მოხდეს სასამართლო განხილვაზე“¹⁰⁷⁶. თუმცა ეს მოსაზრება დღეს უკვე აშკარად მოძველებულია.

გ. „დაფარული მასალების“ გამჟღავნება

აქამდე ვსაუბრობდით სასამართლოს ან გამოძიების მიერ სასამართლო განხილვის დროს გამოყენებული მასალების (დროულ) ხელმისაწვდომობაზე. თუმცა მხოლოდ ეს არ არის საკმარისი. ყველა სისტემას ახასიათებს ბრალდების შერჩევითი მიდგომა იმის განსაზღვრისას, თუ რომელი მასალა უნდა შევიდეს საქმეში ან წარმოდგენილ იქნეს სასამართლოს წინაშე. საუკეთესო შემთხვევაში ბრალდება არ წარმოადგენს მხოლოდ არარელევანტურ მტკიცებულებებს. პროკურატურას შეუძლია „ლეგიტიმურად დაიტოვოს ის დოკუმენტები, რომლებიც შეიცავს პერსონალურ ჩანაწერებსა და შიდა მიმოწერას“¹⁰⁷⁷. კომისიის ასეთი მიდგომა შეიძლება ძალზე ვინროდ ჩაითვალოს¹⁰⁷⁸. პროკურატურის ხელთ არსებული მასალები შეიძლება შეიცავდეს დოკუმენტებს, რომელთა არარელევანტურობა დადასტურდა გამოძიების პროცესში. ასეთი დოკუმენტების მაგალითებია იმ პირთა დაკითხვის ოქმები, რომლებიც თავდაპირველად პოტენციურ მონმეებად განიხილებოდნენ,

¹⁰⁷² თუმცა უნდა ითქვას, რომ გაერთიანებულ სამეფოში სისხლის სამართლის საქმეთა მხოლოდ 1%-ს განიხილავს ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო. შოტლანდიაში არსებობს „სასამართლო განხილვის“ რამდენიმე მოდელი, მათ შორის გამარტივებული სამართალწარმოება, როდესაც საქმეს განიხილავს ერთი პროფესიონალი მოსამართლე ნაფიც მსაჯულთა გარეშე.

¹⁰⁷³ იხ. მაგ. კორკერი (1996).

¹⁰⁷⁴ *Ibid.*, 1-18.

¹⁰⁷⁵ ატლანი (*Atlan*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §40. იხ. აგრეთვე როუი (*Rowe*) და დევისი (*Davis*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §60.

¹⁰⁷⁶ მაგ. X გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, განაცხადი 5282/71; იხ. სტავროსი (1993) 182.

¹⁰⁷⁷ გი იესპერსი (*Guy Jaspers*) ბელგიის წინააღმდეგ, განაცხადი 8404/78.

¹⁰⁷⁸ კრიტიკული მოსაზრებისთვის იხ. აგრეთვე სტავროსი (1993) 179.

თუმცა ვერ შეძლეს ღირებული ცნობების მიწოდება გამოძიებისთვის ან უშედეგო ჩხრეკის ოქმები. საქმის მასალებში მსგავსი დოკუმენტების შეტანისგან თავის შეკავება შეიძლება გამომდინარეობდეს პირადი ცხოვრების პატივისცემის ინტერესებიდან და საპროცესო ეკონომიის მიზნებიდან¹⁰⁷⁹.

თუმცა საინტერესოა, ვინ უნდა გადაწყვიტოს დოკუმენტების რელევანტურობის საკითხი. შეიძლება ძალზე მნიშვნელოვანი აღმოჩნდეს იმის ცოდნა, რომ გარკვეულმა საგამოძიებო მოქმედებებმა სასურველი შედეგი არ გამოიღო. საქმეში *ედვარდსი (Edwards) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ* განმცხადებელი არ იქნა ინფორმირებული იმის შესახებ, რომ ფოტოსურათის მეშვეობით მისი იდენტიფიცირება ვერ შეძლო მონემ, რომელიც აცხადებდა, რომ ამოიცნობდა თავმდამსხმელს. განმცხადებელს ასევე არ ეცნობა დანაშაულის ადგილზე თითის ანაბეჭდების არარსებობის შესახებ. სასამართლომ ვერ აღმოაჩინა კონვენციის დარღვევა, ვინაიდან სააპელაციო სასამართლომ განიხილა ეს საკითხი და მივიდა დასკვნამდე, რომ განმცხადებელი ნებისმიერ შემთხვევაში იქნებოდა მსჯავრდებული.

ერთმანეთისგან უნდა განვასხვაოთ სასამართლოს არგუმენტაციის ორი ასპექტი. ინფორმაციის მიღების უფლებასთან დაკავშირებით გადამწყვეტია შემდეგი წინადადება: „სასამართლოს მოსაზრებით, მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტის საფუძველზე, სამართლიანობა მოითხოვს, რომ... ბრალდების ორგანოებმა დაცვა აცნობონ ბრალდებულის საწინააღმდეგო ან მისი მხარდამჭერი ყველა ნივთიერი მტკიცებულების შესახებ და მოცემულ საქმეში ამის არგაკეთებამ გამოიწვია ხარვეზი სასამართლო სამართალწარმოებაში“¹⁰⁸⁰. სამსუხაროდ, სასამართლომ არ განაცხადა, რომ ბრალდების მიერ მომზადებული საქმის სრული და შეუზღუდავი ხელმისაწვდომობა წარმოადგენს ბ) ქვეპუნქტით გათვალისწინებული „საკმარისი შესაძლებლობების“ ნაწილს¹⁰⁸¹. თუმცა ზემოთ მოყვანილი ამონარიდიდან შეიძლება ერთადერთი დასკვნის გამოტანა, რომ დარღვეული იყო დაცვის მოსამზადებლად საკმარისი შესაძლებლობების არსებობის მინიმალური უფლება. იმის მიზეზი, რომ მე-6 მუხლის დარღვევა არ იქნა აღმოჩენილი, არის სასამართლოს მიდგომა, სამართალწარმოება განიხილოს მთლიანობაში, ასევე, გასაჩივრების ეტაპზე, განმცხადებლის მიერ გამოჩენილი არაჯეროვანი გულმოდგინება და „თავდაპირველი სასამართლო განხილვის ხარვეზების გამოსწორება შემდგომში სააპელაციო სასამართლოს წინაშე საქმის განხილვისას.“

ედვარდსი (Edwards) საქმეში ვერც კომისიამ აღმოაჩინა კონვენციის დარღვევა, თუმცა უფრო სოლიდურ არგუმენტზე დაყრდნობით. განმცხადებელმა სრულად აღიარა დანაშაული¹⁰⁸². შეიძლებოდა იმის თქმა, რომ აღიარება მოხდა მოტყუების საფუძველზე და შესაბამისად, იყო უკანონო კონტინენტური სამართლის მიხედვით. თუმცა ასეთი ბრალდება არ იქნა გამოთქმული.

მთავარი კითხვა კვლავაც ღიად რჩება: ვინ უნდა გადაწყვიტოს, საქმე სწორად იქნა შედგენილი, თუ მნიშვნელოვანი ნაწილები იქნა გამოტოვებული¹⁰⁸³? პრაქტიკაში თითქმის არ არსებობს რაიმე კონტროლის მექანიზმი. გადაწყვეტილების მიღება ხდება ბრალდების, გამოძიების ორგანოს მიერ. თუმცა მიუღებელია, რომ ასეთი მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილების მიღებამხოლოდ მათ მივანდოთ, რადგან ისინი დანაშაულის ჩამდენ პირთა მსჯავრდების ლეგიტიმურ მიზანს ემსახურებიან და სწორედ ამ მიზნიდან გამომდინარე იღებენ გადაწყვეტილებებს. დაცვა არსებობს სამართლიანი ბალანსის მისაღწევად, თუმცა

¹⁰⁷⁹ იხ. მაგ: კრაუსი (1983) 49.

¹⁰⁸⁰ *ედვარდსი (Edwards) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §36.

¹⁰⁸¹ გამოწვეულია ის მასალები, რომლებიც სრულიად უსარგებლოა საქმეზე გადაწყვეტილების მისაღებად, განსაკუთრებით, როცა საქმესთან კავშირში არმყოფ პირთა პირად ცხოვრებას შეეხება.

¹⁰⁸² *ედვარდსი (Edwards) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §53.

¹⁰⁸³ იხ. ტრექსელი (2002) 999.

ამ ფუნქციის შესრულებას ვერ შეძლებს, თუ არ იცის მისი მონინააღმდეგის ქმედებების შესახებ. ასევე ცხადია, რომ არარეალისტური იქნებოდა ამ გადაწყვეტილების მიზნობა დაცვისთვის, რომელსაც ფორმალურადაც არ ევალება ობიექტურობის დაცვა. ორმხრივი პასუხისმგებლობაც შეუძლებელია, ვინაიდან იმ პირთა პირადი ცხოვრების პატივისცემის უფლება დარჩებოდა სერიოზული დაცვის გარეშე, რომლებიც არ არიან დანაშაულთან დაკავშირებული.

ამ ვითარებიდან ერთადერთი გამოსავალია ის, რომ ბრალდების მიერ შედგენილი საქმის სრულფასოვნების შემოწმების ამოცანა დაეკისროს ნეიტრალურ ორგანოს. ზოგიერთი ავტორის მოსაზრებით, ასეთი უფლებამოსილება უნდა გააჩნდეს საქმის განმხილველ მოსამართლეს¹⁰⁸⁴. თუმცა ამ შემთხვევაში შეიძლება ეჭვქვეშ დადგეს მოსამართლის მიუკერძოებლობა. შესაძლოა საუკეთესო ვარიანტი იყოს ამ ამოცანის დაკისრება უწყებაზე, რომელსაც ევალება გამოძიებისა და ბრალდების ორგანოების ზედამხედველობა. ომბუდსმენი ან იურისტთა ასოციაცია შეიძლება ასევე იყოს ერთ-ერთი ვარიანტი. დაცვას უნდა ჰქონდეს პროკურატურის მიერ შედგენილი საქმის ნეიტრალური შემოწმების მოთხოვნის უფლება, თუ შეძლებს დასაბუთებული და კონკრეტული მიზეზების წარმოდგენას.

დ. დაცვის მიერ გამოძიების ჩატარება

დაცვას ასევე უნდა შეეძლოს, საკუთარი გამოძიების ჩატარება. ეს მოთხოვნა გამომდინარეობს „მხარეთა თანასწორუფლებიანობის“ პრინციპიდან. დაცვას უნდა ჰქონდეს პოტენციურ მონმეებთან გასაუბრების, დოკუმენტებისა და სხვა ნივთიერი მტკიცებულებების მოძიების და ანგარიშის მოსამზადებლად ექსპერტების მოწვევის შესაძლებლობა.

ცხადია, ამ სფეროში თანასწორობა შეიძლება მხოლოდ შეზღუდული ხასიათის იყოს. კერძოდ, დაცვის განკარგულებაში არ იქნება იძულების ღონისძიებები. მას არ მიეცემა, როგორც მინიმუმ, კონტინენტური სისტემის საფუძველზე, მონმეთა სახით, პირების ფორმალური დაკითხვის, სხვა პირთა მიმოწერისა და სატელეფონო საუბრების მონიტორინგის ან ჩხრეკის ნებართვის მიღების შესაძლებლობა. თუმცა დაცვას უნდა ჰქონდეს ბრალდების ორგანოსთვის დამატებითი გამოძიების ჩატარების მოთხოვნით მიმართვის უფლება. უარის გასაჩივრება კი სასამართლოში უნდა იყოს შესაძლებელი. დაცვის ამგვარი მოთხოვნების უარყოფა დასაშვებია მხოლოდ სერიოზული მიზეზების საფუძველზე, მათ შორის, როცა მტკიცებულება არარელევანტურია, უკანონოა (ჩხრეკის ჩატარება საელჩოს ტერიტორიაზე) ან უბრალოდ ზედმეტია. ამ უკანასკნელის მაგალითია ისეთი შემთხვევა, როდესაც ამა თუ იმ ფაქტის დადგენა უკვე მოხდა ან ადგილი აქვს უფლების ბოროტად გამოყენებას¹⁰⁸⁵. შეიძლება რთული აღმოჩნდეს იმის განსაზღვრა, რამდენად რელევანტურია მტკიცებულება. თუმცა დაცვის მოთხოვნის უარყოფა უნდა იყოს შესაძლებელი მხოლოდ მაშინ, როცა მტკიცებულების არარელევანტურობა აშკარაა.

არსებობს სხვა მრავალი დაბრკოლება, რომელიც ხელს უშლის დაცვას მტკიცებულებების შეგროვებაში. ქვეყნებში, სადაც კონტინენტური სისტემის შესაბამისად, მტკიცებულებების შეგროვება ხელისუფლების ორგანოთა კომპეტენციად ითვლება და სასამართლო განხილვის დროს ჯვარედინი დაკითხვის უფლება არ არსებობს, ნებისმიერი კავშირი დაცვასა და პოტენციურ მონმეს შორის აღძრავს ეჭვებს. არსებობს მონმეებზე გავლენის მოხდენის სერიოზული შიში და ასეთი კავშირები შეიძლება მთლიანად იყოს აკრძალული. სხვა სირთულეები შეიძლება უკავშირდებოდეს საერთაშორისო ურთიერთობებს. მაგალითად, შვეიცარიაში დანაშაულად ითვლება უცხო ქვეყნის ან

¹⁰⁸⁴ გოლვიტცერი (1992) მე-6 მუხლი, N 181.

¹⁰⁸⁵ ჰაუზერი და შვერი (2002) §55 N 9.

ორგანიზაციის სასარგებლოდ ისეთი ქმედებების განხორციელება, რომლებიც სახელმწიფო ორგანოთა ფუნქციებში შედის. ვინაიდან მტკიცებულებების შეგროვება ხელისუფლების ორგანოთა კომპეტენციაა, უცხო ქვეყნის წარმომადგენელი ადვოკატი შვეიცარიაში მოწმის დაკითხვით შეიძლება დანაშაულს სჩადიოდეს.

3. საქმის მასალების ხელმისაწვდომობის მოდალობები

ა. ობიექტი

ჩვენ უკვე ნაწილობრივ განვიხილეთ რისგან შედგება საქმის მასალები, რომლებიც ხელმისაწვდომი უნდა იყოს მე-6 მუხლის მე-3(ბ) პუნქტის საფუძველზე. კომისია იძლევა შემდეგ რჩევას: „ნაკლები მნიშვნელობა აქვს იმას ... ვის მიერ და როდის ტარდება გამოძიება. კონვენციის ხელშეკრულ მხარეებში არსებულ სამართლებრივ სისტემათა მრავალფეროვნების გათვალისწინებით, კომისიას არ შეუძლია შეზღუდოს 'შესაძლებლობების' ცნების მოქმედების სფერო სამართალწარმოების კონკრეტული სტადიებით, მაგალითად, წინასწარი გამოძიებით ... ნებისმიერი საგამოძიებო მოქმედება, რომელიც უნდა განხორციელდეს სისხლის სამართალწარმოებასთან დაკავშირებით და შედეგად მიღებული მიგნებები, კონვენციის მე-6 მუხლის მე-3(ბ) პუნქტის მნიშვნელობით, 'შესაძლებლობების' შემადგენელი ნაწილია“¹⁰⁸⁶. კომისია კიდევ უფრო შორს წავიდა, როდესაც განაცხადა, რომ „კონვენცია აღიარებს ბრალდებულის უფლებას, თავის გამართლების ან სასჯელის შემცირების მიზნით, ჰქონდეს ყველა რელევანტური ელემენტი, რომელიც უფლებამოსილი ორგანოების მიერ იქნა მოპოვებული ან შეიძლება ყოფილიყო მოპოვებული“¹⁰⁸⁷.

კომისიის ეს დასკვნა სცილდება საქმის მასალების ტრადიციულ შინაარსს და მოიცავს იმ „შესაძლებლობებს“, რომლებიც ჯერ არ არსებობს, თუმცა რომელთა უზრუნველყოფა ევალება სახლმწიფო ორგანოებს. ამავ დროს, სიტყვები „შეიძლება ყოფილიყო“ უნდა წავეკითხოთ „რელევანტურთან“ კავშირში. სწორი იქნება, თუ ზემოთ მოყვანილ წინადადებას განვმარტავთ, როგორც ბრალდების მოვალეობას, ჩაატაროს დაცვის ხელშეწყობი გამოძიება. ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს ინკვიზიციური მოდელის გავლენასთან¹⁰⁸⁸.

თუმცა მოგვიანებით განხილული საქმეები არ ადასტურებენ აღნიშნულ მიდგომას. პირიქით, აქცენტი კეთდება გულმოდგინებაზე, რომელიც დაცვამ უნდა გამოიჩინოს. რამდენიმე საქმეში სასამართლომ უარი თქვა კონვენციის დარღვევის დადგენაზე, ვინაიდან დაცვას შეეძლო შესაბამისი ზომების მიღება სასამართლოში საკუთარი მტკიცებულებების წარსადგენად. *იესპერსის (Jespers)* ზემოთ განხილულ საქმეში კომისიამ განაცხადა, რომ სწორედ დაცვას უნდა მოენვიას ის პირი მოწმის სახით, რომლის განცხადებებიც ვერ მოხვდა საქმეში¹⁰⁸⁹.

საკმარისია თუ არა დაცვის მიერ დოკუმენტების ასლების ხელმისაწვდომობა? როგორც წესი, საკმარისია, რადგან მხოლოდ დოკუმენტის შინაარსს აქვს მნიშვნელობა. თუმცა გამონაკლის შემთხვევაში შეიძლება აუცილებელი გახდეს ორიგინალების ნახვა და შემოწმება. მაგალითად, როდესაც საქმე შეეხება გაყალბებას, დაცვას შეიძლება დასჭირდეს შესაბამისი საგნის წარდგენა ექსპერტიზისთვის.

დოკუმენტური მტკიცებულებების გარდა საქმის მასალები შეიძლება ასევე შეიცავდეს სხვა საგნებს. *ბრიკმონის (Brickmont)* საქმეში განმცხადებელი უკმაყოფილებას გამოთქვამდა იმ ფაქტის გამო, რომ ვერ შეძლო მისი მოწინააღმდეგის მიერ დახატული და მისთვის მიძღვნილი გუაშის მოპოვება. სასამართლომ კონვენციის დარღვევა ვერ

¹⁰⁸⁶ გი იესპერსი (*Guy Jaspers*) ბელგიის წინააღმდეგ, განაცხადი 8414/78, §56.

¹⁰⁸⁷ *Ibid.*, §58.

¹⁰⁸⁸ სტავროსი (1993) 178.

¹⁰⁸⁹ გი იესპერსი (*Guy Jaspers*) ბელგიის წინააღმდეგ, განაცხადი 8401/78, §64.

აღმოაჩინა, თუმცა არც ის უთქვამს, რომ აღნიშნულ საგანს არ მოიცავდა მე-6 მუხლის მე-3(ბ) პუნქტით გათვალისწინებული უფლება¹⁰⁹⁰.

ზოგჯერ ერთმანეთისგან განასხვავებენ „დაცვის ხელშემწყობ მტკიცებულებას“ და სხვა სახის მტკიცებულებებს¹⁰⁹¹. მტკიცებულებების ხელმისაწვდომობის უფლება განსაკუთრებით მნიშვნელოვნად ითვლება პირველთან მიმართებაში. თუმცა ასეთი განსხვავება არ არის მართებული. მაგალითად, შეიძლება სასურველი იყოს იმ მოწმის ვინაობის ცოდნა, რომლის ჩვენება უარყოფითი იქნება, თუმცა შესაძლოა მისი სანდოობის ხარისხი იყოს დაბალი. მეორე მხრივ, ექსკლუზიურად დაცვის გადასანეჭტია, აქვს თუ არა ინტერესი საქმეში არსებული ამა თუ იმ მასალის მიმართ. თუმცა ისიც მართალია, რომ ხელმისაწვდომობის სრული შეზღუდვა, თავისთავად, არ ჩაითვლება კონვენციის დარღვევად, თუ არ იქნა ნაჩვენები, რომ მასალას შეუძლია გარკვეული სარგებელი მოუტანოს დაცვას. ეს არის კონვენციის ტექსტისთვის დამახასიათებელი სისუსტე. სასამართლოს შეუძლია პრეცედენტული სამართლის გაძლიერება, თუ იმავე მიდგომას გამოიყენებს, რომელსაც მოსამართლის მიუკერძოებლობის განსაზღვრის დროს იყენებდა, რომ „შთაბეჭდილებები მნიშვნელოვანია“¹⁰⁹². სრულიად არადამაკმაყოფილებელია ის ფაქტი, რომ მხოლოდ სამართალწარმოების დასრულების შემდეგ არის შესაძლებელი იმის გარკვევა, საქმის მასალების ხელმისაწვდომობის შეზღუდვა ეწინააღმდეგებოდა თუ არა მე-6 მუხლის მე-3(ბ) პუნქტს.

არსებობს კიდევ ერთი მიდგომა, რომელიც ძალიან ვიწროა და აქცენტს აკეთებს დაცვისთვის მნიშვნელოვან მტკიცებულებაზე¹⁰⁹³. თუმცა ცხადია, რომ ზოგჯერ შეიძლება საჭირო გახდეს იმ მასალების ხელმისაწვდომობა, რომლებიც ვერ იქნება გამოყენებული მტკიცებულებად, თუმცა შეუძლია სხვა მტკიცებულებამდე მიიყვანოს დაცვა.

ბ. ვის მიუწვდება ხელი საქმის მასალებზე?

ხელმისაწვდომობის უფლების ბენეფიციარის საკითხი რამდენიმე საქმეში იქნა განხილული. საკმარისია თუ არა მხოლოდ ბრალდებულის ან მისი დამცველის მიერ საქმის მასალების ხელმისაწვდომობა? ამ კითხვას კომისიამ პასუხი გასცა 1960 წელს, როდესაც განაცხადა, რომ „მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტით გარანტირებული უფლებები ეკუთვნის როგორც ბრალდებულს, ისე ზოგადად დაცვას: ... დამცველი, ბრალდებულის კანონიერი წარმომადგენელი, თუ მხოლოდ მისი სახელით მოქმედი პირი, უფლებამოსილია *mutatis mutandis* ისარგებლოს მე-3 პუნქტში მოცემული უფლებებით, ვინაიდან ამ უფლებების მიზანია ბრალდებულის ჯეროვანი დაცვის უზრუნველყოფა. შედეგად ... იმის გასარკვევად, დაცული იყო თუ არა დაცვის მოსამზადებლად საკმარისი დროისა და შესაძლებლობების არსებობის უფლება, მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული ზოგადი მდგომარეობა, რომელშიც იმყოფება დაცვა და არა მხოლოდ ბრალდებული“¹⁰⁹⁴.

ეს საკითხი სასამართლოს განხილვის საგანი პირველად გახდა საქმეში *კამასინსკი (Kamasinski) ავსტრიის წინააღმდეგ*. სასამართლო მივიდა დასკვნამდე, რომ დამცველს „საკმარისად მიუწვდებოდა ხელი სასამართლოს დოკუმენტებზე, მათ შორის შეეძლო ასლების გადაღება და ჰქონდა საკუთარ კლიენტთან კონსულტაციის საკმარისი

¹⁰⁹⁰ ბრიკმონი (*Brickmont*) ბელგიის წინააღმდეგ, §92. იხ. აგრეთვე დონელი (*Donnelly*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, განაცხადი 43694/98.

¹⁰⁹¹ მაგ: სტავროსი (1993) 181; ფილიგერი (1999) N 502.

¹⁰⁹² იხ. მაგ: ჰაუსილდტი (*Hauschildt*) დანიის წინააღმდეგ, §48; თორგირ თორგირსონი (*Thorgeir Thorgeirson*) ირლანდიის წინააღმდეგ, §51; ინჯალი (*Incal*) თურქეთის წინააღმდეგ, §71; პულარი (*Pullar*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §38.

¹⁰⁹³ ჰეფლიგერი და შურმანი (1999) 225.

¹⁰⁹⁴ ოფნერი (*Ofner*) და ჰოპფინგერი (*Hopfinger*) ავსტრიის წინააღმდეგ, განაცხადი 524/59

შესაძლებლობები¹⁰⁹⁵. მხოლოდ დამცველის მიერ საქმის მასალების ხელმისაწვდომობა არ ჩაითვალა მე-6 მუხლის მე-3(ბ) პუნქტის დარღვევად. თუმცა ამ საქმეში ძირითადი პრეტენზია მიმართული იყო თავად დამცველის და არა ხელისუფლების ორგანოების მიმართ. საქმეში *კრემოცოვი (Kremzow) ავსტრიის წინააღმდეგ* სასამართლომ განაცხადა, რომ „სასამართლოს დოკუმენტების შემოწმების უფლების მინიჭება მხოლოდ დამცველისთვის არ ენიშნა აღმდეგება მე-6 მუხლით გათვალისწინებულ დაცვის უფლებებს¹⁰⁹⁶. *ფუშერი (Foucher)* საქმე სრულად შეესაბამება აღნიშნულ გადაწყვეტილებას. აქ სასამართლომ დაადგინა კონვენციის დარღვევა იმის გამო, რომ განმცხადებელს არ მიეცა საქმის მასალების გაცნობის შესაძლებლობა, თუმცა წინა საქმეებისგან განსხვავებით, მას არც დამცველის მომსახურებით უსარგებლია¹⁰⁹⁷.

სასამართლოს ეს პრეცედენტული სამართალი მისაღება მხოლოდ იმ პირობით, რომ დამცველს უნდა ჰქონდეს ასლების გადაღების შესაძლებლობა, რომლის გაცნობასაც შეძლებს ბრალდებული. თუმცა სასურველია, რომ საქმის მასალებზე ხელი მიუწვდებოდეს როგორც დამცველს, ისე ბრალდებულს. ეს აუცილებელია დამცველისთვის, რათა შეძლოს მასალის რელევანტურობის განსაზღვრა. მეორე მხრივ, მხოლოდ ბრალდებულმა იცის ზუსტად, რა მოხდა იმ დროს, როდესაც მას დანაშაულის ჩადენას ედავებიან. შესაბამისად, მხოლოდ ის შეძლებს განსაზღვროს, მაგალითად, რამდენად სანდოა მოწმის ჩვენება. მისთვის, როგორც წესი, საკმარისი უნდა იყოს ასლების გაცნობა, თუმცა გამონაკლის შემთხვევაში შეიძლება დოკუმენტის ორიგინალის ნახვაც გახდეს საჭირო.

დანიამი დამცველს არა აქვს ბრალდებულისთვის საქმის მასალების გადაცემის უფლება პოლიციის ნებართვის გარეშე. ამის მიზანია უფლების ბოროტად გამოყენების თავიდან აცილება. თუმცა შესაძლებელია ბრალდებულის მიერ დამცველის ოფისში საქმის მასალების გაცნობა¹⁰⁹⁸. მიუხედავად იმისა, რომ ეს წესი გარკვეულ სირთულეებს უქმნის დაცვას, ის მაინც შეესაბამება მე-6 მუხლის მე-3(ბ) პუნქტის მოთხოვნებს. საქმეში *კიტოვი (Kitov) დანიის წინააღმდეგ* განმცხადებელი, რომლის ერთ-ერთი დამცველი ნიდერლანდებში იმყოფებოდა, უკმაყოფილებას გამოთქვამდა, რომ ამ უკანასკნელს არ გაეგზავნა საქმის მასალები. სასამართლომ განაცხადა, რომ დაცული იყო ჯეროვანი ბალანსი, „ერთი მხრივ, საქმის მასალების ბოროტად გამოყენების თავიდან აცილების მიზანსა და მეორე მხრივ, განმცხადებლის ჯეროვან დაცვას შორის“¹⁰⁹⁹.

ერთ-ერთ ადრეულ საქმეში *კოპლინგერი (Köplinger) ავსტრიის წინააღმდეგ*¹¹⁰⁰ კომისიამ განიხილა დამცველთან შეხვედრაზე ბრალდებულის მიერ თავისი ჩანაწერებისა და მონიშნული დოკუმენტების წაღების აკრძალვის საკითხი. კომისიამ უბრალოდ განაცხადა, რომ განმცხადებელს „ხელი არ შეშლია საჩივრის მომზადებაში“. კომისიამ არასწორი შეკითხვა დასვა. მას უნდა ეკითხა არა ის, ხელი შეეშალა თუ არა განმცხადებელს, არამედ ჰქონდა თუ არა საკმარისი შესაძლებლობები საჩივრის მოსამზადებლად. არ არსებობდა ასეთი შეზღუდვის გამართლებების რაიმე საფუძველი. ისიც მართალია, რომ კონვენცია ითვალისწინებს საკმარისი შესაძლებლობების ქონის უფლებას, თუმცა მკაფიოდ არ კრძალავს ისეთ შეზღუდვებს, რომლებიც არ არის „აუცილებელი დემოკრატიულ

¹⁰⁹⁵ *კამასინსკი (Kamasinski) ავსტრიის წინააღმდეგ*, §52. იხ. აგრეთვე *X გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, განაცხადი 4042/69; *ჰარვარდი (Harward) ნორვეგიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 14170/88.

¹⁰⁹⁶ *კრემოცოვი (Kremzow) ავსტრიის წინააღმდეგ*, §52. ეს გადაწყვეტილება დადასტურდა საქმეში *კიტოვი (Kitov) დანიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 29759/96.

¹⁰⁹⁷ *ფუშერი (Foucher) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, §35; ეს გადაწყვეტილება დადასტურდა საქმეში *კიტოვი (Kitov) დანიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 29759/96.

¹⁰⁹⁸ დანიის მართლმსაჯულების განხორციელების აქტის 745(1) მუხლი.

¹⁰⁹⁹ *კიტოვი (Kitov) დანიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 29759/96.

¹¹⁰⁰ *კოპლინგერი (Köplinger) ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 1850/93.

საზოგადოებაში¹¹⁰¹. განმცხადებლისთვის ნამდვილად რთული უნდა ყოფილიყო იმის ჩვენება, რომ დაცვის მომზადებისას მართლა შეეძალა ხელი, თუმცა ასეთი მტკიცებულების წარდგენის მოთხოვნა, თავისთავად, საკმაოდ არაგონივრულია.

სტავროსი გვაფრთხილებს, რომ დამცველისა და ბრალდებულის განხილვა ერთიან სუბიექტად შეიძლება არასწორი იყოს, განსაკუთრებით, სახაზინო ადვოკატის შემთხვევაში. მისი მოსაზრებით, აუცილებელია ისეთი მექანიზმის არსებობა, რომელიც უზრუნველყოფს ამ უკანასკნელის ეფექტიან მოქმედებას¹¹⁰². ეს მოსაზრება სრულიად მისაღებია, თუმცა, ამავდროულად, უნდა გვახსოვდეს იურიდიული პროფესიის დამოუკიდებლობის შესახებ. ბრალდებულს უნდა ჰქონდეს სახაზინო ადვოკატის უმოქმედობის ან არაჯეროვანი მოქმედების გასაჩივრების საშუალება¹¹⁰³, თუმცა მიუღებელია სახელმწიფო ორგანოების ნებისმიერი ზედამხედველობა დამცველის საქმიანობაზე.

გ. როდის წარმოიქმნება ხელმისაწვდომობის უფლება?

სამართალწარმოების პროცესში რა მომენტიდან უნდა მიუწვდებოდეს დაცვას ხელი საქმის მასალებზე? *ბონცი (Bonzi)* საქმეში კომისიამ დასვა კითხვა: „ვრცელდება თუ არა წინასწარ გამოძიებაზე მე-6 მუხლის მე-3(ბ) პუნქტი, რომელიც იცავს ბრალდებულს დაჩქარებული სასამართლო განხილვისგან, როდესაც მას ბრალდებასთან თანაბარ პირობებში, ხელი არ მიუწვდება საქმეში არსებულ ყველა დოკუმენტზე“¹¹⁰⁴? ეს კითხვა უპასუხოდ დარჩა. ადრეული პრეცედენტული სამართალი ამ თვალსაზრისით საკმაოდ პრაგმატული იყო. ითვლებოდა, რომ ხელმისაწვდომობის უფლების მოქმედება იწყება ყველაზე გვიან, ბრალდების წარდგენის მომენტიდან¹¹⁰⁵. მოგვიანებით, ეს მიდგომა არსებითად შეიცვალა: დაცვისთვის ცნობილი უნდა გახდეს თვით ყველაზე პირველი საგამოძიებო მოქმედებების შედეგების შესახებ. საქმეში *იესპერსი (Jespers) ბელგიის წინააღმდეგ*¹¹⁰⁶ გაკეთებული მითითება „სამართალწარმოების [სხვადასხვა] ეტაპებზე“ ნათელს ხდის, რომ დაუშვებელია საქმის მასალების ნაწილი არ გახდეს დაცვისთვის ხელმისაწვდომი მხოლოდ იმიტომ, რომ ისინი პოლიციის მიერ ჩატარებული გამოძიების შედეგად იქნა მიღებული.

საქმეში *ლამი (Lamy) ბელგიის წინააღმდეგ*, რომელიც *habeas corpus* პროცედურას უკავშირდებოდა, საკითხი ახალ ქრილში იქნა განხილული. განმცხადებელი ამტკიცებდა, რომ ხელი არ მიუწვდებოდა საქმეში არსებულ ყველა მასალაზე, მათ შორის ორ ანგარიშზე. ბელგიური კანონმდებლობის მიხედვით, საქმის მასალები დაცვისთვის არ იყო ხელმისაწვდომი წინასწარი პატიმრობიდან პირველი 30 დღის განმავლობაში. განმცხადებელი დააკავეს 1983 წლის 18 თებერვალს და ოთხი დღის შემდეგ წარდგა სასამართლოს წინაშე. სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ „განმცხადებლის მიერ დოკუმენტების ხელმისაწვდომობა აუცილებელი იყო სამართალწარმოების ამ გადამწყვეტ ეტაპზე ... ეს შესაძლებლობას მისცემდა დამცველს ... მიემართა სასამართლოსთვის სხვა

¹¹⁰¹ თუმცა საქმეში *ქანი (Can) ავსტრიის წინააღმდეგ* კომისიამ სწორედ ეს ფორმულირება გამოიყენა: „ბრალდებულს უნდა ჰქონდეს საკუთარი დაცვის ჯეროვნად ორგანიზების საშუალება, დაცვის ყველა არგუმენტის სასამართლოს წინაშე წარდგენის და შესაბამისად, სამართალწარმოების შედეგზე გავლენის მოხდენის შესაძლებლობის შეზღუდვის გარეშე;“ §53.

¹¹⁰² სტავროსი (1993) 185.

¹¹⁰³ იხ. მაგ. *არტიკო (Artico) იტალიის წინააღმდეგ*; *გოდი (Goddi) იტალიის წინააღმდეგ*.

¹¹⁰⁴ *ბონცი (Bonzi) შვეიცარიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 7854/77. იხ. აგრეთვე *კროხერი (Kröcher) და მოლერი (Möller) შვეიცარიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 8463/78.

¹¹⁰⁵ *X ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 1816/63; *ნოიმაისტერი (Neumeister) ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 6422/70; *X ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 7138/75; ტრექსელი (1979) 353; ფოგლერი (1995) N 491.

¹¹⁰⁶ *გი იესპერსი (Guy Jespers) ბელგიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 8404/78; §65.

ბრალდებულთა ჩვენებებისა და დამოკიდებულების საკითხზე ...“ სასამართლომ დაადგინა მე-5 მუხლის მე-4 პუნქტის დარღვევა, ვინაიდან სამართალწარმოება არ იყო „ჭეშმარიტად შეჯიბრებითი“¹¹⁰⁷.

მომდევნო სამი გადაწყვეტილებით სასამართლოს ეს მიდგომა კიდევ უფრო გაძლიერდა¹¹⁰⁸. ამ საქმეებში არსებული განსხვავებული გარემოებების მიუხედავად, დაცვას მიენიჭა საქმის მასალების ხელმისაწვდომობის უფლება პირის დაკავებიდან დაუყოვნებლივ, სანამ ის წარდგებოდა მოსამართლის წინაშე მე-5 მუხლის მე-3 პუნქტის შესაბამისად. ლიტცოვის (*Lietzow*) საქმეში დამცველმა მოითხოვა საქმის განხილვა რაიონული სასამართლოს წინაშე და საგამოძიებო მასალების გაცნობის ნებართვა¹¹⁰⁹. მას უარი ეთქვა გამოძიებისთვის საფრთხის შექმნის მოტივით. *Habeas corpus* პროცედურასთან დაკავშირებით სასამართლომ განაცხადა: „პროცესი უნდა იყოს შეჯიბრებითი და ყოველთვის უნდა უზრუნველყოფდეს 'თანასწორუფლებიანობას' მხარეებს, პროკურორსა და დაპატიმრებულ პირს შორის. მხარეთა თანასწორუფლებიანობა არ არის დაცული, როდესაც დამცველს ხელი არ მიუწვდება გამოძიების მასალებში არსებულ დოკუმენტებზე, რომლებიც აუცილებელია მისი კლიენტის დაპატიმრების კანონიერების ეფექტიანი გასაჩივრებისთვის“¹¹¹⁰. მთავრობის არგუმენტის პასუხად, რომ საქმის მასალების გადაცემას შეეძლო გამოძიებისთვის საფრთხის შექმნა, სასამართლომ განაცხადა: „სასამართლო ითვალისწინებს სისხლის სამართლის გამოძიების ეფექტიანად ჩატარების აუცილებლობას, რაც შეიძლება გულისხმობდეს შეგროვებული ინფორმაციის ნაწილის საიდუმლოდ შენახვას, ეჭვმიტანილთა მიერ მტკიცებულებების განადგურების ან მართლმსაჯულების განხორციელებისთვის ხელის შეშლის თავიდან აცილების მიზნით. თუმცა ამ ლეგიტიმური მიზნის განხორციელება არ უნდა მოხდეს დაცვის უფლებების მნიშვნელოვანი შეზღუდვის ხარჯზე. შესაბამისად, ინფორმაცია, რომელიც აუცილებელია პირის დაპატიმრების კანონიერების შეფასებისთვის, ჯეროვანი წესით ხელმიდსაწვდომი უნდა გახდეს ეჭვმიტანილის დამცველისთვის“¹¹¹¹.

სასამართლოს ეს განცხადება, ერთი შეხედვით, ძალზე სასარგებლო უნდა იყოს დაცვისთვის, თუმცა ვაწყებთ გარკვეულ სირთულეებსაც. სასამართლომ ერთმანეთისგან გამიჯნა დამცველი და ეჭვმიტანილი: მასალების დაფარვა ეჭვმიტანილისგან შეიძლება სწორი იყოს, თუმცა მათზე ხელი უნდა მიუწვდებოდეს დამცველს. საეჭვოა, რომ კეთილსინდისიერმა დამცველმა მისაღებად ჩათვალოს ასეთი კომპრომისი. ნდობა ეფექტიანი იურიდიული დახმარების განევის აუცილებელი წინაპირობაა. მას სერიოზული საფრთხე ექმნება, როდესაც დამცველი იძულებულია, თავის კლიენტს დაუშალოს ინფორმაცია. გარდა ამისა, სასამართლოს აზრით, როგორც ჩანს, ბრალდების გადასაწყვეტია, რომელი ინფორმაცია უნდა დარჩეს საიდუმლოდ და რომელია „აუცილებელი პირის დაპატიმრების კანონიერების შეფასებისთვის“. აღნიშნული წესი კი ეწინააღმდეგება მხარეთა თანასწორუფლებიანობის პრინციპს.

შეგვიძლია თუ არა, ვივარაუდოთ, რომ ბრალდების ორგანომ უნდა გაამჟღავნოს საქმის მხოლოდ ის მასალები, რომელთა საფუძველზეც მას სურს, რომ სასამართლომ გამოიტანოს გადაწყვეტილება პატიმრობის შესახებ? ებერჰარდ კემფი, ლიტცოვის

¹¹⁰⁷ ლამი (*Lamy*) ბელგიის წინააღმდეგ, §29; ეს გადაწყვეტილება დადასტურდა საქმეში ნიკოლოვა (*Nikolova*) ბულგარეთის წინააღმდეგ, §58, 63.

¹¹⁰⁸ გარსია ალვა (*Garcia Alva*) გერმანიის წინააღმდეგ; ლიტცოვი (*Lietzow*) გერმანიის წინააღმდეგ; ჩოფსი (*Schöps*) გერმანიის წინააღმდეგ.

¹¹⁰⁹ ლიტცოვი (*Lietzow*) გერმანიის წინააღმდეგ, §9.

¹¹¹⁰ *Ibid.*, §44.

¹¹¹¹ *Ibid.*, §47.

(Lietzow) საქმეში განმცხადებლის ადვოკატი, უარყოფითად პასუხობს ამ კითხვას¹¹¹². სინამდვილეში, ძალზე რთული იქნება ამგვარი გამიჯვნის განხორციელება. თუმცა მისაღებად უნდა მივიჩნიოთ შემდეგი გამოსავალი: პროკურორი ირჩევს მასალას, რომელიც უნდა წარედგინოს სასამართლოს – და დაცვას. ის არ გაცემს მასალას, რომლის გასაიდუმლოებასაც საჭიროდ თვლის. ამდენად, პროკურორი დგას საფრთხის წინაშე: მაგალითად, მოსამართლე შეიძლება ვერ დარწმუნდეს, რომ პირის მიმართ არსებობს „საფუძვლიანი ეჭვი“ და გაათავისუფლოს ის. ბრალდებას მოუწევს ამასთან შეგუება. და მაინც, უნდა არსებობდეს საქმის მასალებზე კონტროლის განხორციელების გარკვეული შესაძლებლობა, რათა დაცვისთვის ხელსაყრელი მასალის გასაიდუმლოება არ მოხდეს.

ლამი (Lamy) ბელგიის წინააღმდეგ და სხვა საქმეები განხილული იქნა მე-5 მუხლის მე-4 პუნქტის და არა მე-6 მუხლის საფუძველზე, რომელიც არ ვრცელდება *habeas corpus* პროცედურაზე. რატომ არის ეს საქმეები მნიშვნელოვანი მე-6 მუხლის მე-3(ბ) პუნქტის განმარტებისთვის? პრაგმატული თვალსაზრისით, სულ მცირე, ისინი საშუალებას აძლევს დაცვას, მოითხოვოს საქმის მასალების გაცნობა დაპატიმრების კანონიერების გასაჩივრების მოტივით. სწორედ ამას გვთავაზობენ გერმანელი ავტორები¹¹¹³.

ვალჩიევსკი მიიჩნევს, რომ ლამის (Lamy) გადაწყვეტილება თანაბრად ვრცელდება თავისუფლებაში მყოფ ბრალდებულებზეც¹¹¹⁴. სასამართლოს გადაწყვეტილების ერთი ფრაზა მხარს უჭერს ამ მოსაზრებას: „წინასწარი პატიმრობის აუცილებლობის განსაზღვრა და ბრალის შემდგომი შეფასება ძალზე მჭიდრო კავშირშია ერთმანეთთან იმისთვის, რომ [დაცვას] უარი ეთქვას პირველ შემთხვევაში დოკუმენტების ხელმისაწვდომობაზე, როცა მეორე შემთხვევაში ამას მოითხოვს კანონი“¹¹¹⁵.

თუმცა ეს საკითხი არ არის ერთმნიშვნელოვანი. შეიძლება არსებობდეს მოსაზრება, რომ, ვინაიდან თავისუფლების აღკვეთა განსაკუთრებით სერიოზული ჩარევაა ადამიანის პირად თავისუფლებაში, ის მოითხოვს განსაკუთრებით ძლიერ დაცვას. თუ დაპატიმრება გამართლებულია პირის მიერ მტკიცებულებების მანიპულირების საფრთხით, ასეთი საფრთხე მცირდება დაპატიმრების შედეგად. შესაბამისად, უფრო ნაკლებია იმ პირის მიერ საქმის მასალების გაცნობასთან დაკავშირებული საფრთხე, რომელიც ციხეში ზის, ვიდრე იმ პირის მიერ, რომელიც თავისუფლებაში იმყოფება. შეიძლება ასევე გამოითქვას ეჭვი იმასთან დაკავშირებით, რამდენად არსებობს დაცვის მომზადების აუცილებლობა სამართალწარმოების ასეთ ადრეულ ეტაპზე.

ვალჩიევსკის მოსაზრების სასარგებლოდ შეიძლება გავიხსენოთ სასამართლოს ცნობილი გამონათქვამი: „კონვენციის დანიშნულებაა უფლებების უზრუნველყოფა, რომლებიც არა თეორიული და მოჩვენებითი, არამედ პრაქტიკული და ეფექტიანია. ეს განსაკუთრებით სწორია დაცვის უფლებების შემთხვევაში, დემოკრატიულ საზოგადოებაში სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლების წამყვანი ადგილის გათვალისწინებით, რომლიდანაც ისინი გამომდინარეობს“¹¹¹⁶. გარდა ამისა, საქმეში *იმბრიოსია (Imbrosia) შვეიცარიის წინააღმდეგ* სასამართლომ მისაღებად ჩათვალა არგუმენტი, რომ პირს უნდა ჰქონდეს დამცველის დახმარების უფლება პოლიციის მიერ მისი დაკითხვისას. მან თავდაპირველად ხაზი გაუსვა ასეთი დახმარების არარსებობას, ხოლო შემდგომ განაცხადა, რომ „განმცხადებელს თავიდანვე არ მიუღია აუცილებელი იურიდიული დახმარება“¹¹¹⁷. მონმისთვის კითხვების დასმის უფლების ეფექტიანი განხორციელება

¹¹¹² კემფი (2001) 207.

¹¹¹³ შლოტჰაუერი და ვიდერი (2001) N 422.

¹¹¹⁴ მაგ: ვალჩიევსკი (1999) 93.

¹¹¹⁵ ლამი (Lamy) ბელგიის წინააღმდეგ, §29.

¹¹¹⁶ არტიკო (Artico) იტალიის წინააღმდეგ, §33.

¹¹¹⁷ *იმბრიოსია (Imbrosia) შვეიცარიის წინააღმდეგ*, §41. სასამართლომ არ დაადგინა კონვენციის

ბრალდებულს შეუძლია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა მისთვის ცნობილია, რა ეტაპზე იმყოფება გამოძიება, რისი წინაპირობაც საქმის მასალების ხელმისაწვდომობაა. დაცვის მონაწილეობა მოწმის ჩვენების პირველ მოსმენაში ასევე ძალზე მნიშვნელოვანია, რადგან სამართალწარმოების შემდგომ ეტაპებზე დაკითხვისას, მოწმეები, ჩვეულებრივ, ცდილობენ ადრე გაკეთებული განცხადებების ზუსტად გამეორებას, რათა თავიდან აიცილონ მათი გულწრფელობის ეჭვქვეშ დაყენება.

ყველა ამ არგუმენტის ანონ-დანონვის შედეგად მივიღვართ დასკვნამდე, რომ საქმის მასალების ხელმისაწვდომობა უზრუნველყოფილი უნდა იყოს სამართალწარმოების დასაწყისშივე, ანუ პირისთვის ბრალდების წარდგენის, დაპატიმრების ან სამართალწარმოების შედეგად მისი მდგომარეობის არსებითი ცვლილების მომენტიდან¹¹¹⁸. თუმცა საეჭვოა, რომ სასამართლომ ეს მიდგომა სრულად გაიზიაროს. რთული იქნება მისი დარწმუნება, რომ დაცვას მართლა სჭირდებოდა საქმის მასალების ხელმისაწვდომობა გამოძიების საწყის ეტაპებზე. მეორე მხრივ, ნათელია, რომ ეს უფლება ასევე ვრცელდება გასაჩივრების საფუძველზე საქმის განხილვის დროს. *მელინის (Melin)* საქმე ამის კარგი მაგალითია¹¹¹⁹.

თუმცა საქმის მასალების ხელმისაწვდომობა გამოძიების დასაწყისში უნდა იყოს კვალიფიციური ხასიათის. მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული მტკიცებულებებით მანიპულირების საფრთხე. კერძოდ, დასაშვებია ბრალდების მიერ საკუთარი გეგმებისა და განზრახვების გასაიდუმლოება. იმის გათვალისწინებით, რომ პირის დაპატიმრება შეიძლება გამოძიების ინტერესებიდან გამომდინარე, ასევე გამართლებულია საქმის მასალების ხელმისაწვდომობის შეზღუდვა, თუ ბრალდებულის პატიმრობაში ყოფნის ფაქტი არ ხდის შესაძლებელს ინფორმაციის გაცემას. ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს ძალზე მგრძნობიარე საკითხთან, რომლის გადაჭრის მზა „რეცეპტები“ არ არსებობს.

ბ) ქვეპუნქტით გათვალისწინებული დებულება ძირითადად პირველი ინსტანციით საქმის განხილვაზეა გათვლილი. თუმცა სასამართლოს მიხედვით, დაცვის მომზადებისთვის საკმარისი დროისა და შესაძლებლობების არსებობასთან დაკავშირებული ხარვეზები შეიძლება გამოსწორდეს გასაჩივრების ეტაპზე¹¹²⁰. ამის წინაპირობაა ის, რომ ზემდგომ ინსტანციას უნდა ჰქონდეს ყოველგვარი შეზღუდვის გარეშე როგორც საქმეში მოცემული ფაქტების, ისე კანონის გამოყენების ხელახლა განხილვის უფლებამოსილება¹¹²¹.

სასამართლოს მიდგომა შეიძლება მისაღებად ჩავთვალოთ, თუ მხედველობაში მივიღებთ სამართლებრივი დაცვის შიდასახელმწიფოებრივი საშუალებების ამონაწილის წესსა და სუბსიდარობის პრინციპს. თუმცა კანონის უზენაესობის თვალსაზრისით, ის ვერ ჩაითვლება ბოლომდე დამაკმაყოფილებლად. ფაქტობრივად განმცხადებელს აქვს მისი საქმის ორჯერ სამართლიანად განხილვის უფლება, როდესაც შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობა ითვალისწინებს სრულ სააპელაციო სამართალწარმოებას. თუ პირველ ინსტანციაში ადგილი ჰქონდა დაცვის უფლებების დარღვევას, მიღებული გადაწყვეტილება უნდა გაუქმდეს გასაჩივრების შედეგად, ხოლო თუ დაცვას უფლება პირველად გასაჩივრების

დარღვევა, ვინაიდან დამცველს არ მოუთხოვია დაკითხვაზე დასწრება.

¹¹¹⁸ ჰარისი, ოზოილი და უორბრიქი (1995) 253; მერილი და რობერტსონი (2001) 121.

¹¹¹⁹ *მელინი (Melin) საფრანგეთის წინააღმდეგ*. იხ. აგრეთვე *ვაშერი (Vacher) საფრანგეთის წინააღმდეგ; მატოკია (Mattoccia) იტალიის წინააღმდეგ*.

¹¹²⁰ *დიუ ბუა (Du Bois) ნიდერლანდების წინააღმდეგ*, განაცხადი 36986/97.

¹¹²¹ *დალოსი (Dallos) უნგრეთის წინააღმდეგ*, § 50. იხ. აგრეთვე *სერვეს (Serves) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, § 48; საქმეში *ტვალიბი (Twalib) საბერძნეთის წინააღმდეგ* (§ 41) სასამართლომ განაცხადა, რომ განმცხადებელს არ მოუთხოვია მისი საქმის ხელახლა განხილვა. საქმეში *პელისიე (Pelissier) და სასი (Sassi) საფრანგეთის წინააღმდეგ* (§ 61) სააპელაციო სასამართლომ ვერ შეძლო ხარვეზების გამოსწორება. საქმეში *მატოკია (Mattoccia) იტალიის წინააღმდეგ* (§ 69) კი განმცხადებელს არ მიეცა აუცილებელი შესაძლებლობები თავად სააპელაციო სასამართლოს მიერ.

ეტაპზე ენიჭება, მაშინ ის „კარგავს ინსტანციას,“ რაც მიუღებელია¹¹²².

დ. სხვადასხვა საკითხები

საქმის მასალების ხელმისაწვდომობა შეიძლება დარეგულირდეს სხვადასხვა გზით. სახელმწიფო ორგანოებს შეუძლიათ, ლეგიტიმურად მოითხოვონ, რომ საქმის მასალები დარჩეს მათივე ტერიტორიაზე, თუ ბრალდებულს ან მის დამცველს მიეცემა მათი ნახვის, ჩანაწერების გაკეთების ან ასლების გადაღების შესაძლებლობა. ეს უკანასკნელი ქმედება დაცვამ, როგორც წესი, საკუთარი ხარჯებით უნდა განახორციელოს¹¹²³. ამ წესიდან გამონაკლისია შემთხვევა, როდესაც განმცხადებელს არ გააჩნია აუცილებელი ფინანსური შესაძლებლობები. ეკონომიკური სირთულეების გამო, არ შეიძლება საფრთხე დაემუქროს სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლებას, იმის მიუხედავად, განმცხადებელი სარგებლობს თუ არა დამცველის მომსახურებით. ბრალდებულს, რომელსაც შეეფარდა წინასწარი პატიმრობა და არ ყავს დამცველი, საჭიროების შემთხვევაში, უნდა მიეცეს საქმის მასალების გაცნობის შესაძლებლობა, შესაბამისი მეთვალყურეობის ქვეშ.

მეცნიერული მტკიცებულება შეიძლება ძალზე მნიშვნელოვანი იყოს სამართალწარმოებაში. ამის თვალსაჩინო მაგალითია საქმეები ბონიში (*Bönish*) ავსტრიის წინააღმდეგ და ბრანდშტეტერი (*Brandstetter*) ავსტრიის წინააღმდეგ. ბრიკმონის (*Brickmont*) საქმეში სასამართლომ აღიარა, რომ აუდიტის ჩატარება სასურველი იქნებოდა, თუმცა მოცემულ საქმეში „ბელგიის სასამართლოებს შეეძლოთ, გონივრულ ნიადაგზე ერწმუნათ, რომ ასეთი აუდიტის ჩატარება არ იქნებოდა ღირებული შედეგის მომტანი“¹¹²⁴.

ბ. სხვა შესაძლებლობები

ცხადია, არ არსებობს დაცვის ხელშემწყობი შესაძლებლობების ამომწურავი სია. ქვემოთ მოცემულია მხოლოდ რამდენიმე მაგალითი, რომელთაც პრეცედენტულ სამართალში ვხვდებით.

1. იურიდიული მასალების ხელმისაწვდომობა

ბრალდებულს, რომელიც პირადად იცავს თავს, გასაჩივრების საფუძველზე საქმის განხილვისას, შეიძლება დასჭირდეს იურიდიული მასალების შესწავლა. როსის (*Ross*) საქმეში განმცხადებელი გამოთქვამდა უკმაყოფილებას, რომ არაერთი თხოვნის მიუხედავად, მას არ მიეცა ასეთი მასალების გაცნობის საშუალება. კომისიამ არაპირდაპირ აღიარა, რომ იურიდიული მასალების ხელმისაწვდომობას მოიცავდა „შესაძლებლობების“ ცნება, თუმცა გადანყვიტა, რომ განმცხადებლისთვის მიწოდებული მასალები (ორი სახელმძღვანელო) იყო „საკმარისი.“ კომისიამ ასევე განაცხადა, რომ „განმცხადებლისთვის სასურველი მასალების მოძიების თვალსაზრისით, საპატიმრო დაწესებულებების მიმართ არსებულ მოლოდინს ჰქონდა პრაქტიკული ზღვარი“¹¹²⁵.

2. მოტივირებული გადანყვიტება¹¹²⁶

დაცვის მომზადებისთვის საკმარისი შესაძლებლობების არსებობის უფლება ასევე მოქმედებს გასაჩივრების საფუძველზე საქმის განხილვის დროს. როდესაც გასაჩივრება საჭიროებს განმცხადებლის მიერ ქვემდგომი ინსტანციის სასამართლოს

¹¹²² იხ. მოსამართლე ფან დაიკის განსხვავებული აზრი საქმეში ტვალიბი (*Twalib*) საბერძნეთის წინააღმდეგ.

¹¹²³ იხ. საფრანგეთის საკასაციო სასამართლოსთან დაკავშირებით შეცვლილი წესი, რომელიც აღწერილია საქმეში ფუშერი (*Foucher*) საფრანგეთის წინააღმდეგ.

¹¹²⁴ ბრიკმონი (*Brickmont*) ბელგიის წინააღმდეგ, §91.

¹¹²⁵ როსი (*Ross*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, განაცხადი 11396/85.

¹¹²⁶ იხ. თავი 4, ქვეთავი IV.

გადანყვეტილების არგუმენტირებულ კრიტიკას, ცხადია, რომ პოტენციურ მომჩივანს დასჭირდება სასამართლოს მოტივირებული გადაწყვეტილების ტექსტის გაცნობა. საქმეში *ჰაჯიანასტასიუ (Hadjianastassiou) საბერძნეთის წინააღმდეგ* განმცხადებელი მსჯავრდებული იქნა სააპელაციო სასამართლოს მიერ და ჰქონდა ხუთი დღე საკასაციო სასამართლოში გადაწყვეტილების გასაჩივრებისთვის. თუმცა მას არ მიუღია სააპელაციო სასამართლოს მოტივირებული გადაწყვეტილების ასლი ამ ვადის გასვლამდე. კომისია მივიდა დასკვნამდე, რომ ადგილი ჰქონდა მე-6 მუხლის მე-3(ბ) პუნქტის დარღვევას¹¹²⁷. ზოგიერთ სამართლებრივ სისტემაში, სადაც, ნაფიცი მსაჯულები წყვეტენ პირის ბრალეულობის საკითხს, მოტივირებული გადაწყვეტილების გამოტანა შეუძლებელი იქნება. საქმეში *R ბელგიის წინააღმდეგ* კომისიამ დაუშვებლად ცნო განაცხადი, რომელიც ასეთ შემთხვევას უკავშირდებოდა და განაცხადა, რომ აუცილებელი იყო ნაფიცი მსაჯულთა სასამართლო სისტემის აკომოდაცია მოტივირებული გადაწყვეტილების გამოტანის ვალდებულების ფარგლებში¹¹²⁸.

რაც შეეხება მოტივირების ხარისხს, სასამართლომ საკმაოდ დაბალი სტანდარტები ჩათვალა მისაღებად. საქმეში *ტვალიბი (Twalib) საბერძნეთის წინააღმდეგ* გადაწყვეტილების მხოლოდ შემოკლებული ვერსია იყო ხელმისაწვდომი. სასამართლომ აღნიშნა, რომ ეს შემოკლებული ვერსია მოიცავდა დაცვის მიერ წამოჭრილ საკითხებს, მაგრამ არა მტკიცებულებებს. სასამართლო დაეყრდნო იმ ფაქტს, რომ განმცხადებელს არ გაუსაჩივრებია ეს მტკიცებულებები¹¹²⁹.

3. კონსულისთვის შეტყობინების უფლება

საკონსულო ურთიერთობების შესახებ ვენის კონვენციის 36-ე მუხლის 1(ბ) პუნქტის მიხედვით:

ადგილსამყოფელი სახელმწიფოს კომპეტენტური ორგანოები ვალდებული არიან, დაუყოვნებლივ აცნობონ წარმდგენი სახელმწიფოს საკონსულო დაწესებულებას, რომ მისი საკონსულო ოლქის ფარგლებში დააპატიმრეს, სატუსალოში მოათავსეს ან დააკავეს, სასამართლო განხილვის მოლოდინში ამ ქვეყნის მოქალაქე, თუ ის ამას მოითხოვს. ყველა შეტყობინება, რომელსაც ამ საკონსულო დაწესებულებას უთვლის დაპატიმრებული, სატუსალოში მოათავსებული ან დაკავებული პირი, ამ ორგანოებმა ასევე დაუყოვნებლივ უნდა გადასცენ საკონსულო დაწესებულებას. აღნიშნულმა ორგანოებმა მაშინვე უნდა გააცნონ ამ პირს უფლებები, რომლებიც მას აქვს ამ ქვეპუნქტის მიხედვით.

ის მოსაზრება, რომ ინფორმაციისა და საკონსულო დაწესებულებისთვის მიმართვის უფლება მე-6 მუხლის მე-3(ბ) პუნქტის ნაწილია, არაერთხელ უარყო კომისიამ¹¹³⁰.

ეს საკითხი განხილული იქნა *ლეგრანის (LeGrand) საქმეში*¹¹³¹, თუმცა მართლმსაჯულების საერთაშორისო სასამართლომ განაცხადა, რომ საჭიროდ არ თვლიდა პასუხი

¹¹²⁷ *ჰაჯიანასტასიუ (Hadjianastassiou) საბერძნეთის წინააღმდეგ*, §29.

¹¹²⁸ *R ბელგიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 15957/90.

¹¹²⁹ *ტვალიბი (Twalib) საბერძნეთის წინააღმდეგ*, §45.

¹¹³⁰ განაცხადი 1184/61; გოლვიტცერი (1992) §180; პარში (1994) 163; ფოგლერი (1986) 480.

¹¹³¹ *გრმანია აშშ-ს წინააღმდეგ*, 2001 წლის 17 ივნისის გადაწყვეტილება. იხ. აგრეთვე *არენა (Arena) და მექსიკის სხვა მოქალაქეები (მექსიკა აშშ-ს წინააღმდეგ)*, 2004 წლის 31 მარტის გადაწყვეტილება. ამ საქმეშიც მართლმსაჯულების საერთაშორისო სასამართლომ არ გასცა პასუხი კითხვას, ვენის საკონსულო ურთიერთობების შესახებ კონვენცია იცავს თუ არა ადამიანის უფლებებს, როგორც ამას მექსიკა ამტკიცებდა, თუმცა განაცხადა, რომ „კონვენციის არც ტექსტი და არც დანიშნულება და მიზანი, არც მოსამზადებელი სამუშაოები, არ უჭერენ მხარს დასკვნას, რომელიც მექსიკას გამოაქვს“; §124.

გაცა კითხვაზე, იყო თუ არა საკონსულო ურთიერთობების შესახებ ვენის კონვენციის 36-ე მუხლის 1-ლი პუნქტით განსაზღვრული უფლება ადამიანის უფლება¹¹³². თუმცა სასამართლო, როგორც ჩანს, არაპირდაპირ, დაეთანხმა ამ მოსაზრებას, ვინაიდან აღიარა კავშირი შეტყობინების არარსებობასა და გერმანელი ძმების სიკვდილით დასჯას შორის. რაც შეეხება ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციას, ვენის კონვენციიდან გამომდინარე ვალდებულება არ შეიძლება ჩაითვალოს „შესაძლებლობად“ მე-6 მუხლის მე-3(ბ) პუნქტის მნიშვნელობით. თუ ვივარაუდებთ, რომ ვენის კონვენციაში მოცემულია ინდივიდუალური უფლებები, მათი მოქმედება, ნებისმიერ შემთხვევაში, დამოკიდებული იქნება კონკრეტული ქვეყნის მიერ აღნიშნული კონვენციის რატიფიცირებაზე; მათ არ გააჩნიათ ადამიანის უფლებებისთვის დამახასიათებელი უნივერსალური და ფუნდამენტური ხასიათი.

4. სამედიცინო შემონმების ხელმისაწვდომობა

პრეცედენტულ სამართალში დღემდე არ ყოფილა მიღებული გადაწყვეტილება, რომელიც დამოუკიდებელ და მიუკერძოებელ სამედიცინო შემონმებას განიხილავდა მე-6 მუხლის მე-3(ბ) პუნქტით განსაზღვრულ „შესაძლებლობად“. თუმცა „შესაძლებლობები“ აუცილებლად მოიცავს სამედიცინო ხასიათის მტკიცებულებას. საქმეში *კემპბელი (Campbell)* და *ფელი (Fell)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ კომისიამ განაცხადა, რომ „პირადი ზიანის საქმეებში სამედიცინო მტკიცებულების საკითხები შეიძლება ძალზე მნიშვნელოვანი იყოს და ... ზოგიერთ შემთხვევაში სამედიცინო შემონმების შესაძლებლობაზე პატიმრისთვის უარის თქმამ შეიძლება წამოჭრას საკითხი მე-6 მუხლის მე-3(ბ) პუნქტის საფუძველზე“¹¹³³. თუმცა ეს უფლება არ წარმოიქმნება „ავტომატურად“; „მე-6 მუხლი არ უზრუნველყოფს ... დამოუკიდებელი ექიმის ხელმისაწვდომობის ნებისმიერ უფლებას“. კომისია არ მისულა დასკვნამდე, რომ მოცემულ საქმეში დაცვისთვის ამ უფლების მინიჭების საჭიროება არ იყო. კომისიის მოსაზრებით, ამ საკითხს მოიცავდა მე-8 მუხლის საფუძველზე მიმონერის უფლების დარღვევის შესახებ გადაწყვეტილების მიღება¹¹³⁴.

კალოჯერო დიანას (Calogero Diana) საქმეში დაზარალებული მხარე ცდილობდა სამედიცინო მტკიცებულების მოპოვებას და შესაბამისად, ვერ დაეყრდნობოდა მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტს. თუმცა სრულიად შესაძლებელია, რომ ბრალდებულს დასჭირდეს სამედიცინო ექსპერტიზა დაცვის მოსამზადებლად, მაგალითად, ფსიქიატრის მოსაზრება მის შერაცხაობაზე.

უდავოა, რომ ზოგჯერ დამოუკიდებელი სამედიცინო შემონმების ხელმისაწვდომობა შეიძლება გადამწყვეტი მნიშვნელობის იყოს, მაგალითად, როდესაც ბრალდებული ამტკიცებს, რომ აღიარებითი ჩვენება წამების შედეგად მისცა. *აკსოის (Aksoy)* საქმეში ძალზე ნათლად გამოჩნდა როგორი არასანდო შეიძლება იყოს ოფიციალური სამედიცინო შემონმება¹¹³⁵.

5. მოსმენის გამართვის უფლება

საქმეში *T ავსტრიის წინააღმდეგ* განმცხადებელი ბრალეულად იქნა ცნობილი საპროცესო უფლებების ბოროტად გამოყენებაში იმის მიუხედავად, რომ მას არც ბრალდების შესახებ ეცნობა და არც მის საქმეზე მოსმენის გამართვის შესაძლებლობა მიეცა. მან საჩივრით მიმართა რეგიონულ სასამართლოს, რომელმაც ასევე მოსმენის გარეშე უარყო აპელაცია. სასამართლოს მიხედვით, ეს წარმოადგენდა მე-6 მუხლის 1-ლი

¹¹³² *Ibid.*, §78.

¹¹³³ *კემპბელი (Campbell)* და *ფელი (Fell)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §78.

¹¹³⁴ მსგავსი მიდგომა იქნა გამოყენებული საქმეში *კალოჯერო დიანა (Calogero Diana)* იტალიის წინააღმდეგ.

¹¹³⁵ *აკსოი (Aksoy)* თურქეთის წინააღმდეგ, §11, 16, 19, 49.

პუნქტისა და მე-3 პუნქტის ა) და ბ) ქვეპუნქტების დარღვევას¹¹³⁶.

გ. გამონაკლისები

დაცვის მოსამზადებლად საკმარისი შესაძლებლობების უფლება, როგორც ზემოთ ვიხილეთ, არ არის აბსოლუტური ხასიათის. ამ დებულების თანდაყოლილი შეზღუდვა გამოხატულია ტერმინით „საკმარისი.“ თუმცა არსებობს სხვა შეზღუდვები და გამონაკლისები, რომლებიც შეიძლება მნიშვნელოვან სირთულეებთან იყოს დაკავშირებული. ყველაზე სერიოზული პრობლემები სახელმწიფო უშიშროების სფეროში წარმოიქმნება. ჯაშუშობაში ბრალდებული პირის შემთხვევაში ადგილი აქვს კონფლიქტს გარკვეული ინფორმაციის გასაიდუმლოების საჯარო ინტერესსა და დაცვის ინტერესებს შორის. ასეთი კონფლიქტის გადაჭრის იოლი გზა იქნებოდა იმის თქმა, რომ პროპორციულობის პრინციპი უნდა იქნეს გამოყენებული. თუმცა დეტალური ანალიზის შედეგად აღმოვაჩინეთ, რომ მოცემულ სფეროში ინტერესების ამგვარი ანონ-დანონა თითქმის შეუძლებელია. სტრასბურგის სასამართლოსთვის ძალზე რთული იქნება იმის განსაზღვრა, რა არის აუცილებელი კონკრეტული სახელმწიფოს ეროვნული უშიშროების ინტერესებისთვის.

ეროვნული უშიშროების საკითხების ცოდნა სასამართლომ გამოავლინა საქმეში *კლასი (Klass) გერმანიის წინააღმდეგ*. მან განაცხადა, რომ პირს, როგორც წესი, უნდა ეცნობოს სატელეფონო მოსმენის დასრულების შესახებ, რათა შეძლოს მე-13 მუხლის საფუძველზე სამართლებრივი დაცვის ეფექტიანი საშუალების უფლებით სარგებლობა. თუმცა სასამართლომ ასევე მისაღებად ჩათვალა არგუმენტი, რომ გარკვეული ინფორმაცია შეიძლება დარჩეს საიდუმლოდ: „საიდუმლო თვალთვალი და მისი შედეგები არის ფაქტები, რომლებიც სასამართლომ, თავისდა სამწუხაროდ, ჩათვალა აუცილებლად, დემოკრატიულ საზოგადოებაში არსებული თანამედროვე პირობების გათვალისწინებით, ეროვნული უშიშროების ინტერესებიდან გამომდინარე და წესრიგის დარღვევის ან დანაშაულის თავიდან აცილებისთვის“¹¹³⁷.

მე-6 მუხლის მე-3(ბ) პუნქტის საფუძველზე ეს საკითხი დღემდე მხოლოდ *ჰაზეს (Haase)* საქმეში იქნა განხილული. განმცხადებელს მიესაჯა თერთმეტი წლით თავისუფლების აღკვეთა ჯაშუშობისთვის. ის ამტკიცებდა, რომ ხელი არ მიუწვდებოდა საქმეში არსებულ ყველა დოკუმენტზე. მიუხედავად იმისა, რომ განმცხადებლის დამცველები გაეცნენ მასალების ნაწილს, „გარკვეული დაცვა აუცილებელი იყო უსაფრთხოების მიზნებიდან გამომდინარე“. ეს არგუმენტი კომისიამ მისაღებად ჩათვალა¹¹³⁸. სტავროსი კი მას „სრულიად მიუღებლად“ მიიჩნევს¹¹³⁹. თუმცა მისი უკანასკნელი მოსაზრება ზედმეტად მკაცრია. სახელმწიფოსთვის სრულიად მიუღებელია ჯაშუშების დაუსჯელად გაშვების ალტერნატივა ან საიდუმლო ინფორმაციის მინოდება იმ პირთათვის, რომელთა წინააღმდეგ მიმდინარეობს სისხლისსამართლებრივი დევნა იმავე ინფორმაციის უკანონოდ მოპოვების მცდელობის ნიადაგზე. დაცვის უფლებები უდავოდ ძალზე მნიშვნელოვანია, თუმცა არ წარმოადგენს აბსოლუტურ ფასეულობას. *ჰაზეს (Haase)* გადაწყვეტილებიდან არ ჩანს, რამდენად რელევანტური იყო სადავო დოკუმენტები. დაცვას არ გამოუთქვამს საკუთარი მოსაზრება ამ საკითხზე, ვინაიდან არასდროს გასცნობია მათ. ამ შემთხვევაშიც შესაძლებელია კომპრომისის მიღწევა. როგორც ზემოთ ითქვა, უნდა არსებობდეს სისტემა, რომლის მიხედვით, სრულიად ნეიტრალურ პიროვნებას, როგორცაა იურისტთა

¹¹³⁶ *ტავსტრიის წინააღმდეგ*, §71.

¹¹³⁷ *კლასი (Klass) და სხვები გერმანიის წინააღმდეგ*, §68.

¹¹³⁸ *ჰაზე (Haase) გერმანიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 7412/76.

¹¹³⁹ სტავროსი (1993) 183.

ასოციაციის ხელმძღვანელი ან ომბუდსმენი, ექნება დოკუმენტების შემოწმების საშუალება. მასვე დაეკისრება ინფორმაციის საიდუმლოდ შენახვის ვალდებულება.

ატლანის (*Atlan*) საქმეში სასამართლომ განიხილა მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტის ზოგადი გარანტიის საფუძველზე საქმის მასალების ხელმისაწვდომობის უფლების შეზღუდვის საკითხი. სასამართლომ განაცხადა, რომ „ზოგჯერ შეიძლება აუცილებელი იყოს გარკვეული მტკიცებულებების გასაიდუმლოება სხვა პირთა ფუნდამენტური უფლებების ან მნიშვნელოვანი საჯარო ინტერესის დაცვისთვის. თუმცა მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტის საფუძველზე, დაცვის უფლებების შემზღუდველი მხოლოდ მკაცრად აუცილებელი ზომებია დასაშვები. გარდა ამისა, ბრალდებულის საქმის სამართლიანი სასამართლო განხილვის უზრუნველსაყოფად დაცვის უფლებების შეზღუდვის გამო წარმოქმნილი ნებისმიერი სირთულე ჯეროვნად უნდა დაბალანსდეს პროცედურებით, რომლებსაც დაიცავენ სასამართლო ხელისუფლების ორგანოები“¹¹⁴⁰. სამწუხაროა, რომ შეზღუდვის ფარგლების განსაზღვრისას სასამართლოს ფორმულირება ბუნდოვანია. მართალია, სასამართლოს განცხადებაში შედარებით ზუსტი ტერმინებია მოცემული, როგორცაა „მკაცრად აუცილებელი“, თუმცა, საბოლოო ჯამში, ამ სიზუსტეს ხაზს უსვამს ზოგადი მითითებები ნებისმიერი სირთულის „დაბალანსების“ შესახებ.

ამავე გადაწყვეტილების მომდევნო პარაგრაფში ვკითხულობთ: „საქმეებში, რომლებშიც დაცვას არ მიეცა მტკიცებულებების გაცნობის საშუალება, საჯარო ინტერესის საფუძველზე დაყრდნობით, სასამართლოს ფუნქცია არ არის იმის განსაზღვრა, იყო თუ არა ეს გადაწყვეტილება მკაცრად აუცილებელი, ვინაიდან, ზოგადი წესის მიხედვით, ეროვნული სასამართლოების მიერ უნდა მოხდეს მათ წინაშე არსებული მტკიცებულებების შეფასება“. ამით შემოიფარგლება ის დახმარება, რომელსაც ტერმინი „მკაცრად აუცილებელი“ გვთავაზობს. პარაგრაფი გრძელდება შემდეგი განცხადებით: „ამის ნაცვლად, სასამართლოს ამოცანაა იმის გარკვევა, გადაწყვეტილების მიღების პროცედურა თითოეულ საქმეში აკმაყოფილებდა თუ არა, რამდენადაც ეს შესაძლებელია, შეჯობებითი პროცესისა და მხარეთა თანასწორუფლებიანობის მოთხოვნებს და მოიცავდა თუ არა ბრალდებულის ინტერესების დაცვის საკმარის გარანტიებს“¹¹⁴¹. ხარვეზები, როგორც ვხედავთ, უნდა „დაბალანსდეს“ „რამდენადაც ეს შესაძლებელია“. არის თუ არა ამ საკითხზე გადაწყვეტილების მიღება მხოლოდ ეროვნული ხელისუფლების ორგანოების ფუნქცია? ამ კითხვებზე პასუხი დადებითია, თუმცა მათ არ აქვთ მინიჭებული *carte blanche*.

მოცემულ საქმეში ბრალდებამ არაერთხელ უარყო, რომ დაცვას უმაღლავდა რაიმე დოკუმენტს. განმცხადებელი ეჭვობდა, რომ პოლიციის ინფორმატორი იყო საქმეში გარეული. ოთხი წლის შემდეგ, სააპელაციო წესით საქმის განხილვისას, ბრალდებამ აღიარა, რომ მართლა გააჩნდა მასალები, რომელთა შესახებ დაცვას არ აცნობა. ევროპული სასამართლოს მოსაზრებით, ეს „არ შეესაბამებოდა მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტის მოთხოვნებს.“ სააპელაციო სასამართლომ უარი განაცხადა აღნიშნული დოკუმენტების დაცვისთვის გაცნობის შესახებ ბრძანების გაცემაზე. სტრასბურგის სასამართლომ კი განაცხადა: „პირველი ინსტანციის მოსამართლე [სააპელაციო სასამართლოს მოსამართლისგან განსხვავებით] უკეთეს მდგომარეობაშია იმის გადასაწყვეტად, იყო თუ არა საჯარო ინტერესის იმუნტიტის მქონე მტკიცებულების გასაიდუმლოება უსამართლოდ საზიანო დაცვისთვის. გარდა ამისა, მოცემულ საქმეში პირველი ინსტანციის მოსამართლეს რომ ენახა ეს მტკიცებულება, შეიძლება სრულიად განსხვავებული ფორმით

¹¹⁴⁰ ატლანი (*Atlan*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §40; როუი (*Rowe*) და დევისი (*Davis*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §61.

¹¹⁴¹ ატლანი (*Atlan*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §41; როუი (*Rowe*) და დევისი (*Davis*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §62.

მოხდინა საქმის შეჯამება ნაფიცი მსაჯულებისთვის¹¹⁴². შესაბამისად, ადგილი ჰქონდა მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტის დარღვევას.

თავის გადაწყვეტილებებში სასამართლო ხშირად ეყრდნობოდა როუის (Rowe) და დევისის (Davis) საქმეს, რომელშიც ასევე ხაზგასმულ იქნა შეჯიბრებითობის მნიშვნელობა სასამართლო განხილვის სამართლიანობისთვის¹¹⁴³. სასამართლო შეეხო „საპირისპირო ინტერესებს, როგორებიცაა ეროვნული უშიშროება ან შურისძიების საფრთხისგან მონმეთა დაცვის აუცილებლობა, ან პოლიციის მიერ დანაშაულის გამოძიების მეთოდების საიდუმლოდ შენახვა, რომელთა ანონ-დანონა უნდა მოხდეს ბრალდების უფლებებთან მიმართებაში“. ორივე საქმეში სასამართლო არ იყო კმაყოფილი იმით, რომ დარღვევა გამოსწორდა სააპელაციო საჩივრის განხილვის ეტაპზე. შედეგის თვალსაზრისით, ორივე გადაწყვეტილება მისაღებია, თუმცა საყურადღებოა სასამართლოს მიერ გამოყენებული ზოგადი ფორმულირებები.

¹¹⁴² ატლანი (Atlan) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §45; როუი (Rowe) და დევისი (Davis) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §65. გარდა ამისა, სასამართლომ სამართლიანად შენიშნა, რომ სრული ინფორმაციის ქონა ასევე მნიშვნელოვანია მონმეთა დაკითხვისას.

¹¹⁴³ როუი (Rowe) და დევისი (Davis) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §59.

თავი 10

პირადად და დამცველის დახმარებით თავის დაცვის უფლება

I. შესავალი

ა. დებულებები

3. [მისთვის წარდგენილი ნებისმიერი სისხლისამართლებრივი ბრალდების საფუძველიანობის განსაზღვრისას ყველას აქვს უფლება, როგორც მინიმუმ, მიიღოს შემდეგი გარანტიები სრული თანასწორობის საფუძველზე] ...

დ) გაასამართლონ მისი თანდასწრებით და თავი დაიცვას პირადად ან მის მიერ არჩეული დამცველის მეშვეობით; თუ მას არ ჰყავს დამცველი, შეატყობინონ ამ უფლების შესახებ; და ისარგებლოს იურიდიული დახმარებით ყველა შემთხვევაში, როდესაც ამას მოითხოვს მართლმსაჯულების ინტერესები, და ისარგებლოს უსასყიდლოდ, როდესაც მას არ გააჩნია საკმარისი საშუალება ასეთი დახმარების ასანაზღაურებლად.

*სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ
საერთაშორისო პაქტი, მე-14(3) მუხლი.*

3. [ყველას, ვისაც ბრალად ედება სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენა, აქვს, როგორც მინიმუმ, შემდეგი უფლებები:] ...

გ) თავი დაიცვას პირადად ან მის მიერ არჩეული დამცველის მეშვეობით, ან თუ მას არ გააჩნია საკმარისი საშუალება იურიდიული დახმარების ასანაზღაურებლად, უსასყიდლოდ ისარგებლოს ასეთი დახმარებით, როდესაც ამას მოითხოვს მართლმსაჯულების ინტერესები.

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია, მე-6(3) მუხლი.

2... . [მისი საქმის განხილვისას ყველა პირს აქვს უფლება, სრული თანასწორობის საფუძველზე, როგორც მინიმუმ, მიიღოს შემდეგი გარანტიები:] ...

დ) ბრალდებულს ჰქონდეს უფლება, თავი დაიცვას პირადად ან მის მიერ არჩეული დამცველის მეშვეობით და შეხვდეს თავის დამცველს თავისუფლად და კერძო ვითარებაში.

ე) ისარგებლოს სახელმწიფოს მიერ დანიშნული დამცველის დახმარების განუყოფელი უფლებით, ანაზღაურებით ან ანაზღაურების გარეშე, შიდასახელმწიფოებრივი კანონის შესაბამისად, თუ კანონით განსაზღვრული დროის მანძილზე ბრალდებული არ დაიცავს თავს პირადად ან მის მიერ არჩეული დამცველის მეშვეობით.

ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენცია, მე-8 მუხლი.

სამივე დებულებაში მოცემულია პირის უფლება, თავი დაიცვას და ისარგებლოს დამცველის დახმარებით (შემდგომში „დაცვის უფლება“), რაც არის ყველა ბრალდებულის

ერთ-ერთი უფლება ან გარანტია. მხოლოდ საერთაშორისო პაქტი მიუთითებს მკაფიოდ ბრალდებულის უფლებაზე, დაესწროს სასამართლო განხილვას. თუმცა, როგორც ქვემოთ ვიხილავთ, ეს აგრეთვე არაპირდაპირ იგულისხმება და დაცულია დანარჩენი ორი ინსტრუმენტით. გარდა ამისა, მხოლოდ საერთაშორისო პაქტში მოცემული დებულება იცავს ამ გარანტიის შესახებ ბრალდებულის ინფორმირების უფლებას.

მეორე მხრივ, მხოლოდ ამერიკული კონვენცია ითვალისწინებს ბრალდებულის უფლებას, კერძო ვითარებაში შეხვედეს დამცველს. თუმცა სხვა დებულებებისგან განსხვავებით, ის მკაფიოდ არ ანესრიგებს უფასო იურიდიული დახმარების საკითხს და შიდასახელმწიფოებრივ კანონმდებლობას ანდობს იმის გადაწყვეტას, სახელმწიფო ანაზღაურებს თუ არა დამცველის მომსახურებას. სინამდვილეში, არც დანარჩენი დებულებები ანესრიგებენ ამ ასპექტს, თუმცა ზღუდავენ უფასო იურიდიული დახმარების მიღების უფლებას იმ შემთხვევებით, როდესაც ბრალდებულს არ გააჩნია საკმარისი საშუალება ასეთი დახმარების ანაზღაურებისთვის. ეს ელემენტი საერთოდ არ გვხვდება ამერიკულ კონვენციაში. ეს უკანასკნელი იმითაც გამოირჩევა, რომ ორ ქვეპუნქტს უძღვნის ამ საკითხს და სახელმწიფოს მიერ დანიშნული დამცველის ყოლის უფლებას „განუყოფელს“ უწოდებს. ეს ნიშნავს, რომ სხვა უფლებები „გაყოფადია“, რაც უცნაური და რთულად წარმოსადგენია. ცხადია, რომ აღნიშნულ ფრაზას მხოლოდ რიტორიკული დატვირთვა აქვს.

ზემოთ თქმულის მიუხედავად, განსხვავება სამივე ინსტრუმენტის დებულებებს შორის უმნიშვნელოა. ყველა უზრუნველყოფს ბრალდებულის უფლებას, დაიცვას თავი პირადად, ისარგებლოს დამცველის მომსახურებით და თუ ამას მართლმსაჯულების ინტერესები მოითხოვს, ჰყავდეს სახელმწიფოს მიერ დანიშნული დამცველი. ერთადერთი შინაარსობრივი განსხვავება არის ის, რომ ამერიკული კონვენცია სახელმწიფოს მიერ დანიშნული დამცველის მომსახურებით სარგებლობის უფლებას არ ზღუდავს იმ შემთხვევით, როდესაც ამას მოითხოვს მართლმსაჯულების ინტერესები.

ბ. გარანტიის წარმოშობა

იურიდიული დახმარებით დარგებლობის უფლება თვალსაჩინოდ იქნა განხილული 1947 წელს ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მომზადების დროს. თუმცა იმის გამო, რომ დავის საგნად იქცა მისი ფორმულირება, კერძოდ გარანტიის მოქმედების გავრცელება სამოქალაქო, სისხლის თუ ორივე სახის სამართალწარმოებაზე, უფლება ამოღებული იქნა საბოლოო ტექსტიდან. ოფიციალური პოზიციით, ასეთი დეტალური მიდგომა შეუსაბამო იქნებოდა საყოველთაო დეკლარაციის კონტექსტში.¹¹⁴⁴

საერთაშორისო პაქტის მომზადების პროცესში, დამცველზე გაკეთებული პირველი მითითება არ იყო კონკრეტული – თავად ტერმინი შეიცვალა „კვალიფიციური წარმომადგენლის“ ნაკლებად კონკრეტული ცნებით სამუშაო ჯგუფის მიერ.¹¹⁴⁵ შემდგომი დისკუსია გაიმართა კომისიის მე-6 სესიაზე. ამ ეტაპზე ბელგიულმა იურისტებმა წამოაყენეს წინადადება, რომლის მიხედვით, დამცველის დანიშვნა სავალდებულო იქნებოდა მხოლოდ იმ საქმეებში, რომლებშიც ამას მოითხოვდა მართლმსაჯულების ინტერესები. გარდა ამისა, დამცველის დანიშვნა უნდა მომხდარიყო, თუ ბრალდებულს არ ჰქონდა მისი მომსახურების ანაზღაურების საშუალება.¹¹⁴⁶

¹¹⁴⁴ ვაისბროდტი (2001) 12.

¹¹⁴⁵ *Ibid.*, 46.

¹¹⁴⁶ *Ibid.*, 57.

გ. ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის მე-3(გ) პუნქტის სტრუქტურა

სამი მთავარი ელემენტი ქმნის დაცვის უფლების ბირთვს ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის გ) ქვეპუნქტის საფუძველზე: პირადად დაცვის უფლება, არჩეული დამცველის მომსახურებით სარგებლობის უფლება და სახელმწიფოს მიერ დამცველის დანიშვნის უფლება¹¹⁴⁷. პირველი ორი ასპექტი სრულიად შეუზღუდავია, ხოლო მესამე დამოკიდებულია გარკვეული პირობების არსებობაზე. დებულების ფრანგული და ინგლისური ვერსიები განსხვავდება ერთმანეთისგან. ფრანგული ტექსტი აკავშირებს მე-2 და მე-3 გარანტიებს სიტყვით „და“, ხოლო ინგლისურ ტექსტში ვკითხულობთ სიტყვას „ან“. *პაკელი (Pakelli)* საქმეში სასამართლომ მკაფიოდ განაცხადა, რომ ფრანგული ვერსია უკეთ ასახავს კონვენციის მნიშვნელობას¹¹⁴⁸. ინგლისური ტექსტის სიტყვასიტყვით განმარტების შემთხვევაში, სახელმწიფოს კონკრეტულ საქმეში ექნებოდა არჩევანის გაკეთების საშუალება სამიდან ერთ-ერთი უფლების უზრუნველყოფის სასარგებლოდ¹¹⁴⁹, რაც არ წარმოადგენდა გარანტიის ჭკუმაღრიტ მნიშვნელობას.

ქვემოთ თითოეული გარანტია დამოუკიდებლად იქნება განხილული. გარდა ამისა, საუბარი გვექნება ისეთ ნაწარმოებ უფლებებზე, როგორებიცაა დამცველთან შეხვედრისა და ეფექტიანი დაცვის უფლებები. თავდაპირველად, გარკვეული ზოგადი დასკვნები უნდა გავაკეთოთ, განსაკუთრებით, გარანტიის მიზანთან, მის აბსოლუტურ ხასიათთან და მოქმედების სფეროსთან დაკავშირებით.

უნდა აღინიშნოს, რომ მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის გ) ქვეპუნქტით განსაზღვრულ უფლებას აქვს ორი ასპექტი, რომლებიც ყოველთვის არ არის მკაფიოდ ერთმანეთისგან გამიჯნული. შვიცარიული ტერმინოლოგიის საფუძველზე, შეგვიძლია განვასხვაოთ დაცვის უფლების ფორმალური და არსებითი ასპექტები¹¹⁵⁰. რასაც ის გულისხმობს არსებითი თვალსაზრისით, შეიძლება ძალზე ბანალურად მოგვეჩვენოს: ყველა ბრალდებულს აქვს უფლება, იმოქმედოს თავის სასიკეთოდ, დაიცვას საკუთარი ინტერესები, წარადგინოს მტკიცებულებები, გაასაჩივროს მოსამართლეთა მიკერძოებულობა, ეჭვქვეშ დააყენოს მონმეთა სანდოობა, მისცეს ჩვენება და ა.შ. ეს ელემენტები, როგორც ქვემოთ ვიხილავთ, ხშირად გვხვდება პრეცედენტულ სამართალში, განსაკუთრებით, განსახილველი სამი გარანტიიდან პირველთან, პირადად თავის დაცვის უფლებასთან კავშირში. ამასთან, ისინი შეესაბამება ფრანგულ სამართლებრივ სისტემაში განსაზღვრულ „დაცვის უფლებებს“ (*“les droits de la defense”*), რაც მოიცავს დაცვის მოსამზადებლად აუცილებელი დროისა და შესაძლებლობების უფლებას, მონმეების გამოძახებისა და დაკითხვის უფლებას, თარჯიმნის მომსახურებით სარგებლობის უფლებას და ა.შ.¹¹⁵¹. დაცვის უფლება, ფორმალური გაგებით, ნიშნავს დამცველის პროფესიული დახმარების უფლებას და პრაქტიკაში სწორედ ეს არის მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის გ) ქვეპუნქტის მთავარი არსი¹¹⁵².

1. დაცვის უფლების მიზანი

არსებითი გაგებით, დაცვის უფლების მიზანი არ არის დაკავშირებული რაიმე სერიოზულ პრობლემასთან. მისი მნიშვნელობა თვალსაჩინოა. ფორმალური გაგებით კი, დაცვის უფლების მიზანი უფრო კომპლექსურია; ოთხი განსხვავებული ასპექტი უნდა

¹¹⁴⁷ იხ. მაგ: *პაკელი (Pakelli) გერმანიის წინააღმდეგ*, §31; ჰეფლიგერი და შურმანი (1999) 226. ფილიგერი (1999) 327. ეს ავტორი მეოთხე გარანტიად მიიჩნევს ეფექტიანი იურიდიული დახმარების უფლებას.

¹¹⁴⁸ *პაკელი (Pakelli) გერმანიის წინააღმდეგ*, §31.

¹¹⁴⁹ იხ. აგრეთვე ჰეფლიგერი და შურმანი (1999) 226.

¹¹⁵⁰ იხ. მაგ: ჰაუზერი და შვერი (2002) 146; შმიდი (2004) N 476.

¹¹⁵¹ ვერნიორი (2005) 1-ლი თავი.

¹¹⁵² დაცვის უფლების ამ ასპექტზე ძალზე საინტერესო შრომისთვის იხ. შპრონკენი (2001).

გამოყვით, იმის მიუხედავად, რომ სასამართლოს ყველა მათგანი არ განუხილავს.

ა. ტექნიკური ასპექტი

პირველი ასპექტი, რომელსაც შეიძლება ტექნიკური ასპექტი ეწოდოს, ყველაზე თვალსაჩინოა; დამცველი უზრუნველყოფს ბრალდებულს იმ ტექნიკური უნარ-ჩვევებით, რომლებიც მას სჭირდება სისხლის საპროცესო სამართალში, მათ შორის კონსტიტუციით ან საერთაშორისო სამართლით გარანტირებული უფლებებით სრულად სარგებლობისთვის. დამცველის დახმარება არის ის გასაღები, რომელიც ალებს დაცვის ყველა უფლებისა და შესაძლებლობის კარს, ამ ტერმინის არსებითი გაგებით¹¹⁵³. ამ საკითხის დაკონკრეტება არ არის საჭირო. ცხადია, რომ სამართალი, როგორც მატერიალური, ისე საპროცესო, საკმაოდ რთული და ხშირად გაუგებარია არაიურისტისთვის.

სისხლის სამართალწარმოება შეგვიძლია შევადაროთ სახიფათო მოგზაურობას. მას მუდმივად მივყავართ გზაგასაყართან, სადაც აუცილებელია გადაწყვეტილებების მიღება. გადამჭრელი ზომების მიუღებლობას მოსდევს გარკვეული უფლებების დაკარგვა. მცდარ გადაწყვეტილებას კი შეუქცევადი ზიანის გამოწვევა შეუძლია. სამართლისა და პრაქტიკის კარგი ცოდნა საჭირო ამგვარი გადაწყვეტილებების შედეგების შეფასებისთვის. ასეთი შეფასების გაკეთება, ჩვეულებრივ, გაუჭირდება ბრალდებულს. ვითარებას კიდევ უფრო ართულებს ის ფაქტი, რომ ბრალდებული გარემომორტყმულია ექსპერტებით სისხლის სამართლის პროცესის სფეროში, პოლიციისა და საგამოძიებო ორგანოების თანამშრომლებით დაწყებული, პროკურორით, მოსამართლით ან სასამართლოს წევრებით დამთავრებული. ამ თვალსაზრისით, უნდა გავიხსენოთ „შეჯიბრებითობის პრინციპი“¹¹⁵⁴. იმ შემთხვევებშიც, თუ საგამოძიებო და ბრალდების ორგანოებს კანონით ეკისრებათ ნეიტრალობის შენარჩუნება, დაცვის უფლებებისა და ინტერესების პატივისცემა და თვით მათი ხელშეწყობა, როგორც ეს მიღებულია კონტინენტურ ევროპაში, პრაქტიკა აჩვენებს, რომ დამცველის დახმარება არც ერთ შემთხვევაში არ არის ზედმეტი¹¹⁵⁵.

ერთ-ერთი ასპექტი, რომლის იგნორირება დაუშვებელია, არის დამცველის შესაძლებლობა, ზედამხედველობა გაუწიოს და აკონტროლოს ხელისუფლების ორგანოთა ქმედებები. მისი უნარები არის საჭირო იმის გასარკვევად, ბრალდებულს სწორად ეპყრობიან თუ არა და რამდენად სრულდება საპროცესო ნორმები.

სხვა სიტყვებით, მიზანს წარმოადგენს ბრალდებულის უზრუნველყოფა მაქსიმალური შესაძლებლობით სამართალწარმოების მისთვის სასურველი შედეგით დასრულებისთვის.

ბ. ფსიქოლოგიური ასპექტი

მეორე ასპექტი შეგვიძლია მოვიხსენიოთ როგორც გარანტიის ფსიქოლოგიური ელემენტი. მასთან მიმართებაში ზემოთ მოცემული მსჯელობა ყოველთვის ვერ იქნება რელევანტური. შეიძლება სახეზე იყოს შედარებით მარტივი საქმეები, რომლებიც არ საჭიროებენ იურიდიული საკითხების ღრმა ცოდნას. გარდა ამისა, ბრალდებული შეიძლება თავად იყოს იურისტი, სისხლის საპროცესო სამართლის სპეციალისტიც კი, რომელსაც არ სჭირდება ტექნიკური დახმარება. თუმცა ამ შემთხვევაშიც ბრალდებულს აქვს პროფესიული დახმარების მიღების სრულიად ლეგიტიმური ინტერესი. ის დგას ობიექტურობის დაკარგვის საფრთხის წინაშე, რაც გამოწვეულია საკუთარი საქმის მიმართ გადამეტებული ინტერესით. შეიძლება თვით ყველაზე გონიერმა და განონასწორებულმა ადამიანმა დაკარგოს რაციონალური ანალიზისა და საკუთარი ქმედების შედეგების შეფასების უნარი, როცა დავაში ემოციურად ჩართული აღმოჩნდება. ერთ-ერთი ავტორი, რომელსაც

¹¹⁵³ იხ. მაგ: პონსე (1977) 161.

¹¹⁵⁴ თავი 4.

¹¹⁵⁵ თუმცა, როგორც ჩანს, არსებობს დამცველის დახმარების ეფექტიანი გამოყენების საკითხის ემპირიული კვლევების ნაკლებობა.

მკვლელობა ედებოდა ბრალად და სიკვდილით დასჯა შეეფარდა, სწორად აღნიშნავდა, რომ „ვინც საკუთარ თავს იცავს, სულელი ჰყავს ადვოკატად“. ეს მოსაზრება საყოველთაოდ არის აღიარებული. თუმცა *მელინის (Melin)* საქმეში¹¹⁵⁶, როგორც ჩანს, სასამართლოს არ უფიქრია ამ პრინციპზე, როდესაც აშკარად დაუსაბუთებლად მიიჩნია იურისტის განაცხადი, რომელიც პირადად იცავდა თავს და არ გამოიყენა მის განკარგულებაში არსებული ყველა საშუალება სასამართლოს მოტივირებული გადაწყვეტილების ასლის ან საკასაციო სასამართლოში მისი საქმის განხილვის თარიღის შესახებ ზუსტი ინფორმაციის მოსაპოვებლად¹¹⁵⁷. ანალოგიურად, საქმეში *ფრანკესა ფრეიხასი (Franquesa Freixas)* *ესპანეთის წინააღმდეგ* სასამართლომ გაიზიარა მთავრობის არგუმენტი და თითქოს უსაყვედურა კიდეც განმცხადებელს, იურისტს, რომელმაც ამჯობინა, რომ თავი პირადად არ დაეცვა. განმცხადებელი არ დაეთანხმა სახაზინო ადვოკატად იმ პირის დანიშვნას, რომელსაც შრომის სამართლის სპეციალისტად განიხილავდა და შესაბამისად, სისხლის სამართლის საქმეში მისი სახელით მოქმედებისთვის არაკომპეტენტურად თვლიდა. სასამართლოს განცხადებით, სახაზინო ადვოკატის არაკომპეტენტურობის შესახებ მოსაზრების მხარდაჭერი გონივრული მიზეზის არარსებობის პირობებში და იმ ფაქტის გათვალისწინებით, რომ როგორც იურისტს, განმცხადებელს თავად შეეძლო საკუთარი თავის დაცვა, კონვენციის დარღვევას ადგილი არ ჰქონია¹¹⁵⁸.

მიუხედავად იმისა, რომ ფსიქოლოგიურ ასპექტს პირველისგან განსხვავებული ფუნქცია აქვს, ისიც ბრალდებულისთვის მაქსიმალურად სასურველი შედეგით სამართალწარმოების დარსულების მიზანს ემსახურება.

გ. ჰუმანიტარული ასპექტი

დამცველის დახმარების უფლების მესამე მიზანი არ არის საყოველთაოდ აღიარებული. მას შეგვიძლია ვუნოდოთ *ჰუმანიტარული* ასპექტი. სისხლის სამართალწარმოებაში მონაწილეობის ფაქტი თავისთავად უმძიმესი სტრესის წყაროა ყველასთვის, გარდა ძლიერი ან გამოცდილი ბრალდებულების მცირე რაოდენობისა. ინფორმაციის მიღების სხვადასხვა უფლების არსებობის მიუხედავად, ხშირად ბრალდებულს ისეთი გრძნობა ეუფლება, რაც ფრანც კაფკას აქვს საოცრად კარგად აღწერილი თავის ცნობილ რომანში „პროცესი“. უიმედობისა და სასონარკვეთის განცდა განსაკუთრებით ძლიერია ბრალდებულის დაკავებისა და მისთვის წინასწარი პატიმრობის შეფარდების დროს. ამან შეიძლება გამოიწვიოს პრობლემები სამსახურთან ან ოჯახთან დაკავშირებით. ისიც მართალია, რომ ბრალდებულთა ნაწილი უმუშევარია და თითქმის არ გააჩნია სოციალური კავშირები. თუმცა პირის მიერ დაპატიმრების ფაქტის „იოლად გადატანა“ წარმოადგენს გამონაკლისს და არა წესს. დამცველის დახმარება ასევე ემსახურება ჰუმანიტარულ მიზანს, უზრუნველყოს ბრალდებული ადამიანის კომპანიით და გაუნელოს უიმედობის განცდა მის წარმოდგენაში ცივი, შორეული და მტრულად განწყობილი სასამართლო სისტემის წინაშე¹¹⁵⁹. კომისიამ ზოგადად აღიარა ეს ასპექტი საქმეში *ქანი (Can)* *ავსტრიის წინააღმდეგ*¹¹⁶⁰.

ჰუმანიტარული ასპექტი, დანარჩენი ორისგან განსხვავებით, არ არის შედეგზე ორიენტირებული. ის შეეხება საშუალებას და არა მიზანს. ამ შეხედულების გაზიარებას კონკრეტული შედეგები მოჰყვება, რასაც ქვემოთ განვიხილავთ.

¹¹⁵⁶ *მელინი (Melin)* საქმის წინააღმდეგ, §24.

¹¹⁵⁷ იხ. თავი 9.

¹¹⁵⁸ *ფრანკესა ფრეიხასი (Franquesa Freixas)* საქმის წინააღმდეგ.

¹¹⁵⁹ იხ. აგრეთვე ვერნიორი (2005) 137. ავტორი სამართლიანად შენიშნავს, რომ დამცველმა არ უნდა იტვირთოს სოციალური მუშაკის ფუნქციები.

¹¹⁶⁰ *ქანი (Can)* საქმის წინააღმდეგ, §55.

დ. დაცვის უფლების სტრუქტურული ასპექტი

მეოთხე მიზანი უკავშირდება გარანტიის სტრუქტურულ ასპექტს: დაცვის უფლება ბრალდებულს აძლევს საშუალებას, აქტიური ფუნქცია შეასრულოს სამართალწარმოებაში, იყოს სუბიექტის და არა ობიექტის როლში. ბრალდებულის უფლება, დაიცვას თავი პირადად ან დამცველის დახმარებით, უზრუნველყოფს მას შესაძლებლობით, გავლენა მოახდინოს სამართალწარმოების განვითარებაზე. ამ თვალსაზრისით, ის ასევე ბრალდებულის პირადი ღირსების გამოსატყულებაა. გრეინჯერის (*Granger*) საქმეში სასამართლომ განაცხადა, რომ იურიდიული დახმარების უზრუნველყოფა „უპირველესად ემსახურება მართლმსაჯულებისა და სამართლიანობის ინტერესებს, რადგანაც საშუალებას აძლევს განმცხადებელს, არსებითი წვლილი შეიტანოს სამართალწარმოების პროცესში“¹¹⁶¹.

2. დაცვის უფლების აბსოლუტური ხასიათი

დაცვის უფლებას ზოგჯერ აბსოლუტურ უფლებას უწოდებენ¹¹⁶². თუმცა სასამართლომ ყოველგვარი ახსნა-განმარტების გარეშე განსხვავებულ მოსაზრებას მიანიჭა უპირატესობა¹¹⁶³. ტერმინს „აბსოლუტური“ შეიძლება ჰქონდეს არანაკლებ ოთხი საკმაოდ განსხვავებული მნიშვნელობა, თუმცა ყველა მათგანი არ არის სარწმუნო.

ა. უფლება შეზღუდვების გარეშე?

უპირველესად ეს შეიძლება ნიშნავდეს, რომ უფლებაზე არ ვრცელდება რაიმე შეზღუდვა. თუმცა ეს მხოლოდ ნაწილობრივ არის სწორი. მაგალითად, დამცველის დახმარებით სარგებლობის უფლების სრული ჩამორთმევა გარკვეული ტიპის სისხლის სამართლის საქმეებში კონვენციასთან შეუსაბამო იქნებოდა. იგივე ითქმის *a fortiori* გარანტიის პირველ ნაწილზე, როდესაც ის დაცვის უფლების მატერიალურ ასპექტს მოიცავს. მეორე მხრივ, უფლების მესამე ასპექტი აშკარად პირობითია, ვინაიდან მიუთითებს სახელმწიფოს მიერ დამცველის დანიშვნისთვის საჭირო ორ სპეციალურ პირობაზე.

ვითარება რთულდება, როდესაც დებულებას უფრო დეტალურად განვიხილავთ. ანიჭებს თუ არა პირველი გარანტია ბრალდებულს დამცველის დახმარებაზე უარის თქმის უფლებას? ქვემოთ ვიხილავთ, რომ ეს სადავო საკითხია და პირადად თავის დაცვაზე ვრცელდება სხვა შეზღუდვებიც. არც მეორე უფლებაა თავისუფალი შეზღუდვებისგან. მაგალითად, შეზღუდვები მოქმედებს ერთ საქმეში დამცველთა რაოდენობისა და იმ პირთა მიმართ, რომლებსაც დამცველის ფუნქციების შესრულება სურთ.

ბ. დაუშვებელია ომის დროს უფლების დაცვისგან გადახვევა?

უფლება შეიძლება ჩაითვალოს „აბსოლუტურად“, თუ მისი დაცვისგან გადახვევა დაუშვებელია თვით ომის ან სხვა საგანგებო მდგომარეობის დროს. ასეთია ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-3 და მე-7 მუხლებში მოცემული უფლებები. თუმცა მე-6 მუხლი არ არის მე-15 მუხლის მე-2 პუნქტში მოხსენიებულ გარანტიებს შორის¹¹⁶⁴. ეს თავისთავად არ ნიშნავს, რომ, თუ რომელიმე თავისუფლებას ვერ ვხვდებით ამ პუნქტში, მისი უზრუნველყოფისგან გადახვევა ავტომატურად მისაღებია. პირიქით, როგორც

¹¹⁶¹ გრეინჯერი (*Granger*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §47.

¹¹⁶² იხ. მაგ: ფროვანი და პოიკერტი (1996) მე-6 მუხლი, N 192.

¹¹⁶³ *პუატრიმოლი (Poitrimol)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §34: „მიუხედავად იმისა, რომ არ არის აბსოლუტური, სისხლის სამართლის დანაშაულში ბრალდებული ყველა პირის უფლება, ისარგებლოს ეფექტიანი დაცვით, საჭიროების შემთხვევაში სახელმწიფოს მიერ დანიშნული დამცველის მეშვეობით სამართლიანი სასამართლო განხილვის ერთ-ერთი ფუნდამენტური ნიშანია.“ თუმცა სინამდვილეში საკმაოდ რთულია საუბარი ამ უფლების რაიმე სახით შეზღუდვაზე, თუ ასეთად არ ჩავთვლით უფლებაზე უარის თქმის შესაძლებლობას ან დამცველთა რაოდენობის შეზღუდვას.

¹¹⁶⁴ იგივე ითქმის საერთაშორისო პაქტზე, მე-14 და მე-4(2) მუხლები და ამერიკულ კონვენციაზე, მე-8 და 27(2) მუხლები.

სასამართლოს ბოლოდროინდელი პრაქტიკა გვიჩვენებს, მე-5 მუხლის დარღვევას ადგილი ჰქონდა თურქეთში, სადაც საგანგებო მდგომარეობა იყო გამოცხადებული, იმ ფაქტის მიუხედავად, რომ მე-15 მუხლის საფუძველზე კანონიერი ძალის მქონე შეტყობინებები იქნა გაგზავნილი შესაბამის ტერიტორიასთან მიმართებაში. ანალოგიური საქმეების განხილვა დღემდე არ მომხდარა მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის გ) ქვეპუნქტის საფუძველზე. თუმცა უნდა ვივარაუდოთ, რომ სასამართლო, როგორც მინიმუმ, დეტალურად განიხილავს, არსებობდა თუ არა კონკრეტულ საქმეში მნიშვნელოვანი მიზეზები ბრალდებულისთვის დაცვის მინიმალურ უფლებებზე უარის თქმისთვის.

გ. გარანტია ირღვევა ზიანის არარსებობისას?

გარანტიის „აბსოლუტური“ ხასიათი შეიძლება დამოკიდებული იყოს იმაზე, აუცილებელია თუ არა მისი დარღვევისთვის განმცხადებლის მიერ დაცვის უფლების დარღვევასა და სამართალწარმოების შედეგს შორის კავშირის ჩვენება. სასამართლომ მკაფიო პასუხი გასცა ამ კითხვას *არტიკოს (Artico)* საქმეში. განმცხადებელს არ უსარგებლია დამცველის დახმარებით საკასაციო სასამართლოში მისი საჩივრის განხილვისას, თუმცა იტალიის მთავრობა ამტკიცებდა, რომ მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის გ) ქვეპუნქტის დარღვევისთვის „სისხლის სამართლის დანაშაულში ბრალდებულ პირს დამცველის დახმარების არარსებობის შედეგად, რეალურად უნდა მიდგომოდა ზიანი“. ამის პასუხად სასამართლომ განაცხადა, რომ „მთავრობა ითხოვს შეუძლებელს, რადგან წარმოუდგენელია ყოველგვარ ეჭვს მიღმა იმის დამტკიცება, რომ განმცხადებლის წარმომადგენელი დაეყრდნობოდა საკანონმდებლო შეზღუდვებს და შეძლებდა საკასაციო სასამართლოს დარწმუნებას“¹¹⁶⁵. ამ თვალსაზრისით, დაცვის უფლება აბსოლუტური ხასიათისაა, რადგან განმცხადებელს არ სჭირდება იმის დამტკიცება, რომ არახელსაყრელ მდგომარეობაში აღმოჩნდა მისი შეზღუდვის გამო. საკამათოა, საერთოდ შეიძლება თუ არა დამცველის საქმიანობა იქცეს განხილვის საგნად. კომისიამ გააკეთა ეს *კარანტას (Quaranta)* საქმეში¹¹⁶⁶. მთავარი კითხვა იყო, უნდა მომხდარიყო თუ არა გამოძიების ეტაპზე იურიდიული დახმარების უზრუნველყოფა. ამ კონტექსტში შეიძლებოდა საკითხის გადანყვეტა *არტიკოს (Artico)* გადანყვეტილებასთან წინააღმდეგობის გარეშე. თუმცა თუ კომისია გადანყვეტდა, რომ იურიდიული დახმარებით სარგებლობის უფლება არსებობდა სამართალწარმოების საწყის ეტაპზე, მას უნდა გაეკრიტიკებინა დაცვის ასეთი შესაძლებლობების არარსებობა იმის თქმის ნაცვლად, რომ ამ საქმეში ასეთი დახმარება არ იყო აუცილებელი.

დ. შეიძლება თუ არა დარღვევას ჰქონდეს ადგილი, როდესაც ბრალდებული საბოლოოდ გამართლდა?

დაცვის უფლების მიზნის ჰუმანიტარული ელემენტის არსებობის აღიარების შემთხვევაში, მისმა აბსოლუტურმა ხასიათმა შეიძლება ერთი ნაბიჯით წინ წაინიოს: მართლაც, კონვენციის დარღვევას შეიძლება ადგილი ჰქონდეს ბრალდებულის საბოლოოდ გამართლების შემთხვევაშიც. დარღვევად ჩაითვლება ის გარემოება, რომ განმცხადებელს მოუწია სამართალწარმოების მკაცრი გამოცდის მართო გავლა, იმ დახმარების გარეშე, რაც კონვენციის საფუძველზე ეკუთვნოდა. მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის გ) ქვეპუნქტი სწორედ ასე უნდა განიხილოს, თუმცა დღემდე ეს პოზიცია არ იქნა გაზიარებული სტრასბურგის ორგანოების მიერ.

¹¹⁶⁵ *არტიკო (Artico)* იტალიის წინააღმდეგ, §35.

¹¹⁶⁶ *კარანტა (Quaranta)* შვეიცარიის წინააღმდეგ, §70.

1. დაცვის უფლების მოქმედების სფერო

ცხადია, რომ დაცვის უფლების მოქმედების სფერო მე-6 მუხლის მოქმედების სფეროს იდენტურია, როდესაც საქმე „სისხლისსამართლებრივ ბრალდებასთან“ დაკავშირებულ სამართალწარმოებას ეხება. თუმცა არსებობს უშუალოდ დაცვის უფლებასთან კავშირში მყოფი რამდენიმე საკითხი: დაცვის უფლება შეიძლება გავრცელდეს სისხლის სამართლის სფეროს მიღმა; ის წარმოიქმნება სასამართლო განხილვამდე ბევრად ადრე და უნდა გაიმიჯნოს ბრალდებულის დახმარების სხვა ასპექტებისგან.

ა. იურიდიული დახმარებით სარგებლობის უფლება სისხლის სამართლის პროცესის ფარგლებს გარეთ

1. იურიდიული დახმარებით სარგებლობის უფლება „სამოქალაქო უფლებების და მოვალეობების“ შესახებ სამართალწარმოების დროს. კონვენციაში გამოყენებული ფორმულირების მიხედვით, მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის გ) ქვეპუნქტი ვრცელდება მხოლოდ ბრალდებულზე სისხლის სამართლის საქმეში. თუმცა დაცვის უფლება ასევე სამართლიანი სასამართლო განხილვის ზოგადი უფლების ელემენტია. ექვგარეშეა, რომ როგორც მოსარჩელეს, ისე მოპასუხეს სამოქალაქო პროცესში აქვს თავისი ინტერესების დაცვის უფლება პირადად და არჩეული ადვოკატის მეშვეობით¹¹⁶⁷. უსასყიდლო იურიდიული დახმარებით სარგებლობის საკითხი ნაკლებად ცალსახაა. *ეარის (Airey)* საქმეში სასამართლო შემდეგ დასკვნამდე მივიდა: „... სამოქალაქო სამართალწარმოების მიმართ ასეთი ნორმის არარსებობის მიუხედავად, მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტის საფუძველზე, სახელმწიფოს ზოგჯერ შეიძლება დაეკისროს ადვოკატის დახმარების უზრუნველყოფა, როდესაც ასეთი დახმარება აუცილებელია სასამართლოსთვის ეფექტიანი მიმართვის უზრუნველსაყოფად იურიდიული წარმომადგენლობის სავალდებულო ხასიათის გამო ... ან საქმის, ან სამართალწარმოების სირთულის მიზეზით“¹¹⁶⁸.

II. იურიდიული დახმარებით სარგებლობის უფლება *habeas corpus* პროცედურის დროს. მე-6 მუხლი, მათ შორის მე-3 პუნქტის გ) ქვეპუნქტი არ ვრცელდება მე-5 მუხლის მე-4 პუნქტით განსაზღვრულ სამართალწარმოებაზე¹¹⁶⁹. თუმცა განსაკუთრებული გარემოებების არსებობისას ამ უფლების ეფექტიანი გამოყენება შეიძლება საჭიროებდეს დამცველის დახმარებას. როგორც კომისიამ, ისე სასამართლომ მიიჩნია, რომ სწორედ ასეთ ვითარებას ჰქონდა ადგილი საქმეში *მეგიერი (Megyeri) გერმანიის წინააღმდეგ*, რომელშიც განმცხადებელი იმყოფებოდა შეზღუდული შერაცხაობის მდგომარეობაში¹¹⁷⁰. კომისიამ მას დართო ნება, დასწრებოდა განხილვას, სიტყვითაც გამოსულიყო და დარწმუნდა, რომ ნამდვილად სჭირდებოდა ასეთი დახმარება. ანალოგიურად, საქმეში *ბუამარი (Bouamar) ბელგიის წინააღმდეგ* სასამართლომ დაადგინა, რომ არასრულწლოვანს ჰქონდა „დამცველის ეფექტიანი დახმარების“ უფლება დაპატიმრების კანონიერების

¹¹⁶⁷ ზოგიერთი ქვეყნის კანონმდებლობაში შეიძლება არსებობდეს გამონაკლისები გარკვეულ საკითხებთან დაკავშირებით ადვოკატების დაშვებაზე, როგორიცაა შრომითი ან ქირავნობის ხელშეკრულებიდან გამომდინარე საკითხები, სულ მცირე, პირველი ინსტანციით საქმის განხილვისას. თუმცა ეს წიგნი არ არის მე-6 მუხლთან ასეთი შეზღუდვების შესაბამისობის საკითხის განხილვის ადგილი, ვინაიდან ის მხოლოდ არასისხლისსამართლებრივი დავების დროს წამოიჭრება.

¹¹⁶⁸ *ეარი (Airey) ირლანდიის წინააღმდეგ*, §26. განმცხადებელი ამტკიცებდა, რომ იურიდიული დახმარების გარეშე არ ჰქონდა დაშორების (მეუღლეთა განცალკევებით ცხოვრების) შესახებ სასამართლო დადგენილების მიღების შესაძლებლობა. ირლანდიაში განქორწინება არ იყო დაშვებული.

¹¹⁶⁹ *ნოიმაისტერი (Neumeister) ავსტრიის წინააღმდეგ; ვინტერვერპი (Winterwerp) ნიდერლანდების წინააღმდეგ*, §60; *დე ვილდე (De Wilde), ომსი (Ooms) და ვერსიპი (Versyp) ბელგიის წინააღმდეგ*, §78; *მეგიერი (Megyeri) გერმანიის წინააღმდეგ*, §22; *მოუდეფო (Moudefo) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, განაცხადი 10868/84; ჰარისი, ობოილი და უორბრიჯი (1995) 257.

¹¹⁷⁰ *მეგიერი (Megyeri) გერმანიის წინააღმდეგ*.

გასაჩივრებისას¹¹⁷¹.

ბ. იურიდიული დახმარების უფლება სამართალწარმოების სხვადასხვა ეტაპებზე

1. **სასამართლო განხილვამდე.** ძალიან მნიშვნელოვანია იმის ხაზგასმა, რომ დაცვის უფლება არ შემოიფარგლება მხოლოდ სასამართლო განხილვით. ეს თანაბრად ითქმის როგორც ანგლოსაქსურ სისტემაში მიღებულ მთლიანად შეჯიბრებით სამართალწარმოებაზე, სადაც დაცვა უფრო დიდ როლს თამაშობს სასამართლო განხილვისთვის მომზადებასა და მტკიცებულებების წარდგენაში, ისე კონტინენტურ სისტემაზე. მიუხედავად იმისა, რომ კონტინენტურ სისტემაში სასამართლო განხილვის მომზადება ძირითადად ხელისუფლების ორგანოების ფუნქციაში შედის, დაცვას შეუძლია მონაწილის შეთავაზება, დოკუმენტების წარდგენა, ექსპერტებისთვის გასაგზავნ კითხვებზე აზრის გამოთქმა და ა.შ. დამცველის დახმარება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სამართალწარმოების წინასასამართლო ეტაპზე, როდესაც მტკიცებულებების უმეტესობა განიხილება მხოლოდ გამოძიებლის, პროკურატურის წარმომადგენლის ან გამოძიებელი მოსამართლის მიერ. ხშირად სასამართლო მთლიანად ეყრდნობა გამოძიების მიერ მომზადებულ დოკუმენტებს¹¹⁷².

ამ საკითხზე საუბრისას რამდენიმე ასპექტი უნდა განვასხვავოთ ერთმანეთისგან. ზღვარი უნდა გაივლოს გარანტიის სამ ასპექტს შორის. რაც შეეხება პირველ ასპექტს, ცხადია, რომ არ არსებობს ბევრი შეზღუდვა ბრალდებულის უფლებაზე, პირადად დაიცვას თავი. მას ამის გაკეთება სამართალწარმოების დაწყებამდეც შეუძლია. მრავალი ქვეყნის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი შეიცავს დებულებებს, რომლებიც გამორიცხავენ დანაშაულის ჩამდენი პირის სამართლებრივ დევნას იმ ქმედებისთვის, რომელიც მან ჩაიდინა მსჯავრდების თავიდან აცილებისთვის, როგორცაა მაგალითად, სასმელი ჭიქის განმენდა თითის ანაბეჭდებისგან¹¹⁷³. გარანტიის მეორე ნაწილიც არ ექვემდებარება რაიმე შეზღუდვებს. ყველას შეუძლია დამცველის მომსახურებით სარგებლობა ნებისმიერ დროს, მათ შორის სამართალწარმოების დაწყებამდე. პრობლემები წარმოიქმნება მესამე ასპექტთან, იურიდიული დახმარების უზრუნველყოფასთან დაკავშირებით. თუმცა აქაც უნდა გაემიჯნოთ ერთმანეთისგან დამცველის ყოლა და დამცველის თავისუფალი ხელმისაწვდომობა. ამ პრობლემას მოგვიანებით დავუბრუნდებით. მსგავს სირთულეებს განყდებით ეფექტიანი იურიდიული დახმარების საკითხთან დაკავშირებით.

დღემდე არ ყოფილა მიღებული გადაწყვეტილება, რომელიც ნათელს მოჰყენდა იურიდიული დახმარებით სარგებლობის უფლების მოქმედების დაწყების მომენტს. თუმცა ამ კითხვაზე პასუხი საკმაოდ მარტივია: დამცველის დახმარებით სარგებლობის უფლება წარმოიქმნება მაშინვე, როდესაც არსებობს ეფექტიანი დახმარების განყვის შესაძლებლობა. დიდი ალბათობით, ასეთი დახმარება საჭირო გახდება, მაგალითად, ბრალდებულისთვის წინასწარი პატიმრობის შეფარდებისას. თუ ასეთ დროს პირი მოითხოვს დამცველს, როგორც წესი, ამ მოთხოვნის ნაადრევად მიჩნევა გაუმართლებელი იქნება. სახაზინო ადვოკატის დანიშვნის გადავადება მისაღები იქნება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც არ არის ნათელი, წარედგინება თუ არა პირს ბრალდება ან მოითხოვს თუ არა მართლმსაჯულების ინტერესები დამცველის დახმარებას. გამონაკლისი შეიძლება დაშვებულ იქნეს, როდესაც, მაგალითად, მოთხოვნის წარდგენის დროს ხელისუფლების უფლებამოსილი ორგანო გადაწყვეტს სისხლისსამართლებრივი დევნის შეწყვეტას და ბრალდებულს მიეცემა

¹¹⁷¹ ბუამარი (*Bouamar*) ბელგიის წინააღმდეგ, §60.

¹¹⁷² იხ. მაგ: ჰაუზერი და შვერი (2002) 202.

¹¹⁷³ ცხადია, რომ ამისთვის მათ სჭირდებათ დამცველი. თუმცა დამცველებს მსგავსი ქმედების ჩადენისთვის ემუქრებათ სასჯელი.

სრული კომპენსაცია. თუმცა ამ შემთხვევაშიც უფლებამოსილმა ორგანომ ყურადღებით უნდა განიხილოს, ჰქონდა თუ არა ბრალდებულს საკმარისი ინფორმაციის საფუძველზე კომპენსაციის საკითხის თავისუფლად გადაწყვეტის საშუალება.

11. ზემდგომ ინსტანციაში საქმის განხილვა. სააპელაციო სამართალწარმოება, როგორც წესი, უფრო ტექნიკური ხასიათისაა, ვიდრე პირველ ინსტანციის სასამართლოში საქმის განხილვა. შესაბამისად, ასეთ დროს უფრო მეტია იმის ალბათობა, რომ „მართლმსაჯულების ინტერესები“ მოითხოვდეს დამცველის მიერ ბრალდებულის დახმარებას. ასეთი შემთხვევის ტიპური მაგალითია საქმე *პაკელი (Pakelli) გერმანიის წინააღმდეგ*¹¹⁷⁴. განმცხადებელი მსჯავრდებულ იქნა ნარკოტიკული დანაშაულისთვის და მიესაჯა თავისუფლების აღკვეთა. აპელაციის წესით საქმის განხილვისას რამდენიმე რთული ტექნიკური საკითხი წამოიჭრა ბრალდებულის წარმომადგენლობასთან დაკავშირებით. ფედერალურმა სისხლის სამართლის სასამართლომ გადაწყვიტა მოსმენის გამართვა, რაც მხოლოდ გამონაკლის შემთხვევაში ხდებოდა. დაცვის ადვოკატმა მოითხოვა, რომ ის ოფიციალურად დაენიშნათ განმცხადებლის დამცველად, რაზეც უარი ეთქვა. როგორც სასამართლო, ისე კომისია მივიდა დასკვნამდე, რომ ადგილი ჰქონდა მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის გ) ქვეპუნქტის დარღვევას.

II. პირადად თავის დაცვის უფლება

ა. ბრალდებულის უფლება, იმოქმედოს თავის დასაცავად

1. ზოგადი წესი

მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის გ) ქვეპუნქტის ნაწილი, რომელიც „შედარებით აბსოლუტური“¹¹⁷⁵, როგორც ზემოთ აღინიშნა, არის ბრალდებულის უფლება, პირადად იმოქმედოს თავის დასაცავად. გარანტიის ამ ასპექტზე ვაგლეწას არ ახდენს ის ფაქტი, რომ დამცველი შეიძლება დაენიშნოს პირს მისი ნების საწინააღმდეგოდ. ბრალდებულს მაინც ექნება პერსონალურად მოქმედების საშუალება. ეს არ ნიშნავს, რომ დაცვის ყველა ქმედება შეიძლება პირადად ბრალდებულმა განახორციელოს. შესაძლებელია გამონაკლისის დაშვება გაუპატიურებასთან დაკავშირებულ საქმეებში. ისეთ ვითარებაში, როდესაც ბრალდებულისა და დამცველის მოსაზრებები ერთმანეთს ეწინააღმდეგება, გადამწყვეტია ბრალდებულის ნება. თუმცა ამ დროს დამცველს არ ევალება საკუთარი პროფესიული მოსაზრებების წინააღმდეგ მოქმედება. ერთ-ერთ საქმეში კომისიამ აღნიშნა, რომ კონვენცია „არ ანიჭებდა ბრალდებულს დამცველისა და დაცვის ისეთი სტრატეგიის შერჩევის მოთხოვნის უფლებას“, რომლის გამოყენებაც ამ უკანასკნელს შეუძლებლად მიაჩნდა, განსაკუთრებით მაშინ, როცა ბრალდებულს ჰქონდა შესაძლებლობა, თავად მიემართა სასამართლოსთვის¹¹⁷⁶. ანალოგიურად, გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ განხილულ საქმეში კომისია აცხადებდა, რომ ბრალდებული ვერ მოითხოვდა თავისი დამცველისგან მისი პროფესიული მოვალეობის ძირითადი პრინციპების უფლებელყოფას სასამართლოზე დაცვის განხორციელებისას¹¹⁷⁷. შესაბამისად, თუ ასეთი ქცევის შედეგად ბრალდებულს პირადად მოუწევს თავის დაცვა, „მხარეთა თანასწორუფლებიანობის

¹¹⁷⁴ *პაკელი (Pakelli) გერმანიის წინააღმდეგ*.

¹¹⁷⁵ რასაკვირველია, „შედარებით აბსოლუტური“ წინააღმდეგობრივი ტერმინია. დათქმა არის აუცილებელი იმ საკითხთან დაკავშირებით, შეესაბამება თუ არა დაცვის უფლების გარანტიას დამცველის სავალდებულო დახმარება.

¹¹⁷⁶ *X შვეიცარიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 9127/80.

¹¹⁷⁷ *X გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, განაცხადი 8386/78.

ყოველი შემდგომი დარღვევა შეიძლება მხოლოდ მის ქცევას დაბრალდეს¹¹⁷⁸.

საქმეში ვიკი (*Wick*) ავსტრიის ნინაალმდეგ¹¹⁷⁹ გაუგებრობას ჰქონდა ადგილი დამცველსა და ბრალდებულს შორის, რომელმაც არ იცოდა, რომ იურიდიული დახმარებით სარგებლობას აგრძელებდა. შედეგად, დამცველმა, რომელმაც თავდაპირველად წარადგინა შეტყობინება სააპელაციო საჩივრის შეტანის განზრახვის შესახებ და გადაწყვეტილების გაუქმების მოთხოვნა, საბოლოოდ უარი თქვა ამ უკანასკნელზე. განმცხადებელმა კი განაცხადა, რომ გადაწყვეტილების გაუქმების მოთხოვნის წარდგენა სურდა, მაგრამ უარს ამბობდა გასაჩივრების უფლებაზე. სასამართლომ უარყო სამართლებრივი დაცვის ორივე საშუალება. საქმის განხილვა შეწყდა მორიგებით. შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ კომისია ეჭვქვეშ აყენებდა დამცველის მიერ გადაწყვეტილების გაუქმების მოთხოვნაზე უარის ნამდვილობას, ვინაიდან ეს ეწინააღმდეგებოდა ბრალდებულის მიერ დეკლარირებულ სურვილს. გარდა ამისა, კომისიას ასევე შეეძლო გასაჩივრებაზე უარის თქმის შესახებ გადაწყვეტილების ნამდვილობის უარყოფა, რადგან ის დამცველთან კონსულტაციის გარეშე იქნა მიღებული¹¹⁸⁰. დამცველის დახმარებაზე უარის თქმის უფლების არსებობის საკითხს ქვემოთ განვიხილავთ.

2. სასამართლო განხილვაზე დასწრების უფლება

ა. ზოგადი პრინციპი

„ამის შესახებ არ არის მკაფიოდ ნახსენები მე-6 მუხლის 1-ლ პუნქტში, თუმცა ამ მუხლის მიზანი და დანიშნულება, ერთად აღებული, ადასტურებს, რომ 'სისხლის სამართლის დანაშაულში ბრალდებულ პირს აქვს [სასამართლო] განხილვაში მონაწილეობის უფლება“¹¹⁸¹. ეს პრინციპი, რომელიც ჩამოყალიბდა *კოლოზას (Colozza)* საქმეში ყოველთვის გამოიყენება პირველი ინსტანციით საქმის განხილვის დროს და საყოველთაოდ აღიარებულია¹¹⁸². *სტენფორდის (Stanford)* საქმეში სასამართლომ კიდევ უფრო დააზუსტა მისი მნიშვნელობა: „მთლიანობაში, განხილული მე-6 მუხლი უზრუნველყოფს ბრალდებულის უფლებას, ეფექტიანი მონაწილეობა მიიღოს სისხლის სამართლის საქმის განხილვაში. ზოგადად, ეს მოიცავს, *inter alia*, არა მხოლოდ დასწრების, არამედ სამართალწარმოების მოსმენისა და მისთვის თვალის დევნების უფლებას“¹¹⁸³.

¹¹⁷⁸ იგივე მიდგომას იყენებს ადამიანის უფლებათა კომიტეტიც. იხ. *ერლ პრეტი (Earl Pratt)* და *ივან მორგანი (Ivan Morgan)* იამაიკის ნინაალმდეგ, §222.

¹¹⁷⁹ *ალექსანდერ ვიკი (Alexander Wick)* ავსტრიის ნინაალმდეგ, განაცხადი 15701/89.

¹¹⁸⁰ *პფაიფერი (Pfeifer)* და *პლანკლი (Plankl)* ავსტრიის ნინაალმდეგ, §38.

¹¹⁸¹ *კოლოზა (Colozza)* იტალიის ნინაალმდეგ, §27; ეს გადაწყვეტილება დადასტურდა საქმეში *მონელი (Monnell)* და *მორისი (Morris)* გაერთიანებული სამეფოს ნინაალმდეგ, §56; *ბარბერა (Barbera)*, *მესაგე (Messague)* და *ხაბარდო (Jabardo)* ესპანეთის ნინაალმდეგ, §78, 34; *ბროზიჩეკი (Brozicek)* იტალიის ნინაალმდეგ, §45; *FCB* იტალიის ნინაალმდეგ, §33; *T* იტალიის ნინაალმდეგ, §26; *ზანა (Zana)* თურქეთის ნინაალმდეგ, §68; *ბელზიუკი (Belziuk)* პოლონეთის ნინაალმდეგ, §37. სასამართლო ყოყმანობდა მხოლოდ ერთ საქმეში *ეკატანი (Ekbatani)* შვედეთის ნინაალმდეგ (§25), როდესაც განაცხადა, რომ ბრალდებულის მოსმენა უნდა მოხდეს პირველ ინსტანციაში „ზოგადი პრინციპის სახით.“ თუმცა ასეთი შეზღუდვა აღარ გვხვდება მოგვიანებით განხილულ საქმეებში და შეცდომად უნდა მივიჩნიოთ. იხ. ფან დაიკი და ფან ჰოფი (1998) 433. *ვიდმაიერი (Widmaier)* ნიდერლანდების ნინაალმდეგ, განაცხადი 9573/81.

¹¹⁸² იხ. მაგ: ფროვაინი და პოიკერტი (1996) მე-6 მუხლი, N 94; პონსე (1977) 46.

¹¹⁸³ *სტენფორდი (Stanford)* გაერთიანებული სამეფოს ნინაალმდეგ, §26: განმცხადებელი უკმაყოფილებას გამოთქვამდა იმ ფაქტის გამო, რომ ვერ მოისმინა სასამართლო განხილვა, რადგან ბრალდებულისთვის განკუთვნილი ადგილი იყო შემინული. სასამართლომ გაიზიარა მისი მოსაზრება, რომ ადგილი ჰქონდა „სირთულეებს სასამართლო განხილვის დროს ზოგიერთი მტკიცებულების მოსმენისას.“ თუმცა არც განმცხადებელს და არც მის დამცველს არ დაუყენებია ეს საკითხი პირველი ინსტანციის სასამართლოს წინაშე. შესაბამისად, სასამართლომ კონვენციის დარღვევა ვერ აღმოაჩინა. სასამართლომ ასევე მიუთითა იმ ფაქტზე, რომ განმცხადებელს ჰყავდა

ბ. დისციპლინურ მიზეზებთან დაკავშირებული გამონაკლისები

კონფლიქტი წარმოიქმნება, როდესაც ბრალდებული არ ემორჩილება სასამართლო განხილვის ნორმალურად წარმართვის მიზნით დადგენილ ქცევის წესებს. ბრალდებულმა შეიძლება არეულობა შეიტანოს სამართალწარმოებაში თავისი საუბრით, ყვირილით, ძალადობრივი ქმედებით ან ალკოჰოლური ზემოქმედების ქვეშ სასამართლოში გამოცხადებით. თეორიულად, შესაძლებელია ასეთ ქცევაზე რეაგირება ძალის გამოყენებით, პირის შებოჭვით ან მის დასამშვიდებლად შესაბამისი მედიკამენტების გამოყენებით. თუმცა სასამართლო წესრიგი მაინც დაირღვევა და ბრალდებულის, სასამართლოს და ყველა დამსწრის ღირსება შეილახება. ამიტომ შესაძლებელი უნდა იყოს ასეთი პირების გაძევება სასამართლო დარბაზიდან. კომისიამ აშკარად დაუსაბუთებლად ცნო განაცხადები მსგავსი ზომების წინააღმდეგ¹¹⁸⁴. თუმცა დაუშვებელია სხდომის დარბაზიდან გაძევების გამოყენება სასჯელის სახით. პირი უნდა დაბრუნდეს დარბაზში, თუ წესრიგის დაცვის პირობას დადებს და შეასრულებს.

გ. დაუსწრებლად პირის გასამართლება

რამდენად შეესაბამება სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლებას პირის დაუსწრებლად გასამართლება? არსებობს რამდენიმე მიზეზი, რაც ასეთი ტიპის სამართალწარმოებას არასასურველს ხდის.

სასამართლო განხილვაში ბრალდებულის მონაწილეობა არ არის აუცილებელი მხოლოდ დაცვის ინტერესებისთვის. ის ხელს უწყობს სასამართლოს ბრალდებულის შესახებ შთაბეჭდილების შექმნაში და მისი განცხადებების მოსმენის საშუალებას აძლევს. გარდა ამისა, ბრალდებულს შეუძლია სამართალწარმოების სამართლიანობის პირადად გაკონტროლება. შეიძლება გაჩნდეს კითხვა, რა აზრი აქვს პირის მსჯავრდებას ან მისთვის სასჯელის დანიშვნას, თუ მისი არყოფნის გამო, შეუძლებელია განაჩენის აღსრულება, როგორც მინიმუმ, ისეთი სანქციების დაკისრებისას როგორცაა თავისუფლების აღკვეთა.

ბრალდებულის დაუსწრებლად გასამართლების მხარდამჭერი ერთ-ერთი არგუმენტი არის ის, რომ სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისთვის დადგენილი ხანდაზმულობის ვადა შეიძლება უფრო ხანმოკლე იყოს, ვიდრე სასჯელის აღსრულებისთვის¹¹⁸⁵. ამასთან, არსებობს ბრალდების საფუძვლიანობის განსაზღვრის ინტერესი მანამ, სანამ მტკიცებულებები ჯერ კიდევ ხელმისაწვდომია¹¹⁸⁶.

ნებისმიერ შემთხვევაში, რამდენიმე კონტინენტურ სისტემაში მოქმედებს წესი, რომელიც გარკვეული გარემოებების არსებობისას, უშვებს პირის დაუსწრებლად გასამართლებას. კონვენცია არ არის რეკოლუციური აქტი და მისმა ინტერპრეტაციამ არ უნდა გამოიწვიოს შიდასახელმწიფოებრივ კანონმდებლობაში არსებული ტრადიციების სრული უარყოფა. შედეგად, ასეთი სასამართლო განხილვის სრულად აკრძალვის ნაცვლად, პრეცედენტულ სამართალში აქცენტი კეთდება იმ პირობებზე, რომელთა საფუძველზე ის ჩაითვლება სამართლიანად. ეს საკითხი ასევე განიხილა ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტმა და მიიღო სპეციალური რეზოლუცია¹¹⁸⁷.

სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი პირდაპირ გვეუბნება, რომ ბრალდებულს უფლება აქვს, დაესწროს სასამართლო განხილვას. თუმცა

დამცველი (§30), რაც არ არის დამაჯერებელი არგუმენტი. მნიშვნელოვანია, რომ ბრალდებულს თავად შეეძლოს სამართალწარმოებისთვის თვალყურის დევნება მისი ფიზიკური და გონებრივი შესაძლებლობების ფარგლებში.

¹¹⁸⁴ X გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, განაცხადი 8386/78.

¹¹⁸⁵ იხ. მაგ: ავსტრიის საპროცესო კოდექსის 57-ე და 59-ე მუხლები; გერმანიის საპროცესო კოდექსის 78-ე და 79-ე მუხლები; შვეიცარიის საპროცესო კოდექსის 70-ე და 73-ე მუხლები.

¹¹⁸⁶ კოლოზა (Colozza) იტალიის წინააღმდეგ, §29.

¹¹⁸⁷ რეზოლუცია (75) 21 მარტი, 1975.

ადამიანის უფლებათა კომიტეტის განცხადებით, მე-14 მუხლი „არ შეიძლება განიმარტოს ისე, თითქოს ყოველთვის დაუშვებლად მიიჩნევდეს ბრალდებულის დაუსწრებლად გასამართლებას მისი არყოფნის მიზეზების მიუხედავად“¹¹⁸⁸.

ევროპული პრეცედენტული სამართლიდან გამომდინარეობს შემდეგი წესები:

I. ხელახალი გასამართლების შესაძლებლობა. დაუსწრებლად გასამართლება არ წარმოშობს რაიმე პრობლემას სამართლიანობასთან დაკავშირებით, როდესაც მსჯავრდებულის საქმე შეიძლება ხელახლა იქნეს განხილული მის მიერ ასეთი მოთხოვნის წარდგენის შემთხვევაში ან, თუ საქმის გადასინჯვა ავტომატურად მოხდება¹¹⁸⁹. სხვა სიტყვებით, აუცილებელი არ არის ბრალდებულის მიერ თავისი გამოუცხადებლობის საფუძვლიანი მიზეზების მოყვანა. ჩვეულებრივ, მოქმედებს ხანმოკლე ხანდაზმულობის ვადა, რომელიც სასამართლო განაჩენის შესახებ მსჯავრდებული პირის ფორმალურად ინფორმირების მომენტიდან იწყება. სასამართლომ ნათელი გახადა ეს, როდესაც განაცხადა, რომ, „თუ შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობა უშვებს სასამართლო განხილვას ბრალდებულის არყოფნის მიუხედავად, პირს უნდა მიეცეს შესაძლებლობა, მას შემდეგ, რაც მისთვის ცნობილი გახდება სამართალწარმოების შესახებ, სასამართლოსგან მოითხოვოს მისთვის წარდგენილი ბრალდების საფუძვლიანობის არსებითი განსაზღვრა“¹¹⁹⁰. თუ პირი არ ისარგებლებს ამ შესაძლებლობით, ეს ჩაითვლება უფლებაზე უარის თქმად.

ჰაზერის (Haser) საქმეში განმცხადებელმა აირჩია პირდაპირ სააპელაციო საჩივრის წარდგენა სასამართლოს მიერ საქმის ხელახლა განხილვის შესაძლებლობის გამოყენების ნაცვლად. სასამართლომ კვლავ ხაზი გაუსვა სასამართლო განხილვაზე ბრალდებულის დასწრების მნიშვნელობას და განაცხადა დაუშვებლად ცნო¹¹⁹¹.

II. ხელახალი გასამართლების შესაძლებლობის არარსებობა. სასამართლო ერთმანეთისგან განასხვავებს პირის დაუსწრებლად გასამართლებას, როდესაც ის შეგნებულად თავს არიდებს გამოცხადებას¹¹⁹² იმ შემთხვევისგან, როდესაც ბრალდებული ვერ ახერხებს გამოცხადებას მისგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო¹¹⁹³. ამ განსხვავების მიუხედავად, სასამართლო მუდმივად აცხადებს, რომ „სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენაში ბრალდებული პირის უფლება, ისარგებლოს დამცველის ეფექტიანი დახმარებით, სამართლიანი სასამართლო განხილვის ერთ-ერთი ძირითადი ნიშანია. ბრალდებული არ კარგავს ამ უფლებას მხოლოდ იმიტომ, რომ არ ესწრება სასამართლო განხილვას“¹¹⁹⁴.

ბრალდებულთან დაკავშირების დროს სასამართლოებმა უნდა გამოიჩინონ გულმოდგინება გონივრულ ფარგლებში. ჯეროვან გულმოდგინებას არ ჰქონდა ადგილი *კოლოზას (Colozza)* საქმეში, როდესაც ბრალდებულის ახალი მისამართი სულაც არ იყო დაფარული. მის შესახებ იცოდა როგორც პროკურატურამ, ისე პოლიციამ¹¹⁹⁵. ბრალდებულს არ უნდა დაეკისროს „იმის მტკიცების ტვირთი, რომ არ უცდია მართლმსაჯულებისგან

¹¹⁸⁸ დანიელ მონგუტა მბენგე (*Daniel Monguta Mbenge*) ზაირის წინააღმდეგ, §76.

¹¹⁸⁹ საქმის ავტომატურად გადასინჯვა ხდება საფრანგეთში. იხ. *B საფრანგეთის წინააღმდეგ*, განაცხადი 10291/83.

¹¹⁹⁰ *კოლოზა (Colozza)* იტალიის წინააღმდეგ, §29.

¹¹⁹¹ *ჰაზერი (Haser)* შვეიცარიის წინააღმდეგ, განაცხადი 33050/96.

¹¹⁹² *პუატრიმოლი (Poitrimol)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §30. *ვან გეიზეხემი (Van Geysegem)* ბელგიის წინააღმდეგ, §29.

¹¹⁹³ მაგ: *გოდი (Goddi)* იტალიის წინააღმდეგ; *კოლოზა (Colozza)* იტალიის წინააღმდეგ; *კრომბახი (Krombach)* საფრანგეთის წინააღმდეგ.

¹¹⁹⁴ *გედჰარტი (Goedhart)* ბელგიის წინააღმდეგ, §26; *ვან გეიზეხემი (Van Geysegem)* ბელგიის წინააღმდეგ, §34; *ლალა (Lala)* ნიდერლანდების წინააღმდეგ, §33; *პელანდოა (Pelladoah)* ნიდერლანდების წინააღმდეგ, §40; *სტროკი (Stroek)* ბელგიის წინააღმდეგ; *კრომბახი (Krombach)* საფრანგეთის წინააღმდეგ.

¹¹⁹⁵ *კოლოზა (Colozza)* იტალიის წინააღმდეგ, §28.

დამალვა ან მისი არყოფნის მიზეზი იყო დაუძლეველი ძალის არსებობა¹¹⁹⁶. სხვა სიტყვებით, სასამართლომ (სტრასბურგში საქმის განხილვისას სახელმწიფომ) უნდა დაამტკიცოს, რომ პირისთვის ცნობილი იყო სასამართლო განხილვის თარიღის შესახებ¹¹⁹⁷.

კოლოზას (Colozza) საქმეში სასამართლოს გადაწყვეტილების მეორე ნაწილი გაცილებით უფრო ზოგადია. თუ მკაფიოდ დადგინდება, რომ ბრალდებულმა მიიღო უწყება, მაგრამ, მაინც არ გამოცხადდა სასამართლო განხილვაზე, ლეგიტიმური იქნება მას მოეთხოვოს სასამართლოსთვის დამაჯერებელი მტკიცებულებების წარდგენა, რომ მისი არყოფნა გამოწვეული იყო მისგან დამოუკიდებელი მიზეზებით და არ უნდა ჩაითვალოს უფლებაზე უარის თქმა.

III. უფლებაზე უარის თქმა და მისი შეზღუდვები. ბრალდებულს შეუძლია პირდაპირ ან არაპირდაპირ თქვას უარი სასამართლო განხილვაზე დასწრების უფლებაზე¹¹⁹⁸. ზემოთ აღწერილი ქცევა, რომელიც სასამართლო წესრიგს არღვევს, შეიძლება განიმარტოს როგორც უფლებაზე ნაგულისხმები უარის თქმა. თუმცა, ისევე როგორც დაცვის სხვა უფლებებთან მიმართებაში, ამ უფლებაზე უარის თქმაც „ერთმნიშვნელოვნად უნდა დადგინდეს“¹¹⁹⁹.

სასამართლოში გამოცხადების უფლება ხაზს უსვამს პრინციპის მეორე ელემენტს, კერძოდ, ბრალდებულის ვალდებულებას, რომ გამოცხადდეს. ზოგიერთ სამართლებრივ სისტემაში სასამართლო განხილვაზე პირის გამოუცხადებლობა ჩაითვლება სასამართლოსადმი უპატივცემულობად. ასეთ დროს ბრალდებულის მიმართ სასამართლოს დამოკიდებულება, ჩვეულებრივ, ძალზე ნეგატიურია და შეიძლება მისი ქონებაც კი დაექვემდებაროს კონფისკაციას. ერთ-ერთ შესაძლო სანქციას წარმოადგენს თავის დაცვის უფლების ჩამორთმევა. ასეთ შემთხვევას ჰქონდა ადგილი საქმეში *პუატრიმოლი (Poitrimol)* საფრანგეთის წინააღმდეგ. სააპელაციო სასამართლომ ჩამოართვა ბრალდებულს დამცველის დახმარებით სარგებლობის უფლება, რადგან უწყების მიღების მიუხედავად¹²⁰⁰, არ გამოცხადდა. განმცხადებელმა მკაფიოდ გამოხატა თავისი სურვილი, არ დასწრებოდა სასამართლო განხილვას, თუმცა ასევე განაცხადა, რომ განზრახული ჰქონდა დამცველის მომსახურებით სარგებლობა. ამდენად, სასამართლოს უნდა განესაზღვრა, აქვს თუ არა ბრალდებულს, „რომელმაც შეგნებულად აარიდა თავი [სასამართლოში] პირადად გამოცხადებას, უფლება, მის მიერ არჩეული დამცველის დახმარებაზე“¹²⁰¹. სასამართლომ არ გამოორიცხა იმ ბრალდებულთან წინააღმდეგ გარკვეული სანქციების გამოყენების შესაძლებლობა, რომლებიც შეგნებულად უარს აცხადებდნენ სასამართლოში გამოცხადებაზე: „ბრალდებულის გამოცხადებას დიდი მნიშვნელობა აქვს ... შესაბამისად, საკანონმდებლო ორგანოს უნდა შეეძლოს უსაფუძვლო გამოუცხადებლობის აღკვეთა“¹²⁰². თუმცა სასამართლომ აღნიშნა, რომ ამკარად არაპროპორციული იყო ბრალდებულისთვის დამცველის დახმარებით სარგებლობის უფლებაზე უარის თქმა სასამართლოში გამოუცხადებლობის გამო.

¹¹⁹⁶ *Ibid.*, § 30.

¹¹⁹⁷ *FCB იტალიის წინააღმდეგ*, § 35; იხ. თავი 8.

¹¹⁹⁸ საქმეში *კოლოზა (Colozza)* იტალიის წინააღმდეგ (§ 28) სასამართლომ ღიად დატოვა ასეთი შესაძლებლობის არსებობის საკითხი.

¹¹⁹⁹ *ნოიმაისტერი (Neumeister)* ავსტრიის წინააღმდეგ, § 36; *ლე კონტი (Le Compte)*, ვან ლოვენი (*Van Leuven*) და დე მეიერი (*De Meyere*) ბელგიის წინააღმდეგ, § 59; *ალბერი (Albert)* და *ლე კონტი (Le Compte)* ბელგიის წინააღმდეგ, § 35; *კოლოზა (Colozza)* იტალიის წინააღმდეგ, § 28; *ზანა (Zana)* თურქეთის წინააღმდეგ, § 70.

¹²⁰⁰ მსგავს პრობლემას ჰქონდა ადგილი საქმეებში *ლალა (Lala)* ნიდერლანდების წინააღმდეგ, *პელანდოა (Pellendoah)* ნიდერლანდების წინააღმდეგ და *ვან გეიზეხემი (Van Greysseghem)* ბელგიის წინააღმდეგ.

¹²⁰¹ *პუატრიმოლი (Poitrimol)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, § 32.

¹²⁰² *Ibid.*, § 35.

საფრანგეთში საკასაციო სასამართლოსთვის მიმართვა „დრაკონული“ წესებით წესრიგდება. ერთ-ერთ საქმეში, განმცხადებელი, რომელსაც მისჯილი ჰქონდა თავისუფლების აღკვეთა, ჩაბარდა ხელისუფლების ორგანოებს (შედეგად შეეფარდა წინასწარი პატიმრობა), რადგან წინააღმდეგ შემთხვევაში აღარ ექნებოდა გასაჩივრების უფლება. ამჯერადაც, გამოყენებული სანქცია სასამართლომ გადაამეტებულად მიიჩნია¹²⁰³. თუმცა ეს საქმე განხილული იქნა არა დაცვის უფლებასთან კავშირში, არამედ როგორც სასამართლოსთვის მიმართვის უფლების გაუმართლებელი შეზღუდვა¹²⁰⁴. იგივე მიდგომა იქნა გამოყენებული *ხალაფაუის (Khalfaoui)* საქმეში, რომელიც შეეხებოდა კანონთან დაკავშირებულ საკითხებზე სააპელაციო საჩივრის წარდგენის უფლებას. სასამართლომ ეს შემთხვევა არ განასხვავა იმ საქმეებისგან, რომლებშიც განხილვის საგანი იყო საჩივარი საკასაციო სასამართლოში¹²⁰⁵.

„მისათვის, რათა საპროცესო უფლებებზე უარის თქმას ძალა ჰქონდეს კონვენციის მიზნებისთვის, აუცილებელია მისი მნიშვნელობის თანაზომადი მინიმალური გარანტიების არსებობა“¹²⁰⁶. დაუსწრებლად გასამართლების შემთხვევაში, ეს გარანტიები პირდაპირ უკავშირდება ბრალდებულის სასამართლოში დაბარების წესს.

დ. ზემდგომი ინსტანციით საქმის განხილვაზე დასწრების უფლება

პირველი ინსტანციის სასამართლო განხილვაზე დასწრების უფლება არასდროს ყოფილა სადავო საკითხი. თუმცა სასამართლომ საკმაოდ რთული წესები შეიმუშავა სააპელაციო სამართალწარმოებაზე ბრალდებულის (მსჯავრდებულის) დასწრების უფლებასთან დაკავშირებით.

უპირველესად უნდა აღინიშნოს სასამართლოს მიერ ჩამოყალიბებული ძირითადი პრინციპები, რომლებიც გასაჩივრების საფუძველზე საქმის განხილვის დროს მე-6 მუხლის გამოყენებას უკავშირდება: „მე-6 მუხლის პირველი პუნქტი უდავოდ ვრცელდება საკასაციო სამართალწარმოებაზე. თუმცა მისი გამოყენების წესი დამოკიდებული უნდა იყოს ასეთი სამართალწარმოებისთვის დამახასიათებელ სპეციალურ ნიშნებზე“¹²⁰⁷. მოგვიანებით სასამართლომ განაცხადა, რომ პირველი ინსტანციის სასამართლო განხილვასთან შედარებით, „ბრალდებულის დასწრება არ არის ისეთივე მნიშვნელობის მქონე აპელაციის დროს ... ამ საკითხზე მსჯელობისას მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული, *inter alia*, კონკრეტული სამართალწარმოების სპეციალური ნიშნები და სააპელაციო სასამართლოს წინაშე დაცვის ინტერესების წარმოდგენისა და დაცვის წესი, განსაკუთრებით, განსახილველი საკითხებისა და განმცხადებლისთვის მათი მნიშვნელობის გათვალისწინებით“¹²⁰⁸.

¹²⁰³ *Ibid.*, §38. ეს პრეცედენტი დადასტურდა საქმეებში *ომარი (Omar)* საფრანგეთის წინააღმდეგ და *გერინი (Guerin)* საფრანგეთის წინააღმდეგ.

¹²⁰⁴ *Ibid.*, §38.

¹²⁰⁵ *ხალაფაუი (Khalfaoui)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §46.

¹²⁰⁶ *პეაიფერი (Peifer)* და *პლანკლი (Plankl)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §37; *პუატრიმოლი (Poitrimol)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §31; იხ. აგრეთვე *დევეერი (Deweer)* ბელგიის წინააღმდეგ, §49.

¹²⁰⁷ *დელკური (Delcourt)* ბელგიის წინააღმდეგ.

¹²⁰⁸ *პობორნიკოვი (Pobornikoff)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §24; იხ. აგრეთვე *ბელზიუკი (Belziuk)* პოლონეთის წინააღმდეგ, §37; *ჯოზეფ პრინცი (Josef Prinz)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §34; *მაიკლ ედვარდ კუკი (Michael Edward Cooke)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §35; *ეკბატანი (Ekbatani)* შვედეთის წინააღმდეგ, §25; *ჰელმერსი (Helmers)* შვედეთის წინააღმდეგ, §31; *კრემცოვი (Kremzow)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §58; *მონელი (Monnell)* და *მორისი (Morris)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §56; *ზუტერი (Sutter)* შვეიცარიის წინააღმდეგ, §28; *პაკელი (Pakelli)* გერმანიის წინააღმდეგ, §29; *დელკური (Delcourt)* ბელგიის წინააღმდეგ, §26; *იან-აკე ანდერსონი (Jan-Ake andersson)* შვედეთის წინააღმდეგ, §22; *ფეიდე (Fejde)* შვედეთის წინააღმდეგ, §26.

სასამართლოს მიერ გამოიყენება შემდეგი კრიტერიუმები:

I. საქმის სრული განხილვა პირველი ინსტანციის სასამართლოში. სასამართლო მნიშვნელობას ანიჭებს პირველი ინსტანციის სასამართლოში საქმის სრულ საჯარო განხილვას, რომელსაც ესწრება ბრალდებული¹²⁰⁹. ეს საკმარისად უცნაურია, რადგან ასეთი განხილვის არარსებობის დროს უნდა ვივარაუდოთ, რომ მე-6 მუხლის დარღვევას ამ ეტაპზე უკვე ჰქონდა ადგილი.

II. საქმის სრულად გადასინჯვა. ჩვეულებრივ, პირს უნდა მიეცეს პროცესზე დასწრების საშუალება, თუ სააპელაციო სასამართლო უფლებამოსილია ხელახლა განხილოს საქმე, როგორც ფაქტობრივი, ისე სამართლებრივი თვალსაზრისით, კერძოდ, თუ მას შეუძლია საქმეში არსებული მტკიცებულებების განხილვა და შეფასება¹²¹⁰.

ამ ნუსიდან არსებობს გამონაკლისები¹²¹¹, რომლებსაც განასახიერებს იან-აკე ანდერსონის (*Jan-Ake andersson*) და ფეიდე (*Fejde*) საქმეები. აქ სასამართლომ სარისკო საქმეს მოჰკიდა ხელი. მან შეისწავლა საქმის დეტალები და მივიდა დასკვნამდე, რომ სააპელაციო სასამართლოს შეეძლო რელევანტური საკითხების გადაწყვეტა მის ხელთ არსებული დოკუმენტებისა და წარდგინებების საფუძველზე¹²¹². ეს ძალზე საფრთხილო საკითხია, რადგან ეროვნული სასამართლოების ამოცანების ჰიპოთეტურად გამეორებით, ევროპული სასამართლო ფაქტობრივად „მეოთხე ინსტანციის“ სასამართლოს როლში გვევლინება. თუმცა აქვე აუცილებელია, ამ საქმეების კონტექსტთან დაკავშირებით, გარკვეული განმარტების გაკეთება: ორივე შეეხებოდა წვრილმან დანაშაულებს და სანქციის სახით ზომიერი ჯარიმები იყო გათვალისწინებული. აქ ნაწილობრივ გამოიყენება პრინციპი „*de minimis non curat praetor*“. ვინაიდან ევროპულ სასამართლოს სამართალწარმოების ხანგრძლივობასთან დაკავშირებით ხშირად უწევს განმცხადებელთა საჩივრების განხილვა, ის მონადინებულია, დაბალანსოს სწრაფი სამართალწარმოების ინტერესი სასამართლოს მიერ ბრალდებულის პირადად მოსმენის ინტერესთან.“ არსებობს სხვა არგუმენტებიც, მათ შორის გონივრულ ვადაში საქმის განხილვის უფლება და სასამართლოში შემოსული საქმეების დროული განხილვის მასთან დაკავშირებული საჭიროება, რომელთა გათვალისწინება უნდა მოხდეს საჯარო განხილვის აუცილებლობის განსაზღვრისას სამართალწარმოების იმ ეტაპებზე, რომლებიც მოსდევს პირველი ინსტანციით საქმის განხილვას¹²¹³.

III. განსახილველი საკითხი მნიშვნელობა განმცხადებლისთვის. სასამართლო ცდილობს გაარკვიოს, რამდენად მნიშვნელოვანია კონკრეტული საკითხი განმცხადებლისთვის¹²¹⁴. თუმცა ეგრეთ წოდებული „ნეგატიური“ თვალსაზრისით საკითხის მნიშვნელობა უკვე არის მხედველობაში მიღებული იმის გათვალისწინებით, რომ პირის მონაწილეობა აუცილებელი არ არის წვრილმან დანაშაულებთან დაკავშირებული საქმეების განხილვაში.

¹²⁰⁹ იხ. მაგ: ჰელმერსი (*Helmers*) შვედეთის წინააღმდეგ, §32.

¹²¹⁰ იხ. მაგ: პობორნიკოვი (*Pobornikoff*) ავსტრიის წინააღმდეგ; მაიკლ ედვარდს კუკი (*Michael Edwards Cooke*) ავსტრიის წინააღმდეგ; ჯოზეფ პრინცი (*Josef Prinz*) ავსტრიის წინააღმდეგ; კრემცოვი (*Kremzow*) ავსტრიის წინააღმდეგ; ბელზიუკი (*Belziuk*) პოლონეთის წინააღმდეგ; ჰელმერსი (*Helmers*) შვედეთის წინააღმდეგ; ეკბატანი (*Ekbatani*) შვედეთის წინააღმდეგ; ფროვანი და პოიკერტი (1996) მე-6 მუხლი, N 94. ეს ავტორები ძალიან შორს მიდიან, როდესაც აცხადებენ, რომ ეს უფლება ყოველთვის არსებობს იქ, სადაც არის გასაჩივრების ამ სიტყვის ვინრო მნიშვნელობით.

¹²¹¹ იხ. მაგ: ბელზიუკი (*Belziuk*) პოლონეთის წინააღმდეგ, §37.

¹²¹² იან-აკე ანდერსონი (*Jan-Ake andersson*) შვედეთის წინააღმდეგ, §29; ფეიდე (*Fejde*) შვედეთის წინააღმდეგ, §33.

¹²¹³ იან-აკე ანდერსონი (*Jan-Ake andersson*) შვედეთის წინააღმდეგ, §27; ფეიდე (*Fejde*) შვედეთის წინააღმდეგ, §31.

¹²¹⁴ იხ. მაგ: ბოტენი (*Botten*) ნორვეგიის წინააღმდეგ, §51, 52; ჰელმერსი (*Helmers*) შვედეთის წინააღმდეგ, §38; კრემცოვი (*Kremzow*) ავსტრიის წინააღმდეგ, §67, 68.

ამ კრიტერიუმს შეიძლება ჰქონდეს მხოლოდ ერთი მნიშვნელობა, რომ სასამართლო განხილვა არ საჭიროებს ბრალდებულის მონაწილეობას წვრილმან დანაშაულებთან დაკავშირებულ საქმეებში, იმ შემთხვევაშიც, თუ სააპელაციო სასამართლოს შეუძლია ფაქტების განხილვა.

IV. Reformatio in pejus-ის რისკის არსებობა. მართებული კრიტერიუმი იქნებოდა იმის გარკვევა, შესაძლებელი იყო თუ არა გასაჩივრების შედეგად ბრალდებულის მდგომარეობის გაუარესება. ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს რეალურ „მოგება-ნაგების ალტერნატივასთან“. რისკი მნიშვნელოვნად მცირდება იმ საქმეებში, სადაც მდგომარეობის გაუარესების აკრძალვა მოქმედებს, რომელსაც მივყავართ მხოლოდ „მოგება-არმოგების ალტერნატივასთან“. კომისიას შეეძლო ამ არგუმენტის გამოყენება ერთ-ერთ საქმეში, მაგრამ გადაწყვეტილება იმ გარემოების საფუძველზე მიიღო, რომ განმცხადებელს არ მოუთხოვია ზეპირი განხილვის გამართვა. დღემდე ეს საკითხი არ განუხილავს სასამართლოს.

V. სასამართლო განხილვაზე პროკურორის დასწრება. სასამართლო განხილვაზე ბრალდებულის არყოფნის გამართლებას სახელმწიფოები ზოგჯერ ცდილობენ იმ ფაქტით, რომ არც პროკურორი ყოფილა წარმოდგენილი და შესაბამისად, მხარეთა თანასწორუფლებიანობის პრინციპი არ დარღვეულა. სასამართლო სამართლიანად უარყოფს ამ არგუმენტს და აცხადებს, რომ „მხარეთა თანასწორუფლებიანობა სისხლის სამართლის პროცესში სამართლიანი სასამართლო განხილვის ფართო ცნების მხოლოდ ერთი ნიშანია“¹²¹⁵. ცხადია, რომ, თუ ეს პრინციპი დაირღვევა, სასამართლო განხილვაში ბრალდებულის მონაწილეობის საკითხის განხილვა აღარ იქნება საჭირო. სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლების ერთი ტიპის დარღვევის არარსებობა, თავისთავად, არ ნიშნავს, რომ არც სხვა ტიპის დარღვევას ექნება ადგილი.

VI. მხოლოდ სამართლებრივ საკითხებთან დაკავშირებული საჩივარი. საჩივრის განხილვა, რომელიც შემოიფარგლება კანონთან დაკავშირებული საკითხებით, ჩვეულებრივ, არ მოითხოვს ბრალდებულის დასწრებას¹²¹⁶. გამონაკლისის სახით *ტრიპოლის (Tripoli)* საქმეში სასამართლო მივიდა დასკვნამდე, რომ საქმის გარემოებების გათვალისწინებით, დამცველის არყოფნას არ გამოუწვევია მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტისა და მე-3 პუნქტის გ) ქვეპუნქტის მოთხოვნების დარღვევა¹²¹⁷. საჩივრისთვის მინიჭებული სახელწოდება არ არის გადამწყვეტი. სასამართლოს მიდგომა, როგორც ვიხილეთ, ძალიან მოქნილია და ყველა საქმის გადაწყვეტა მისი არსებითი მხარის გათვალისწინებით ხდება. სამართლებრივი დაცვის შერეული ხასიათის საშუალებების შემთხვევაში, როგორცაა „*recours en reforme*“¹²¹⁸, რომელიც ძირითადად გულისხმობს საკასაციო საჩივარს, თუმცა იძლევა აგრეთვე ახალი გადაწყვეტილების გამოტანის საშუალებას გარკვეული გარემოებების არსებობისას, ბრალდებულის დასწრება მაინც აუცილებელი იქნება, თუ მისი პიროვნების

¹²¹⁵ იხ. მაგ: ეკატანი (*Ekbatani*) *შვედეთის წინააღმდეგ*, §30; მონელი (*Monnell*) და მორისი (*Morris*) *გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §62.

¹²¹⁶ *პობორნიკოვი (Pobornikoff)* *ავსტრიის წინააღმდეგ*, §26; *ჯოზეფ პრინცი (Josef Prinz)* *ავსტრიის წინააღმდეგ*, §34; *მაიკლ ედვარდს კუკი (Michael Edwards Cooke)* *ავსტრიის წინააღმდეგ*, §35; *კრემზოვი (Kremzow)* *ავსტრიის წინააღმდეგ*, §63; საქმეში *პაკელი (Pakelli)* *გერმანიის წინააღმდეგ* უზენაესი სასამართლოს წინაშე, გამონაკლისის სახით, გაიმართა საჯარო განხილვა, მიუხედავად იმისა, რომ კანონთან დაკავშირებული ტექნიკური საკითხის განხილვა უნდა მომხდარიყო. ის ფაქტი, რომ ამ განხილვისთვის ბრალდებულს უარი ეთქვა დამცველის დახმარებაზე, ჩაითვალა მე-6 მუხლის დარღვევად.

¹²¹⁷ *ტრიპოლი (Tripoli)* *იტალიის წინააღმდეგ*, §28. კერძოდ, დამცველმა იცოდა განხილვის გამართვის შესახებ, რომელსაც ვერ დაესწრებოდა, თუმცა არ მიუღია შესაბამისი ზომები მისი გადადების მიზნით. საქმე *ალიმენა (Alimena)* *იტალიის წინააღმდეგ* არ ხასიათდებოდა სპეციალური ნიშნებით და შესაბამისად, კონვენციის დარღვევა იქნა აღმოჩენილი.

¹²¹⁸ ვოს კანტონის (შვეიცარია) სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი, 415-ე მუხლი.

შეფასებას უნდა ჰქონდეს ადგილი.

სასამართლო თავად გადაწყვეტს, კანონთან დაკავშირებული საკითხები განიხილება თუ არა. მან ჩათვალა, რომ ამგვარ შემთხვევას არ ჰქონია ადგილი *ბოტენის (Botten)* საქმეში, როდესაც განმცხადებელს ბრალად ედებოდა გაუფრთხილებლობით ადამიანის სიცოცხლის მოსპობა. სასამართლომ მიიჩნია, რომ გარდა სამართლებრივი საკითხების გარკვევისა, უზენაეს სასამართლოს „ნაწილობრივ უნდა შეეფასებინა, უზრუნველყოფდა თუ არა საქმეში არსებული გარემოებები საკმარის საფუძველს განმცხადებლის მსჯავრდებისთვის“¹²¹⁹.

VII. ბრალდებულისთვის ახალი სასჯელის დანიშვნა. თუ საჩივარი ასევე შეეხება სასჯელის სიმძიმეს, მართლმსაჯულების ინტერესები შეიძლება მოითხოვდეს განმცხადებლის დასწრებას. ასეთ შემთხვევას ჰქონდა ადგილი *კრემცოვის (Kremzow)* საქმეში¹²²⁰. განმცხადებელი იყო მოსამართლე, რომელსაც ბრალად ედებოდა დამცველის მკვლელობა. პირველი ინსტანციის სასამართლომ მას 20 წლით თავისუფლების აღკვეთა მიუსაჯა. განმცხადებელმა მოითხოვა გადაწყვეტილების გაუქმება, ხოლო პროკურორმა გაასაჩივრა სასჯელი. განმცხადებლის ერთ-ერთი საჩივარი ეყრდნობოდა იმ გარემოებას, რომ ის არ დასწრებია საქმის განხილვას უზენაეს სასამართლოში. გადაწყვეტილების გაუქმების მოთხოვნასთან დაკავშირებით სტრასბურგის ორგანოებმა ვერ აღმოაჩინეს კონვენციის დარღვევა, ვინაიდან ძირითადად კანონთან დაკავშირებული საკითხები იქნა განხილული. რაც შეეხება სასჯელთან დაკავშირებით პროკურორის მიერ წარდგენილ საჩივარს, რომელიც დაკმაყოფილდა, მათ მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტის და მე-3 პუნქტის გ) ქვეპუნქტის დარღვევა დაადგინეს. სასამართლოს განცხადებით, „ეს სამართალწარმოება ... ძალიან მნიშვნელოვანი იყო განმცხადებლისთვის და მოიცავდა არა მხოლოდ მისი პიროვნებისა და დანაშაულის ჩადენის დროს გონებრივი მდგომარეობის, არამედ აგრეთვე მისი მოტივის შეფასებას“¹²²¹. შესაბამისად, მას უნდა ჰქონოდა თავის დამცველთან ერთად სასამართლოში გამოცხადების უფლება, რათა „პირადად დაეცვა თავი“. მეორე მხრივ, *კამასინსკის (Kamasinski)* საქმეში არ არსებოდა უფრო მძიმე სასჯელის დაკისრების რისკი და არც ბრალდებულის პიროვნებისა და ხასიათის განხილვა მომხდარა. ამდენად მისი არყოფნა ვერ ჩაითვლებოდა დისკრიმინაციად თავისუფლებაში მყოფ პირებთან შედარებით¹²²².

ლეგიტიმური არ არის ხელისუფლების მიერ იმ ბრალდებულისთვის დაბრკოლებების შექმნა, რომელიც თავის პირადად დაცვას ამჯობინებს. *ფუშერი (Foucher)* საქმეში განმცხადებელს უარი უთხრეს სასამართლო განხილვისა და სააპელაციო საჩივრის მოსამზადებლად საქმის მასალების ხელმისაწვდომობაზე. როგორც კომისიამ, ისე სასამართლომ ყოველგვარი ყოყმანის გარეშე გადაწყვიტეს, რომ ამ შემთხვევაში ადგილი ჰქონდა სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლების დარღვევას¹²²³.

VIII. საჩივრის დასაშვებობის პროცესი. საჩივრის დასაშვებობის პროცესზე აუცილებელი არ არის ბრალდებულის დასწრება. ამ დროს არ ხდება ფაქტების ხელახლა განხილვა. იგივე წესი მოქმედებს იმ შემთხვევაშიც, როდესაც განმცხადებელი დაპატიმრებულია და

¹²¹⁹ *ბოტენი (Botten) ნორვეგიის წინააღმდეგ*, §49.

¹²²⁰ *კრემცოვი (Kremzow) ავსტრიის წინააღმდეგ*, §57.

¹²²¹ *Ibid.*, §67.

¹²²² *კამასინსკი (Kamasinski) ავსტრიის წინააღმდეგ*, §104. განმცხადებელი დავობდა მე-6 მუხლის საფუძველზე მე-14 მუხლთან კავშირში, რომელიც კრძალავს დისკრიმინაციას. პრინციპის „*iura novit curia*“ მიუხედავად, რომელსაც სასამართლო სხვა მხრივ აღიარებს (იხ. მაგ: *გუზარდი (Guzzardi) იტალიის წინააღმდეგ*, §58-63), ფაქტების განხილვა არ მომხდარა მე-6 მუხლის საფუძველზე. კომისიამ დაადგინა დისკრიმინაციის არსებობა. თუმცა ასევე ადგილი ჰქონდა მე-6 მუხლის, როგორც ასეთის, დარღვევას, ვინაიდან შესაძლებელი იყო სასამართლოს მიერ სასჯელის გადასინჯვა.

¹²²³ *ფუშერი (Foucher) საფრანგეთის წინააღმდეგ*.

სააპელაციო სასამართლო წინასწარი პატიმრობის პერიოდს არ თვლის სასჯელის საერთო ვადაში, რაც იწვევს თავისუფლების აღკვეთის საერთო ხანგრძლივობის გაზრდას¹²²⁴.

IX. დაცვის მოვალეობა, იმოქმედოს გულმოდგინედ. ჩვეულებრივ, დაცვას მოეთხოვება გარკვეული გულმოდგინების გამოჩენა. ლეგიტიმური არ არის სტრასბურგის სასამართლოსთვის მიმართვა იმ უფლების ჩამორთმევის გამო, რომელიც მხარეს არ მოუთხოვია შიდასახელმწიფოებრივი სამართალწარმოების დროს¹²²⁵. მაგალითად, თუ შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობის მიხედვით, ბრალდებულმა უნდა მოითხოვოს აპელაციის წესით საქმის განხილვაზე დასწრების ნებართვა, მას ევალება ამ პროცედურის გავლა, სანამ სტრასბურგის სასამართლოში განაცხადის წარდგენას გადაწყვეტს¹²²⁶. თუმცა სასამართლო აქ უფრო მკაცრ წესებს იყენებს ხელისუფლების ორგანოების და კერძოდ, სააპელაციო სასამართლოს ვალდებულებასთან დაკავშირებით, მიიღოს პოზიტიური ზომები სასამართლო განხილვაზე ბრალდებულის დასწრების უზრუნველსაყოფად, როდესაც ჩათვლის, რომ მისი დასწრება აუცილებელი იყო სამართალწარმოების სამართლიანობისთვის¹²²⁷.

თუმცა ერთ-ერთ საქმეში სასამართლომ უარი თქვა აღნიშნულ პრინციპზე¹²²⁸. განმცხადებელი იყო იურისტი, რომელიც უკმაყოფილებას გამოთქვამდა იმ ფაქტის გამო, რომ მას არ მიეცა საფრანგეთის საკასაციო სასამართლოსთვის მიმართვის შესაძლებლობა. მას არც კი გადასცეს ის გადაწყვეტილება, რომლის გასაჩივრებაც სურდა. თუმცა სასამართლომ ჩათვალა, რომ განმცხადებლის განკარგულებაში მოქმედების სამი შესაძლო ვარიანტი იყო. მას შეეძლო გაცნობოდა გადაწყვეტილების ორიგინალს სასამართლოს სამდივნოში. თუ მას უარს ეტყოდნენ ასლის გადაღებაზე, შეეძლო იგივე მოთხოვნის ხელახლა დაყენება. საბოლოოდ, მას შეეძლო ინფორმაციის მოძიება საკასაციო სასამართლოს სამდივნოში. სასამართლოს გადაწყვეტილებით, „განმცხადებელს არ შეეძლო იმის მტკიცება, რომ ხელისუფლების ორგანოებმა შეუძლებელი გახადეს მის მიერ საჩივრის მომზადება“¹²²⁹. არსებობს აშკარა სხვაობა აღნიშნულ გადაწყვეტილებასა და *კრემცოვის (Kremzow)* და *ბოტენის (Botten)* საქმეებში მიღებულ გადაწყვეტილებებს შორის, რომლებშიც საუბარი იყო, ბრალდებულის დასწრების უზრუნველყოფის მიზნით, ხელისუფლების ორგანოების მიერ პოზიტიური ზომების მიღებაზე. ის ფაქტი, რომ *მელინის (Melin)* საქმეში განმცხადებელი იურისტი იყო, არ ამართლებს ასეთ მკაცრ მიდგომას¹²³⁰.

მსგავს ვითარებას ჰქონდა ადგილი *ფუშერი (Foucher)* საქმეში, როდესაც განმცხადებელი არ იყო იურისტი, თუმცა საფრანგეთის კანონმდებლობის შესაბამისად, პირადად იცავდა თავს. ეს იყო სასამართლოს მიერ კონვენციის დარღვევის აღმოჩენის ძირითადი

¹²²⁴ *მონელი (Monnell)* და *მორისი (Morris)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §55. კომისია მივიდა დასკვნამდე, რომ ადგილი ჰქონდა მე-6 მუხლის დარღვევას, პატიმრობის დამატებითი ვადის გამო. სასამართლომ კი გაიზიარა მთავრობის არგუმენტი, რომ ეს აუცილებელი იყო აშკარად უსაფუძვლო საჩივრების თავიდან აცილებისთვის. მიზანი თავისთავად ლეგიტიმურია, თუმცა რამდენად პროპორციული იყო სანქცია? საჩივრის დასაშვებობის პროცესი საჩივრის საფუძვლიანობის განსაზღვრას არ ისახავს მიზნად? თუ პატიმრობა იყო ამ უფლების (არა გასაჩივრების არამედ გასაჩივრების ნებართვის) ბოროტად გამოყენებისთვის დანესებული სანქცია, სასამართლოს მიერ სისხლის სამართლის საქმეებში მე-6 მუხლის მოქმედების ფარგლების განსაზღვრისთვის გამოყენებული კრიტერიუმის საფუძველზე, ეს იყო „სისხლისსამართლებრივი სანქცია“ და შედეგად მე-6 მუხლი გამოიყენებოდა. იხ. თავი 2.

¹²²⁵ იხ. მაგ. *იმბროსია (Imbrosia)* შვეიცარიის წინააღმდეგ.

¹²²⁶ მაგ. *შულერ ცგრეგენი (Schuler-Zraggen)* შვეიცარიის წინააღმდეგ, §58.

¹²²⁷ *ბოტენი (Botten)* ნორვეგიის წინააღმდეგ, §53; *კრემცოვი (Kremzow)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §68.

¹²²⁸ *მელინი (Melin)* საფრანგეთის წინააღმდეგ, §24.

¹²²⁹ *Ibid.*, §25.

¹²³⁰ გადაწყვეტილება მიღებულ იქნა ხუთი ხმით ოთხის წინააღმდეგ. კომისიამ ერთხმად დაადგინა მე-6 მუხლის დარღვევა.

მიზეზი¹²³¹. ვუაზინის (*Voisine*) საქმეში სასამართლომ მკაფიოდ და მართებულად განაცხადა, რომ, თუ პირი თავის დაცვას პირადად ამჯობინებს, ეს არ შეიძლება გახდეს მისთვის დაცვის სხვა უფლებების ჩამორთმევის მიზეზი¹²³².

3. დაცვის კანონიერ ქმედებებთან დაკავშირებული შეზღუდვა

ცხადია, რომ დაცვას უნდა მიეცეს მხოლოდ კანონიერი ქმედებების განხორციელების საშუალება. მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის გ) ქვეპუნქტი პირს ფაქტობრივად აძლევს მხოლოდ იმის უფლებას, რომ განახორციელოს კანონით ნებადართული დაცვითი საქმიანობა იმავე პუნქტის ბ) ქვეპუნქტით განსაზღვრულ ფარგლებში. „უპირველესად სასამართლო აღნიშნავს, რომ მე-6 მუხლის მე-3(გ) პუნქტი არ უზრუნველყოფს დაცვის ნებისმიერი არგუმენტის გამოყენების შეუზღუდავ უფლებას“¹²³³. დაცვამ პატივი უნდა სცეს სხვა ადამიანების უფლებებს. ბრალდებულის მოქმედება თავის დაცვის მიზნით არ ამართლებს მის მიერ მესამე პირთა ღირსების შელახვას ან უდანაშაულო ადამიანებისთვის დანაშაულის დაბრალებას. ბრანდშტეტერის (*Brandstetter*) საქმეში განმცხადებელს ბრალად ედებოდა ცილისწამება მის მიერ გაკეთებული განცხადების გამო, რომ ყურძნის ნიმუშის აღების დროს ინსპექტორები კანონდარღვევით მოქმედებდნენ. სასამართლომ განაცხადა, რომ „მე-6 მუხლის მე-3(გ) პუნქტი არ უზრუნველყოფს დაცვის ნებისმიერი არგუმენტის გამოყენების შეუზღუდავ უფლებას ... სისხლის სამართლის დანაშაულში ბრალდებულთა დაცვის უფლების კონცეფციის გადატვირთვის ტოლფასი იქნებოდა, თუ ჩავთვლიდით, რომ მათ მიმართ სისხლისსამართლებრივი დევნის დაწყება შეუძლებელია როდესაც, აღნიშნული უფლების განხორციელებისას, ისინი შეგნებულად აღძრავენ ცრუ ეჭვებს დასჯადი ქცევის შესახებ მოწმესთან ან სისხლის სამართალწარმოების სხვა მონაწილესთან დაკავშირებით“¹²³⁴. მეორე მხრივ, უკანონო ქმედებისთვის დაცვაზე დაკისრებული ნებისმიერი სანქცია უნდა იყოს პროპორციული. სასამართლომ ჩათვალა, რომ ცილისწამების ნიადაგზე სისხლისსამართლებრივი დევნა სახელმწიფო ორგანოთა დისკრეციაში შედიოდა, თუმცა, ამავროდულად, გაიზიარა მოსაზრება, რომ სანქციების „არაჯეროვანი სიმკაცრე“ დაცვის გამოხატვის თავისუფლებას ხელყოფდა. „მხოლოდ იმის შესაძლებლობა, რომ ბრალდებულის მიმართ შეიძლება დაიწყოს სამართლებრივი დევნა თავის დაცვის დროს გაკეთებული განცხადებების გამო, ვერ ჩათვლება მე-6 მუხლის მე-3(გ) პუნქტით განსაზღვრული უფლებების დარღვევად. ვითარება შეიცვლება, თუ დადგინდა, რომ შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობა ან პრაქტიკა ამ მხრივ არაჯეროვნად მკაცრია, შემდგომი სამართლებრივი დევნის რისკი იმგვარია, რომ ბრალდებულს ნამდვილად ექმნება დაბრკოლება ამ უფლებების განხორციელებაში. თუმცა განმცხადებელს არ უთქვამს, რომ ასეთ ვითარებას ჰქონდა ადგილი ავსტრიაში. გარდა ამისა, განმცხადებელს შეიძლებოდა არაპირდაპირ შექმნოდა პრობლემა, თუ შესაბამისი განცხადებების გაკეთების დროს დაემუქებოდნენ ცილისწამების ნიადაგზე სისხლისსამართლებრივი დევნის დაწყების შესაძლებლობით“¹²³⁵.

სასამართლო, როგორც ჩანს, იყენებს დიფერენცირებულ წესებს. ერთი მხრივ, დაცვის უფლება არ აძლევს ბრალდებულს დანაშაულის ჩადენის საშუალებას მესამე პირთა მიმართ. თუმცა, მეორე მხრივ, კონვენცია ირღვევა, როდესაც ასეთი დანაშაული ძალზე მკაცრად ისჯება, ან დაცვის დაშინების მცდელობას აქვს ადგილი. ეს არის საკმაოდ უცნაური არგუმენტი, განსაკუთრებით, მესამე პირთა მდგომარეობის გათვალისწინებით.

¹²³¹ ფუშერი (*Foucher*) საფრანგეთის წინააღმდეგ, § 35.

¹²³² ვუაზინი (*Voisine*) საფრანგეთის წინააღმდეგ, § 32, 33.

¹²³³ ბრანდშტეტერი (*Brandstetter*) ავსტრიის წინააღმდეგ, § 52.

¹²³⁴ ბრანდშტეტერი (*Brandstetter*) ავსტრიის წინააღმდეგ, § 52.

¹²³⁵ *Ibid.*, § 53.

სასამართლოს მსჯელობას მივყავართ დასკვნამდე, რომ, თუ ცილისწამება მკაცრად ისჯება და დაცვა ამის შესახებ გაფრთხილებულია, ადგილი აქვს ბრალდებულის დაცვის უფლების გაუმართლებელ შეზღუდვას და მესამე პირი ვერ აღძრავს საქმეს თავისი უფლებების დასაცავად. ასეთი მიდგომა აზრს მოკლებულია. მისი გამოყენება შესაძლებელი უნდა იყოს მხოლოდ ძალიან განსაკუთრებულ და უკიდურეს შემთხვევაში.

4. ფორმალობების დაცვა

საპროცესო სამართლის დამახასიათებელი ნიშანია ფორმალობებისა და სხვადასხვა საპროცესო ნორმების დაცვის დაჟინებული მოთხოვნა, რაც უზრუნველყოფს მკაფიო და განჭვრეტადი წესით სამართალწარმოების წარმართვას. ხანდაზმულობის ვადები განისაზღვრება, მაგალითად, იმ პერიოდის დასადგენად, რომლის დროსაც მხარეებმა უნდა წარადგინონ მტკიცებულებები ან საჩივრები. ბრალდებულს მოეთხოვება ამ ვადების დაცვა გარდა იმ შემთხვევისა, როცა ისინი იმდენად არაგონივრულია, რომ თავად უფლების არსს ხელყოფს.

ხანდაზმულობის ვადებზე იყო მსჯელობა *კლოდელის (Claudel)* საქმეში¹²³⁶. საფრანგეთის კანონმდებლობა მოითხოვდა, რომ საკასაციო სასამართლოში გადაწყვეტილების გაუქმების შესახებ მოთხოვნა წარედგინა პირადად მსჯავრდებულს ან მის ადვოკატს, რომელსაც ჰქონდა ამ იურისდიქციის წინაშე გამოსვლის უფლებამოსილება. ამ საქმეში განმცხადებელმა წარადგინა საჩივარი, რომელსაც ხელი მოაწერა მისმა დამცველმა, თუმცა ამ უკანასკნელს არ გააჩნდა ასეთი უფლებამოსილება. შესაბამისად, საჩივარი დაუშვებლად იქნა ცნობილი. კომისიამ მისაღებად ჩათვალა აღნიშნული შეზღუდვა. თუმცა რამდენად დამაჯერებელია ასეთი გადაწყვეტილება? ფორმალური წესები უდავოდ გონივრულობით უნდა ხასიათდებოდეს და რთული გასაგებია, რატომ არის საჩივარი დასაშვები, თუ მას ხელს აწერს პირადად განმცხადებელი, მაგრამ დაუშვებელი ხდება „ჩვეულებრივი“ დამცველის მიერ ხელის მოწერის შემთხვევაში. უფრო ლოგიკური იქნებოდა მხოლოდ სპეციალური კვალიფიკაციის მქონე დამცველების მიერ წარდგენილი საჩივრების მიღება. ამგვარი შეზღუდვები მიზნად ისახავს საქმეებით გადატვირთულ უმაღლეს სასამართლოებში საჩივრების რაოდენობის შემცირებას.

არსებობს რამდენიმე საპროცესო ნორმა, რომელთა გამართლება რთულია თუ არა შეუძლებელი. მისაღები ნორმების მაგალითები მოიცავს გაერთიანებულ სამეფოში და გერმანიაში მოქმედ წესს, რომ იურისტებმა ატარონ მანტიები. სახელმწიფოებს შეუძლიათ ასეთი მოთხოვნების დაწესება¹²³⁷. თუმცა გერმანიის წინააღმდეგ განხილულ ერთ-ერთ საქმეში ბერლინის უმაღლესმა სასამართლომ უარყო საჩივარი იმ მოტივით, რომ დამცველის ხელმოწერა იყო არადაამაკმაყოფილებელი. უმაღლესმა სასამართლომ განაცხადა, რომ გარკვევით ხელის მოწერა არ იყო აუცილებელი, თუმცა სახელის ამოკითხვა უნდა ყოფილიყო შესაძლებელი. მეორე დამცველის მოთხოვნა ამ გადაწყვეტილების გადასინჯვის შესახებ იმავე მიზეზით იქნა უარყოფილი. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ თავად ბერლინის სასამართლოს გადაწყვეტილებაში არსებული მოსამართლეთა ხელმოწერების გაშიფვრა იყო შეუძლებელი. სამწუხაროა, რომ კომისიამ აღნიშნული განაცხადი დაუშვებლად ცნო. სახეზეა გადაჭარბებული ფორმალიზმის ტიპური მაგალითი თუ არა ხელისუფლების ბოროტად გამოყენება¹²³⁸.

¹²³⁶ *კლოდელი (Claudel) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, განაცხადი 23038/93. იხ. აგრეთვე *მეფტა (Meftah) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, §47.

¹²³⁷ *X და Y გერმანიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 5217/71.

¹²³⁸ *K გერმანიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 12304/86. სავარაუდოდ, ადგილი ჰქონდა გარკვეულ პიროვნულ დაპირისპირებას დამცველსა და მოსამართლეებს შორის და განსაკუთრებით მიუღებელია, რომ ეს საკუთარ თავზე გადაიტანა განმცხადებელმა.

ბ. ბრალდებულის უფლება, „თავი დაიცვას პირადად“

რთულია იმის გარკვევა, რამდენად შესაძლებელია ბრალდებულს იძულებით დაენიშნოს დამცველი, როდესაც აცხადებს, რომ ურჩევნია პირადად დაიცვას თავი. აქეს თუ არა ბრალდებულს დამცველის იურიდიულ დახმარებაზე უარის თქმის უფლება? პრობლემა უკავშირდება სისხლის სამართლის მართლმსაჯულების განხორციელების ლიბერალურ და სოციალურ კონცეფციებს შორის არსებულ წინააღმდეგობას. ლიბერალური მიდგომა აქცენტს აკეთებს ბრალდებულის არჩევანზე, სოციალური მიდგომა კი სახელმწიფოს ავალდებულებს, არა მხოლოდ თავი შეიკავოს ინდივიდის უფლებაში ჩარევისგან, არამედ, საჭიროების შემთხვევაში, მიიღოს პოზიტიური ზომები მის დასაცავად¹²³⁹.

დამცველი შეიძლება ასევე იძულებით დაინიშნოს, თუ ბრალდებული სასამართლო წესრიგს არღვევს ან სხვაგვარად ბოროტად იყენებს თავის მდგომარეობას. ეს საკითხი იდგა სლობოდან მილოშევიჩის გასამართლების დროს, თუმცა ადგილი არ ჰქონია სასამართლო განხილვისთვის შეგნებულად ხელის შეშლას. ჯანმრთელობის ცუდი მდგომარეობა, განსაკუთრებით მაღალი წნევა, საფუძვლად დაედო სამედიცინო დასკვნას, რომ მის მიერ თავის პირადად დაცვა შეუძლებელი იქნებოდა სასამართლოს საქმიანობის მნიშვნელოვანი შეფერხების გარეშე. ასეთ შემთხვევაში სასამართლო პალატის სხდომა კვირაში მხოლოდ ერთხელ უნდა გამართულიყო. სააპელაციო პალატამ ძალაში დატოვა გადაწყვეტილება დამცველის დანიშვნის შესახებ, მაგრამ ქვემდგომი პალატის მიერ დაკისრებული შეზღუდვები ძალზე მკაცრად მიიჩნია¹²⁴⁰.

ჩვეულებრივ მხოლოდ გამოწვევის შემთხვევებშია გამართლებული ინდივიდის დასაცავად შესაბამისი ზომების მიღება მისივე ნების საწინააღმდეგოდ¹²⁴¹. საეჭვოა, რომ დამცველის დახმარებამ რაიმე სარგებელი მოიტანოს, როდესაც ბრალდებული ამის წინააღმდეგია. დამცველსა და ბრალდებულს შორის დავის დროს, სასამართლომ უპირატესობა უნდა მიანიჭოს კლიენტის და არა მისი ადვოკატის პოზიციას. ამდენად, საკმაოდ ბევრი არგუმენტი არსებობს ბრალდებულის ნების სასარგებლოდ, როდესაც ის გადაწყვეტს, რომ არ ისარგებლოს დამცველის მომსახურებით.

საწინააღმდეგო პოზიციაც ღირებულ არგუმენტებს ეყრდნობა. შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ თვით ის ბრალდებული, რომელიც ძალიან კარგად იცნობს როგორც მატერიალურ, ისე საპროცესო სისხლის სამართალს, იშვიათად შეძლებს შექმნილი ვითარების ობიექტურ შეფასებას და თავის ეფექტიან დაცვას. გარდა ამისა, თუმცა ბრალდებულის სახელით მოქმედი დამცველი არ უნდა ჩათვალოს სასამართლოს დამხმარედ, ამ უკანასკნელის ამოცანა ერთიორად იოლდება, როდესაც მის წინაშე, დაცვის ინტერესებიდან გამომდინარე, კეთილგონივრულად და რაციონალურად მოქმედი მცოდნე ადამიანი გამოდის.

ამით იყო განპირობებული კომისიის გადაწყვეტილება, თავისი არსებობის ადრეულ წლებში, ამ პრობლემის გადასაჭრელად სახელმწიფოებისთვის მიენიჭებინა მიხედულების ფართო ზღვარი¹²⁴². ევროპის საბჭოს გენერალური მდივნის მიერ მოწვეულმა

¹²³⁹ ასეთი ვალდებულების საფუძვლად სასამართლო მიიჩნევს კონვენციის 1-ლ მუხლს, რომლის მიხედვით, სახელმწიფოები „ყველასთვის უზრუნველყოფენ ... კონვენციით ... განსაზღვრულ უფლებებსა და თავისუფლებებს“. იხ. მაგ: *ირლანდია გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, § 239.

¹²⁴⁰ ყოფილი იუგოსლავიის საერთაშორისო სისხლის სამართლის ტრიბუნალის სააპელაციო პალატა, *სლობოდან მილოშევიჩი (Slobodan Milosevic) ბრალმდებლის წინააღმდეგ* (1994).

¹²⁴¹ გამოწვევის შემთხვევა, როდესაც სახეზეა შეურაცხადი პირი, რომელსაც არ შეუძლია დამოუკიდებლად მიიღოს გადაწყვეტილებები.

¹²⁴² *X ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 2676/65; *X ნორვეგიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 5923/72; *შაიხელბაუერი (Scheichelbauer) ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 2645/65; *S ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 7138/75; *ენსლინი (Ensslin)*, *ბადერი (Baader)* და *რასპი (Raspe)*, განაცხადები 7572/76, 7586/76 და 7587/76, § 21; *S გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, განაცხადი 8295/78.

„დამოუკიდებელმა ექსპერტებმა“, რომელთაც უნდა განესაზღვრათ აზერბაიჯანში პოლიტიკური პატიმრების არსებობა, არ ისურვეს იმ სასამართლო განხილვათა სამართლიანად ცნობა, რომლებშიც ბრალდებულებმა, მთავრობის მტკიცებით, უარი თქვეს დამცველის დახმარებაზე იმის მიუხედავად, რომ ემუქრებოდათ სიკვდილით დასჯა ან ხანგრძლივი ვადით თავისუფლების აღკვეთა¹²⁴³.

სასამართლომ გაიზიარა კომისიის მიდგომა და განაცხადა: „მოთხოვნა, რომ ბრალდებულს ეხმარებოდეს დამცველი ... სამართალწარმოების ყველა სტადიაზე (...) – რასაც პარალელი მოქმედება სხვა ხელშემკვრელი სახელმწიფოების კანონმდებლობაში – სასამართლოს აზრით, ვერ ჩაითვლება კონვენციასთან შეუთავსებლად“¹²⁴⁴. ეს ციტატა მოყვანილია *კრუასანის (Croissant)* საქმიდან, რომელშიც ვითარებას ამძიმებდა ბრალდებულის გადაწყვეტილება, რომელიც თავად იყო იურისტი, ესარგებლა ორი დამცველის მომსახურებით. სასამართლომ არ მიიჩნია პრობლემად მესამე დამცველის *ex officio* დანიშვნა, თუმცა აღნიშნა, რომ „ერთზე მეტი დამცველის ნომინირებისას, სასამართლომ უნდა გაითვალისწინოს ბრალდებულის შეხედულებები [დამცველთა] საჭირო რაოდენობის შესახებ, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ... მსჯავრდების შემთხვევაში, თავად ბრალდებულს მოუწევს თანმდევი ხარჯების ანაზღაურება. დამცველის დანიშვნა, რომელიც ეწინააღმდეგება დასაცავი პირის სურვილებს, შეუთავსებელი იქნება მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტის საფუძველზე სამართლიანი სასამართლო განხილვის ცნებასთან, თუ მიხედულების ჯგეროვანი ზღვრის მხედველობაში მიღების შემთხვევაშიც, მას არ გააჩნია რელევანტური და საკმარისი საფუძველი“¹²⁴⁵.

სასამართლოს ეს განცხადება ძალიან ზოგადია; ის მისაღები იყო *კრუასანის (Croissant)* საქმის სპეციფიკურ კონტექსტში და *ex officio* დამცველის დანიშვნასთან დაკავშირებით, როდესაც ბრალდებულს უკვე შერჩეული ჰყავდა ერთზე მეტი დამცველი. თუმცა ეს შეიძლება ასევე ნიშნავდეს, რომ კანონმდებლობა, რომელიც რთულ საქმეებში დამცველის სავალდებულო წესით დანიშვნას ითვალისწინებს, თუნდაც ბრალდებულის ნების საწინააღმდეგოდ, მაინც შეესაბამება კონვენციას.

მართალია ისიც, რომ *ფუშერი (Foucher)* საქმეში სასამართლომ გააკეთა განცხადება, რომელსაც უნდა მოჰყოლოდა და მოჰყვა კიდეც¹²⁴⁶ განსხვავებული ინტერპრეტაცია: „განმცხადებელმა ამჟობინა, პირადად დაეცვა თავი, რისი უფლებაც მას ჰქონდა როგორც კონვენციის დებულებების, ისე შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობის მიხედვით“¹²⁴⁷. ეს განცხადება გულისხმობს, რომ კონვენციის საფუძველზე მისაღებია ისეთი წესის არსებობა, რომელიც საშუალებას აძლევს ბრალდებულს, პირადად აირჩიოს თავის დაცვა, თუმცა არც დამცველის სავალდებულო წესით დანიშვნას კრძალავს. საბოლოოდ, საქმეში *ლაგერბლომი (Lagerblom)* შვედეთის წინააღმდეგ სასამართლომ მკაფიოდ განაცხადა: „კანონის მოთხოვნა, რომ სისხლის სამართალწარმოების დროს ბრალდებულს დაეხმაროს დამცველი ვერ ჩაითვლება კონვენციასთან შეუსაბამოდ“¹²⁴⁸. გარდა ამისა, „დამცველის დანიშვნის დროს სასამართლოებმა უთუოდ უნდა გაითვალისწინონ ბრალდებულის სურვილები, მაგრამ მათი უარყოფა დასაშვებია, როდესაც არსებობს რელევანტური და საკმარისი საფუძველი, მივიჩნიოთ, რომ ეს აუცილებელია მართლმსაჯულების

¹²⁴³ ამ ამბის ისტორიისთვის იხ. ტრექსელი (2002) 203.

¹²⁴⁴ *კრუასანი (Croissant) გერმანიის წინააღმდეგ*, §27; ჰარისი, ოზოილი და უორბრიქი (1995) 258; იხ. აგრეთვე *ფილისი (Phillis) საბერძნეთის წინააღმდეგ*, განაცხადი 16598/90.

¹²⁴⁵ *კრუასანი (Croissant) გერმანიის წინააღმდეგ*, §27.

¹²⁴⁶ ვერნიორი (2005) 181.

¹²⁴⁷ *ფუშერი (Foucher) საფრანგეთის წინააღმდეგ*.

¹²⁴⁸ *ლაგერბლომი (Lagerblom) შვედეთის წინააღმდეგ*, §50.

ინტერესებისთვის¹²⁴⁹.

შედეგად ვიღებთ წესებისა და გამონაკლისების რთულ ჯაჭვს:

1. სახელმწიფოებმა შეიძლება გადაწყვიტონ, რომ გარკვეულ საქმეში ბრალდებულს მთელი სამართალწარმოების მანძილზე უნდა დაეხმაროს დამცველი;
2. თუ ბრალდებული არ აირჩევს დამცველს, დამცველის *ex officio* დანიშვნა შეუძლიათ ხელისუფლების ორგანოებს;
3. არ არსებობს წესი, რომელიც აკრძალავდა ერთზე მეტი დამცველის დანიშვნას, ასევე დამცველის ან დამცველების დანიშვნას იმ შემთხვევაშიც, თუ ბრალდებულს უკვე ჰყავს ერთი ან რამდენიმე დამცველი;
4. თუმცა ბრალდებულთან კონსულტაციის გარეშე ამის გაკეთება შეუსაბამო იქნება სამართლიანი სასამართლო განხილვის ცნებასთან მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტის და მე-3(გ) პუნქტის საფუძველზე. ბრალდებულის შეხედულებები უნდა იქნეს გათვალისწინებული;
5. მეოთხე წესის გამოყენება აუცილებელი არ არის, თუ ბრალდებულს არ მოუწევს დამცველ(ებ)ის ხარჯების ანაზღაურება¹²⁵⁰;
6. ბრალდებულის სურვილის სანაღმდეგოდ, დამცველის დანიშვნა შეიძლება მაინც შესაბამისად კონვენციას, როდესაც არსებობს ამის რეგულაციური და საკმარისი საფუძველი. ხელისუფლების ორგანოები სარგებლობენ „მიხედულების ჯეროვანი ზღვრით“ ამგვარი შემთხვევის არსებობის შეფასებისას¹²⁵¹.

ვითარება უფრო ნათელია საერთაშორისო პაქტის საფუძველზე. გაეროს ადამიანის უფლებათა კომიტეტმა განიხილა განცხადება ესპანეთის წინააღმდეგ, რომელშიც განმცხადებელი ამტკიცებდა, რომ დამცველი საკუთარი სურვილის წინააღმდეგ დაუნიშნეს. კომიტეტმა განაცხადა შემდეგი:

მაიკლ ჰილი ამტკიცებს, რომ მას სურდა, პირადად დაეცვა თავი თარჯიმნის მეშვეობით და სასამართლომ უარყო მისი მოთხოვნა. ნევრმა სახელმწიფომ განაცხადა, რომ სხდომის ჩანაწერები არ ადასტურებდა ამგვარი მოთხოვნის დაყენების ფაქტს და რომ ესპანეთი აღიარებდა დაცვის უფლებას „პაქტისა და ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მიხედვით, თუმცა ასეთი დაცვა უნდა განხორციელდეს კომპეტენტური დამცველის მიერ, რომლის მომსახურებას, აუცილებლობის შემთხვევაში, ანაზღაურებს სახელმწიფო“. შესაბამისად, აღიარებდა რომ მისი კანონმდებლობა არ აძლევს ბრალდებულს თავის პირადად დაცვის უფლებას, როგორც ამას პაქტი ითვალისწინებს. შესაბამისად, კომიტეტი მიდის დასკვნამდე, რომ მაიკლ ჰილის უფლება, თავი დაეცვა პირადად, არ იქნა უზრუნველყოფილი პაქტის მე-14 მუხლის მე-3(დ) პუნქტის დარღვევით¹²⁵².

სამართლის მეცნიერთა უმრავლესობა უპირატესობას ანიჭებს ბრალდებულის არჩევანის თავისუფლებას¹²⁵³. ორივე ვარიანტი, როგორც ზემოთ აღინიშნა, მისაღებია: ისინი ასახავენ ფუნდამენტურად განსხვავებულ დამოკიდებულებას ხელისუფლებასა და ინდივიდს შორის ურთიერთკავშირის მიმართ. შესაბამისად, სასამართლო მართებულად იქცევა, როდესაც მიხედულების ფართო ზღვარს უტოვებს სახელმწიფოებს.

¹²⁴⁹ *Ibid.*, §54.

¹²⁵⁰ სახაზინო ადვოკატის ხარჯების ანაზღაურებაზე იხ. ქვეთავი IV.

¹²⁵¹ ეს შეესაბამება სააპელაციო პალატის გადაწყვეტილებას მილოშევიჩის საქმეში.

¹²⁵² მაიკლ (Michael) და ბრაიან ჰილი (Brian Hill) ესპანეთის წინააღმდეგ, § 14.2.

¹²⁵³ პონსე (1977) 169; ჰარისი, ოზოლი და უორბრიჯი (1995) 258; ჰეფლიგერი და შურმანი (1999) 226; ფოგლერი (1986) მე-6 მუხლი, N 494; ველუ და ერგეცი (1990) N 597; ვერნიორი (2005) 181.

III. არჩეული დამცველის დახმარებით სარგებლობის უფლება

ა. „პრაქტიკულად აბსოლუტური“ უფლება

ყველაზე (თუმცა არა სრულად) „აბსოლუტური უფლება“ მე-6 მუხლის მე-3(გ) პუნქტის საფუძველზე, არის ბრალდებულის უფლება, „დაიცვას თავი ... არჩეული დამცველის მეშვეობით“¹²⁵⁴. თავის დაცვა არჩეული დამცველის დახმარებით არის საუკეთესო ვარიანტი მე-6 მუხლის მე-3(გ) პუნქტში მოცემულ სამ ალტერნატივას შორის¹²⁵⁵.

ერთ-ერთ ადრეულ საქმეში *ენგელი (Engel)* და *სხვები ნიდერლანდების ნინალმდეგ* სასამართლოს, როგორც ჩანს, ამ მხრივ გააჩნდა გარკვეული ეჭვები. მან აღნიშნა, რომ დამცველის დახმარება, რომელიც მიიღეს განმცხადებლებმა „შემოფარგლებოდა სადავო სამართლებრივი საკითხებით“. ეს ნიშნავს, რომ ნებისმიერი მსგავსი შეზღუდვა ეწინააღმდეგება დაცვის უფლებას კონვენციის საფუძველზე. თუმცა სასამართლომ ასევე განაცხადა: „საქმეში არსებული გარემოებების გათვალისწინებით, ეს შეზღუდვა შეიძლება მაინც თავსებადი იყოს მართლმსაჯულების ინტერესებთან, რადგან განმცხადებლებს აშკარად შეეძლოთ განმარტებების გაკეთება მათთვის წარდგენილ ბრალდებასთან დაკავშირებულ ძალიან მარტივ ფაქტებზე“¹²⁵⁶.

შეიცარიის ერთ-ერთ კანტონში მოქმედებდა წესი, რომელიც გამოიცხადებდა ადვოკატის დახმარებას მცირე მნიშვნელობის დანაშაულებთან დაკავშირებულ საქმეებში. თავდაპირველად ფედერალურმა სასამართლომ მისაღებად ჩათვალა ეს შეზღუდვა, მაგრამ შემდეგ სამართლიანად მიიჩნია, რომ კონვენციას ეწინააღმდეგებოდა¹²⁵⁷.

ეჭვგარეშეა, რომ აუცილებელია სასამართლო მიერ *ენგელის (Engel)* საქმეში გამოთქმული მოსაზრების უარყოფა¹²⁵⁸. ნაკლებად ცხადია, რამდენად უნდა შეუწყონ ხელი სასამართლოებმა საქმეში დამცველის აქტიურ მონაწილეობას. ერთი პასუხი დასაწყისშივე ნათელია: დამცველმა, როგორც წესი, თავად უნდა გამოიჩინოს ინიციატივა. მას უნდა ჰქონდეს წინასასამართლო სტადიაზე ბრალდებულისა და მონმეების დაკითხვაზე დასწრების შესაძლებლობა. თუმცა მან უნდა მოითხოვოს დაკითხვაზე დასწრების ნებართვა და მისი ჩატარების ადგილის შესახებ ინფორმირება¹²⁵⁹.

ერთ-ერთ საქმეში დამცველს არ მიეცა სასამართლო განხილვაზე დასწრების საშუალება, ხოლო სხვა ადვოკატმა უარი განაცხადა მის დაცვაზე, განხილვამდე ცოტა ხნით ადრე, რაც ნიშნავდა განმცხადებლის დატოვებას იურიდიული დახმარების გარეშე¹²⁶⁰. კომისიამ უარყო განაცხადი, რადგან საქმე არ იყო ისეთი რთული, რომ ბრალდებულს ვერ დაეცვა თავი პირადად. კვლავაც, ეს არგუმენტი მიუღებელია¹²⁶¹. ვითარება უფრო რთულია, როდესაც სასამართლო განიხილავს პროცედურების არაჯეროვან გამოყენებას, როგორცაა დამცველის მიერ საქმიდან სისტემატურად გასვლა სამართალწარმოების შეგნებულად შეფერხების მიზნით. მსგავსი პრობლემა წარმოიქმნა გერმანიაში წითელი არმიის დაჯგუფების წევრებთან დაკავშირებით. ხელისუფლების ორგანოებმა გონივრულად

¹²⁵⁴ იხ. აგრეთვე ფროვანი და პოიკერტი მე-6 მუხლი, N 192; ფოგლერი (1986) N 511, 514.

¹²⁵⁵ *გოდი (Goddi) იტალიის ნინალმდეგ*, კომისიის ანგარიში, 25.

¹²⁵⁶ *ენგელი (Engel) და სხვები ნიდერლანდების ნინალმდეგ*, §91; საქმის გარემოებების ხსენებით სასამართლო მიუთითებდა იმ ფაქტზე, რომ ის უკავშირდებოდა სამხედრო დისციპლინურ სამართალწარმოებას.

¹²⁵⁷ იხ. ტრექსელი (1979) 365; ჰეფლიგერი და შურმანი (1999) 227.

¹²⁵⁸ იხ. ტრიფერერი და ბინერი (1977) 136 at 146; ტრექსელი (1979) 356.

¹²⁵⁹ იხ. მაგ. *იმბროსია (Imbrosia) შვეიცარიის ნინალმდეგ*, §42.

¹²⁶⁰ განაცხადი 7368/76.

¹²⁶¹ იხ. აგრეთვე ტრექსელი (1979) 355; ფოგლერი (1986) N 515.

იმოქმედეს დამატებითი დამცველის დანიშვნით¹²⁶². ცხადია, რომ ეს არის კომპრომისი. ასეთი სისტემა თავიდან იცილებს სასამართლო განხილვაზე ბრალდებულის გამოცხადებას დამცველის დახმარების გარეშე, სასამართლო სხდომის დაუსრულებელ გადავადებას, თუმცა დამცველი არ იქნება ბრალდებულის მიერ არჩეული. ეს არ ეწინააღმდეგება სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლებას. სამართლის ზოგადი წესის თანახმად, უფლებების ბოროტად გამოყენება არ არის დაცული. ეს პრინციპი ასახულია ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-17 მუხლში, რომელიც ანალოგიის სახით გამოიყენება უფლების ბოროტად გამოყენების აშკარა შემთხვევაში.

ბ. დამცველებზე დანესებული შეზღუდვები

საყოველთაოდ გავრცელებულია რაოდენობრივი და თვისობრივი შეზღუდვების მოქმედება იმ პირების მიმართ, რომლებსაც შეუძლიათ დამცველის უფლებამოსილების განხორციელება¹²⁶³. სინამდვილეში სრულებით ნორმალურია, რომ დამცველის მომსახურების განწევის უფლებამოსილება (როგორც მინიმუმ, პროფესიული საქმიანობა) შემოიფარგლებოდეს მხოლოდ იმ პირებით, რომელთაც გააჩნიათ იურისტის კვალიფიკაცია, კონკრეტულ იურისდიქციაში საადვოკატო საქმიანობის ნებართვა და სასამართლოს წინაშე ფექტიანად გამოსვლის უნარის დამადასტურებელი სერტიფიკატი¹²⁶⁴. გარდა ამისა, მისაღებია ასევე, რომ ქვეყნის უმაღლესი სასამართლოების წინაშე ბრალდებულის დაცვა შეეძლოთ მხოლოდ შეზღუდული რაოდენობის სპეციალურად კვალიფიცირებულ ადვოკატებს, როგორც ეს ხდება საფრანგეთში¹²⁶⁵.

დამცველებს შეიძლება ევალებოდეთ ეთიკის კოდექსის დაცვა¹²⁶⁶ და შესაძლოა უფლებამოსილებაც შეუჩერდეთ, თუ კონკრეტულ საქმეში მონმედ უწევთ გამოსვლა¹²⁶⁷. თუმცა სახელმწიფოებმა თავი უნდა აარიდონ სამართალწარმოებიდან ბრალდებულის მიერ არჩეული დამცველის ჩამოცილებას¹²⁶⁸.

ადამიანის უფლებათა ინტერამერიკულმა სასამართლომ განიხილა საკმაოდ უცნაური საკითხი. პერუში გამოცემული დეკრეტი უკრძალავდა იურისტებს დამცველის ფუნქციების შესრულებას გარკვეულ ტერორისტულ აქტებთან დაკავშირებულ ერთზე მეტ საქმეში. განმცხადებელი უკმაყოფილებას გამოთქვამდა იმ ფაქტით, რომ იზღუდებოდა მის მიერ დამცველის არჩევის უფლება, რადგან შესაბამისი პირი უკვე იყო ჩართული ერთ-ერთ ასეთ საქმეში და მისი დახმარებით ვეღარ ისარგებლებდა. სასამართლოს პასუხი არ იყო დამაკმაყოფილებელი: „მიუხედავად იმისა, რომ კანონი, რომელიც უკრძალავს დამცველს ერთდროულად ერთზე მეტი ბრალდებულის დახმარებას, იწვევს დამცველებს შორის ბრალდებულის არჩევანის შეზღუდვას, ეს არ ნიშნავს, *per se*, კონვენციის მე-8 მუხლის მე-8(დ) პუნქტის დარღვევას“¹²⁶⁹.

¹²⁶² იგივე ზომებს მიმართეს საქმეში *კრუასანი (Croissant) გერმანიის წინააღმდეგ*.

¹²⁶³ იხ. მაგ. ფან დაიკი და ფან ჰოფი (1998) 471.

¹²⁶⁴ *V გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, განაცხადი 11465/85.

¹²⁶⁵ *კლოდელი (Claudel) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, განაცხადი 23038/93.

¹²⁶⁶ უკრაინის უზენაესმა სასამართლომ არაკონსტიტუციურად ცნო კანონი, რომელიც დამცველის ფუნქციის შესრულების ნებას რთავდა მხოლოდ ადვოკატთა ასოციაციის წევრებს. ამან გამოიწვია ადვოკატთა ასოციაციის წევრების აღშფოთება, რადგან შიშობდნენ, რომ იურისტები, რომლებიც არც ქვეყნის კოდექსს ექვემდებარებიან და არც პროფესიული საიდუმლოების დაცვა ეკისრებათ, შელახავდნენ ნდობას, რომელიც დამცველის მიმართ უნდა არსებობდეს.

¹²⁶⁷ *K დანიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 19524/92 (1993).

¹²⁶⁸ ჰარისი, ო'ბოილი და უორბრიქი (1995) 260.

¹²⁶⁹ *პეტრუჯი (Petruzzi) და სხვები პერუს წინააღმდეგ*, § 147.

გ. დამცველთა რაოდენობაზე დანესებული შეზღუდვები

ენსლინის (*Ensslin*) და სხვების საქმეში¹²⁷⁰ კომისიამ მე-6 მუხლის მე-3(გ) პუნქტის შესაბამისად, მიიჩნია წესი, რომელიც ერთ საქმეში მაქსიმუმ ორი დამცველის მონაწილეობას უშვებდა. მიუხედავად იმისა, რომ ორი დამცველის დახმარება შეიძლება არ იყოს საკმარისი კომპლექსურ საქმეებში, დამცველთა რაოდენობის შეზღუდვის პრინციპი უდავოდ ლეგიტიმურია. დამცველთა რაოდენობის გაზრდას, მაგალითად, ასამდე, შეიძლება აზრი ჰქონდეს ისეთ საქმეში, რომელშიც ბრალდებული ავტორიტარულ რეჟიმს უპირისპირდება და ადვოკატთა ასოციაცია გადაწყვეტს კანონის უზენაესობისადმი მხარდაჭერის დემონსტრირებას. თუმცა ჩვეულებრივ სისხლის სამართლის საქმეებში დამცველთა გადაჭარბებული რაოდენობა მხოლოდ ტექნიკურ სირთულეებს გამოიწვევს და შეიძლება სამართალწარმოების წარმატებულ მსვლელობაზეც იქონიოს უარყოფითი გავლენა. ეს შეიძლება შევადაროთ გამოხატვის თავისუფლების ბოროტად გამოყენებას ობსტრუქციონისტის მიერ. ისევე როგორც უფლების ბოროტად გამოყენების ნებისმიერი სხვა შემთხვევა, არც ეს იმსახურებს რაიმე დაცვას.

დ. ქონების კონფისკაცია და ბრალდებულის მიერ დამცველის არჩევის უფლება

რთული ვითარება იქმნება, როდესაც პირს ბრალად ედება ფინანსური სარგებლის მიღებასთან დაკავშირებული დანაშაულის ჩადენა და ხელისუფლების ორგანოების მიერ მის საკუთრებაში არსებული მთელი ქონების ამოღების შედეგად აღარ შეუძლია დამცველის მომსახურების ანაზღაურება. ზოგჯერ იმასაც ამბობენ, რომ ქონების კონფისკაცია ემსახურება სწორედ ეფექტიანი დაცვისთვის ხელის შეშლას. ამგვარი პრობლემა დღემდე არ წამოჭრილა ევროპულ პრეცედენტულ სამართალში.

თითქმის შეუძლებელია ბრალდების ორგანოების მიერ ძალაუფლების ბოროტად გამოყენების ფაქტის დადგენა. თუმცა ეჭვმიტანილის მთელი ქონების ამოღება შეიძლება ეწინააღმდეგებოდეს უდანაშაულობის პრეზუმფციას. სამართლიანობის ზოგადი პრინციპი უკრძალავს ბრალდების ორგანოებს ეფექტიანი დაცვის განხორციელებისთვის ხელის შეშლას. შესაბამისად, იმ საქმეებში, სადაც არსებობს ეჭვი ქონების კანონიერ მფლობელთან დაკავშირებით, ეჭვმიტანილთა ქონების გარკვეული ნაწილი ხელუხლებელი უნდა დარჩეს ეფექტიანი დაცვის დასაფინანსებლად. კიდევ ერთი საფრთხილო ასპექტია ხელისუფლების ორგანოების მიერ ამ მიზნით გამოსაყოფი თანხის განსაზღვრა: სავსებით ლეგიტიმურია ეჭვმიტანილის მიერ ასეთი გზით მიტაცებული ქონების რაღაც ნაწილის შენარჩუნების თავიდან აცილება. ნებისმიერ შემთხვევაში, ყოველთვის არსებობს დამცველის უსასყიდლო დახმარებით სარგებლობის შესაძლებლობა.

მეორე მხრივ, დაუშვებელია დანაშაულის მსხვერპლის ინტერესების სრული იგნორირება. ცხადია, რომ ეკონომიკური დანაშაულის მსხვერპლისთვის მიუღებელი იქნება, რომ მისთვის მოპარული ფული დამნაშავემ დამცველის მომსახურების ანაზღაურებისთვის გამოიყენოს.

ზოგადი თვალსაზრისითაც მნიშვნელოვანია სიფრთხილის გამოჩენა. როდესაც ადამიანი ისეთ დანაშაულებრივ ქმედებებს ახორციელებს, როგორცაა ნარკოტიკებით ვაჭრობა, ფართომასშტაბიანი თაღლითობა ან ფულის გათეთრება, ის დიდ საფრთხეს უქმნის თავის ეკონომიკურ მდგომარეობას. ადამიანები, რომლებიც არაკანონიერ ეკონომიკურ საქმიანობაში ებმებიან „აინფიცირებენ“ თავიანთ ქონებას. გარკვეული დროის გასვლის შემდეგ შეიძლება მთელი მათი ქონება ჩაითვალოს უკანონო გზით მოპოვებულად და შესაბამისად, დაექვემდებაროს ამოღებას, შემდგომი კონფისკაციის მიზნით. მიუხედავად

¹²⁷⁰ ენსლინი (*Ensslin*) და სხვები გერმანიის წინააღმდეგ, განაცხადები 7572, 7586 და 7587.

იმისა, რომ ასეთი პირები სარგებლობენ უდანაშაულობის პრეზუმფციით, უსამართლოა მათ მიერ „საექვო ფულის“ გამოყენება ძვირადღირებული ადვოკატების მომსახურების მისაღებად. ისინი გალატაკდებიან, როგორც მინიმუმ, ტექნიკურად და დროებით არ ექნებათ „საკმარისი საშუალება დამცველის დახმარების ასანაზღაურებლად“. გარკვეული თანხის დაცვა ამოღებისგან გზას გაუხსნიდა ამ შესაძლებლობის ბოროტად გამოყენებას და გამოიწვევდა გაუმართლებელი პრივილეგიის წარმოქმნას „ბუნებრივად ღარიბ“ ბრალდებულებთან შედარებით.

ეს არ არის ერთადერთი პრობლემა, რომელიც ასეთ დროს შეიძლება შეექმნას დამცველს. თუ მისი მომსახურება ანაზღაურდება ბრალდებულის მიერ დანაშაულებრივი გზით მოპოვებული თანხით, ის შეიძლება დაექვემდებაროს სისხლისსამართლებრივ დევნას ფულის გათეთრების ნიადაგზე, განსაკუთრებით იმ იურისდიქციებში, სადაც ამ დანაშაულს ძალზე ფართოდ განმარტავენ¹²⁷¹.

ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართალი არ უზრუნველყოფს ბრალდებულების დახმარებას ასეთ საქმეებში. ყველა ხელშემკვრელ სახელმწიფოს გააჩნია დისკრეცია იმის გადასაწყვეტად, განახორციელოს თუ არა პირის მიმართ სისხლისსამართლებრივი დევნა მოპარული ნივთების შეძენის, ფულის გათეთრებისა და მსგავსი დანაშაულების გამო. ამასთან, ყველა სახელმწიფოს სისხლის საპროცესო სამართალი ანესრიგებს, შეიძლება თუ არა და რა პირობების საფუძველზე შეიძლება დანაშაულებრივი გზით მიღებული ქონების ამოღება ბრალდების საფუძვლიანობის განსაზღვრამდე. საერთაშორისო დოკუმენტებით გარანტირებულია მხოლოდ ბრალდებულის უფლება, ეფექტიანი დახმარება მიიღოს დამცველისგან. ასეთი დახმარება შეიძლება ყოველთვის არ იყოს იმ ხარისხის, რომელსაც ბრალდებული თავად არჩევდა, თუმცა არც რეალისტური და არც გონივრულია ისეთი მოლოდინის არსებობა, რომ საერთაშორისო ნორმებით შესაძლებელია საუკეთესო დაცვის უზრუნველყოფა.

IV. იურიდიული დახმარებით სარგებლობის უფლება

ერთი სევდიანი ხუმრობის თანახმად, „კანონი ყველასთვის ღია სასტუმრო რიცივით“. თეორიულად, მოსამართლეები აბსოლუტურად მიუკერძოებლები არიან: ეგრეთ წოდებული კონტინენტური სამართლის ტრადიცია მათ ავალდებულებს ჭეშმარიტების აქტიურ ძიებას, ხოლო ბრალმდებელი ასევე ვალდებულია, იმოქმედოს სამართლიანობის აღსადგენად და გაითვალისწინოს ყველა გარემოება, რომელიც ეჭვმიტანილის სასარგებლოდ მტყვევლებს. თუმცა სინამდვილეში, ბრალმდებლებს თავიანთ მთავარ მოვალეობად დამნაშავის გამართლების თავიდან აცილება მიაჩნიათ, ხოლო მოსამართლე დიდწილად მხარეების მიერ წარმოდგენილ მტკიცებულებებსა და არგუმენტებზე იქნება დამოკიდებული. ეჭვმიტანილის უფლება, ისარგებლოს იურიდიული დახმარებით, იმისთვის არსებობს, რომ დააბალანსოს მონივრულად მხარის უპირატესობები, თუმცა ხშირად ეს მხოლოდ თეორიულ შესაძლებლობად რჩება, რადგან ბრალდებული ღატაკია და არ შეუძლია დამცველის მომსახურების ანაზღაურება.

აქ უკვე შემოდის უსასყიდლო იურიდიული დახმარების ინსტიტუტი: სახელმწიფო გადაიხდის დამცველის მომსახურების საფასურს, რომელიც, თავის მხრივ, მიზნად ისახავს ასევე სახელმწიფოს მიერ დაფინანსებული ბრალმდებლის გეგმების ჩაშლას. ეს ნიშნავს, რომ სისხლის სამართლის მართლმსაჯულების განხორციელება სახელმწიფოს

¹²⁷¹ მაგ: ბურგშტალერი (2001) 574; ვოლერსი (2002). მეორე მხრივ, საქმეში *პაკელი (Pakelli)* გერმანიის წინააღმდეგ (§38) მოპასუხე მთავრობამ, როგორც ჩანს, ვერ დაინახა რაიმე პრობლემა, როდესაც განაცხადა, რომ სახაზინო ადვოკატის დანიშვნა არ უნდა მომხდარიყო იმ პირისთვის, რომელიც ნარკოტიკული დანაშაულისთვის იყო მსჯავრდებული და სავარაუდოდ, ფულიც უნდა ჰქონოდა.

მიერ ორგანიზებული სპორტული ღონისძიების მსგავსია, როდესაც ის ორივე გუნდს ეხმარება. თუმცა კანონის უზენაესობის ფუნდამენტური ნიშანია, რომ სახლემწიფოს არ უნდა შეეძლოს თავისი მიზნების – ამ შემთხვევაში დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლის – მიღწევისთვის მთლიანად უტილიტარული მიდგომის გამოყენება.

სამართლიანობა უნდა იყოს დაცული და ეს მოითხოვს ერთი შეხედვით ირაციონალურ, თუ არა სრულიად წინააღმდეგობრივ ქცევას. გამოსავალი არ არის იდეალური. სახაზინო ადვოკატი შეიძლება, თუმცა არ არის აუცილებელი, იყოს ბრალდებულის მიერ არჩეული პირი. ცხადია, რომ უმეტეს შემთხვევაში ის ვერ იქნება წამყვანი იურისტი. ზოგჯერ მისი შრომა შეიძლება საერთოდ არ ანაზღაურდეს, ხოლო სხვა დროს ანაზღაურება იმაზე ნაკლები იქნება, ვიდრე ბრალდებულის მიერ არჩეული დამცველის შემთხვევაში. ეს გავლენას ახდენს დამცველის მოტივაციაზე. ამით შეიძლება ნაწილობრივ აიხსნას არტიკოს (*Artico*) და გოდის (*Goddi*) საქმეები, სადაც სახაზინო ადვოკატს საერთოდ არ ჰქონდა ანაზღაურების მიღების უფლება¹²⁷². სახაზინო ადვოკატის ინსტიტუტი ამცირებს უსამართლობას, მაგრამ მხოლოდ გარკვეულ დონემდე. მიდარი ბრალდებულების ხელთ არსებული უპირატესობები სრულად ვერასდროს აღმოიფხვრება. თუმცა საჭირო არ არის პრობლემის ზედმეტი დრამატიზება. მაგალითად, არჩეული დამცველი შესაძლებელია არაადეკვატური აღმოჩნდეს, ხოლო *ex officio* დანიშნული დამცველი გამორჩეულად კარგი.

მცირე განსხვავება არსებობს ნორმის ინგლისურ და ფრანგულ ვერსიებს შორის. ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის გ) ქვეპუნქტის და საერთაშორისო პაქტის მე-14 მუხლის მე-3 პუნქტის დ) ქვეპუნქტის ინგლისური ვერსიები მიუთითებენ „იურიდიულ დახმარებაზე“, ხოლო ფრანგულ ტექსტში საუბარია „დანიშნულ ადვოკატზე“ და „დამცველზე“. ეს შეიძლება განიმარტოს როგორც უფლება მხოლოდ ერთი დამცველის ყოლაზე. თუმცა ასევე მხოლოდითი რიცხვითი მითითებული არჩეულ დამცველზე (*“un défenseur de son choix“*). ცხადია, რომ ამით დამცველთა დასაშვები რაოდენობა არ მცირდება ერთამდე. სახაზინო ადვოკატის დანიშვნის შემთხვევაშიც აუცილებელია ერთზე მეტი დამცველის აყვანის შესაძლებლობის არსებობა. რთულ საქმეებში ერთი დამცველი არ იქნება საკმარისი. მაგალითად, შეუძლებელია ერთდროულად მოწმის დაკითხვა და ჩანაწერების გაკეთება.

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის მე-3(გ) პუნქტი ითვალისწინებს უსასყიდლო იურიდიული დახმარების მიღების უფლებას, თუ ბრალდებულს „არ გააჩნია საკმარისი საშუალება იურიდიული დახმარების ასანაზღაურებლად“ და „ამას მოითხოვს მართლმსაჯულების ინტერესები“. სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მე-14 მუხლის მე-3(დ) პუნქტს ზუსტად იგივე შინაარსი აქვს. შესაბამისად, არსებობს ორი წინაპირობა იურიდიული დახმარების მისაღებად, ეკონომიკური და სამართლებრივი¹²⁷³.

ა. ეკონომიკური წინაპირობა

დიდი ხნის განმავლობაში პრეცედენტული სამართალი ამ საკითხთან დაკავშირებით ძალიან მწირი და ზოგადი ხასიათის იყო. თუმცა კონვენციის ორგანოებს თავად აქვთ ხელმოკლე განმცხადებლებისთვის იურიდიული დახმარების უზრუნველყოფის პრაქტიკა. ამ მხრივ ისინი დიდწილად ეყრდნობიან ეროვნული სამართლის ნორმებს, რომლებიც ანესრიგებენ ასეთი დახმარების უზრუნველყოფას შიდასახელმწიფოებრივ სამართალწარმოებაში. ეს ნორმები, როგორც წესი, მკაცრად არ გამოიყენება. საკმარისი

¹²⁷² ტრექსელი (1978) 577 სახაზინო ადვოკატის მომსახურების ადეკვატური ანაზღაურება ეფექტიანი დაცვის უზრუნველყოფის მნიშვნელოვანი ელემენტია.

¹²⁷³ ფამ ჰონგი (*Pham Hoang*) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §39; *RD პოლონეთის წინააღმდეგ*, §43.

საშუალებების ქონის გამო, განმცხადებელს იშვიათად ეუბნებიან უარს იურიდიულ დახმარებაზე.

პირველი საქმე, რომელშიც ეს პრობლემა იქნა განხილული იყო *პაკელი (Pakelli) გერმანიის წინააღმდეგ*¹²⁷⁴. გერმანიის მთავრობა ცდილობდა იმის დამტკიცებას, რომ განმცხადებელს საკმარისი საშუალება ჰქონდა, რადგან ნარკოტიკებით ვაჭრობაში იყო ჩაბმული¹²⁷⁵; სასამართლომ გაიზიარა კომისიის მოსაზრება, რომ 1983 წელს ძალზე რთული იქნებოდა იმის გარკვევა, განმცხადებელს ჰქონდა თუ არა დამცველის მომსახურების ანაზღაურების საშუალება 1977 წელს. თუმცა არსებობდა მისი განცხადების დამადასტურებელი რამდენიმე სარწმუნო მინიშნება. „მიუხედავად იმისა, რომ ეს დეტალები არ იყო საკმარისი იმის დამტკიცებისთვის, რომ განმცხადებელი შესაბამის დროს იყო ხელმოკლე“, იმის გათვალისწინებით, რომ ის სთავაზობდა ფედერალურ სასამართლოს საშუალებების არქონის დამტკიცებას, ევროპულმა სასამართლომ ეს პირველი წინაპირობა დაკმაყოფილებულად ჩათვალა. *ტვალიბის (Twalib)* საქმეში სასამართლოს ფორმულირება უფრო ღიაა: „მიუხედავად იმისა, რომ მინიშნებები არ იძლევიან დამცველის მიერ არაეფექტიანი დახმარების შესახებ საბოლოო დასკვნის გამოტანის შესაძლებლობას ... ისინი ადასტურებენ, რომ განმცხადებელი იყო ხელმოკლე“¹²⁷⁶. თუმცა მტკიცების ტვირთი ბრალდებულს ეკისრება¹²⁷⁷.

სასამართლოს მიეცა საშუალება, უფრო დანვრილებით განეხილა ეს საკითხი საქმეში *კროიცი (Kreuz) პოლონეთის წინააღმდეგ*, რომელიც სამოქალაქო სამართალწარმოებას შეეხებოდა. განმცხადებელმა მოითხოვა სასამართლო ბაჟისგან გათავისუფლება, რაზეც უარი ეთქვა. სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ ვერ შეძლებდა განმცხადებლის ფინანსური მდგომარეობის შეფასებას, თუმცა კონვენციის დარღვევა დაადგინა, რადგან პოლონეთის ხელისუფლებამ თავი არ შეინუხა საკითხის სერიოზული განხილვით¹²⁷⁸. საქმეში *RD პოლონეთის წინააღმდეგ* სააპელაციო სასამართლომ თავდაპირველად სახაზინო ადვოკატი დაუნიშნა განმცხადებელს, თუმცა შემდეგ უარი უთხრა მის დანიშვნაზე საკასაციო საჩივართან დაკავშირებით, მიუხედავად იმისა, რომ განმცხადებლის ფინანსური მდგომარეობა არ შეცვლილა. ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებით, განმცხადებლის მიმართ სააპელაციო სასამართლოს დამოკიდებულების ცვლილება სრულიად გაუმართლებელი იყო. მან ჩათვალა, რომ განმცხადებელს არ ჰქონდა საკმარისი საშუალება იურიდიული მომსახურების ანაზღაურებისთვის¹²⁷⁹.

აქედან გამომდინარე, ხელისუფლების ორგანოებს მიხედულების ფართო ზღვარი აქვთ ბრალდებულის ფინანსური მდგომარეობის შესახებ გადაწყვეტილების მიღებისას. თუმცა მათი გადაწყვეტილება უნდა იყოს დასაბუთებული და გამყარებული საქმის სერიოზული შესწავლით.

ბ. მართლმსაჯულების ინტერესები

ფრაზა „როდესაც ამას მოითხოვს მართლმსაჯულების ინტერესები“, ნაწილობრივ შეცდომაში შემყვანია. ის შეიძლება ნიშნავდეს, რომ გადამწყვეტი ელემენტია არა ბრალდებულის ინტერესები, არამედ მართლმსაჯულების სწორი განხორციელების საჯარო

¹²⁷⁴ *პაკელი (Pakelli) გერმანიის წინააღმდეგ*, §32-4.

¹²⁷⁵ საკმაოდ ირონიულია ის არგუმენტი, რომ დამცველის მომსახურების ანაზღაურება უნდა მოხდეს ნარკოტიკებით ვაჭრობის შედეგად მიღებული თანხით.

¹²⁷⁶ *ტვალიბი (Twalib) საბერძნეთის წინააღმდეგ*, §51.

¹²⁷⁷ ჰარისი, ო'ბოილი და უორბრიქი (1995) 261.

¹²⁷⁸ *კროიცი (Kreuz) პოლონეთის წინააღმდეგ*, §63-7.

¹²⁷⁹ *RD პოლონეთის წინააღმდეგ*, §46.

ინტერესი¹²⁸⁰. ამ შეხედულებას იზიარებს რამდენიმე ავტორი¹²⁸¹. სხვები კი ვარაუდობენ, რომ შესაძლოა ასეთი მოსაზრებით, კერძოდ, პრეცედენტული სამართლის განვითარების ინტერესით ყოფილიყო განპირობებული *პაკელის (Pakelli)* გადანყვეტილება¹²⁸². თუმცა ეს ნაკლებად სავარაუდოა, რადგან მე-ნ მუხლში მოცემული გარანტიებით მხოლოდ „ბრალდებული“ სარგებლობს. კონვენცია იცავს ადამიანის უფლებებს და არა პრეცედენტული სამართლის სწორად განვითარების ინტერესებს. თუმცა ეს არგუმენტი ძალიან თეორიული ხასიათისაა. რთული წარმოსადგენია, როგორ უნდა მოითხოვოს პირმა იურიდიული დახმარება, თუ ამას მხოლოდ მართლმსაჯულების ინტერესები საჭიროებს. კონვენციასთან შეუსაბამო იქნება იურიდიულ დახმარებაზე უარის თქმა იმ მოტივით, რომ ამას არ მოითხოვდა მართლმსაჯულების ინტერესები, როდესაც ეს აუცილებელი იყო ბრალდებულის ინტერესებიდან გამომდინარე.

მთავარი საკითხია იმის გარკვევა, შეიძლება თუ არა სამართალწარმოება იყოს „სამართლიანი“, როდესაც ბრალდებულს არ ჰყავს დამცველი. ბოლოს და ბოლოს საუბარია სამართლიანობის ერთ-ერთ ელემენტზე¹²⁸³. ამის შესახებ პირდაპირ არის აღნიშნული საქმეში *RD პოლონეთის წინააღმდეგ*: „არსებობს ... ძირითადი აუცილებელი მოთხოვნა რომ 'მართლმსაჯულების ინტერესები' დაკმაყოფილდეს ყველა საქმეში. ეს არის სასამართლოს წინაშე სამართლიანი სამართალწარმოების მოთხოვნა, რომელიც ყველაფერთან ერთად სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოებს აკისრებს მთელი სასამართლო განხილვის მანძილზე ბრალდებულისთვის თავის დაცვის რეალისტური შანსის მიცემას“¹²⁸⁴.

სასამართლომ რამდენიმე უფრო კონკრეტული კრიტერიუმები შეიმუშავა იმის გასარკვევად, მოითხოვს თუ არა მართლმსაჯულების ინტერესები პირისთვის იურიდიული დახმარების განწევას. სამწუხაროდ, მათი გამოყენება არ ხდება თანმიმდევრულად. ზოგადად გამოიყენება ერთზე მეტი კრიტერიუმები იმ შემთხვევაშიც, თუ ერთ-ერთი მათგანი დაკმაყოფილებულია¹²⁸⁵. ცხადია, რომ ეროვნული სამართალი არ არის რელევანტური, იმის გათვალისწინებით, რომ უფრო მეტ შეზღუდვებს აწესებს, ვიდრე კონვენცია¹²⁸⁶. ერთ-ერთ ადრეულ საქმეში კომისია მივიდა დასკვნამდე, რომ უპირველესად ხელისუფლების ორგანოების კომპეტენცია იყო იმის განსაზღვრა, მოითხოვდა თუ არა სახაზინო ადვოკატის დანიშვნას მართლმსაჯულების ინტერესები¹²⁸⁷. თუმცა ასეთი მიდგომა აღარ გვხვდება მოგვიანებით განხილულ საქმეებში.

შეგვიძლია გამოვყოთ ოთხი ტიპის კრიტერიუმები: დანაშაულის სიმძიმე, საქმის სირთულე, მხარეთა თანასწორუფლებიანობა და ბრალდებულის ინდივიდუალური მდგომარეობა. პრობლემები ხშირად სააპელაციო სამართალწარმოების დროს წარმოიქმნება, თუმცა საჭირო არ არის პირველი ინსტანციით საქმის განხილვასთან დაკავშირებული სირთულეების ცალკე გამოყოფა. საკმარისია იმის აღნიშვნა, რომ აქ სასამართლო იმეორებს

¹²⁸⁰ ჰეფლიგერი და შურმანი (1999) 230.

¹²⁸¹ ფოცეტი (1969) 170; ფან დაიკი და ფან ჰოფი (1998) 473.

¹²⁸² ჰარისი, ოზოილი და უორბრიქი (1995) 262.

¹²⁸³ იხ. მაგ: *გრენჯერი (Granger) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §47; *ფამ ჰონგი (Pham Hoang) საფრანგეთის წინააღმდეგ*, §39; *კარანტა (Quaranta) შვეიცარიის წინააღმდეგ*, §27; *ტვალიბი (Twalib) საბურძნეთის წინააღმდეგ*, §46.

¹²⁸⁴ *RD პოლონეთის წინააღმდეგ*, §49.

¹²⁸⁵ მაგ: *ბენამი (Benham) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §61, 62; *პერკსი (Perks) და სხვები გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, §67.

¹²⁸⁶ *კარანტა (Quaranta) შვეიცარიის წინააღმდეგ*, §32; მეორე მხრივ, *არტიკო (Artico)*-ს საქმეში მთავრობა ამტკიცებდა, რომ სახაზინო ადვოკატი არ იყო საჭირო იმის მიუხედავად, რომ მისი დანიშვნა მოხდა ეროვნული სასამართლოს მიერ იტალიის კანონმდებლობის საფუძველზე. იხ. *არტიკო (Artico) იტალიის წინააღმდეგ*, §34.

¹²⁸⁷ *ბელი (Bell) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*, განაცხადი 12322/86.

თავის ზოგად მიდგომას, რომლის მიხედვით, „სააპელაციო ან საკასაციო ინსტანციის სასამართლოსთან მიმართებაში მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტის, ისევე როგორც მე-3 პუნქტის გ) ქვეპუნქტის გამოყენების წესი დამოკიდებულია შესაბამისი სამართალწარმოებისთვის დამახასიათებელ სპეციალურ ნიშნებზე; მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული მთლიანი სამართალწარმოება, რომელიც ხორციელდება ეროვნული მართალწესრიგის მიხედვით და მასში სააპელაციო და საკასაციო ინსტანციის სასამართლოს ფუნქცია“¹²⁸⁸. იურიდიული დახმარების საჭიროება განსაკუთრებით დიდია, როდესაც, პოლონეთის მსგავსად (და საფრანგეთში არსებული ვითარებისგან განსხვავებით¹²⁸⁹), საკასაციო სასამართლოსთვის მიმართვა შეიძლება მხოლოდ დამცველის დახმარებით.

1. დანაშაულისა და სასჯელის სიმძიმე

დანაშაულის სიმძიმე პირველ კრიტერიუმად გამოცხადდა კარანტას (*Quaranta*) საქმეში¹²⁹⁰. ამ საქმეში განხილული იქნა დანაშაულის სიმძიმის შეფასების საკითხი. მთავრობის მტკიცებით, ასეთი შეფასების საფუძველი უნდა გამხდარიყო სასჯელი, რომელიც რეალურად ემუქრებოდა ბრალდებულს (არა უმეტეს 18 თვით თავისუფლების აღკვეთა), თუმცა ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებით, კანონით განსაზღვრული მაქსიმალური სასჯელი (სამი წელი) იყო გადამწყვეტი ფაქტორი¹²⁹¹. საბოლოოდ, ბრალდებულს შეეფარდა 6 თვით თავისუფლების აღკვეთა.

სასამართლოს მიდგომა საფუძვლიანი კრიტიკის საგანი გახდა შვეიცარიაში¹²⁹². კონვენციით განსაზღვრული უფლებები პრაქტიკული მნიშვნელობის მქონე უნდა იყოს და არა თეორიული¹²⁹³. ეს პრინციპი თანაბრად მოქმედებს როგორც განმცხადებლების, ისე ხელისუფლების ორგანოების მიმართ. ევროპული სასამართლოს შეხედულება, რომ მაქსიმალური სასჯელი, რომელიც რეალურად ემუქრებოდა პირს, „იყო მხოლოდ და მხოლოდ მოსაზრება“, მიუთითებს სისხლის სამართლის მართლმსაჯულების განხორციელების სფეროში სასამართლოს წევრების არასაკმარის გამოცდილებაზე.

თუმცა კრიტიკის მთავარი ობიექტი არ არის სასამართლოს გადაწყვეტილების შედეგი. სინამდვილეში, თვით მოსალოდნელი სასჯელი ცხადყოფდა იურიდიული დახმარების აუცილებლობას. მთავარი პრობლემა სასამართლოს არგუმენტაციაა: „სასამართლო ეთანხმება კომისიას, რომ, როდესაც პირს ემუქრება თავისუფლების აღკვეთა, მართლმსაჯულების ინტერესები არსებითად მოითხოვენ სამართლებრივ წარმომადგენლობას“¹²⁹⁴. შესაბამისად, ორ კითხვას უნდა გაეცეს პასუხი: რა იგულისხმება თავისუფლების აღკვეთაში და რაში მდგომარეობს გამონაკლისები?

თავისუფლების აღკვეთის კრიტერიუმი გულისხმობს თავისუფლების რეალურ აღკვეთას და არა, მაგალითად, პირობით მსჯავრს¹²⁹⁵. თუმცა იურიდიული დახმარება

¹²⁸⁸ იხ. მაგ: გრენჯერი (*Granger*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ; §44; მონელი (*Monnell*) და მორისი (*Morris*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §56; მაქსველი (*Maxwell*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §34; ტრიპოლი (*Tripoli*) იტალიის წინააღმდეგ, §27; ტვალიბი (*Twalib*) საბურძნეთის წინააღმდეგ, 46.

¹²⁸⁹ ვაშერი (*Vacher*) საფრანგეთის წინააღმდეგ, §30.

¹²⁹⁰ კარანტა (*Quaranta*) შვეიცარიის წინააღმდეგ, §33.

¹²⁹¹ *Ibid.*

¹²⁹² ჰეფლიგერი და შურმანი (1999) 232.

¹²⁹³ არტიკო (*Artico*) იტალიის წინააღმდეგ, §33.

¹²⁹⁴ ბენამი (*Benham*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §61; პერკსი (*Perks*) და სხვები გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §67. სხვა საქმეებში ბრალდებულს მძიმე სასჯელები ემუქრებოდა. მაგ: ბონერი (*Boner*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (რვა წლით თავისუფლების აღკვეთა).

¹²⁹⁵ ჰეფლიგერი და შურმანი (1999) 231.

საჭირო გახდება სასჯელის აღსრულებასთან დაკავშირებით გადანყვეტილების მიღებისას. ასეთი მიდგომა არ არის ბოლომდე დამაკმაყოფილებელი. სასამართლო განხილვისას შესაძლოა დაშვებული ყოფილიყო გამოუსწორებელი შეცდომები, რომელთა თავიდან აცილება შეიძლებოდა დამცველის დანიშვნის შემთხვევაში. ამავდროულად, კონვენცია მოითხოვს არა მაქსიმალურ უფლებებს, არამედ მხოლოდ მინიმალური სტანდარტების დაცვას. თუმცა, ნებისმიერ შემთხვევაში, როცა პირს ემუქრება საკმაოდ სერიოზული სასჯელი, თუნდაც პირობითი მსჯავრის სახით, მართლმსაჯულების ინტერესები მოითხოვენ დამცველის მომსახურების უზრუნველყოფას. პრეცედენტული სამართალი არ იძლევა მინიშნებას კონკრეტული ზღვრის შესახებ, თუმცა შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ ის უნდა იყოს სამიდან ექვს თვემდე.

სასამართლო მიუთითებს შესაძლო სანქციაზე და არა სამართალწარმოების მსვლელობის დროს პატიმრობაზე. უნდა აღინიშნოს, რომ, თუ პირი დააკავეს მე-5 მუხლის 1(გ) პუნქტის საფუძველზე და შემდეგ გათავისუფლდა იმავე მუხლის მე-3 პუნქტით განსაზღვრული ვადის გასვლამდე, არ არსებობს სახაზინო ადვოკატის დანიშვნის აბსოლუტური მოთხოვნა. თუმცა, როდესაც სასამართლო იხილავს წინასწარი პატიმრობის შეფარდების საკითხს, მართლმსაჯულების ინტერესები ჩვეულებრივ მოითხოვს დამცველის დახმარების უზრუნველყოფას.

საკმაოდ რთულია ისეთი საქმის წარმოდგენა, როდესაც გამონაკლისის სახით, მართლმსაჯულების ინტერესები არ მოითხოვს იურიდიული დახმარებას, თუ ბრალდებულს ემუქრება უპირობო თავისუფლების აღკვეთა. გამონაკლისი დასაშვებია ორ შემთხვევაში: სასჯელი ხანმოკლეა და არ აღემატება, მაგალითად, ვადას ერთიდან სამ თვემდე და ამავდროულად, საქმე იმდენად მარტივია, რომ ბრალდებულს შეუძლია, ადეკვატურად დაიცვას თავი დამცველის დახმარების გარეშე. ასეთი შემთხვევის მაგალითია, როდესაც რეციდივისტს მალაზიაში ქურდობის ფაქტზე შეიპყრობენ. შეიძლება ისეთი ელემენტების მხედველობაში მიღება, როგორცაა ბრალდებულის ინტელექტი და მისი გამოცდილება მსგავს ვითარებაში. ცხადია, სასურველია, რომ სახაზინო ადვოკატი პრაქტიკულად ყველა საქმეში იყოს ხელმისაწვდომი¹²⁹⁶, თუმცა ასევე აუცილებელია სახელმწიფოთა შეზღუდული შესაძლებლობების, მათ შორის საბიუჯეტო შეზღუდვების გათვალისწინება. გარდა ამისა, არსებობს საფრთხე, რომ სახაზინო ადვოკატის გადაჭარბებული გამოყენება დასწევს ასეთი მომსახურების ხარისხს. სხვა სიტყვებით, შეიძლება ადგილი ჰქონდეს ინფლაციის ეფექტს¹²⁹⁷. ზოგჯერ, სხვა კრიტერიუმებთან ერთად, სასამართლო ეყრდნობა განმცხადებლისთვის სააპელაციო სამართალწარმოების მნიშვნელობას¹²⁹⁸. კომისიამ უარყო განაცხადი, რადგან საქმე ეხებოდა მხოლოდ უმნიშვნელო ჯარიმას და სამართლებრივი საკითხი ძალზე ბანალური იყო¹²⁹⁹.

2. საქმის სირთულე

რთული სამართლებრივი საკითხების განხილვისას ბრალდებული, ჩვეულებრივ, ვერ შეძლებს თავის პირადად დაცვას. შესაბამისად, არ არის გასაკვირი, რომ საქმეთა

¹²⁹⁶ იხ. მაგ: ბემანი, გრიუნვალდი, ჰასემერი, კრაუსი, ლიუდერსენი, ნაუკე, რუდოლფი, და ველბი (1979) §3 (1).

¹²⁹⁷ საქმეებში *ბონერი (Bonner)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (§42) და *გრეინჯერი (Granger)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (§39) გაერთიანებული სამეფო ამტკიცებდა, რომ, თუ სააპელაციო სამართალწარმოების დროს მოთხოვნები ძალზე მკაცრი იქნებოდა, შეიძლებოდა მოტლანდიური სამართლის საფუძველზე, გასაჩივრების ავტომატური უფლების გაუქმება მომხდარიყო, რაც „ბრალდებულის უფლებებს მნიშვნელოვნად შეზღუდავდა“.

¹²⁹⁸ *კარანტა (Quaranta)* შვეიცარიის წინააღმდეგ, §34.

¹²⁹⁹ *Y გერმანიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 11777/85. საქმე ეხებოდა უცხოელს, რომელმაც ნებართვის გარეშე დატოვა მისთვის განსაზღვრული ტერიტორია.

უმრავლესობაში სასამართლო ითვალისწინებდა საქმის სირთულეს¹³⁰⁰, თუნდაც საქმე „არ ყოფილიყო განსაკუთრებულად კომპლექსური“¹³⁰¹. კერძოდ, სასამართლო მიიჩნევს, რომ „აპელაციის წესით საქმის განხილვისას მოსამართლის დისკრეციაზე გავლენის მოხდენა ... საჭიროებს გარკვეულ სამართლებრივ უნარ-ჩვევებს და გამოცდილებას“¹³⁰².

3. სამართალწარმოების თავისებურებები

იურიდიული დახმარების უზრუნველყოფა ასევე საჭიროა გარკვეული საპროცესო მოქმედებების დროს, განსაკუთრებით, როდესაც ბრალდება არის საქმეში წარმოდგენილი. ასეთ შემთხვევაში მხარეთა თანასწორუფლებიანობის საკითხი დგება დღის წესრიგში, თუნდაც ამაზე სასამართლო პირდაპირ არ მიუთითებდეს¹³⁰³.

მონელის (Monnell) და *მორისის (Morris)* საქმეში მიღებული გადაწყვეტილების გათვალისწინებით, მოსალოდნელი იყო, რომ სასამართლო უარყოფდა იურიდიული დახმარებით სარგებლობის უფლების არსებობას, როდესაც განმცხადებელს სურდა გასაჩივრება, თუმცა საქმის სასურველი შედეგით დასრულების ძალიან მცირე შანსი იყო. „მართლმსაჯულების ინტერესები არ მოითხოვს იურიდიული დახმარების ავტომატურად უზრუნველყოფას, როდესაც მსჯავრდებული, წარმატების ობიექტური შანსის არარსებობის მიუხედავად, გადაწყვეტს გასაჩივრებას მას შემდეგ, რაც პირველ ინსტანციაში მიიღებს სამართლიან სასამართლო განხილვას მე-6 მუხლის შესაბამისად“¹³⁰⁴. თუმცა მოგვიანებით განხილულ საქმეებში სასამართლომ გაუმართლებლად ჩათვალა იურიდიული დახმარებაზე უარის თქმა იმ განმცხადებლებისთვის, რომლებსაც ურჩიეს, რომ სააპელაციო საჩივრის დაკმაყოფილების მხოლოდ მცირე შანსი არსებობდა¹³⁰⁵. ისეთი აშკარად უსაფუძვლო საჩივრების შემთხვევაში, როდესაც წარმატების შანსი თითქმის ნულის ტოლია იურიდიული დახმარების უზრუნველყოფაზე უარის თქმა მისაღებად უნდა ჩაითვალოს.

4. ბრალდებულის მდგომარეობასთან დაკავშირებული საკითხები

იმ შემთხვევაშიც, როცა საქმე არ გამოირჩევა განსაკუთრებული სირთულით ან ჩადენილი დანაშაულის სიმძიმით და არც მოწინააღმდეგე მხარეა სასამართლოში წარმოდგენილი, შეიძლება აუცილებელი იყოს იურიდიული დახმარების უზრუნველყოფა. ამის მიზეზი შეიძლება იყოს ფიზიკური ან გონებრივი უნარშემლუფელობა ან უბრალოდ საჭირო უნარ-ჩვევების ნაკლებობა. პრეცედენტულ სამართალში ეს საკითხი ძირითადად უცხოელებთან დაკავშირებით იქნა განხილული, რომლებმაც არ იცოდნენ სახელმწიფო ენა და არ იცნობდნენ ქვეყნის სამართლებრივ სისტემას¹³⁰⁶.

¹³⁰⁰ ბენამი (*Benham*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ §62; პერკსი (*Perks*) და სხვები გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §67; ბონერი (*Boner*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §41; ფამ ჰონგი (*Pham Hoang*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §40; ტვალიბი (*Twalib*) საბერძნეთის წინააღმდეგ, §41; RD პოლონეთის წინააღმდეგ, §48.

¹³⁰¹ მაგ. ბონერი (*Boner*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §41; მაქსველი (*Maxwell*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §38.

¹³⁰² ბონერი (*Boner*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §41.

¹³⁰³ იხ. მაგ. პაკელი (*Pakelli*) გერმანიის წინააღმდეგ, §39; გრეინჯერი (*Granger*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §47; მონელი (*Monnell*) და მორისი (*Morris*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §62.

¹³⁰⁴ მონელი (*Monnell*) და მორისი (*Morris*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §67.

¹³⁰⁵ ბონერი (*Boner*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §11.

¹³⁰⁶ კარანტა (*Quaranta*) შვეიცარიის წინააღმდეგ, §35; ტვალიბი (*Twalib*) საბერძნეთის წინააღმდეგ, §53; ბიბა (*Biba*) საბერძნეთის წინააღმდეგ, §29.

გ. დამცველის არჩევა

დამცველს ჩვეულებრივ ნიშნავს სახელმწიფო ხელისუფლება, რომელიც მის მომსახურებას ანაზღაურებს. ასეთი იყო კომისიის ადრეულ პრეცედენტულ სამართალში დამკვიდრებული მოსაზრება¹³⁰⁷. თავდაპირველად, კომისია არც იმას მოითხოვდა, რომ დამცველი ბრალდებულთან კონსულტაციის საფუძველზე დანიშნულიყო¹³⁰⁸. იგივე შეხედულება გაიზიარა სასამართლომ: „სასამართლო იმეორებს, რომ კონვენციის ორგანოების პრეცედენტული სამართლის თანახმად, მე-6 მუხლის მე-3(გ) პუნქტი არ ითვალისწინებს სასამართლოს მიერ დანიშნული ოფიციალური დამცველის არჩევის უფლებას და არც დამცველის შერჩევისას [ბრალდებულთან] კონსულტაციის უფლებას უზრუნველყოფს“¹³⁰⁹. ასეთი მიდგომა ეჭვქვეშ აყენებს და შეიძლება ითქვას, რომ ძალას უკარგავს სხვა საქმეებში სასამართლოს მიერ მოყვანილ არგუმენტებს. *პაკელის (Pakelli)* საქმეში სასამართლომ მე-6 მუხლის მე-3(გ) პუნქტი განსხვავებულად განმარტა. კონვენციის ინგლისურ და ფრანგულ ვერსიებს შორის სხვაობაზე მსჯელობისას (ინგლისური ტექსტი ქვეპუნქტის სამ ელემენტს აკავშირებს სიტყვით „ან“, ხოლო ფრანგული ტექსტი იყენებს სიტყვას „და“ მეორე და მესამე ელემენტებს შორის) სასამართლო შემდეგ დასკვნამდე მივიდა: „სისხლის სამართლის დანაშაულში ბრალდებულ პირს, რომელსაც არ სურს თავის პირადად დაცვა, უნდა შეეძლოს არჩეული დამცველის დახმარებით სარგებლობა. თუ მას არ გააჩნია საკმარისი საშუალება დამცველის დახმარების ასანაზღაურებლად, კონვენციით მას აქვს ასეთი დახმარების უსასყიდლოდ მიღების უფლება, როდესაც ამას მოითხოვს მართლმსაჯულების ინტერესები“¹³¹⁰. „ასეთი დახმარება“ გულისხმობს „მის მიერ არჩეულ დახმარებას“. პირდაპირი მნიშვნელობით ეს ნიშნავს, რომ სახაზინო ადვოკატიც ბრალდებულმა უნდა აირჩიოს.

თუმცა ნათელი არ არის, სინამდვილეში რისი თქმა სურდა სასამართლოს. მას არ ჰქონია ამ საკითხზე მსჯელობის მიზეზი, რადგან არავის უთქვამს, რომ მთავრობას სურდა სხვა დამცველის დანიშვნა განმცხადებლის მიერ არჩეული დამცველის ნაცვლად. ზოგიერთი ავტორი ამ აზრს განმარტავს როგორც კომისიის მიდგომისგან გადახვევას¹³¹¹. მათი შეხედულებით, ეს დადასტურდა *კრუასანის (Croissant)* საქმეში, სადაც სასამართლომ თქვა, რომ „დაცვის ადვოკატის დანიშვნისას ეროვნულმა სასამართლოებმა უთუოდ უნდა გაითვალისწინონ ბრალდებულის სურვილი“¹³¹². ასეთი მოსაზრება მართლაც მხარდაჭერილია სასამართლოს მიერ შიდასახელმწიფოებრივ კანონმდებლობაზე გაკეთებული მითითებით, რომლის მიხედვით, „სასამართლოს თავმჯდომარემ, რამდენადაც ეს შესაძლებელია, უნდა დანიშნოს დამცველი ... ბრალდებულს უნდა მიეცეს განსაზღვრულ ვადაში დამცველის შერჩევის საშუალება. თუ არ არსებობს რაიმე სერიოზული მიზეზი სხვაგვარი ქმედებისთვის, თავმჯდომარე დანიშნავს ბრალდებულის მიერ არჩეულ დამცველს“¹³¹³.

სასურველი იქნებოდა, რომ სასამართლო დაბრუნებოდა თავის პრეცედენტულ სამართალს და დაყრდნობოდა გერმანულ ნორმას. ასეთ დროს ჩნდება კითხვა, რა განსაკუთრებულმა გარემოებებმა შეიძლება გაამართლოს, გამონაკლისის სახით, ბრალდებულის მიერ არჩეული პირის ნაცვლად სხვა დამცველის დანიშვნა. ასეთი

¹³⁰⁷ იხ. მაგ: *X გერმანიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 6946/75.

¹³⁰⁸ განაცხადი 125/55.

¹³⁰⁹ *ფრანკესტა ფრეიხასი (Franquista Freixas) ესპანეთის წინააღმდეგ*, განაცხადი 53590/99.

¹³¹⁰ *პაკელი (Pakelli) გერმანიის წინააღმდეგ*, §31.

¹³¹¹ ფან დაიკი და ფან ჰოფი (1998) 471.

¹³¹² *კრუასანი (Croissant) გერმანიის წინააღმდეგ*, §29.

¹³¹³ *Ibid.*, §20.

გარემოება შეიძლება იყოს, მაგალითად, ის, რომ დამცველი ძალზე შორს ცხოვრობს სასამართლოდან, რაც მეტისმეტად ზრდის მგზავრობის ხარჯებს ან კონკრეტულ საქმეში მისი სანდოობის დაბალი ხარისხი, რაც გამოწვეულია ინტერესთა კონფლიქტით. ცხადია, რომ ბრალდებული ვერ იქნება სრულიად თავისუფალი სახაზინო ადვოკატის არჩევისას, თუმცა აუცილებელია ამ საკითხზე მასთან კონსულტაცია. მხოლოდ განსაკუთრებული მიზეზები შეიძლება დაედოს საფუძვლად ბრალდებულის სურვილის უგულებელყოფას.

ამ კონტექსტში კიდევ ერთი საკითხი საჭიროებს განხილვას: შეიძლება თუ არა სტაჟიორი ადვოკატის (*"avocat stagiaire"*) დანიშვნა დამცველად? შვეიცარიის ფედერალური ტრიბუნალი მიიჩნევს, რომ ეს არ ენიშნა დამცველად კონვენციას¹³¹⁴. ასეთი მიდგომა მისაღებია, თუნდაც იმიტომ, რომ მთავარია არა პირის ფორმალური თანამდებობა, არამედ მისი კომპეტენტურობა¹³¹⁵.

დ. „უსასყიდლო„

იურიდიული დახმარების უზრუნველყოფა ნიშნავს, რომ ბრალდებული უსასყიდლოდ ისარგებლებს დამცველის დახმარებით, ანუ არ მოუწევს მისი მომსახურების ანაზღაურება. ამ ელემენტის ინტერპრეტირების ორი შესაძლო ვარიანტი არსებობს: პირველი, ბრალდებულს არასდროს არ მოუწევს დამცველის მომსახურების ანაზღაურება; მეორე, ბრალდებულს დროებით არ უხდება ფიქრი დამცველის დახმარების ხარჯებზე, თუმცა შეიძლება მათი დაფარვა მოუწიოს მომავალში, თუ გამოსწორდა მისი ფინანსური მდგომარეობა.

პირველი ვარიანტი გამოიყენება თარჯიმნის ხარჯების ანაზღაურების დროს მე-6 მუხლის მე-3(ე) პუნქტის საფუძველზე, მეორე – დამცველის ხარჯებთან დაკავშირებით. ასეთი მიდგომა ადვილი ასახსნელია: მე-3 პუნქტის ე) ქვეპუნქტისგან განსხვავებით, იმავე პუნქტის გ) ქვეპუნქტი დამცველის ხარჯების ანაზღაურებისგან გათავისუფლებას ბრალდებულის ფინანსურ მდგომარეობას უკავშირებს. თარჯიმნის უფასო მომსახურებამ პირი, რომელიც ვერ საუბრობს სამართალწარმოების ენაზე, სხვა ბრალდებულებთან თანაბარ მდგომარეობაში უნდა ჩააყენოს. უსასყიდლო იურიდიული დახმარება კი მიზნად ისახავს ხელმოკლე ბრალდებულის მდგომარეობის გათანაბრებას სხვა, ფინანსურად უფრო ძლიერი ბრალდებულების მდგომარეობასთან. სრული აბსურდი იქნება იმ პირისთვის თარჯიმნის მომსახურების ანაზღაურების დაკისრება, რომელიც, მაგალითად, სასჯელის მოხდის შემდეგ დაეუფლება სამართალწარმოების ენას. მეორე მხრივ, სრულიად გონიერულია, რომ პირს, რომლის ფინანსური მდგომარეობა საგრძობლად გაუმჯობესდა სასამართლოების შემდეგ, მოეთხოვოს დამცველის ხარჯების ანაზღაურება. სასამართლომ ეს საკითხი ღიად დატოვა *კრუასანის (Croissant)* საქმეში¹³¹⁶.

ზოგიერთ ქვეყანაში, მაგალითად გერმანიაში, ჩვეულებრივ მსჯავრდებულ პირს ეკისრება სამართალწარმოების ხარჯების, მათ შორის იურიდიული მომსახურების ანაზღაურება. კომისიის გადწყვეტილებით, ეს არ წარმოადგენდა მე-6 მუხლის მე-3(გ) პუნქტის დარღვევას, თუ ხარჯების ანაზღაურების მოთხოვნა პირს წარედგინებოდა მისი ეკონომიკური მდგომარეობის ისეთი გაუმჯობესების შემთხვევაში, როდესაც უსასყიდლო იურიდიული დახმარება აღარ იქნებოდა აუცილებელი¹³¹⁷.

¹³¹⁴ BGE 126 I 194.

¹³¹⁵ იხ. აგრეთვე ვერნიორი (2005) 130.

¹³¹⁶ *კრუასანი (Croissant) გერმანიის წინააღმდეგ*, § 34. იხ. აგრეთვე ფან დაიკი და ფან ჰოფი (1998) 472. ავტორთა კრიტიკა ძირითადად გაუგებრობით არის გამოწვეული. სასამართლო მიუთითებს იმ შემთხვევაზე, როდესაც განმცხადებელი ხელმოკლე სასამართლო განხილვის დროს და განაჩენის აღსრულებისას.

¹³¹⁷ X *გერმანიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 9365/81. ზოგიერთი ავტორის მოსაზრებით, ეს

V. დამცველთან ურთიერთობის უფლება

ა. პრინციპი

თავისუფლებაზე ყოფნის დროს ბრალდებულს არ წარმოექმნება დამცველთან ურთიერთობის პრობლემა. თუმცა ვითარება იცვლება მისი დაპატიმრებისთანავე. გარე სამყაროსთან პატიმრობაში მყოფი პირის კავშირზე მუდმივად ხორციელდება კონტროლი. ამიტომ ძალზე მნიშვნელოვანია თანამშრომლობა შესაბამის ორგანოებთან დამცველსა და ბრალდებულს შორის ეფექტიანი კავშირის უზრუნველსაყოფად, როგორც პირადად, ისე ფოსტის, ტელეფონის ან კომუნიკაციის სხვა საშუალების გამოყენებით. ამასთან, ასეთი ურთიერთობა კონფიდენციალური უნდა იყოს. ეფექტიანი დაცვის უზრუნველყოფა შეუძლებელია, თუ ბრალდებული არ ენდობა დამცველს. კლიენტს უნდა შეეძლოს თავისი დამცველისთვის ნებისმიერი ინფორმაციის განდობა იმ იმედით, რომ ის არ გახდება ცნობილი ხელისუფლების ორგანოებისთვის. სისხლის სამართალი ხელს უწყობს კლიენტსა და დამცველს შორის ურთიერთობის ამ ასპექტს კონფიდენციალობის პროფესიული მოვალეობის დარღვევის კრიმინალიზაციით.

მეორე მხრივ, საგამოძიებო და ბრალდების ორგანოებს ხშირად აფრთხობთ დამცველის გავლენა, რადგან თვლიან, რომ იურიდიული დახმარება ართულებს მათ ამოცანას. ბრალდებული უფრო თავდაჯერებული ხდება და დაცვის ხელშემწყობი საშუალებების გამოყენების, მათ შორის დუმბილის უფლებით სარგებლობის შესაძლებლობა ეძლევა. შესაბამისად, მათ ენდომებათ ბრალდებულსა და დამცველს შორის ურთიერთობის ყველა ასპექტზე თვალყურის დევნება. მეორე მხრივ, დამცველები ჩვეულებრივ არ თანხმდებიან კლიენტთან საუბარს, რომელსაც შესაბამისი ორგანოების წარმომადგენლები უსმენენ. ისინი თვლიან, რომ ასეთ დროს დიდი საფრთხის ქვეშ დგება კონფიდენციალობა, რომელსაც გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს წარმატებული დაცვისთვის.

ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენციის მე-8 მუხლის მე-2(დ) პუნქტში მოცემულია დამცველთან თავისუფალ და კერძო ვითარებაში შეხვედრის გარანტია. საერთაშორისო პაქტი ამ წესს უკავშირებს დაცვის მოსამზადებლად საკმარისი დროისა და შესაძლებლობების უფლებას. რაც შეეხება ევროპულ კონვენციას, ამ საკითხის გადამწყვეტა მინდობილი აქვს სასამართლოს. ამ წიგნის მიზნებისთვის, ბრალდებულსა და დამცველს შორის ურთიერთობის საკითხს დაცვის უფლების კონტექსტში განვიხილავთ.

ნამყვანი საქმეა *ჯანი (Can) ავსტრიის წინააღმდეგ*, რომელშიც კომისიამ პირველად აღნიშნა, რომ საერთაშორისო პაქტის მე-14 მუხლის მე-3(დ) პუნქტისგან განსხვავებით, ევროპული კონვენცია არ უზრუნველყოფს ბრალდებულსა და დამცველს შორის თავისუფალ კომუნიკაციას¹³¹⁸. ამავე საქმეში იქნა ნახსენები პატიმრების მიმართ მოპყრობის სტანდარტული მინიმალური წესების 93-ე წესი და ევროპული შეთანხმება ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოსა და კომისიის საქმის წარმოებაში მონაწილე პირთა შესახებ¹³¹⁹, რომლის მიხედვით, ხელისუფლების წარმომადგენელს შეუძლია ვიზუალურად დააკვირდეს დამცველსა და ბრალდებულს შორის საუბარს, თუმცა არა აქვს მისი მოსმენის უფლება. „ეს დოკუმენტები მიუთითებენ იმ ფუნდამენტურ მნიშვნელობაზე, რასაც მრავალი სამართლებრივი სისტემა ანიჭებს ბრალდებულის მიერ დამცველთან კერძო ვითარებაში შეხვედრის უფლებას“.

ენინააღმდეგებოდა კონვენციას. იხ. მაგ: შუბარტი (1973) 263; პონსე (1977) 164.

¹³¹⁸ *ჯანი (Can) ავსტრიის წინააღმდეგ*, §51; იხ. აგრეთვე *კემპერსი (Kempers) ავსტრიის წინააღმდეგ*, განაცხადი 21842/93; *ლანცი (Lanz) ავსტრიის წინააღმდეგ*, §50.

¹³¹⁹ ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის რეზოლუცია (73) 5. იგივე გარანტიაა მოცემული ევროპის საპატიმრო წესების შესწორებულ 93-ე წესში; იხ. აგრეთვე დამცველთა ფუნქციის შესახებ გაეროს ძირითადი პრინციპები (1990).

მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის ბ) ქვეპუნქტისგან განსხვავებით, რომლის ფრანგული ვერსია საუბრობს დაცვის მოსამზადებლად „აუცილებელ“ დროსა და შესაძლებლობებზე, ამავე პუნქტის გ) ქვეპუნქტი „ბრალდებულს ანიჭებს დამცველის დახმარებისა და მხარდაჭერის უფრო ზოგად უფლებას მთელი სამართალწარმოების განმავლობაში“, რადგან კონვენციის გარანტიები უნდა იყოს „პრაქტიკული და ეფექტიანი“¹³²⁰. ამის შემდეგ კომისიამ განიხილა დამცველის ფუნქციები სისხლის სამართალწარმოებაში:

ისინი მოიცავენ არა მხოლოდ სასამართლო განხილვისთვის მომზადებას, არამედ ასევე გამოძიების მსვლელობისას გატარებული ნებისმიერი ღონისძიების კანონიერების კონტროლს, ნებისმიერი სახის მტკიცებულების იდენტიფიცირებასა და წარმოდგენას ადრეულ ეტაპზე, როდესაც ახალი რელევანტური გარემოებების აღმოჩენა ჯერ კიდევ შესაძლებელია და მოწმეებს კარგად ახსოვთ ფაქტები, ბრალდებულის დახმარებას მისი პატიმრობის საფუძვლიანობასთან, ხანგრძლივობასა და პირობებთან დაკავშირებული საჩივრების წარდგენაში და ზოგადი დახმარების განწვევას ბრალდებულისთვის, რომელიც მისი დაპატიმრების გამო, მოწყვეტილია ჩვეულ გარემოს. ზოგიერთ ამ ფუნქციაში ჩარევას ექნება ადგილი ან მისი შესრულება შეუძლებელი იქნება, თუ დამცველს შეუძლია კლიენტთან ურთიერთობა მხოლოდ სასამართლო მოხელის თანდასწრებით ... შესაბამისად, დამცველის ეფექტიანი დახმარების უფლებასთან არსებითად შეუსაბამო იქნება ... ბრალდებულსა და დაცვის ადვოკატს შორის ურთიერთობაზე სასამართლოს ზედამხედველობა¹³²¹.

საქმეში *S შვეიცარიის წინააღმდეგ* სასამართლომ დაადასტურა ეს გადაწყვეტილება თითქმის იდენტური არგუმენტაციის გამოყენებით¹³²². დაძაბული ვითარების დროს, როდესაც გერმანია ცდილობდა ნითელი არმიის დაჯგუფების გაკონტროლებას, განსაკუთრებით მკაცრი ზომები გამოიყენებოდა დამცველების მიმართ, როგორცაა მათი პორტფელისა და პირადი ჩხრეკა. კომისიამ გაიზიარა მოსაზრება, რომ ზოგადად ასეთი ზომები არ შეესაბამებოდა მე-6 მუხლის მე-3(გ) პუნქტით განსაზღვრულ უფლებას. თუმცა ამ კონკრეტულ შემთხვევაში ისინი გამართლებული იყო საქმეში არსებული განსაკუთრებული გარემოებების საფუძველზე¹³²³. სინამდვილეში, მოგვიანებით გაირკვა, რომ ანდრეს ბაადერის, გუდრუნ ენსლინისა და ჟან-კარლ რასპეს მოსაკლავად გამოყენებული პისტოლეტი ციხეში ფარულად შეტანილი იქნა სწორედ დამცველის ჩანთით. ეს პრეცედენტული სამართალი დადასტურდა და სისტემატიზებული იქნა საქმეში *ოჯალანი (Öcalan) თურქეთის წინააღმდეგ*:

სასამართლო ეყრდნობა თავის პრეცედენტულ სამართალს და იმეორებს, რომ ბრალდებულის უფლება, მესამე პირის მოსმენის გარეშე ესაუბროს თავის სამართლებრივ წარმომადგენელს დემოკრატიულ საზოგადოებაში, სამართლიანი სასამართლო განხილვის ძირითადი მოთხოვნის ნაწილია და გამომდინარეობს კონვენციის მე-6 მუხლის მე-3(გ) პუნქტიდან. თუ დამცველს არ ექნება თავის კლიენტთან თათბირისა და მისგან კონფიდენციალური ინსტრუქციების მიღების საშუალება ასეთი მეთვალყურეობის გარეშე, მისი დახმარება დიდწილად აზრს დაკარგავს, ხოლო კონვენციამისთვის არსებობს, რომ უზრუნველყოს პრაქტიკული

¹³²⁰ *ჯანი (Can) ავსტრიის წინააღმდეგ*, §54.

¹³²¹ *Ibid.*, §55-8.

¹³²² *S შვეიცარიის წინააღმდეგ*, §48.

¹³²³ *ენსლინი (Ensslin)*, *ბაადერი (Baader)* და *რასპი (Raspe)* გერმანიის წინააღმდეგ, განაცხადები 7572, 7586, 7587/76.

და ეფექტიანი უფლებები (...). დაცვის უფლებისთვის ბრალდებულისა და მისი დამცველების შეხვედრის კონფიდენციალობის უზრუნველყოფის მნიშვნელობა დადასტურებულია მრავალი საერთაშორისო და მათ შორის ევროპული დოკუმენტით (...). თუმცა, როგორც ზემოთ აღინიშნა (...) ბრალდებულის მიერ დამცველის ხელმისაწვდომობაზე შეიძლება დანესდეს შეზღუდვები საფუძვლიანი მიზეზების არსებობისას. რელევანტური საკითხია იმის გარკვევა, დაირღვა თუ არა ბრალდებულის სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლება ამ შეზღუდვის გამო, სამართალწარმოების მთლიანი პროცესის გათვალისწინებით.

კერძო ვითარებაში დამცველის ხელმისაწვდომობის უფლება მოიცავს არა მხოლოდ პირად შეხვედრებს, არამედ კომუნიკაციის სხვა ფორმებსაც. ამ დროს ასევე მოქმედებს მიმონერის პატივისცემის უფლება. ამიტომ უნდა განისაზღვროს, რომელი მუხლის საფუძველზე უნდა შეფასდეს საკითხი¹³²⁴. მიმონერის უფლება იქნება ნამყვანი სამოქალაქო სამართალწარმოების შემთხვევაში, რადგან ამ ტიპის საქმეებზე მხოლოდ მე-6 მუხლის პირველი პუნქტი ვრცელდება. სისხლის სამართალწარმოებაში ასევე პირველი პუნქტის საფუძველზე სამართლიანი სასამართლო განხილვის სპეციალურ ნიშნად მისი განხილვის ნაცვლად, როგორც ეს კომისიამ და სასამართლომ გააკეთეს *ეარის (Airey)* საქმეში, უფრო ბუნებრივი და მარტივია მე-8 მუხლის გამოყენება¹³²⁵.

დღემდე სასამართლო, როგორც ჩანს, განმცხადებლის მიერ არჩეულ გზას მიჰყვება და საქმეს განხილავს ამ უკანასკნელის მიერ მითითებული მუხლის საფუძველზე. ასეთ შემთხვევას ჰქონდა ადგილი *შიონენბერგერისა (Schönenberger)* და *დურმაცის (Durmaz)* საქმეში, როდესაც პირველ განმცხადებელს (დამცველს) უარი ეთქვა მეორე განმცხადებლისთვის (პატიმრობაში მყოფი მისი პოტენციური კლიენტისთვის) წერილის გადაცემაზე. წერილი შეიცავდა მხოლოდ ზოგად ინფორმაციას ბრალდებულის უფლებებზე და მითითებას დუმილის უფლების გამოყენებასთან დაკავშირებით ტაქტიკური არჩევანის გაკეთებაზე. სასამართლომ კონვენციის დარღვევა დაადგინა, თუმცა საერთოდ არ უხსენებია მე-6 მუხლი. ეს შეიძლება აიხსნას იმ ფაქტით, რომ საოლქო პროკურორისთვის წერილის გადაცემის დროს, მას ახლდა რწმუნებულება, რომელზეც დამცველს ჯერ კიდევ არ ჰქონდა ხელი მოწერილი. იმ დროისთვის ბატონი შონენბერგერი ფორმალურად არ ითვლებოდა ბრალდებულის წარმომადგენლად. თუმცა ასეთი არგუმენტის გამოყენება ძალზე ფორმალისტური იქნებოდა¹³²⁶.

შედარებით ადრეულ გადაწყვეტილებაში კომისიამ ჩათვალა, რომ დამცველსა და კლიენტს შორის კორესპონდენციის შემოწმება წინასწარი პატიმრობის დამახასიათებელი ნიშანი იყო¹³²⁷. ფან დაიკმა და ფან ჰოფმა სამართლიანად გააკრიტიკეს ეს გადაწყვეტილება, რომელიც ვეღარ ჩაითვლება მოქმედ პრეცედენტად¹³²⁸. როგორც კომისიამ, ისე სასამართლომ დაადგინა მე-8 მუხლის დარღვევა *კემპბელის (Campbell)* და *ფელის (Fell)* საქმეში განმცხადებლის დამცველისთვის განკუთვნილ კორესპონდენციაში ჩარევის გამო¹³²⁹.

¹³²⁴ იხ. თავი 20.

¹³²⁵ იხ. მაგ: *სილვერი (Silver)* და *სხვები გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ და გოლდერი (Golder) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ*.

¹³²⁶ *შიონენბერგერი (Schönenberger)* და *დურმაცი (Durmaz)* შვეიცარიის წინააღმდეგ, §20.

¹³²⁷ განაცხადი, 2375/64.

¹³²⁸ ფან დაიკი და ფან ჰოფი (1998) 470, 1051.

¹³²⁹ *კემპბელი (Campbell)* და *ფელი (Fell)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, § 108-10.

ბ. გამონაკლისები

რამდენიმე ადრეულ გადაწყვეტილებაში, რომლებიც სასამართლოს მიერ დადასტურდა ოჯალანის (*Öcalan*) საქმეში, კომისია აღნიშნავდა, რომ დამცველთან კონფიდენციალური კომუნიკაციის უფლება არ იყო შეუზღუდავი¹³³⁰. მოგვიანებით ეს მიდგომა დადასტურდა *ქანის (Can)* საქმეში¹³³¹. საქმეში *S შვეიცარიის წინააღმდეგ* წინააღმდეგ სასამართლო დაეთანხმა იმ მოსაზრებას (თუმცა არა საქმეში არსებულ გარემოებებთან დაკავშირებით), რომ გარკვეული შეზღუდვების დაწესება შეიძლება გამართლებული იყოს, განსაკუთრებით, თუ არსებობს ფარული გარიგების რისკი ან დამცველის „პროფესიული ეთიკა“, ან „მისი ქცევის კანონიერება ეჭვქვეშ იქნა ამ საქმეში დაყენებული“¹³³².

ეს არის საკმაოდ დელიკატური და არაერთმნიშვნელოვანი საკითხი. საქმეში *S შვეიცარიის წინააღმდეგ* ხელისუფლება აცხადებდა, რომ საქმე იყო რთული ხასიათის, ეხებოდა ერთდროულად რამდენიმე ბრალდებულს და დამცველს შეეძლო დაცვის საერთო სტრატეგიის შეთანხმება. სასამართლომ გაითვალისწინა ეს გარემოება, მაგრამ მსგავსი საქციელი სრულიად ლეგიტიმურად მიიჩნია. სხვაგვარად იქნებოდა საქმე, თუ იარსებებდა ბრალდებულის მითითების საფუძველზე დამცველის მიერ მტკიცებულებებზე ზეგავლენის მოხდენის რისკი მოწმეებზე ზემოქმედებით ან დოკუმენტების განადგურებით. თუმცა ასეთი ჰიპოთეზა ემყარება ვარაუდს, რომ დამცველი ყოველთვის არ არის სანდო. ძალზე საეჭვოა, რომ მართლმსაჯულების განხორციელება შესაძლებელი იყოს ამგვარ საფუძველზე დაყრდნობით¹³³³. სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს არა მარტო სასამართლო ხელისუფლების ორგანიზება, არამედ დამცველის უფლებამოსილების განხორციელება მხოლოდ სანდო ადამიანების მიერ. იურიდიულ პროფესიაზე მკაცრი ზედამხედველობით შეიძლება ზიანი მიადგეს მის დამოუკიდებლობას, თუმცა აუცილებელია ისეთი კანონმდებლობის არსებობა, რომელიც მოაწესრიგებს იურიდიული პროფესიის ორგანიზაციას და უზრუნველყოფს მას სათანადო ძალაუფლებით, რათა კონტროლი განხორციელდეს პროფესიაში განწევრიანების პროცესზე.

როდესაც კონკრეტულ საქმეში, განსაკუთრებული გარემოებების საფუძველზე, არსებობს გარკვეული ეჭვები, შესაძლებელია კონტროლის შუალედური სისტემის გამოყენება: ადვოკატთა ასოციაციის თავმჯდომარეს შეუძლია დანიშნოს გამოცდილი დამცველი, რომელიც დაესწრება დაცვის ადვოკატის საუბარს ბრალდებულთან და გაეცნობა მათ შორის არსებულ კორესპონდენციას. ასეთი სისტემა უზრუნველყოფდა ეფექტიან დაცვას უფლების ბოროტად გამოყენებისგან და ამავდროულად, ვერც ბრალდების ორგანო ან სასამართლო ჩაერეოდა ადვოკატისა და მისი კლიენტის ურთიერთობაში. იგივე სისტემის გამოყენება შეიძლება კომუნიკაციის სხვა ფორმების მონიტორინგისთვის.

გ. გამოძიების პროცესში დამცველთან ურთიერთობის უფლება

კიდევ ერთი სადავო საკითხია იმის გარკვევა, რა მომენტიდან აქვს დაპატიმრებულ პირს დამცველთან დაკავშირების უფლება. სასამართლო მუდმივად აცხადებს, რომ სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლება არ შემოიფარგლება სასამართლო განხილვის ეტაპით. ის მოიცავს მთელ სამართალწარმოებას „იმდენად, რამდენადაც

¹³³⁰ ბონცი (*Bonzi*) შვეიცარიის წინააღმდეგ, განაცხადი 7854/77; შერტენლაიბი (*Schertenleib*) შვეიცარიის წინააღმდეგ, განაცხადი 8339/78; კროხერი (*Kröcher*) და მიოლერი (*Möller*) შვეიცარიის წინააღმდეგ, განაცხადი 8463/78; G გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, განაცხადი 9370/81.

¹³³¹ *ქანი (Can)* ავსტრიის წინააღმდეგ, §52. იხ. აგრეთვე *ჯონ მიურეი (John Murray)* გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, §70.

¹³³² *S შვეიცარიის წინააღმდეგ*, §49.

¹³³³ ტრექსელი (1981) 243; ფროვეინი (1990) 445.